॥ श्रीमहाभारत तात्पर्यनिर्णयः सम्पूर्णः ॥

॥ श्रीमहाभारत तात्पर्यनिर्णयः सम्पूर्णः ॥

Digitized by Sarayu Trust and eGangotri. Equipment Heritage Foundation, Jalgaon

Digitized by Sarayu Trust and eGangotri. Equipment Heritage Foundation, Jalgaon

Madhva Charya

Mahabharata Tatparyanirnaya

Vol. II

4977

Digitized by Sarayu Trust and eGangotri. Equipment Heritage Foundation, Jalgaon

॥ श्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयःसंपूर्णः ॥

॥ अथश्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयप्रारंभः ॥

५२

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वांतर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवायनमः ॥ नारायणायपरिपूर्णगुणार्णवाय
विश्वोदयस्थितिलयोन्नियतिप्रदाय ॥ ज्ञानप्रदायविबुधासुरसौख्यदुःखसत्कारणायविततायनमोनमस्ते
॥ १ ॥ आसीदुदारगुणवारिधिरप्रमेयोनारायणःपरतमःपरमात्मएकः ॥ संशांतसंविदखिलंजठरेनिधायल
क्ष्मीभुजांतरगतःस्वरतोपिचाग्रे ॥ २ ॥ तस्योदरस्थजगतःसदमंदसांद्रस्वानंदतुष्टवपुषोपिरमारमस्य ॥ भू
त्यैनिजाश्रितजनस्यहिसृज्यसृष्टावीक्षाबभूवपरनामनिमेषकांते ॥ ३ ॥ दृष्ट्वासचेतनगणाञ्जठरेशयानाना
नंदमात्रवपुषःसृतिविप्रमुक्तान् ॥ ध्यानंगतान्सृतिगतांश्चसुषुप्तिसंस्थान्ब्रह्मादिकान्कलिपरान्मनुजांस्तथैक्ष
त् ॥ ४ ॥ स्रक्ष्येहिचेतनगणान्सुखदुःखमध्यसंप्रापयेतनुभृतांविहृतिंममेच्छन् ॥ सोयंविहारइहमेतनुभृत्स्वभा
वसंभूतयेभवतिभूतिकृदेवभूत्याः ॥ ५ ॥ इत्थंविचिंत्यपरमःसतुवासुदेवनामाबभूवनिजमुक्तिपदप्रदाता ॥
तस्याज्ञयैवनियताथरमापिरूपंबभ्रेद्वितीयमपियत्प्रवदंतिमायां ॥ ६ ॥ संकर्षणश्चसबभूवपुनःसुनित्यःसंहा
रकारणवपुस्तदनुज्ञयैव ॥ देवीजयेत्यनुबभूवससृष्टिहेतोःप्रद्युम्नतामुपगतःकृतितांचदेवी ॥ ७ ॥ स्थित्यैपुनः
सभगवाननिरुद्धनामादेवीचशांतिरभवच्छरदांसहस्रं ॥ स्थित्वास्वमूर्तिभिरमूभिरचिंत्यशक्तिःप्रद्युम्नरूपकइ

मांश्चरमात्मनेदात् ॥ ८ ॥ निर्देहकान्सभगवाननिरुद्धनामाजीवान्स्वकर्मसहितानुदरेनिवेश्य ॥ चक्रेथदेह
सहितान्क्रमशःस्वयंभुप्राणात्मशेषगरुडेशमुखान्समग्रान् ॥ ९ ॥ पंचात्मकःसभगवान्द्विषडात्मकोभूत्पंच
द्वयीशतसहस्रपरोमितश्च ॥ एकःसमोप्यखिलदोषसमुज्झितोपिसर्वत्रपूर्णगुणकोपिबहूपमोभूत् ॥ १० ॥ नि
र्दोषपूर्णगुणविग्रहआत्मतंत्रोनिश्चेतनात्मकशरीरगुणैश्चहीनः ॥ आनंदमात्रकरपादमुखोदरादिःसर्वत्रचस्व
गतभेदविवर्जितात्मा ॥ ११ ॥ कालाच्चदेशगुणतोस्यनचादिरंतोवृद्धिक्षयौनतुपरस्यसदातनस्य ॥ नैतादृ
शःक्वचबभूवनचैवभाव्योनास्त्युत्तरःकिमुपरात्परमस्यविष्णोः ॥ १२ ॥ सर्वज्ञईश्वरतमःसचसर्वशक्तिःपूर्णाव्य
यात्मबलचित्सुखवीर्यसारः ॥ यस्याज्ञयारहितमिंदिरयासमेतंब्रह्मेशपूर्वकमिदंनतुकस्यचेशं ॥ १३ ॥ आ
भासकोस्यपवनःपवनस्यरुद्रःशेषात्मकोगरुडएवचशक्रकामौ ॥ वींद्रेशयोस्तदपरेत्वनयोश्चतेषामृष्यादयःक्र
मशऊनगुणाःशतांशात् ॥ १४ ॥ आभासकात्वथरमास्यमरुत्स्वरूपाच्छ्रेष्ठाप्यजात्तदनुगीःशिवतोवरिष्ठा ॥
तस्याउमाविपतिनीचगिरस्तयोस्तुशच्यादिकाःक्रमशएवयथापुमांसः ॥ १५ ॥ ताभ्यश्चतेशतगुणैर्दशतोव
रिष्ठाःपंचोत्तरैरपियथाक्रमशःश्रुतिस्थाः ॥ शब्दोबहुत्ववचनःशतमित्यतश्चश्रुत्यंतरेषुबहुधोक्तिविरुद्धतान ॥

॥ १६ ॥ तेषांस्वरूपमिदमेवयतोथमुक्तावप्येवमेवसततोच्चविनीचरूपाः ॥ शब्दःशतंदशसहस्रमितिस्मयस्मात्तस्मान्नहीनवचनोथततोऽन्यरूपाः ॥ १७ ॥ एवंनरोत्तमपरास्तुविमुक्तियोग्याअन्येचसंसृतिपराअसुरास्तमोगाः ॥ एवंसदैवनियमःक्वचिदन्यथानयावन्नपूर्तिरुतसंसृतिगाःसमस्ताः ॥ १८ ॥ पूर्तिश्चनैवनियमाद्भविताहियस्मात्तस्मात्समाप्तिमपियांतिनजीवसंघाः ॥ आनंत्यमेवगणशोस्तियतोहितेषामित्थंततःसकलकालगताप्रवृत्तिः ॥ १९ ॥ एतैःसुरादिभिरतिप्रतिभादियुक्तैर्युक्तैःसहैवसततंप्रविविंचितयद्भिः ॥ पूर्तेरचिंत्यमहिमःपरमःपरात्मानारायणोस्यगुणविस्तृतिरन्यगाक्व ॥ २० ॥ साम्यंनचास्यपरमेणचकेनचाप्यंमुक्तेनचक्वचिदतस्त्वभिदाकुतोस्य ॥ प्राप्येतचेतनगणैःसततास्वतंत्रैर्नित्यस्वतंत्रवपुषःपरमात्परस्य ॥ २१ ॥ अर्थोयमेवनिखिलैरपिवेदवाक्यैरामायणैःसहितभारतपंचरात्रैः ॥ अन्यैश्चशास्त्रवचनैःसहतत्त्वसूत्रैर्निर्णीयतेसहृदयंहरिणासदैव ॥ २२ ॥ नारायणस्यनसमःपुरुषोत्तमोहंजीवाक्षरेह्यधिगतोस्मिततोन्यदार्तं ॥ मुक्तोपसृप्यइहनास्तिकुतश्चकश्चिन्नानेवधर्मपृथगात्मदृगेत्यधोहि ॥ २३ ॥ आभासएवपृथगीशतएषजीवोमुक्तस्यनास्तिजगतोविषयेतुशक्तिः ॥ मात्रापरोसिनतुतेश्रुवतेमहित्वंषाड्गुण्यविग्रहसुपूर्णगुणैकदेह ॥ २४ ॥ माहात्म्यदे

हसृतिमुक्तिगतेशिवश्चब्रह्माचतद्गुणगतौनकथंचनेशौ ॥ नश्रोःकुतस्तदपरेस्यसुखस्यमात्रामश्नंतिमुक्तसुग
णाश्चशतावरेण ॥ २५ ॥ आभासकाभासपरावभासरूपाण्यजस्राणिचचेतनानां ॥ विष्णोःसदैवातिवशा
त्कदापिगच्छंतिकेशादिगणानमुक्तौ ॥ २६ ॥ यस्मिन्परेन्येप्यजजीवकोशानाहंपरायुर्नमरीचिमुख्याः ॥
जानंतियद्गुणगणान्नरमादयोपिनित्यःस्वतंत्रउतकोस्तितदन्यईशः ॥ २७ ॥ नैवैकएवपुरुषःपुरुषोत्तमोसावे
कःकुतःसपुरुषोयतएवजात्या ॥ अर्थाच्छ्रुतेश्चगुणतोनिजरूपतश्चनित्यान्यएवकथमस्मिसइत्यपिस्यात् ॥ २८ ॥
सर्वोत्तमोहरिरिदंतुतदाज्ञयैवचेतुंक्षमंसतुहरिःपरमःस्वतंत्रः ॥ पूर्णाव्ययागणितनित्यगुणार्णवोसावित्येववेद
वचनानिपरोक्तयश्च ॥ २९ ॥ ऋगादयश्चचत्वारःपंचरात्रंचभारतं ॥ मूलरामायणंब्रह्मसूत्रंमानंस्वतःस्मृतं ॥
॥ ३० ॥ अविरुद्धंतुयत्त्वस्यप्रमाणंतच्चनान्यथा ॥ एतद्विरुद्धंयत्तुस्यान्नतन्मानंकथंचन ॥ ३१ ॥ वैष्णवा
निपुराणानिपंचरात्रात्मकत्वतः ॥ प्रमाणान्येवमन्वाद्याःस्मृतयोप्यनुकूलतः ॥ ३२ ॥ एतेषुविष्णोराधिक्य
मुच्यतेन्यस्यनक्वचित् ॥ अतस्तदेवमंतव्यंनान्यथातुकथंचन ॥ ३३ ॥ मोहार्थान्यन्यशास्त्राणिकृतान्येवाज्ञ
याहरेः ॥ अतस्तेषूक्तमग्राह्यमसुराणांतमोगतेः ॥ ३४ ॥ यस्मात्कृतानितानीहविष्णुनोक्तैःशिवादिभिः ॥

एषांयन्नविरोधिस्यात्तत्रोक्तंतन्नवार्यते ॥ ३५ ॥ विष्ण्वाधिक्यविरोधीनियानिवेदवचांस्यपि ॥ तानियोज्या
न्यानुकूल्याद्विष्ण्वाधिक्यस्यसर्वशः ॥ ३६ ॥ अवतारेषुयत्किंचिद्दर्शयेन्नरवद्धरिः ॥ तच्चासुराणांमोहायदो
षाविष्णोर्नहिक्वचित् ॥ ३७ ॥ अज्ञत्वंपारवश्यंवावेधभेदादिकंतथा ॥ तथाप्राकृतदेहत्वंदेहत्यागादिकंतथा
॥ ३८ ॥ अनीशत्वंचदुःखित्वंसाम्यमन्यैश्चहीनतां ॥ प्रदर्शयतिमोहायदैत्यादीनांहरिःस्वयं ॥ ३९ ॥ न
तस्यकश्चिद्दोषोस्तिपूर्णाखिलगुणोह्यसौ ॥ सर्वदेहस्थरूपेषुप्रादुर्भावेषुचेश्वरः ॥ ४० ॥ ब्रह्माद्यभेदःसाम्यंवा
कुतस्तस्यमहात्मनः ॥ यदेवंवाचकंशास्त्रंतद्धिशास्त्रंपरंमतं ॥ ४१ ॥ निर्णयायैवयत्प्रोक्तंब्रह्मसूत्रंतुविष्णुना ॥
व्यासरूपेणतद्ग्राह्यंतत्रोक्ताःसर्वनिर्णयाः ॥ ४२ ॥ यथार्थवचनानांचमोहार्थानांचसंशयं ॥ अपनेतुंहिभग
वान्ब्रह्मसूत्रमचीक्लृपत् ॥ ४३ ॥ तस्मात्सूत्रार्थमागृह्यकर्तव्यःसर्वनिर्णयः ॥ सर्वदोषविहीनत्वंगुणैःसर्वैरुदी
र्णता ॥ ४४ ॥ अभेदःसर्वरूपेषुजीवभेदःसदैवहि ॥ विष्णोरुक्तानिसूत्रेषुसर्ववेदेड्यतातथा ॥ ४५ ॥ ता
रतम्यंचमुक्तानांविमुक्तिर्विद्ययातथा ॥ तस्मादेतद्विरुद्धंयन्मोहार्थंतदुदाहृतं ॥ ४६ ॥ तस्माद्येयेगुणावि
ष्णोर्ग्राह्यास्तेसर्वएवतु ॥ इत्याद्युक्तंभगवताभविष्यत्पर्वणिस्फुटं ॥ ४७ ॥ एषमोहंसृजाम्याशुयोजनान्मो

हयिष्यति ॥ त्वंचरुद्रमहाबाहोमोहशास्त्राणिकारय ॥ ४८ ॥ अतथ्यानिवितथ्यानिदर्शयस्वमहाभुज ॥
प्रकाशंकुरुचात्मानमप्रकाशंचमांकुरु ॥ ४९ ॥ इतिवाराहवचनंब्रह्मांडोक्तंतथापरं ॥ अमोहायगुणाविष्णो
राकारश्चिच्छरीरता ॥ ५० ॥ निर्दोषत्वंतारतम्यंमुक्तानामपिचोच्यते ॥ एतद्विरुद्धंयत्सर्वंतन्मोहायेतिनि
र्णयः ॥ ५१ ॥ स्कांदेप्युक्तंशिवेनैवषण्मुखायैवसादरं ॥ शिवशास्त्रेपितद्ग्राह्यंभगवच्छास्त्रयोगियत् ॥ ५२ ॥
परमोविष्णुरेवैकस्तज्ज्ञानंमुक्तिसाधनं ॥ शास्त्राणांनिर्णयस्त्वेषस्तदन्यन्मोहनायहि ॥ ५३ ॥ ज्ञानंविनातु
यामुक्तिःसाम्यंचममविष्णुना ॥ तीर्थादिमात्रतोज्ञानंममाधिक्यंचविष्णुतः ॥ ५४ ॥ अभेदश्चास्मदादीनां
मुक्तानांहरिणातथा ॥ इत्यादिसर्वंमोहायकथ्यतेपुत्रनान्यथा ॥ ५५ ॥ उक्तंपद्मपुराणेचशैवएवशिवेनतु ॥
यदुक्तंहरिणापूर्वमुमायैप्राहतद्धरः ॥ ५६ ॥ त्वामाराध्यतथाशंभोग्रहीष्यामिवरंसदा ॥ द्वापरादौयुगेभू
त्वाकलयामानुषादिषु ॥ ५७ ॥ स्वागमैःकल्पितैस्त्वंचजनान्मद्विमुखान्कुरु ॥ मांचगोपययेनस्यात्सृष्टि
रेषोत्तराधरा ॥ ५८ ॥ नचवैष्णवशास्त्रेषुवेदेष्वपिहरेःपरः ॥ क्वचिदुक्तोन्यशास्त्रेषुपरमोविष्णुरीरितः ॥५९॥
निर्दोषत्वाच्चवेदानांवेदोक्तंग्राह्यमेवहि । वेदेष्वपिपरोविष्णुःसर्वस्मादुच्यतेसदा ॥ ६० ॥ अस्यदेवस्यमिह्ळ

षोवयाविष्णोरेषस्यप्रभृथेहविर्भिः ॥ विदेहिरुद्रोरुद्रियंमहित्वंयासिष्टंवर्तिरश्विनावरावत् ॥ ६१ ॥ स्तुहिश्रुतंग
र्तसदंयुवानंमृगंनभीममुपहत्नुमुग्रं ॥ यंकामयेतंतमुग्रंकृणोमितंब्रह्माणंतमृषिंतंसुमेधां ॥ ६२ ॥ एकोनारा
यणआसीन्नब्रह्मानचशंकरः ॥ वासुदेवोवाइदमग्रआसीन्नब्रह्मानचशंकरः ॥ ६३ ॥ यदापश्यःपश्यतेरुक्म
वर्णंकर्तारमीशंपुरुषंब्रह्मयोनिं ॥ तदाविद्वान्पुण्यपापेविधूयनिरंजनःपरमंसाम्यमुपैति ॥ ६४ ॥ योवेदनि
हितंगुहायांपरमेव्योमन् ॥ सोश्नुतेसर्वान्कामान्सहब्रह्मणाविपश्चिता ॥ ६५ ॥ प्रघान्वस्यमहतोमहानिस
त्यासत्यस्यकरणानिवोचं ॥ सत्यमेनमनुविश्वेमदंतिरातिंदेवस्यगृणतोमघोनः ॥ ६६ ॥ यच्चिकेतसत्यमित्तन्न
मोघंवसुस्पार्हमुतजेतोतदाता ॥ सत्यःसोअस्यमहिमागृणेशवोयज्ञेषुविप्रराज्ये ॥ ६७ ॥ सत्याविष्णोर्गुणाः
सर्वेसत्याजीवेशयोर्भिदा ॥ सत्योमिथोजीवभेदःसत्यंचजगदीदृशं ॥ ६८ ॥ असत्यःस्वगतोभेदोविष्णोर्ना
न्यदसत्यकं ॥ जगत्प्रवाहःसत्योयंपंचभेदसमन्वितः ॥ ६९ ॥ जीवेशयोर्भिदाचैवजीवभेदःपरस्परं ॥ जडेश
योर्जडानांचजडजीवभिदातथा ॥ ७० ॥ पंचभेदाइमेनित्याःसर्वावस्थासुनित्यशः ॥ मुक्तानांचनहीयंते
तारतम्यंचसर्वदा ॥ ७१ ॥ क्षितिपामनुष्यगंधर्वादेवाश्चपितरश्चिराः ॥ आजानजाःकर्मजाश्चदेवाइंद्रःपुरंदरः

॥ ७२ ॥ रुद्रःसरस्वतीवायुर्मुक्ताःशतगुणोत्तराः ॥ एकोब्रह्माचवायुश्चवींद्रोरुद्रसमस्तथा ॥७३॥ एकोरुद्रस्तथाशेषोनकश्चिद्वायुनासमः ॥ मुक्तेषुश्रीस्तथावायोःसहस्रगुणितागुणैः ॥ ७४ ॥ ततोनंतगुणोविष्णुर्नकश्चित्तत्समः सदा ॥ इत्यादिवेदवाक्यंविष्णोरुत्कर्षमेववक्त्युच्चैः ॥ ७५ ॥ तात्पर्यंमहदत्रेत्युक्तंयोमामितिस्वयंतेन ॥ भूम्नोज्यायस्त्वमित्युक्तंसूत्रेषुनिर्णयात्तेन ॥ ७६ ॥ तत्प्रीत्यैवचमोक्षःप्राप्यस्तेनैवनान्येन ॥ ७७ ॥ नायमात्माप्रवचनेनलभ्योनमेधयानबहुनाश्रुतेन ॥ यमेवैषवृणुतेतेनलभ्यस्तस्यैषआत्माविवृणुतेतनूंस्वां ॥ ७८ ॥ विष्णुर्हिदातामोक्षस्यवायुश्चतदनुज्ञया ॥ मोक्षोज्ञानंचक्रमशोमुक्तिगोभोगएवच ॥ ७९ ॥ उत्तरेषांप्रसादेननीचानांनान्यथाभवेत् ॥ सर्वेषांचहरिर्नित्यंनियंतातद्वशाःपरे ॥ ८० ॥ तारतम्यंततोज्ञेयंसर्वोच्चत्वंहरेस्तथा ॥ एतद्विनानकस्यापिविमुक्तिःस्यात्कथंचन ॥ ८१ ॥ पंचभेदांश्चविज्ञायविष्णोःस्वाभेदमेवच ॥ निर्दोषत्वंगुणोद्रेकंज्ञात्वामुक्तिर्नचान्यथा ॥ ८२ ॥ अवतारान्हरेर्ज्ञात्वानावताराहरेश्चये ॥ तदावेशांस्तथासम्यग्ज्ञात्वामुक्तिर्नचान्यथा ॥ ८३ ॥ सृष्टिरक्षाहृतिज्ञाननियत्यज्ञानबंधनात् ॥ मोक्षंचविष्णुतस्त्वेवज्ञात्वामुक्तिर्नचान्यथा ॥ ८४ ॥ वेदांश्चपंचरात्राणिसेतिहासपुराणकान् ॥ ज्ञात्वाविष्णुपरानेवमुच्यतेनान्यथाक्वचित्

॥ ८५ ॥ माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तुसुदृढःसर्वतोधिकः ॥ स्नेहोभक्तिरितिप्रोक्तस्तयामुक्तिर्नचान्यथा ॥ ८६ ॥ त्रि
विधाजीवसंघास्तुदेवमानुषदानवाः ॥ तत्रदेवामुक्तियोग्यामानुषेषूत्तमास्तथा ॥ ८७ ॥ मध्यमामानुषाये
तुसृतियोग्याःसदैवहि ॥ अधमानिरयायैवदानवास्तुतमोलयाः ॥ ८८ ॥ मुक्तिर्नित्यातमश्चैवनावृत्तिःपुन
रेतयोः ॥ देवानांनिरयोनास्तितमश्चापिकथंचन ॥ ८९ ॥ नासुराणांतथामुक्तिःकदाचित्केनचित्क्वचित् ॥
मानुषाणांमध्यमानांनैवैतद्द्वयमाप्यते ॥ ९० ॥ असुराणांतमःप्राप्तिस्तदानियमतोभवेत् ॥ यदातुज्ञानिसद्भा
वेनैवगृह्णंतितत्परं ॥ ९१ ॥ तदामुक्तिर्हिदेवानांयदाप्रत्यक्षगोहरिः ॥ स्वयोग्ययोपासनयातन्वातद्योग्य
यातथा ॥ ९२ ॥ सर्वैर्गुणैर्ब्रह्मणातुसमुपास्योहरिःसदा ॥ आनंदोज्ञःसदात्मेतिह्युपास्योमानुषैर्हरिः ॥ ९३ ॥
यथाक्रमंगुणोद्रेकात्तदन्यैराविरिंचतः ॥ ब्रह्मत्वयोग्याऋजवोनामदेवाःपृथग्गणाः ॥ ९४ ॥ तैरेवाप्यंतत्पदं
तुनैवान्यैःसाधनैरपि ॥ एवंसर्वपदानांतुयोग्याःसंतिपृथग्गणाः ॥ ९५ ॥ तस्मादनाद्यनंतंहितारतम्यंचि
दात्मनां ॥ तच्चनैवान्यथाकर्तुंशक्यंकेनापिकुत्रचित् ॥ ९६ ॥ अयोग्यमिच्छन्पुरुषःपतत्येवनसंशयः ॥ त
स्माद्योग्यानुसारेणसेव्योविष्णुःसदैवहि ॥ ९७ ॥ अच्छिद्रसेवनाच्चैवनिष्कामत्वाच्चयोग्यतः ॥ द्रष्टुंशक्योह

रिःसर्वैर्नान्यथातुकथंचन ॥ ९८ ॥ नियमोयंहरेर्यस्मान्नोलंघ्यःसर्वचेतनैः ॥ सत्यसंकल्पतोविष्णुर्नान्यथा
तुकरिष्यति ॥ ९९ ॥ दानतीर्थतपोयज्ञपूर्वाःसर्वेपिसर्वदा ॥ अंगानिहरिसेवायांभक्तिस्त्वेकाविमुक्तये
॥ १०० ॥ भविष्यत्पर्ववचनमित्येतदखिलंपरं ॥ १०१ ॥ शृण्वेवीरउग्रमुग्रंदमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ॥
एधमानद्विळुभयस्यराजाचोष्कूयतेविशइंद्रोमनुष्यान् ॥ १०२ ॥ परापूर्वेषांसख्यावृणक्तिवितर्तुराणोअपरे
भिरेति ॥ अनानुभूतीरवधून्वानःपूर्वीरिंद्रःशरदस्तर्तरीति ॥ १०३ ॥ तमेवंविद्वानमृतइहभवतिनान्यः
पंथाअयनायविद्यते ॥ तमेवंविदित्वातिमृत्युमेतिनान्यःपंथाविद्यतेअयनाय ॥ १०४ ॥ यस्यदेवेपराभक्ति
र्यथादेवेतथागुरौ ॥ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनः ॥ १०५ ॥ भक्त्यर्थान्यखिलान्येवभक्तिर्मोक्षा
यकेवला ॥ मुक्तानामपिभक्तिर्हिनित्यानंदस्वरूपिणी ॥ १०६ ॥ ज्ञानपूर्वःपरःस्नेहोनित्योभक्तिरितीर्यते ॥
इत्यादिवेदवचनंसाधनप्रविधायकं ॥ १०७ ॥ निःशेषधर्मकर्ताप्यभक्तस्तेनरकेहरे ॥ सदातिष्ठतिभक्तश्चे
द्ब्रह्महापिविमुच्यते ॥ १०८ ॥ धर्मोभवत्यधर्मोपिकृतोभक्तैस्तवाच्युत ॥ पापंभवतिधर्मोपियोनभक्तैःकृतो
हरे ॥ १०९ ॥ भक्त्यात्वनन्ययाशक्यअहमेवंविधोर्जुन ॥ ज्ञातुंद्रष्टुंचतत्त्वेनप्रवेष्टुंचपरंतप ॥ ११० ॥

अनादिद्वेषिणोदैत्याविष्णौद्वेषोविवर्धितः ॥ तमस्यंधेपातयतिदैत्यानंतेविनिश्चयात् ॥ १११ ॥ पूर्णदुः
खात्मकोद्वेषःसोनंतोह्यवतिष्ठते ॥ पतितानांतमस्यंधेनिःशेषसुखवर्जिते ॥ ११२ ॥ जीवाभेदोनिर्गुण
त्वमपूर्णगुणतातथा ॥ साम्याधिक्येतदन्येषांभेदस्तद्गतएवच ॥ ११३ ॥ प्रादुर्भावविपर्यासस्तद्भक्तद्वेषएवच ॥
तत्प्रमाणस्यनिंदाचद्वेषाएतेखिलामताः ॥ ११४ ॥ एतैर्विहीनायाभक्तिःसाभक्तिरितिनिश्चिता ॥ अनादि
भक्तिर्देवानांक्रमाद्वृद्धिंगतैवसा ॥ ११५ ॥ अपरोक्षदृशेर्हेतुर्मुक्तिहेतुश्चसापुनः ॥ सैवानंदस्वरूपेणनित्यामु
क्तेषुतिष्ठति ॥ ११६ ॥ यथाशौक्ल्यादिकंरूपंगोर्भवत्येवसर्वदा ॥ सुखज्ञानादिकंरूपमेवंभक्तेर्नचान्यथा
॥ ११७ ॥ भक्त्यैवतुष्टिमभ्येतिविष्णुर्नान्येनकेनचित् ॥ सएवमुक्तिदाताचभक्तिस्तत्रैवकारणं ॥ ११८ ॥
ब्रह्मादीनांचमुक्तानांतारतम्येतुकारणं ॥ तारतम्यस्थितानादिर्नित्याभक्तिर्नचेतरत् ॥ ११९ ॥ मानुषेष्वध
माःकिंचिद्द्वेषयुक्ताःसदाहरौ ॥ दुःखनिष्ठास्ततस्तेपिनित्यमेवनसंशयः ॥ १२० ॥ मध्यमामिश्रभूतत्वान्नि
त्यंमिश्रफलाःस्मृताः ॥ किंचिद्भक्तियुतानित्यमुत्तमास्तेनमोक्षिणः ॥ १२१ ॥ ब्रह्मणःपरमाभक्तिःसर्वेभ्यः
परमस्ततः ॥ इत्यादीनिचवाक्यानिपुराणेषुपृथक्पृथक् ॥ १२२ ॥ षण्णवत्यंगुलोयस्तुन्यग्रोधपरिमंडलः ॥

सप्तपादश्चतुर्हस्तोद्वात्रिंशल्लक्षणैर्युतः ॥ १२३ ॥ असंशयःसंशयच्छिद्गुरुरुक्तोमनीषिभिः ॥ तस्माद्ब्रह्मागुरुर्मु
ख्यःसर्वेषामेवसर्वदा ॥ १२४ ॥ अन्येपिस्वात्मनोमुख्याःक्रमाद्गुरवईरिताः ॥ क्रमाल्लक्षणहीनाश्चलक्षणालक्षणैः
समाः ॥१२५॥ मानुषामध्यमाःसम्यग्दुर्लक्षणयुतःकलिः ॥ सम्यग्लक्षणसंपन्नोयद्दद्यात्सुप्रसन्नधीः ॥ १२६ ॥
शिष्यायसत्यंभवतितत्सर्वंनात्रसंशयः ॥ अगम्यत्वाद्धरिस्तस्मिन्नाविष्टोमुक्तिदोभवेत् ॥ १२७ ॥ नातिप्रस
न्नहृदयोयद्दद्याद्गुरुरप्यसौ ॥ नतत्सत्यंभवेत्तस्मादर्चनीयोगुरुःसदा ॥ १२८ ॥ स्वावराणांगुरुत्वंतुभवेत्का
रणतःक्वचित् ॥ मर्यादार्थंतेपिपूज्यानतुयद्वत्परोगुरुः ॥ १२९ ॥ इत्येतत्पंचरात्रोक्तंपुराणेष्वनुमोदितं ॥ य
दामुक्तिप्रदानायस्वयोग्यंपश्यतिध्रुवं ॥ १३० ॥ रूपंहरेस्तदातस्यसर्वपापानिभस्मसात् ॥ यांतिपूर्वाण्युत्त
राणिनश्लेषंयांतिकानिचित् ॥ १३१ ॥ मोक्षश्चनियतस्तस्मात्स्वयोग्यहरिदर्शने ॥ भविष्यत्पर्ववचनमित्ये
तत्सूत्रगंतथा ॥ १३२ ॥ श्रुतिश्चतत्परातद्वत्तद्यथेत्यवदत्स्फुटं ॥ मुक्तास्तुमानुषादेवान्देवाइंद्रंसशंकरं ॥ १३३ ॥
सब्रह्माणंक्रमेणैवतेनयांत्यखिलाहरिं ॥ उत्तरोत्तरवश्याश्चमुक्तारुद्रपुरःसराः ॥ १३४ ॥ निर्दोषानित्य
सुखिनःपुनरावृत्तिवर्जिताः ॥ स्वेच्छयैवरमंतेत्रनानिष्टंतेषुकिंचन ॥ १३५ ॥ असुराःकलिपर्यंताएवंदुःखो

त्तरोत्तरः ॥ कलिर्दुःखाधिकस्तेषुतेप्येवंब्रह्मवद्गुणाः ॥ १३६ ॥ तथान्येप्यसुराःसर्वेगणायोग्यतयासदा ॥ ब्रह्मै
वसर्वजीवेभ्यःसदासर्वगुणाधिकः ॥ १३७ ॥ मुक्तोपिसर्वमुक्तानांआधिपत्येस्थितःसदा ॥ आश्रयस्तस्यभ
गवान्सदानारायणःप्रभुः ॥ १३८ ॥ इत्यृग्यजुःसामाथर्वपंचरात्रेतिहासतः ॥ पुराणेभ्यस्तथान्येभ्यःशास्त्रे
भ्योनिर्णयःकृतः ॥ १३९ ॥ विष्ण्वाज्ञयैवविदुषातत्प्रसादबलोन्नतेः ॥ आनंदतीर्थमुनिनापूर्णप्रज्ञाभिधायु
जा ॥ १४० ॥ तात्पर्यशास्त्राणांसर्वेषामुत्तमंमयाप्रोक्तं ॥ प्राप्यानुज्ञांविष्णोरेतज्ज्ञात्वैवविष्णुराप्योसौ ॥ १४१ ॥
इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेसर्वशास्त्रार्थनिर्णयोनामप्र० ॥ १ ॥
श्री ॥ जयतिहरिरचिंत्यःसर्वदेवैकवंद्यःपरमगुरुरभीष्टावाप्तिदःसज्जनानां ॥ निखिलगुणगणार्णोनित्यनिर्मु
क्तदोषःसरसिजनयनोसौश्रीपतिर्मानदोनः ॥ १ ॥ उक्तःपूर्वाध्यायेशास्त्राणांनिर्णयःपरोदिव्यः ॥ अथभा
रतवाक्यान्येतैरेवाध्यवस्यंते ॥ २ ॥ क्वचिद्ग्रंथान्प्रक्षिपंतिक्वचिदंतरितानपि ॥ कुर्युःक्वचिच्चव्यत्यासंप्रमादा
त्क्वचिदन्यथा ॥ ३ ॥ अनुत्सन्नाअपिग्रंथाव्याकुलाइतिसर्वशः ॥ उत्सन्नाःप्रायशःसर्वेकोट्यंशोपिनवर्तते
॥ ४ ॥ ग्रंथोप्येवंविलुलितःकिम्वर्थोदेवदुर्गमः ॥ कलावेवंव्याकुलितेनिर्णयायप्रचोदितः ॥ ५ ॥ हरिणानि

र्णयान्वच्मिविजानंस्तत्प्रसादतः ॥ ६ ॥ शास्त्रांतराणिसंजानन्वेदांश्चास्यप्रसादतः ॥ देशेदेशेतथाग्रंथा
न्दृष्ट्वाचैवपृथग्विधान् ॥ ७ ॥ यथासभगवान्व्यासःसाक्षान्नारायणःप्रभुः ॥ जगाद्भारताद्येषुतथावक्ष्येतदी
क्षया ॥ ८ ॥ संक्षेपात्सर्वशास्त्रार्थंभारतार्थानुसारतः ॥ निर्णयःसर्वशास्त्राणांभारतंपरिकीर्तितं ॥ ९ ॥ भार
तंसर्ववेदाश्चतुलामारोपिताःपुरा ॥ देवैर्ब्रह्मादिभिःसर्वैर्ऋषिभिश्चसमन्वितैः ॥ व्यासस्यैवाज्ञयातत्रत्वत्यरिच्य
तभारतं ॥ १० ॥ महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥ निरुक्तमस्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ११ ॥ नि
र्णयःसर्वशास्त्राणांसदृष्टांतोहिभारते ॥ कृतोविष्णुवशत्वंहिब्रह्मादीनांप्रकाशितं ॥ १२ ॥ यतःकृष्णवशेसर्वे
भीमाद्याःसम्यगीरिताः ॥ सर्वेषांज्ञानदोविष्णुर्यशोदातेतिचोदितः ॥ १३ ॥ यस्माद्व्यासात्मनातेषांभारतेय
शऊचिवान् ॥ ज्ञानदश्चशुकादीनांब्रह्मरुद्रादिरूपिणां ॥ १४ ॥ ब्रह्माधिकश्चदेवेभ्यःशेषाद्रुद्रादपीरितः ॥
प्रियश्चविष्णोःसर्वेभ्यइतिभीमनिदर्शनात् ॥ १५ ॥ भूभारहरणेविष्णोःप्रधानांगंहिमारुतिः ॥ मागधादिव
धादेवदुर्योधनवधादपि ॥ १६ ॥ योयएवबलज्येष्ठःक्षत्रियेषुसउत्तमः ॥ अंगंचेद्विष्णुकार्येषुतद्भक्त्यैवचना
न्यथा ॥ १७ ॥ बलंनैसर्गिकंतच्चेद्वरास्त्रादेस्तदन्यथा ॥ अन्यावेशनिमित्तंचेद्बलमन्यात्मकंहितत् ॥ १८ ॥

देवेषुबलिनामेवभक्तिज्ञानेनचान्यथा ॥ सएवचप्रियोविष्णोर्नान्यथातुकथंचन ॥ १९ ॥ तस्माद्योयोबलज्ये
ष्ठःसगुणज्येष्ठएवच ॥ बलंहिक्षत्रियेव्यक्तंज्ञायतेस्थूलदृष्टिभिः ॥ २० ॥ ज्ञानादयोगुणायस्माज्ज्ञायंतेसूक्ष्मदृ
ष्टिभिः ॥ तस्माद्यत्रबलंतत्रविज्ञातव्यागुणाःपरे ॥ २१ ॥ देवेष्वेवनचान्येषुवासुदेवप्रतीपतः ॥ क्षत्रादन्येष्व
पिबलंप्रमाणंयत्रकेशवः ॥ २२ ॥ प्रवृत्तोदुष्टनिधनेज्ञानकार्येतथैवच ॥ २३ ॥ अन्यत्रब्राह्मणानांतुप्रमाणंज्ञान
मेवहि ॥ क्षत्रियाणांबलंचैवसर्वेषांविष्णुकार्यता ॥ २४ ॥ कृष्णरामादिरूपेषुबलकार्योजनार्दनः ॥ दत्तव्या
सादिरूपेषुज्ञानकार्यस्तथाप्रभुः ॥ २५ ॥ मत्स्यकूर्मवराहाश्चसिंहवामनभार्गवाः ॥ राघवःकृष्णबुद्धौचकृष्ण
द्वैपायनस्तथा ॥ २६ ॥ कपिलोदत्तऋषभौशिशुमारोरुचेःसुतः ॥ नारायणोहरिःकृष्णस्तापसोमनुरेवच ॥२७॥
महिदासस्तथाहंसःस्त्रीरूपोहयशीर्षवान् ॥ तथैववडवावक्त्रःकल्कीधन्वंतरिःप्रभुः ॥ २८ ॥ इत्याद्याःकेवलोवि
ष्णुर्नैषांभेदःकथंचन ॥ नविशेषोगुणैःसर्वैर्बलज्ञानादिभिःक्वचित् ॥ २९ ॥ श्रीब्रह्मरुद्रशेषाश्चवींद्रेंद्रौकामएव
च ॥ कामपुत्रोनिरुद्धश्चसूर्यचंद्रौबृहस्पतिः ॥ ३० ॥ धर्मएषांतथाभार्यादक्षाद्यामनवस्तथा ॥ मनुपुत्राश्चऋ
षयोनारदःपर्वतस्तथा ॥ ३१ ॥ कश्यपःसनकाद्याश्चवन्ह्याद्याश्चैवदेवताः ॥ भरतःकार्तवीर्यश्चवैन्याद्याश्चक्रव

र्तिनः ॥ ३२ ॥ गयश्चलक्ष्मणाद्याश्चत्रयोरोहिणिनंदनः ॥ प्रद्युम्नोरौक्मिणेयश्चतत्पुत्रश्चानिरुद्धकः ॥ ३३ ॥
नरःफल्गुनइत्याद्याविशेषावेशिनोहरेः ॥ वालिसांबादयश्चैवकिंचिदावेशिनोहरेः ॥ ३४ ॥ तस्माद्बलप्रवृ
त्तस्यरामकृष्णात्मनोहरेः ॥ अंतरंगंहनूमांश्चभीमस्तत्कार्यसाधकः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मात्मकोयतोवायुःपदंब्राह्मम
गात्पुरा ॥ वायोरन्यस्यनबाह्मंपदंतस्मात्सएवसः ॥ ३६ ॥ यत्ररूपंतत्रगुणाभक्त्याद्यास्त्रीषुनित्यशः ॥ रूपं
हिस्थूलदृष्टीनांदृश्यंव्यक्तंततोहितत् ॥ ३७ ॥ प्रायोवेत्तुंनशक्यंतेभक्त्याद्यास्त्रीषुयत्नतः ॥ यासांरूपंगुणास्ता
सांभक्त्याद्याइतिनिश्चयः ॥ ३८ ॥ तच्चनैसर्गिकंरूपंद्वात्रिंशल्लक्षणैर्युतं ॥ नालक्षणंवपुर्मात्रंगुणहेतुःकथंचन
॥ ३९ ॥ आसुरीणांवरादेस्तुवपुर्मात्रंभविष्यति ॥ नलक्षणान्यतस्तासांनैवभक्तिःकथंचन ॥ ४० ॥ तस्माद्रूप
गुणोदाराजानकीरुक्मिणीतथा ॥ सत्यभामेत्यादिरूपाश्रीःसर्वपरमामता ॥ ४१ ॥ ततःपश्चाद्द्रोपदीचसर्वा
भ्योरूपतोवरा ॥ भूभारक्षपणेसाक्षादंगंभीमवदीशितुः ॥ ४२ ॥ हंताचवैरहेतुश्चभीमःपापजनस्यतु ॥ द्रौपदी
वैरहेतुःसातस्माद्भीमादनंतरा ॥ ४३ ॥ बलदेवस्ततःपश्चात्ततःपश्चाच्चफल्गुनः ॥ नरावेशादन्यथातुद्रौणिःप
श्चात्ततोपरे ॥ ४४ ॥ रामवज्जांबवत्याद्याःषट्ततोरेवतीतथा ॥ लक्ष्मणोहनुमत्पश्चात्ततोभरतवालिनौ ॥ श

त्रुघ्नश्चततःपश्चात्सुग्रीवाद्यास्ततोवराः ॥ ४५ ॥ रामकार्यंतुयैःसम्यक्स्वयोग्यंनकृतंपुरा ॥ तैःपूरितंतुकृष्णा
यबीभत्स्वाद्यैःसमंततः ॥ ४६ ॥ अधिकंयैःकृतंतत्रतैरूनंकृतमत्रतु ॥ कर्णाद्यैरधिकंयैस्तुप्रादुर्भावद्वयेकृतं
॥ ४७ ॥ विविदाद्यैर्हितैःपश्चाद्विप्रतीपंकृतंहरेः ॥ प्रादुर्भावद्वयेह्यस्मिन्सर्वेषांनिर्णयःकृतः ॥ ४८ ॥ नैतयोर
कृतंकिंचिच्छुभंवायदिवाशुभं ॥ अन्यत्रपूर्यतेक्वापितस्मादत्रैवनिर्णयः ॥ ४९ ॥ पश्चात्तनत्वात्कृष्णस्यवैशे
ष्यात्तत्रनिर्णयः ॥ प्रादुर्भावमिमंतस्माद्गृहीत्वाभारतंकृतं ॥ उक्तारामकथाह्यस्मिन्मार्कंडेयसमाख्यया ॥ ५० ॥
तस्माद्यद्भारतेनोक्तंतद्धिनैवास्तिकुत्रचित् ॥ अत्रोक्तंसर्वशास्त्रेषुनहिसम्यगुदाहृतं ॥ ५१ ॥ इत्यादिकथितं
सर्वंब्रह्मांडेहरिणास्वयं ॥ मार्कंडेयेपिकथितंभारतस्यप्रशंसनं ॥ ५२ ॥ देवतानांयथाव्यासोद्विपदांब्राह्मणो
वरः ॥ आयुधानांयथावज्रमोषधीनांयथायवाः ॥ ५३ ॥ तथैवसर्वशास्त्राणांमहाभारतमुत्तमं ॥ ५४ ॥ वायुप्रोक्ते
पितत्प्रोक्तंभारतस्यप्रशंसनं ॥ कृष्णद्वैपायनंव्यासंविद्धिनारायणंप्रभुं ॥ ५५ ॥ कोह्यन्यःपुंडरीकाक्षान्महाभा
रतकृद्भवेत् ॥ एवंहिसर्वशास्त्रेषुपृथक्पृथगुदीरितं ॥ ५६ ॥ उक्तोर्थःसर्वएवायंमाहात्म्यक्रमपूर्वकः ॥ भार
तेपियथाप्रोक्तोनिर्णयोयंक्रमेणतु ॥ तथाप्रदर्शयिष्यामस्तद्वाक्यैरेवसर्वशः ॥ ५७ ॥ नारायणंसुरगुरुंजगदे

कनाथंभक्तप्रियंसकललोकनमस्कृतंच ॥ त्रैगुण्यवर्जितमजंविभुमाद्यमीशंवंदेभवघ्नममरासुरसिद्धवंद्यं ॥
॥ ५८ ॥ ज्ञानप्रदःसभगवान्कमलाविरिंचिशर्वादिपूर्वजगतोनिखिलाद्वरिष्ठः ॥ भक्त्यैवतुष्यतिहरिप्र
वणत्वमेवसर्वस्यधर्मइतिपूर्वविभागसंस्थः ॥ ५९ ॥ निर्दोषकःसृतिविहीनउदारपूर्णसंविद्गुणःप्रथमकृत्स
कलात्मशक्तिः ॥ मोक्षैकहेतुरसुरूपसुरैश्चमुक्तैर्वंद्यःसएकइतिचोक्तमथोत्तरार्धे ॥ ६० ॥ नम्यत्वमुक्त
मुभयत्रयतस्ततोस्यमुक्तैरमुक्तकगणैश्चविनम्यतोक्ता ॥ इत्थंहिसर्वगुणपूर्तिरमुष्यविष्णोःप्रस्ताविताप्रथमतः
प्रतिजानतैव ॥ ६१ ॥ कृष्णोयज्ञैरिज्यतेसोमपूतैःकृष्णोवीरैरिज्यतेविक्रमद्भिः ॥ कृष्णोवन्यैरिज्य
तेसंमृशानैःकृष्णोमुक्तैरिज्यतेवीतमोहैः ॥ ६२ ॥ सृष्टाब्रह्मादयोदेवानिहतायेनदानवाः ॥ तस्मैदेवाधिदेवा
यनमस्तेशार्ङ्गधारिणे ॥ ६३ ॥ स्रष्टृत्वंदेवानांमुक्तिस्रष्टृत्वमुच्यतेनान्यत् ॥ उत्पत्तिर्दैत्यानामपियस्मात्संमि
ताविशेषोयं ॥ ६४ ॥ अथचदैत्यहतिस्तमसिस्थिरानियतसंस्थितिरेवनचान्यथा ॥ तनुविभागकृतिःसकले
ष्वियंनहिविशेषकृतासुरदैत्यगा ॥ ६५ ॥ तमिममेवसुरासुरसंचयेहरिकृतंप्रविशेषमुदीक्षितुं ॥ प्रतिविभज्य
चभीमसुयोधनौस्वपरपक्षभिदाकथिताकथा ॥ ६६ ॥ नमोभगवतेतस्मैव्यासायामिततेजसे ॥ यस्यप्रसादाद्ध

क्ष्यामिनारायणकथामिमां ॥ ६७ ॥ वासुदेवस्तुभगवान्कीर्त्यतेत्रसनातनः ॥ प्रतिबिंबमिवादर्शेयंपश्यंत्या
त्मनिस्थितं ॥ ६८ ॥ नास्तिनारायणसमंनभूतंनभविष्यति ॥ एतेनसत्यवाक्येनसर्वार्थान्साधयाम्यहं ॥६९॥
आद्यंतयोरित्यवदत्सयस्माद्यासात्मकोविष्णुरुदारशक्तिः ॥ तस्मात्समस्ताहरिसद्गुणानांनिर्णीयतेभारतगाक
थैषा ॥ ७० ॥ सत्यंसत्यंपुनःसत्यमुद्धृत्यभुजमुच्यते ॥ वेदशास्त्रात्परंनास्तिनदैवंकेशवात्परं ॥ ७१ ॥ आ
लोड्यसर्वशास्त्राणिविचार्यचपुनःपुनः ॥ इदमेकंसुनिष्पन्नंध्येयोनारायणःसदा ॥ ७२ ॥ स्मर्तव्यःसततंवि
ष्णुर्विस्मर्तव्योनजातुचित् ॥ सर्वेविधिनिषेधाःस्युरेतयोरेवकिंकराः ॥ ७३ ॥ कोहितंवेदितुंशक्तोयोनस्यात्त
द्विधोपरः ॥ तद्विधश्चापरोनास्तितस्मात्तंवेदसस्वयं ॥ ७४ ॥ कोहितंवेदितुंशक्तोनारायणमनामयं ॥ ऋते
सत्यवतीसूनोःकृष्णाद्वादेवकीसुतात् ॥७५॥ अप्रमेयोऽनियोज्यश्चस्वयंकामगमोवशी ॥ मोदत्येषसदाभूतै
र्बालःक्रीडनकैरिव ॥ ७६ ॥ नप्रमातुंमहाबाहुःशक्योयंमधुसूदनः ॥ परमात्परमेतस्माद्विश्वरूपान्नविद्यते
॥ ७७ ॥ वसुदेवसुतोनायंनायंगर्भेवसत्प्रभुः ॥ नायंदशरथाज्जातोनचापिजमदग्नितः ॥ ७८ ॥ जायते
नैवकुत्रापिम्रियतेकुतएवतु ॥ नवध्योमुह्यतेनायंबध्यतेनैवकेनचित् ॥ ७९ ॥ कुतोदुःखंस्वतंत्रस्यनित्यानं

दैकरूपिणः ॥ ८० ॥ ईशन्नपिहिदेवेशःसर्वस्यजगतोहरिः ॥ कर्माणिकुरुतेनित्यंकीनाशइवदुर्बलः ॥ ८१ ॥
नात्मानंवेदमुग्धोयंदुःखीसीतांचमार्गते ॥ बद्धःशक्रजितेत्यादिलीलैषाऽसुरमोहिनी ॥ ८२ ॥ मुह्यतेशस्त्र
पातेनभिन्नत्वग्रुधिरस्रवः ॥ अजानन्पृच्छतिस्मान्यांस्तनुंत्यक्त्वादिवंगतः ॥ ८३ ॥ इत्याद्यसुरमोहायदर्श
यामासनाट्यवत् ॥ अविद्यमानमेवेशःकुहकंतद्विदुःसुराः ॥ ८४ ॥ प्रादुर्भावाहरेःसर्वेनैवप्राकृतदेहिनः ॥
निर्दोषगुणसंपूर्णादर्शयंत्यन्यथैवतु ॥ ८५ ॥ दुष्टानांमोहनार्थायसतामपिचकुत्रचित् ॥ यथायोग्यफलप्राप्त्यै
लीलैषापरमात्मनः ॥ ८६ ॥ ज्ञानंतेहंसविज्ञानमिदंवक्ष्याम्यशेषतः ॥ यज्ज्ञात्वानेहभूयोन्यज्ज्ञातव्यमवशि
ष्यते ॥ ८७ ॥ अहंकृत्स्नस्यजगतःप्रभवःप्रलयस्तथा ॥ मत्तःपरतरंनान्यत्किंचिदस्तिधनंजय ॥ ८८ ॥ अ
वजानंतिमांमूढामानुषींतनुमाश्रितं ॥ परंभावमजानंतोममभूतमहेश्वरं ॥ ८९ ॥ मोघाशामोघकर्माणोमोघज्ञा
नाविचेतसः ॥ राक्षसीमासुरींचैवप्रकृतिंमोहिनींश्रिताः ॥ ९० ॥ महात्मानस्तुमांपार्थदैवींप्रकृतिमाश्रिताः ॥
भजंत्यनन्यमनसोज्ञात्वाभूतादिमव्ययं ॥ ९१ ॥ पितासिलोकस्यचराचरस्यत्वमस्यपूज्यश्चगुरुर्गरीयान् ॥
नत्वत्समोस्त्यभ्यधिकःकुतोन्योलोकत्रयेप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ९२ ॥ परंभूयःप्रवक्ष्यामिज्ञानानांज्ञानमुत्तमं ॥

यज्ज्ञात्वामुनयःसर्वेपरांसिद्धिमितोगताः ॥ ९३ ॥ ममयोनिर्महद्ब्रह्मतस्मिन्गर्भंदधाम्यहं ॥ संभवःसर्व
भूतानांततोभवतिभारत ॥ ९४ ॥ द्वाविमौपुरुषौलोकेक्षरश्चाक्षरएवच ॥ क्षरःसर्वाणिभूतानिकूटस्थोक्षरउच्य
ते ॥ ९५ ॥ उत्तमःपुरुषस्त्वन्यःपरमात्मेत्युदाहृतः ॥ योलोकत्रयमाविश्यबिभर्त्यव्ययईश्वरः ॥ ९६ ॥
यस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरादपिचोत्तमः ॥ अतोस्मिलोकेवेदेचप्रथितःपुरुषोत्तमः ॥ ९७ ॥ योमामेवमसंमूढो
जानातिपुरुषोत्तमं ॥ ससर्वविद्भजतिमांसर्वभावेनभारत ॥ ९८ ॥ इतिगुह्यतमंशास्त्रमिदमुक्तंमयानघ ॥
एतद्बुद्ध्वाबुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्चभारत ॥ ९९ ॥ द्वौभूतसर्गौलोकेस्मिन्दैवआसुरएवच ॥ दैवोविस्तरशः
प्रोक्तआसुरंपार्थमेशृणु ॥ १०० ॥ असत्यमप्रतिष्ठंतेजगदाहुरनीश्वरं ॥ अपरस्परसंभूतंकिमन्यत्कामहैतुकं ॥
॥ १०१ ॥ एतांदृष्टिमवष्टभ्यनष्टात्मानोल्पबुद्धयः ॥ प्रभवंत्युग्रकर्माणःक्षयायजगतोऽहिताः ॥ १०२ ॥ ई
श्वरोहमहंभोगीसिद्धोहंबलवान्सुखी ॥ आढ्योभिजनवानस्मिकोन्योस्तिसदृशोमया ॥ १०३ ॥ मामात्म
परदेहेषुप्रद्विषंतोभ्यसूयकाः ॥ तानहंद्विषतःक्रूरान्संसारेषुनराधमान् ॥ १०४ ॥ क्षिपाम्यजस्रमशुभानासु
रीष्वेवयोनिषु ॥ आसुरींयोनिमापन्नामूढाजन्मनिजन्मनि ॥ मामप्राप्यैवकौंतेयततोयांत्यधमांगतिं ॥ १०५ ॥

सर्वभूतेषुयेनैकंभावमव्ययमीक्षते ॥ अविभक्तंविभक्तेषुतज्ज्ञानंविद्धिसात्विकं ॥ १०६ ॥ सर्वगुह्यतमंभूयःशृणुमेपरमंवचः ॥ इष्टोसिमेदृढमितिततोवक्ष्यामितेहितं ॥ १०७ ॥ मन्मनाभवमद्भक्तोमद्याजीमांनमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसिसत्यंतेप्रतिजानेप्रियोसिमे ॥ १०८ ॥ पंचरात्रस्यकृत्स्नस्यवक्तानारायणःस्वयं ॥ सर्वेष्वेतेषुराजेंद्रज्ञानेष्वेतद्विशिष्यते ॥ १०९ ॥ ज्ञानेष्वेतेषुराजेंद्रसांख्यपाशुपतादिषु ॥ यथायोगंयथान्यायंनिष्ठानारायणःपरः ॥ ११० ॥ पंचरात्रविदोमुख्यायथाक्रमपरानृप ॥ एकांतभावोपगतावासुदेवंविशंतिते ॥ ॥ १११ ॥ जनमेजयउवाच ॥ बहवःपुरुषाब्रह्मन्नुताहोएकएवतु ॥ कोह्यत्रपुरुषश्रेष्ठस्तंभवान्वक्तुमर्हति ॥ ११२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ नैतदिच्छंतिपुरुषमेकंकुरुकुलोद्वह ॥ बहूनांपुरुषाणांहियथैकायोनिरुच्यते ॥ तथातंपुरुषंविश्वमाख्यास्यामिगुणाधिकं ॥ ११३ ॥ आहब्रह्मैतमेवार्थंमहादेवायपृच्छते ॥ तस्यैकस्यममत्वंहिसचैकःपुरुषोविराट् ॥ ११४ ॥ अहंब्रह्माचाद्यईशःप्रजानांतस्माज्जातस्त्वंचमत्तःप्रसूतः ॥ मत्तोजगत्स्थावरजंगमंचसर्वैर्वेदाःसरहस्याश्चपुत्र ॥ ११५ ॥ तथैवभीमवचनंधर्मजंप्रत्युदीरितं ॥ ब्रह्मेशानादिभिर्देवैस्समेतैर्यद्गुणांशकः ॥ नावसाययितुंशक्योव्याचक्षाणैश्चसर्वदा ॥ ११६ ॥ सएषभगवान्कृष्णोनैवकेवलमानुषः ॥ यस्य

प्रसादजोब्रह्मारुद्रश्चक्रोधसंभवः ॥ ११७ ॥ वचनंचैवकृष्णस्यज्येष्ठंकुंतीसुतंप्रति ॥ ११८ ॥ रुद्रंसमाश्रिता
देवाःरुद्रोब्रह्माणमाश्रितः ॥ ब्रह्मामामाश्रितोनित्यंनाहंकंचिदुपाश्रितः ॥ ११९ ॥ यथाश्रितानिज्योतींषि
ज्योतिःश्रेष्ठंदिवाकरं ॥ एवंमुक्तगणाःसर्वेवासुदेवमुपाश्रिताः ॥ १२० ॥ भविष्यत्पर्वगंचापिवचोव्यास
स्यसादरं ॥ वासुदेवस्यमहिमाभारतेनिर्णयोदितः ॥ १२१ ॥ तदर्थास्तुकथाःसर्वानान्यार्थंवैष्णवंयशः ॥
तत्प्रतीपंतुयदृश्येन्नतन्ममनीषितं ॥ १२२ ॥ भाषास्तुत्रिविधास्तत्रमयावैसंप्रदर्शिताः ॥ उक्तोयोमहिमा
विष्णोःसतूक्तोहिसमाधिना ॥ १२३ ॥ शैवदर्शनमालंब्यक्वचिच्छैवीकथोदिता ॥ समाधिभाषयोक्तंयत्त
त्सर्वंग्राह्यमेवहि ॥ १२४ ॥ अविरुद्धंसमाधेस्तुदर्शनोक्तंचगृह्यते ॥ आद्यंतयोर्विरुद्धंयद्दर्शनंतदुदाहृतं ॥
॥ १२५ ॥ दर्शनानंतरंसिद्धंगुह्यभाषान्यथाभवेत् ॥ तस्माद्विष्णोर्हिमहिमाभारतोक्तोयथार्थतः ॥ १२६ ॥
तस्यांगंप्रथमोवायुःप्रादुर्भावत्रयान्वितः ॥ प्रथमोहनुमान्नामद्वितीयोभीमएवच ॥ पूर्णप्रज्ञस्तृतीयस्तुभगव
त्कार्यसाधकः ॥ १२७ ॥ त्रेताद्येषुयुगेष्वेवसंभूतःकेशवाज्ञया ॥ एकैकशस्त्रिषुपृथक्द्वितीयांगंसरस्वती ॥
॥ १२८ ॥ शंरूपेतुरतेर्वायौश्रीरित्येवचकीर्त्यते ॥ सैवचद्रौपदीनामकालीचंद्रेतिचोच्यते ॥ १२९ ॥ तृती

यांगंहरेःशेषःप्रादुर्भावसमन्वितः ॥ प्रादुर्भावानरश्चैवलक्ष्मणोबलएवच ॥ १३० ॥ रुद्रात्मकत्वाच्छेषस्यशुको
द्रौणिश्चतत्तनुः ॥ इंद्रोनरांशसंपत्त्यापार्थोपीषत्तदात्मकः ॥ १३१ ॥ प्रद्युम्नाद्यास्ततोविष्णोरंगभूताःक्रमेण
तु ॥ चरितंवैष्णवानांतुविष्णूद्रेकायकथ्यते ॥ १३२ ॥ तथाभागवतेप्युक्तंहनूमद्वचनंपरं ॥ मर्त्यावतारस्त्वि
हमर्त्यशिक्षणंरक्षोवधायैवनकेवलंविभोः ॥ कुतोस्यहिस्यूरमतःस्वआत्मन्सीताकृतानिव्यसनानीश्वरस्य ॥
॥ १३३ ॥ नवैसआत्मात्मवतामधीश्वरोभुङ्क्तेहिदुःखंभगवान्वासुदेवः ॥ नस्त्रीकृतंकश्मलमश्नुवीतनलक्ष्मणं
चापिजहातिकर्हिचित् ॥ १३४ ॥ यत्पादपंकजपरागनिषेवकाणांदुःखानिसर्वाणिलयंप्रयांति ॥ सब्रह्मवं
द्यचरणोजनमोहनायस्त्रीसंगिनामितिरतिंप्रथयंश्चचार ॥ १३५ ॥ क्वचिच्छिवंक्वचिदृषीन्क्वचिद्देवान्क्वचिन्न
रान् ॥ नमत्यर्चयतिस्तौतिवरानर्थयतेपिच ॥ लिंगंप्रतिष्ठापयतिवृणोत्यसुरतोवरान् ॥ १३६ ॥ सर्वेश्वरः
स्वतंत्रोपिसर्वशक्तिश्चसर्वदा ॥ सर्वज्ञोपिविमोहायजनानांपुरुषोत्तमः ॥ १३७ ॥ तस्माद्योमहिमाविष्णोः
सर्वशास्त्रोदितःसहि ॥ नान्यदित्येषशास्त्राणांनिर्णयःसमुदाहृतः ॥ १३८ ॥ भारतार्थस्त्रिधाप्रोक्तःस्वयंभग
वतैवहि ॥ मन्वादिकेचिद्ब्रुवतेह्यास्तिकादितथापरे ॥ १३९ ॥ तथोपरिचराद्यन्येभारतंपरिचक्षते ॥ १४० ॥

सकृष्णान्पांडवान्गृह्ययोयमर्थःप्रवर्तते ॥ प्रातिलोम्यादिवैचित्र्यात्तमास्तीकंप्रचक्षते ॥ १४१ ॥ धर्मोंभक्त्यादि
दशकःश्रुतादिःशीलवैनयौ ॥ सब्रह्मकास्तुतेयत्रमन्वादिंतंविदुर्बुधाः ॥ १४२ ॥ नारायणस्यनामानिसर्वाणि
वचनानितु ॥ तत्सामर्थ्याभिधायीनितमौपरिचरंविदुः ॥१४३॥ भक्तिर्ज्ञानंसवैराग्यंप्रज्ञामेधाधृतिःस्थितिः ॥
योगःप्राणोबलंचैववृकोदरइतिस्मृतः ॥१४४॥ एतद्दशात्मकोवायुस्तस्माद्भीमस्तदात्मकः ॥ सर्वविद्याद्रौपदी
तुयस्मात्सैवसरस्वती ॥ १४५ ॥ अज्ञानादिस्वरूपस्तुकलिर्दुर्योधनःस्मृतः । विपरीतंतुयज्ज्ञानंदुःशासनइ
तीरितः ॥ १४६ ॥ नास्तिक्यंशकुनिर्नामसर्वदोषात्मकाःपरे ॥ धार्तराष्ट्रास्त्वहंकारोद्रौणीरुद्रात्मकोयतः
॥ १४७ ॥ द्रोणाद्याइंद्रियाण्येवपापान्यन्येतुसैनिकाः ॥ पांडवेयास्तुपुण्यानितेषांविष्णुर्नियामकः ॥१४८॥
एवमध्यात्मनिष्ठंहिभारतंसर्वमुच्यते ॥ दुर्विज्ञेयमतःसर्वैर्भारतंतुसुरैरपि ॥ १४९ ॥ स्वयंव्यासोहितद्वेदब्रह्मा
वातत्प्रसादतः ॥ तथापिविष्णुपरताभारतेसारसंग्रहः ॥ १५० ॥ इत्यादिव्यासवाक्यैस्तुविष्णूत्कर्षोवगम्य
ते ॥ वाय्वादीनांक्रमश्चैवतद्वाक्यैरेवचिंत्यते ॥ १५१ ॥ वायुर्हिब्रह्मतामेतितस्माद्ब्रह्मैवसस्मृतः ॥ नब्रह्मस
दृशःकश्चिच्छिवादिषुकथंचन ॥ १५२ ॥ ज्ञानेविरागेहरिभक्तिभावेधृतिस्थितिप्राणबलेषुयोगे ॥ बुद्धौचना

न्योहनुमत्समानःपुमान्कदाचित्कचकश्चनैव ॥ १५३ ॥ बळित्थातद्वपुषेधायिदर्शतंदेवस्यभर्गःसहसोयतोज
नि ॥ यदीमुपह्वरतेसाधतेमतिर्ऋतस्यधेनाअनयंतसस्रुतः ॥ १५४ ॥ पृक्षोवपुःपितुमान्नित्यआशयेद्वितीय
मासप्तशिवासुमातृषु ॥ तृतीयमस्यवृषभस्यदोहसेदशप्रमतिंजनयंतयोषणः ॥ १५५ ॥ निर्यदींबुध्नान्महिष
स्यवर्पसईशानासःशवसाक्रंतसूरयः ॥ यदीमनुप्रदिवोमध्वआधवेगुहासंतंमातरिश्वामथायति ॥ १५६ ॥ प्र
यत्पितुःपरमान्नीयतेपर्यापृक्षुधोवीरुधोदंसुरोहति ॥ उभायदस्यजनुषंयदिन्वतआदिद्यविष्ठोअभवद्घृणाशु
चिः ॥ १५७ ॥ आदिन्मातृराविशद्यास्वाशुचिरहिंस्यमानउर्वियाविवावृधे ॥ अनुयत्पूर्वाअरुहत्सनाजुवोनि
नव्यसीष्ववरासुधावते ॥ १५८ ॥ अश्वमेधःक्रतुश्रेष्ठोज्योतिःश्रेष्ठोदिवाकरः ॥ ब्राह्मणोद्विपदांश्रेष्ठोदेवश्रेष्ठ
स्तुमारुतः ॥ १५९ ॥ बलमिंद्रस्यगिरिशोगिरीशस्यबलंमरुत् ॥ बलंतस्यहरिःसाक्षान्नहरेर्बलमन्यतः ॥ १६० ॥
वायुर्भीमोभीमनादोमहौजाःसर्वेषांचप्राणिनांप्राणभूतः ॥ अनावृत्तिर्देहिनांदेहपातेतस्माद्वायुर्देवदेवोविशि
ष्टः॥१६१॥तत्त्वज्ञानेविष्णुभक्तौधैर्येस्थैर्येपराक्रमे ॥ वेगेचलाघवेचैवप्रलापस्यचवर्जने॥१६२॥ भीमसेनसमो
नास्तिसेनयोरुभयोरपि ॥ पांडित्येचपटुत्वेचशूरत्वेचबलेपिच॥१६३॥ तथायुधिष्ठिरेणैवभीमंप्रतिसमीरितं॥

धर्मश्चार्थश्चकामश्चमोक्षश्चैवयशोध्रुवं ॥ १६४ ॥ त्वय्यायत्तमिदंसर्वंसर्वलोकस्यभारत ॥ विराटपर्वगंचापि
वचोदुर्योधनस्यहि ॥ १६५ ॥ वीराणांशस्त्रविदुषांकृतीनांतत्त्वनिर्णये ॥ सत्वेबाहुबलेधैर्येप्राणेशारीरसंभवे
॥ १६६ ॥ सांप्रतंमानुषेलोकेसदैत्यनरराक्षसे ॥ चत्वारःप्राणिनांश्रेष्ठाःसंपूर्णबलपौरुषाः ॥ १६७ ॥ भीमश्चब
लभद्रश्चमद्रराजश्चवीर्यवान् ॥ चतुर्थःकीचकस्तेषांपंचमंनानुशुश्रुमः ॥ १६८ ॥ अन्योन्यानंतरबलाःक्रमादे
वप्रकीर्तिताः ॥ वचनंवासुदेवस्यतथोद्योगगतंपरं ॥ १६९ ॥ यत्किंचात्मनिकल्याणंसंभावयसिपांडव ॥ स
हस्रगुणमप्येतत्त्वयिसंभावयाम्यहं ॥ १७० ॥ यादृशेचकुलेजातःसर्वराजाभिपूजिते ॥ यादृशानिचकर्मा
णिभीमत्वमसितादृशः ॥ १७१ ॥ अस्मिन्युद्धेभीमसेनत्वयिभारःसमाहितः ॥ धूरर्जुनेनवोढव्यावोढव्याइ
तरेजनाः ॥ उक्तंपुराणेब्रह्मांडेब्रह्मणानारदायच ॥ १७२ ॥ यस्याःप्रसादात्परमंविदंतिशेषःसुपर्णोगिरिशः
सुरेंद्रः ॥ माताचयेषांप्रथमैवभारतीसाद्रौपदीनामबभूवभूमौ ॥ १७३ ॥ यामारुताद्गर्भमधत्तपूर्वंशेषंसुपर्णंगि
रिशंसुरेंद्रं ॥ चतुर्मुखाभांश्चतुरःकुमारान्साद्रौपदीनामबभूवभूमौ ॥ १७४ ॥ यस्याधिकोबलेनास्तिभीममेक
मृतेक्वचित् ॥ नविज्ञानेनचज्ञानेएषरामःसलांगली ॥ १७५ ॥ यस्यनप्रतियोद्धास्तिभीममेकमृतेक्वचित् ॥

अन्विष्यापित्रिलोकेषुसएषमुसलायुधः ॥ १७६ ॥ तथायुधिष्ठिरेणैवभीमायसमुदीरितं ॥ अनुज्ञातोरौहिणे
यात्त्वयाचैवापराजितः ॥ १७७ ॥ सर्वविद्यासुबीभत्सुःकृष्णेनचमहात्मना ॥ अन्वेषरौहिणेयंचत्वांचभीमा
पराजितं ॥ १७८ ॥ वीर्येशौर्येबलेनान्यस्तृतीयःफल्गुनादृते ॥ तथैवद्रौपदीवाक्यंवासुदेवंप्रतीरितं ॥ १७९ ॥
अधिज्यमपियत्कर्तुंशक्यतेनैवगांडिवं ॥ अन्यत्रभीमपार्थाभ्यांभवतश्चजनार्दन ॥ १८० ॥ तथैवान्यत्रवच
नंकृष्णद्वैपायनेरितं ॥ द्वावेवपुरुषौलोकेवासुदेवादनंतरौ ॥ भीमस्तुप्रथमस्तत्रद्वितीयोद्रौणिरेवच ॥ १८१ ॥
अक्षयाविषुधीदिव्येध्वजोवानरलक्षणः ॥ गांडीवंधनुषांश्रेष्ठंतेनद्रौणेर्वरोर्जुनः ॥ १८२ ॥ इत्याद्यनंतवाक्या
निसंत्येवार्थेविवक्षिते ॥ कानिचिद्दर्शितान्यत्रदिङ्मात्रप्रतिपत्तये ॥ १८३ ॥ तस्मादुक्तक्रमेणैवपुरुषोत्तमता
हरेः ॥ अनौपचारिकीसिद्धाब्रह्मताचविनिर्णयात् ॥ १८४ ॥ पूर्णप्रज्ञकृतेयंसंक्षेपादुद्धृतिःसुवाक्यानां ॥
श्रीमद्भारतगानांविष्णोःपूर्णत्वनिर्णयायैव ॥ १८५ ॥ सप्रीयतांपरतमःपरमादनंतःसंतारकःसततसंसृतिदु
स्तरार्णात् ॥ यत्पादपद्ममकरंदजुषोहिपार्थाःस्वाराज्यमापुरुभयत्रसदाविनोदात् ॥ १८६ ॥ ॥ इतिश्रीमदा
नंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेसुवाक्योद्धरणंनामद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

ॐजयत्यजोखंडगुणोरुमंडलःसदोदितोज्ञानमरीचिमाली ॥ स्वभक्तहार्दोच्चतमोनिहंताव्यासावतारोहरिरा
त्मभास्करः ॥ १ ॥ जयत्यजोक्षीणसुखात्मबिंबःस्वैश्वर्यकांतिप्रततःसदोदितः ॥ स्वभक्तसंतापदुरिष्टहंता
रामावतारोहरिरीशचंद्रमाः ॥ २ ॥ जयत्यसंख्योरुबलांबुपूरोगुणोच्चरत्नाकरआत्मवैभवः ॥ सदासदात्मज्ञन
दीभिराप्यःकृष्णावतारोहरिरेकसागरः ॥ ३ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततो
जयमुदीरये ॥ ४ ॥ जयोनामेतिहासोयंकृष्णद्वैपायनेरितः ॥ वायुर्नरोत्तमोनामदेवीतिश्रीरुदीरिता ॥५॥
नारायणोव्यासइतिवाच्यवक्तृस्वरूपकः ॥ एकःसभगवानुक्तःसाधकेशोनरोत्तमः ॥ उपसाधकोनरश्चोक्तोदे
वीभाग्यात्मिकानृणां ॥ सरस्वतीवाक्यरूपातस्मान्नम्याहितेखिलाः ॥ ६ ॥ कृष्णौसत्याभीमपार्थौकृष्णेत्यु
क्ताहिभारते ॥ ७ ॥ सर्वस्यनिर्णयसुवाक्यसमुद्धृतीतुस्वध्याययोर्हरिपदस्मरणेनकृत्वा ॥ आनंदतीर्थवर
नामवतीतृतीयाभैमीतनुर्मरुतआहकथाःपरस्य ॥ ८ ॥ व्यूढश्चतुर्धाभगवान्सएकोमायांश्रियंसृष्टिविधित्स
यार ॥ रूपेणपूर्वेणसवासुदेवनाम्नाविरिंचंसुषुवेचसातः ॥ ९ ॥ संकर्षणाच्चापिजयातनूजोबभूवसाक्षाद्बलसंवि
दात्मा ॥ वायुर्यएवाथविरिंचनामाभविष्यआद्योनपरस्ततोहि ॥ १० ॥ सूत्रंसवायुःपुरुषोविरिंचःप्रद्युम्नत

श्चाथकृतौस्त्रियौद्वे ॥ प्रजज्ञतुर्यमलेतत्रपूर्वाप्रधानसंज्ञाप्रकृतिर्जनित्री ॥ ११ ॥ श्रद्धाद्वितीयाथतयोस्तुयोगो
बभूवपुंसैवचसूत्रनाम्ना ॥ हरेर्नियोगादथसंप्रसूतौशेषःसुपर्णश्चतयोःसहैव ॥ १२ ॥ शेषस्तयोरेवहिजीव
नामाकालात्मकःसोथसुपर्णआसीत् ॥ तौवाहनंशयनंचैवविष्णोःकालाजयाद्याश्चततःप्रसूताः ॥ १३ ॥ का
लाजयाद्याअपिविष्णुपार्षदायस्मादंडात्परतःसंप्रसूताः ॥ नीचासुरेभ्यस्ततएवतेखिलाविष्वक्सेनोवायुजः
खेनतुल्यः ॥ १४ ॥ व्यूहात्तृतीयात्पुनरेवविष्णोर्देवाश्चतुर्वर्णगतान्समस्तान् ॥ संगृह्यबीजात्मतयानिरुद्धो
न्यधत्तशांत्यांत्रिगुणात्मिकायां ॥ १५ ॥ ततोमहत्तत्त्वतनुर्विरिंचःस्थूलात्मनैवाजनिवाक्चदेवी ॥ तस्या
महंकारतनुंसरुद्रंससर्जबुद्धिंचतदर्धदेहां ॥ १६ ॥ बुद्ध्यामुमायांसशिवस्त्रिरूपोमनश्चवैकारिकदेवसंघान् ॥
दशेंद्रियाण्येवचतैजसानिक्रमेणखादीन्विषयैश्चसार्धं ॥ १७ ॥ पुंसःप्रकृत्यांचपुनर्विरिंचाच्छिवोथतस्मादखि
लाःसुरेशाः ॥ जाताःसशक्राःपुनरेवसूत्राच्छ्रद्धासुतानापसुरप्रवीरान् ॥ १८ ॥ शेषंशिवंचेंद्रमथेंद्रतश्चसर्वे
सुरायज्ञगणाश्चजाताः ॥ १९ ॥ पुनश्चमायात्रिविधाबभूवसत्वादिरूपैरथवासुदेवात् ॥ सत्वात्मिकायांसब
भूवतस्मात्सविष्णुनामैवनिरंतरोपि ॥ २० ॥ रजस्तनौचैवविरिंचआसीत्तमस्तनौशर्वइतित्रयोस्मात् ॥ ए

तेहिदेवाःपुनरंडसृष्टावशक्नुवंतोहरिमेत्यतुष्टुवुः ॥ २१ ॥ त्वन्नोजगच्चित्रविचित्रसर्गनिःसीमशक्तिःकुरुसन्नि
केतनं ॥ इतिस्तुतस्तैःपुरुषोत्तमोसौसविष्णुनामाश्रियमापसृष्ट्ये ॥ २२ ॥ सुषावसैवांडमधोक्षजस्यशुष्मंहिर
ण्यात्मकमंबुमध्ये ॥ तस्मिन्प्रविष्टाहरिणैवसार्धंसर्वेसुरास्तस्यबभूवनाभेः ॥ लोकात्मकंपद्ममसुष्यमध्येपुनर्विरिं
चोजनिसद्गुणात्मा ॥२३॥ तस्मात्पुनःसर्वसुराःप्रसूतास्तेजानमानाअपिनिर्णयाय ॥ निःसृत्यकायादुतपद्मयो
नेःसंप्राविशन्क्रमशोमारुतांताः॥२४॥पपातवायोर्गमनाच्छरीरंतस्यैवचावेशतउत्थितंपुनः ॥ तस्मात्सएकोवि
बुधप्रधानइत्याश्रितादेवगणास्तमेव ॥ २५॥ हरेर्विरिंचस्यचमध्यसंस्थितेस्तदन्यदेवाधिपतिःसमारुतः ॥ ततो
विरिंचोभुवनानिसप्तसप्तकान्याशुचकारसोब्जात् ॥ २६ ॥ तस्माच्चदेवाऋषयःपुनश्चवैकारिकाद्याःसशिवाबभू
वुः ॥ २७ ॥ अग्रेशिवोहंभवएवबुद्धेरुमामनोजौसहशक्रकामौ ॥ गुरुर्मनुर्दक्षउतानिरुद्धःसहैवशच्यामनसः
प्रसूताः॥२८॥चक्षुःश्रुतिभ्यांस्पर्शात्सहैवरविःशशीधर्मइमेप्रसूताः ॥ जिह्वाभवोवारिपतिर्नसोश्वनासत्यदस्रौ
क्रमशःप्रसूताः ॥ ततःसनाद्याश्चमरीचिमुख्यादेवाश्चसर्वेक्रमशःप्रसूताः ॥ २९ ॥ ततोसुराद्याऋषयोमनुष्या
जगद्विचित्रंचविरिंचतोभूत् ॥ ३० ॥ उक्तक्रमात्पूर्वभवश्चयोयःश्रेष्ठःससह्यासुरकान्नृतेच ॥ पूर्वश्चपश्चात्पु

नरेवजातोनाश्रेष्ठ्यतामेतिकथंचिदस्य ॥ गुणास्तुकालात्पितृमातृदोषात्स्वकर्मतोवाभिभवंप्रयांति ॥ ३१ ॥
लयोभवेद्व्युत्क्रमतोहितेषांततोहरिःप्रलयेश्रीसहायः ॥ शेतेनिजानंदममंदसांद्रसंदोहमेकोनुभवन्ननंतः ॥ ३२ ॥
अनंतशीर्षास्यकरोरुपादःसोनंतमूर्तिःस्वगुणाननंतान् ॥ अनंतशक्तिःपरिपूर्णभोगोभुंजन्नजस्रंनिजरूपआ
स्ते ॥ ३३ ॥ एवंपुनःसृजतेसर्वमेतदनाद्यनंतोहिजगत्प्रवाहः ॥ नित्याहिजीवाःप्रकृतिश्चनित्याकालश्चनि
त्यःकिमुदेवदेवः ॥ ३४ ॥ यथासमुद्रात्सरितःप्रजाताःपुनस्तमेवप्रविशंतिशश्वत् ॥ एवंहरेर्नित्यजगत्प्रवा
हस्तमेवचासौप्रविशत्यजस्रं ॥ ३५ ॥ एवंविदुर्येपरमामनंतामजस्यशक्तिंपुरुषोत्तमस्य ॥ तस्यप्रसादादथद
ग्धदोषास्तमाप्नुवंत्याशुपरंसुरेशं ॥ ३६ ॥ देवानिमान्मुक्तसमस्तदोषान्स्वसन्निधानेविनिवेश्यदेवः ॥ पुन
स्तदन्यानधिकारयोग्यांस्तत्तद्गुणानेवपदेनियुंक्ते ॥ ३७ ॥ पुनश्चमारीचतएवदेवाजाताअदित्यामसुराश्च
दित्यां ॥ गावोमृगाःपक्ष्युरगादिसत्वादाक्षायणीष्वेवसमस्तशोऽपि ॥ ३८ ॥ ततःसमग्रामलयोलयोदधौम
हींविलोक्याशुहरिर्वराहः ॥ भूत्वाविरिंचार्थमिमांसशैलामुद्धृत्यवारामुपरिन्यधात्स्थिरं ॥ ३९ ॥ अथाब्जना
भप्रतिहारपालौशापात्रिशोभूमितलेप्रजातौ ॥ दित्यांहिरण्यावथराक्षसौचपैतृष्वसेयौचहरेःपरस्तात् ॥ ४० ॥

ततोहिरण्याक्षउदारविक्रमोदितेःसुतोयोवरजःसुरार्थे ॥ धात्रार्थितेनैववराहरूपिणाधरोद्धृतौपूर्वंहतोब्जजोद्भ
वः ॥ ४१ ॥ अथोविधातुर्मुखतोविनिःसृतान्वेदान्हयास्योजगृहेऽसुरेंद्रः ॥ निहत्यतंमत्स्यवपुर्जुगोपमनुंमुनीं
स्तांश्चददौविधातुः ॥ ४२ ॥ मन्वंतरप्रलयेमत्स्यरूपोविद्यामदान्मनवेदेवदेवः ॥ वैवस्वतायोत्तमसंविदात्मा
विष्णोःस्वरूपप्रतिपत्तिरूपां ॥ ४३ ॥ अथोदितेर्ज्येष्ठसुतेनशश्वत्प्रपीडिताब्रह्मवरात्सुरेशाः ॥ हरिंविरिंचेन
सहोपजग्मुर्दौरात्म्यमस्यापिशशंसुरस्मै ॥ ४४ ॥ अभिष्टुतस्तैर्हरिरुग्रवीर्योनृसिंहरूपेणसआविरासीत् ॥
हत्वाहिरण्यंचसुतायतस्यदत्वाभयंदेवगणानतोषयत् ॥ ४५ ॥ सुरासुराणामुदधिंविमथ्नतांदधारपृष्ठेनगि
रिंसमंदरं ॥ वरप्रदानादपरैरधार्यंहरस्यकूर्मोबृहदंडवोढा ॥ ४६ ॥ वरादजेयत्वमवापदैत्यराट्चतुर्मुखस्यैवब
लिर्यदातदा ॥ अजायतेंद्रावरजोऽदितेःसुतोमहानजोप्यब्जभवादिसंस्तुतः ॥ ४७ ॥ सवामनात्माऽसुरभू
भृतोध्वरंजगामगांसंनमयन्पदेपदे ॥ जहारचास्माच्छलतस्त्रिविष्टपंत्रिभिःक्रमैस्तच्चददौनिजाग्रजे ॥ ४८ ॥
पितामहेनास्यपुराभियाचितोबलेःकृतेकेशवआहयद्वचः ॥ नायाच्ञयाहंप्रतिहन्मितंबलिंशुभाननेत्येवततो
भ्ययाचत ॥ ४९ ॥ बभूविरेचंद्रललामतोवरात्पुराह्यजेयाअसुराधरातले ॥ तैरर्दितावासवनायकाःसुराःपु

रोनिधायाब्जजमस्तुवन्हरिं ॥ ५० ॥ विरिंचसृष्टैर्नितरामवध्यौवराद्विधातुर्दितिजौहिरण्यकौ ॥ तथाहयग्री
वउदारविक्रमस्त्वयाहताब्रह्मपुरातनेन ॥ ५१ ॥ सचासुरान्रुद्रवरादवध्यानिमान्समस्तैरपिदेवदेवः ॥ निः
सीमशक्त्यैवनिहत्यसर्वान्हृदंबुजेनोनिवसाथशश्वत् ॥ ५२ ॥ इत्यादरोक्तस्त्रिदशैरजेयःसशार्ङ्गधन्वाथभृगूद्व
होऽभूत् ॥ रामोनिहत्यासुरपूगमुग्रंहृदाननादिर्विदधेऽसृजैव ॥ ५३ ॥ ततःपुलस्त्यस्यकुलेप्रसूतौतावादिदै
त्यौजगदेकशत्रू ॥ परैरवध्यौवरतःपुराहरेःसुरैरजेयौचवराद्विधातुः ॥ ५४ ॥ सर्वैरजेयःसचकुंभकर्णःपुरात
नेजन्मनिधातुरेव ॥ वरान्नरादीन्नृतएवरावणस्तदातनात्तौत्रिदशानबाधतां ॥ ५५ ॥ तदाब्जजंशूलिनमेव
चाग्रतोनिधायदेवाःपुरुहूतपूर्वकाः ॥ पयोंबुधौभोगिपभोगशायिनंसमेत्ययोग्यांस्तुतिमभ्ययोजयन् ॥ ५६ ॥
त्वमेकईशःपरमःस्वतंत्रस्त्वमादिरंतोजगतांनियोक्ता ॥ त्वदाज्ञयैवाखिलमंबुजोद्भवावितेनिरेऽग्र्याश्रमाश्रये
न्ये ॥ ५७ ॥ मनुष्यमानात्त्रिशतंसषष्टिकंदिवौकसामेकमुशंतिवत्सरं ॥ द्विषट्सहस्रैरपितैश्चतुर्युगंत्रेतादि
भिःपादशएवहीनैः ॥ ५८ ॥ सहस्रवृत्तंतदहःस्वयंभुवोनिशाचतन्मानमितंशरच्छतं ॥ त्वदाज्ञयास्वाननु
भूयभोगानुपैतिसोपित्वरितस्त्वदंतिकं ॥ ५९ ॥ त्वयापुराकर्णपुटाद्विनिर्मितौमहासुरौतौमधुकैटभाख्यौ ॥

प्रभंजनावेशवशात्त्वदाज्ञयाबलोद्धतावाशुजलेऽभ्यवर्धतां ॥ ६० ॥ त्वदाज्ञयाब्रह्मवरादवध्यौचिक्रीडिषासंभ
वयासुखोद्धतान् ॥ स्वयंभुवोवेदगणानहार्षतांतदाभवस्त्वंहयशीर्षईश्वरः ॥ ६१ ॥ आहृत्यवेदानखिलान्प्रदा
यस्वयंभुवेतौचजघंथदस्यू ॥ निष्पीड्यताऊरुतलेकराभ्यांतन्मेदसैवाशुचकर्थमेदिनीं ॥ ६२ ॥ एवंसुराणां
चनिसर्गजंबलंतथासुराणांवरदानसंभवं ॥ वशेतवैतद्द्वयमप्यतोवयंनिवेदयामःपितुरेवतेखिलं ॥ ६३ ॥ इमौ
चरक्षोधिपतीवरोद्धतौजहिस्ववीर्येणनृषुप्रजातः ॥ इतीरितेतैरखिलैःसुरेश्वरैर्बभूवरामोजगतीपतिःप्रभुः ॥
॥ ६४ ॥ सकश्यपस्यादितिगर्भजन्मनोविवस्वतस्तंतुभवस्यभूभृतः ॥ गृहेदशस्यंदननामिनोभूत्कौसल्यका
नाम्नितदर्थिनेष्टः ॥ ६५ ॥ तदाज्ञयादेवगणाबभूविरेपुरैवपश्चाददपितस्यभूम्नः ॥ निषेवणायोरुगुणस्यवानरे
ष्वथोनरेष्वेवचपश्चिमोद्भवाः ॥ ६६ ॥ सदेवतानांप्रथमोगुणाधिकोबभूवनाम्नाहनुमान्प्रभंजनः ॥ स्वसंभ
वःकेसरिणोगृहेप्रभुर्बभूववालीस्वतएववासवः ॥ ६७ ॥ सुग्रीवआसीत्परमेष्ठितेजसायुतोरविःस्वात्मतएव
जांबवान् ॥ यएवपूर्वंपरमेष्ठिवक्षसस्त्वयुद्भवोधर्मइहास्यतोभवत् ॥ ६८ ॥ यएवसूर्यात्पुनरेवसंज्ञयानाम्नायमो
दक्षिणदिक्पआसीत् ॥ सजांबवान्दैवतकार्यदर्शिनापुरैवसृष्टोमुखतःस्वयंभुवा ॥ ६९ ॥ ब्रह्मोद्भवःसोमउ

तास्यसूनोरत्रेरभूत्सोंगदएवजातः ॥ बृहस्पतिस्तारउतोशचीचशक्रस्यभार्यैवबभूवतारा ॥ ७० ॥ बृहस्प
तिर्ब्रह्मसुतोपिपूर्वंसहैवशच्यामनसोभिजातः ॥ ब्रह्मोद्भवस्यांगिरसःसुतोभून्मारीचजस्यैवशचीपुलोम्नः ॥
॥ ७१ ॥ सएवशच्यासहवानरोभूत्स्वयंभुवोदेवगुरुर्बृहस्पतिः ॥ अभूत्सुषेणोवरुणोश्विनौचबभूवतुस्तौवि
विदश्चमैंदः ॥ ७२ ॥ ब्रह्मोद्भवौतौपुनरेवसूर्याद्बभूवतुस्तत्रकनीयसस्तु ॥ आवेशऐंद्रोवरदानतोभूत्ततोबली
यान्विविदोहिमैंदात् ॥ ७३ ॥ नीलोग्निरासीत्कमलोद्भवोत्थःकामःपुनःश्रीरमणाद्रमायां ॥ प्रद्युम्ननामाभ
वदेवमीशात्सस्कंदतामापसचक्रतांच ॥ ७४ ॥ पूर्वंहरेश्चक्रमभूद्धिदुर्गातमःस्थिताश्रीरितियांवदंति ॥ स
त्वात्मिकाशंखमथोरजस्थाभूर्नामिकापद्ममभूद्धरेर्हि ॥ ७५ ॥ गदातुवायुर्बलसंविदात्माशार्ङ्गंचविद्येतिरमै
वखङ्गः ॥ दुर्गात्मिकासैवचचर्मनाम्नीपंचात्मकोमारुतएवबाणः ॥ ७६ ॥ एवंस्थितेष्वेवपुरातनेषुवराद्रथांग
त्वमवापकामः ॥ तत्सूनुतामापचसोनिरुद्धोब्रह्मोद्भवःशंखतनुःसुमात्मा ॥ ७७ ॥ तावेवजातौभरतश्चनाम्ना
शत्रुघ्नइत्येवचरामतोनु ॥ पूर्वंसुमित्रातनयश्चशेषःसलक्ष्मणोनामरघूत्तमादनु ॥ ७८ ॥ कौसल्यकापुत्रउरु
क्रमोसावेकस्तथैकोभरतस्यमातुः ॥ उभौसुमित्रातनयौनृपस्यचत्वारएतेह्यमरोत्तमाःसुताः ॥ ७९ ॥ संक

र्षणाद्यैस्त्रिभिरेवरूपैराविष्टआसीत्रिषुतेषुविष्णुः ॥ इंद्रोंगदेचैवततोंगदोहिबलीनितांतंसबभूवशश्वत् ॥ ८० ॥
येन्येचभूपाःकृतवीर्यजाद्याबलाधिकाःसंतिसहस्रशोपि ॥ सर्वेहरेःसन्निधिभावयुक्ताधर्मप्रधानाश्चगुणप्रधानाः
॥८१॥ स्वयंरमासीरतएवजातासीतेतिरामार्थमनूपमाया ॥ विदेहराजस्यहियज्ञभूमौसुतेतितस्यैवततस्तुसा
भूत् ॥ ८२ ॥ इत्यादिकल्पोत्थितएषसर्गोमयासमस्तागमनिर्णयेन ॥ सहानुसर्गःकथितोत्रपूर्वोयोयोगुणै
र्नित्यमसौवरोहि ॥ ८३ ॥ पाश्चात्यकल्पेष्वपिसर्गभेदाःश्रुतौपुराणेष्वपिचान्यथोक्ताः ॥ नोत्कर्षहेतुःप्रथम
त्वमेषुविशेषवाक्यैरवगम्यतेतत् ॥ ८४ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारतता
त्पर्यनिर्णयेसर्गानुसर्गप्रादुर्भावनिर्णयोनामतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐअथाभ्यवर्धंश्चतुराःकुमारानृपस्यगेहेपुरुषोत्तमाद्याः ॥ नित्यप्रवृद्धस्यचतस्यवृद्धिरपेक्ष्यलोकस्यहिमंददृष्टिं
॥ १ ॥ निरीक्ष्यनित्यंचतुरःकुमारान्पितामुदंसंततमापचोच्चं ॥ विशेषतोराममुखेंदुबिंबमवेक्ष्यराजाकृतकृत्य
आसीत् ॥ २ ॥ तन्मातरःपौरजनाअमात्याअंतःपुरावैषयिकाश्चसर्वे ॥ अवेक्षमाणाःपरमंपुमांसंस्वानंदतृ
प्ताइवसंबभूवुः ॥ ३ ॥ ततःसुवंशेशशिनःप्रसूतोगाधीतिशक्रस्तनुजोस्यचासीत् ॥ वरेणविप्रत्वमवापयो

सौविश्वस्यमित्रंसइहाजगाम ॥ ४ ॥ तेनार्थितोयज्ञरिरक्षयैवकृच्छ्रेणपित्रास्यभयाद्विसृष्टः ॥ जगामरामः
सहलक्ष्मणेनसिद्धाश्रमंसिद्धजनाभिवंद्यः ॥५॥ अनुग्रहार्थंसऋषेरवापसलक्ष्मणोस्त्रंमुनितोहिकेवलं ॥ ववंदिरे
ब्रह्ममुखाःसुरेशास्तमस्त्ररूपाःप्रकटाःसमेत्य ॥ ६ ॥ अथोजघानाशुशरेणताटकांवराद्विधातुस्तदतन्यवध्यां ॥
ररक्षयज्ञंचमुनेर्निहत्यसुबाहुमीशानगिराविमृत्युं ॥ ७ ॥ शरेणमारीचमथार्णवेक्षिपद्वचोविरिंचस्यतुमानया
नः ॥ अवध्यतातेनहितस्यदत्ताजघानचान्यान्रजनीचरानथ ॥ ८ ॥ तदाविदेहेनसुतास्वयंवरोविघोषितो
दिक्षुविदिक्षुसर्वशः ॥ निधार्यतद्गाधिसुतानुयायीययौविदेहाननुजानुयातः ॥ ९ ॥ अथोअहल्यांपतिना
भिशप्तांप्रधर्षणादिंद्रकृताच्छिलीकृतां ॥ स्वदर्शनान्मानुषतामुपेतांसुयोजयामाससगौतमेन ॥ १० ॥ बलं
स्वभक्तेरधिकंप्रकाशयन्ननुग्रहंचत्रिदशेष्वतुल्यं ॥ अनन्यभक्तांचसुरेशकांक्षयाविधायनारींप्रययौतयार्चितः ॥
॥ ११ ॥ श्यामावदातेजगदेकसारेस्वनंतचंद्राधिककांतिकांते ॥ सहानुजेकार्मुकबाणपाणौपुरींप्रविष्टेतुतुषु
र्विदेहजाः ॥ १२ ॥ पपुर्नितांतंसरसाक्षिभृंगैर्वराननाब्जंपुरुषोत्तमस्य ॥ विदेहनारीनरवर्यसंघाययथामहापौ
रुषिकास्तदंघ्रिं ॥ १३ ॥ तदाविदेहःप्रतिलभ्यरामंसहस्रनेत्रावरजंगविष्ठं ॥ समर्चयामाससहानुजंतमृषिंच

साक्षाज्ज्वलनप्रकाशं ॥ १४ ॥ मेनेचजामातरमात्मकन्यागुणोचितंरूपनवावतारं ॥ उवाचचास्माऋषिरुग्रते
जाःकुरुष्वजामातरमेनमाश्विति ॥ १५ ॥ सआहचैनंपरमंवचस्तेकरोमिनात्रास्तिविचारणामे ॥ शृणुष्वमे
थापियथाप्रतिज्ञासुताप्रदानायकृतापुरस्तात् ॥ १६ ॥ तपोमयाचीर्णमुमापतेःपुरावरायुधावाप्तिध्रुतेनचेत
सा ॥ समेददौदिव्यमिदंधनुस्तदाकथंचनाचाल्यमृतेपिनाकिनं ॥ १७ ॥ नदेवदैत्योरगदेवगायकाअलंध
नुश्चालयितुंसवासवाः ॥ कुतोनरास्तद्धरतोहिकिंकराःसहानसैवात्रकृषंतिकृच्छ्रतः ॥ १८ ॥ अधार्यमेतद्ध
नुराप्यशंकरादहंनृणांवीर्यपरीक्षणेध्रुतः ॥ सुतार्थमेतांचकरप्रतिज्ञांददामिकन्यांयइदंहिपूरयेत् ॥ १९ ॥ इ
तीरितांमेगिरमभ्यवेत्यदितेःसुतादानवयक्षराक्षसाः ॥ समेत्यभूपाश्वसमीपमाशुप्रगृह्यतच्चालयितुंनशेकुः
॥ २० ॥ संस्विन्नगात्राःपरिवृत्तनेत्रादशाननाद्याःपतिताविमूर्च्छिताः ॥ तथापिमांधर्षयितुंनशेकुःसुताकृ
तेतेवचनात्स्वयंभुवः ॥ २१ ॥ पुराहिमेदात्प्रभुरब्जजोवरंप्रसादितोमेतपसाकथंचन ॥ बलान्नतेकश्चिदुपैति
कन्यकांतदिच्छुभिस्तेनचधर्षणेति ॥ २२ ॥ ततस्तुतेनष्टमदाइतोगताःसमस्तशोह्यस्तनएवपार्थिवाः ॥ त
तोममायंपरिपूर्यमानसंवृणोतुकन्यामयमेवमेर्थितः ॥ २३ ॥ तथेतिचोक्तोमुनिनाऽसकिंकरैरनंतभोगोपममा

श्वथानयत् ॥ समीक्ष्यतद्धामकरेणराघवःसलीलमुद्धृत्यहसन्नपूरयत् ॥ २४ ॥ विकृष्यमाणंतदनंतराधसा
परेणनिःसीमबलेनलीलया ॥ अभज्यतासह्यममुष्यतद्बलंप्रसोढुमीशंकुतएवतद्भवेत् ॥ २५ ॥ समध्यत
स्तत्प्रविभज्यलीलयायथेक्षुदंडंशतमन्युकुंजरः ॥ विलोकयन्वक्रमृषेरवस्थितःसलक्ष्मणःपूर्णतनुर्यथाशशी
॥ २६ ॥ तमब्जनेत्रंपृथुतुंगवक्षसंश्यामावदातंचलकुंडलोज्ज्वलं ॥ शशक्षतोत्थोपमचंदनोक्षितंददर्शविद्युद्ध
सनंनृपात्मजा ॥ २७ ॥ अथोकराभ्यांप्रतिगृह्यमालामम्लानपद्मांजलजायताक्षी ॥ उपेत्यमंदंललितैः
पदैस्तांतदंसआसज्यचपार्श्वतोभवत् ॥ २८ ॥ ततःप्रमोदोनितरांजनानांविदेहपुर्यामभवत्समंतात् ॥ रामं
समालोक्यनरेंद्रपुत्र्यासमेतमानंदनिधिंपरेशं ॥ २९ ॥ लक्ष्म्यासमेतेप्रकटंरमेशेसंप्रेषयामासतदाशुपित्रे ॥
विदेहराजोदशदिग्रथायसतंनिशम्याशुतुतोषभूमिपः ॥ ३० ॥ अथात्मजाभ्यांसहितःसभार्योययौगजस्यं
दनपत्तियुक्तया ॥ स्वसेनयाग्रेप्रणिधायधातृजंवसिष्ठमाश्वेवसयत्रमैथिलः ॥ ३१ ॥ समैथिलेनातितरांसम
र्चितोविवाहयामाससुतंसुदंभरः ॥ पुरोहितोगाधिसुतानुमोदितोज्जुहाववर्हिंविधिनावसिष्ठः ॥ ३२ ॥ तदा
विमानावलिभिर्नभस्तलंदिदृक्षतांसंकुलमासनाकिनां ॥ सुरानकादुंदुभयोविनेदिरेजगुश्चगंधर्ववराःसहस्र

शः ॥ ३३ ॥ विजानमानाजगतांहिमातरंपुरार्थितुंनाययुरत्रदेवताः ॥ तदातुरामंरमयायुतंप्रभुंदिदृक्षवश्च
क्रुरलंनभस्तलं ॥ ३४ ॥ यथापुरासागरजास्वयंवरेसुमानसानामभवत्समागमः ॥ तथाह्यभूत्सर्वदिवौकसां
तदातथामुनीनांसहभूभृतांभुवि ॥ ३५ ॥ प्रगृह्यपाणिंचनृपात्मजायारराजराजीवसमाननेत्रः ॥ यथापु
रासागरजासमेतःसुरासुराणाममृताब्धिमंथने ॥ ३६ ॥ स्वलंकृतास्तत्रविचेरुरंगनाविदेहराजस्यहियाश्च
योषितः ॥ मुदासमेतंरमयारमापतिंविलोक्यरामायददौधनंनृपः ॥ ३७ ॥ प्रियाणिवस्त्राणिरथान्सकुंजरा
न्परार्ध्यरत्नान्यखिलस्यचेशितुः ॥ ददौचकन्यात्रयमुत्तमंमुदातदासरामावरजेभ्यएव ॥ ३८ ॥ महोत्सवं
तंत्वनुभूयदेवतानराश्चसर्वेप्रययुर्यथागतं ॥ पिताचरामस्यसुतैःसमन्वितोययावयोध्यांस्वपुरींमुदाततः
॥ ३९ ॥ तदंतरेसोथददर्शभार्गवंसहस्रलक्षामितभानुदीधितिं ॥ विभासमानंनिजरश्मिमंडलेधनुर्धरंदीप्तपर
श्वधायुधं ॥ ४० ॥ अजानतांराघवमादिपूरुषंसमागतंज्ञापयितुंनिदर्शनैः ॥ समाह्वयंतंरघुपंस्पृधेवनृपोय
याचेप्रणिपत्यभीतः ॥ ४१ ॥ नमेसुतंहंतुमिहार्हसिप्रभोवयोगतस्येत्युदितःसभार्गवः ॥ सुतत्रयंतेप्रददामि
राघवंरणेस्थितंद्रष्टुमिहागतोस्म्यहं ॥ ४२ ॥ सइत्थमुक्तानृपतिंरघूत्तमंभृगूत्तमःप्राहनिजांतनुंहरिः ॥ अभे

दमङ्गेष्वपिदर्शयन्परंपुरातनोहंहरिरेषइत्यपि ॥४३॥ शृणुष्वरामत्वमिहोदितंमयाधनुर्द्वयंपूर्वमभून्महाद्भुतं ॥
उमापतिस्त्वेकमधारयत्ततोरमापतिश्चापरमुत्तमोत्तमं ॥ ४४ ॥ तदातुलोकस्यनिदर्शनार्थिभिःसमर्थितौतौ
हरिशंकरौसुरैः ॥ रणेस्थितौवांप्रसमीक्षितुंवयंसमर्थयामोत्रनिदर्शनार्थिनः ॥ ४५ ॥ ततोहियुद्धायरमेश
शंकरौव्यवस्थितौतेधनुषीप्रगृह्य ॥ यतोंतरस्यैषनियामकोहरिस्ततोहरोग्रेस्यशिलोपमोभूत् ॥ ४६ ॥ शशा
कनैवाथयदाभिवीक्षितुंप्रस्पंदितुंवाकुतएवयोद्धुं ॥ शिवस्तदादेवगणाःसमस्तशःशशंसुरुच्चैर्जगतोहरेर्बलं
॥ ४७ ॥ यदीरणेनैवविनैषशंकरःशशाकनप्रश्वसितुंचकेवलं ॥ किमत्रवक्तव्यमतोहरेर्बलंहरात्परंसर्वतएवचे
ति ॥ ४८ ॥ ततःप्रणम्याशुजनार्दनंहरःप्रसन्नदृष्ट्याहरिणाभिवीक्षितः ॥ जगामकैलासममुष्यतद्धनुस्त्व
याप्रभग्नंकिललोकसन्निधौ ॥४९॥ धनुर्यदन्यद्धरिहस्तयोग्यंतत्कार्मुकात्कोटिगुणंपुनश्च ॥ वरंहिहस्तेतदिदं
गृहीतंमयागृहाणैतदतोहिवैष्णवं ॥ ५० ॥ यदीदमागृह्यविकर्षसित्वंतदाहरिर्नात्रविचार्यमस्ति ॥ इतिब्रु
वाणःप्रददौधनुर्वरंप्रदर्शयन्विष्णुबलंहराद्धरं ॥ ५१ ॥ प्रगृह्यतच्चापवरंसराघवश्चकारसज्यंनिमिषेणलीलया ॥
चकर्षसंधायशरंचपश्यतःसमस्तलोकस्यचसंशयंनुदन् ॥ ५२ ॥ प्रदर्शितेविष्णुबलेसमस्तशोहराच्चनिःसंख्य

तयामहाधिके ॥ जगादमेघौघगभीरयागिरासराघवंभार्गवआदिपूरुषः ॥ ५३ ॥ अलंबलंतेजगतोखिला
द्धरंपरोसिनारायणएवनान्यथा ॥ विसर्जयस्वेहशरंतपोमयेमहासुरेलोकमयेवराद्विभोः ॥ ५४ ॥ पुरातु
लोनाममहासुरोभवद्वरात्सतुब्रह्मणआपलोकतां ॥ पुनश्चतंप्राहजगद्गुरुर्यदाहरिर्जितःस्याद्धितदैववध्यसे
॥ ५५ ॥ अतोवधार्थंजगदंतकस्यसर्वाजितोहंजितवद्व्यवस्थितः ॥ इतीरितेलोकमयेसराघवोमुमोचबाणं
जगदंतकेसुरे ॥ ५६ ॥ पुरावरोनेनशिवोपलंभितोमुमुक्षयाविष्णुतनुप्रवेशनं ॥ सतेनरामोदरगोबहिर्गत
स्तदाज्ञयैवाशुबभूवभस्मसात् ॥ ५७ ॥ इतीवरामायसराघवःशरंविकर्षमाणोविनिहत्यचासुरं ॥ तपस्तदी
यंप्रवदन्मुमोदतदीयमेवह्यभवत्समस्तं ॥ ५८ ॥ निरंतरानंदविबोधसारःसजानमानोखिलमादिपूरुषः ॥
वदन्शृणोतीवविनोदतोहरिःसएकएवद्वितनुर्मुमोद ॥ ५९ ॥ सचेष्टितंचैवनिजाश्रयस्यजनस्यसत्तत्त्ववि
बोधकारणं ॥ विमोहकंचान्यतमस्यकुर्वंश्चिक्रीडएकोपिनरांतरेयथा ॥ ६० ॥ ततःसकारुण्यनिधिर्निजेजने
नितांतमैक्यंस्वगतंप्रकाशयन् ॥ द्विधेवभूत्वाभृगुवर्यआत्मनारघूत्तमेनैक्यमगात्समक्षं ॥ ६१ ॥ समेत्यचै
क्यंजगतोभिपश्यतःप्रणुद्यशंकामखिलांजनस्य ॥ प्रदायरामायधनुर्वरंतदाजगामरामानुमतोरमापतिः

॥ ६२ ॥ ततोनृपोत्यर्थमुदाभिपूरितःसुतैःसमस्तैःस्वपुरीमवापह ॥ रेमेथरामोपिरमास्वरूपयातयैवराजात्म
जयाहिसीतया ॥ ६३ ॥ यथापुराश्रीरमणःश्रियातयारतोनितांतंहिपयोधिमध्ये ॥ तथात्वयोध्यापुरगोर
घूत्तमोप्युवासकालंसुचिरंरतस्तया ॥ ६४ ॥ इमानिकर्माणिरघूत्तमस्यहरेर्विचित्राण्यपिनाद्भुतानि ॥ दुरंत
शक्तेरथचास्यवैभवंस्वकीयकर्तव्यतयानुवर्ण्यते ॥ ६५ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
श्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेबालकांडकथानिरूपणंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥
ॐ इत्थंविश्वेश्वरेस्मिन्निखिलजगदवस्थाप्यसीतासहायेभूमिष्ठेसर्वलोकास्तुतुषुरनुदिनंवृद्धभक्त्यानितांतं ॥
राजाराज्याभिषेकेप्रकृतिजनवचोमानयन्नात्मनोर्थ्यंदध्रेतन्मंथरायाःश्रुतिपथमगमद्भूमिगायाअलक्ष्म्याः
॥ १ ॥ पूर्वंक्षीराब्धिजाताकथमपितपसैवाप्सरस्त्वंप्रयातातान्नेतुंतत्तमोंधंकमलजनिरुवाचाशुरामाभिषेकं ॥
भूत्वादासीविलुंपस्वगतिमपिततःकर्मणाप्राप्स्यसेत्वंसेत्युक्तामंथरासीत्तदनुकृतवतीत्येवचैतत्कुकर्म ॥ २ ॥
तद्वाक्यात्कैकयीसापतिगवरबलादाजहारैवराज्यंरामस्तद्गौरवेणत्रिदशमुनिकृतेरण्यमेवाविवेश ॥ सीतायु
क्तोनुजेनप्रतिदिनसुविवृद्धोरुभक्त्यासमेतःसंस्थाप्याशेषजंतून्स्वविरहजशुचात्यक्तसर्वैषणार्थान् ॥ ३ ॥ वृ

क्षान्पक्षीभकीटान्पितरमथसखीन्मातृपूर्वान्विसृज्यप्रोत्थांगंगांस्वपादाद्धरइवचगुहेनार्चितःसोथतीर्त्वा ॥ दे
वार्चस्यापिपुत्रादृषिगणसहितात्प्राप्यपूजांप्रयातःशैलेशंचित्रकूटंकतिपयदिवसान्यत्रमोदन्नुवास ॥ ४ ॥ ए
तस्मिन्नेवकालेदशरथनृपतिःस्वर्गतोभूद्वियोगाद्रामस्यैवाथपुत्रौविधिसुतसहितैर्मंत्रिभिःकेकयेभ्यः ॥ आ
नीतौतस्यकृत्वाश्रुतिगणविहितप्रेतकार्याणिसद्यःशोचंतौराममार्गंपुरजनसहितौजग्मतुर्मातृभिश्च ॥ ५ ॥
धिक्कुर्वंतौनितांतंसकलदुरितगांमंथरांकैकयींचप्राप्तौरामस्यपादौमुनिगणसहितौतत्रचोवाचनत्वा ॥ रामंरा
जीवनेत्रंभरतइहपुनःप्रीतयेस्माकमीशप्राप्याशुस्वामयोध्यामवरजसहितःपालयेमांधरित्रीं ॥ ६ ॥ इत्युक्तःक
र्तुमीशःसकलसुरगणाप्यायनंरामदेवःसत्यांकर्तुंचवाणीमवददतितरांनेतिसद्भक्तिनम्रं ॥ भूयोभूयोर्थयंतंद्वि
गुणितशरदांसप्तकेत्वभ्यतीतेकर्तैतत्तेवचोहंसुहृदमृतमिदंमेवचोनात्रशंका ॥ ७॥ श्रुत्वैतद्रामवाक्यंहुतभुजि
पतनेसप्रतिज्ञांचकृत्वारामोक्तस्यान्यथात्वेनतुपुरमभिवेक्ष्येहमित्येवतावत् ॥ कृत्वान्यांसप्रतिज्ञामवसदथबहि
र्ग्रामकेनंदिनाम्निश्रीशस्यैवास्यकृत्वाशिरसिपरमकंपौरटंपादपीठं ॥ ८ ॥ समस्तपौरानुगतेनुजेगतेसचित्रकूटे
भगवानुवासह ॥ अथाजगामेंद्रसुतोपिवायसोमहासुरेणात्मगतेनचोदितः ॥ ९ ॥ सचासुरावेशवशाद्रमा

स्तनेयदाव्यधात्तुंडमथाभिवीक्षितः ॥ जनार्दनेनाशुतृणेप्रयोजितेचचारतेनज्वलतानुयातः ॥ १० ॥ स्वयंभु
शर्वेंद्रमुखान्सुरेश्वराञ्जिजीविषुस्ताञ्छरणंगतोपि ॥ बहिष्कृतस्तैर्हरिभक्तिभावतोह्यलंघ्यशक्त्यापरमस्यचा
क्षमैः ॥ ११ ॥ पुनःप्रयातःशरणंरघूत्तमंविसर्जितस्तेननिहत्यचासुरं ॥ तदक्षिगंसाक्षिकमप्यवध्यंप्रसादतश्चं
द्रविभूषणस्य ॥ १२ ॥ सवायसानामसुरोखिलानांवराद्रमेशस्यबभूवचाक्षिगः ॥ निपातितोसौसहवायसा
क्षिभिस्तृणेनरामस्यबभूवभस्मसात् ॥ १३ ॥ ददुर्हितस्मैविवरंबलार्थिनोयद्वायसास्तेनतदक्षिपातनं ॥ कृतंर
मेशेनतदैकनेत्राबभूवुरन्येपिचवायसास्तदा ॥ १४ ॥ भविष्यतामप्यथयावदेवद्विनेत्रताकाककुलोद्भवानां ॥
तावत्तदक्ष्यस्यकुरंगनाम्नःशिवेनदत्तंदितिजस्यचाक्षयं ॥ १५ ॥ अतःपुनर्भावममुष्यहिन्वन्भविष्यतश्चैक
दृशश्चकार ॥ सवायसान्राघवआदिपूरुषस्ततोययौशक्रसुतस्तदाज्ञया ॥ १६ ॥ रामोथदंडकवनंमुनिवर्यनी
तोलोकाननेकशउदारबलैर्निरस्तान् ॥ श्रुत्वाखरप्रभृतिभिर्वरतोहरस्यसर्वैरवध्यतनुभिःप्रययौसभार्यः ॥ १७ ॥
आसीच्चतत्रशरभंगइतिस्मजीर्णोलोकंहरेर्जिगमिषुर्मुनिरुग्रतेजाः ॥ तेनादरोपहृतसार्घ्यसपर्ययासप्रीतोददौ
निजपदंपरमंरमेशः ॥ १८ ॥ धर्मोयतोस्यवनगस्यनितांतशक्तिह्रासेस्वधर्मकरणस्यहुताशनादौ ॥ देहात्य

यःसततएवतनुंनिजाग्नौसंत्यज्यरामपुरतःप्रययौरमेशं ॥ १९ ॥ रामोपितत्रददृशेधनदस्यशापाद्गंधर्वमुर्वशि
रतेरथयातुधानीं ॥ प्राप्तंदशांसपदितुंबरुनामधेयंनाम्नाविराधमपिशर्ववरादवध्यं ॥ २० ॥ भङ्क्त्वास्यबाहु
युगलंविलगंचकारसंमानयन्वचनमंबुजजन्मनोसौ ॥ प्रादाच्चतस्यसुगतिंनिजगायकस्यभक्षार्थमंसकमितो
पिसहानुजेन ॥ २१ ॥ प्रीतिंविधित्सुरगमद्भवनंनिजस्यकुंभोद्भवस्यपरमादरतोमुनाच ॥ संपूजितोधनुर
नेनगृहीतमिंद्राच्छार्ङ्गंतदादिपुरुषोनिजमाजहार ॥ २२ ॥ आत्मार्थमेवहिपुराहरिणाप्रदत्तमिंद्रेतदिंद्रउतरा
मकरार्थमेव ॥ प्रादादगस्त्यमुनयेतदवाप्यरामोरक्षन्नृषीनवसदेवसदंडकेषु ॥ २३ ॥ कालेतदैवखरदूषणयो
र्बलेनरक्षस्वसापतिनिमार्गणतत्परासीत् ॥ व्यापादितेनिजपतौहिदशाननेनप्रामादिकेनविधिनाभिससार
रामं ॥ २४॥ सानुज्ञयैवरजनीचरभर्तुरुग्राभ्रातृद्वयेनसहितावनमाविशंती ॥ रामंसमेत्यभवमेपतिरित्यवोच
द्धानुंयथातमउपेत्यसुयोगकामं ॥२५॥ तांतत्रहास्यकथयाजनकासुताग्रेगच्छानुजंमइहनेतिवचःसउक्ता ॥
तेनैवदुष्टचरितांहिविकर्णनासांचक्रेसमस्तरजनीचरनाशहेतोः ॥ २६ ॥ तत्प्रेरितान्सपदिभीमबलान्प्रयातां
स्तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून् ॥ जघ्नेचतुर्दशसहस्रमवारणीयकोदंडपाणिरखिलस्यसुखंविधातुं ॥ २७ ॥

दत्तेऽभयेरघुवरेणमहामुनीनांदत्तेभयेचरजनीचरमंडलस्य ॥ रक्षःपतिःस्वसृमुखादविकंपनाच्चश्रुत्वाबलंरघुप
तेःपरमापचिंतां ॥ २८ ॥ श्रुत्वाशुकार्यमवमृश्यजगामतीरेक्षेत्रंनदीनदपतेःश्रवणंधरित्र्याः ॥ मारीचमत्रत
पसिप्रतिवर्तमानंभीतंशराद्रघुपतेर्नितरांददर्श ॥ २९ ॥ तेनार्थितःसपदिराघववंचनार्थंमारीचआहशरवेग
ममुष्यजानन् ॥ शक्योनतेरघुवरेणहिविग्रहोत्रजानामिसंस्पर्शमस्यशरस्यपूर्वं ॥३०॥ इत्युक्तवंतमथरावणआ
हखड्गंनिष्कृष्यहन्मियदिमेनकरोषिवाक्यं ॥ तच्छुश्रुवान्भययुतोथनिसर्गतश्चपापोजगामरघुवर्यसकाशमाशु
॥३१॥ संप्राप्यहैममृगतांबहुरत्नचित्रःसीतासमीपउरुधाविचचारशीघ्रं ॥ निर्दोषनित्यवरसंविदपिस्मदेवीरक्षोव
धायजनमोहकृतेतथाह ॥३२॥ देवेममाशुपरिगृह्यचदेहिमेत्वंक्रीडामृगंत्वितितयोदितएवरामः ॥ अन्वक्ससा
रहशरासनबाणपाणिर्मायामृगंनिशिचरंनिजघानजानन् ॥ ३३ ॥ तेनाहतःशरवरेणभृशंममारविक्रुश्यलक्ष्मण
मुरुव्यथयासपापः ॥ श्रुत्वैवलक्ष्मणमचूचुददुग्रवाक्यैःसोप्यापरामपथमेवसचापबाणः ॥३४॥ यांयांपरेशउरुधै
वकरोतिलीलांतांतांकरोत्यनुतथैवरमापिदेवी ॥ नैतावतास्यपरमस्यतथारमायादोषोणुरप्यनुविचिंत्यउरुप्रभूयत्
॥ ३५ ॥ क्वाज्ञानमापदपिमंदकटाक्षमात्रात्सर्गस्थितिप्रलयसंसृतिमोक्षहेतोः ॥ देव्याहरेःकिमुविडंबनमात्रमेत

द्धिक्रीडतोःसुरनरादिवदेवतस्मात् ॥३६॥ देव्याःसमीपमथरावणआससादसाऽदृश्यतामगमदप्यविषह्यशक्तिः
॥ सृष्ट्वात्मनःप्रतिकृतिंप्रययौचशीघ्रंकैलासमर्चितपदान्यवसच्छिवाभ्यां ॥ ३७ ॥ तस्यास्तुतांप्रतिकृतिंप्रविवे
शशक्रोदेव्याश्चसन्निधियुतांव्यवहारसिद्ध्यै ॥ आदायतामथययौरजनीचरेंद्रोहत्वाजटायुषमुरुश्रमतोनिरु
द्धः ॥ ३८ ॥ मार्गेव्रजंतमभियायततोहनूमान्संवारितोरविसुतेनचजानमानः ॥ दैवंतुकार्यमथकीर्तिमभीप्स
मानोरामस्यनैनमहनद्वचनाद्धरेश्च ॥ ३९ ॥ प्राप्यैवराक्षसउतात्मपुरींसतत्रसीताकृतिंप्रतिनिधायररक्षचाथ ॥
रामोपितत्तुविनिहत्यसुदुष्टरक्षःप्राप्याश्रमंस्वदयितांनहिपश्यतीव ॥ ४० ॥ अन्वेषमाणइवतंचददर्शगृध्रंसी
तांरिरक्षिषुमथोरिपुणाविशस्तं ॥ मंदात्मचेष्टममुनोक्तमरेश्चकर्मश्रुत्वामृतंतमदहत्स्वगतिंतथादात् ॥ ४१ ॥
अन्यत्रचैवविचरन्सहितोनुजेनप्राप्तःकरौससहसाथकबंधनाम्नः ॥ धातुर्वरादखिलजायिनउज्झितस्यमृत्योश्च
वज्रपतनादतिकुंचितस्य ॥ ४२ ॥ छित्त्वास्यबाहुयुगलंसहितोनुजेनतंपूर्ववत्प्रतिविधायसुरेंद्रभृत्यं ॥ नाम्ना
दनुंत्रिजटयैवपुराभिजातंगंधर्वमाशुचततोपितदर्चितोगात् ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वातमेवशबरीपरमंहरिंचज्ञात्वाविवे
शदहनंपुरतोस्यतस्यै ॥ प्रादात्स्वलोकमिममेवहिसाप्रतीक्ष्यपूर्वंमतंगवचनेनवनेत्रसाभूत् ॥ ४४ ॥ शापा

द्वराप्सरसमेवहितांविमोच्यशच्याकृतात्पतिपुरस्त्वतिदर्पहेतोः ॥ गत्वाददर्शपवनात्मजमृश्यमूकेसह्येकएन
मवगच्छतिसम्यगीशं ॥ ४५ ॥ देहेपियत्रपवनोत्रहरिर्यतोसौतत्रैववायुरितिवेदवचःप्रसिद्धं ॥ कस्मिन्वहं
त्वितितथैवहिसोवतारेतस्मात्समारुतिकृतेरविजंररक्ष ॥ ४६ ॥ एवंसकृष्णतनुरर्जुनमप्यरक्षद्भीमार्थमेवतदरिं
रविजंनिहत्य ॥ पूर्वंहिमारुतिमवापरवेःसुतोयंतेनास्यवालिनमहन्रघुपःप्रतीपं ॥ ४७ ॥ एवंसुराश्चपवन
स्यवशेयतोतःसुग्रीवमत्रतुपरत्रचशक्रसूनुं ॥ सर्वैश्रिताहनुमतस्तदनुग्रहायतत्रागमद्रघुपतिःसहलक्ष्मणेन ॥
॥ ४८ ॥ यत्पादपंकजरजःशिरसाबिभर्तिश्रीरब्जजश्चगिरिशःसहलोकपालैः ॥ सर्वेश्वरस्यपरमस्यहिसर्वश
क्तःकिंतस्यशत्रुहननेकपयःसहायाः ॥ ४९ ॥ समागतेतुराघवेप्लवंगमाःससूर्यजाः ॥ विपुप्लुवुर्भयार्दिता
न्यवारयच्चमारुतिः ॥ ५० ॥ संस्थाप्याशुहरींद्राज्ञानन्विष्णोर्गुणाननंतान्सः ॥ साक्षाद्ब्रह्मपितासावित्ये
तेनास्यपादयोःपेते ॥ ५१ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णये
श्रीरामचरितेहनूमद्दर्शनंनामपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐउत्थाप्यचैनमरविंददलायताक्षश्चक्रांकितेनवरदेनकरांबुजेन ॥ कृत्वाचसंविदमनेननुतोस्यचांसंप्रीत्यारुरो

हसहसन्सहलक्ष्मणेन ॥ १ ॥ आरोप्यचांसयुगलंभगवंतमेनंतस्यानुजंचहनुमान्प्रययौकपींद्रं ॥ सख्यंचका
रहुतभुक्प्रमुखेचतस्यरामेणशाश्वतनिजार्तिहरेणशीघ्रं ॥ २ ॥ श्रुत्वास्यदुःखमथदेववरःप्रतिज्ञांचक्रेसवालि
निधनायहरीश्वरोपि ॥सीतानुमार्गणकृतेथसवालिनैवक्षिप्तांहिदुंदुभितनुंसमदर्शयच्च ॥ ३ ॥ वीक्ष्यैवतांनिप
तितामथरामदेवःसोंगुष्ठमात्रचलनादतिलीलयैव ॥ संप्रास्ययोजनशतेथतयैवचोर्वींसर्वान्विदार्यदितिजान
हनद्रसास्थान् ॥ ४ ॥ शर्वप्रसादजबलाद्दितिजानवध्यान्सर्वान्निहत्यकुणपेनपुनश्चसख्या ॥ भीतेनवालि
बलतःकथितःससप्ततालान्प्रदर्श्यदितिजान्सुदृढांश्चवज्रात् ॥ ५ ॥ एकैकमेषुसविकंपयितुंसमर्थःपत्राणिलो
घुमपितूत्सहतेनशक्तः ॥ विष्वक्स्थितान्यदिभवान्प्रतिभेत्स्यतीमानेकेषुणातर्हिवालिवधेसमर्थः ॥ ६ ॥
जेतुंचतुर्गुणबलोहिपुमान्प्रभुःस्याद्धंतुंशताधिकबलोतिबलंसुशक्तः ॥ तस्मादिमान्हरिहयात्मजबाह्वलोप्यप
त्रान्विभिद्यममसंशयमाशुभिंधि ॥ ७ ॥ श्रुत्वास्यवाक्यमवमृश्यदितेःसुतांस्तान्धातुर्वरादखिलपुंभिरभेद्य
रूपान् ॥ ब्रह्मत्वमाप्तुमचलंतपसिप्रवृत्तानेकेषुणासपदितान्प्रबिभेदरामः ॥ ८ ॥ संधायकार्मुकवरेनिशिते
तुबाणेऽथाकृष्यदक्षिणभुजेनतदाप्रमुक्ते ॥ रामेणसत्वरमनंतबलेनसर्वेचूर्णीकृताःसपदितेतरवोरवेण ॥ ९ ॥

भित्वाचतान्सगिरिकुंभगवत्प्रमुक्तःपातालसप्तकमथात्रचयेत्ववध्याः ॥ नाम्नासुराःकुमुदिनोब्जजवाक्यरक्षाः
सर्वांश्चतानदहदाशुशरःसएकः ॥१०॥ नैतद्विचित्रममितोरुबलस्यविष्णोर्यत्प्रेरणात्सपवनस्यभवेत्प्रवृत्तिः ॥
लोकस्यसप्रकृतिकस्यसरुद्रकालकर्मादिकस्यतदपीदमनन्यसाध्यं ॥ ११ ॥ दृष्ट्वाबलंभगवतोथहरीश्वरोसावग्रे
निधायतमगात्पुरमग्रजस्य ॥ आश्रुत्यरावमनुजस्यबिलात्सचागादभ्येनमाशुदयिताप्रतिवारितोपि ॥१२॥त
न्मुष्टिभिःप्रतिहतःप्रययावशक्तःसुग्रीवआशुरघुपोपिहिधर्ममीक्षन् ॥ नैनंजघानविदिताखिललोकचेष्टोप्ये
नंसआहयुधिवांनमयाविविक्तौ ॥ १३ ॥ सौभ्रात्रमेषयदिवांछतिवालिनैवनाहंनिरागसमथाग्रजनिंहनिष्ये ॥
दीर्घःसहोदरगतोनभवेद्धिकोपोदीर्घोपिकारणमृतेविनिवर्ततेच ॥ १४ ॥ कोपःसहोदरजनेपुनरंतकालेप्रा
योनिवृत्तिमुपगच्छतितापकश्च ॥ एकस्यभंगइतिनैवझडित्यपास्तदोषोनिहंतुमिहयोग्यइतिस्ममेने ॥ १५ ॥
तस्मान्नबंधुजनगेजनितेविरोधेकार्योवधस्तदनुबंधुभिराश्रितीह ॥ धर्मंप्रदर्शयितुमेवरवेःसुतस्यभावीनतापइ
तिविच्चनतंजघान ॥ १६ ॥ यःप्रेरकःसकलशेमुषिसंततेश्चतस्याज्ञताकुतइहेशवरस्यविष्णोः ॥ तेनोदितोथ
सुहृदंपुनरागतेनवज्रोपमंशरममूमुचदिंद्रसूनौ ॥ १७ ॥ रामाज्ञयैवलतयारविजेविभक्तेवायोःसुतेनरघुपेणश

रेप्रमुक्ते ॥ श्रुत्वास्यशब्दमतुलंहृदितेनविद्धइंद्रात्मजोगिरिरिवापतदाशुसन्नः ॥ १८ ॥ भक्तोममैषयदिमा
मभिपश्यतीहपादौध्रुवंममसमेष्यतिनिर्विचारः ॥ योग्योवधोनहिजनस्यपदानतस्यराज्यार्थिनारविसुतेनव
धोर्थितश्च ॥ १९ ॥ कार्यंह्यभीष्टमपितत्प्रणतस्यपूर्वंशस्तोवधोनपदयोःप्रणतस्यचैव ॥ तस्माददृश्यतनुरेव
निहन्मिशक्रपुत्रंत्वितीहतमदृश्यतयाजघान ॥ २० ॥ यःप्रेरकःसकललोकबलस्यनित्यंपूर्णाव्ययोच्चबलवी
र्यतनुःस्वतंत्रः ॥ किंतस्यदृष्टिपथगस्यचवानरोयंकर्तैंशचापमपियेनपुराविभग्नं ॥ २१ ॥ सन्नेथवालिनिज
गामचतस्यपार्श्वंप्राहैनमार्द्रवचसायदिवांछसित्वं ॥ उज्जीवयिष्यइतिनैच्छदसौत्वदग्रेकोनामनेच्छतिमृतिंपु
रुषोत्तमेति ॥ २२ ॥ कार्याणितस्यचरमाणिविधायपुत्रंत्वग्रेनिधायरविजःकपिराज्यआसीत् ॥ रामोपित
द्गिरिवरेचतुरोथमासान्दृष्ट्वाघनागममुवाससलक्ष्मणोसौ ॥ २३ ॥ अथातिसक्तेक्षितिपेकपीनांप्रविस्मृतेरा
मकृतोपकारे ॥ प्रसह्यतंबुद्धिमतांवरिष्ठोरामांघ्रिभक्तोहनुमानुवाच ॥ २४ ॥ नविस्मृतिस्तेरघुवर्यकार्येकार्या
कथंचित्सहिनोभिपूज्यः ॥ नचेत्स्वयंकर्तुमभीष्टमद्यतेध्रुवंबलेनापिहिकारयामि ॥ २५ ॥ सएवमुक्त्वाहरि
राजसन्निधौद्वीपेषुसप्तस्वपिवानरान्प्रति ॥ संमेलनायाशुगतीन्सवानरान्प्रस्थापयामाससमस्तशःप्रभुः॥२६॥

हरीश्वराज्ञाप्रणिधानपूर्वकंहनूमतातेप्रहिताहिवानराः ॥ समस्तशैलद्रुमषंडसंस्थितान्हरीन्समादायतदाभिज
ग्मुः ॥ २७ ॥ तदैवरामोपिहिभोगसक्तंप्रमत्तमालक्ष्यकपीश्वरंप्रभुः ॥ जगादसौमित्रिमिदंवचोमेप्लवंगमे
शायवदाशुयाहि ॥ २८ ॥ यदिप्रमत्तोसिमदीयकार्येनयाम्यहंत्वेंद्रसुतस्यमार्गं ॥ प्रायःस्वकार्येप्रतिपादि
तेहिमदोद्धतानप्रतिकर्तुमीशते ॥ २९ ॥ इतीड्यरामेणसमीरितेतदाययौसबाणःसधनुःसलक्ष्मणः ॥ दृष्ट्वै
वतंतेनसहैवतापनिर्भयाद्ययौरामपदांतिकंत्वरन् ॥ ३० ॥ हनूमतःसाधुवचोभिराशुप्रसन्नचेतस्यधिपेकपी
नां ॥ समागतेसर्वहरिप्रवीरैःसहैवतंवीक्ष्यननंदराघवः ॥ ३१ ॥ ससंभ्रमंतंपतितंपदाब्जयोस्त्वरन्समुत्थाप्य
समाश्लिषत्प्रभुः ॥ सचोपविष्टोजगदीशसन्निधौतदाज्ञयैवादिशदाशुवानरान् ॥ ३२ ॥ समस्तदिक्षुप्रहिते
षुतेनप्रभुर्हनूमंतमिदंबभाषे ॥ नकश्चिदीशस्त्वदृतेस्तिसाधनेसमस्तकार्यप्रवरस्यमेस्य ॥ ३३ ॥ अतस्त्वमे
वप्रतियाहिदक्षिणांदिशंसमादायमदंगुलीयकं ॥ इतीरितोसौपुरुषोत्तमेनययौदिशंतांयुवराजयुक्तः ॥ ३४ ॥
समस्तदिक्षुप्रतियापिताहितेहरीश्वराज्ञामुपधार्यमासतः ॥ समाययुस्तेंगदजांबवन्मुखाःसुतेनवायोःसहि
तानचाययुः ॥ ३५ ॥ समस्तदुर्गप्रवरंदुरासदंविमार्गतांविंध्यगिरिंमहात्मनां ॥ गतःसकालोहरिराडुदीरि

तःसमासदंश्चाथबिलंमहाद्भुतं ॥ ३६ ॥ कृतंमयेनातिविचित्रमुत्तमंसमीक्ष्यतत्तारउवाचचांगदं ॥ वयंनया
मोहरिराजसन्निधिंविलंघितोनःसमयोयतोस्य ॥ ३७ ॥ दुरासदोसावतिचंडशासनोहनिष्यतित्वामपिकिं
मदादिकान् ॥ अगम्यमेतद्बिलमाप्यतत्सुखंवसामसर्वेंकिमसाविहाचरेत् ॥ ३८ ॥ नचैवरामेणसलक्ष्मणेन
प्रयोजनंनोवनचारिणांसदा ॥ नचेहनःपीडयितुंसचक्षमस्ततोममेयंसुविनिश्चितामतिः ॥३९॥ इतीरितंमा
तुलवाक्यमाशुसआददेवालिसुतोपिसादरं ॥ उवाचवाक्यंचननोहरीश्वरःक्षमीभवेल्लंघितशासनानां ॥४०॥
राज्यार्थिनायेनहिघातितोग्रजोहृताश्चदाराःसुनृशंसकेन ॥ सनःकथंरक्षतिशासनातिगान्निराश्रयान्दुर्बल
कान्बलेस्थितः ॥ ४१ ॥ इतीरितेशक्रसुतात्मजेनतथेतिचोचुःसहजांबवन्मुखाः ॥ सर्वेंपितेषामथचैकमत्यं
दृष्ट्वाहनूमानिदमाबभाषे ॥ ४२ ॥ विज्ञातमेतद्धिमयांगदस्यराज्यायताराभिहितंहिवाक्यं ॥ साध्यंनचैत
न्नहिवायुसूनूरामप्रतीपंवचनंसहेत ॥ ४३ ॥ नचाहमाक्रष्टुमुपायतोपिशक्यःकथंचित्सकलैःसमेतैः ॥ स
न्मार्गतोनैवहिराघवस्यदुरंतशक्तेर्बिलमप्रधृष्यं ॥ ४४ ॥ वचोममैतद्यदिचादरेणग्राह्यंभवेद्धस्तदतिप्रियंमे ॥
नचेद्बलादप्यनयेप्रवृत्तान्प्रशास्यसन्मार्गगतान्करोमि ॥ ४५ ॥ इतीरितंतत्पवनात्मजस्यश्रुत्वातिभीताध्र

तमूकभावाः ॥ सर्वेनुजग्मुस्तमथाद्रिमुख्यंमाहेंद्रमासेदुरगाधबोधाः ॥ ४६ ॥ निरीक्ष्यतेसागरमप्रधृष्यमपा
रमेयंसहसाविषण्णाः ॥ दृढंनिराशाश्चमतिंहिदध्रुःप्रायोपवेशायतथाचचक्रुः ॥ ४७ ॥ प्रायोपविष्टाश्चकथां
वदंतोरामस्यसंसारविमुक्तिदातुः ॥ जटायुषःपातनमूचिरेतत्संपातिनाम्नःश्रवणंजगाम ॥ ४८ ॥ तस्याग्र
जोसावरुणस्यसूनुःसूर्यस्यबिंबंसहतेनयातः ॥ जवंपरीक्षन्नथतंसुतप्तंगुरुत्वापतत्रक्षयमाप्यचापतत् ॥ ४९ ॥
सदग्धपक्षःसवितृप्रतापाच्छ्रुत्वैवरामस्यकथांसपक्षः ॥ भूत्वापुनश्चाशुमूर्तिंजटायुषःशुश्रावपृष्ट्वापुनरेवसम्य
क् ॥ ५० ॥ सरावणस्याथगतिंसुतोक्तांनिवेद्यदृष्ट्वाजनकात्मजाकृतिं ॥ स्वयंतथाशोकवनेनिषण्णामवोचदे
भ्योहरिपुंगवेभ्यः ॥ ५१ ॥ ततस्तुतेब्रह्मसुतेनपृष्टान्येवदयन्नात्मबलंपृथक्पृथक् ॥ दशैवचारभ्यदशोत्तर
स्यक्रमात्पथोयोजनतोभियाने ॥ ५२ ॥ सनीलमैंदविविदाःसताराःसर्वेप्यशीत्याःपरतोनशक्ताः ॥ गंतुंय
दाथात्मबलंसजांबवाञ्जगादतस्मात्पुनरष्टमांशं ॥ ५३ ॥ बलेर्यदाविष्णुरवापलोकांस्त्रिभिःक्रमैर्नंदिरवंप्रकुर्व
ता ॥ तदामयाभ्रांतमिदंजगत्त्रयंसवेदनंजानुममासमेरुतः ॥ ५४ ॥ अतोजवोमेनहिपूर्वसंमितःपुरात्वहं
षण्णवतिप्लवोस्मि ॥ ततःकुमारोंगदआहचास्माच्छतंप्लवेयंनततोभिजाने ॥ ५५ ॥ आपूरितेतैःसकलैःश

तस्यगमागमेशत्रुबलंचवीक्ष्य ॥ सुदुर्गमत्वंचनिशाचरेशपुर्याःसधातुःसुतआबभाषे ॥ ५६ ॥ अयंहिगृध्रः
शतयोजनंगिरिंत्रिकूटमाहेतउतात्रविघ्नाः ॥ भवेयुरन्येपिततोहनूमानेकःसमर्थोनपरोस्तिकश्चित् ॥ ५७ ॥
उक्त्वाथइत्थंपुनराहसूनुंप्राणस्यनिःसीमबलंप्रकाशयन् ॥ त्वमेकएवात्रपरंसमर्थःकुरुष्वचैतत्परिपाहिवानरा
न् ॥ ५८ ॥ इतीरितोसौहनुमान्निजेप्सितंतेषामशक्तिंप्रकटांविधाय ॥ अवर्धताशुप्रविचिंत्यरामंसुपूर्णशक्तिं
चरितोस्तदाज्ञां ॥ ५९ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्री
रामचरितेसमुद्रतरणनिश्चयोनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥
ॐरामायशाश्वतसुविस्तृतषड्गुणायसर्वेश्वरायबलवीर्यमहार्णवाय ॥ नत्वालिलंघयिषुरर्णवमुत्पपातनिष्पी
ड्यतंगिरिवरंपवनस्यसूनुः ॥ १ ॥ चुक्षोभवारिधिरनुप्रययौचशीघ्रंयादोगणैःसहतदीयबलाभिकृष्टः ॥ वृक्षा
श्चपर्वतगताःपवनेनपूर्वंक्षिप्तोर्णवेगिरिरुदागमदस्यहेतोः ॥ २ ॥ शालोहरस्यगिरिपक्षविनाशकालेक्षिप्तोर्ण
वेसमरुतोर्वरितात्मपक्षः ॥ हैमोगिरिःपवनजस्यतुविश्रमार्थमुद्भिद्यवारिधिमवर्धदनेकसानुः ॥ ३ ॥
नैवात्रविश्रमणमैच्छदविश्रमोसौनिःसीमपौरुषबलस्यकुतःश्रमोस्य ॥ आश्लिष्यपर्वतवरंसददर्शगच्छन्दे

वैस्तुनागजननींप्रहितावरेण ॥ ४ ॥ जिज्ञासुभिर्निजबलंतवभक्षमेतुयद्यत्त्वमिच्छसितदित्यमरोदिता
याः ॥ आस्यंप्रविश्यसपदिप्रविनिःसृतोस्माद्देवाननंदयद्द्रुतस्घृतमेषुरक्षन् ॥ ५ ॥ दृष्ट्वासुरप्रणयितांबलमस्य
चोग्रंदेवाःप्रतुष्टुवुरसुंसुमनोभिवृष्ट्या ॥ तैराहृतःपुनरसौवियतैवगच्छञ्छायाग्रहंप्रतिददर्शचसिंहिकाख्यं ॥
॥ ६ ॥ लंकावनायसकलस्यचनिग्रहेस्याःसामर्थ्यमप्रतिहतंप्रददौविधाता ॥ छायामवाक्षिपदसौपवनात्म
जस्यसोस्याःशरीरमनुविश्यबिभेदचाशु ॥ ७ ॥ निःसीममात्मबलमित्यनुदर्शयानोहत्वैवतामपिविधातृव
राभिगुप्ता ॥ लंबेसलंबशिखरेनिपपातलंकाप्राकाररूपकगिरावथसंचुकोच ॥ ८ ॥ भूत्वाबिडालसमितोनि
शितांपुरींचप्राप्स्यन्ददर्शनिजरूपवतींसलंकां ॥ रुद्धोनयाश्वथविजित्यचतांस्वमुष्टिपिष्टांतयानुमतएवविवे
शलंकां ॥ ९ ॥ मार्गमाणोबहिश्चांतःसोशोकवनिकातले ॥ ददर्शशिंशुपावृक्षमूलस्थितरमाकृतिं ॥ १० ॥
नरलोकविडंबस्यजानन्नामस्यहृद्गतं ॥ तस्यचेष्टानुसारेणकृत्वाचेष्टाश्चसंविदं ॥ ११ ॥ तादृक्चेष्टासमेताया
अंगुलीयमदात्ततः ॥ सीतायायानिचैवासन्नाकृतेस्तानिसर्वशः ॥ भूषणानिद्विधाभूत्वातान्येवासंस्तथैवच
॥ १२ ॥ अथचूडामणिंदिव्यंदातुंरामायसाददौ ॥ १३ ॥ यद्यप्येतन्नपश्यंतिनिशाचरगणास्तुते ॥ द्युलोक

चारिणःसर्वेपश्यंत्यृषयएवच ॥ १४ ॥ तेषांविडंबनायैवदैत्यानांवंचनायच ॥ पश्यतांकलिमुख्यानांविडंबो
यंकृतोभवेत् ॥ १५ ॥ कृत्वाकार्यमिदंसर्वंविशंकःपवनात्मजः ॥ आत्माविष्करणेचित्तंचक्रेमतिमतांवरः ॥
॥ १६ ॥ अथवनमखिलंतद्रावणस्यावलुंप्यक्षितिरुहमिममेकंवर्जयित्वाशुवीरः ॥ रजनिचरविनाशंकांक्ष
माणोतिवेलंमुहुरतिरवनादीतोरणंचारुरोह ॥ १७ ॥ अथाशृणोद्दशाननःकपींद्रचेष्टितंपरं ॥ दिदेशकिंकरा
न्बहून्कपिर्निगृह्यतामिति ॥ १८ ॥ समस्तशोविमृत्यवोवराद्धरस्यकिंकराः ॥ समासदन्महाबलंसुरांतरा
त्मनोंगजं ॥ १९ ॥ अशीतिकोटियूथपंपुरःसराष्टकायुतं ॥ अनेकहेतिसंकुलंकपींद्रमावृणोद्बलं ॥ २० ॥
समावृतस्तथायुधैःसताडितश्चतैर्भृशं ॥ चकारतान्समस्तशस्तलप्रहारच्चूर्णितान् ॥ २१ ॥ पुनश्चमंत्रिपुत्रका
न्सरावणप्रचोदितान् ॥ ममर्दसप्तपर्वतप्रभान्वराभिरक्षितान् ॥ २२ ॥ बलाग्रगामिनस्तथासशर्ववाक्सुगर्वि
तान् ॥ निहत्यसर्वरक्षसांतृतीयभागमक्षिणोत् ॥ २३ ॥ अनौपमंहरेर्बलंनिशम्यराक्षसाधिपः ॥ कुमारमक्ष
मात्मनःसमंसुतंन्ययोजयत् ॥२४॥ ससर्वलोकसाक्षिणःसुतंशरैर्ववर्षह ॥ शितैर्वरास्त्रमंत्रितैर्नचैनमभ्यचालय
त् ॥ २५ ॥ समंडमध्यकासुतंसमीक्ष्यरावणोपमं ॥ तृतीयएषचांशकोबलस्यहीत्यचिंतयत् ॥ २६ ॥ नि

धार्यएवरावणःसराघवायनान्यथा ॥ यदींद्रजिन्मयाहतोनचास्यशक्तिरीक्ष्यते ॥ २७ ॥ अतस्तयोःसमोमया
तृतीयएषहन्यते ॥ विचूर्ण्यचैवमाशुतंपदोःप्रगृह्यपुप्लुवे ॥ २८ ॥ सचक्रवद्भ्रमातुरंविधायरावणात्मजं ॥
अपोथयद्धरातलेक्षणेनमारुतीतनुः ॥ २९ ॥ विचूर्णितेधरातलेनिजेसुतेसरावणः ॥ निशम्यशोकतापितस्तदग्र
जंसमादिशत् ॥ ३० ॥ अथेंद्रजिन्महाशरैर्वरास्त्रसंप्रयोजितैः ॥ ततश्चवानरोत्तमंनचाशकद्विचालने ॥ ३१ ॥
अथास्त्रमुत्तमंविधेर्युयोजसर्वदुःसहं ॥ सतेनताडितोहरिर्व्यचिंतयन्निराकुलः ॥ ३२ ॥ मयावराविलंघिताह्य
नेकशःस्वयंभुवः ॥ समाननीयएवमेततोत्रमानयाम्यहं ॥ ३३ ॥ इमेचकुर्युरत्रकिंप्रहृष्टरक्षसांगणाः ॥ इ
तीहलक्ष्यमेवमेसरावणश्चदृश्यते ॥ ३४ ॥ इदंसमीक्ष्यबद्धवत्स्थितंकपींद्रमाशुते ॥ बबंधुरन्यपाशकैर्जगाम
चास्त्रमस्यतत् ॥ ३५ ॥ अथप्रगृह्यतंकपिंसमीपमानयंश्चते ॥ निशाचरेश्वरस्यतंप्रपृष्टवान्सरावणः ॥ ३६ ॥
कपेकुतोसिकस्यवाकिमर्थमीदृशंकृतं ॥ इतीरितःसचावदत्प्रणम्यराममीश्वरं ॥ ३७ ॥ अवैहिदूतमागतंदु
रंतविक्रमस्यमां ॥ रघूत्तमस्यमारुतिंकुलक्षयेतवेश्वरं ॥ ३८ ॥ नचेत्प्रदास्यसित्वरन्रघूत्तमप्रियांतदा ॥ सप
त्रमित्रबांधवोविनाशमाशुयास्यसि ॥ ३९ ॥ नरामबाणधारणेक्षमाःसुरेश्वराअपि ॥ विरिंचशर्वपूर्वकाःकि

मुत्वमल्पसारकः ॥ ४० ॥ प्रकोपितस्यतस्यकःपुरस्थितौक्षमोभवेत् ॥ सुरासुरोरगादिकेजगत्यचिंत्यकर्म
णः ॥ ४१ ॥ इतीरितेवधोद्यतंन्यवारयद्विभीषणः ॥ सपुच्छदाहकर्मणिन्ययोजयन्निशाचरान् ॥ ४२ ॥
अथास्यवस्त्रसंचयैःपिधायपुच्छमग्नये ॥ ददुर्ददाहनास्यतन्मरुत्सखोहुताशनः ॥ ४३ ॥ ममर्षसर्वचेष्टितं
सरक्षसांनिरामयः ॥ बलोद्धतश्चकौतुकात्प्रदग्धुमेवतांपुरीं ॥ ४४ ॥ ददाहचाखिलांपुरींस्वपुच्छगेनवह्नि
ना ॥ कृतिस्तुविश्वकर्मणोप्यदह्यतास्यतेजसा ॥ ४५ ॥ सुवर्णरत्नकारितांसराक्षसोत्तमैःसह ॥ प्रदह्यसर्वतः
पुरींमुदान्वितोजगर्जच ॥ ४६ ॥ सरावणंसपुत्रकंतृणोपमंविधायच ॥ तयोःप्रपश्यतोःपुरींविधायभस्मसा
द्ययौ ॥ ४७ ॥ विलंघ्यचार्णवंपुनःस्वजातिभिःप्रपूजितः ॥ प्रभक्ष्यवानरेशितुर्मधुप्रभुंसमेयिवान् ॥ ४८ ॥
रामंसुरेश्वरमगण्यगुणाभिरामंसंप्राप्यसर्वकपिवीरवरैःसमेतः ॥ चूडामणिंपवनजःपदयोर्निधायसर्वांगकैःप्र
णतिमस्यचकारभक्त्या ॥ ४९ ॥ रामोपिनान्यदनुदातुममुष्ययोग्यमत्यंतभक्तिभरितस्यविलक्ष्यकिंचित् ॥
स्वात्मप्रदानमधिकंपवनात्मजस्यकुर्वन्समाश्लिषदमुंपरमाभितुष्टः ॥ ५० ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादा-
चार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेसुंदरकांडकथानिरूपणंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

ॐ श्रुत्वाहनूमदुदितंकृतमस्यसर्वंप्रीतःप्रयाणमभिरोचयतेसरामः ॥ आरुह्यवायुसुतमंगदगेनयुक्तःसौमित्रि
णासरविजःसहसेनयागात् ॥ १ ॥ संप्राप्यदक्षिणमपांनिधिमत्रदेवःशिश्येजगद्गुरुतमोप्यविषह्यशक्तिः ॥
अग्रेहिमार्दवमनुप्रथयन्सधर्मंपंथानमर्थितुमपांपतितःप्रतीतः ॥ २ ॥ तत्राजगामसविभीषणनामधेयोरक्षः
पतेरवरजोप्यथरावणेन ॥ भक्तोधिकंरघुपतावतिधर्मनिष्ठस्त्यक्तोजगामशरणंचरघूत्तमंतं ॥ ३ ॥ ब्रह्मात्मजे
नरविजेनबलप्रणेत्रानीलेनमैंदविविदांगदतारपूर्वैः ॥ सर्वैश्चशत्रुसदनादुपयातएषभ्रातास्यनग्रहणयोग्यइ
तिस्थिरोक्तः ॥ ४ ॥ अत्राहरूपमपरंबलदेवतायाग्राह्यःसएवनितरांशरणंप्रपन्नः ॥ भक्तश्चरामपदयोर्विनि
शिष्णुरक्षोविज्ञायराज्यमुपभोक्तुमिहाभियातः॥५॥इत्युक्तवत्यथहनूमतिदेवदेवःसंगृह्यतद्वचनमाहयथैवपूर्वं ॥
सुग्रीवहेतुतइमांस्थिरमाग्रहीष्येपादप्रपन्नमिदमेवसदाव्रतंमे ॥ ६ ॥ सब्रह्मकाःसुरगणाःसहदैत्यमर्त्याःसर्वेस
मेत्यचमदंगुलिचालनेपि ॥ नेशाभयंममरात्रिचरादमुष्माच्छुद्धस्वभावइतिचैनमहंविजाने ॥ ७ ॥ इत्यु
क्तवाक्यउततंस्वजनंविधायराज्येभ्यषेचयदपारसुसत्वराशिः ॥ मत्वातृणोपममशेषसदंतकंतंरक्षःपतेरवरज
स्यददौसलंकां ॥ ८ ॥ कल्पांतमस्यनिशिचारपतित्वपूर्वमायुःप्रदायनिजलोकगतिंतदंते ॥ रात्रित्रयेप्यनु

पगामिनमीक्ष्यसोऽब्धिचुक्रोधरक्तनयनांतमयुंजदब्धौ ॥ ९ ॥ सक्रोधदीप्तनयनांतहतःपरस्यशोषंक्षणादुपग
तोदनुजादिसत्वैः ॥ सिंधुःशिरस्यर्हणंपरिगृह्यरूपीपादारविंदमुपगम्यबभाषएतत् ॥ १० ॥ तंत्वावयंजड
धियोनविदामभूमकूटस्थमादिपुरुषंजगतामधीशं ॥ त्वंसत्वतःसुरगणान्रजसोमनुष्यांस्तार्तीयतोसुरगणा
नभितस्तथास्त्राः ॥ ११ ॥ कामंप्रयाहिजहिविश्रवसोवमेहंत्रैलोक्यरावणमवाप्नुहिवीरपत्नीं ॥ बध्नीहिसेतुमि
हतेयशसोवितत्यैगायंतिदिग्विजयिनोयमुपेत्यभूपाः ॥ १२ ॥ इत्युक्तवंतममुमाश्वनुगृह्यबाणंतस्मैधृतंदिति
सुतात्मसुचांत्यजेषु ॥ शार्वाद्वराद्विगतमृत्युषुदुर्जयेषुनिःसंख्यकेष्वमुचदाशुददाहसर्वान् ॥ १३ ॥ कृत्वेरि
णंतदथमूलफलानिचात्रसम्यग्विधायभवशत्रुरमोघचेष्टः ॥ बद्धुंदिदेशसुरवर्धकिनोवतारंतज्ज्ञंनलंहरिवरानप
रांश्चसेतुं ॥ १४ ॥ बध्वोदधौरघुपतिर्विविधाद्रिकूटैःसेतुंकपींद्रकरकंपितभूरुहांगैः ॥ सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखै
रनेकैर्लंकांविभीषणदृशाविशदाशुदग्धां ॥ १५ ॥ प्राप्तंनिशम्यपरमंभुवनैकसारंनिःसीमपौरुषमनंतमसौद
शास्यः ॥ त्रासाद्विषण्णहृदयोनितरांबभूवकर्तव्यकर्मविषयेचविमूढचेताः ॥ १६ ॥ प्रस्थाप्यवालिसुतमेवच
राजनीत्यैरामस्तदुक्तवचनेप्यमुनागृहीते ॥ द्वारोरुरोधसचतस्रउदीर्णसैन्योरक्षःपतेःपुरउदारगुणःपरेशः ॥

॥ १७ ॥ द्वारांनिरोधसमयेसदिदेशपुत्रंवारांपतेर्दिशिसुरेश्वरशत्रुमुग्रं ॥ प्राच्यांप्रहस्तमदिशद्दिशिवज्रदंष्ट्रंप्रे
ताधिपस्यशशिनःस्वयमेवचागात् ॥ १८ ॥ विज्ञायतत्सभगवान्हनुमंतमेवदेवेंद्रशत्रुविजयायदिदेशचाशु ॥
नीलंप्रहस्तनिधनायचवज्रदंष्ट्रंहंतुंसुरेंद्रसुतसूनुमथादिदेश ॥ १९ ॥ मध्येहरीश्वरमधिज्यधनुर्नियुज्ययस्यां
सराक्षसपतिर्दिशमेवतांहि ॥ उद्दिश्यसंस्थितउपात्तशरःसखड्गोदेदीप्यमानवपुरुत्तमपूरुषोसौ ॥ २० ॥ वि
द्रावितोहनुमतेंद्रजिदाशुहस्तंतस्यप्रपन्नइववीर्यममुष्यजानन् ॥ नीलोविभीषणउभौशिलयाचशक्त्यासंच
क्रतुर्यमवशंगमितंप्रहस्तं ॥ २१ ॥ नीलस्यनैववशमेतिसइत्यमोघशक्त्याविभीषणइमंप्रजहारसाकं ॥ तास्मि
न्हतेंगदउपेत्यजघानवज्रदंष्ट्रंनिपात्यभुविशीर्षममुष्यमृत्नन् ॥ २२ ॥ सर्वेषुतेषुनिहतेषुदिदेशधूम्रनेत्रंसराक्ष
सपतिःसचपश्चिमेन ॥ द्वारेणमारुतसुतंसमुपेत्यदग्धोगुप्तोपिशूलिवचनेनदुरंतशक्तिं ॥ २३ ॥ अकंपनो
पिराक्षसोनिशाचरेशचोदितः ॥ उमापतेर्वरोद्धतःक्षणाद्धतोहनूमता ॥ २४ ॥ अथास्त्रसंप्रदीपितैःसमस्त
शोमहोल्मुकैः ॥ रघुप्रवीरचोदिताःपुरंनिशिस्वदाहयन् ॥ २५ ॥ ततस्तौनिकुंभोथकुंभश्चकोपात्प्रदिष्टौद
शास्येनकुंभश्रुतेर्हि ॥ सुतौसुप्रहृष्टौरणायाभियातौकपींस्तान्बहिःसर्वशोयापयित्वा ॥ २६ ॥ सकुंभोविधा

तुःसुतंतारनीलौनलंचाश्विपुत्रौजिगायांगदंच ॥ सुयुद्धंचकृत्वादिनेशात्मजेनप्रणीतोयमस्याशुलोकंसुपा
पः ॥ २७ ॥ ततोनिकुंभोद्रिवरप्रदारणंमहांतमुग्रंपरिघंप्रगृह्य ॥ ससारसूर्यात्मजमाशुभीतःसपुप्लुवेपश्चिम
तोधनुःशतं ॥ २८ ॥ तंभ्रामयत्याशुभुजेनवीरेभ्रांतादिशोद्यौश्चसचंद्रसूर्याः ॥ सुराश्चतस्योरुबलंवरंचशर्वो
द्भवंवीक्ष्यविषेदुरीषत् ॥ २९ ॥ अनन्यसाध्यंतमथोनिरीक्ष्यसमुत्पपाताशुपुरोस्यमारुतिः ॥ प्रकाश्यबा
ह्वंतरमाहचैनंकिमेभिरत्रप्रहरायुधंते ॥ ३० ॥ इतीरितस्तेनसराक्षसोत्तमोवरादमोघंप्रजहारवक्षसि ॥ वि
चूर्णितोसौतदुरस्यभेद्येयथैववज्रोविपतौवृथाऽभवत् ॥ ३१ ॥ विचूर्णितेनिजायुधेनिकुंभएत्यमारुतिं ॥ प्रगृ
ह्यचात्मनोंसकेनिधायजग्मिवान्द्रुतं ॥ ३२ ॥ प्रगृह्यकंठमस्यसप्रधानमारुतात्मजः ॥ स्वमाशुमोचयंस्ततो
न्यपातयद्धरातले ॥ ३३ ॥ चकारतंरणात्मकेमखेरमेशदैवते ॥ पशुंप्रभंजनात्मजोविनेदुरत्रदेवताः ॥ ३४ ॥
सुप्तघ्नोयज्ञकोपश्चशकुनिर्दैवतापनिः ॥ विद्युज्जिह्वःप्रमाथीचशुकसारणसंयुताः ॥ ३५ ॥ रावणप्रेरिताःसर्वे
मथ्नंतःकपिकुंजरान् ॥ अवध्याब्रह्मवरतोनिहतारामसायकैः ॥ ३६ ॥ युद्धोन्मत्तश्चमत्तश्चदेवांतकनरांत
कौ ॥ त्रिशिराअतिकायश्चनिर्ययूरावणाज्ञया ॥ ३७ ॥ नरांतकोरावणजोहयवर्योपरिस्थितः ॥ अभीःस

सारसमरेप्रासोद्यतकरोहरीन् ॥ ३८ ॥ तंदहंतमनीकानियुवराजोंगदोबली ॥ उत्पपातनिरीक्ष्याशुसमदर्श
यदप्युरः ॥ ३९ ॥ तस्योरसिप्रासवरंप्रजहारसराक्षसः ॥ द्विधासमभवत्तत्तुवालिपुत्रस्यतेजसा ॥ ४० ॥ अ
थास्यहयमाश्वेवनिजघानसुखेकपिः ॥ पेततुश्चाक्षिणीतस्यसपपातममारच ॥ ४१ ॥ सखड्गवरमादायप्रससा
ररणेकपिं ॥ आच्छिद्यचास्यखड्गंतंनिहतोवालिसूनुना ॥ ४२ ॥ गंधर्वकन्यकासूतेनिहतेरावणात्मजे ॥ आ
जगामाग्रजस्तस्यसोदर्योंदेवतांतकः ॥ ४३ ॥ तस्यापततएवाशुशरवर्षप्रतापिताः ॥ प्रदुद्रुवुर्भयात्सर्वेकप
योजांबवन्मुखाः ॥ ४४ ॥ सशरंतरसादायरविपुत्रायुधोपमं ॥ अंगदंप्रजहारोरस्यपतत्ससुमोहच ॥ ४५ ॥
अथतिग्मांशुतनयःशैलंप्रचलपादपं ॥ अभिदुद्रावसंगृह्यचिक्षेपचनिशाचरे ॥ ४६ ॥ तमापतंतमालक्ष्यदूरा
च्छरविदारितं ॥ सुरांतकश्चकाराशुदधारचपरंशरं ॥ ४७ ॥ सतमाकर्णमाकृष्ययमदंडोपमंशरं ॥ अविध्य
हृदयेराज्ञःकपीनांसपपातह ॥ ४८ ॥ बलमप्रतिमंवीक्ष्यसुरशत्रोस्तुमारुतिः ॥ आह्वयामासयुद्धायकेशवः
कैटभंयथा ॥ ४९ ॥ तमापतंतमालोक्यरथंसहयसारथिं ॥ चूर्णयित्वाधनुश्चास्यसमाच्छिद्यबभंजह ॥ ५० ॥
अथखड्गंसमादायपुरआपततोरिपोः ॥ हरिःप्रगृह्यकेशेषुपातयित्वैनमाहवे ॥ ५१ ॥ शिरोममर्दतरसापव

मानात्मजःपदा ॥ तमीशानगिरावध्यंनिहत्यपवनात्मजः ॥ ५२ ॥ समीडितःसुरवरैःप्लवंगैर्वीक्षितोमुदा ॥
विद्राविताखिलकपिंवरात्रिशिरसंविभोः ॥ भङ्क्त्वारथंधनुःखड्गमाच्छिद्याशिरसंव्यधात् ॥ ५३ ॥ युद्धोन्म
त्तश्चमत्तश्चपार्वतीवरदर्पितौ ॥ प्रमथ्नंतौकपीन्सर्वान्हतौमारुतिमुष्टिना ॥ ५४ ॥ ततोतिकायोतिरथोरथेन
स्वयंभुदत्तेनहरीन्प्रमृत्नन् ॥ चचारकालानलसन्निकाशोगंधर्विकायांजनितोदशास्यात् ॥ ५५ ॥ बृहत्तनुःकुं
भवदेवकर्णावस्येत्यतोनामचकुंभकर्णः ॥ इत्यस्यसोर्कात्मजपूर्वकान्कपीञ्जिगायरामंसहसाभ्यधावत् ॥ ५६ ॥
तमापतंतंशरवर्षधारंमहाघनाभंस्तनयित्नुघोषं ॥ निवारयामासयथासमीरःसौमित्रिरात्तेष्वसनःशरौघैः ॥५७॥
ववर्षतुस्तावतिमात्रवीर्यौशरान्सुरेशाशनितुल्यवेगान् ॥ तमोमयंचक्रतुरंतरिक्षंसुशिक्षयाक्षिप्रतरास्त्रबाणैः ॥
॥ ५८ ॥ शरैःशरानस्यनिवार्यवीरःसौमित्रिरस्त्राणिमहास्त्रजालैः ॥ चिच्छेदबाहूशिरसासहैवचतुर्भुजोभूत्स
पुनर्द्विशीर्षः ॥ ५९ ॥ छिन्नेषुतेषुद्विगुणास्यबाहुःपुनःपुनःसोथबभूववीरः ॥ उवाचसौमित्रिमथांतरात्मास
मस्तलोकस्यमरुद्विषण्णं ॥ ६० ॥ ब्रह्मास्त्रतोन्येननवध्यएषोवराद्विधातुःसुमुखेत्यदृश्यः ॥ रक्षःसुतस्याश्रव
णीयमित्थमुक्त्वासमीरोरुहदंतरिक्षं ॥ ६१ ॥ अथानुजोदेवतमस्यसोस्त्रंब्राह्मंतनूजेदशकंधरस्य ॥ मुमोचद

ग्धंःसरथाश्वसूतस्तेनातिकायःप्रवरोस्त्रवित्सु ॥ ६२ ॥ हतेषुपुत्रेषुसराक्षसेशःस्वयंप्रयाणंसमरार्थमैच्छत् ॥ स
ज्जीभवत्येवनिशाचरेशेखरात्मजःप्राहधनुर्धरोत्तमः ॥ ६३ ॥ नियुंक्ष्वमांमेपितुरंतकस्यवधायराजन्सहलक्ष्मणं
तं ॥ कपिप्रवीरांश्चनिहत्यसर्वान्प्रतोषयेत्वामहमद्यसुष्ठु ॥ ६४ ॥ इतीरितेतेननियोजितःसजगामवीरोमक
राक्षनामा ॥ विधूयसर्वांश्चहरिप्रवीरान्सहांगदान्सूर्यसुतेनसाकं ॥ ६५ ॥ अचिंतयल्लक्ष्मणबाणसंघानव
ज्ञयाराममथाह्वयद्रणे ॥ उवाचरामंरजनीचरोसौहतोजनस्थानगतःपितात्वया ॥ ६६ ॥ केनाप्युपायेनधनु
र्धराणांवरःफलंतस्यददामितेद्य ॥ इतिब्रुवाणःससरोजयोनेर्वरादवध्योमुचदस्त्रसंघान् ॥ ६७ ॥ प्रहस्यरा
मोस्यनिवार्यचास्त्रैरस्त्राण्यमेयोशनिसंनिभेन ॥ शिरःशरेणोत्तमकुंडलोज्ज्वलंखरात्मजस्याथसमुन्ममाथ ॥
॥ ६८ ॥ विदुद्रुवुस्तस्यतुयेनुयायिनःकपिप्रवीरैर्निहतावशेषिताः ॥ यथैवधूम्राक्षमुखेषुपूर्वंहतेषुपृथ्वीरुहशैल
धारिभिः ॥ ६९ ॥ ततःससज्जीकृतआत्तधन्वारथंसमास्थायनिशाचरेश्वरः ॥ वृतःसहस्रायुतकोट्यनीकपैर्नि
शाचरैराशुययौरणाय ॥ ७० ॥ बलैस्तुतस्याथबलंकपीनांनैकप्रकारायुधपूगभग्नं ॥ दिशःप्रदुद्रावहरींद्रमुख्याः
समर्दयन्नाशुनिशाचरांस्तदा ॥ ७१ ॥ गजोगवाक्षोगवयोवृषश्चसगंधमादाधनदेनजाताः ॥ प्राणादयःपंचम

रुत्प्रवीराःसकत्थनोवित्तपतिश्चजघ्नुः ॥ ७२ ॥ शरैस्तुतान्षड्भिरमोघवेगैर्निपातयामासदशाननोद्राक् ॥ अ
थाश्विपुत्रौचसजांबवंतौप्रजह्रतुःशैलवरैस्त्रिभिस्तं ॥ ७३ ॥ गिरीन्विदार्याशुशरैरथान्यांच्छरान्दशास्योमु
चदाशुतेषु ॥ एकैकमेभिर्विनिपातितास्तेससारतंशक्रसुतात्मजोथ ॥ ७४ ॥ शिलांसमादायतमापतंतंबिभे
दरक्षोहृदयेशरेण ॥ दृढाहतःसोप्यगमद्धरातलंरवेःसुतोथैनमभिप्रजग्मिवान् ॥७५॥ तद्धस्तगंभूरुहमाशुबाणै
र्दशाननःखंडशएवकृत्वा ॥ ग्रीवाप्रदेशेस्यमुमोचबाणंभृशाहतःसोपिपपातभूमौ ॥ ७६ ॥ अथोहनूमानुरगेंद्र
भोगसमंस्वबाहुंभृशमुन्नमय्य ॥ तताडवक्षस्यधिपंतुरक्षसांमुखैःसरक्तंप्रवमन्पपात ॥ ७७ ॥ सलब्धसंज्ञःप्रश
शंसमारुतिंत्वयासमोनास्तिपुमान्हिकश्चित् ॥ कःप्रापयेदन्यइमांदशांमामितीरितोमारुतिराहतंपुनः ॥७८॥
अत्यल्पमेतद्यदुपात्तजीवितःपुनस्त्वमित्युक्तउवाचरावणः ॥ ग्रहाणमत्तोपिसमुद्यतंत्वंमुष्टिप्रहारंत्वितितंपुपोथ
॥ ७९ ॥ किंचित्प्रहारेणतुविह्वलांगवत्स्थितेहितस्मिन्निदमंतरंमम ॥ इत्यग्निसूनुंप्रययौसरावणोनिवारितो
मारुतिनापिवाचा ॥ ८० ॥ तमापतंतंप्रसमीक्ष्यनीलोधनुर्ध्वजाग्राश्वरथेषुतस्य ॥ चचारमूर्धस्वपिचंचलोलं
जडीकृतस्तेनसरावणोपि ॥ ८१ ॥ सक्षिप्रमादायहुताशनास्त्रंमुमोचनीलेरजनीचरेशः ॥ सतेनभूमौपतितो

नचैनंददाहवह्निःस्वतनुर्यतोसौ ॥ ८२ ॥ ततोययौराघवमेवरावणोनिवारयामासतमाशुलक्ष्मणः ॥ ततक्षतु
स्तावधिकौधनुर्भृतांशरैःशरीरावरणावदारणैः ॥ ८३ ॥ निवारितस्तेनदशाननोभृशंरुषान्वितोबाणममोघ
मुग्रं ॥ स्वयंभुदत्तंपरिकृष्यचाशुललाटमध्येप्रमुमोचतस्य ॥ ८४ ॥ भृशाहतस्तेनमुमोहलक्ष्मणोरथादवप्लुत्य
दशाननोपि ॥ क्षणादभिद्रुत्यबलात्प्रगृह्यस्वबाहुभिर्नेतुमिमंसमैच्छत् ॥ ८५ ॥ संप्राप्यसंज्ञांससुविह्वलोपि
सस्माररूपंनिजमेवलक्ष्मणः ॥ शेषंहरेरंशयुतंनचास्यसंचालनायापिशशाकरावणः ॥ ८६ ॥ बलात्स्वदोर्भिः
परिगृह्यचाखिलैर्यदासवीरंप्रचकर्षरावणः ॥ चचालपृथ्वीसहमेरुमंदराससागरानैवचचाललक्ष्मणः ॥ ८७ ॥
सहस्रमूर्ध्नोस्यबतैकमूर्धनिससप्तपातालगिरींद्रसागरा ॥ धराखिलेयंननुसर्षपायतिप्रसह्यकोनामहरेत्तमेनं ॥
॥ ८८ ॥ प्रकर्षतित्वेवनिशाचरेश्वरेतथैवरामावरजंत्वरान्वितः ॥ समस्तजीवाधिपतेःपरातनुःसमुत्पपातास्य
पुरोहनूमान् ॥ ८९ ॥ समुष्टिमावृत्यचवज्रकल्पंजघानतेनैवचरावणंरुषा ॥ प्रसार्यबाहूनखिलैर्मुखैर्वमन्सरक्त
मुष्णंव्यसुवत्पपात ॥ ९० ॥ निपात्यरक्षोधिपतिंसमारुतिःप्रगृह्यसौमित्रिमुरंगशायिनः ॥ जगामरामास्य
तनोःसमीपंसौमित्रिमुद्धर्तुमलंह्यसौकपिः ॥ ९१ ॥ सरामसंस्पर्शनिवारितक्लमःसमुत्थितस्तेनसमुद्धृतेशरे ॥

बभौयथाराहुमुखात्प्रमुक्तःशशीसुपर्णोविकचत्स्वरश्मिभिः ॥ ९२ ॥ सशेषभोगाभमथोजनार्दनःप्रगृह्यचापंस
शरंपुनश्च ॥ सुलब्धसंज्ञंरजनीचरेशंजगादसज्जीभवरावणेति ॥ ९३ ॥ रथंसमारुह्यपुनःसकार्मुकःसमार्गणो
रावणआशुरामं ॥ अभ्येत्यसर्वाश्चदिशश्चकारशरांधकाराःपरमास्त्रवेत्ता ॥ ९४ ॥ रथेस्थितेस्मिन्रजनीचरेशे
नमेपतिर्भूमितलेस्थितःस्यात् ॥ इतिस्मपुत्रःपवनस्यरामंस्कंधंसमारोप्यययौचराक्षसं ॥ ९५ ॥ प्रहस्यरामो
स्यहयान्निहत्यसूतंचकृत्वातिलशोध्वजंरथं ॥ धनूंषिखड्गंसकलायुधानिछत्रंचसंछिद्यचकर्तमौलीन् ॥ ९६ ॥
कर्तव्यमूढंतमवेक्ष्यरामःपुनर्जगादाशुगृहंप्रयाहि ॥ समस्तभोगाननुभूयशीघ्रंप्रतोष्यबंधून्पुनरेहिमर्तुं ॥९७॥
इतीरितोऽवाग्वदनोययौगृहंविचार्यकार्यंसहमंत्रिभिःस्वकैः ॥ हतावशिष्टैरथकुंभकर्णप्रबोधनायाशुमतिंचका
र ॥ ९८ ॥ सशैलशृंगासिपरश्वधायुधैर्निशाचराणामयुतैरनेकैः ॥ तच्छ्वासवेगाभिहतैःकथंचिद्गतैःसमीपंकथ
मप्यबोधयत् ॥ ९९ ॥ शैलोपमानस्यतुमांसराशीन्विधायभक्षानपिशोणितह्रदान् ॥ सुतृप्तमेनंपरमादरेण
समाह्वयामाससभातलाय ॥ १०० ॥ उवाचचैनंरजनीचरेंद्रःपराजितोस्म्यद्यहिजीवतित्वयि ॥ रणेनरेणैव
हिरामनाम्नाकुरुष्वमेप्रीतिममुंनिहत्य ॥ १०१ ॥ इतीरितःकारणमप्यशेषंश्रुत्वाजगर्हाग्रजमेववीरः ॥ अमो

घवीर्येणहिराघवेणत्वयाविरोधश्चरितोबताद्य ॥ १०२ ॥ प्रशस्यतेनोबलिभिर्विरोधःकथंचिदेषोतिबलोमतो
मम ॥ इतीरितोरावणआहदुर्नयोप्यहंत्वयाव्योहिकिमन्यथात्वया ॥१०३॥ चरंतिराजानउताक्रमंक्वचित्त्वयो
पमान्बंधुजनान्बलाधिकान् ॥ समीक्ष्यहीत्थंगदितोग्रजेनसकुंभकर्णःप्रययौरणाय ॥१०४॥ प्राकारमालंघ्य
सपंचयोजनंयदाययौशूलवरायुधोरणं ॥ कपिप्रवीराअखिलाःप्रदुद्रुवुर्भयादतीत्यैवचसेतुमाशु ॥१०५॥ शतब
लिपनसाख्यौतत्रवस्वंशभूतौपवनगणवरांशौश्वेतसंपातिनौच ॥ निर्ऋतितनुमथोग्रंदुर्मुखंकेसरीतिप्रवरमथ
मरुत्सुप्रास्यदेतान्मुखेसः ॥ १०६ ॥ रजनिचरवरोसौकुंभकर्णःप्रतापीकुमुदमपिजयंतंपाणिनासंपिपेष ॥
नलमथचगजादीन्पंचनीलंसतारंगिरिवरतरुहस्तान्मुष्टिनापातयच्च ॥ १०७ ॥ अथांगदश्चजांबवानिनात्म
जश्चवानरैः ॥ निजघ्निरेनिशाचरंसवृक्षशैलसानुभिः ॥ १०८ ॥ विचूर्णिताश्चपर्वतास्तनौनिशाचरस्यते ॥
बभूवकांचनव्यथानचास्यबाहुशालिनः ॥ १०९ ॥ अथापरंमहाचलंप्रगृह्यभास्करात्मजः ॥ मुमोच
राक्षसेथतंप्रभृह्यतंजघानसः ॥ ११० ॥ तदापपातसूर्यजस्तताडचांगदंरुषा ॥ सजांबवंतमाशुतौनिपेत
नानर्दहतौ ॥ १११ ॥ अथप्रगृह्यभास्करिंययौसराक्षसोबली ॥ जगामचानुमारुतिःसुसूक्ष्ममक्षिकोपमः

पन्नो ॥ यदैनमेषबाधतेतदाविमोचयाम्यहं ॥ यदिस्मशक्यतेस्यतुस्वमोचनायतद्वरं ॥ ११३ ॥ इति
व्रजत्यनुस्मतंमरुत्सुतेनिशाचरः ॥ पुरंविवेशचार्चितःस्वबंधुभिःसमस्तशः ॥ ११४ ॥ तुहिनसलिल
माल्यैःसर्वतोभिप्रवृष्टेरजनिचरवरेस्मिंस्तेनसिक्तःकपीशः ॥ विगतसकलयुद्धग्लानिरावंचयित्वारजनिच
रवरंतंतस्यनासांददंश ॥ ११५ ॥ कराभ्यामस्यकर्णौचनासिकांदशनैरपि ॥ संछिद्यक्षिप्रमेवासा
वुत्पपातहरीश्वरः ॥ ११६ ॥ तलेनचैनंनिजघानराक्षसःपिपेषभूमौपतितंततोपि ॥ समुद्गतोसौविवरेंगु
लीनांजघानशूलेनपुनःसराक्षसः ॥ ११७ ॥ अमोघशूलंप्रपतत्तदीक्ष्यरवेःसुतस्योपरिमारुतात्मजः ॥ प्रगृ
ह्यजानौप्रणिधायशीघ्रंबभंजतंप्रेक्ष्यननादचोच्चैः ॥ ११८ ॥ अथैनमावृत्यजघानमुष्टिनासराक्षसोवायुसुतंस्त
नांतरे ॥ जगर्जतेनाभिहतोहनूमानचिंतयंस्तत्प्रजहारचैनं ॥ ११९ ॥ तलेनवक्षस्यभिताडितोरुषाहनूमता
मोहमवापराक्षसः ॥ पुनश्चसंज्ञांसमवाप्यशीघ्रंययौसयत्रैवरघुप्रवीरः ॥ १२० ॥ विचिंतयामासततोहनूमान्म
यैवहंतुस्मरेहिशक्यः ॥ असौतथाप्येनमहंनहन्मियशोहिरामस्यदृढंप्रकाशयन् ॥ १२१ ॥ अनन्यवध्यंतमि
मंनिहतस्वयंपरामोयशआहरेत ॥ दत्तोवरोद्धारपयोःस्वयंचजनार्दनेनैवपुरातनश्च ॥ १२२ ॥ मयैववध्यौ

भवतंत्रिजन्मसुप्रवृद्धवीर्याविति केशवेन ॥ उक्तंमयैवेषयदप्यनुग्रहंवधेस्यकुर्यान्नतुमेसधर्मः ॥ १२३ ॥ इति
स्मसंचिंत्यकपीशयुक्तोजगामयत्रैवकपिप्रवीरः ॥ सकुंभकर्णोखिलवानरांस्तुप्रभक्षयन्राममुपाजगाम ॥१२४॥
तेभक्षितास्तेनकपिप्रवीराःसर्वेपिनिर्जग्मुरमुष्यदेहात् ॥ स्रोतोभिरेवाथचरोमकूपैःकेचित्तमेवारुरुहुर्यथागि
रिं ॥ १२५ ॥ सतान्विधूयाशुयथामहागजोजगामरामंसमरार्थमेकः ॥ प्रभक्षयन्स्वानपरांश्चसर्वशोमत्तःस
माघ्रायचशोणितंपिबन् ॥ १२६ ॥ न्यवारयत्तंशरवर्षधारयासलक्ष्मणोनैनमचिंतयन्सः ॥ जगामरामंगिरि
शृंगधारीसमाह्वयत्तंसमरायचाशु ॥ १२७ ॥ अथोसमादायधनुःसुघोरंशरान्सुरेशाशनितुल्यवेगान् ॥
प्रवेशयामासनिशाचरेप्रभुःसराघवःपूर्वहतेषुयद्वत् ॥ १२८ ॥ यावद्बलेनन्यहनत्खरादिकान्नतावतैवन्यपत
त्सराक्षसो ॥ अथप्रहस्यात्मबलैकदेशंप्रदर्शयन्बाणवरान्मुमोच ॥ १२९ ॥ द्वाभ्यांसबाहूनिचकर्ततस्यपदद्व
यंचैवत[illegible]शराभ्यां ॥ अथापरेणास्यशिरोनिकृत्यसंप्राक्षिपत्सागरतोयआशु ॥ १३० ॥ अवर्धताब्धिःपति
तेस्यक[illegible]तमहाचलाभेक्षणदाचरस्य ॥ सुराश्चसर्वेववृषुःप्रसूनैर्मुदास्तुवंतोरघुवर्यमूर्धनि ॥ १३१ ॥ योज
नानां[illegible]लक्षंहिकुंभकर्णोभ्यवर्धत ॥ पूर्वंपश्चात्संचुकोचलंकायामुषितुंस्वयं ॥ १३२ ॥ सतुस्वभावमा

पन्नोम्रियमाणोभ्यवर्धत ॥ तेनास्मिन्पतितेत्वब्धिरवर्धदधिकंतदा ॥ १३३ ॥ अथापरेयेरजनीचरास्तदाक
पिप्रवीरैर्निहताश्चसर्वशः ॥ हतावशिष्टास्त्वरिताःप्रदुद्रुवुर्भ्रातुर्वधंचोचुरुपेत्यरावणं ॥ १३४ ॥ सदुःखतप्तो
निपपातमूर्च्छितोनिराशकश्चाभवदात्मजीविते ॥ तमाहपुत्रस्त्रिदशेशशत्रुर्नियुंक्ष्वमांशत्रुवधायमाचिरं
॥ १३५ ॥ मयागृहीतस्त्रिदशेश्वरःपुराविषीदसेकिंनरराजपुत्रतः ॥ सएवमुक्त्वाप्रजुहावपावकंशिवंसमभ्य
र्च्यसम हृद्रथं ॥ १३६ ॥ सआत्तधन्वासशरोरथेनवियत्समारुह्ययथावदर्शनं ॥ सनागपाशैर्वरतःशिवस्यबबं
धसर्वान् पिवीरसंघान् ॥ १३७ ॥ पुरावताराययदासविष्णुर्दिदेशसर्वांस्त्रिदशांस्तदैव ॥ ममापिसेवाभवता
प्रयोज्ये वंगरुत्मानवदद्दूषाकपिं ॥ १३८ ॥ तमाहविष्णुर्नभुविप्रजातिमुपैहिसेवांतवचान्यथाहं ॥ आदा
स्यएवात्र थायशःस्याद्धर्मश्चकर्तव्यकृदेवचस्याः ॥ १३९ ॥ वरेणशर्वस्यहिरावणात्मजोयदानिबध्नातिकपी
न्सलक्ष्मणान् ॥ उरंगपाशेनतदात्वमेवसमेत्यसर्वानपिमोचयस्व ॥ १४० ॥ अहंसमर्थोपिसलक्ष्मणश्चतथा
हनूमान्नविमोचयामः ॥ तवप्रियार्थंगरुडैषएवकृतस्तवादेशइमंकुरुष्व ॥ १४१ ॥ तदेतदुक्तंहिपुरात्मनाय
त्ततोहिरामोनमुमोचकंचन ॥ सलक्ष्मणोनैवचमारुतात्मजःसएवजानातिहिदेवगुह्यं ॥ १४२ ॥ अथोनि

बध्याशुहरीन्सलक्ष्मणाञ्जगामरक्षःस्वपितुःसकाशं ॥ ननंदचासौपिशिताशनेश्वरःशशंसपुत्रंचकृतात्मकार्यं
॥ १४३ ॥ सपक्षिराजोथहरेर्निदेशंस्मरंस्त्वरावानिहचाजगाम ॥ तत्पक्षवातस्पर्शेनकेवलंविनष्टएषांसउरं
गबंधः ॥ १४४ ॥ सराममानम्यपरात्मदैवतंययौसुमाल्याभरणानुलेपनः ॥ कपिप्रवीरास्तुतरूञ्छिलांश्चप्र
गृह्यनेदुर्बलिनःप्रहृष्टाः ॥ १४५ ॥ श्रुत्वानिनादंप्लवगेश्वराणांपुनःसपुत्रोत्रसदत्ररावणः ॥ बंधादमु
ष्मात्प्रविनिःसृतास्तेकिमत्रकार्यंत्वितिचिंतयानः ॥ १४६ ॥ पुनश्चहुत्वासहुताशमेवरथंसमारुह्यययावद
र्शनं ॥ ववर्षचास्त्राणिमहांत्यजस्त्रंवरादुमेशस्यतथाब्जजस्य ॥ १४७ ॥ पुनश्चतस्यास्त्रनिपीडितास्तेनिपेतुरु
र्व्यांकपयःसलक्ष्मणाः ॥ स्पृशंतिनास्त्राणिदुरंतशक्तिंतनुंसमीरस्यहिकानिचित्क्वचित् ॥ १४८ ॥ विज्ञातु
कामःपुरिसंप्रवृत्तिंविभीषणःप्लवंगतस्तदागात् ॥ ददर्शसर्वान्पतितान्सवानरान्मरुत्सुतंत्वेकमनाकुलंच १४९
सतंसमादायययौविधातृजंविमूर्च्छितंचोदकसेकतस्तं ॥ आश्वास्यकिंजीवसिहीत्यवोचत्तथेतिसप्राहचमंदवा
क्यः ॥ १५० ॥ ऊचेपुनर्जीवतिकिंहनूमाञ्जीवामसर्वेपिहिजीवमाने ॥ तस्मिन्हतेनिहताश्चैवसर्वेइतीरिते
स्मीत्यवदत्समारुतिः ॥ १५१ ॥ इत्युक्तोजांबवानाहहनूमंतमनंतरं ॥ योसौमेरोःसमीपस्थोगंधमादनसंज्ञ

कः ॥ १५२ ॥ गिरिस्तस्मात्समाहार्यंत्वयौषधिचतुष्टयं ॥ मृतसंजीवनीमुख्यासंधानकरणीपरा ॥ सवर्णक
रणीचैवविशल्यकरणीतिच ॥ १५३ ॥ इत्युक्तःसक्षणेनैवप्रापतद्गंधमादनं ॥ अवापचांबरचरोरामसुक्तःशरो
यथा ॥ १५४ ॥ अंतर्हिताश्चौषधीस्तुतदाविज्ञायमारुतिः ॥ उद्दबर्हगिरिंक्रोधाच्छतयोजनमंडलं ॥ १५५ ॥
सतंसमुत्पाट्यगिरिंकरेणप्रतोलयित्वाबलदेवसूनुः ॥ समुत्पपातांबरमुग्रवेगोयथाहरिश्चक्रधरस्त्रिविक्रमे ॥
॥ १५६ ॥ अवापचाक्ष्णोःसनिमेषमात्रतोनिपातितायत्रकपिप्रवीराः ॥ तच्छैलवातस्पर्शात्समुत्थिताःसम
स्तशोवानरयूथपाःक्षणात् ॥ १५७ ॥ अपूजयन्मारुतिमुग्रपौरुषंरघूत्तमस्यानुजनिस्तथापरे ॥ पपातमूर्ध्न्य
स्यचपुष्पसंततिःप्रमोदितैर्देववरैर्विसर्जिता ॥ १५८ ॥ सदेवगंधर्वमहर्षिसत्तमैरभिष्टुतोरामकरोपगूहितः ॥
पुनर्गिरिंतंशतयोजनोच्छ्रितंन्यपातयत्संस्थितएवतत्र ॥ १५९ ॥ सपूर्ववन्मारुतिवेगचोदितोनिरंतरंश्लिष्टत
रोत्रचाभवत् ॥ पुनश्चसर्वेतरुशैलहस्तारणायचोत्तस्थुरलंनदंतः ॥ १६० ॥ पुनश्चतान्प्रेक्ष्यसमुत्थितान्कपी
न्भयंमहच्छक्रजितंविवेश ॥ सपूर्ववद्धव्यवहेसमर्च्यशिवंतथादर्शनमेवजग्मिवान् ॥ १६१ ॥ वराश्रयेणाज
गिरीशयोःपुनःसंमोहनास्त्रैःसबबंधतान्कपीन् ॥ अथाहरामस्यमनोनुसारतःपुरास्त्रमेवानुसरन्सलक्ष्मणः ॥

॥ १६२ ॥ पितामहास्त्रेणनिहन्मिदुर्मतिंतवाज्ञयाशक्रजितंसबांधवं ॥ इतीरितस्तेनसचाहराघवोभयादृश्ये
नविमोक्तुमर्हसि ॥ १६३ ॥ नसोढुमीशोसियदित्वमेतदस्त्रंतदाहंशरमात्रकेण ॥ अदृश्यमप्याशुनिहन्मिसं
तंरसातलेथापिहिसत्यलोके ॥ १६४ ॥ इतिस्मवींद्रस्यहनूमतश्चबलप्रकाशायपुराप्रभुःस्वयं ॥ संमानयित्वा
स्त्रममुष्यरामोदुरंतशक्तिःशरमाददेथ ॥ १६५ ॥ अनेनदृष्टोहमितिस्मदुष्टोविज्ञायबाह्वोर्बलमस्यचोग्रं ॥ वि
निश्चयंदेवतमस्यपश्यन्प्रदुद्रुवेप्राणपरीप्सुराशु ॥ १६६ ॥ हाहाकृतेप्रद्रुतइंद्रशत्रौरघूत्तमःशत्रुविभीषणत्वात् ॥
विभीषणेत्येवसुरैरभिष्टुतोविज्ञानमस्त्रंत्वमुचत्स्वसैन्ये ॥ १६७ ॥ निशाचरास्त्रंह्यगमत्क्षणेनरामास्त्रवीर्याद्धर
योनदंतः ॥ उत्तस्थुरुच्चोरुगिरीन्प्रगृह्यप्रशंसमानारघुवीरमुच्चैः ॥ १६८ ॥ सुरैश्चपुष्पंववृषद्भिरीडितस्तस्थौ
धनुष्पाणिरनंतवीर्यः ॥ सरावणस्याथसुतोनिकुंभिलांपुनःसमासाद्यजुहावपावकं ॥ १६९ ॥ विभीषणोथाहरघू
त्तमंप्रभुंनियोजयाद्यैववधायदुर्मतेः ॥ कृताग्निपूजोनहिवध्यएषवरोविधातुःप्रथितोस्यतादृशः ॥ १७० ॥
नवैवधंरामइयेषतस्यपलायितस्यात्मसमीक्षणात्पुनः ॥ सत्वोज्झितोसावतिकूटयोधीनमेवधार्होयमितिस्म
सप्रभुः ॥ १७१ ॥ सआदिदेशावरजंजनार्दनोहनूमताचैवविभीषणेन ॥ सहैवसर्वैरपिवानरेंद्रैर्ययौमहात्मा

सचतद्वधाय ॥ १७२ ॥ सज्जुहतस्तस्यचकारविघ्नंप्लवंगमैःसोथयुयुत्सयारथं ॥ समास्थितःकार्मुकबाणपाणिः
प्रत्युद्ययौलक्ष्मणमाशुगर्जन् ॥ १७३ ॥ उभौचतावस्त्रविदांवरिष्ठौशरैःशरीरांतकरैस्ततक्षतुः ॥ दिशश्चसर्वाः
प्रदिशःशरोत्तमैर्विधायशिक्षास्त्रबलैर्निरंतराः ॥ २७४ ॥ अस्त्राणितस्यास्त्रवरैःसलक्ष्मणोनिवार्यशत्रोश्चलकुंड
लोज्ज्वलं ॥ शिरःशरेणाशुसमुन्ममाथसुरैःप्रसूनैरथचाभिवृष्टः ॥१७५॥ निपातितेस्मिन्नितरांनिशाचरान्प्लवंग
माजघ्नुरनेककोटिशः ॥ हतावशिष्टास्तुदशाननायशशंसुरत्याप्तसुतप्रणाशं ॥ १७६ ॥ सतंनिशम्याप्रियमुग्र
रूपंभृशंविनिःश्वस्यविलप्यदुःखात् ॥ संस्थापयामासमतिंपुनश्चमरिष्यइत्येवसुनिश्चितार्थः ॥ १७७ ॥ मर
णाभिमुखःशीघ्रंरावणोरणकर्मणि ॥ सज्जीभवन्नंतरैवदिदेशबलमूर्जितं ॥ १७८ ॥ त्रिंशत्सहस्राणिमहौघ
कानामक्षौहिणीनांसहषट्सहस्रं ॥ श्रमेणसंयोजयताशुरामंसज्जीभवानीतिदिदेशरावणः ॥ १७९ ॥ त
दप्रधृष्यंवरतःस्वयंभुवोयुगांतकालार्णवघूर्णितोपमं ॥ प्रगृह्यनानाविधमस्त्रशस्त्रंबलंकपीन्छीघ्रतमंजगाम
॥ १८० ॥ आगच्छमानंतदपारमेयंबलंसुघोरंप्रलयार्णवोपमं ॥ भयात्समुद्वीक्ष्यविषण्णचेतसःकपिप्रवीरा
नितरांप्रदुद्रुवुः ॥ १८१ ॥ वरोहिदत्तोस्यपुरास्वयंभुवाधरातलेल्पेपिनिवासशक्तिः ॥ अजेयताचेत्यतएव

सार्कजाःप्लवंगमाद्द्रष्टुमपिस्मनाशकन् ॥ १८२ ॥ प्रगृह्यरामोपिधनुःशरांश्चसमंततस्तानवधीच्छरौघैः ॥ सए
वसर्वत्रचदृश्यमानोविदिक्षुदिक्षुप्रजघानसर्वशः ॥ १८३ ॥ क्षणेनसर्वांश्चनिहत्यराघवःप्लवंगमानामृषभैःसु
पूजितः ॥ अभिष्टुतःसर्वसुरोत्तमैर्मुदाभृशंप्रसूनोत्करवर्षिभिःप्रभुः ॥ १८४ ॥ अथाययौसर्वनिशाचरेश्वरो
हतावशिष्टेनबलेनसंवृतः ॥ विमानमारुह्यचपुष्पकंत्वरन्शरीरनाशायमहायुधोद्धतः ॥ १८५ ॥ विरूपने
त्रोथचयूपनेत्रस्तथामहापार्श्वमहोदरौच ॥ ययुस्तमावृत्यसहैवमंत्रिणोमूर्तिंपुरोधायरणाययांतं ॥ १८६ ॥
अथास्यसैन्यानिनिजघ्नुरोजसासमंततःशैलशिलाभिवृष्टिभिः ॥ प्लवंगमास्तानभिवीक्ष्यवीर्यवान्ससारवेगेन
महोदरोरुषा ॥ १८७ ॥ वीक्ष्यातिकायंतमभिद्रवंतंसकुंभकर्णोयमितिब्रुवंतः ॥ प्रदुद्रुवुर्वानरवीरसंघास्तमा
ससादाशुसुतोथवालिनः ॥ १८८ ॥ वदन्सतिष्ठध्वमितिस्मवीरोबिभीषिकामात्रमिदंनयात ॥ इतीरयन्नग्र
तएवपुप्लुवेमहोदरस्येंद्रसुतात्मजोबली ॥ १८९ ॥ अथोशरानाशुविमुंचमानंशिरःपरामृश्यनिपात्यभूतले ॥
ममर्दपद्भ्यामभवद्गतासुर्महोदरोवालिसुतेनचूर्णितः ॥ १९० ॥ अथोमहापार्श्वउपाजगामप्रवर्षमाणोस्यश
रांबुधाराः ॥ प्रसह्यचाच्छिद्यधनुःकरस्थंसमाददेखड्गममुष्यसोंगदः ॥ १९१ ॥ निगृह्यकेशेषुनिपात्यभूतले

चकर्तवामांसतऔदरंपरं ॥ यथोपवीतंसतथाद्विधाकृतोममारमंत्रीरजनीचरेशितुः ॥ १९२ ॥ अथैनमाजग्म
तुरुद्यतायुधौविरूपनेत्रोप्यथयूपनेत्रः ॥ यथैवमेघौदिवितिग्मरश्मिंतथासमाच्छादयतांशरौघैः ॥ १९३ ॥
ताभ्यांसबद्धःशरपंजरेणविचेष्टितुंनाशकदत्रवीरः ॥ हरीश्वरःशैलमतिप्रमाणमुत्पाट्यचिक्षेपतयोःशरीरे
॥ १९४ ॥ उभौचतौतेनविचूर्णितौरणेरवेःसुतस्योरुबलेरितेन ॥ निशाचरेशोथशरेणसूर्यजंबिभेदवक्षस्यपि
सोपतद्भुवि ॥ १९५ ॥ ततश्चसर्वांश्चकपिप्रवीरान्विधूयबाणैर्बलवान्दशाननः ॥ जगामरामाभिमुखस्तदैनं
रुरोधरामावरजःशरौघैः ॥ १९६ ॥ तदादशास्योंतकदंडकल्पांमयायदत्तांकमलोद्भवेन ॥ मयाद्गृहीतांचवि
वाहकालेप्रगृह्यशक्तिंविससर्जलक्ष्मणे ॥ १९७ ॥ तयासवीरःसुविदारितोराःपपातभूमौसुभृशंविमूर्च्छितः ॥
मरुत्सुतःशैलमतिप्रमाणंचिक्षेपरक्षःप्रतिवक्षसिद्रुतं ॥ १९८ ॥ तेनातिगाढंव्यथितोदशाननोमुखैर्वमञ्छोणि
तपूरमाशु ॥ तदंतरेचप्रतिगृह्यलक्ष्मणंजगामशक्त्यासहरामसन्निधिं ॥ १९९ ॥ समुद्बबर्हाथचतांसराघवोदि
देशचप्राणवरात्मजंपुनः ॥ प्रभुःसमानेतुमथोवरौषधीःसचानिनायाशुगिरिंपुनस्तं ॥ २०० ॥ तद्गंधमात्रे
णसमुत्थितोसौसौमित्रिरात्तोरुबलश्चपूर्ववत् ॥ शशंसचाश्लिष्यमरुत्सुतंप्रभुःसराघवोगण्यगुणार्णवःस्मयन्

॥ २०१ ॥ प्राक्षिपत्तंगिरिवरंलंकास्थःसन्समारुतिः ॥ अर्धलक्षेयोजनानांयत्रासौपूर्वसंस्थितः ॥२०२॥ तद्वाहुवे
गात्संश्लेषंप्रापपूर्ववदेवसः ॥ मृताश्चयेप्लवंगास्तुतद्गंधात्तेपिजीविताः ॥ २०३ ॥ रामाज्ञयाहिरक्षांसिहरयोऽब्धाव
वाक्षिपन् ॥ नोज्जीवितास्ततस्तेतुवानरानीरुजोभवन् ॥ २०४ ॥ छिन्नप्ररोहिणश्चैवविशल्याःपूर्ववर्णिनः ॥ ओ
षधीनांप्रभावेणसर्वेपिहरयोभवन् ॥ २०५ ॥ अथाससादोत्तमपूरुषंप्रभुंविमानगोरावणआयुधौघान् ॥ प्र
वर्षमाणोरघुवंशनाथंतमात्तधन्वाभिययौसरामः ॥ २०६ ॥ संमानयन्राघवमादिपूरुषंनिर्यातयामासरथंपुरंद
रः ॥ सहायुधंमातलिसंगृहीतंसमारुरोहाशुसलक्ष्मणाग्रजः ॥ २०७ ॥ आरुह्यतद्रथवरंजगदेकनाथोलोका
भयायरजनीचरनाथमाशु ॥ अभ्युद्ययौदशशतांशुरिवांधकारंलोकानशेषतइमान्निगिरंतमुद्यन् ॥ २०८ ॥
आयांतमीक्ष्यरजनीचरलोकनाथःशस्त्राण्यथास्त्रसहितानिमुमोचरामे ॥ रामस्तुतानिविनिकृत्यनिजैर्महास्त्रैस्त
स्योत्तमांगदशकंयुगपन्न्यकृंतत् ॥ २०९ ॥ कृंतानितानिपुनरेवसमुत्थितानिदृष्ट्वावराच्छतधृतेर्हृदयंबिभेद ॥
बाणेनवज्रसदृशेनसभिन्नहृत्कोरक्तंवमन्न्यपतदाशुमहाविमानात् ॥ २१० ॥ तस्मिन्हतेत्रिजगतांपरमप्रतीपे
ब्रह्माशिवेनसहितःसहलोकपालैः ॥ अभ्येत्यपादयुगलंजगदेकभर्तूरामस्यभक्तिभरितःशिरसाननाम ॥ २११ ॥

अथैनमस्तौत्पितरंकृतांजलिर्गुणाभिरामंजगतःपितामहः ॥ जितंजितंतेजितलोकभावनप्रपन्नपालायनताः
स्मतेवयं ॥ २१२ ॥ त्वमेकईशोसिनचादिरंतस्तवेड्यकालेनतथैवदेशतः ॥ गुणाह्यगण्यास्तवतेप्यनंताःप्रत्ये
कशश्चादिविनाशवर्जिताः ॥२१३॥ नचोद्भवोनैवतिरस्कृतिस्तेक्वचिद्गुणानांपरतःस्वतोवा ॥ त्वमेकआद्यःपर
मःस्वतंत्रोभृत्यास्तवाहंशिवपूर्वकाश्चये ॥२१४॥ यथार्चिषोग्नेःपवनस्यवेगामरीचयोर्कस्यनदीषुचापः ॥ गच्छं
तिचायांतिचसंततताश्चतद्वन्मदाद्याःशिवपूर्वकाश्चये ॥२१५॥ येयेचमुक्तास्त्वथयेचबद्धाःसर्वेतवेशेशवशेसदैव ॥
वयंसदातद्गुणपूगमुच्चैःसर्वैवदंतोपिनपारगामिनः ॥ २१६ ॥ किमेषईदृग्गुणकस्यतेप्रभोरक्षोवधोशेषसुरप्रपा
लनं ॥ अनन्यसाध्यंहितथापितद्द्वयंकृतंत्वयातस्यनमोनमस्ते ॥ २१७ ॥ इतीरितेत्वब्जभवेनशूलीसमाह्वय
द्राघवमाहवाय ॥ वरंमदीयंत्वगणय्यरक्षोहतंत्वयातेनरणायमैहि ॥ २१८ ॥ इतीरितेस्त्वित्यभिधायराघवो
धनुःप्रगृह्याशुशरंचसंदधे ॥ विकृष्यमाणेचलितावसुंधरापपातरुद्रोपिधराप्रकंपतः ॥ २१९ ॥ अथोत्थितश्चा
सुरभाववर्जितःक्षमस्वदेवेतिननामपादयोः ॥ उवाचचत्वद्वशगोस्मिसर्वदाप्रसीदमेत्वद्द्विषयंमनःकुरु ॥२२०॥
अथेंद्रमुख्याश्चतमूचिरेसुरास्त्वयाविताःस्मोद्यनिशाचराद्भयं ॥ तथैवसर्वापदएवनस्त्वंप्रपाहिसर्वेभवदीयकाः

स्मः ॥ २२१ ॥ सीताकृतिंतामथतत्रचागतांदिव्यच्छलेनप्रणिधायपावके ॥ कैलासतस्तांपुनरेवचागतांसी
तामगृह्णाद्धुतभुक्समर्पितां ॥ २२२ ॥ जानन्गिरीशालयगांससीतांसमग्रहीत्पावकसंप्रदत्तां ॥ मुमोदसंप्रा
प्यचतांसरामःसाचैवदेवीभगवंतमाप्य ॥ २२३ ॥ अथोगिरेरानयनात्परस्ताद्येवानरारावणबाणपीडिताः ॥
तारापितातान्निरुजश्चकारसुषेणनामाभिषजांवरिष्ठः ॥ २२४ ॥ तदामृतान्राघवआनिनाययमक्षयाद्देवगणां
श्चसर्वशः ॥ समन्वजानात्पितरंचतत्रसमागतंगंतुमियेषचाथ ॥ २२५ ॥ विभीषणेनार्पितमारुरोहसपुष्पकं
तत्सहितःसवानरः ॥ पुरींजगामाशुनिजामयोध्यांपुरोहनूमंतमथोन्ययोजयत् ॥ २२६ ॥ ददर्शचासौभरतंहु
ताशनंप्रवेष्टुकामंजगदीश्वरस्य ॥ अदर्शनात्तंविनिवार्यरामंसमागतंचास्यशशंसमारुतिः ॥ २२७ ॥ श्रुत्वा
प्रमोदोरुभरःसतेनसहैवपौरैःसहितःसमातृकः ॥ शत्रुघ्नयुक्तोभिसमेत्यराघवंननामबाष्पाकुललोचनाननः
॥ २२८ ॥ उत्थाप्यतंरघुपतिःसस्वजेप्रणयान्वितः ॥ शत्रुघ्नंचतदन्येषुप्रतिपेदेयथावयः ॥ २२९ ॥ पुरींप्र
विश्यमुनिभिःसाम्राज्येचाभिषेचितः ॥ यथोचितंचसंमान्यसर्वानाहेदमीश्वरः ॥ २३० ॥ सर्वैर्भवद्भिःसुकृतं
विधायदेहंमनोवाक्सहितंमदीयं ॥ एतावदेवाखिलसद्विधेयंयत्कायवाक्चित्तभवंमदर्चनं ॥ २३१ ॥ मुक्ति

प्रदानात्प्रतिकर्तृतामेसर्वस्यचाथोभवतांभवेत ॥ हनूमतोनप्रतिकर्तृतास्यात्स्वभावभक्तस्यनिरौपधंमे ॥२३२॥
मद्भक्तौज्ञानपूर्तावनुपधिकबलप्रोन्नतिस्थैर्यधैर्यस्वाभाव्याधिक्यतेजःसुमतिदमशमेष्वस्यतुल्योनकश्चित् ॥ शे
षोरुद्रःसुपर्णोप्युरुगुणसमितौनोसहस्रांशतुल्याअस्येत्यस्मान्मदीशंपदमहममुनासार्धमेवोपभोक्ष्ये ॥ २३३ ॥
पूर्वंजिगायभुवनंदशकंधरोसावब्जोद्भवस्यवरतोनतुतंकदाचित् ॥ कश्चिज्जिगायपुरुहूतसुतःकपित्वाद्विष्णो
र्वरादजयदर्जुनएवचैनं ॥ २३४ ॥ दत्तोवरोनमनुजान्प्रतिवानरांश्चधात्रास्यतेनविजितोयुधिवालिनैषः ॥
अब्जोद्भवस्यवरमाश्वभिभूयरक्षोजिग्येत्वहंरणमुखेबलिमाह्वयंतं ॥ २३५ ॥ बलेर्द्वारस्थोहंवरमस्मैसंप्रदायपूर्वं
तु ॥ तेनमयारक्षोस्तंयोजनमयुतंपदांगुल्या ॥ २३६ ॥ पुनश्चयुद्धायसमाह्वयंतंन्यपातयंरावणमेकमुष्टिना ॥
महाबलोहंकपिलाख्यरूपस्त्रिकोटिरूपःपवनश्चमेसुतः ॥ २३७ ॥ आवांस्वशक्त्याजयिनावितिस्मशिवोवरा
न्मेजयदेनमेव ॥ ज्ञात्वासुराजेयमिमंहिवव्रेहरोजयेयाहममुंदशाननं ॥ २३८ ॥ अतःस्वभावाज्जयिनाव
हंचवायुश्चवायुर्हनुमान्सएषः ॥ अमुष्यहेतोस्तुपुराहिवायुनाशिवेंद्रपूर्वाअपिकाष्ठवत्कृताः ॥२३९॥ अतोहनू
मान्पदमेतुधातुर्मदाज्ञयासृष्ट्यवनादिकर्म ॥ मोक्षंचलोकस्यसदैवकुर्वन्मुक्तश्चमुक्तान्सुखयन्प्रवर्ततां ॥ २४० ॥

भोगाश्चयेयानिचकर्मजातान्यनाद्यनंतानिममेहसंति ॥ मदाज्ञयातान्यखिलानिसंतिधातुःपदेतत्सहभोग
नाम ॥ २४१ ॥ एतादृशंमेसहभोजनंतेमयाप्रदत्तंहनुमन्सदैव ॥ इतीरितस्तंहनुमान्प्रणम्यजगादवाक्यं
स्थिरभक्तिनम्रः ॥ २४२ ॥ कोन्वीशतेपादसरोजभाजांसुदुर्लभोर्थेषुचतुर्ष्वपीह ॥ तथापिनाहंप्रवृणोमिभूम
न्भवत्पदांभोजनिषेवणादृते ॥ २४३ ॥ त्वमेवसाक्षात्परमःस्वतंत्रस्त्वमेवसाक्षादखिलोरुशक्तिः ॥ त्वमेवचा
गण्यगुणार्णवःसदारमाविरिंचादिभिरप्यशेषैः ॥ २४४ ॥ समेत्यसर्वेपिसदावदंतोप्यनंतकालाच्चनवैसमाप्नु
युः ॥ गुणांस्त्वदीयान्परिपूर्णसौख्यज्ञानात्मकस्त्वंहिसदातिशुद्धः ॥ २४५ ॥ यस्तेकथासेवकएवसर्वदास
दारतिस्त्वय्यचलैकभक्तिः ॥ सजीवमानोनपरःकथंचित्तज्जीवनंमेस्त्वधिकंसमस्तात् ॥ २४६ ॥ प्रवर्धतांभ
क्तिरलंक्षणेक्षणेत्वयीशमेह्रासविवर्जितासदा ॥ अनुग्रहस्तेमयिचैवमेवनिरौपधौतौममसर्वकामः ॥ २४७ ॥
इतीरितस्तस्यददौसतद्द्वयंपदंविधातुःसकलंचशोभनं ॥ समाश्लिषच्चैनमथार्द्रयाधियायथोचितंसर्वजनानपूज
यत् ॥ २४८ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेयु
द्धकांडकथानिरूपणंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐअथाप्तराज्योभगवान्सलक्ष्मणंजगादराजातरुणोभवाशु ॥ इतीरितस्त्वाहसलक्ष्मणोगुरुंभवत्पदाब्जान्नपरं
वृणोम्यहं ॥ १ ॥ नमांभवत्पादनिषेवणैकस्पृहंतदन्यत्रनियोक्तुमर्हसि ॥ नहीदृशःकश्चिदनुग्रहःक्वचित्तदेव
मेदेहिततःसदैव ॥ २ ॥ इतीरितस्तस्यतदेवदत्वादृढंसमाश्लिष्यचराघवःप्रभुः ॥ सयौवराज्येभरतंनिधाय
जुगोपलोकानखिलान्सधर्मकान् ॥ ३ ॥ प्रशासतीशेपृथिवीबभूवविरिंचलोकस्यसमागुणोन्नतौ ॥ जनो
खिलोविष्णुपरोबभूवनधर्महानिश्चबभूवकस्यचित् ॥ ४ ॥ गुणैश्चसर्वैरुदिताश्चसर्वेयथायथायोग्यतयोच्चनी
चाः ॥ समस्तरोगादिभिरुज्झिताश्चसर्वेसहस्रायुषऊर्जिताधनैः ॥ ५ ॥ सर्वेजनानित्यबलोपपन्नायथेष्टसि
द्ध्याचसदोपपन्नाः ॥ समस्तदोषैश्चसदाविहीनाःसर्वेसुरूपाश्चसदामहोत्सवाः ॥ ६ ॥ सर्वेमनोवाक्तनुभिः
सदैवविष्णुंयजंतेनतुकंचिदन्यं ॥ समस्तरत्नोद्भरिताचपृथ्वीयथेष्टधान्याबहुदुग्धगोमती ॥ ७ ॥ समस्तगं
धाश्चसदातिहृद्यारसामनोहारिणएवतत्र ॥ शब्दाश्चसर्वेश्रवणार्तिहारिणःस्पर्शाश्चसर्वेस्पर्शेंद्रियप्रियाः ॥ ८ ॥
नकस्यचिद्दुःखमभूत्कथंचिन्नवित्तहानिश्चबभूवकस्यचित् ॥ नाधर्मशीलोनचकश्चनाप्रजोनदुष्प्रजोनैवकुभा
र्यकश्च ॥ ९ ॥ स्त्रियोनचासन्विधवाःकथंचिन्नैवपुमांसोविधुराबभूवुः ॥ नानिष्टयोगश्चबभूवकस्यचिन्नचे

ष्टहानिर्नचपूर्वमृत्युः ॥ १० ॥ यथेष्टमाल्याभरणानुलेपनायथेष्टपानाशनवाससोखिलाः ॥ बभूवुरीशेजगतां
प्रशासतिप्रकृष्टधर्मेणजनार्दनेनृपे ॥ ११ ॥ सब्रह्मरुद्रमरुदश्विदिवाकरादिमूर्धन्यरत्नपरिघट्टितपादपीठः ॥
नित्यंसुरैःसहनरैरथवानरैश्चसंपूज्यमानचरणोरमतेरमेशः ॥ १२ ॥ तस्याखिलेशितुरनाद्यनुगैवलक्ष्मीःसीता
भिधात्वरमयत्स्वरतंरमेशं ॥ नित्यावियोगिपरमोच्चनिजस्वभावसौंदर्यविभ्रमसुलक्षणपूर्वभावा ॥ १३ ॥ रे
मेतयासपरमःस्वरतोपिनित्यंनित्योन्नतप्रमदभारभृतस्वभावः ॥ पूर्णोडुराजसुविराजितसन्निशासुदीप्यन्न
शोकवनिकासुसुपुष्पितासु ॥ १४ ॥ गायंतिचैनमनुरक्तधियःसुकंठागंधर्वचारणगणाःसहचाप्सरोभिः ॥
तंतुष्टुवुर्मुनिगणाःसहिताःसुरेशैराजानएनमनुयांतिसदाप्रमत्ताः ॥ १५ ॥ एवंत्रयोदशसहस्रमसौसमास्तु
पृथ्वींररक्षविजितारिरमोघवीर्यः ॥ आनंदमिंदुरिवसंदधदिंदिरेशोलोकस्यसांद्रसुखवारिधिरप्रमेयः ॥ १६ ॥
देव्यांसचाजनयदिंद्रहुताशनौद्वौपुत्रौयमौकुशलवौबलिनौगुणाढ्यौ ॥ शत्रुघ्नतोलवणमुल्बणबाणदग्धंकृत्वा
चकारमधुरांपुरमुग्रवीर्यः ॥ १७ ॥ कोटित्रयंसनिजघानतथासुराणांगंधर्वजन्मभरतेनसतांचधर्मं ॥ संशि
क्षयन्नयजद्दुत्तमकल्पकैःस्वंयज्ञैर्भवाब्जजमुखास्सचिवाश्चयत्र ॥ १८ ॥ अथशूद्रतपश्चर्यान्निहतंविप्रपुत्रकं ॥

उज्जीवयामासविभुर्हत्वातंशूद्रतापसं ॥ १९ ॥ जंघनामासुरःपूर्वंगिरिजावरदानतः ॥ बभूवशूद्रःकल्पायुः
सलोकक्षयकाम्यया ॥ २० ॥ तपश्चचारदुर्बुद्धिरिच्छन्माहेश्वरंपदं ॥ अनन्यवध्यंतंतस्माज्जघानपुरुषोत्तमः
॥ २१ ॥ श्वेतदत्तांतथामालामगस्त्यादापराघवः ॥ २२ ॥ अनन्नयज्ञकृच्छ्वेतोराजाक्षुद्धिनिवर्तनं ॥ कुर्व
न्स्वमांसैर्धात्रोक्तोमालांरामार्थमर्पयेत् ॥ २३ ॥ अगस्त्यायनसाक्षात्तुरामेदद्यादयंनृपः ॥ क्षुदभावमात्रफलदं
नसाक्षाद्राघवेर्पितं ॥ २४ ॥ क्षुदभावमात्रमाकांक्षन्मामसौपरिपृच्छति ॥ व्यवधानतस्ततोरामेदद्याच्छ्वेतइ
तिप्रभुः ॥ मत्वाब्रह्मादिशन्मालांप्रदातुंकुंभयोनये ॥ २५ ॥ तामगस्त्यकरपल्लवार्पितांभक्तएषममकुंभसंभ
वः ॥ इत्यवेत्यजगृहेजनार्दनस्तेनसंस्तुतउपागमत्पुरं ॥ २६ ॥ अथकेचिदासुरसुराःसुराणकाइत्युरुप्रथित
पौरुषाःपुरा ॥ तेतपःसुमहदास्थिताविभुंपद्मसंभवमवेत्यचोचिरे ॥ २७ ॥ भूरिपापकृतिनोपिनिश्चयान्मु
क्तिमाप्तुमउदारसद्गुण ॥ इत्युदीरितमजोवधार्यतत्प्राहचप्रहसिताननःप्रभुः ॥ २८ ॥ यावदेवरमयारमेश्वरं
नोवियोजयथसद्गुणार्णवं ॥ तावदुच्चमपिदुष्कृतंभवन्मोक्षमार्गपरिपंथिनोभवेत् ॥ २९ ॥ इत्युदीरितमवेत्य
तेसुराःक्षिप्रमोक्षगमनोत्सुकाःक्षितौ ॥ साधनोपचयकांक्षिणोहरौशासतिक्षितिमशेषतोभवन् ॥ ३० ॥ ता

ननादिकृतदोषसंचयैर्मोक्षमार्गगतियोग्यतोज्झितान् ॥ मैथिलस्यतनयाव्यचालयन्माययास्वतनुवास्वमार्ग
तः ॥ ३१ ॥ आज्ञयैवहिहरेस्तुमाययामोहितास्तुदितिजाव्यनिंदयन् ॥ राघवोनिशिचराहृतांपुनर्जानकीं
जगृहइत्यनेकशः ॥ ३२ ॥ ब्रह्मवाक्यमृतमेवकारयन्पातयंस्तमसिचांधआसुरान् ॥ नित्यमेवसहितोपिसी
तयासोग्निसाक्षिकमभूद्वियुक्तवत् ॥ ३३ ॥ तेनचांधतमईयुरासुरायज्ञमाह्वयदसौचमैथिलीं ॥ तत्रभूमिशपथ
च्छलान्नृणांदृष्टिमार्गमपहायसास्थिता ॥ ३४ ॥ गुरुंहिजगतोविष्णुर्ब्रह्माणमसृजत्स्वयं ॥ तेनतद्वचनंसत्सु
नानृतंकुरुतेक्वचित् ॥ ३५ ॥ नासत्स्वप्यनृतंकुर्याद्वचनंपारलौकिकं ॥ ऐहिकंत्वसुरेष्वेवक्वचिद्धंतिज
नार्दनः ॥ ३६ ॥ निजाधिक्यस्यविज्ञस्यैक्वचिद्वायुस्तदाज्ञया ॥ हंतिब्रह्मत्वमात्मीयमद्धाज्ञापयितुंप्र
भुः ॥ ३७ ॥ नान्यःकश्चित्तद्वराणांशापानामप्यतिक्रमी ॥ अयोग्येषुतुरुद्रादिवाक्यंतौकुरुतोमृषा
॥ ३८ ॥ एकदेशेनसत्यंतुयोग्येष्वपिकदाचन ॥ नविष्णोर्वचनंक्वापिमृषाभवतिकस्यचित् ॥ एत
दर्थोवतारस्तुविष्णोर्भवतिसर्वदा ॥ ३९ ॥ प्रविश्यभूमौसादेवीलोकदृष्ट्यनुसारतः ॥ रेमेरामेणावियुक्ता
भास्करेणप्रभायथा ॥ ४० ॥ एवंरमालालितपादपल्लवःपुनश्चयज्ञैरयजत्स्वमेव ॥ वराश्वमेधादिभिराप्तका

मोरेमेभिरामोनृपतीन्विशिक्षयन् ॥ ४१ ॥ रामस्यदृश्यात्वन्येषामदृश्याजनकात्मजा ॥ भूमिप्रवेशा
दूर्ध्वंसारेमेसप्तशतंसमाः ॥ ४२ ॥ एवंविधान्यगणितानिजनार्दनस्यरामावतारचरितानितदन्यपुंभिः ॥
शक्यानिनैवमनसापिहितानिकर्तुंब्रह्मेशशेषपुरुहूतमुखैःसुरैश्च ॥ ४३ ॥ तस्यैवमब्जभवलोकसमामिमांक्ष्मां
कृत्वानुशासतउदीक्ष्यगुणान्धरायाः ॥ वैशोष्यमात्मसदनस्यहिकांक्षमाणावृंदारकाःकमलजंप्रतितच्छशंसुः
॥ ४४ ॥ आमंत्र्यतैःसहविभुर्भगवत्प्रयाणंस्वीयायसद्मनइयेषदिदेशचाथ ॥ रुद्रंस्वलोकगमनायरघूत्तम
स्यसंप्रार्थनेसचसमेत्यविभुंययाचे ॥ ४५ ॥ एकांतमेत्यरघुपेणसमस्तकालोरुद्रोजगादवचनंजगतोविधा
तुः ॥ वैशेष्यमात्मसदनस्यहिकांक्षमाणास्त्वामर्थयंतिविबुधाःसहिताविधात्रा ॥ ४६ ॥ पुत्रस्तवेशकमल
प्रभवस्तथाहंपौत्रस्तुपौत्रकवचोयदपिह्ययोग्यं ॥ संभावयंतिगुणिनस्तदहंययाचेगंतुंस्वसद्मनतिपूर्वमितोभ
वंतं ॥ ४७ ॥ यत्कार्यसाधनकृतेविबुधार्थितस्त्वंप्रादुश्चकर्थनिजरूपमशेषमेव ॥ तत्साधितंहिभवतातदितः
स्वधामक्षिप्रंप्रयाहिहर्षंविबुधेषुकुर्वन् ॥ ४८ ॥ ओमित्युवाचभगवांस्तदशेषमेवश्रुत्वारहस्यथतनुस्त्वपराहर
स्य ॥ दूर्वासनामयुगिहागमदाशुरामंमांभोजयक्षुधितमित्यसकृद्ब्रुवाणा ॥ ४९ ॥ सिद्धंनदेयमुतसाध्यम

पीतिवाचंश्रुत्वास्यवाक्समयजातमुरुस्वहस्तात् ॥ अन्नंचतुर्गुणमदादमृतोपमानंरामस्तदाप्यबुभुजेथमुनिः
सुतुष्टः ॥ ५० ॥ तृप्तौययौचसकलान्प्रतिकोपयानःकश्चिन्नमेर्थितवरंप्रतिदातुमीशः ॥ एवंप्रतिज्ञकऋषिःस
हितत्प्रतिज्ञांमोघांचकारभगवान्नतुकश्चिदन्यः ॥ ५१ ॥ कुंतीतुतस्यहिमुनेर्वरतोजयत्तंरामःसकृष्णतनुवास्व
बलाज्जिगाय ॥ तस्मिञ्छिवेप्रतिगतेमुनिरूपकेचयाहीतिलक्ष्मणमुवाचरमापतिःसः ॥ ५२ ॥ एकांतेतुयदा
रामश्चक्रेरुद्रेणसंविदं ॥ द्वारपालंसकृतवांस्तदालक्ष्मणमेवसः ॥ ५३ ॥ यद्यत्रप्रविशेत्कश्चिद्धन्मित्वेतिवचो
ब्रुवन् ॥ तदंतरागतमृषिंदृष्ट्वामन्यतलक्ष्मणः ॥ ५४ ॥ दूर्वाससःप्रतिज्ञातुरामंप्राप्यैवभज्यतां ॥ अन्यथात्व
यशोरामेकरोत्येषमुनिर्ध्रुवं ॥ ५५ ॥ राघवोघ्नन्नपितुमांकरोत्येवदयांमयि ॥ इतिमत्वाददौमार्गंसतुदूर्वाससे
तदा ॥ ५६ ॥ स्वलोकगमनाकांक्षीस्वयमेवतुराघवः ॥ इयंप्रतिज्ञाहेतुःस्यादितिहन्मीतिसोकरोत् ॥ ५७ ॥
अत्यंतबंधुनिधनंत्यागएवेतिचिंतयन् ॥ याहिस्वलोकमचिरादित्युवाचसलक्ष्मणं ॥ ५८ ॥ इत्युक्तःसययौज
गद्भवभयध्वांतच्छिदंराघवंध्यायन्नापचतत्पदंदशशतैर्युक्तोमुखांभोरुहैः ॥ आसीच्छेषमहाफणीमुसलभृद्वि
व्याकृतिर्लांगलीपर्यंकत्वमवापयोजलनिधौविष्णोःशयानस्यच ॥ ५९ ॥ अथराघवःस्वभवनोपगतौविदधेम

तिंसहजनैरखिलैः ॥ समघोषयच्चयइहेच्छतितत्पदमक्षयंसपदिमैत्वितिसः ॥ ६० ॥ श्रुत्वातुतद्यइहमोक्षपदे
च्छवस्तेसर्वेंसमाययुरथातृणमापिपीलं ॥ रामाज्ञयागमनशक्तिरभूत्तृणादेर्येतत्रदीर्घभविनोनहितेतदैच्छन्
॥ ६१ ॥ संस्थापयामासकुशंस्वराज्येतैःसाकमेवचलवंयुवराजमीशः ॥ संस्थाप्यवालितनयंकपिराज्यआशु
सूर्यात्मजोपिरघुवीरसमीपमायात् ॥ ६२ ॥ अथाहवायुनंदनंसराघवःसमाश्लिषन् ॥ तवाहमक्षिगोचरःसदाभवा
मिनान्यथा ॥ ६३ ॥ त्वयासदामहत्तपःसुकार्यमुत्तमोत्तमं ॥ तदेवमेमहत्प्रियंचिरंतपस्त्वयाकृतं ॥ ६४ ॥
दशास्यकुंभकर्णकौयथासुशक्तिमानपि ॥ जघंथनप्रियायमेतथैवजीवकल्पकं ॥ ६५ ॥ पयोब्धिमध्यगंच
मेसुसद्मचान्यदेववा ॥ यथेष्टतोगमिष्यसिस्वदेहसंयुतोपिसन् ॥ ६६ ॥ यथेष्टभोगसंयुतःसुरेशगायकादिभिः ॥
समीड्यमानसद्यशारमस्वमत्पुरःसदा ॥ ६७ ॥ तवेप्सितंनकिंचनक्वचित्कदाचिदेववा ॥ मृषाभवेत्प्रियश्रमे
पुनःपुनर्भविष्यसि ॥ ६८ ॥ इतीरितोमरुत्सुतोजगादविश्वनायकं ॥ विधेहिपादपंकजेतवेशभक्तिमुत्त
मां ॥ ६९ ॥ सदाप्रवर्धमानयातयारमेहमंजसा ॥ समस्तजीवसंचयात्सदाधिकाहिमेस्तुसा ॥ ७० ॥ न
मानेमोनमोनमोनतोस्मितेसदापदं ॥ समस्तसद्गुणोच्छ्रितंनमामितेपदंपुनः ॥ ७१ ॥ इतीरितेतथेतितंजगाद

पुष्करेक्षणः॥जगामधामचात्मनस्तृणादिनासहैवसः ॥ ७२ ॥ खगामृगास्तृणादयःपिपीलिकाश्चगर्दभाः ॥
तदासुरुत्तमायतोनृवानरास्तुकिंपुनः॥७३॥सदैवरामभावनात्सदासुतत्ववेदिनः॥ यतोभवंस्ततस्तुतेययुःपदं
हरेस्तदा॥ ७४ ॥ सतैःसमावृतोविभुर्ययौदिशंतदोत्तरां ॥ अनंतसूर्यदीधितिर्दुरंतसद्गुणार्णवः ॥ ७५ ॥ स
हस्रसूर्यमंडलज्वलत्किरीटमूर्धजः ॥ सुनीलकुंतलावृतामितेंदुकांतिसन्मुखः ॥ ७६ ॥ सुरक्तपद्मलोचनः
सुविद्युदाभकुंडलः ॥ सुहासविद्रुमाधरःसमस्तवेदवाग्रसः ॥ ७७ ॥ दिवाकरौघकौस्तुभप्रभासकोरुकंधरः ॥
सुपीवरोन्नतोरुसज्जगद्धरांसयुग्मकः ॥ ७८ ॥ सुवृत्तदीर्घपीवरोल्लसद्भुजद्वयांकितः ॥ जगद्विमथ्यसंभृतः
शरोस्यदक्षिणेकरे ॥ ७९ ॥ स्वयंसतेननिर्मितोहतोमधुश्चकैटभः ॥ शरेणयेनविष्णुनाददौचलक्ष्मणानुजे ॥
॥ ८० ॥ सशत्रुसूदनोवधीन्मधोःसुतंरसाह्वयं ॥ शरेणयेनचाकरोत्पुरींचमाधुराभिधां ॥ ८१ ॥ समस्तसा
रसंभवंशरंदधारतंकरे ॥ ८२॥ सवामबाहुनाधनुर्दधारशार्ङ्गसंज्ञितं ॥ उदारबाहुभूषणःशुभांगदःसकंकणः॥
महांगुलीयभूषितःसुरक्तसत्करांबुजः ॥ ८३ ॥ अनर्घ्यरत्नमालयावनाख्ययाचमालया ॥ विलासिविस्तृतोर
साबभारचश्रियंप्रभुः ॥ ८४ ॥ सभूतिवत्सभूषणस्तनूदरेवलित्रयी ॥ उदारमध्यभूषणोलसत्तडित्प्रभांबरः

॥ ८५ ॥ करींद्रसत्करोरुयुक्सुवृत्तजानुमंडलः ॥ क्रमाल्पवृत्तजंघकःसुरक्तपादपल्लवः ॥ ८६ ॥ लसद्धरिन्म
णिद्युतीरराजराघवोधिकं ॥ असंख्यसत्सुखार्णवःसमस्तशक्तिसत्तनुः ॥ ८७ ॥ ज्ञानंनेत्राब्जयुग्मान्मुखवर
कमलात्सर्ववेदार्थसारांस्तन्वाब्रह्मांडबाह्यांतरमधिकरुचाभासयन्भासुरास्यः ॥ सर्वाभीष्टाभयेचस्वकरवरयुगे
नार्थिनामादधानःप्रायाद्देवाधिदेवःस्वपदमभिमुखश्चोत्तराशांविशोकां ॥ ८८ ॥ दध्रेच्छत्रंहनूमान्स्ववदमृत
मयंपूर्णचंद्रायुताभंसीतासैवाखिलाक्षणांविषयमुपगताश्रीरितिह्रीरथैका ॥ द्वेधाभूताद्दुधावव्यजनमुभयतः
पूर्णचंद्रांशुगौरंप्रोद्यद्भास्वत्प्रभाभासकलगुणतनुर्भूषिताभूषणैःस्वैः ॥ ८९ ॥ साक्षाच्चक्रतनुस्तथैवभरतश्चक्रंद
धद्दक्षिणेनायात्सव्यतएवशंखवरभृच्छंखात्मकःशत्रुहा ॥ अग्रेब्रह्मपुरोगमाःसुरगणावेदाश्चसोंकारकाःपश्चात्स
र्वंजगज्जगामरघुपंयांतंनिजंधामतं ॥ ९० ॥ तस्यसूर्यसुतपूर्ववानरादक्षिणेनमनुजास्तुसव्यतः ॥ रामजन्म
चरितानितस्यतेकीर्तयंतउचथैर्द्रुतंययुः ॥ ९१ ॥ गंधर्वैर्गीयमानोविबुधमुनिगणैरब्जसंभूतिपूर्वैर्वेदोदारार्थवा
ग्भिःप्रणिहितसुमनाःसर्वदास्तूयमानः ॥ सर्वैर्भूतैश्चभक्त्यास्वनिमिषनयनैःकौतुकाद्वीक्ष्यमाणःप्रायाच्छेषग
रुत्मदादिकनिजैःसंसेवितंस्वंपदं ॥ ९२ ॥ ब्रह्मरुद्रगरुडैःसशेषकैःप्रोच्यमानसुगुणोरुविस्तरः ॥ आरुरोहवि

भुरंबरंशनैस्तेचदिव्यवपुषोभवंस्तदा ॥ ९३ ॥ अथब्रह्माहरिंस्तुत्वाजगादेदंवचोविभुं ॥ त्वदाज्ञयामयादत्तं
स्थानंदशरथस्यहि ॥ ९४ ॥ मातृणांचापितल्लोकस्त्वयुताब्दादितोग्रतः ॥ अनर्हायास्त्वयाज्ञप्ताकैकेय्याअ
पिसद्गतिः ॥ सूत्वातुभरतंनैषागच्छेतनिरयानिति ॥ ९५ ॥ तथापिसायदावेशाच्चकारत्वय्यशोभनं ॥
निष्कृतिर्नामसाक्षिप्तामयातमसिशाश्वते ॥ ९६ ॥ कैकयीतुचलाँल्लोकान्प्राप्तानैवाचलान्क्वचित् ॥ पश्चाद्भ
क्तिमतीयस्मात्त्वयिसायुक्तमेवतत् ॥ ९७ ॥ मंथरातुतमस्यंधेपातितादुष्टचारिणी ॥ सीतार्थंयेत्वनिंदंस्त्वांते
चयातामहत्तमः ॥ ९८ ॥ प्रायशोराक्षसाश्चैवत्वयिकृष्णत्वमागते ॥ शेषायास्यंतितच्छेषाअष्टाविंशेकलौयु
गे ॥ ९९ ॥ गतेचतुःसहस्राब्देतमोगास्त्रिशतोत्तरे ॥ १०० ॥ अथयेत्वत्पदांभोजमकरंदैकलिप्सवः ॥ त्वयास
हागतास्तेषांविधेहिस्थानमुत्तमं ॥ १०१ ॥ अहंभवःसुरेशाद्याःकिंकरास्मतवेश्वर ॥ यच्चकार्यमिहास्मा
भिस्तदप्याज्ञापयाशुनः ॥ १०२ ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्यशतानंदेनराघवः ॥ जगादभावगंभीरंसुस्मि
ताधरपल्लवः ॥ १०३ ॥ जगद्गुरुत्वमादिष्टंमयातेकमलोद्भव ॥ गुर्वादेशानुसारेणमयादिष्टाचसद्गतिः
॥ १०४ ॥ अतस्त्वयाप्रदेयाहिलोकाएषांमदाज्ञया ॥ हृदिस्थितंचजानासित्वमेवैकःसदामम ॥ १०५ ॥

इतीरितोहरेर्भावविज्ञानीकंजसंभवः ॥ पिपीलिकातृणांतानांददौलोकाननुत्तमान् ॥ १०६ ॥ वैष्णवान्संत
तत्वाच्चनाम्नासांतानिकान्विभुः ॥ तेजरामृतिहीनाश्चसर्वदुःखविवर्जिताः ॥ संसारमुक्तान्यवसंस्तत्रनित्यसु
खाधिकाः॥ १०७॥ येतुदेवाइहोद्भूतानृवानरशरीरिणः ॥ तेसर्वेस्वांशितामापुस्तन्मैंदविविदावृते ॥१०८॥
असुरावेशतस्तौतुनराममनुजग्मतुः ॥ पीतामृतौपुरायस्मान्ममृतुर्नचतौतदा ॥ १०९ ॥ तयोश्चतपसातुष्टश्च
क्रेतावजरामरौ ॥ पुरास्वयंभूस्तेनोभौदर्पादमृतमंथने ॥११०॥ प्रसह्यापिबतांदेवैर्देवांशत्वादुपेक्षितौ ॥ पी
तामृतेषुदेवेषुयुध्यमानेषुदानवैः ॥ तैर्दत्तमात्महस्तेतुरक्षायैपीतमाशुतत् ॥ १११ ॥ तस्माद्दोषादापतुस्तावा
सुरंभावमूर्जितं ॥ ११२ ॥ अंगदःकालतस्त्यक्त्वादेहमापनिजांतनुं ॥ रामाज्ञयैवकुर्वाणोराज्यंकुशसमन्वितः
॥ ११३ ॥ विभीषणश्चधर्मात्माराघवाज्ञापुरस्कृतः ॥ सेनापतिर्धनेशस्यकल्पमावीत्सराक्षसान् ॥ ११४ ॥ रा
माज्ञयाजांबवांश्चन्यवसत्पृथिवीतले ॥ उत्पत्त्यर्थंजांबवत्यास्तदर्थंसुतपश्चरन् ॥ ११५ ॥ अथोरघूणांप्रवरःसुरा
र्चितःस्वयैकतन्वान्यवसत्सुरालये ॥ द्वितीययाब्रह्मसदस्यधीश्वरस्तेनार्चितोथापरयानिजालये ॥ ११६ ॥ तृ
तीयरूपेणनिजंपदंप्रभुंव्रजंतमुच्चैरनुगम्यदेवताः ॥ अगम्यमर्यादमुपेत्यचक्रमाद्विलोकयंतोतिविदूरतोस्तुव

न् ॥ ११७ ॥ ब्रह्मामरुन्मारुतसूनुरीशःशेषोगरुत्मान्हरिजःशक्रकाद्याः ॥ क्रमादनुव्रज्यतुराघवस्यशिरस्य
थाज्ञांप्रणिधायनिर्ययुः ॥ ११८ ॥ स्वंस्वंचसर्वेसदनंसुराययुःपुरंदराद्याश्चविरिंचपूर्वकाः ॥ मरुत्सुतोथोबद
रीमवाप्यनारायणस्यैवपदंसिषेवे ॥ ११९ ॥ समस्तशास्त्रोद्धरितंहरेर्वचोमुदातदाश्रोत्रपुटेनसंभरन् ॥ वदंश्च
तत्त्वंविबुधर्षभाणांसदामुनीनांचसुखंह्युवास ॥ १२० ॥ रामाज्ञयाकिंपुरुषेषुराज्यंचकाररूपेणतथापरेण ॥ रू
पैस्तथान्यैश्चसमस्तसद्मन्युवासविष्णोःसततंयथेष्टं ॥ १२१ ॥ इत्थंसगायञ्छतकोटिविस्तरंरामायणंभारतपंच
रात्रं ॥ वेदांश्चसर्वान्सहितब्रह्मसूत्रान्व्याचक्षाणोनित्यसुखोद्धरोभूत् ॥ १२२ ॥ रामोपिसार्धंपवनात्मजेनस
सीतयालक्ष्मणपूर्वकैश्च ॥ तथागरुत्मत्प्रमुखैश्चपार्षदैःसंसेव्यमानोन्यवसत्पयोब्धौ ॥ १२३ ॥ कदाचिदीशःस
कलावतारानेकंविधायाहिपतौचशेते ॥ पृथक्कसंव्यूह्यकदाचिदिच्छयारेमेरमेशोमितसद्गुणार्णवः ॥ १२४ ॥
इत्यशेषपुराणेभ्यःपंचरात्रेभ्यएवच ॥ भारताच्चैववेदेभ्योमहारामायणादपि ॥ १२५ ॥ परस्परविरोधस्यहा
नान्निर्णीयतत्त्वतः ॥ युक्त्याबुद्धिबलाच्चैवविष्णोरेवप्रसादतः ॥ १२६ ॥ बहुकल्पानुसारेणमयेयंसत्कथोदि
ता ॥ नैकग्रंथाश्रयातस्मान्नाशंक्यात्रविरुद्धता ॥ १२७ ॥ क्वचिन्मोहायासुराणांव्यत्यासःप्रतिलोमता ॥ उ

क्ताग्रंथेषुतस्माद्धिनिर्णयोयंकृतोमया ॥ १२८ ॥ एवंचवक्ष्यमाणेषुनैवाशंक्याविरुद्धता ॥ सर्वकल्पसमश्चा
यंपारंपर्यक्रमःसदा ॥ १२९ ॥ पुंव्यत्यासेनचोक्तिःस्यात्पुराणादिषुकुत्रचित् ॥ कृष्णामाहयथाकृष्णोधनंज
यशरैर्हतान् ॥ १३० ॥ शतंदुर्योधनादींस्तेदर्शयिष्यइतिप्रभुः ॥ भीमसेनहतास्तेतुज्ञायंतेबहुवाक्यतः ॥१३१॥
विस्तारेभीमनिहताःसंक्षेपेर्जुनपातिताः ॥ उच्यंतेबहवश्चान्येपुंव्यत्याससमाश्रयात् ॥ १३२ ॥ विस्तारेकृष्ण
निहताबलभद्रहताइति ॥ उच्यंतेचक्वचित्कालव्यत्यासोपिक्वचिद्भवेत् ॥ १३३ ॥ यथासुयोधनंभीमःप्राहस
त्कृष्णसन्निधौ ॥ इतिवाक्येषुबहुषुज्ञायंतेनिर्णयादपि ॥ १३४ ॥ अनिर्णयेतुकृष्णस्यपूर्वमुक्त्वागतिस्ततः ॥
व्यत्यासास्त्वेवमाद्याश्चप्रातिलोम्यादयस्तथा ॥ १३५ ॥ दृश्यंतेभारताद्येषुलक्षणग्रंथतश्चते ॥ ज्ञायंतेबहुभिर्वा
क्यैर्निर्णयग्रंथतस्तथा ॥ १३६ ॥ तस्माद्धिनिर्णयग्रंथानाश्रित्यैवचलक्षणं ॥ बहुवाक्यानुसारेणनिर्णयोयंम
याकृतः ॥ १३७॥ उक्तंलक्षणशास्त्रेचकृष्णद्वैपायनोदिते॥ त्रिभाषांयोनजानातिरीतीनांशतमेवच ॥१३८॥
व्यत्यासादीन्सप्तभेदान्वेदाद्यर्थंतथावदेत् ॥ सयातिनिरयंघोरंअन्यथाज्ञानसंभवं ॥ १३९ ॥ इत्यन्येषुचशा
स्त्रेषुतत्रतत्रोदितंबहु ॥ व्यत्यासःप्रातिलोम्यंचगोमूत्रीप्रघसस्तथा ॥ १४० ॥ उक्षणःसुधरःसाधुःसप्तभेदाः

प्रकीर्तिताः ॥ इत्यादिलक्षणान्यत्रनोच्यंतेन्यप्रसंगतः ॥ १४१ ॥ अनुसारेणतेषांतुनिर्णयःक्रियतेमया ॥ त
स्मान्निर्णयशास्त्रत्वाद्ग्राह्यमेतद्बुभूषुभिः ॥ १४२ ॥ इतीरितारामकथापरामयासमस्तशास्त्रानुसृतेर्भवापहा ॥
पठेदिमांयःशृणुयादथापिवाविमुक्तबंधश्शरणंहरेर्व्रजेत् ॥ १४३ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविर
चितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेउत्तरकांडकथानिरूपणोनामनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
ॐद्वापरेथयुगेप्राप्तेत्वष्टाविंशतिमेपुनः ॥ स्वयंभुशर्वशक्राद्यादुग्धाब्धेस्तीरमाययुः ॥ १ ॥ पयोब्धेरुत्तरंतीर
मासाद्यविबुधर्षभाः ॥ तुष्टुवुःपुंडरीकाक्षमक्षयंपुरुषोत्तमं ॥ २ ॥ नमोनमोगण्यगुणैकधाम्नेसमस्तविज्ञानम
रीचिमालिने ॥ अनाद्यविज्ञानतमोनिहंत्रेपरामृतानंदपदप्रदायिने ॥ ३ ॥ स्वदत्तमालाभुविपातकोपतोदु
र्वाससःशापतआशुहिश्रिया ॥ शक्रेविहीनेदितिजैःपराजितेपुरावयंत्वांशरणंगतास्मः ॥ ४ ॥ त्वदाज्ञयाब
लिनासंदधानावराद्रिरीशस्यपरैरचाल्यं ॥ बृंदारकामंदरमेत्यबाहुभिर्नशेकुरुद्धर्तुमिमेसमेताः ॥ ५ ॥ त
दात्वयानित्यबलत्वहेतुतोयोनंतनामागरुडस्तदंसके॥ उत्पाट्यचैकेनकरेणमंदरोनिधापितस्तंससहत्वयावहत्
॥ ६ ॥ पुनःपरीक्षद्भिरसौगिरिःसुरैःसहासुरैरुन्नमितस्तदंसतः ॥ व्यचूर्णयत्तानखिलान्पुनश्चतेत्वदीक्षयापूर्व

वद्दुत्थिताःप्रभो ॥ ७ ॥ पुनश्चवामेनकरेणवीश्वरेनिधायतंस्कंधगतस्त्वमस्य ॥ अगाःपयोब्धिसहितःसुरा
सुरैर्मथ्नाचतेनाब्धिमथाप्यमथ्नाः ॥ ८ ॥ कृतश्चकद्रोस्तनयोत्रवासुकिर्नेत्रंत्वयाकश्यपजःसनागराट् ॥
ममंथुरब्धिसहितास्त्वयासुराःसहासुरादिव्यपयोघृताधिकं ॥ ९ ॥ नैच्छंतपुच्छंदितिजाअमंगलंतदित्यथाग्रं
जगृहुर्विषोल्बणं ॥ श्रांतास्तुतेतोविबुधास्तुपुच्छंत्वयासमेताजगृहुस्त्वदाश्रयाः ॥ १० ॥ अथातिभारादवि
शत्सुकांचनोगिरिःसपातालमथत्वमेव ॥ तंकच्छपात्मात्वभरःस्वपृष्ठेह्यनन्यथार्यंपुरुलीलयैव ॥ ११ ॥ उपर्य
धश्चात्मनिनेत्रगोत्रयोस्त्वयापरेणाविशतासमेधिताः ॥ ममंथुरब्धितरसामदोत्कटाःसुरासुराःक्षोभितनक्रच
क्रं ॥ १२ ॥ श्रांतेषुतेष्वेकउरुक्रमस्त्वंसुधारसाप्त्यैमुदितोह्यमथ्नाः ॥ तदाजगद्भासिविषंसमुत्थितंत्वदाज्ञ
यावायुरधात्करेनिजे ॥ १३ ॥ कलेःस्वरूपंतदतीवदुःसहंवराद्विधातुःसकलैश्चदुःस्पृशं ॥ करेविमथ्यास्तबलं
विधायददौसकिंचिद्गिरिशायवायुः ॥ १४ ॥ सततिपबन्कंठगतेनतेननिपातितोमूर्च्छितआशुरुद्रः ॥ हरेःकर
स्पर्शबलात्ससंज्ञामवापनीलोस्यगलस्तदासीत् ॥ १५ ॥ अथत्वदाज्ञांपुरतोनिधायनिधायपात्रेतपनीयरूपे ॥
स्वयंत्वनिर्मथ्यबलोपपन्नंपपौसवायुस्तदुतास्यजीर्णं ॥ १६ ॥ अत्यल्पपानाच्चबभूवशूलाशिवस्यशीर्ष्णर्यस्य

करावशिष्टं ॥ अभूत्कलिःसर्वजगत्सुपूर्णंपीत्वाविकारोनबभूववायोः ॥ १७ ॥ कलेःशरीरादभवन्कुनागाः
सवृश्चिकाःश्वापदयातुधानाः ॥ अथत्वयाब्धौतुविमथ्यमानेसुराभवत्तामसुराअवापुः ॥ १८ ॥ उच्चैःश्रवाना
मतुरंगमोभूत्करीतथैरावतनामधेयः ॥ अन्येचदिक्पालगजाबभूवुर्वरंतथैवाप्सरसांसहस्रं ॥ १९ ॥ तथायुधा
न्याभरणानिचैवदिवौकसांपारिजातस्तरुश्च ॥ तथैवसाक्षात्सुरभिर्निशेशोबभूवतत्कौस्तुभंलोकसारं ॥ २० ॥
अथेंदिरायद्यपिनित्यदेहाबभूवतत्रापरयास्वतन्वा ॥ ततोभवान्दक्षिणबाहुनासुधाकमंडलुंकलशंचापरेण
॥ २१ ॥ प्रगृह्यतस्मान्निरगात्समुद्राद्धन्वंतरिर्नामहरिन्मणिद्युतिः ॥ ततोभवद्धस्तगतंदितेःसुताःसुधाभ
रंकलशंचापजह्रुः ॥ मुक्तंत्वयाशक्तिमतापिदैत्यान्सत्यच्युतान्कारयितुंवधाय ॥ २२ ॥ ततोभवाननुपमसु
त्तमंवपुर्बभूवदिव्यप्रमदात्मकंत्वरन् ॥ श्यामंनितंबार्पितरत्नमेखलंजांबूनदाभांबरभृत्सुमध्यमं ॥ २३ ॥ बृह
न्नितंबंकलशोपमस्तनंसत्पुंडरीकायतनेत्रमुज्ज्वलं ॥ समस्तसारंपरिपूर्णसद्गुणंदृष्ट्वैवतत्संमुमुहुःसुरारयः ॥
॥ २४ ॥ परस्परंतेऽमृतहेतुतोखिलाविरुध्यमानाःप्रदद्रुःस्मतेकरे ॥ समंसुधायाःकलशंविभज्यनिपाययास्मा
नितिवंचितास्त्वया ॥ २५ ॥ धर्मच्छलंपापजनेषुधर्मइतित्वयाज्ञापयितुंतदोक्तं ॥ यद्यत्कृतंमेभवतांयदीह

संवादएवोद्धिभजेसुधामिमां ॥ २६ ॥ यथेष्टतोहंविभजामिसर्वथानविश्वसध्वंमयिकेनचित्क्वचित् ॥ इतिप्र
हस्याभिहितंनिशम्यस्त्रीभावमुग्धास्तुतथेतितेदवन् ॥ २७ ॥ ततश्चसंस्थाप्यपृथक्सुरासुरांस्तवातिरूपोच्च
लितान्सुरेतरान् ॥ सर्वान्भवद्दर्शनईक्ष्यलज्जितास्म्यहंदृशोमीलयतेत्यवोचः ॥ २८ ॥ निमीलिताक्षेष्वसुरेषुदे
वतान्यपाययःसाध्वमृतंततःपुमान् ॥ क्षणेनभूत्वापिबतःसुधांशिरोराहोर्न्यकृंतश्चसुदर्शनेन ॥ २९ ॥ तेना
मृतार्थंहिसहस्रजन्मसुप्रतप्यभूयस्तपआरितोवरः ॥ स्वयंभुवस्तेनभवान्करेस्यबिंदुंसुधांप्रास्यशिरोजहार ॥
॥ ३० ॥ शिरस्तुतस्यग्रहतामवापसुरैःसमाविष्टमथोसबाहुः ॥ क्षिप्तःकबंधोस्यशुभोदसागरेत्वयास्थितोद्या
पिहितत्रसामृतः ॥ ३१ ॥ अथासुराःप्रत्यपतन्नुदायुधाःसमस्तशस्तेचहतास्त्वयारणे ॥ कलिस्तुसब्रह्मवराद
जेयोऋतेभवंतंपुरुषेषुसंस्थितः ॥ ३२ ॥ तस्यार्धदेहासमभूदलक्ष्मीस्तत्पुत्रकादोषगणाश्चसर्वशः ॥ अथेंदि
रावक्षसितेसमास्थितात्वत्कंठगंकौस्तुभमासधाता ॥ ३३ ॥ यथाविभागंचसुरेषुदत्तास्त्वयातथान्येपिहितत्र
जाताः ॥ इत्थंत्वयासाध्वमृतंसुरेषुदत्तंहिमोक्षस्यनिदर्शनाय ॥ ३४ ॥ भवेद्धिमोक्षोनियतंसुराणांनैवासुरा
णांसकंथंचनस्यात् ॥ उत्साहयुक्तस्यचतत्प्रतीपंभवेद्धिराहोरिवदुःखरूपं ॥ ३५ ॥ कलिःस्वयंब्रह्मवरादि

दानींविबाधतेस्मान्सकलाःप्रजाश्च ॥ अज्ञानमिथ्यामतिरूपतोसौप्रविश्यसज्ज्ञानविरुद्धरूपः ॥ ३६ ॥ त्व
दाज्ञयातस्यवरोब्जजेनदत्तःसआविश्यशिवंचकार ॥ कदागमांस्तस्यकुयुक्तिबाधान्नहित्वदन्यश्चरितुंसमर्थः
॥ ३७ ॥ वेदाश्चसर्वेसहशास्त्रसंघाउत्सादितास्तेननसंतितेद्य ॥ तत्साधुभूमाववतीर्यवेदानुद्धृत्यशास्त्राणिकुरु
ष्वसम्यक् ॥ ३८ ॥ अदृश्यमज्ञेयमतर्क्यरूपंकलिंनिलीनंहृदयेखिलस्य ॥ सच्छास्त्रशस्त्रेणनिहत्यशीघ्रंपदं
निजंदेहिमहाजनस्य ॥ ३९ ॥ ऋतेभवंतंनहितंनिहंतात्वमेकएवाखिलशक्तिपूर्णः ॥ ततोभवंतंशरणंगता
वयंतमोनिहत्यैनिजबोधविग्रहं ॥ ४० ॥ इतीरितस्तैरभयंप्रदायसुरेश्वराणांपरमोप्रमेयः ॥ प्रादुर्बभूवामृतभू
रिलायांविशुद्धविज्ञानघनस्वरूपः ॥ ४१ ॥ वसिष्ठनामाकमलोद्भवात्मजःसुतोस्यशक्तिस्तनयःपराशरः ॥
तस्योत्तमंसोपितपोचरद्धरिःसुतोममस्यादितितद्धरिर्ददौ ॥ ४२ ॥ उवाचचैनंभगवान्सुतोषितोवसोर्मदी
यस्यसुतास्तिशोभना ॥ वनेमृगार्थंचरतोस्यवीर्यंपपातभार्यामनसागतस्य ॥ ४३ ॥ तच्छयेनहस्तेप्रददौस
तस्यैदातुंतदन्येनतुयुध्यतोपतत् ॥ जग्रासतन्मत्स्यवधूर्यमस्वसुर्जलस्थमेनांजगृहुःस्मदाशाः ॥४४॥ तद्गर्भतो
भून्मिथुनंस्वराज्ञेन्यवेदयन्सोपिवसोःसमर्पयत् ॥ पुत्रंसमादायसुतांसतस्मैददौसुतोभूदथमत्स्यराजः ॥४५॥ क

न्यातुसादाशराजस्यसद्मन्यवर्धतातीवसुरूपयुक्ता ॥नाम्नातुसासत्यवतीतितस्यांतवात्मजोहंभवितास्म्यजोपि
॥४६॥इतीरितश्चक्रधरेणतांमुनिर्जगाममार्तंडसुतांसमुद्रगां ॥ उत्तारयंतीमथतत्रविष्णुःप्रादुर्बभूवाशुविशुद्ध
चिद्घनः ॥४७॥ विदोषविज्ञानसुखैकरूपोप्यजोजनान्मोहयितुंमृषैव ॥ योषित्सुपुंसोह्यजनीवदृश्यतेनजायते
क्वापिबलादिविग्रहः ॥४८॥ यथानृसिंहाकृतिराविरासीत्स्तंभात्तथानित्यतनुत्वतोविभुः ॥ आविर्भवेद्योषिति
नोमलोत्थस्तथापिमोहायनिदर्शयेत्तथा ॥ ४९ ॥ स्त्रीपुंप्रसंगात्परतोयतोहरिःप्रादुर्भवत्येषविमोहयञ्जनं ॥
अतोमलोत्थोयमितिस्ममन्यतेजनोशुभःपूर्णगुणैकविग्रहं ॥ ५० ॥ द्वीपेभगिन्याश्चयमस्यविश्वकृत्प्रकाशते
ज्ञानमरीचिमंडलः ॥ प्रभासयन्नंडबहिस्तथांतःसहस्रलक्षामितभानुदीधितिः ॥ ५१ ॥ अगण्यदिव्योरुगुणा
र्णवःप्रभुःसमस्तविद्याधिपतिर्जगद्गुरुः ॥ अनंतशक्तिर्जगदीश्वरेश्वरःसमस्तदोषातिविदूरविग्रहः ॥ ५२ ॥
शुभमरकतवर्णोरक्तपादाब्जनेत्राधरकरनखरसनाग्रश्चक्रशंखाब्जरेखः ॥ रविकरवरगौरंचर्मचैणंवसानस्तटिद
मलजटासंदीप्तचूडंदधानः ॥ ५३ ॥ विस्तीर्णवक्षाःकमलायताक्षोबृहद्भुजःकंबुसमानकंठः ॥ समस्तवेदा
न्मुखतःसमुद्गिरन्ननंतचंद्राधिककांतिसन्मुखः ॥ ५४ ॥ प्रबोधमुद्राभयदोर्द्वयान्वितोयज्ञोपवीताजिनमेख

लोल्लसन् ॥ दृशामहाज्ञानभुजंगदष्टमुज्जीवयानोजगदत्यरोचत ॥ ५५॥ सलोकधर्माभिरिरक्षयापितुर्द्विजत्वमप्याशुपितुर्ददौनिजं ॥ ज्ञानंतयोःसंस्मृतिमात्रतःसदाप्रत्यक्षभावंवरमात्मनोददौ ॥ ५६ ॥ द्वैपायनः सोथजगाममेरुंचतुर्मुखाद्यैरनुगम्यमानः ॥ उद्धृत्यवेदानखिलान्सुरेभ्योददौमुनिभ्यश्चयथादिसृष्टौ ॥ ५७ ॥ सर्वाणिशास्त्राणितथैवकृत्वाविनिर्णयंब्रह्मसूत्रंचकार ॥ तच्छुश्रुवुर्ब्रह्मगिरीशमुख्याःसुरामुनीनांप्रवराश्चतस्मात् ॥ ५८ ॥ समस्तशास्त्रार्थनिदर्शनात्मकंचक्रेमहाभारतनामधेयं ॥ वेदोत्तमंतच्चविधातृशंकरप्रधानकैस्तन्मुखतःसुरैःश्रुतं ॥ ५९ ॥ अथोगिरीशादिमनोनुशायीकलिर्ममाराशुसुवाङ्मयैःशरैः ॥ निकृत्तशीर्षोभगवन्मुखेरितैःसुराश्चसज्ज्ञानसुधारसंपपुः ॥ ६० ॥ अथोमनुष्येषुतथासुरेषुरूपांतरैःकलिरेवावशिष्टः ॥ ततोमनुष्येषुचसत्सुसंस्थितोविनाश्यइत्येवहरिर्व्यचिंतयत् ॥ ६१ ॥ ततोनृणांकालबलात्सुमंदमायुर्मतिंकर्मचवीक्ष्यकृष्णः ॥ विव्यासवेदान्सविभुश्चतुर्धाचक्रेतथाभागवतंपुराणं ॥ ६२ ॥ येयेचसंतस्तमसानुविष्टास्तांस्तान्सुवाक्यैस्तमसोविमुंचन् ॥ चचारलोकान्सपथिप्रयांतंकीटंव्यपश्यत्तमुवाचकृष्णः ॥ ६३ ॥ भवस्वराजाकुशरीरमेतत्त्यक्त्वेतिनैच्छत्तदसौततस्तं ॥ अत्यक्तदेहंनृपतिंचकारपुरास्वभक्तंवृषलंसुलुब्धं ॥ ६४ ॥ लोभा

त्सकीटत्वमुपेत्यकृष्णप्रसादतश्चाशुबभूवराजा ॥ तदैवतंसर्वनृपाःप्रणेमुर्ददुःकरंचास्ययथैववैश्याः ॥ ६५ ॥
उवाचतंभगवान्मुक्तिमस्मिंस्तवक्षणेदातुमहंसमर्थः ॥ तथापिसीमार्थमवाप्यविप्रतनुंविमुक्तोभवमत्प्रसादात्
॥ ६६ ॥ ज्ञानंचतस्मैविमलंददौसःमहींचसर्वांबुभुजेतदंते ॥ त्यक्त्वातनुंविप्रवरत्वमेत्यपदंहरेरापसुतत्त्ववेदी
॥ ६७ ॥ एवंबहून्संसृतिबंधतःप्रभुर्व्यमोचयद्व्यासतनुर्जनार्दनः ॥ बहून्यचिंत्यानिचतस्यकर्माण्यशेषदेवेश
सदोदितानि ॥ ६८ ॥ अथास्यपुत्रत्वमवाप्तमिच्छंश्चचाररुद्रःसुतपस्तदीयं ॥ ददौचतस्मैभगवान्वरंतंस्वयं
चतस्त्वेवतपोविमोहयन् ॥ ६९ ॥ विमोहनायासुरसर्गिणांप्रभुःस्वयंकरोतीवतपःप्रदर्शयेत् ॥ कामादिदोषां
श्चमृषैवदर्शयेन्नतावतातस्यहिसंतिकुत्रचित् ॥ ७० ॥ ततस्त्वरण्योःसबभूवपुत्रकःशिवस्यसोभूच्छुकनामधे
यः ॥ शुकीहिभूत्वाह्यगमद्घृताचीव्यासंविमथ्नंतमुतारणींतं ॥ ७१ ॥ अकामयन्कामुकवत्सभूत्वातया
र्थितस्तंशुकनामधेयं ॥ चक्रेह्यरण्योस्तनयंचसृष्ट्वाविमोहयंस्तत्त्वमार्गेष्वयोग्यान् ॥ ७२ ॥ शुकंतमाशुप्रविवे
शवायुर्व्यासस्यसेवार्थमथास्यसर्वं ॥ ज्ञानंददौभगवान्सर्ववेदान्सभारतंभागवतंपुराणं ॥७३॥ शेषोथपैलंमुनि
माविशत्तदावीशःसुमंतुमपिवारुणिंमुनिं ॥ ब्रह्माविशत्तमुतवैशंपायनंशक्रश्चजैमिनिमथाविशद्विभुः ॥

॥ ७४ ॥ कृष्णस्यपादपरिसेवनोत्सुकाःसुरेश्वराविविशुराशुतान्मुनीन् ॥ समस्तविद्याःप्रतिपाद्यतेष्वसौप्रव
र्तकांस्तान्विदधेहरिःपुनः ॥ ७५ ॥ ऋचांप्रवर्तकंपैलंयजुषांचप्रवर्तकं ॥ वैशंपायनमेवैकंद्वितीयंसूर्यमेवच
॥ ७६ ॥ चक्रेथजैमिनिंसाम्नामथर्वांगिरसामपि ॥ सुमंतुंभारतस्यापिवैशंपायनमादिशत् ॥ ७७ ॥ प्रवर्त
नेमानुषेषुगंधर्वादिषुचात्मजं ॥ नारदंपाठयित्वाचदेवलोकप्रवृत्तये ॥ ७८ ॥ आदिशत्ससृजेसोथरोमांचा
द्रोमहर्षणं ॥ तंभारतपुराणानांमहारामायणस्यच ॥ ७९ ॥ पंचरात्रस्यकृत्स्नस्यप्रवृत्त्यर्थमथादिशत् ॥ तमा
विशत्कामदेवःकृष्णसेवासमुत्सुकः ॥ ८० ॥ सतस्मैज्ञानमखिलंददौद्वैपायनःप्रभुः ॥ सनत्कुमारप्रमुखां
श्चक्रेयोगप्रवर्तकान् ॥ ८१ ॥ भृग्वादीन्कर्मयोगस्यज्ञानंदत्वाऽमलंशुभं ॥ जैमिनिंकर्ममीमांसाकर्तारमक
रोत्प्रभुः ॥ ८२ ॥ देवमीमांसकाद्यंतंकृत्वापैलमथादिशत् ॥ शेषंचमध्यकरणेपुराणान्यथचाकरोत् ॥ ८३ ॥
शैवान्पाशुपतांश्चक्रेसंशयार्थंसुरद्विषां ॥ वैष्णवान्पंचरात्रांश्चयथार्थज्ञानसिद्धये ॥ ८४ ॥ ब्राह्मांश्चवेदतश्चक्रे
पुराणग्रंथसंग्रहान् ॥ एवंज्ञानंपुनःप्रापुर्देवाश्चऋषयस्तथा ॥ ८५ ॥ सनत्कुमारप्रमुखायोगिनोमानुषास्त
था ॥ कृष्णद्वैपायनात्प्राप्यज्ञानंतेमुमुदुःसदा ॥ ८६ ॥ समस्तविज्ञानगभस्तिचक्रंवितायविज्ञानमहादिवा

कर: ॥ निरस्यचाज्ञानतमोजगत्ततंप्रभासतेभानुरिवावभासयन् ॥ ८७ ॥ चतुर्मुखेशानसुरेंद्रपूर्वकैःसदा
सुरैःसेवितपादपल्लवः ॥ प्रकाशयंस्तेषुसदात्मगुह्यंमुमोदमेरौचतथाबदर्यां ॥ ८८ ॥ इतिश्रीमदानंदती
र्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयेव्यासावतारकथानिरूपणंनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥
ॐशशांकपुत्रादभवत्पुरूरवास्तस्यायुरायोर्नहुषोययातिः ॥ तस्यासपत्नीयुगलंसुताश्चपंचाभवन्विष्णुपदैकभ
क्ताः ॥ १ ॥ यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत ॥ द्रुह्यंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ॥ २ ॥ यदोर्वंशेचक्र
वर्तीकार्तवीर्यार्जुनोभवत् ॥ विष्णोर्दत्तात्रेयनाम्नःप्रसादाद्योगवीर्यवान् ॥ ३ ॥ तस्यान्ववायेयदवोबभूवु
र्विष्णुसंश्रयाः ॥ पुरोर्वंशेतुभरतश्चक्रवर्तीहरिप्रियः ॥ ४ ॥ तद्वंशजःकुरुर्नामप्रतीपोभूत्तदन्वये ॥ प्रतीप
स्याभवन्पुत्रास्त्रयस्त्रेताग्निवर्चसः ॥ ५ ॥ देवापिरथबाह्लीकोगुणज्येष्ठश्चशंतनुः ॥ त्वग्दोषयुक्तोदेवापिर्जगा
मतपसेवनं ॥ ६ ॥ विष्णोःप्रसादात्सकृतेयुगेराजाभविष्यति ॥ पुत्रिकापुत्रतांयातोबाह्लीकोराजसत्तमः ॥ ७ ॥
हिरण्यकशिपोःपुत्रःप्रह्लादोभगवत्प्रियः ॥ वायुनाचसमाविष्टोमहाबलसमन्वितः ॥ ८ ॥ येनैवजायमानेन
तरसाभूर्विदारिता ॥ भूभारक्षपणेविष्णोरंगतामाप्तुमेवसः ॥ ९ ॥ प्रतीपपुत्रतामाप्यबाह्लीकेष्वभवत्पतिः ॥

रुद्रेषुपत्रतापाख्यःसोमदत्तोस्यचात्मजः ॥ १० ॥ अजैकपादहिर्बुध्निर्विरूपाक्षइतित्रयः ॥ रुद्राणांसोमदत्त
स्यबभूवुःप्रथिताःसुताः ॥ ११ ॥ विष्णोरेवांगतामाप्तुंभूरिर्भूरिश्रवाःशलः ॥ शिवादिसर्वरुद्राणामावेशाद्
रतस्तथा ॥ १२ ॥ भूरिश्रवाअतिबलस्तत्रासीत्परमास्त्रवित् ॥ तदर्थंहितपश्चीर्णंसोमदत्तेनशंभवे ॥ १३ ॥
दत्तोवरश्चतेनास्यत्वत्प्रतीपाभिभूतिकृत् ॥ बलवीर्यगुणोपेतोनाम्नाभूरिश्रवासुतः ॥ १४ ॥ भविष्यतिमया
विष्टोयज्ञशीलइतिस्मह ॥ तेनभूरिश्रवाजातःसोमदत्तसुतोबली ॥ १५ ॥ पूर्वोदधेस्तीरगतेब्जसंभवेगंगायु
तःपर्वणिघूर्णितोब्धिः ॥ अवाक्षिपत्तस्यतनौनिजोदबिंदुंशशापैनमथाब्जयोनिः ॥ १६ ॥ महाभिषङ्नामनरे
श्वरस्त्वंभूत्वापुनःशंतनुनामधेयः ॥ जनिष्यसेविष्णुपदीतथैषातत्रापिभार्याभवतोभविष्यति ॥ १७ ॥ शां
तोभवेत्येवमयोदितस्त्वंतनुत्वमाप्तोसिततश्चशंतनुः ॥ इतीरितःसोथनृपोबभूवमहाभिषङ्नामहरेःपदाश्रयः
॥ १८ ॥ सतत्रभुक्त्वाचिरकालमुर्वींतनुंविहायापसदोविधातुः ॥ तत्रापितिष्ठन्सुरबृंदसन्निधौददर्शगंगाश्ल
थितांबरांस्वकां ॥ १९ ॥ अवाङ्मुखेषुद्युसदत्सुगंगांनिरीक्षमाणंपुनरात्मसंभवः ॥ उवाचभूमौनृपतिर्भवाशु
शप्तोयथात्वंहिपुरामयैव ॥ २० ॥ इतीरितस्तत्क्षणतःप्रतीपाद्बभूवनाम्नानृपतिश्चशंतनुः ॥ अवाप्यगंगाद

यितांस्वकीयांतयासुमोदाब्दगणान्बहूंश्च ॥ २१ ॥ अथाष्टमोवसुरासीद्द्युनामावरांगिनाम्यस्यबभूवभार्या ॥
बभूवतस्याश्चसखीनृपस्यसुबिंदनाम्नोदयितासनाम्नी ॥ २२ ॥ तस्याजरामृतिविध्वंसहेतोर्वसिष्ठधेनुंस्वमृतंक्षरं
तीं ॥ जरापहांनंदिनिनामधेयांबद्धुंपतिंचोदयामासदेवी ॥ २३ ॥ तयाद्युनामासवसुःप्रचोदितोभ्रातृस्नेहा
त्सप्तभिरन्वितोपरैः ॥ बबंधतांगामथतांश्छशापवसिष्ठसंस्थःकमलोद्भवःप्रभुः ॥ २४ ॥ अधर्मवृत्ताःप्रतियात
मानुषींयोनिंद्रुतंयत्कृतेसर्वएव ॥ धर्मच्युताःसतथाष्टायुराप्यतामन्येपुनःक्षिप्रमथोविमोक्ष्यथ ॥ २५ ॥ प्रचोद
यामासचयाकुमार्गेपतिंहिसांबेतिनरेषुजाता ॥ अभर्तृकापुंस्त्वसमाश्रयेणपत्युर्मृतौकारणत्वंव्रजेत ॥ २६ ॥
भवत्वसौब्रह्मचर्यैकनिष्ठोमहान्विरोधश्चतयोर्भवेत ॥ सगर्भवासाष्टकदुःखमेवसमाप्नुतांशरतल्पेशयानः ॥२७॥
मृत्यष्टकोत्थामपिवेदनांसप्राप्नोतुशस्त्रैर्बहुधानिकृत्तः ॥ इतीरितास्तेकमलोद्भवंतंज्ञात्वासमुत्सृज्यचगांप्रणेमुः
॥ २८ ॥ नमानुषंगर्भमवाप्नुमोवयंभवत्वयंसर्ववित्कीर्तिमांश्च ॥ महास्त्रवेत्ताभवदंशयुक्तस्तथाबलंनोखिलाना
मुपैतु ॥ २९ ॥ इतीरितेस्त्वित्युदिताःस्वयंभुवावसिष्ठसंस्थेनसुरापगांययुः ॥ ऊचुस्तथैनामुदरेवयंतेजायेमहि
क्षिप्रमस्मान्हनत्वं ॥ ३० ॥ इतीरितासावरमाशुवव्रेतेभ्योप्यपापत्वमथाप्रियत्वं ॥ तेषांतथैवात्मनएकमेषां

दीर्घायुषंतान्सुषुवेथशंतनोः ॥ ३१ ॥ अविघ्नतस्तान्विनिहंतुमेवपुराप्रतीपस्यहिदक्षिणोरुं ॥ समाश्रिताका
मिनीवत्वकामातत्पुत्रभार्याभवितुंविडंबात् ॥ ३२ ॥ तेनैवचोक्ताभवमेसुतस्यभार्यायतोदक्षिणोरुस्थितासि ॥
भागोहिदक्षोदुहितुःस्नुषायाभार्याभागोवामइतिप्रसिद्धः ॥३३॥ उवाचसातंनतुमांसुतस्तेकासीतिपृच्छेन्नतुमां
निवारयेत्॥अयोग्यकर्त्रीमपिकारणंचमत्कर्मणोनैवपृच्छेत्कदाचित् ॥ ३४ ॥ यदात्रयाणामपिचैकमेषकरो
तिगच्छेयमहंविसृज्य ॥ तदात्वदीयंसुतमित्युदीरितेतथेतिराजाप्यवदत्प्रतीपः ॥ ३५॥ तथैवपुत्रायचतेनतद्व
चोवधूक्तमुक्तंवचनाद्युनद्याः ॥ कनीयसेसाह्यवदत्सुतस्तेनान्यःपतिःशंतनुरेवमेवृतः ॥ ३६॥ ततस्तुसाशंतनु
तोष्टपुत्रानवाप्यसप्तन्यहनत्तथाष्टमं ॥ गंतुंततोमतिमाधायहंतुमिवोद्योगंसाहिमृषाचकार ॥ ३७॥ अवस्थिति
र्नातिसुखायमानुषेयतःसुराणामतएवगंतुं ॥ ऐच्छन्नतस्याहिबभूवमानुषोदेहोनरोत्थोहितदासशंतनोः ॥३८॥
तांपुत्रनिधनोद्युक्तांन्यवारयतशंतनुः ॥ कासित्वंहेतुनाकेनहंसिपुत्रान्नृशंसवत् ॥ ३९ ॥ रूपंसुरवरस्त्रीणांत
वतेननपातकं ॥ भवेत्कर्मत्वदीयंतन्महत्कारणमत्रहि ॥ ४० ॥ तत्कारणंवदशुभेयदिमच्छ्रोत्रमर्हति ॥ इ
तीरितावदत्सर्वंप्रययौचसुरापगा ॥ ४१ ॥ नधर्मोदेवतानांहिज्ञातवासश्चिरंनृषु ॥ कारणादेवहिसुरान्नृषुवा

संप्रकुर्वते ॥ ४२ ॥ कारणापगमेयांतिधर्मोप्येषांतथाविधः ॥ अदृश्यत्वमसंस्पर्शोह्यसंभाषणमेवच ॥ ४३ ॥
सुरैरपिनृजातैस्तुगुह्यधर्मोदिवौकसां ॥ अतःसावरुणंदेवंपूर्वंभर्तारमप्यमुं ॥ ४४ ॥ नृजातंशंतनुंत्यक्त्वाप्रय
यौवरुणालयं ॥ सुतमष्टममादायभर्तुरेवाभ्यनुज्ञया ॥ वधोद्योगान्निवृत्तासाददौपुत्रंबृहस्पतौ ॥ ४५ ॥ देवव्र
तोसावनुशासनायमात्रादत्तोदेवगुरौशतार्धं ॥ संवत्सराणामखिलांश्चवेदान्समभ्यसत्तद्दशगांतरात्मा ॥ ४६ ॥
ततश्चमात्राजगतांगरीयस्यनंतपारेखिलसद्गुणार्णवे ॥ रामेभृगूणामधिपेप्रदत्तःशुश्रावतत्त्वंचशतार्धवर्षं ॥४७
सपंचविंशत्पुनरब्दकानामस्त्राणिचाभ्यस्यपतेर्भृगूणां ॥ मात्रासमानीयतटेनिजेतुसंस्थापितःप्रार्पयितुंस्वपित्रे
॥४८॥ सतत्रबध्वाशरपंजरेणगंगांविजह्रेस्यपितातदैव ॥ व्रजन्मृगार्थीतृषितोवलोकयन्गंगामतोयामभवत्सु
विस्मितः ॥४९॥ समार्गयामासततोस्यहेतुंज्ञस्यैतदास्वंचददर्शसूनुं ॥ क्रीडंतमस्त्रेणबभूवसोपिक्षणाददृश्यःपि
तृदर्शनादनु ॥ ५० ॥ मीमांसमानंतमवेक्ष्यगंगासुतंसमादायपतिंजगाद ॥ अयंसुतस्तेपरमास्त्रवेत्तासमर्पि
तोवीर्यबलोपपन्नः ॥५१॥ अस्याग्रजाःस्वास्थितिमेवयाताहरेःपदांभोजसुपावितेजले ॥ तदूर्मदीयेप्रणिधायत
स्मात्तान्माशुचोनेनचमोदमानः ॥५२॥ इतिप्रदायामुमदृश्यतामगाद्गंगातमादायययौगृहंस्वकं ॥ राजाभिषि

च्याथचयौवराज्येमुमोदतत्सद्गुणतर्पितोभृशं ॥५३॥ पुनःसपित्रानुमतोबृहस्पतेरवापवेदान्पुरुषायुषोर्धतः ॥ रा
मात्तथास्त्राणिपुनस्त्ववापतावद्भिरब्दैस्त्रिशतैश्चतत्वं ॥५४॥ ससर्ववित्त्वंसमवाप्यरामात्समस्तविद्याधिपतेर्गुणार्ण
वात् ॥ पितुःसमीपंसमवाप्यतंचशुश्रूषमाणःप्रमुमोदवीरः ॥५५॥ यदैवगंगासुषुवेष्टमंसुतंतदैवयातोमृगयांस
शंतनुः ॥ शरद्वतोजातमपश्यदुत्तमंवनेविसृष्टंमिथुनंत्वयोनिजं ॥५६॥ शरद्वांस्तुतपःकुर्वन्ददर्शसहसोर्वशीं ॥
चस्कंदरेतस्तस्याथशरस्तंबेततोभवत् ॥ ५७ ॥ विष्कंभोनामरुद्राणांभूभारहरणेंगतां ॥ हरेःप्राप्तुंतथाताराभा
र्यायाहिबृहस्पतेः ॥ ५८ ॥ तावुभौशंतनुर्दृष्ट्वाकृपाविष्टःस्वकंगृहं ॥ निनायनामचक्रेथकृपायाविषयौयतः
॥ ५९ ॥ कृपःकृपीतिसकृपस्तपोविष्णोश्चचारह ॥ तस्यप्रीतस्तदाविष्णुःसर्वलोकेश्वरेश्वरः ॥ ६० ॥ प्रादा
देष्यत्सप्तऋषित्वमायुःकल्पांतमेवच ॥ सशंतनुगृहेतिष्ठन्देवव्रतसखाभवत् ॥ ६१ ॥ पुत्रवच्छंतनोश्चासीत्स
चपुत्रवदेवतत् ॥ मिथुनंपालयामासकृपोप्यस्त्राण्यवापच ॥ ६२ ॥ सर्ववेदानधिजगौसर्वशास्त्राणिकौशि
कात् ॥ तत्त्वज्ञानंतथाव्यासादाप्यसर्वज्ञतांगतः ॥ ६३ ॥ यदाभिजातःसकृपस्तदैवबृहस्पतेःसूनुरगाच्चगं
गां ॥ स्नातुंघृताचींसददर्शतत्रश्लथद्दुकूलांसुरवर्यकामिनीं ॥ ६४ ॥ तद्दर्शनात्स्कन्नमथेंद्रियंसद्रोणेदधाराशु

ततोभवत्स्वयं ॥ अंभोजजावेशयुतोबृहस्पतिःकर्तुंहरेःकर्मभुवोभरोद्धृतौ ॥ ६५ ॥ द्रोणेतिनामास्यचकार
तातोमुनिर्भरद्वाजउतास्यवेदान् ॥ अध्यापयामाससशास्त्रसंघान्सर्वज्ञतामापचसोचिरेण ॥ ६६ ॥ कालेच
तस्मिन्पृषतोनपत्योवनेतुपांचालपतिश्चचार ॥ तपोमहत्तस्यतथावराप्सरोवलोकनात्स्कंदितमाशुरेतः ॥६७॥
सतद्धिलज्जावशतःपदेनसमाक्रमत्तस्यबभूवसूनुः ॥ हूहूतुनाम्नासविरिंचगायकोनाम्नावहोयोमरुतांतदंशयु
क् ॥ ६८ ॥ सद्रोणतातात्समवापवेदानस्त्राणिविद्याश्चतथासमस्ताः ॥ द्रोणेनयुक्तःसतदागुरोःसुतंसहैवनौ
राज्यमितिह्यवादीत् ॥ ६९ ॥ पदेद्रुतत्वाद्द्रुपदाभिधेयःसराज्यमापाथनिजांकृपींसः ॥ द्रोणोपिभार्यांसमवा
प्यसर्वप्रतिग्रहोज्झश्चपुरेवसत्सुखी ॥ ७० ॥ शिलोंछवृत्त्यैवहिवर्तयन्सधर्मंमहांतंविरजंज्जुषाणः ॥ उवासना
गाख्यपुरेसखाऽसदेवव्रतस्याथकृपस्यचैव ॥ ७१ ॥ तेषांसमानोवयसाविराटस्त्वभूद्धहानामविधातृगायकः ॥
मरुत्सुयोविवहोनामतस्याप्यंशेनयुक्तोनिजधर्मवर्ती ॥ ७२ ॥ ततःकदाचिन्मृगयांगतःसददर्शकन्यांप्रवरां
तुशंतनुः ॥ यापूर्वसर्गेपितृपुत्रिकासतीचचारविष्णोस्तपउत्तमंचिरं ॥ ७३ ॥ यस्यैवरंविष्णुरदात्पुराहंसुत
स्तवस्यामितियावसोःसुता ॥ जातापुनर्दाशगृहेविवर्धिताव्यासात्मनाविष्णुरभूच्चयस्यां ॥ ७४ ॥ तद्दर्शना

नृपतिर्जातहृच्छयोवव्रेप्रदानायचदाशराजं ॥ ऋतेसतस्यास्तनयस्यराज्यंनैच्छद्दातुंतामथायाद्गृहंस्वं ॥ ७५ ॥
तच्चिंतयाम्लानमुखंजनित्रंदृष्ट्वैवदेवव्रतआश्वपृच्छत् ॥ तत्कारणंसारथिमस्यतस्माच्छ्रुत्वाखिलंदाशगृहंजगा
म ॥ ७६ ॥ सतस्यविश्वासकृतेप्रतिज्ञांचकारनाहंकरवाणिराज्यं ॥ तथैवमेसंततितोभयंतेव्येतूर्ध्वरेताःसततं
भवानि ॥ ७७ ॥ भीमव्रतत्वाद्धितदास्यनामकृत्वादेवाभीष्मइतिह्यचीक्लृपन् ॥ प्रसूनवृष्टिंसचदाशदत्तां
कालींसमादायपितुःसमर्पयत् ॥ ७८ ॥ ज्ञात्वातुतांराजपुत्रींगुणाढ्यांसत्यस्यविष्णोर्मातरंनामतस्तत् ॥
लोकेप्रसिद्धांसत्यवतीत्युदारांविवाहयामासपितुःसभीष्मः ॥ ७९ ॥ प्रायःसतांनमनःपापमार्गेगच्छेदि
तिह्यात्ममनश्चसक्तं ॥ ज्ञात्वापितांदाशगृहेविवर्धितांजग्राहसद्धर्मरतश्चशंतनुः ॥ ८० ॥ स्वच्छंदमृत्युत्व
वरंप्रदायतथाप्यजेयत्वमधृष्यतांच ॥ युद्धेषुभीष्मस्यनृपोत्तमःसरेमेतथैवाब्दगणान्बहूंश्च ॥ ८१ ॥ ले
भेसचित्रांगदमत्रपुत्रंतथाद्वितीयंचविचित्रवीर्यं ॥ तयोश्चबाल्येव्यसृजच्छरीरंजीर्णेनदेहेनचकिंममेति
॥ ८२ ॥ स्वेच्छयावरुणत्वंसप्रापनानिच्छयातनुः ॥ तस्मिन्कालेत्यज्यतेहिबलवद्भिर्वधंविना ॥ ८३ ॥
अतिसक्तास्तपोहीनाःकथंचिन्मृतिमाप्नुयुः ॥ अनिच्छयापिहियथामृतश्चित्रांगदानुजः ॥ ८४ ॥ अथौ

र्ध्वंदैहिकंकृत्वापितुर्भीष्मोभ्यषेचयत् ॥ राज्येचित्रांगदंवीरंयौवराज्येस्यचानुजं ॥ ८५ ॥ चित्रांगदेन
निहतोनामस्वंत्वपरित्यजन् ॥ चित्रांगदोकृतोद्वाहोगंधर्वेंणमहारणे ॥ ८६ ॥ विचित्रवीर्यंराजानंकृत्वाभी
ष्मोन्वपालयत् ॥ अथकाशिसुतास्तिस्रस्तदर्थंभीष्मआहरत् ॥ अंबामप्यंबिकानाम्नींतथैवांबालिकांपरां
॥ ८७ ॥ पाणिग्रहणकालेतुब्रह्मदत्तस्यवीर्यवान् ॥ विजित्यतंसाल्वराजंसमेतान्क्षत्रियानपि ॥ ८८ ॥ अं
बिकांबालिकेतत्रसंवादंचक्रतुःशुभे ॥ अंबासाभीष्मभार्यैवपूर्वदेहेतुनैच्छत ॥८९॥ शापाद्धिरण्यगर्भस्यसाल्व
कामाहमित्यपि ॥ उवाचतांसतत्याजसागमत्साल्वमेवच ॥ ९० ॥ तेनापिसंपरित्यक्तापरामृष्टेतिसापुनः ॥
भीष्ममापसनोगृह्णात्प्रययौसापिभार्गवं ॥ ९१ ॥ भ्रातुर्विवाहयामाससोंबिकांबालिकेततः ॥ भीष्मायतुयशो
दातुंयुयुधेतेनभार्गवः ॥९२॥ अनंतशक्तिरपिसन्नभीष्मंनिजघानह ॥ नचांबांग्राहयामासभीष्मकारुण्ययंत्रि
तः ॥ ९३ ॥ अनंतशक्तिःसकलांतरात्मायःसर्ववित्सर्ववशीचसर्वजित् ॥ नयत्समोन्योस्तिकथंचकुत्रचित्कथं
ह्यशक्तिःपरमस्यतस्य ॥९४॥ भीष्मंस्वभक्तंयशसाभिपूरयन्विमोहयन्नसुरांश्चैवरामः ॥ जित्वैवभीष्मंनजघान
देवोवाचंचसत्यामकरोत्सतस्य ॥ ९५ ॥ विद्धवन्मुग्धवच्चैवकेशवोवेदनार्तवत् ॥ दर्शयन्नपिमोहायनैवविष्णु

स्तथाभवेत् ॥ ९६ ॥ एवमादिपुराणोत्थवाक्याद्रामःसदाजयी ॥ यशोभीष्मस्यदत्वातुसोंबांचशरणागतां
॥९७॥ उन्मुच्यभृर्तृद्वेषोत्थपापात्तेनाश्वयोजयत् ॥ अनंतरंशिखंडित्वात्तदासाशांकरंतपः ॥९८॥ भीष्मस्य
निधनार्थायपुंस्त्वार्थंचचकारह ॥ भीष्मोयथात्वांगृह्णियात्तथाकुर्यामितीरितं ॥ रामेणसत्यंतच्चक्रेभीष्मेदेहांत
रंगते ॥ ९९ ॥ रुद्रस्तुतस्यास्तपसातुष्टःप्रादाद्वरंतदा ॥ भीष्मस्यमृतिहेतुत्वंकालात्पुंदेहसंभवं ॥ १०० ॥ मा
लांचयइमांमालांगृह्णीयात्सहनिष्यति ॥ भीष्ममित्येवतांमालांगृहीत्वासानृपान्ययौ ॥ १०१ ॥ तांनभीष्म
भयात्केपिजगृहुस्तांहिसाततः ॥ द्रुपदस्यगृहद्वारिन्यस्ययोगात्तनुंजहौ ॥१०२॥ एतस्मिन्नेवकालेतुसुतार्थंद्रु
पदस्तपः ॥ चकारसंभवेचैनंसोब्रवीत्कन्यकातव ॥ १०३ ॥ भूत्वाभविष्यतिपुमानितिसांबाततोजनि ॥ ना
म्नाशिखंडिनीतस्याःपुंवत्कर्माणिचाकरोत् ॥ १०४ ॥ तस्यैपांचालराजःसदशार्णाधिपतेःसुतां ॥ उद्वाह
यामाससतांपुंवेषेणैवगूहितां ॥ १०५ ॥ अन्यत्रमातापित्रोस्तुनविज्ञातांबुबोधह ॥ धात्र्यैन्यवेदयत्साथत
त्पित्रेसान्यवेदयत् ॥ १०६ ॥ सक्रुद्धःप्रेषयामासनिहन्मित्वांसबांधवं ॥ इतिपांचालराजायनिर्जगामचसे
नया ॥ १०७॥ विश्वस्यवाक्यंरुद्रस्यपुमानेवेतिपार्षतः ॥ प्रेषयामासधिग्बुद्धिर्भिन्नातेबालवाक्यतः ॥ अपरी

क्षकतेराष्ट्रंकथमित्येवनर्मकृत् ॥१०८॥ अथभार्यासमेतंतंपितरंचिंतयाकुलं ॥ दृष्ट्वाशिखंडिनीदुःखान्मन्निमित्ता
न्ननश्यतु ॥ इतिमत्वावनायैवययौयत्रचतुंबरुः ॥१०९॥ स्थूणाकर्णाभिधेयस्तामपश्यद्दृढकर्णतः ॥ सतस्याअ
खिलंश्रुत्वाकृपांचक्रेमहामनाः ॥ ११० ॥ सतस्यैस्वंवपुःप्रादात्तदीयंजगृहेतदा ॥ अंशेनपुंस्त्वभावार्थंपूर्वदेहे
समास्थितः ॥ १११ ॥ पुंसांस्त्रीत्वंभवेत्क्वापितथाप्यंतेपुमान्भवेत् ॥ स्त्रीणांनैवहिपुंस्त्वंस्याद्बलवत्कारणैरपि
॥११२॥ अतःशिववरेप्येषाजज्ञेयोषैवनान्यथा ॥ पश्चाच्चपुंतनुंसैषाप्रविवेशैवपुंयुतां ॥११३॥ नास्यादेहःपुंस्त्व
मापनचपुंसानधिष्ठिते ॥ पुंदेहेन्यवसत्साथगंधर्वेणत्वधिष्ठिते ॥११४॥ गांधर्वंदेहमाविश्यस्वकीयंभवनंययौ ॥
तस्यास्तद्देहसादृश्यंगंधर्वस्यप्रसादतः ॥ ११५ ॥ प्रापगंधर्वदेहोपितयापश्चादधिष्ठितः ॥ श्वोदेहिममदेहंमे
स्वंचदेहंसमाविश ॥ इत्युक्त्वासतुगंधर्वःकन्यादेहंसमास्थितः ॥ ११६ ॥ उवासैववनेतस्मिन्धनदस्तत्रचाग
मत् ॥ अप्रत्युत्थायिनंतंतुलीयमानंविलज्जया ॥ ११७ ॥ शशापधनदोदेवश्चिरमित्थंभवेतितं ॥ यदायुद्धे
मृतिंयातिसाकन्यापुंतनुस्थिता ॥ ११८ ॥ तदापुंस्त्वंपुनर्यासिचपलत्वादितीरितः ॥ ११९ ॥ तथावसत्स
गंधर्वःकन्यापित्रोरशेषतः ॥ कथयामासानुभूतंतौभृशंमुदमापतुः ॥ १२० ॥ परीक्ष्यतामुपायैस्तुश्वशुरोल

ज्जितोययौ ॥ १२१॥ श्वोभूतेसातुगंधर्वंप्राप्यतद्वचनात्पुनः ॥ ययौतेनैवदेहेनपुंस्त्वमेवसमाश्रिता ॥ १२२ ॥
सशिखंडीनामतोभूदस्त्रशस्त्रप्रतापवान् ॥ १२३ ॥ विचित्रवीर्यःप्रमदाद्वयंतत्संप्राप्यरेमेब्दगणान्सुसक्तः ॥
तत्याजदेहंचसयक्ष्मणार्दितस्ततोस्यमाताऽस्मरदाशुकृष्णं ॥ १२४ ॥ आविर्बभूवाशुजगज्जनित्रोजनार्दनो
जन्मजराभयापहः ॥ समस्तविज्ञानतनुःसुखार्णवःसंपूजयामासचतंजनित्री ॥ १२५ ॥ तंभीष्मपूर्वैःपरमाद
रार्चितंस्वभिष्टुतंचावददस्यमाता ॥ पुत्रौमृतौमेनतुराज्यमैच्छद्भीष्मोमयानितरामर्थितोपि ॥ १२६ ॥ क्षेत्रे
तवभ्रातुरपत्यमुत्तममुत्पादयास्मत्परमादरार्थितः॥इतीरितःप्रणतश्चाप्यभिष्टुतोभीष्मादिभिश्चाहजगद्गुरुर्वचः
॥ १२७ ॥ ऋतेरमांजातुममांगसंगयोग्यांगनानैवसुरालयेपि ॥ तथापितेवाक्यमहंकरिष्येसांवत्सरंसाचर
तुव्रतंमे ॥ १२८ ॥ सापूतदेहाथचवैष्णवव्रतान्मत्तःसमाप्नोतुसुतंवरिष्ठं ॥ इतीरितेराष्ट्रमुपैतिनाशमितिब्रुवं
तींपुनराहवाक्यं ॥ १२९ ॥ सौम्यस्वरूपोप्यतिभीषणंमृषातच्चक्षुषोरूपमहंप्रदर्शये ॥ सहेतसातद्यदिपुत्रको
स्याभवेद्गुणाढ्योबलवीर्ययुक्तः ॥ १३० ॥ इतीरितेस्त्वित्युदितस्तयागमत्कृष्णोंबिकासातुभयाह्यमीलयत् ॥
अभूच्चतस्यांधृतराष्ट्रनामकोगंधर्वराट्पवनावेशयुक्तः ॥ १३१ ॥ समारुतावेशवशाद्बलाधिकोबभूवराजाधृ

तराष्ट्रनामा ॥ अदाद्वरंचास्यबलाधिकत्वंकृष्णोंधआसीत्सतुमातृदोषतः ॥१३२॥ ज्ञात्वातमंधंपुनरेवकृष्णं
माताब्रवीज्जनयान्यंगुणाढ्यं ॥ अंबालिकायामितितत्तथाकरोद्भयाच्चसापांडुरभून्मृषादृक् ॥ १३३ ॥ परा
वहोनाममरुत्ततोभवद्वर्णेनपांडुःसहिनामतश्च॥सचासवीर्याधिकएववायोरावेशतःसर्वशस्त्रास्त्रवेत्ता॥१३४॥
तस्मैतथाबलवीर्याधिकत्वंवरंप्रादात्कृष्णएवाथपांडुं ॥ विज्ञायतंप्राहपुनश्चमातानिर्दोषमन्यंजनयोत्तमंसुतं
॥ १३५ ॥ उक्त्वेतिकृष्णंपुनरेवचस्नुषामाहत्वयाक्ष्णोर्हिनिमीलनंपुरा ॥ कृतंततस्तेसुतआसचांधस्ततःपुनः
कृष्णमुपास्वभक्तितः ॥ १३६ ॥ इतीरिताप्यस्यहिमाययासाभीताभुजिष्यांकुमतिर्न्ययोजयत् ॥ सातंपरा
नंदतनुंगुणार्णवंसंप्राप्यभक्त्यापरयैवरेमे ॥ १३७ ॥ तस्यांसदेवोजनिधर्मराजोमांडव्यशापाद्यउवाहशूद्रतां ॥
वसिष्ठसाम्यंसमभीप्समानंप्रच्यावयन्निच्छयाशापमाप ॥ १३८ ॥ अयोग्यसंप्राप्तिकृतप्रयत्नदोषात्समारोपि
तमेवशूले ॥ चोरैर्हृतेर्थेपितुचोरबुद्ध्यामक्षीवधादित्यवदद्यमस्तं ॥ १३९ ॥ नासत्यतातस्यचतत्रहेतुतःशापंगृ
हीतुंसतथैवचोक्त्वा ॥ अवापशूद्रत्वमथास्यनामचक्रेकृष्णःसर्ववित्त्वंतथादात् ॥ १४० ॥ विद्यारतेर्विदुरोना
मचायंभविष्यतिज्ञानबलोपपन्नः ॥ महाधनुर्बाहुबलाधिकश्चसुनीतिमानित्यवदत्सकृष्णः ॥ १४१ ॥ ज्ञात्वा

स्यशूद्रत्वमथास्यमातापुनश्चकृष्णंप्रणताययाचे ॥ अंबालिकायांजनयान्यमित्यथोनैच्छत्सकृष्णोभवद्प्यदृ
श्यः ॥ १४२ ॥ योग्यानिकर्माणिततस्तुतेषांचकारभीष्मोमुनिभिर्यथावत् ॥ विद्याःसमस्ताअददाच्चकृष्ण
स्तेषांपांडोरस्त्रशस्त्राणिभीष्मः ॥ १४३ ॥ तेसर्वविद्याप्रवराबभूवुर्विशेषतोविदुरःसर्ववेत्ता ॥ पांडुःसमस्तास्त्र
विदेकवीरोजिगायपृथ्वीमखिलांधनुर्धरः ॥ १४४ ॥ गवद्गणादासतथैवसूतात्समस्तगंधर्वपतिःसतुंबरुः ॥
यउद्धहोनाममरुत्तदंशयुक्तोवशीसंजयनामधेयः ॥ १४५ ॥ विचित्रवीर्यस्यससूतपुत्रःसखाचतेषामभवत्प्रि
यश्च ॥ समस्तविन्मतिमान्व्यासशिष्योविशेषतोधृतराष्ट्रानुवर्ती ॥ १४६ ॥ गांधारराजस्यसुतामुवाहगांधारि
नाम्नींसुबलस्यराजा ॥ ज्येष्ठोज्येष्ठांशकुनेर्द्वापरस्यनास्तिक्यरूपस्यकुकर्महेतोः ॥ १४७ ॥ शूरस्यपुत्रीगुण
शीलरूपयुक्तादत्तासख्युरेवस्वपित्रा ॥ नाम्नापृथाकुंतिभोजस्यतेनकुंतीभार्याप्पूर्वदेहेपिपांडोः ॥ १४८ ॥ कू
र्मश्चनाम्नामरुदेवकुंतिभोजोथैनांवर्धयामाससम्यक् ॥ तत्रागमच्छंकरांशोतिकोपोदुर्वासास्तंप्राहमांवासये
ति ॥ १४९ ॥ तमाहराजायदिकन्यकायाःक्षमिष्यसेशक्तितःकर्मकर्त्र्याः ॥ सुखंवसेत्योमितितेनचोक्तेशुश्रू
षणायादिशदाशुकुंतीं ॥ १५० ॥ चकारकर्मसापृथामुनेःसुकोपनस्यहि ॥ यथानशक्यतेपरैःशरीरवाङ्म

नोनुगा ॥ १५१ ॥ सवत्सरत्रयोदशंतयायथावदर्चितः ॥ उपादिशत्परंमनुंसमस्तदेववश्यदं ॥ १५२ ॥ ऋ
तौतुसासमाप्लुतापरीक्षणायतन्मनोः ॥ समाह्वयद्दिवाकरंसचाजगामतत्क्षणात् ॥१५३॥ ततोनसाविसर्जितुंश
शाकतंविनारतिं ॥ सुवाक्ययत्नतोपितामथाससादभास्करः ॥ १५४ ॥ सतत्रजज्ञिवान्स्वयंद्वितीयरूपकोवि
भुः ॥ सवर्मदिव्यकुंडलोज्ज्वलन्निवस्वतेजसा ॥ १५५ ॥ पुरासवालिमारणप्रभूतदोषकारणात ॥ सहस्रवर्मना
मिनासुरेणवेष्टितोजनि ॥१५६॥ यथाग्रहैर्विदूष्यतेमतिर्नृणांतथैवहि ॥ अभूच्चदैत्यदूषितामतिर्दिवाकरात्मनः
॥१५७॥ तथापिरामसेवनाद्धरेश्चसन्निधानयुक् ॥ सुदर्शनीयकर्णतःसकर्णनामकोभवत् ॥१५८॥ सरत्नपूर्णमं
जुषागतोविसर्जितोजले ॥ जनापवादभीतितस्तयायमस्वसुर्द्रुतं ॥१५९॥ नदीप्रवाहतोगतंददर्शसूतनंदनः ॥
तमग्रहीत्सरत्नकंचकारपुत्रकंनिजं ॥१६०॥ सूतेनाधिरथेनलालिततनुस्तद्भार्ययाराधयासंवृद्धोनिखिलाःश्रुती
रधिजगौसर्वाणिशास्त्राणिच ॥ बाल्यादेवमहाबलोनिजगुणैःसंभासमानोवसन्नाम्नासौवसुषेणतामगमदप्यासी
द्यमातद्वसु ॥१६१॥ अथकुंतीदत्तासापांडोःसोप्येतयाचिरंरेमे ॥ शूराच्छूद्र्यांजातांविदुरोवहदारुणींगुणाढ्यांसः
॥१६२॥ अथचर्तायननामामद्रेशःशक्रतुल्यपुत्रार्थी ॥ कन्यारत्नंचामुंचक्रेब्राह्मंतपोवरंचाप ॥१६३॥ प्रह्लादावरजो

यःसह्लादोनामतोहरेर्भक्तः ॥सोभूद्ब्रह्मवरांतेवायोरावेशयुक्सुतोराज्ञः ॥१६४॥ समारुतावेशवशात्पृथिव्यांबला
धिकोभूद्रतश्चधातुः॥ शल्यश्चनाम्नाखिलशत्रुशल्योबभूवकन्यास्यचमाद्रिनाम्नी ॥१६५॥ सापांडुभार्यैवचपूर्व
जन्मन्यभूत्पुनश्चप्रतिपादितास्मै ॥शल्यश्चराज्यंपितृदत्तमंजोज्जुगोपधर्मेणसमस्तशास्त्रवित्॥१६६॥अथांगना
रत्नमवाप्यतद्द्वयंपांडुस्तुभोगान्बुभुजेयथेष्टतः ॥ अपीपलद्धर्मसमाश्रयोमहींज्येष्ठापचायीविदुरोक्तमार्गतः
॥ १६७ ॥ भीष्मोहिराष्ट्रेधृतराष्ट्रमेवसंस्थाप्यपांडुंयुवराजमेव ॥ चक्रेतथाप्यंधइतिस्मराज्यंचकारनासावक
रोच्चपांडुः ॥ १६८ ॥ भीष्मांबिकेयोक्तिपरःसदैवपांडुःशशासावनिमेकवीरः ॥ अथांबिकेयोबहुभिश्चयज्ञैरी
जेसपांडुश्चमहाधनौघैः ॥ १६९ ॥ नैषाविरोधेकुरुपांडवानांतिष्ठेदितिव्यासउदीर्णसद्गुणः ॥ स्वमातरंस्वाश्र
ममेवनिन्येस्नुषेचतस्याययतुःस्मतामनु ॥ १७० ॥ सुतोक्तमार्गेणविचिंत्यतंहरिंसुतात्मनाब्रह्मतयाचसाय
यौ ॥ परंपदंवैष्णवमेवकृष्णप्रसादतःस्वर्ययतुःस्नुषेच ॥ १७१ ॥ माताचसाविदुरस्यापलोकंवैरिंचमन्वेवग
तांबिकांसती ॥ व्यासप्रसादात्सुतसद्गुणैश्चकालेनमुक्तिंचजगामसन्मतिः ॥ १७२ ॥ अंबालिकापिक्रमयो
गतोगात्परांगतिंनैवतथांबिकाययौ ॥ यथायथाविष्णुपरश्चिदात्मातथातथाह्यस्यगतिःपरत्र ॥ १७३ ॥ पां

डुस्ततोराज्यभरंनिधायज्येष्ठेनुजेचैववनंजगाम ॥ पत्नीद्वयेनानुगतोबदर्यामुवासनारायणपालितायां
॥ १७४ ॥ गृहाश्रमेणैववनेनिवासंकुर्वन्सभोगान्बुभुजेतपश्च ॥ चक्रेमुनींद्रैःसहितोजगत्पतिंरमापतिंभक्ति
युतोभिपूजयन् ॥ १७५ ॥ सकामतोहरिणत्वंप्रपन्नंदैवादृषिंग्राम्यकर्मानुषक्तं ॥ विद्धाशापंप्रापतस्मात्त्स्त्रि
यायुङ्म्रिष्यसीत्येवबभूवचार्तः ॥ १७६ ॥ न्यसिष्णुरुक्तःपृथयासनेतिप्रणामपूर्वंन्यवसत्तथैव ॥ ताभ्यांसमे
तःशतशृंगपर्वतेनारायणस्याश्रममध्यगेपुरः ॥ १७७ ॥ तपोनितांतंसचकारताभ्यांसमन्वितःकृष्णपदांबुजा
श्रयः ॥ तत्संगपूतद्युसरिद्वरांभःसदावगाहातिपवित्रितांगः ॥ १७८ ॥ एतस्मिन्नेवकालेकमलभवशिवाग्रे
सराःशक्रपूर्वाभूम्यापापात्मदैत्यैर्भुविकृतनिलयैराक्रमंचासहंत्या ॥ ईयुर्देवाधिदेवंशरणमजयुरुंपूर्णषाड्गुण्यमू
र्तिंक्षीराब्धौनागभोगेशयितमनुपमानंदसंदोहदेहं ॥ १७९ ॥ ऊचुःपरंपुरुषमेनमनंतशक्तिंसूक्तेनतेब्जजमु
खाअपिपौरुषेण ॥ स्तुत्वाधराऽसुरवराक्रमणात्परेशखिन्नाह्यतोतिविमुखास्तवतेतिपापाः ॥ १८० ॥ दुःसंग
तिर्भवतिभारवदेवदेवनित्यंसतामपिहिनःशृणुवाक्यमीश ॥ पूर्वंहतादितिसुताभवतारणेषुह्यस्मत्प्रियार्थमधु
नाभुवितेभिजाताः ॥ १८१ ॥ आसीत्पुरादितिसुतैरमरोत्तमानांसंग्रामउत्तमगजाश्वरथद्विपद्भिः ॥ अक्षौ

हिणीशतमहौघमहौघमेवसैन्यंसुरात्मकमभूत्परमास्त्रयुक्तं ॥ १८२ ॥ तस्मान्महौघगुणमासमहासुराणांसैन्यं
शिलागिरिमहास्त्रधरंसुघोरं ॥ तेषांरथाश्वबहुनल्वपरिप्रमाणादेवासुरप्रवरकार्मुकबाणपूर्णाः ॥ नानांबराभर
णवेषवरायुधाढ्यादेवासुराःससृपुराशुपरस्परंते ॥ १८३ ॥ जघ्नुर्गिरींद्रतलमुष्टिमहास्त्रशस्त्रैश्चक्रुर्नदीश्चरुधिरौ
घवहामहौघं ॥ तत्रस्मदेववृषभैरसुरेशचम्वायुद्धेनिषूदितउतौघबलैःशतांशः ॥ १८४ ॥ अथात्मसेनामवमृ
द्यमानांवीक्ष्यासुरःशंबरनामधेयः ॥ ससारमायाविदसह्यमायोवरादुमेशस्यसुरान्विमोहयन् ॥ १८५ ॥ मा
यासहस्रेणसुराविमर्दितारणेविषेदुःशशिसूर्यमुख्याः ॥ तान्वीक्ष्यवज्रीपरमाख्यविद्यांस्वयंभुदत्तांप्रयुयोजवै
ष्णवीं ॥ १८६ ॥ समस्तमायापहयातयैववराद्रमेशस्यसदाप्यसह्यया ॥ मायाविनेशुर्दितिजेंद्रसृष्टावारीश
वह्नींदुमुखाश्चमोचिताः ॥ १८७ ॥ यमेंदुसूर्यादिसुरास्ततोसुरान्निजघ्नुराप्यायितविक्रमास्तदा ॥ सुरेश्वरे
णोर्जितपौरुषाबहून्वज्रेणवज्रीनिजघानशंबरं ॥ १८८ ॥ तस्मिन्हतेदानवलोकपालेदितेःसुताद्रुद्रुवुरिंद्रभीषि
ताः ॥ तान्विप्रचित्तिर्विनिवार्यधन्वीससारशक्रप्रमुखान्सुरोत्तमान् ॥ १८९ ॥ वरादजेयेनविधातुरेवसुरो
त्तमांस्तेनशरैर्निपातितान् ॥ निरीक्ष्यशक्रंचविमोहितंद्रुतंन्यवारयत्तंपवनःशरौघैः ॥ १९० ॥ अस्त्राणितस्यास्त्र

वैरैर्निवार्यंचिक्षेपतस्योरसिकांचनींगदां ॥ विचूर्णितोसौनिपपातमेरौमहाबलोवायुबलाभिनुन्नः ॥ १९१ ॥
अथाससादाशुसकालनेमिस्त्वदाज्ञयायस्यवरंददौपुरा ॥सर्वैरजेयत्वमजोसुरःससहस्रशीर्षोद्विसहस्रबाहुयुक्
॥ १९२ ॥ तमापतंतंप्रसमीक्ष्यमारुतस्त्वदाज्ञयादत्तवरस्त्वयैव ॥ हंतव्यइत्यस्मरदाशुहित्वांतदाविरासीस्त्व
मनंतपौरुषः ॥ १९३ ॥ तमस्त्रशस्त्राणिबहूनिबाहुभिःप्रवर्षमाणंभुवनाप्तदेहं ॥ चक्रेणबाहून्विनिकृत्त्यकानि
चन्यवेदयश्चाशुयमायपापं ॥ १९४ ॥ ततोसुरास्तेनिहताअशेषास्त्वयात्रिभागानिहताश्चतुर्थं ॥ जघानवा
युःपुनरेवजातास्तेभूतलेधर्मबलोपपन्नाः ॥ १९५ ॥ राज्ञांमहावंशसुजन्मनांतुतेषामभूद्धर्ममतिर्विपापा ॥
शिक्षामवाप्यद्विजपुंगवानांत्वद्भक्तिरप्येषुहिकाचनस्यात् ॥ १९६ ॥ त्वद्भक्तिलेशाभियुतःसुकर्माव्रजेन्नपापां
तुगतिंकथंचित् ॥ दैत्येश्वराणांचतमोंधमेवत्वयैवक्लृप्तंननुसत्यकाम ॥ १९७ ॥ धर्मस्यमिथ्यात्वभयाद्धयंत्वा
मथापिवादैत्यशुभाप्तिभीषा ॥ संप्रार्थयामोदितिजान्सुकर्मणस्त्वद्भक्तितश्चालयितुंचशीघ्रं ॥१९८॥यउग्रसेनः
सुरगायकःसजातोयदुष्वेवतथाभिधेयः ॥ तवैवसेवार्थममुष्यपुत्रोजातोसुरःकालनेमिःसईश ॥ १९९ ॥ यस्त्व
त्प्रियार्थंनहतोहिवायुनाभवत्प्रसादात्परमीशतापि ॥ सएषभोजेषुपुनश्चजातोवरादुमेशस्यपरैरजेयः ॥२००॥

सऔग्रसेनेजनितोसुरेणक्षेत्रेहितद्रूपधरेणमायया ॥ गंधर्वजेनद्रमिलेननाम्नाकंसोजितोयेनवराच्छचीपतिः
॥ २०१ ॥ जित्वाजलेशंचहृतानियेनरत्नानियक्षाश्चजिताःशिवस्य ॥ कन्यावनार्थंमगधाधिपेनप्रयोजिता
स्तेचहृतेबलेन ॥ २०२ ॥ सविप्रचित्तिश्चजरासुतोभूद्वराद्विधातुर्गिरिशस्यचैव ॥ सर्वैरजेयोबलमुत्तमंतज्ज्ञा
त्वैवकंसस्यमुदासुतेददौ ॥ २०३ ॥ निवारयामासनकंसमुद्धतंशक्तोपियोयस्यबलेनकश्चित् ॥ तुल्यःपृथि
व्यांविवरेषुवाक्वचिद्वशेबलाढ्योनृपतींश्चचक्रे ॥ २०४ ॥ हतौपुरायौमधुकैटभाख्यौत्वयैवहंसोडिभिकश्चजा
तौ ॥ वरादजेयौगिरिशस्यवीरौभक्तौजरासंधमनुस्मतौशिवे ॥ २०५ ॥ अन्येपिभूमावसुराःप्रजातास्त्वया
हतायेसुरदैत्यसंगरे ॥ अन्येतथैवांधतमःप्रपेदिरेकार्यातथैषांचतमोगतिस्त्वया ॥ २०६ ॥ व्यासावतारेनिह
तस्त्वयायःकलिःसुशास्त्रोक्तिभिरेवचाद्य ॥ श्रुत्वात्वदुक्तीःपुरुषेषुतिष्ठन्नीषच्चकारेवमनस्त्वयीश ॥ २०७ ॥रा
मात्मनायेनिहताश्चराक्षसादृष्ट्वाबलंतेपितदातवाद्य ॥ समंतवान्यंनहिचिंतयंतिसुपापिनोपीशतथाहनूमतः
॥ २०८ ॥ येकेशवत्वद्बहुमानयुक्तास्तथैववायौनहितेतमोंधं ॥ योग्याःप्रवेष्टुंतदतोहिमार्गाच्चाल्यास्त्वयाज
नयित्वैवभूमौ ॥ २०९ ॥ नितांतमुत्पाद्यभवद्विरोधंतथैववायौबहुभिःप्रकारैः ॥ सर्वेषुदेवेषुचपातनीयास्तम

स्यथांधेकलिपूर्वकासुराः ॥ २१० ॥ हतौचयौरावणकुंभकर्णौत्वयात्वदीयौप्रतिहारपालौ ॥ महासुरावेश
युतौहिशापात्त्वयैवतावद्यविमोचनीयौ ॥ २११ ॥ यौतौतवारीहतयोःप्रविष्टौदैत्यौतुतावंधतमःप्रवेश्यौ ॥
यौतौत्वदीयौभवदीयवेश्मत्वयापुनःप्रापणीयौपरेश ॥ २१२ ॥ आविश्ययोबलिमंजश्चकारप्रतीपमस्मासुत
थात्वयीश ॥ सचासुरोबलिनामैवबभूमौसाल्वोनाम्नाब्रह्मदत्तस्यजातः ॥ २१३ ॥ मायामयंतेनविमानमग्र्यम
भेद्यमास्त्रंसकलैर्गिरीशात् ॥ विद्रावितोयोबहुशस्त्वयैवरामस्वरूपेणभृगूद्वहेन ॥ २१४ ॥ नासौहतःशक्तिम
तापितत्रकृष्णावतारेसमयैववध्यः ॥ इत्यात्मसंकल्पमृतंविधातुंसचात्रवध्योभवतातिपापी ॥ २१५ ॥ यदी
यमारुह्यविमानमस्यपिताभवत्सौभपतिश्चनाम्ना ॥ यदासभीष्मेणजितःपितास्यतदाससाल्वस्तपसिस्थितो
भूत् ॥ २१६ ॥ सचाद्यतस्मात्तपसोनिवृत्तोजरासुतस्यानुमतेस्थितोहि ॥ अनन्यवध्योभवताद्यवध्यःसम्प्रा
पणीयश्चतमस्यथोंधे ॥ २१७ ॥ योबाणमाविश्यमहासुरोभूत्स्थितःसनाम्नाप्रथितोपिबाणः ॥ सकीचकोना
मबभूवरुद्रवरादवध्यःसतमःप्रवेश्यः ॥ २१८ ॥ अतस्त्वयाभुव्यवतीर्यदेवकार्याणिकार्याण्यखिलानिदेव ॥
त्वमेवदेवेशगतिःसुराणांब्रह्मेशशक्रेंदुयमादिकानां ॥ २१९ ॥ त्वमेवनित्योदितपूर्णशक्तिस्त्वमेवनित्योदि

तत्पूर्णचिद्घनः ॥ त्वमेवनित्योदितपूर्णसत्सुखस्त्वाद्दृङ्नकश्चित्कुतएवतेधिकः ॥ २२० ॥ इतीरितोदे
ववरैरुदारगुणार्णवोक्षोभ्यतमामृताकृतिः ॥ उत्थायतस्मात्प्रययावनंतसोमार्ककांतिद्युतिरन्वितोमरैः ॥
॥ २२१ ॥ समेरुमप्याहचतुर्मुखंप्रभुर्यत्रत्वयोक्तोस्मिहितत्रसर्वथा ॥ प्रादुर्भविष्येभवतोहिभक्त्यावश
स्त्वाहंस्ववशोपिचेच्छया ॥ २२२ ॥ ब्रह्माप्रणम्याहतमात्मकारणंप्रादांपुराहंवरुणायगाःशुभाः ॥ जहारतास्त
स्यपितामृतस्रवाःसकश्यपोद्राक्सहसातिगर्वितः ॥ २२३ ॥ मात्रात्वदित्याचतथासुरभ्याप्रचोदितेनैवहृता
सुतासु ॥ श्रुत्वाजलेशात्समयाभिशप्तःक्षत्रेषुगोजीवनकोभवेति ॥ २२४ ॥ शूरात्सजातोबहुगोधनाढ्योभू
मौयमाहुर्वसुदेवइत्यपि ॥ तस्यैवभार्यात्वदितिश्चदेवकीबभूवचान्यासुरभिश्चरोहिणी ॥ २२५ ॥ तत्त्वंभवस्वा
शुचदेवकीसुतस्तथैवयोद्रोणनामावसुःसः ॥ स्वभार्ययाधरयात्वत्पितृत्वंप्राप्तुंतपस्तेपउदारमानसः ॥ २२६ ॥
तस्मैवरःसमयासन्निसृष्टःसचासनंदाख्यउतास्यभार्या ॥ नाम्नायशोदासचशूरतातसुतस्यवैश्याप्रभवोथगोपः
॥ २२७ ॥ तौदेवकीवसुदेवौचतेपतुस्तपस्त्वदीयंसुतमिच्छमानौ ॥ त्वमेवतस्मात्प्रथमंप्रदर्श्यतत्रस्वरूपंहिततो
व्रजंव्रज ॥ २२८ ॥ इतीरितःसोब्जभवेनकेशवस्तथेतिचोक्त्वापुनराहदेवताः ॥ सर्वेभवंतोभवताशुमानुषे

कार्यानुसारेणयथानुरूपतः ॥ २२९ ॥ अथावतीर्णाःसकलाश्चदेवतायथायथैवाहहरिस्तथातथा ॥ वित्तेश्व
रःपूर्वमभूद्धिभौमाद्धरेःसुतत्वेपितदिच्छयासुरात् ॥ २३० ॥ पापेनतेनापहृतोहिहस्तीशिवप्रदत्तःसुप्रतीका
भिधानः ॥ तदर्थमेवास्यसुतोभिजातोधनेश्वरोभगदत्ताभिधानः ॥ २३१ ॥ महासुरस्यांशयुतःसएवरुद्रावे
शाद्वलवानस्त्रवांश्च ॥ शिष्योमहेंद्रस्यहतेबभूवतातेस्वधर्माभिरतश्चनित्यं ॥ २३२ ॥ अभूच्छिनिर्नामयदुप्र
वीरस्तस्यात्मजःसत्यकआसतस्मात् ॥ कृष्णःपक्षोयुयुधानाभिधेयोगरुत्मतोंशेनयुतोबभूव ॥ २३३ ॥ यः
संवहोनाममरुत्तदंशश्चक्रस्यविष्णोश्चबभूवतस्मिन् ॥ यदुष्वभूद्धृदिकोभोजवंशेसितःपक्षस्तस्यसुतोबभूव ॥
॥ २३४ ॥ सपांचजन्यांशयुतोमरुत्सुतथांशयुक्तःप्रवहस्यवीरः ॥ नामास्यचाभूत्कृतवर्मेत्यथान्येयेयादवा
स्तेपिसुराःसगोपाः ॥ २३५ ॥ येपांडवानामभवन्सहायादेवाश्चदेवानुचराःसमस्ताः ॥ अन्येपिसर्वेत्वसुरा
हिमध्यमायेमानुषास्तेचलबुद्धिवृत्तयः ॥ २३६ ॥ लिंगंसुराणांहिपरैवभक्तिर्विष्णौतदन्येषुचतत्प्रतीपता ॥
अतोत्रयेयेहरिभक्तितत्परास्तेतेसुरास्तद्धरिताविशेषतः ॥ २३७ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यवि
रचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ॥

ॐबभूवगंधर्वसुनिस्तुदेवकःसआससेवार्थमथाहुकाद्धरेः ॥ सउग्रसेनावरजस्तथैवनामास्यतस्मादजनिस्स
देवकी ॥ १ ॥ अन्याश्चयाःकश्यपस्यैवभार्याज्येष्ठांतुतामाहुकआत्मपुत्रीं ॥ चकारतस्माद्धिपितृष्वसासा
स्वसाचकंसस्यबभूवदेवकी ॥२॥ सैवादितिर्वसुदेवस्यदत्तातस्यारथंमांगलकंसएव॥ संयापयामासतदाहिवा
युर्जगादवाक्यंगगनस्थितोमुं ॥ ३ ॥ विनापराधाद्धिततोगरीयसोनमातुलोवध्यतामेतिविष्णोः ॥ लोक
स्यधर्माननुवर्ततोतःपित्रोर्विरोधार्थमुवाचवायुः ॥ ४ ॥ मृत्युस्तवास्याभविताष्टमःसुतोमूढेतिचोक्तोजगृहेकृ
पाणं ॥ पुत्रान्समर्प्यास्यचशूरसूनुर्विमोच्यतांतत्सहितोगृहंययौ ॥ ५ ॥ षट्कन्यकाश्चावरजागृहीतास्तेनै
वताभिश्चसुमोदशूरजः ॥ बाह्लीकपुत्रीचपुरागृहीतापुरास्यभार्यासुरभिस्तुरोहिणी ॥ ६ ॥ राज्ञश्चकाशीप्रभ
वस्यकन्यकांसपुत्रिकापुत्रकधर्मतोवहत् ॥ कन्यांतथाकरवीरेश्वरस्यतेनैवधर्मेणदितिंदनुंपुरा ॥ ७ ॥ योमन्य
तेविष्णुरेवाहमित्यसौपापोवेनःपौंड्रकोवासुदेवः ॥ जातःपुनःशूरजात्काशिजायांनान्योमत्तोविष्णुरस्तीति
वादी ॥ ८ ॥ धुंधुर्हतोयोहरिणामधोःसुतआसीत्सुतायांकरवीरेश्वरस्य ॥ सृगालनामावसुदेवोथदेवकी
मुदूह्यशौरिर्नययावुभेते ॥ ९ ॥ ततस्तुतौवृष्णिशत्रूबभूवतुर्ज्येष्ठौसुतौशूरसुतस्यनित्यं ॥ अन्यासुचप्रापसु

तानुदारान्देवावतारान्वसुदेवोखिलज्ञः ॥ १० ॥ येयेहिदेवाःपृथिवींगतास्तेसर्वेशिष्याःसत्यवतीसुतस्य ॥
विष्णोर्ज्ञानंप्राप्यसर्वेखिलज्ञास्तस्माद्यथायोग्यतयाबभूवुः ॥ ११ ॥ मरीचिजाःषण्मुनयोबभूवुस्तेदेवकंप्राह
सन्कार्श्यहेतोः ॥ तच्छापतःकालनेमिप्रसूताअवध्यतार्थंतपएवचक्रुः ॥ १२ ॥ धाताप्रादाद्वरमेषांतथैवश
शापतान्क्ष्मातलेसंभवध्वं ॥ तत्रस्वतातोभवतांनिहंतेत्यात्मान्यतोवरलिप्सून्हरिण्यः ॥ १३ ॥ दुर्गातदातान्भ
गवत्प्रचोदिताप्रस्वापयित्वाप्रचकर्षकायात् ॥ क्रमात्समावेशयदाशुदेवकीगर्भाशयेतान्व्यहनच्चकंसः ॥१४॥
तदामुनींद्रसंयुतःसदोविधातुरुत्तमं ॥ सपांडुराप्तुमैच्छतन्यवारयंश्चतेतदा ॥ १५ ॥ यदर्थमेषजायतेपुमान्हि
तस्यसोकृतेः ॥ शुभांगतिंनतुव्रजेद्ध्रुवंततोन्यवारयन् ॥१६॥ प्रधानदेवताजनौनियोक्तुमात्मनःप्रियां ॥ बभ्रू
वपांडुरेषतद्विनानतस्यसद्गतिः ॥ १७ ॥ अतोन्यथासुतानृतेव्रजंतिसद्गतिंनराः ॥ यथैवधर्मभूषणोजगाम
संध्यकासुतः ॥ १८ ॥ तदाकलिश्चराक्षसाबभूवुरिंद्रजिन्मुखाः ॥ विचित्रवीर्यनंदनप्रियोदरेहिगर्भगाः
॥ १९ ॥ तदास्यसोनुजोशृणोन्मुनींद्रभाषितंचतत् ॥ विचार्यचप्रियामिदंजगादवासुदेवधीः ॥ २० ॥ यएव
मद्गुणाधिकस्ततःसुतंसमाप्नुहि ॥ सुतंविनाननोगतिंशुभांवदंतिसाधवः ॥ २१ ॥ तदस्यकृच्छ्रतोवचःपृथा

ग्रहीज्जगादच ॥ ममास्तिदेववश्यदोमनूत्तमःसुताप्रिदः ॥ २२ ॥ नतेसुरानृतेसमःसुरेषुकेचिदेवच ॥ अ
तस्तवाधिकंसुरंकमाह्वयेत्वदाज्ञया ॥ २३ ॥ वरंसमाश्रितापतिंव्रजेतयाततोधमं ॥ नकाचिदस्तिनिष्कृति
र्नभर्तृलोकमृच्छति ॥ २४ ॥ कृतेपुरासुरास्तथासुरांगनाश्चकेवलं ॥ निमित्ततोपिताःक्वचिन्नतान्विहायरे
मिरे ॥ २५ ॥ मनोवचःशरीरतोयतोहिताःपतिव्रताः ॥ अनादिकालतोभवंस्ततःसभर्तृकाःसदा ॥ २६ ॥
स्वभर्तृभिर्विमुक्तिगाःसहैवताभवंतिहि ॥ कृतांतमाप्यचाप्सरःस्त्रियोबभूवुरूर्जिताः ॥ २७ ॥ अनावृताश्च
तास्तथाययथेष्टभर्तृकाःसदा ॥ अतस्तुतानभर्तृभिर्विमुक्तिमापुरुत्तमां ॥ २८ ॥ सुरस्त्रियोतिकारणैर्यदान्य
थास्थिताःसदा ॥ दुरन्वयाःसुदुःसहाविपत्ततोभविष्यति ॥ २९ ॥ अयुक्तमुक्तवांस्ततोभवांस्तथापितेवचः॥
अलंघ्यमेवमेततोवदस्वपुत्रदंसुरं ॥ ३० ॥ इतीरितोब्रवीन्नृपोनधर्मतोविनाभुवः ॥ नृपोभिरक्षिताभवेत्त
दाह्वयाशुतंविभुं ॥ ३१ ॥ सधर्मजःसुधार्मिकोभवेद्धिसूनुरुत्तमः ॥ इतीरितेतयायमःसमाहुतोगमद्रुतं ॥
॥ ३२ ॥ ततश्चसद्यएवसासुषावपुत्रमुत्तमं ॥ युधिष्ठिरंयमोहिसप्रपेदआत्मपुत्रतां ॥ ३३ ॥ यमेसुतेतुकुं
तितःप्रजातएवसौबली ॥ अदह्यतेर्ष्ययाचिरंबभंजगर्भमेवच ॥ ३४ ॥ स्वगर्भपातनेकृतेतयाजगामकेश

वः ॥ पराशरात्मजोन्यधाद्धटेषुतान्विभागशः ॥ ३५ ॥ शतात्मनाविभेदिताःशतंसुयोधनादयः ॥ बभूवुर
न्वहंततःशतोत्तराचदुःशला ॥ ३६ ॥ सदेवकार्यसिद्धयेररक्षगर्भमीश्वरः ॥ पराशरात्मजोविभुर्विचित्रवीर्य
जोद्भवं ॥ ३७ ॥ कलिःसुयोधनोजनिप्रभूतबाहुवीर्ययुक् ॥ प्रधानवायुसन्निधेर्बलाधिकत्वमस्यतत् ॥३८॥
पुराहिमेरुमूर्धनित्रिविष्टपौकसांवचः ॥ वसुंधरातलोद्भवोन्मुखंश्रुतंदितेःसुतैः ॥ ३९ ॥ ततस्तुतेत्रिलोचनं
तपोबलादतोषयन् ॥ वृतश्चदेवकंटकोह्यवध्यएवसर्वतः ॥ ४० ॥ वरादुमापतेस्ततःकलिःसदेवकंटकः ॥ ब
भूववज्रकाययुक्सुयोधनोमहाबलः ॥ ४१ ॥ अवध्यएवसर्वतःसुयोधनेसमुत्थिते ॥ घृताभिपूर्णकुंभतःसइं
द्रजित्समुत्थितः ॥ ४२ ॥ सदुःखशासनोभवत्ततोतिकायसंभवः ॥ सवैविकर्णउच्यतेततःखरोभवद्बली
॥ ४३ ॥ सचित्रसेननामकस्तथापरेचराक्षसाः ॥ बभूवुरुग्रपौरुषाविचित्रवीर्यजात्मजाः ॥ ४४ ॥ समस्त
दोषरूपिणःशरीरिणोहितेभवन् ॥ मृषेतिनामतोहियाबभूवुदुःशलासुरी ॥ ४५ ॥ कुहुप्रवेशसंयुताययार्जु
नेर्वधायहि ॥ तपःकृतंत्रिशूलिनेततोहिसात्रजज्ञुषी ॥४६॥ तयोदितोहिसैंधवोबभूवकारणंवधे ॥सकालकेय
दानवस्तदर्थमासभूतले॥४७॥ तथासनिर्ऋताभिधोनुजःसनिर्ऋतेरभूत् ॥सनासिकामरुद्युतोयुयुत्सुनामकःकृ

ती ॥४८॥ सचांबिकेयवीर्यजःसुयोधनादनंतरः ॥ बभूववैश्यकन्यकोदरोद्भवोहरिप्रियः ॥४९॥ युधिष्ठिरेजात
उवाचपांडुर्बाह्वोर्बलाज्ज्ञानबलाच्चधर्मः ॥ रक्षोन्यथानाशमुपैतितस्माद्बलढ्याढ्यंजनयाशुपुत्रं ॥५०॥ यज्ञाधि
कोह्यश्वमेधोमनुष्यदृश्येषुतेजस्स्वधिकोहिभास्करः ॥ वर्णेषुविप्रःसकलैर्गुणैर्वरोदेवेषुवायुःपुरुषोत्तमादृते॥५१॥
विशेषतोप्येषपितैवमेप्रभुर्व्यासात्मनाविष्णुरनंतपौरुषः ॥ अतश्चतेश्वशुरोनैवयोग्योदातुंपुत्रंवायुमुपैहि
तंप्रभुं ॥ ५२ ॥ इतीरितेपृथयाहूतवायुसंस्पर्शमात्रादभवद्बलढ्ये ॥ समोजगत्यास्तिनयश्चकश्चिद्भक्तौचवि
ष्णोर्भगवद्वशःसुतः ॥ ५३ ॥ सवायुरेवाभवदत्रभीमनामाभृतामाःसकलाहियस्मिन् ॥ सविष्णुनेशेनयुतः
सदैवनाम्नासेनोभीमसेनस्ततोसौ ॥ ५४ ॥ तज्जन्ममात्रेणधराविदारिताशार्दूलभीताज्जननीकराद्यदा ॥ प
पातसंचूर्णितएवपर्वतस्तेनाखिलोसौशतशृंगनामा ॥५५॥ तस्मिन्प्रजातेरुधिरंप्रसस्रुवुर्महासुरावाहनसैन्यसं
युताः ॥ नृपाश्चतत्पक्षभवाःसमस्तास्तदाभीताअसुराराक्षसाश्च ॥ ५६ ॥ अवर्धतात्रैववृकोदरोवनेमुदंसुरा
णामधिकंप्रवर्धयन् ॥ ५७ ॥ तदैवशेषोहरिणोदितोविशद्गर्भंसुतायाअपिदेवकस्य ॥ सतत्रमासत्रयमुष्यदु
र्गयापवाहितोरोहिणीगर्भमाशु ॥ नियुक्तयाकेशवेनाथतत्रास्थित्वामासान्सप्तजातःपृथिव्यां ॥ ५८ ॥ सना

मतोबलदेवोबलाढ्योबभूवतस्यानुजनार्दनःप्रभुः ॥ आविर्बभूवाखिलसद्गुणैकपूर्णःसुतायामपिदेवकस्य
॥ ५९ ॥ यःसत्सुखज्ञानबलैकदेहःसमस्तदोषस्पर्शोंज्झितःसदा ॥ अव्यक्ततत्कार्यमयोनयस्यदेहःकुतश्चि
त्कचसह्यजोहरिः ॥ ६० ॥ नशुक्लरक्तप्रभवोस्यकायस्तथापितत्पुत्रतयोच्यतेमृषा ॥ जनस्यमोहायशरीरतो
स्यायदाविरासीदमलस्वरूपः ॥ ६१ ॥ आविश्यपूर्वंवसुदेवमेवविवेशतस्मादृतुकालएव ॥ देवीमुवासात्रच
सप्तमासान्सार्धांस्ततश्चाविरभूदजोपि ॥ ६२ ॥ यथापुरास्तंभतआविरासीदशुक्लरक्तोपिनृसिंहरूपः ॥ तथैव
कृष्णोपितथापिमातापितृक्रमादेवविमोहयत्यजः ॥ ६३ ॥ पितृक्रमंमोहनार्थंसमेतिनतावताशुक्लतोरक्ततश्च॥
जातोस्यदेहस्त्वितिदर्शनायसशंखचक्राब्जगदःसदृष्टः ॥ ६४ ॥ अनेकसूर्याभकिरीटयुक्तोविद्युत्प्रभेकुंडले
धारयंश्च ॥ पीतांबरोवनमालीस्वनंतसूर्योरुदीप्तिर्दृशेगुणार्णवः ॥ ६५ ॥ सकंजयोनिप्रमुखैःसुरैःस्तुतःपित्रा
चमात्राचजगादशूरजं ॥ नयस्वमांनंदगृहानितिस्मततोबभूवद्विभुजोजनार्दनः ॥ ६६ ॥ तदैवजाताचह
रेरनुज्ञयादुर्गाभिधाश्रीरनुनंदपत्न्यां ॥ ततस्तमादायहरिंययौसशूरात्मजोनंदगृहान्निशीथे ॥ ६७ ॥ संस्था
प्यतंतत्रतथैवकन्यकामादायतस्मात्स्वगृहंपुनर्ययौ ॥ हत्वास्वसुर्गर्भषट्कंक्रमेणमत्वाष्टमंतत्रजगामकंसः

॥ ६८ ॥ गर्भंदेवक्याःसप्तमंमेनिरेहिलोकाःसुतंत्वष्टमंतांततःसः ॥ मत्वाहंतुंपादयोःसंप्रगृह्यसंपोथयामास
शिलातलेच ॥ ६९ ॥ सातद्धस्तात्क्षिप्रमुत्पत्यदेवीखेदृश्यतैवाष्टभुजासमग्रा ॥ ब्रह्मादिभिःपूज्यमानासम
ग्रैरत्यद्भुताकारवतीहरिप्रिया ॥ ७० ॥ उवाचचार्यातवमृत्युरत्रक्वचित्प्रजातोहिवृथैवपाप ॥ अनागसींमां
विनिहंतुमिच्छस्यशक्यकार्यैतवचोद्यमोयं ॥ ७१ ॥ उक्त्वेतिकंसंपुनरेवदेवकीतल्पेशयद्बालरूपैवदुर्गा ॥
नाज्ञासिषुस्तामथकेचनात्रऋतेहिमातापितरौगुणाढ्यां ॥ ७२ ॥ श्रुत्वातयोक्तंतुतदैवकंसःपश्चात्तापाद्वसुदे
वंसभार्यं ॥ प्रसादयामासपुनःपुनश्चविहायकोपंचतमूचतुस्तौ ॥ सुखस्यदुःखस्यचराजसिंहनान्यःकर्तावासु
देवादितिस्म ॥ ७३ ॥ आनीयकंसोथगृहेस्वमंत्रिणःप्रोवाचकन्यावचनंसमस्तं ॥ श्रुत्वाचतेप्रोचुरत्यंतपापाः
कार्यंबालानांनिधनंसर्वशोपि ॥ ७४ ॥ तथेतितांस्तत्रनियुज्यकंसोगृहंस्वकीयंप्रविवेशपापः ॥ चेरुश्चतेबा
लवधेसदोद्यताहिंसाविहाराःसततंस्वभावतः ॥ ७५ ॥ अथप्रभातेशयनेशयानमपश्यतामब्जदलायताक्षं ॥
कृष्णंयशोदाचतथैवनंदआनंदसांद्राकृतिमप्रमेयं ॥ ७६ ॥ मेनातएतौनिजपुत्रमेनंस्रष्टारमब्जप्रभवस्यचेशं ॥
महोत्सवात्पूर्णमनाश्चनंदोविप्रेभ्योदाल्लक्षमितास्तदागाः ॥ ७७ ॥ सुवर्णरत्नांबरभूषणानिबहूनिगोजीविग

णाधिनाथः ॥ प्रादादथोपायनपाणयस्तंगोपायशोदांचमुदास्त्रियोगमन् ॥ ७८ ॥ गतेषुतत्रैवदिनेषुकेषुचि
ज्जगामकंसस्यगृहंसनंदः ॥ पूर्वंहिनंदःसकरंहिदातुंबृहद्वनान्निःसृतःप्रापकृष्णां ॥ ७९ ॥ सहागतातेनतदाय
शोदासुषावदुर्गामथतत्रशौरिः ॥ निधायकृष्णंप्रतिगृह्यकन्यकांगृहंययौनंदउवासतत्र ॥ ८० ॥ निरुष्यत
स्मिन्यमुनातटेसमासंययौद्रष्टुकामोनरेंद्रं ॥ राज्ञेथतंदत्तकरंददर्शशूरात्मजोवाक्यमुवाचचैनं ॥ ८१ ॥ या
ह्युत्पाताःसंतितत्रेत्युदीरितेजगामशीघ्रंयमुनांसनंदः ॥ रात्रावेवागच्छमानेतुनंदेकंसस्यधात्रीतुजगामगो
ष्ठं ॥ ८२ ॥ सापूतनानामनिजस्वरूपमाच्छाद्यरात्रौशुभरूपवच्च ॥ विवेशनंदस्यगृहंबृहद्वनप्रांतेहिमार्गेर
चितंप्रयाणे ॥ ८३ ॥ तीरेभगिन्यास्तुयमस्यवस्त्रगृहेशयानंपुरुषोत्तमंतं ॥ जग्राहमात्रातुयशोदयातयानिद्रा
युजाप्रेक्ष्यमाणाशुभेव ॥ ८४ ॥ तन्माययाधर्षितानिद्रयाचन्यवारयन्नैवहिनंदजाया ॥ तयाप्रदत्तंस्तनमी
शितासुभिःपपौसहैवाशुजनार्दनःप्रभुः ॥ ८५ ॥ मृतास्वरूपेणसुभीषणेनपपातसाव्याप्यवनंसमस्तं ॥ तदा
गमन्नंदगोपोपितत्रदृष्ट्वाचसर्वेप्यभवन्सुविस्मिताः ॥ ८६ ॥ साताटकाचोर्वशीसंप्रविष्टाकृष्णावध्यानान्निर
यंसंजगाम ॥ सातूर्वशीकृष्णभुक्तस्तनेनपूतास्वर्गंप्रययौतत्क्षणेन ॥ ८७ ॥ सातुंबरोःसंगतआविवेशरक्षस्त

नुंशापतोवित्तपस्य ॥ कृष्णस्पर्शाच्छुद्धभवापुनर्दिवंययौतुष्टेकिमलभ्यंरमेशे ॥ ८८ ॥ यदाऽऽपदेवश्चतुरो
थमासांस्तदोपनिष्क्रामणमस्यचासीत् ॥ जन्मर्क्षमस्मिन्दिनएवचासीत्प्रातःकिंचित्तत्रमहोत्सवोभूत् ॥ ८९ ॥
तदाशयानःशकटस्यसोधःपदाक्षिपत्तंदितिजंनिहंतुं ॥ अनःसमाविश्यदितेःसुतोसौस्थितःप्रतीपायहरेःसुपा
पः ॥ ९० ॥ क्षिप्तोनसिस्थःशकटाक्षनामासविष्णुनेत्वासहितःपपात ॥ ममारचाशुप्रतिभग्नगात्रोव्यत्यस्तच
क्राक्षमभूदनश्च ॥ ९१ ॥ सासंभ्रमात्तंप्रतिगृह्यशंकयाकृष्णंयशोदाद्विजवर्यसूक्तिभिः ॥ संस्नापयामासन
दीतटात्तदासमागतानंदवचोभितर्जिता ॥ ९२ ॥ हत्वातुतंकंसभृत्यंसकृष्णःशिश्येपुनःशिशुवत्सर्वशास्ता ॥
एवंगोपान्प्रीणयन्बालकेलीविनोदतोन्यवसत्तत्रदेवः ॥ ९३ ॥ विवर्धमानेलोकदृष्ट्यैवकृष्णेपांडुःपुनःप्राहपृ
थामिदंवचः ॥ धर्मिष्ठोनौसूनुरग्रेबभूवबलढ्यज्येष्ठउतापरश्च ॥ ९४ ॥ यदैकएवातिबलोपपन्नोभवेत्तदातेन
परावमर्दे ॥ प्रवर्तमानेस्वपुंरहरेयुश्चौर्यात्परेतद्वयमत्रयोग्यं ॥ ९५ ॥ शस्त्रास्त्रविद्वीर्यवान्नौसुतोन्योभवेद्देवं
तादृशमाह्वयातः ॥ शेषस्तवभ्रातृसुतोभिजातस्तस्मान्नासौसुतदानाययोग्यः ॥ ९६ ॥ नवैसुपर्णःसुतदोन
रेषुप्रजायतेचास्ययतस्तथाज्ञा ॥ कृतापुराहरिणाशंकरस्तुक्रोधात्मकःपालनेनैवयोग्यः ॥ ९७ ॥ अतोमहें

द्रोबलवाननंतरस्तेषांसमाह्वानमिहार्हतिस्वराट् ॥ इतीरितासाह्वयदाशुवासवंततःप्रजज्ञेस्वयमेवशक्रः ॥९८॥
सचार्जुनोनामनरांशयुक्तोविष्णवावेशीबलवानस्त्रवेत्ता ॥ रूप्यन्यस्यात्सूनुरित्युच्यमानाभर्त्राकुंतीनेतितंप्रा
हधर्मात् ॥ ९९ ॥ बृहस्पतिःपूर्वमभूद्धरेःपदंसंसेवितुंपवनावेशयुक्तः ॥ सउद्धवोनामयदुप्रवीराज्जातोविद्वानु
पगवनामधेयात् ॥ १०० ॥ द्रोणात्मकंनातितरांस्वसेवकंकुर्याद्धरिर्मामितिभूयएव ॥ सउद्धवात्मावततार
यादवेष्वासेवनार्थंपुरुषोत्तमस्य ॥ १०१ ॥ बृहस्पतेरेवससर्वविद्याअवापमंत्रीनिपुणःसर्ववेत्ता ॥ वर्षत्रयेतत्प
रतःससात्यकिर्जज्ञेदिनेचेकितानश्चतस्मिन् ॥ १०२ ॥ मरुत्सुनामप्रवहोयदुष्वभूत्सचेकितानोहरिसेवनार्थं
॥ तदैवजातोहृदिकात्मजोपिवर्षत्रयेतत्परतोयुधिष्ठिरः ॥ १०३ ॥ ततोब्दतोभूभरसंहृतौहरेरंगत्वमाप्तुंगि
रिशोजनिष्ट ॥ अश्वत्थामानामतोश्वध्वनिंसयस्माच्चक्रेजायमानोमहात्मा ॥ १०४ ॥ ससर्वविद्बलवान
स्त्रवेत्ताकृपःस्वसायांद्रोणवीर्योद्भवोभूत् ॥ सुयोधनस्तच्चतुर्थेह्निजातस्तस्यापरेद्युर्भीमसेनःसुधीरः ॥ १०५ ॥
यदासमासद्द्वितयीबभूवतदारोहिण्यांबलदेवोभिजातः ॥ बलीगुणाढ्यःसर्ववेदीयएवसेवाखिन्नोलक्ष्मणोग्रेहरे
र्भूत् ॥ १०६ ॥ यदाहिपुत्रान्विनिहंतुमेतौसहैवबद्धौगतिशृंखलायां ॥ कंसेनापापौदेवकीशूरपुत्रौवियोजि

ताःशौरिभार्याःपराश्च ॥ १०७ ॥ विनिश्चयार्थंदेवकीगर्भजानामन्याभार्याधृतगर्भाःसकंसः ॥ स्थानांतरेप्र
सवोयावदासांसंस्थापयामाससुपापबुद्धिः ॥ १०८ ॥ हेतोरेतस्माद्रोहिणीनंदगेहेप्रसूत्यर्थंस्थापितातेनदे
वी ॥ लेभेपुत्रंगोकुलेपूर्णचंद्रकांताननंबलभद्रंसुशुभ्रं ॥ १०९ ॥ यदात्रिमासःसबभूवदेवस्तदाविरासीत्पुरु
षोत्तमोजः ॥ तौकृष्णशेषावाप्तुकामौसुतौहितपश्चक्रातेदेवकीशूरपुत्रौ ॥ ११० ॥ विष्णवावेशीबलवान्योगु
णाधिकःसमेसुतःस्यादितिरोहिणीच ॥ तेपेतपोतोहरिशुक्लकेशयुतःशेषोदेवकीरोहिणीजः ॥ १११ ॥ अ
वर्धतासौहरिशुक्लकेशसमावेशीगोकुलेरौहिणेयः ॥ कृष्णोपिलीलाललिताःप्रदर्शयन्बलद्वितीयोरमयामास
गोष्ठं ॥ ११२ ॥ सप्राकृतंशिशुमात्मानमुच्चैर्विजानंत्यामातुरादर्शनाय ॥ विजृंभमाणोखिलमात्मसंस्थंप्रदर्श
यामासकदाचिदीशः ॥ ११३ ॥ सांडंमहाभूतमनोभिमानमहत्प्रकृत्यावृतमब्जजादिभिः ॥ सुरैःशिवेतैर्नरदै
त्यसंघैर्युतंददर्शास्यतनौयशोदा ॥ ११४ ॥ न्यमीलयच्चाक्षिणीभीतभीताज्जुगूहचात्मानमथोरमेशः ॥ वपुः
स्वकीयंसुखचित्स्वरूपंपूर्णंसत्सुज्ञापयंस्तध्यदर्शयत् ॥ ११५ ॥ कदाचित्तंलालयंतीयशोदावोढुंनाशक्नोद्भूरि
भाराधिकार्ता ॥ निधायतंभूमितलेस्वकर्मयदाचक्रेदैत्यआगात्सुघोरः ॥ ११६ ॥ तृणावर्तोनामतःकंसभृ

त्यःसृष्ट्वात्युग्रंचक्रवातंशिशुंतं ॥ आदायागादंतरिक्षंसतेनशस्तःकंठग्राहसंरुद्धवायुः ॥ ११७ ॥ पपातकृष्णे
नहतःशिलातलेतृणावर्तःपर्वतोदग्रदेहः ॥ सुविस्मयंचापुरथोजनास्तेतृणावर्तंवीक्ष्यसंचूर्णितांगं ॥ ११८ ॥
अक्रुध्यतांकेशवोनुग्रहायशुभंस्वयोग्यादधिकंनिहंतुं ॥ सक्रुध्यतांनवनीतादिमुष्णंश्चचारदेवोनिजसत्सुखा
बुधिः ॥ ११९ ॥ यस्मिन्नब्देभाद्रपदेसमासेसिंहस्थयोर्गुरुरव्योःपरेशः ॥ उदैत्ततःफाल्गुनेफल्गुनोभूद्गतेततो
माद्रवतीबभाषे ॥ १२० ॥ जाताःसुतास्तेप्रवराःपृथायामेकानपत्याहमतःप्रसादात् ॥ तवैवभूयासमहंसुते
ताविधत्स्वकुंतींमममंत्रदात्रीं ॥ १२१ ॥ इतीरितःप्राहपृथांसमाद्र्यैदिशस्वमंत्रंसुतदंवरिष्ठं ॥ इत्यूचिवांसंपतिमा
हयादवीदद्यांत्वदर्थेंतुसकृत्फलाय ॥१२२॥ उवाचमाद्र्यैसुतदंमनुंचपुनःफलंतेनभविष्यतीति ॥ मंत्रंसमादाय
चमद्रपुत्रीव्यचिंतयत्स्यान्नुकथंद्विपुत्री ॥१२३॥ सदाऽवियोगौदिविजेषुदस्रौनचैतयोर्नामभेदःक्वचिद्धि ॥ ए
काभार्यासितयोरप्युषाहितदायातःसकृदावर्तनाद्वौ ॥ १२४ ॥ इतीक्षंत्याकारितावश्विनौतौशीघ्रंप्राप्तौपुत्रकौ
तत्प्रसूतौ ॥ तावेवदेवौनकुलःपूर्वजातःसहदेवोभूत्पश्चिमस्तौयमौहि ॥ १२५ ॥ पुनर्मनोःफलवत्त्वायमाद्रीसंप्रा
र्थयामासपतिंतदुक्ता ॥ पृथावादीत्कुटिलैषामदाज्ञामृतेदेवावाह्वयामासदस्रौ ॥१२६॥ अतोविरोधंचमदात्मजा

नांकुर्यादेषेत्येवभीतांनमांत्वं ॥ नियोक्तुमर्हःपुनरेवराजन्नितीरितोसौविररामक्षितीशः ॥ १२७ ॥ विशेषनाम्नैव
समाहुताःसुरादद्युःसुतानित्यविशेषितंतयोः ॥ विशेषनामापिसमाह्वयत्तौमंत्रावृत्तिर्नामभेदेस्यचोक्ता॥१२८॥
युधिष्ठिराद्येषुचतुर्षुवायुःसमाविष्टःफल्गुनेतोविशेषात् ॥ युधिष्ठिरेसौम्यरूपेणविष्टोवीरेणरूपेणधनंजयेसौ
॥१२९॥शृंगाररूपंकेवलंदर्शयानोविवेशवायुर्यमजौप्रधानः ॥शृंगारकैवल्यमभीप्समानःपांडुर्हिपुत्रंचकमेच
तुर्थं ॥ १३० ॥शृंगाररूपोनकुलेविशेषात्सुनीतिरूपःसहदेवंविवेश ॥ गुणैःसमस्तैःस्वयमेववायुर्बभूवभीमोजग
दंतरात्मा॥१३१॥ सुपल्लवाकारतनुर्हिकोमलःप्रायोजनैःप्रोच्यतेरूपशाली ॥ ततःसुजातौवरवज्रकायौभीमार्जु
नावप्यृतेपांडुरैच्छत्॥१३२॥ अप्राकृतानांतुमनोहरंयद्रूपंद्वात्रिंशल्लक्षणोपेतमग्र्यं ॥ तन्मारुतोनकुलेकोमला
भएवंवायुःपंचरूपोत्रचासीत् ॥ १३३ ॥ अतीतेंद्राएवतेविष्णुषष्ठाःपूर्वेंद्रोसौयज्ञनामारमेशः ॥ सवैकृष्णोवा
युरथद्वितीयःसभीमसेनोधर्मआसीत्तृतीयः ॥ १३४ ॥ युधिष्ठिरोसावथनासत्यदस्रौक्रमात्तावेतौमाद्रवतीसु
तौच ॥ पुरंदरःषष्ठउतात्रसप्तमःसएवैकःफल्गुनोह्येतइंद्राः ॥ १३५ ॥ क्रमात्संस्कारान्क्षत्रियाणामवाप्यतेवर्धं
तस्वतवसोमहित्वना ॥ सर्वेसर्वज्ञाःसर्वधर्मोपपन्नाःसर्वेभक्ताःकेशवेत्यंतयुक्ताः ॥ १३६ ॥ इतिश्रीमदानं

द०विरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीकृष्णावतारेपांडवोत्पत्तिर्नामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥
ॐगर्गःशूरसुतोक्त्याव्रजमायात्सात्वतांपुरोधाःसः ॥ चक्रेक्षत्रिययोग्यान्संस्कारान्कृष्णरोहिणीसून्वोः ॥ १
ऊचेनंदसुतोयंतवविष्णोर्नावमोगुणैःसर्वैः ॥ सर्वैचैतत्त्राताःसुखमाप्स्यंत्युन्नतंभवत्पूर्वाः ॥ २ ॥ इत्युक्तःसमु
मोदप्रययौगर्गोपिकेशवोथाद्यः ॥ स्वपदैरग्रजयुक्तश्चक्रेपुण्यंव्रजन्व्रजोद्देशं ॥ ३ ॥ सकदाचिच्छिशुभावंकुर्वं
त्यामातुरात्मनोभूयः ॥ अपनेतुंपरमेशोमृदंजघासेक्षतांवयस्यानां ॥ ४ ॥ मात्रोपालब्धईशोमुखविवृतिमक
र्नांबमृद्भक्षिताहंपश्येत्यास्यांतरेतुप्रकृतिविकृतियुक्साजगत्पर्यपश्यत् ॥ इत्थंदेवोप्यचिंत्यामपरदुरधिगांशक्ति
मुच्चांप्रदर्श्यप्रायोज्ञातात्मतत्त्वांपुनरपिभगवानावृणोदात्मशक्त्या ॥ ५ ॥ इतिप्रभुःसलीलयाहरिर्जगद्विडंब
यन् ॥ चचारगोष्ठमंडलेप्यनंतसौख्यचिद्घनः ॥ ६ ॥ कदाचिदीश्वरःस्तनंपिबन्यशोदयापयः ॥ सृतंनिधा
तुमुज्झितोबभंजदध्यमत्रकं ॥ ७ ॥ प्रमथ्यमानदध्युरुप्रजातमिंदुसन्निभं ॥ नवंहिनीतमाददेरहोजघास
चेशिता ॥ ८ ॥ प्रजायतेहियत्कुलेयथायुगंयथावयः ॥ तथाप्रवर्तनंभवेद्दिवौकसांसमुद्भवे ॥ ९ ॥ इतिस्व
धर्ममुत्तमंदिवौकसांप्रदर्शयन् ॥ अधर्मपावकोपिसन्विडंबतेजनार्दनः ॥ १० ॥ नृतिर्यगादिरूपकःसबाल्य

यौवनादियुक् ॥ क्रियाश्चतत्तदुद्भवाःकरोतिशाश्वतोपिसन् ॥ ११ ॥ सविप्रराजगोपकस्वरूपकस्तदुद्भवाः ॥
तदातदाविचेष्टतेक्रियाःसुरान्विशिक्षयन् ॥१२॥ तथाप्यनन्यदेवतासमंनिजंबलंप्रभुः ॥ प्रकाशयन्पुनःपुनः
प्रकाशयत्यजोगुणान् ॥ १३ ॥ अथात्तयष्टिमीक्ष्यतांस्वमातरंजगद्गुरुः ॥ सपुप्लुवेतमन्वगान्मनोविदूरमंग
ना ॥ १४ ॥ पुनःसमीक्ष्यतच्छ्रमंजगामतत्करग्रहं ॥ प्रभुःस्वभक्तवश्यतांप्रकाशयन्नुरुक्रमः ॥ १५ ॥ सदा
विमुक्तमीश्वरंनिबद्धुमंजसाददे ॥ यदैवदामगोपिकानतत्पुपूरतंप्रति ॥१६॥ समस्तदामसंचयःसुसंधितोप्य
पूर्णतां ॥ ययावनंतविग्रहेशिशुत्वसंप्रदर्शके ॥ १७ ॥ अबंधयोग्यतांप्रभुःप्रदर्श्यलीलयापुनः ॥ सएकव
त्सपाशकांतरंगतोखिलंभरः ॥ १८ ॥ सुतस्यमातृवश्यतांप्रदर्श्यधर्ममीश्वरः ॥ बभंजतौदिविस्पृशौयमार्जु
नौसुरात्मजौ ॥ १९ ॥ पुराधुनिश्चमुस्तथापिपूतनासमन्वितौ ॥ अनोक्षसंयुतौतपःप्रचक्रतुःशिवांप्रति ॥ त
यावरोप्यवध्यताचतुर्थंचप्रयोजितः ॥ २० ॥ अनंतरंतृणोद्भ्रमिस्तपोचरद्धरंचतं ॥ अवापतेत्रयोहताःशिशुस्व
रूपविष्णुना ॥ २१ ॥ धुनिश्चमुश्चतौतरूसमाश्रितौनिषूदितौ ॥ तरुप्रभंगतोमुनातरूचशापसंभवौ ॥ २२ ॥
पुराहिनारदांतिकेदिगंबरौशशापसः ॥ धनेशपुत्रकौद्रुतंतरुत्वमाप्नुतंत्विति ॥ २३ ॥ ततोहितौनिजांतनुं

हरेःप्रसादतःशुभौ ॥ अवापतुःस्तुतिंविभोर्विधायजग्मतुर्गृहं ॥ २४ ॥ नलकूबरमणिग्रीवौमोचयित्वाचशा
पतः ॥ वासुदेवोथगोपालैर्विस्मितैरभिवीक्षितः ॥ २५ ॥ वृंदावनंयियासुःसन्नंदसूनुर्बृहद्वने ॥ ससर्जरोम
कूपेभ्योवृकान्व्याघ्रसमान्बले ॥ २६ ॥ अनेककोटिसंघैस्तैःपीड्यमानाव्रजालयाः ॥ ययुर्वृंदावनंनित्यानंद
मादायनंदजं ॥ २७ ॥ इंदिरापतिरानंदपूर्णोबृंदावनेप्रभुः ॥ नंदयामासनंदादीनुद्दामतरचेष्टितैः ॥२८॥
सचंद्रतोहसत्कांतवदनेनेंदुवर्चसा ॥ सहितोरौहिणेयेनवत्सपालोबभूवह ॥ २९ ॥ दैत्यंसवत्सतनुमप्रमयःप्र
गृह्यकंसानुगंहरवरादपरैरवध्यं ॥ प्रक्षिप्यवृक्षशिरसिन्यहनद्बकोपिकंसानुगोथविभुमच्युतमाससाद ॥ ३० ॥
स्कंदप्रसादकवचःसमुखेचकारगोविंदमग्निवदमुंप्रदहंतमुच्चैः ॥ चच्छर्दतुंडशिरसैवनिहंतुमेनमायांतमीक्ष्यज
गृहेस्यसतुंडमीशः ॥ ३१ ॥ तुंडद्वयंयदुपतिःकरपल्लवाभ्यांसंगृह्यचाशुविददारहपक्षिदैत्यं ॥ ब्रह्मादिभिःकु
सुमवर्षिभिरीड्यमानःसायंययौव्रजभुवंसहितोग्रजेन ॥ ३२ ॥ एवंसदेववरवंदितपादपद्मोगोपालकेषुविह
रन्भुविषष्ठमब्दं ॥ प्राप्तोगवामखिलपोपिसपालकोभूद्वृंदावनांतरगसांद्रलताविताने ॥ ३३ ॥ ज्येष्ठंविहायस
कदाचिदचिंत्यशक्तिर्गोगोपगोगणयुतोयमुनातटेषु॥ रेमेभविष्यदनुवीक्ष्यहिगोपदुःखंतद्बोधनायनिजमग्रज

मेषुसोधात् ॥ ३४ ॥ तंब्रह्मणोवरबलादुरगंत्ववध्यंसर्वैरवार्यविषवीर्यमृतेसुपर्णात् ॥ विज्ञायतद्विषविदूषित
वारिपानसन्नान्पशूनपिवयस्यजनान्सआवीत् ॥ ३५ ॥ तद्दृष्टिदिव्यसुधयासहसाभिवृष्टाःसर्वेपिजीवितम
वापुरथोच्चशाखं ॥ कृष्णःकदंबमधिरुह्यततोतितुंगादास्फोट्यगाढरशनोन्यपतद्विषोदे ॥ ३६ ॥ सार्पह्रदःपु
रुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः ॥ पर्यक्प्लुतोविषकषायविभीषणोर्मिभीमोधनुःशतमनं
तबलस्यकिंतत् ॥ ३७ ॥ तंयामुनह्रदविलोलकमाप्यनागःकाल्योनिजैःसमदशत्सहवासुदेवं ॥ भोगैर्बबंध
चनिजेश्वरमेनमज्ञःसेहेतमीशउतभक्तिमतोपराधं ॥ ३८ ॥ उत्पातमीक्ष्यतुतदाखिलगोपसंघस्तत्राजगामह
लिनाप्रतिबोधितोपि ॥ दृष्ट्वानिजाश्रयजनस्यबहोःसुदुःखंकृष्णःस्वभक्तमपिनागममुंममर्द ॥ ३९ ॥ तस्योन्न
तेषुसफणेषुननर्तकृष्णोब्रह्मादिभिःकुसुमवर्षिभिरीड्यमानः ॥ आर्तोमुखैरुरुवमन्नुधिरंसनागोनारायणंतमर
णंमनसाजगाम ॥ ४० ॥ तच्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रंरक्तंवमंतमुरुसन्नधियंनितांतं ॥ दृष्ट्वाहिराजमुपसेदु
रमुष्यपत्न्योनेमुश्चसर्वजगदादिगुरुंभुवीशं ॥ ४१ ॥ ताभिःस्तुतःसभगवानमुनाचतस्मैदत्वाभयंयमसहोद
रवारितोमुं ॥ उत्सृज्यनिर्विषजलांयमुनांचकारसंस्तूयमानचरितःसुरसिद्धसाध्यैः ॥ ४२ ॥ गोपैर्बलादिभि

रुदीर्णतरप्रमोदैःसार्धंसमेत्यभगवानरविंदनेत्रः ॥ तांरात्रिमत्रनिवसन्यमुनातटेसदावाग्निमुद्धतबलंचपपौत्र
जार्थे ॥ ४३ ॥ इत्थंसुरासुरगणैरविचिंत्यदिव्यकर्माणिगोकुलगतेऽगणितोरुशक्तौ ॥ कुर्वत्यजेव्रजभुवामभव
द्विनाशउग्राभिधादसुरतस्तरुरूपतोलं ॥ ४४ ॥ तद्गंधतोनृपशुमुख्यसमस्तभूतान्यापुर्मृतिंबहलरोगनिपी
डितानि ॥ धातुर्वराज्जगदभावकृतैकबुद्धिर्वध्योनकेनचिदसौतरुरूपदैत्यः ॥ ४५ ॥ संकर्षणेपितद्दुदारविषा
नुविष्टेकृष्णोनिजस्पर्शतस्तमपेतरोगं ॥ कृत्वाबभंजविषवृक्षममुंबलेनतस्यानुगैःसहतदाकृतिभिःसमस्तैः
॥ ४६ ॥ दैत्यांश्चगोवपुषआत्तवरान्विरिंचान्मृत्यूज्झितानपिनिपात्यददाहवृक्षान् ॥ विक्रीड्यरामसहितो
यमुनाजलेसनीरोगमाशुकृतवान्व्रजमब्जनाभः ॥ ४७ ॥ सप्तोक्षणोतिबलवीर्ययुतानदम्यान्सर्वैर्गिरीशवर
तोदितिजप्रधानान् ॥ हत्वासुतामलभदाशुविभुर्यशोदाभ्रातुःसकुंभकसमाह्वयिनोपिनीलां ॥ ४८ ॥ यापू
र्वजन्मनितपःप्रथमैवभार्याभूयासमित्यचरदस्यहिसंगमोमे ॥ स्यात्कृष्णजन्मनिसमस्तवरांगनाभ्यःपूर्वंत्वि
तिस्मतदिमांप्रथमंसआप ॥ ४९ ॥ अग्रेद्विजत्वतउपावहदेषनीलांगोपांगनाअपिपुरावरमापिरेयत् ॥ संस्कार
तःप्रथममेवसुसंगमोनोभूयात्तवेतिपरमाप्सरसःपुरायाः ॥ ५० ॥ तत्राथकृष्णमवदन्सबलंवयस्याःपक्वानिता

लसुफलान्यनुभोजयेति ॥ इत्यर्थितःसबलआपसतालबृंदंगोपैर्दुरासदमतीवहिधेनुकेन ॥ ५१ ॥ विघ्नेशतोवर
मवाप्यसुदुष्टदैत्योदीर्घायुरुत्तमबलःकदनप्रियोभूत् ॥ नित्योद्धतःसउतराममवेक्ष्यतालबृंदात्फलानिगलयंतम
थाभ्यधावत् ॥५२॥तस्यप्रहारमभिकांक्षतआशुपृष्ठपादौप्रगृह्यतृणराजशिरोहरत्सः ॥ तस्मिन्हतेखरतरेखररूपदै
त्येसर्वेखराश्चखरतालवनांतरस्थाः ॥ प्रापुःखरस्वरतराःखरराक्षसारिंकृष्णंबलेनसहितंनिहताश्चतेन ॥५३॥ सर्वा
न्निहत्यखररूपधरान्सदैत्यान्विघ्नेश्वरस्यवरतोन्यजनैरवध्यान् ॥ पक्वानितालसुफलानिनिजेषुचादाद्दुर्वारपौरुष
गुणोद्धरितोरमेशः ॥५४॥ पक्षद्वयेनविहरत्स्वथगोपकेषुदैत्यःप्रलंबइतिकंसविसृष्टआगात् ॥ कृष्णस्यपक्षिषुज
यत्सुसराममेत्यपापःपराजितउवाहतमुग्ररूपः ॥ ५५ ॥ भीतेनरोहिणिसुतेनहरिःस्तुतोसौस्वाविष्टतामुपदि
देशबलाभिपूर्त्यै ॥ तेनैवपूरितबलोंबरचारिणंतंपापंप्रलंबमुरुमुष्टिहतंचकार ॥ ५६ ॥ तस्मिन्हतेसुरगणाबल
देवनामरामस्यचक्रुरतितृप्तियुताहरिश्च ॥ वह्निंपपौपुनरपिप्रदहंतमुच्चैर्गोपांश्चगोगणमगण्यगुणार्णवोपात्
॥ ५७ ॥ कृष्णंकदाचिदतिदूरगतंवयस्याऊचुःक्षुधार्दिततरावयमित्युदारं ॥ सोप्याहसत्रमिहविप्रगणाश्चरं
तितान्याचतेतिपरिपूर्णसमस्तकामः ॥ ५८ ॥ तान्प्राप्यकाममनवाप्यपुनश्चगोपाःकृष्णंसमीयुरथतानवद

त्सदेवः ॥ पत्नीःसमर्थयतमद्वचनादितिस्मचक्रुश्चतेतदपिताभगवंतमापुः ॥ ५९ ॥ ताःषड्विधान्नपरिपूर्ण
कराःसमेताःप्राप्ताविसृज्यपतिपुत्रसमस्तबंधून् ॥ आत्मार्चनैकपरमाविससर्जकृष्णएकापतिप्रविधृतापदमा
पविष्णोः ॥ ६० ॥ भुक्त्वाथगोपसहितोभगवांस्तदन्नंरेमेचगोकुलमवाप्यसमस्तनाथः ॥ आज्ञातिलंघनकृतेः
स्वकृतापराधात्पश्चात्सुतप्तमनसोप्यभवंश्चविप्राः ॥ ६१ ॥ कृष्णोथवीक्ष्यपुरुहूतमहप्रयत्नंगोपान्न्यवारयदवि
स्मरणायतस्य ॥ मामानुषोयमितिमामवगच्छतात्सइत्यव्ययोस्यविदधेमहभंगमीशः ॥ ६२ ॥ गोपांश्चतान्गि
रिमहोस्मदुरुस्वधर्मइत्युक्तिसच्छलतआत्ममहेवतार्य ॥ भूत्वातिविस्तृततनुर्बुभुजेबलिंसनानाविधान्नरसपा
नगुणैःसहैव ॥ ६३ ॥ इंद्रोथविस्मृतरथांगधरावतारोमेघान्समादिशदुरूदकपूगवृष्ट्यै ॥ तेप्रेरिताःसकलगो
कुलनाशनायधारावितेरुरुरुनागकरप्रकाराः ॥ ६४ ॥ ताभिर्निपीडितमुदीक्ष्यसकंजनाभःसर्वंव्रजंगिरिवरं
प्रसभंदधार ॥ वामेनकंजदलकोमलपाणिनैवतत्राखिलाःप्रविविशुःपशुपाःस्वगोभिः ॥ ६५ ॥ वृष्ट्वोरुवार्य
थनिरंतरसप्तरात्रंत्रातंनिरीक्ष्यहरिणाव्रजमश्रमेण ॥ शक्रोनुसंस्मृतसुरप्रवरावतारःपादांबुजंयदुपतेःशरणंज
गाम ॥ ६६ ॥ तुष्टावचैनमुरुवेदशिरोगताभिर्गीर्भिःसदागणितपूर्णगुणार्णवंतं ॥ गोभृद्गुरुंहरगुरोरपिगोग

णेनयुक्तःसहस्रयुरगाधयुमब्ध्यमब्ध्यात् ॥ ६७ ॥ त्वत्तोजगत्सकलमाविरभूदगण्यधाम्नस्त्वमेवपरिपासिसम
स्तमंते ॥ अत्सित्वयैवजगतोस्यहिबंधमोक्षौनत्वत्समोस्तिकुहचित्परिपूर्णशक्ते ॥ ६८ ॥ क्षंतव्यमेवभवता
ममबाल्यमीशत्वत्संश्रयोस्मिहिसदेत्यभिवंदितोजः ॥ क्षांतंसदैवभवतस्तवशिक्षणायपूजापहारविधिरित्यव
दद्रमेशः ॥ ६९ ॥ गोविंदमेनमभिषिच्यसगोगणेशोगोभिर्जगामगुणपूर्णममुंप्रणम्य ॥ गोपैर्गिरांपतिरपि
प्रणतोभिगम्यगोवर्धनोद्धरणसंगतसंशयैःसः ॥ ७० ॥ कृष्णंततःप्रभृतिगोपगणाव्यजानन्नारायणोयमिति
गर्गवचश्चनंदात् ॥ नारायणस्यसमइत्युदितंनिशम्यपूजांचचक्रुरधिकामरविंदनेत्रे ॥ ७१ ॥ स्कंदादुपात्त
वरतोमरणादपेतंदृष्ट्वाचरामनिहतंबलिनंप्रलंबं ॥ चक्रुर्विनिश्चयममुष्यसुराधिकत्वेगोपाअथास्यविदधुःपरमां
चपूजां ॥ ७२ ॥ कात्यायनीव्रतधराःस्वपतित्वहेतोःकन्याउवाहभगवानपराश्चगोपीः ॥ अन्यैर्धृताअयुग
बाणशराभिनुन्नाःप्राप्तानिशास्वरमयच्छशिराजितासु ॥ ७३ ॥ तास्वत्रतेनजनितादशलक्षपुत्रानारायणा
द्वययुताबलिनश्चगोपाः ॥ सर्वेपिदैवतगणाभगवत्सुतत्वमाप्तुंधरातलगताहरिभक्तिहेतोः ॥ ७४ ॥ तास्त
त्रपूर्ववरदानकृतेरमेशोरामाद्विजत्वगमनादपिपूर्वमेव ॥ सर्वानिशास्वरमयत्समभीष्टसिद्धिचिंतामणिर्हिभ

गवानशुभैरलिप्तः ॥ ७५ ॥ संपूर्णचंद्रकरराजितसद्व्रजन्यांबृंदावनेकुमुदकुंदसुगंधवाते ॥ श्रुत्वामुकुंदमुख
निःसृतगीतसारंगोपांगनासुमुहुरत्रससारयक्षः ॥ ७६ ॥ रुद्रप्रसादकृतरक्षउतास्यसख्युर्भृत्योबलीखरतरोपि
चशंखचूडः ॥ ताःकालयन्भगवतस्तलताडनेनमृत्युंजगाममणिमस्यजहारकृष्णः ॥ ७७ ॥ नाम्नाप्यरिष्टउ
रुगायविलोमचेष्टोगोष्ठंजगामवृषभाकृतिरप्यवध्यः ॥ शंभोर्वरादनुगतश्चसदैवकंसंगाभीषयंतमसुमाह्वयदा
शुकृष्णः ॥ ७८ ॥ सोप्याससादहरिमुग्रविषाणकोटिमग्रेनिधायजगृहेस्यविषाणमीशः ॥ भूमौनिपात्यच
वृषासुरमुग्रवीर्यंयज्ञेयथापशुममारयदग्र्यशक्तिः ॥ ७९ ॥ केशीतुकंसविहितस्तुरगस्वरूपोगिर्यात्मजावरमवा
प्यसदाविमृत्युः ॥ पापःसकेशवमवापमुखेस्यबाहुंप्रावेशयत्सभगवान्ववृधेस्यदेहे ॥ ८० ॥ तत्खादनायकुम
तिःसकृतप्रयासःशीर्णास्यदंतदशनच्छदरुद्धवायुः ॥ दीर्णःपपातचमृतोहरिरप्यशेषैर्ब्रह्मेशशक्रदिनकृत्प्र
मुखैःस्तुतोभूत् ॥ ८१ ॥ व्योमश्चनाममयसूनुरजप्रसादाल्लब्धामितायुरखिलान्विदधेबिलेसः ॥ तंश्री
पतिःसुरपतिःपशुवद्धिशस्यनिःसारितान्बिलमुखादखिलांश्चकार ॥ ८२ ॥ कुर्वत्यनन्यविषयाणिदुरं
तशक्तौकर्माणिगोकुलगतेखिललोकनाथे ॥ कंसायसर्वमवदत्सुरकार्यहेतोर्ब्रह्मांकजोमुनिरकारियदीशपि

त्रा ॥ ८३ ॥ श्रुत्वातिकोपरभसोच्चलितःसकंसोबध्वासभार्यमथशूरजमुग्रकर्मा ॥ अक्रूरमाश्वदिश
दानयनायविष्णोरामान्वितस्यसहगोपगणैरथेन ॥ ८४ ॥ संसेवनायसहरेरभवत्पुरैवनाम्नाकिशोरइति
यःसुरगायकोभूत् ॥ स्वायंभुवस्यचमनोःपरमांशयुक्तआवेशयुक्कमलजस्यबभूवविद्वान् ॥ ८५ ॥ सो
क्रूरइत्यभवदुत्तमपूज्यकर्मावृष्णिष्वथाससहिभोजपतेश्चमंत्री ॥ आदिष्टएवजगदीश्वरदृष्टिहेतोरानंदपूर्णसु
मनाअभवत्कृतार्थः ॥ ८६ ॥ आरुह्यतद्रथवरंभगवत्पदाब्जमब्जोद्भवप्रणतमंतरमंतरेण ॥ संचिंतयन्पथिज
गामसगोष्ठमाराद्दृष्ट्वापदांकितभुवंमुमुदेपरस्य ॥ ८७ ॥ सोचेष्टतात्रजगदीशितुरंगसंगाल्लब्धोच्चयेननिखि
लाघविदारणेषु ॥ पांसुष्वजेशपुरुहूतमुखोच्चविद्युद्भ्राजत्किरीटमणिलोचनगोचरेषु ॥ ८८ ॥ सोपश्यताथज
गदेकगुरुंसमेतामग्रोद्भवेनभुविगाअपिदोहयंतं ॥ आनंदसांद्रतनुमक्षयमेनमीक्ष्यहृष्टःपपातपदयोःपुरुषोत्त
मस्य ॥ ८९ ॥ उत्थाप्यतंयदुपतिःसबलोगृहंस्वंनीत्वोपचारमखिलंप्रविधायतस्मिन् ॥ नित्योदिताक्षयचिद
प्यखिलंसतस्माच्छुश्रावलोकचरितानुविडंबनेन ॥ ९० ॥ श्रुत्वासकंसहृदिसंस्थितमब्जनाभःप्रातस्तुगोपस
हितोरथमारुरोह ॥ रामःश्वफल्कतनयाभियुतोजगामयानेनतेनयमुनातटमव्ययात्मा ॥ ९१ ॥ संस्थाप्यतौ

रथवरेजगताभिवंद्यौश्वाफल्किराश्ववततारयमस्वसारं ॥ स्नात्वासतत्रविधिनैवकृताघमर्षःशेषासनंपरमपूरुषम
त्रचैक्षत् ॥ ९२ ॥ नित्यंहिशेषमभिपश्यतिसिद्धमंत्रोदानेश्वरःसतुतदाददृशेहरिंच ॥ अग्रेहिबालतनुमत्रस
मीक्ष्यकृष्णःकिंनास्तियानइतियानमुखोबभूव ॥ ९३ ॥ तत्रापिकृष्णमभिवीक्ष्यपुनर्निमज्ज्यशेषोरुभोगशय
नंपरमंददर्श ॥ ब्रह्मेशशक्रमुखदेवमुनींद्रवृंदसंवंदितांघ्रियुगमिंदिरयासमेतं ॥ ९४ ॥ स्तुत्वावरस्तुतिभिर
व्ययमब्जनाभंसोंतर्हितेभगवतिस्वकमारुरोह ॥ यानंचतेनसहितोभगवाञ्जगामसायंपुरींसहबलोमधुरामनं
तः ॥ ९५ ॥ अग्रेथदानपतिमक्षयपौरुषोसावीशोविसृज्यसबलःसहितोवयस्यैः ॥ द्रष्टुंपुरीमभिजगामनरेंद्र
मार्गेपौरैःकुतूहलयुतैरभिपूज्यमानः ॥ ९६ ॥ आसाद्यकुंजरगतंरजकंययाचेवस्त्राणिकंसदयितंगिरिजावरे
ण ॥ मृत्यूज्झितंसपदितेनदुरुक्तिविद्धःपापंकराग्रमृदितंव्यनयद्यमाय ॥ ९७ ॥ हत्वातमक्षतबलोभगवान्प्र
गृह्यवस्त्राणिचात्मसमितानिबलस्यचादात् ॥ दत्वापराणिसखिगोपजनस्यशिष्टान्यास्तीर्यतत्रचपदंप्रणिधा
यचागात् ॥ ९८ ॥ ग्राह्यापहेयरहितैकचिदात्मसांद्रस्वानंदपूर्णवपुरप्ययशोषहीनः ॥ लोकान्विडंब्यनरव
त्समलक्तकाद्यैर्वस्त्राविभूषितइवाभवदप्रमेयः ॥ ९९ ॥ मालामवाप्यचसुदामतआत्मतंत्रस्तावक्षयोनुजगृहे

निजपार्षदौहि ॥ पूर्वंविकुंठसदनाद्धरिसेवनायप्राप्तौभुवंमृजनपुष्पकरौपुरापि ॥ १०० ॥ सर्वेष्टपुष्टिमिहत
त्रसरूपतांचकृष्णस्तयोर्वरमदादथराजमार्गे ॥ गच्छन्ददर्शवनितांनरदेवयोग्यमादायगंधमधिकंकुटिलांव्र
जंतीं ॥ १०१ ॥ तेनार्थितासपदिगंधमदात्रिवक्रातेनाग्रजेनसहितोभगवाँल्लिलिंपे ॥ तांचाश्वृजुत्वमनयत्स
तयार्थितोलमायामिकालतइतिप्रहसन्नमुंचत् ॥ १०२ ॥ पूर्णेंदुबृंदनिवहाधिककांतिकांतसूर्यामितोरुपरम
द्युतिसौख्यदेहः ॥ पीतांबरःकनकभासुरगंधमाल्यःशृंगारवारिधिरगण्यगुणार्णवोगात् ॥ १०३ ॥ प्राप्याथ
चायुधगृहंधनुरीशदत्तंकृष्णःप्रसह्यजगृहेसकलैरभेद्यं ॥ कांसंसनित्यपरिपूर्णसमस्तशक्तिरारोप्यचैतदनुकृष्य
बभंजमध्ये ॥ १०४ ॥ तस्मिन्सुरासुरगणैरखिलैरभेद्येभग्नेबभूवजगदंडविभेदभीमः ॥ शब्दःसयेननिपपात
भुविप्रभग्नसारोसुरोधृतियुतोपितदैवकंसः ॥ १०५ ॥ आदिष्टमप्युरुबलंभगवान्सतेनसर्वंनिहत्यसबलःप्रय
यौपुनश्च ॥ नंदादिगोपसमितिंहरिरत्ररात्रौभुक्त्वापयोन्वितशुभान्नमुवासकामं ॥१०६॥ कंसोप्यतीवभ
यकंपितहृत्सरोजःप्रातर्नरेंद्रगणमध्यगतोधिकोच्चं ॥ मंचंविवेशसहजानपदैश्चपौरैर्नानानुमंचकगतैर्युवतीस
मेतैः ॥ १०७ ॥ संस्थाप्यनागमुरुरंगमुखेकुवल्यापीडंगिरींद्रसदृशंकरिसादियुक्तं ॥ चाणूरमुष्टिकमुखान

पिमल्लवीरान्रंगेनिधायहरिसंयमनंकिलैच्छत् ॥ १०८ ॥ अक्षौहिणीगणितमस्यबलंचविंशदासीदसह्यमुरु
वीर्यमनन्यवध्यं ॥ शंभोर्वरादपिचतस्यसुनीथनामायःपूर्वमासवृकइत्यसुरोनुजोभूत् ॥ १०९ ॥ सप्तानुजाअ
पिहितस्यपुरातनायेसर्वेपिकंसपूतनासहिताःस्मरंगे ॥ तस्थुःसराममभियांतमुदीक्ष्यकृष्णमात्तायुधायुधिवि
जेतुमजंसुपापाः ॥ ११० ॥ कृष्णोपिसूर्यउदितेसबलोवयस्यैःसार्धंजगामवररंगमुखंसुरेशैः ॥ संस्तूयमान
उरुविक्रमआसुराणांनिर्मूलनायसकलाचरितोरुशक्तिः ॥ १११ ॥ आयञ्जगद्गुरुतमोबलिनंगजेंद्रंरुद्रप्रसाद
परिरक्षितमाश्वपश्यत् ॥ दुष्टोरुरंगमुखसंस्थितमीक्ष्यचैभ्यंपापापयाहिनचिरादितिवाचमूचे ॥ ११२ ॥ क्षि
प्तःसईश्वरतमेनगिरीशलब्धाद्दृप्तोवराज्जगतिसर्वजनैरवध्यः ॥ नागंत्ववध्यमभियापयतेततोग्रेपापोदुरंतमहि
मंप्रतिवासुदेवं ॥ ११३ ॥ विक्रीड्यतेनकरिणाभगवान्सकिंचिद्धस्तेप्रगृह्यविनिकृष्यनिपात्यभूमौ ॥ कुंभेपदंप्र
तिनिधायविषाणयुग्ममुत्कृष्यहस्तिपमहन्निपपातसोपि ॥११४॥ नागंससादिनमवध्यमसौनिहत्यस्कंधेविषा
णमवसृज्यसहाग्रजेन ॥ नागेंद्रसांद्रमदबिंदुभिरंचितांगःपूर्णात्मशक्तिरमलःप्रविवेशरंगं ॥ ११५ ॥ विष्टेजगद्गुरु
तमेबलवीर्यमूर्तौरंगंमुमोदचशुशोषजनोखिलोत्र ॥ कंजंतथापिकुमुदंचयथैवसूर्यउद्यत्यजेनुभविनोविपरीत

काश्च ॥ ११६ ॥ रंगंप्रविष्टमभिवीक्ष्यजगादमल्लःकंसप्रियार्थमभिभाष्यजगन्निवासं ॥ चाणूरइत्यभिहितोज
गतामवध्यःशंभुप्रसादतइदंशृणुमाधवेति ॥११७॥ राजैवदैवतमितिप्रवदंतिविप्राराज्ञःप्रियंकृतवतःपरमाहि
सिद्धिः ॥ योत्स्यावतेननृपतिप्रियकाम्ययावांरामोभियुध्यतुबलीसहमुष्टिकेन ॥११८॥ इत्युक्तआहभगवान्प
रिहासपूर्वमेवंभवत्वितिसतेनतदाभियातः ॥ संदर्श्यदैवतपतिर्युधिमल्ललीलांमौहूर्तिकीमथपदोर्जगृहेस्वशत्रुं
॥ ११९ ॥ उत्क्षिप्यतंगगनगंगिरिसन्निकाशमुद्भ्राम्यचाथशतशःकुलिशाक्षतांगं ॥ आविध्यदुर्धरबलोभुवि
निष्पिपेषचूर्णीकृतःसनिपपातयथागिरींद्रः ॥ १२० ॥ कृष्णंचतुष्टुवुरथोदिविदेवसंघामर्त्याभुविप्रवरमुत्तमपू
रुषाणां ॥ तद्वद्बलस्यदृढमुष्टिनिपिष्टमूर्धाभ्रष्टस्तदैवनिपपातसमुष्टिकोपि ॥ १२१ ॥ कूटश्चकोसलउतच्छल
नामधेयौद्वौतत्रकृष्णनिहतावपरोबलेन ॥ कंसस्ययेत्ववरजाश्चसुनीथमुख्याःसर्वेबलेननिहताःपरिघेणवी
राः ॥ १२२ ॥ ताभ्यांहतानभिसमीक्ष्यनिजान्समस्तान्कंसोदिदेशबलमक्षयमुग्रवीर्यं ॥ रुद्रप्रसादकृतरक्षमव
ध्यमेतौनिःसार्यदंडमधिकंकुरुतेतिपापः ॥ १२३ ॥ श्रुत्वैवराजवचनंबलमक्षयंतदक्षौहिणीदशकयुग्ममनंत
वीर्यं ॥ कृष्णंचकारविविधास्त्रधरंस्वकोष्ठेसिंहंयथाखिलसृगालबलंसमेतं ॥ १२४ ॥ जानन्नपीश्वरमनंतबलं

महेंद्रःकृष्णंनिजंरथमयातयदायुधाढ्यं ॥ शुश्रूषणायपरमस्ययथासमुद्रमर्घ्येणपूरयतिपूर्णजलंजनोयं ॥
॥ १२५ ॥ स्वंस्यंदनंतुभगवान्समहेंद्रदत्तमारुह्यसूतवरमातलिसंगृहीतं ॥ नानायुधोग्रकिरणस्तरणिर्यथैव
ध्वांतंविनाशयदशेषतआशुसैन्यं ॥ १२६ ॥ निःशेषतोविनिहतेस्वबलेसकंसश्चर्मासिपाणिरभियातुमियेष
कृष्णं ॥ तावत्तमेवभगवंतमभिप्रयांतमुत्तुंगमंचशिरसिप्रददर्शवीरं ॥ १२७ ॥ तंश्येनवेगमभितःप्रतिसंचरंतं
निश्छिद्रमाशुजगृहेभगवान्प्रगृह्य ॥ केशेषुचैनमभिमृश्यकरेणवामेनोद्धृत्यदक्षिणकरेणजघानकेस्य ॥१२८॥
संचालितेनमुकुटेनविकुंडलेनकर्णद्वयेनविगताभरणोरसाच ॥ स्रस्तांबरेणजघनेनसुशोच्यरूपःकंसोबभूवन
रसिंहकराग्रसंस्थः ॥ १२९ ॥ उत्कृष्यतंसुरपतिःपरमोच्चमंचादन्यैरजेयमतिवीर्यबलोपपन्नं ॥ अब्जोद्भवेशव
रयुक्तमनंतशक्तिर्भूमौनिपात्यसददौपदयोःप्रहारं ॥ १३० ॥ देहेतुयोभवदमुष्यरमेशबंधुर्वायुःसकृष्णतनुमाश्र
यदन्यपापं ॥ दैत्यंचकर्षहरिरत्रशरीरसंस्थंपश्यत्सुकंजजमुखेषुसुरेष्वनंतः ॥ १३१ ॥ द्वेषात्ससर्वजगदेकगु
रोःस्वकीयैःपूर्वंप्रमापितजनैःसहितःसमस्तैः॥धात्र्यादिभिःप्रतिययौकुमतिस्तमोंधमन्येपिचैवमुपयांतिहराव
भक्ताः ॥१३२॥ नित्यातिदुःखमनिवृत्तिसुखव्यपेतमंधंतमोनियतमेतिहरावभक्तः ॥ भक्तोपिकंजजगिरीशमु

खेषुसर्वधर्मार्णवोपिनिखिलागमनिर्णयेन ॥१३३॥योवेत्तिनिश्चितमतिर्हरिमब्जजेशपूर्वाखिलस्यजगतःसकले
पिकाले ॥ सृष्टिस्थितिप्रलयमोक्षदमात्मतंत्रंलक्ष्म्याअपीशमतिभक्तियुतःसमुच्येत् ॥ १३४ ॥ तस्मादनं
तगुणपूर्णमसुंरमेशंनिश्चित्यदोषरहितंपरयैवभक्त्या ॥ विज्ञायदैवतगणांश्चयथाक्रमेणभक्ताहरेरितिसदैवभजेत
धीरः ॥ १३५ ॥ निहत्यकंसमोजसाविधातृशंभुपूर्वकैः ॥ स्तुतःप्रसूनवर्षिभिर्मुमोदकेशवोधिकं ॥ १३६ ॥
सदैवमोदरूपिणोमुदोक्तिरस्यलौकिकी ॥ यथोदयोरवेर्भवेत्सदोदितस्यलोकतः ॥ १३७ ॥ अनंतचित्सु
खार्णवःसदोदितैकरूपकः ॥ समस्तदोषवर्जितोहरिर्गुणात्मकःसदा ॥ १३८ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगव
त्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेकंसवधोनामत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
ॐकृष्णोविमोच्यपितरावभिवंद्यसर्ववंद्योपिरामसहितःप्रतिपालनाय ॥ धर्मस्यराज्यपदवींप्रणिधायचोग्रसेने
द्विजत्वमुपगम्यमुमोचनंदं ॥ १ ॥ नंदोपिसांत्ववचनैरनुनीयमुक्तःकृष्णेनतच्चरणपंकजमात्मसंस्थं ॥ कृत्वा
जगामसहगोपगणेनकच्छ्राद्ध्यायञ्जनार्दनमुवासवनेसभार्यः ॥ २ ॥ कृष्णोप्यवंतिपुरवासिनमेत्यविप्रंसां
दीपिनंसहबलेनततोध्यगीष्ट ॥ वेदान्सकृन्निगदितान्निखिलाश्चविद्याःसंपूर्णसंविदपिदैवतशिक्षणाय ॥ ३ ॥

धर्मोंहिसर्वविदुषामपिदैवतानांप्राप्तेनरेषुजननेनरवत्प्रवृत्तिः ॥ ज्ञानादिगूहनमुताध्ययनादिरत्रतज्ज्ञापनार्थ
मवसद्भगवान्गुरौच ॥ ४ ॥ गुर्वर्थमेषमृतपुत्रमदात्पुनश्चरामेणसार्धमगमन्मधुरांरमेशः ॥ पौरैःसजानपदबं
धुजनैरजस्रमभ्यर्चितोन्यवसदिष्टकृदात्मपित्रोः ॥ ५ ॥ सर्वेपितेपतिमवाप्यहरिंपुराहितप्ताहिभोजपतिना
मुमुदुर्नितांतं ॥ किंवाच्यमत्रसुतमाप्यहरिंस्वपित्रोर्यत्राखिलस्यसुजनस्यबभूवमोदः ॥ ६ ॥ कृष्णाश्रयोव
सतियत्रजनोपितत्रवृद्धिर्भवेत्किमुरमाधिपतेर्निवासे ॥ वृंदावनंयदधिवासतआससम्यङ्माहेंद्रसद्मसदृशं
किमुतत्रपुर्यां ॥ ७ ॥ येनाधिवासमृषभोजगतांविधत्तेविष्णुस्ततोहिवरतासदनेविधातुः ॥ तस्मात्प्रभोर्नि
वसनान्मधुरापुरीसाशश्वत्समृद्धजनसंकुलिताबभूव ॥ ८ ॥ रक्षत्यजेत्रिजगतांपरिरक्षकेस्मिन्सर्वान्यदून्मग
धराजसुतेस्वभर्तुः ॥ कृष्णान्मृतिंपितुरवाप्यसमीपमस्तिप्राप्तीशशंसतुरतीवचदुःखितेस्मै ॥ ९ ॥ श्रुत्वैवत
न्मगधराजउरुप्ररूढबाह्वोर्बलेननजितोयुधिसर्वलोकैः ॥ ब्रह्मेशचंडमुनिदत्तवरैरजेयोमृत्यूज्झितश्चविजयीज
गतश्चुकोप ॥ १० ॥ क्षुब्धोतिकोपवशतःस्वगदाममोघांदत्तांशिवेनजगृहेशिवभक्तवंद्यः ॥ शैवागमाखिल
विदत्रचसुस्थिरोसौचिक्षेपयोजनशतंसतुतांपरस्मै ॥ ११ ॥ अर्वाक्पपातचगदामधुराप्रदेशात्सायोजनेनय

दिमंप्रजगादपृष्टः ॥ एकोत्तरामपिशताच्छतयोजनेतिदेवर्षिरत्रमधुरांभगवत्प्रियार्थे ॥ १२ ॥ शक्रस्यचापि
हिगदाप्रतिघातनेतुशुश्रूषणंमदुचितंत्वितिचिंतयानः ॥ विष्णोर्मुनिःसनिजगादहियोजनोनंमार्गंपुरोभग
वतोमगधेशपृष्टः ॥ १३ ॥ क्षिप्तातुसाभगवतोथगदाजराख्यांतत्संधिनीमसुभिराशुवियोज्यपापां ॥ मर्त्यांश
नींभगवतःपुनराज्ञयैवयातागिरीशसदनंमगधंविसृज्य ॥ १४ ॥ राजास्वमातृतउतोगदयाचहीनःक्रोधात्स
मस्तनृपतीनभिसन्निपात्य ॥ अक्षौहिणीत्र्यधिकविंशयुतोतिवेलंदर्पोद्धतःसपदिकृष्णपुरींजगाम ॥ १५ ॥
सर्वांपुरींप्रतिनिरुध्यदिदेशविंदविंदानुजौभगवतःकुमतिःसदूतौ ॥ ताऊचतुर्भगवतेस्यवचोतिदर्पपूर्णंतथाभ
गवतोप्यपहासयुक्तं ॥ १६ ॥ लोकेप्रतीतबलपौरुषसाररूपस्त्वंह्येकएष्यभवतोबलवीर्यसारं ॥ ज्ञात्वासुतेन
तुमयाप्रतिपादितेहिकंसस्यवीर्यरहितेनहतस्त्वयासः ॥ १७ ॥ सोहंहिदुर्बलतमोबलिनांवरिष्ठंकृत्वैवदृष्टिवि
षयंविगतप्रतापः ॥ यास्येतपोवनमथोसहितःसुताभ्यांक्षिप्रंममाद्यविषयोभवचक्षुषोतः ॥ १८ ॥ साक्षेपमी
रितमिदंबलदर्पपूर्णमात्मापहाससहितंभगवान्निशम्य ॥ सत्यंतदित्युरुवचोर्थवदभ्युदीर्यमंदंप्रहस्यनिरगात्स
हितोबलेन ॥ १९ ॥ द्वारेषुसात्यकिपुरःसरमात्मसैन्यंत्रिष्वभ्युदीर्यभगवान्स्वयमुत्तरेण ॥ रामद्वितीयउदगा

न्मगधाधिराजंयोद्धुंनृपेंद्रकटकेनयुतंपरेशः ॥ २० ॥ तस्येच्छयैवपृथिवीमवतेरुराशुतस्यायुधानिसबलस्यसु
भास्वराणि ॥ शार्ङ्गासिचक्रदरतूणगदाःस्वकीयाजग्राहदारुकगृहीतरथेस्थितःसः ॥ २१ ॥ आरुह्यभ्रूमयरथं
प्रतियुक्तमश्वैर्वेदात्मकैर्धनुरधिज्यमथप्रगृह्य ॥ शार्ङ्गंशरांश्चनिशितान्मगधाधिराजमुग्रंनृपेंद्रसहितंप्रययौजवे
न ॥ २२ ॥ रामःप्रगृह्यमुसलंसहलंचयानमास्थायसायकशरासनतूणयुक्तः ॥ सैन्यंजरासुतसुरक्षितमभ्यधा
वद्धर्षान्नदन्नुरुबलोरिबलैरधृष्यः ॥ २३ ॥ उद्वीक्ष्यकृष्णमभियांतमनंतशक्तिंराजेंद्रबृंदसहितोमगधाधिराजः ॥
उद्वेलसागरवदाश्वभियायकोपान्नानाविधायुधवरैरभिवर्षमाणः ॥ २४ ॥ तंवैचुकोपयिषुरग्रतउग्रसेनंकृष्णो
निधायसमगात्स्वयमस्यपश्चात् ॥ दृष्ट्वाग्रतोमगधराट्स्थितमुग्रसेनंकोपाच्चलत्तनुरिदंवचनंबभाषे ॥ २५ ॥
पापापयाहिपुरतोममराज्यकामनिर्लज्जपुत्रवधकारणशत्रुपक्ष ॥ त्वंजीर्णबस्तसदृशोनमयेहवध्यःसिंहोहिसिं
हमभियातिनवैसृगालं ॥ २६ ॥ आक्षिप्तइत्थममुनाथसभोजराजस्तूणात्प्रगृह्यनिशितंशरमाशुतेन ॥ छि
त्वाजरासुतधनुर्बलवान्ननादविव्याधसायकगणैश्चपुनस्तमुग्रैः ॥ २७॥ अन्यच्छरासनवरंप्रतिगृह्यकोपसंरक्त
नेत्रमभियातमुदीक्ष्यकृष्णः ॥ भोजाधिराजवधकांक्षिणमुग्रवेगंबार्हद्रथंप्रतिययौपरमोरथेन ॥ २८ ॥ आयां

तमीक्ष्यभगवंतमनंवीर्यंचेदीशपौंड्रमुखराजगणैःसमेतः ॥ नानाविधास्त्रवरशस्त्रगणैर्ववर्षमेरुंयथाघनउदीर्ण
रवोजलौघैः ॥ २९ ॥ शस्त्रास्त्रवृष्टिमभितोभगवान्विवृश्च्यशार्ङ्गोत्थसायकगणैर्विरथाश्वसूतं ॥ चक्रेनिरायुध
मसौमगधेंद्रमाशुछिन्नातपत्रवरकेतुमचिंत्यशक्तिः ॥ ३० ॥ नैनंजघानभगवान्सुशकंचभीमेभक्तिंनिजांप्रथ
यितुंयशउच्चधर्मं ॥ चेदीशपौंड्रकसकीचकमद्रराजसाल्वैकलव्यकमुखान्विरथांश्चकार ॥ ३१ ॥ येचापिहंस
डिभिकद्रुमरुक्मिमुख्याबाह्लीकभौमसुतमैंदपुरःसराश्च ॥ सर्वेप्रदुद्रुवुरजस्यशरैर्विभिन्नाअन्येचभूमिपतयोय
इहासुरुर्व्यां ॥ ३२ ॥ छिन्नायुधध्वजपताकरथाश्वसूतवर्माणउग्रशरताडितभिन्नगात्राः ॥ स्रस्तांबराभरणमू
र्धजमाल्यहीनारक्तंवमंतउरुदुद्रुवुराशुभीताः ॥ ३३ ॥ शोच्यांदशामुपगतेषुनृपेषुसर्वेष्वात्तायुधेषुहरिणायु
धिविद्रवत्सु ॥ नानायुधाढ्यमपरंरथमुग्रवीर्यमास्थायमागधपतिःप्रससाररामं ॥ ३४ ॥ आधावतोस्यमुस
लेनरथंबभंजरामोगदामुरुतरोरसिसोपितस्य ॥ चिक्षेपतंचमुसलेनतताडरामस्तावुत्तमौबलवतांयुयुधातउग्रं
॥ ३५ ॥ तौचक्रतुःपुरुनियुद्धमपिस्मतत्रसंचूर्ण्यसर्वगिरिवृक्षशिलासमूहान् ॥ दीर्घंनियुद्धमभवत्सममेत
योस्तुवज्राद्दृढांगतमयोर्बलिनोर्नितांतं ॥ ३६ ॥ श्रुत्वाथशंखरवमंबुजलोचनस्यविद्रावितानपिनृपानभि

वीक्ष्यरामः ॥ युद्धंतमीक्ष्यचरिपुंववृधेबलेनत्यक्त्वारिपुंमुसलमाददआश्वमोघं ॥ ३७ ॥ तेनाहतःशि
रसिसंमुमुहेतिवेलंबार्हद्रथोजगृहएनमथोहलीसः ॥ तत्रैकलव्यउतकृष्णशरैःपलायन्नस्त्राणिरामशिरसिप्रमुमो
चशीघ्रं ॥ ३८ ॥ भीतेनतेनसमरंभगवाननिच्छन्प्रद्युम्नमाश्वसृजदात्मसुतंमनोजं ॥ प्रद्युम्नएनमभियायमहा
स्त्रजालैरामस्तुमागधमथात्मरथंनिनाय ॥ ३९ ॥ युध्वाचिरंरणमुखेभगवत्सुतोसौचक्रेनिरायुधममुंस्थिरमेक
लव्यं ॥ अंशेनयोभुवमगान्मणिमानितिस्मसक्रोधतंत्रकगणेष्वधिपोनिषादः ॥ ४० ॥ प्रद्युम्नमात्मनिनि
धायपुनःसकृष्णःसंहृत्यमागधबलंनिखिलंशरौघैः ॥ भूयश्चभूमभिविनेतुमुदारकर्माबार्हद्रथंत्वमुचदक्षयपौरुषो
जः ॥ ४१ ॥ व्रीडानताच्छविमुखःसहितोनृपैस्तैर्बार्हद्रथःप्रतिययौस्वपुरींसपापः ॥ आत्माभिषिक्तमपिभोज
वराधिपत्येदौहित्रमग्रतउतप्रणिधायमंदः ॥ ४२ ॥ जित्वातमूर्जितबलंभगवानजेशशक्रादिभिःकुसुमवर्षिभिरी
ड्यमानः ॥ रामादिभिःसहितआशुपुरींप्रविश्यरेमेभिवंदितपदोमहतांसमूहैः ॥ ४३ ॥ वर्धत्सुपांडुतनयेषुचतुर्द
शंतुजन्मर्क्षमासतनयस्यसहस्रदृष्टेः ॥ प्रत्याब्दिकंमुनिगणान्परिवेषयंतीकुंतीतदासबहुकार्यपरानयज्ञा ॥ ४४ ॥
तत्कालएवनृपतिःसहमाद्रवत्यापुंस्कोकिलाकुलितफुल्लवनंददर्श ॥ तस्मिन्वसंतपवनस्पर्शैधितःसकंदर्पमा

र्णवशंसहसाजगाम ॥ ४५ ॥ जग्राहतामथतयारममाणएवयातोयमस्यसदनंहरिपादसंगी ॥ पूर्वंशची
रमणमिच्छतएषविघ्नंशक्रस्यतद्दर्शनोपगतोहिचक्रे ॥ ४६ ॥ तेनैवमानुषमवाप्यरतिस्थएवपंचत्वमापरतिवि
घ्नमपुत्रतांच ॥ स्वात्मोत्तमेष्वथसुरेषुविशेषतश्चस्वल्पोपिदोषउरुतामभियातियस्मात् ॥ ४७ ॥ माद्रीपतिंमृ
तमवेक्ष्यरुरावदूरात्तच्छुश्रुवुश्चपृथयासहपांडुपुत्राः ॥ तेष्वागतेषुवचनादपिमाद्रवत्याःपुत्रान्निवार्यतुपृथास्व
यमेवचागात् ॥ ४८ ॥ पत्युःकलेवरमवेक्ष्यनिशम्यमाद्र्याःकुंतीभृशंव्यथितहृत्कमलैवमाद्रीं ॥ धिक्कृत्यचानु
मरणायमतिंचकारतस्याःस्वनोरुदितजःश्रुतआशुपार्थैः ॥ ४९ ॥ तेष्वागतेष्वधिकआसविरावएतंसर्वेपिशु
श्रुवुऋषिप्रवराअथात्र ॥ आजग्मुरुत्तमकृपाऋषिलोकमध्येपत्नीनृपानुगमनायचपस्पृधाते ॥ ५० ॥ तेसन्नि
वार्यतुपृथामथमाद्रवत्याभर्तुःसहानुगमनंबहुशोर्थयंत्याः ॥ संवादमेवनिजदोषमवेक्ष्यतस्याश्चक्रुःसदावगतभा
गवतोच्चधर्माः ॥ ५१ ॥ भर्तुर्गुणैरनधिकौतनयार्थमेवमाद्र्याकृतौसुरवरावधिकौस्वतोपि ॥ तेनैवभर्तृमृतिहे
तुरभूत्समस्तलोकैश्चनातिमहितासुगुणापिमाद्री ॥ ५२ ॥ पांडोःसुतामुनिगणैःपितृमेधमत्रचक्रुर्यथावदथ
तेनसहैवमाद्री ॥ हुत्वात्मदेहमुरुपापमदःकृतंचसंमार्ज्यलोकमगमन्निजभर्तुरेव ॥ ५३ ॥ पांडोश्चपुत्रकगुणैः

स्वगुणैश्चसाक्षात्कृष्णात्मजःसततमस्यपदैकभक्तः ॥ लोकानवापविमलान्महितान्महद्भिःकिंचित्रमत्रहरिपा
दविनम्रचित्ते ॥ ५४ ॥ पांडोःसुताश्चपृथयासहितामुनींद्रैर्नारायणाश्रमतआशुपुरंस्वकीयं ॥ जग्मुस्तथैवधृ
तराष्ट्रपुरोमुनींद्रावृत्तंसमस्तमवदन्ननुजंमृतंच ॥ ५५ ॥ तूष्णींस्थितेचनृपतौतनुजेचनद्याःक्षत्तर्युतात्तउरुमो
दमतीवपापाः ॥ ऊचुःसुयोधनमुखाःसहसौबलेनपांडोर्मृतिःकिलपुरातनयाःकृतस्य ॥ ५६ ॥ नक्षेत्रजाअ
पिमृतेपितरिस्वकीयैःसम्यङ्नियोगमनवाप्यभवाययोग्याः ॥ तेषामितीरितवचोनुजगादवायुराभाष्यकौरव
गणान्गगनस्थएव ॥ ५७ ॥ एतेहिधर्ममरुदिंद्रभिषग्वरेभ्योजाताःप्रजीवतिपितर्युरुधर्मसाराः ॥ शक्याश्च
नैवभवतांक्वचिदग्रहायनारायणेनसततंपरिरक्षितायत् ॥ ५८ ॥ वायोरदृश्यवचनंपरिशंकमानेष्वाविर्बभूव
भगवान्स्वयमब्जनाभः ॥ व्यासस्वरूपउरुसर्वगुणैकदेहआदायतानगमदाशुचपांडुगेहं ॥ ५९ ॥ तत्स्वीकृ
तेषुसकलाअपिभीष्ममुख्यावैचित्रवीर्यसहिताःपरिपूज्यसर्वान् ॥ कुंत्यासहैवजगृहुःसुभृशंतदार्तावैचित्रवी
र्यतनयाःसहसौबलेन ॥ ६० ॥ वैचित्रवीर्यतनयाःकृपतोमहास्त्राण्यापुश्चपांडुतनयैःसहसर्वराज्ञां ॥ पुत्राश्च
तत्रविविधाअपिबालचेष्टाःकुर्वत्सुवायुतनयेनजिताःसमस्ताः ॥ ६१ ॥ पक्वोरुभोज्यफलसन्नयनायवृक्षेष्वा

रूढराजतनयानभिवीक्ष्यभीमः ॥ पादप्रहारमुरुवृक्षतलेप्रदायसाकंफलैर्विनिपतत्सुफलान्यभुङ्क्त ॥ ६२ ॥ युद्धे
नियुद्धउतधावनउत्प्लवेचवारिप्लवेचनिखिलान्सहितान्कुमारान् ॥ एकोजिगायतरसापरमार्यकर्माविष्णोःसु
पूर्णसदनुग्रहतःसुनित्यात् ॥ ६३ ॥ सर्वान्प्रगृह्यविनिमज्जतिवारिमध्येश्रांतान्विसृज्यहसतिस्मसविष्णुपद्यां ॥
सर्वानुदूह्यचकदाचिदुरुप्रवाहांगंगांसतारयतिसारसुपूर्णपौंस्यः ॥ ६४ ॥ द्वेषंह्यृतेनहिहरौतमसिप्रवेशःप्राणे
चतेनजगतीमनुतौप्रपन्नौ ॥ तत्कारणान्यकुरुतांपरमौकरांसिदेवद्विषांसततविस्तृतसाधुपौंस्यौ ॥ ६५ ॥ दृ
ष्ट्वाऽमितान्यथकरांसिमरुत्सुतेननित्यंकृतानितनयानिखिलाश्चराज्ञां ॥ तस्यामितंबलमुदीक्ष्यसदोरुवृद्धद्वेषा
बभूवुरथमंत्रममंत्रयंश्च ॥ ६६ ॥ येयेहितत्रनरदेवसुताःसुरांशाःप्रीतिंपरांपवनजेनिखिलाअकुर्वन् ॥ तांस्ता
न्विहायदितिजानरदेववंशजाताविचार्यवधनिश्चयमस्यचक्रुः ॥ ६७ ॥ अस्मिन्हतेविनिहताअखिलाश्चपा
र्थाःशक्योबलाच्चननिहंतुमयंबलाढ्यः ॥ छद्मप्रयोगतइमंविनिहत्यवीर्यात्पार्थंनिहत्यनिगडेचविदध्महेन्यान्
॥ ६८ ॥ एवंकृतेनिहतकंटकमस्यराज्यंदुर्योधनस्यतुभवेन्नततोन्यथास्यात् ॥ अस्मिन्हतेनिपतितेचसुरेंद्रसूनौ
शेषाभवेयुरथसौबलिपुत्रदासाः ॥ ६९ ॥ एवंविचार्यविषमुल्बणमंतकाभंक्षीरोदधेर्मथनजंतपसागिरीशा

त् ॥ शुक्रेणलब्धममुतःसुबलात्मजेनप्राप्तंप्रतोष्यमरुतस्तनयायचादुः ॥ ७० ॥ संमंत्र्यराजतनयैर्धृतराष्ट्रजै
स्तुदत्तंससूदमुखतोखिलभक्ष्यभोज्ये ॥ ज्ञात्वायुयुत्सुगदितंबलवान्सभीमोविष्णोरनुग्रहबलाज्जरयांचकार ॥
॥ ७१ ॥ जीर्णेविषेकुमतयःपरमाभितप्ताःप्रासादमाशुविदधुर्हरिपादतोये ॥ ज्ञात्वायुयुत्सुमुखतःस्वयमत्र
चांतेसुष्वापमारुतिरमाधृतराष्ट्रपुत्रैः ॥ ७२ ॥ दोषान्प्रकाशयितुमेवविचित्रवीर्यपुत्रात्मजेष्वनुवरंप्रतिसुप्तमी
क्ष्य ॥ बध्वाभिमंत्रणदृढैरयसाकृतैस्तंपाशैर्विचिक्षिपुरुदेहरिपादजायाः ॥ ७३ ॥ तत्कोटियोजनगभीरमुदं
विगाह्यभीमोविजृंभणतएवविवृश्च्यपाशान् ॥ उत्तीर्यसज्जनगणस्यविधायहर्षंतस्थावनंतगुणविष्णुसदाति
हार्दः ॥ ७४ ॥ तंवीक्ष्यदुष्टमनसोतिविषण्णचित्ताःसंमंत्र्यभूयउरुनागगणानथाष्टौ ॥ शुक्रोक्तमंत्रबल
तःपुरआह्वयित्वापश्चात्सुपंजरगतान्प्रददुःस्वसूते ॥ ७५ ॥ दुर्योधनेनपृथुमंत्रबलोपहूतांस्तत्सारथिःफणि
गणान्पवनात्मजस्य ॥ सुप्तस्यविस्तृतउरस्यमुचद्विशीर्णदंताबभूवुरमुमाशुविदश्यनागाः ॥ ७६ ॥ क्षि
प्त्वासुदूरउरुनागगणानथाष्टौतद्वंशजान्सविनिहत्यपिपीलिकावत् ॥ जघ्नेचसूतमपहस्ततएवभीमःसुष्वाप
पूर्ववदनुत्थितएवतल्पात् ॥ ७७ ॥ तत्तस्यनैजबलमप्रतिमंनिरीक्ष्यसर्वेक्षितीशतनयाअधिकंविषेदुः ॥ निः

श्वासतोदर्शनादपिभस्मयेषांभूयासुरेवभुवनानिचतेमृषासन् ॥ ७८ ॥ दद्भिर्विदश्यनविकारममुष्यकर्तुंशे
कुर्भुजंगमवराअपिसुप्रयत्नाः ॥ कस्यापिनेदृशबलंश्रुतपूर्वमासीदृष्टंकिमुस्वतनयेपिहिरण्यकस्य ॥ ७९ ॥
स्वात्मावनार्थमधिकांस्तुतिमेवकृत्वाविष्णोःसदैत्यतनयोहरिणावितोभूत् ॥ नत्वौरसंबलममुष्यसकृष्यतेहिभृ
त्यैर्बलात्स्वपितुरौरसमस्यवीर्यं ॥ ८० ॥ नैसर्गिकंप्रियमिमंप्रवदंतिविप्राविष्णोर्नितांतमपिसत्यमिदंध्रुवंहि
नैवान्यथौरसबलंभवतीदृशंतदुत्साद्यएषहरिणैवसहैषनोर्थः ॥ ८१ ॥ कृष्णःकिलैषचहरिर्यदुषुप्रजातःसोस्या
श्रयःकुरुततस्यबहुप्रतीपं ॥ संमंत्र्यचैवमतिपापतमानरेंद्रपुत्राहरेश्चबहुचक्रुरथप्रतीपं ॥ ८२ ॥ तैःप्रेरितानृ
पतयःपितरश्चतेषांसाकंबृहद्रथसुतेनहरेःसकाशं ॥ युद्धायजग्मुरमुनाष्टदशेषुयुद्धेष्वत्यंतभग्नबलदर्पमदानिवृ
त्ताः ॥ ८३ ॥ तेनागृहीतरथवाजिगजानितांतंशस्त्रैःपरिक्षततनूभिरलंवमंतः ॥ रक्तंविशस्त्रकवचध्वजवा
जिसूताःस्रस्तांबराःश्लथितमूर्धजिनोनिवृत्ताः ॥ ८४ ॥ एवंबृहद्रथसुतोपिसुशोच्यरूपआर्तोययौबहुशएव
पुरंस्वकीयं ॥ कृष्णेनपूर्णबलवीर्यगुणेनमुक्तोजीवेत्यतीवविजितःश्वसितावशेषः ॥ ८५ ॥ एवंगतेषुबहुशो
नतकंधरेषुराजस्वजोपिमधुरांस्वपुरींप्रविश्य ॥ रामेणसार्धमखिलैर्यदुभिःसमेतोरेमेरमापतिरचिंत्यबलोजय

श्रीः ॥ ८६ ॥ व्यर्थोद्यमाःपुनरपिस्मसधार्तराष्ट्राभीमंनिहंतुमुरुयत्नमकुर्वताज्ञाः ॥ राज्ञांसुतास्तमखिलंसमृषै
वकृत्वाचक्रेजयायचदिशांबलवान्प्रयत्नं ॥ ८७ ॥ प्राचींदिशंप्रथममेवजिगायपश्चाद्याम्यांजलेशपरिपालित
यासहान्यां ॥ यौतौपुरातनदशाननकुंभकर्णौमातृष्वसातनयतांचगतौजिगाय ॥ ८८ ॥ पूर्वंस्तयोर्हिदम
घोषसुतःप्रजातःप्राहुश्चयंनृपतयःशिशुपालनाम्ना ॥ अन्यंवदंतिचकरूशनृपंतथान्यंमातृष्वसातनयमेवचदं
तवक्रं ॥ ८९ ॥ जित्वैवतावपिजिगायचपौंड्रकाख्यंशौरेःसुतंसुतमजैदथभीष्मकस्य ॥ यःपूर्वमासदितिजो
नरहेल्वलाख्योरुक्मीतिनामचबभूवसकुंडिनेशः ॥ ९० ॥ भागेतएवतनयस्यसएववह्नेर्नाम्नाशुचेःसतुपिता
स्यहिमित्रभागः ॥ राह्वंशयुक्तदनुजौक्रथकैशिकाख्यौभागौतथाग्निसुतयोःपवमानशुंध्योः ॥ ९१ ॥ बंधो
र्निजस्यतुबलंसुपरीक्षमाणःशल्योपितेनयुयुधेविजितस्तथैव ॥ भीमोजिगाययुधिवीरमथैकलव्यंसर्वेनृपाश्च
विजिताअमुनैवमेव ॥ ९२ ॥ तद्बाहुवीर्यपरिपालितइंद्रसूनुःशेषान्नृपांश्चसमजैद्बलवानयत्नात् ॥ साल्वंचहं
सडिभिकौचविजित्यभीमोनागाह्वयंपुरमगात्सहितोर्जुनेन ॥ ९३ ॥ तद्बाहुवीर्यमथवीक्ष्यमुमोदधर्मसूनुःसमा
त्यमजोविदुरःसभीष्मः ॥ अन्वेचसज्जनगणाःसहपौरराष्ट्राःश्रुत्वैवसर्वयदवोजहृषुर्नितांतं ॥ ९४ ॥ कृष्णः

सुयोधनमुखाक्रममांबिकेयंजानन्स्वपुत्रवशवर्तिनमेवगत्वा ॥ श्वाफल्किनोगृहमसुंधृतराष्ट्रशांत्यैगंतुंदिदेश
गजनामपुरंपरेशः ॥ ९५ ॥ सोयाद्गजाह्वयममुत्रविचित्रविर्यपुत्रेणभीष्मसहितैःकुरुभिःसमस्तैः ॥ संपूजि
तःकतिपयानवसच्चमासाञ्ज्ञातुंहिपांडुषुमनःप्रसृतिंकुरूणां ॥ ९६ ॥ ज्ञात्वासकुंतिविदुरोक्तितआत्मनाच
मित्रारिमध्यमजनांस्तनयेषुपांडोः ॥ विज्ञायपुत्रवशगंधृतराष्ट्रमंजःसाम्नैवभेदसहितेनजगादविद्वान् ॥९७॥
पुत्रेषुपांडुतनयेषुचसाम्यवृत्तिःकीर्तिंचधर्ममुरुमेषितथार्थकामौ ॥ प्रीतिंपरांत्वयिकरिष्यतिवासुदेवःसाकंस
मस्तयदुभिःसहितःसुराद्यैः ॥ ९८ ॥ धर्मार्थकामसहितांचविमुक्तिमेषितत्प्रीतितःसुनियतंविपरीतवृत्तिः ॥
यास्येवराजवरतत्फलवैपरीत्यमित्थंवचोनिगदितंतवकार्ष्णमद्य ॥ ९९ ॥ इत्थंसमस्तकुरुमध्यउपात्तवाक्यो
राजापिपुत्रवशगोवचनंजगाद ॥ सर्वंवशेभगवतोनवयंस्वतंत्राभूभारसंहृतिकृतेसइहावतीर्णः ॥ १०० ॥
एवंनिशम्यवचनंसतुयादवोस्यज्ञात्वामनोस्यकलुषंतवनैवपुत्राः ॥ इत्यूचिवान्सहमरुत्तनयार्जुनाभ्यांप्राया
त्पुरींचसहदेवयुतःस्वकीयां ॥ १०१ ॥ ज्ञानंतुभागवतमुत्तममात्मयोग्यंभीमार्जुनौभगवतःसमवाप्यकृष्णा
त् ॥ तत्रोषतुर्भगवतासहयुक्तचेष्टौसंपूजितौयदुभिरुत्तमकर्मसारौ ॥ १०२ ॥ प्रद्युम्नोभगवतापिभवेद्गदा

याःशिक्षायदाभगवताक्रियतेनचेमं॥ कुर्यामितिस्मभगवत्समनुज्ञयैवरामादशिक्षदुरुगायपुरःसभीमः॥१०३॥
रामोपिशिक्षितमरींद्रधरात्पुरोस्यभीमेददावथपराणिहरेरवाप ॥ अस्त्राणिशक्रतनयःसहदेवआरनीतिंतथोद्ध
वमुखात्सकलामुदारां ॥ १०४ ॥ कृष्णोथचौपगविमुत्तमनीतियुक्तंसंप्रेषयन्निदमुवाचहगोकुलाय ॥ दुःखं
विनाशयवचोभिररेमदीयैर्नंदादिनांविरहजंममचाशुयाहि ॥ १०५ ॥ मत्तोवियोगइहकस्यचिदस्तिनैवय
स्मादहंतनुभृतांनिहितोंतरेव ॥ नाहंमनुष्यइतिकुत्रचवोस्तुबुद्धिर्ब्रह्मैवनिर्मलतमंप्रवदंतिमांहि ॥ १०६ ॥
पूर्वंयदाह्यजगरोनिजगारनंदंसर्वैर्नशेकुरथतत्प्रविमोक्षणाय ॥ मत्पादसंस्पर्शतःसतदातिदिव्योविद्याधरस्त
दुदितंनिखिलंस्मरंतु ॥ १०७ ॥ पूर्वंसरूपमदतःप्रजहासविप्रान्नित्यंतपःकृशतरांगिरसोविरूपान् ॥ तैःप्रापि
तःसपदिसोजगरत्वमेवमत्तोनिजांतनुमवाप्यजगादनंदं ॥ १०८ ॥ नायंनरोहरिरयंपरमःपरेभ्योविश्वेश्वरः
सकलकारणआत्मतंत्रः ॥ विज्ञायचैनमुरुसंसृतितोविमुक्तायांत्यस्यपादयुगलंमुनयोविरागाः ॥ १०९ ॥ नं
दंयदाचजगृहेवरुणस्यदूतस्तत्रापिमांजलपतेर्गृहमाशुयांतं ॥ संपूज्यवारिपतिराहविमुच्यनंदंनायंसुतस्तव
पुमान्परमःसएषः ॥ ११० ॥ संदर्शितोननुमयैवविकुंठलोकोगोजीविनांस्थितिरपिप्रवरामदीया ॥ मा

नुष्यबुद्धिमपनेतुमजेमयिस्सतस्मान्मयिस्थितिमवाप्यशमंप्रयांतु ॥ १११ ॥ श्रुत्वोद्धवोनिगदितंपरमस्यपुं
सोर्वृंदावनंप्रतिययौवचनैश्चतस्य ॥ दुःखंव्यपोह्यनिखिलंपशुजीवनानामायात्पुनश्चरणसन्निधिमेवविष्णोः
॥११२॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेचतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥
ॐएवंप्रशासतिजगत्पुरुषोत्तमेस्मिन्भीमार्जुनौतुसहदेवयुतावनुज्ञां ॥ कृष्णादवाप्यवर्षत्रितयात्पुरंस्वमाजग्म
तुर्हरिसुतेनविशोकनाम्ना ॥ १ ॥ सैरंध्रिकोदरभवःसतुनारदस्यशिष्योवृकोदररथस्यबभूवयंता ॥ यापिंग
लान्यभवआत्मनिसंस्थितंतंसंस्मृत्यकांतमुरुगायमभूत्त्रिवक्रा ॥ २ ॥ तंपंचरात्रविदमाप्यसुसारथिंसभी
मोमुमोदपुनरापपरात्मविद्यां ॥ व्यासात्परात्मतउवाचचफल्गुनादिदेवेषुसर्वविजयीपरविद्ययैषः ॥ ३ ॥ स
र्वानभागवतशास्त्रपथान्विधूयमार्गंचकारसतुवैष्णवमेवशुभ्रं ॥ क्रीडार्थमेवविजिगायतथोभयात्मयुद्धेबलंच
करवाक्प्रभवेऽमितात्मा ॥ ४ ॥ नित्यप्रभूतसुशुभोप्रतिभोपिविष्णोःश्रुत्वापरांपुनरपिप्रतिभामवाप ॥ को
नामविष्ण्वनुपजीवकआसयस्यनित्याश्रयादभिहितापिरमासदाश्रीः ॥ ५ ॥ व्यासादवापपरमात्मसुतत्व
विद्यांधर्मात्मजोपिसततंभगवत्प्रपन्नः ॥ तेपंचपांडुतनयामुमुदुर्नितांतंसद्धर्मचारिणउरुक्रमशिक्षितार्थाः ॥६॥

यदाभरद्वाजसुतस्त्वसंचयीप्रतिग्रहोज्झोनिजधर्मवर्ती ॥ द्रौणिस्तदाधार्तराष्ट्रैःसमेत्यक्रीडन्पयःपातुमुपैतिस
द्म ॥ ७ ॥ तस्मैमातापिष्टमालोड्यपातुंददातिपीत्वैतितदैषनित्यं ॥ पीतक्षीरान्धार्तराष्ट्रान्समेत्यमयापीतं
क्षीरमित्याहनित्यं ॥ ८ ॥ नृत्यंतमेनंपाययामासुरेतेपयःकदाचिद्रसमस्यसोवैत् ॥ पुनःकदाचित्सतुमातृदत्ते
पिष्टेनेदंक्षीरमित्यारुराव ॥ ९ ॥ दृष्ट्वारुवंतंसुतमात्मजस्यस्नेहान्नियत्यैवजनार्दनस्य ॥ संप्रेरितःकृपयाचार्त
रूपोद्रोणोययावार्जयितुंतदागां ॥ १० ॥ प्रतिग्रहात्सन्निवृत्तःसरामंययौनविष्णोर्हिभवेत्प्रतिग्रहः ॥ दोषाय
यस्मात्सपिताखिलस्यस्वामीगुरुःपरमंदैवतंच ॥ ११ ॥ दृष्ट्वाचैनंजामदग्न्योप्यचिंतयद्द्रोणंकर्तुंक्षितिभारापनो
दे ॥ हेतुंसुराणांनरयोनिजानांहंताचार्यस्यात्सहपुत्रेणचेति ॥ १२ ॥ तेषांवृद्धिःस्यात्पांडवार्थेहतानांमोक्षेपि
सौख्यस्यनसंततिश्च ॥ योग्यासुराणांकलिजासुपापाःप्रायोयस्मात्कलिजाःसंभवंति ॥ १३ ॥ नदेवाना
माशतंपूरुषाहिसंतानजाःप्रायशःपापयोग्याः ॥ नाकारणात्संततेरप्यभावोयोग्यःसुराणांसदमोघरेतसां ॥
॥ १४ ॥ अव्युच्छिन्नेसकलानांसुराणांतंतौकलिर्नोभविताकथंचित् ॥ तस्मादुत्साद्याःसर्वएतेसुरांशाएतेन
साकंतनयेनवीराः ॥ १५ ॥ एवंविचिंत्याप्रतिमःसभार्गवोबभाषईषत्स्मितशोचिषागिरा ॥ अनंतशक्तिःस

कलेश्वरोपित्यक्तंसर्वंनाद्यवित्तंममास्ति ॥ १६ ॥ आत्माविद्याशस्त्रमेतावदस्तितेषांमध्यरुचितंत्वंगृहाण ॥
उक्तःसइत्थंप्रविचिंत्यविप्रोजगादकस्त्वद्ग्रहणेसमर्थः ॥ १७ ॥ सर्वेशितासर्वपरःस्वतंत्रस्त्वमेवकोन्यःसदृश
स्तवेश ॥ साम्यंतवेच्छन्प्रतियात्यधोहियस्मान्नचोत्थातुमलंकदाचित् ॥ १८ ॥ सर्वोत्तमस्येशतवोच्चशस्त्रैः
कार्यंकिमस्माकमनुद्बलानां ॥ विद्यैवदेयाभवताततोजसर्वप्रकाशिन्यमलासुसूक्ष्मा ॥ १९ ॥ इतीरितस्तत्त्व
विद्यादिकाःसविद्याःसर्वाःप्रददौसास्त्रशस्त्राः ॥ अब्दद्विषट्केनसमाप्यताःसययौसखायंद्रुपदंमहात्मा ॥२०॥
दानेर्धराज्यस्यहितत्प्रतिज्ञांसंस्मृत्यपूर्वामुपयातंसखायं ॥ सखातवास्मीतितदोदितोपिजगादवाक्यंद्रुपदोति
दर्पात् ॥ २१ ॥ ननिर्धनोराजसखोभवेतयथेष्टतोविप्रगच्छेतिदैवात् ॥ इतीरितेस्याशुबभूवकोपोजितेंद्रि
यस्यापिमुनेर्हरीच्छया ॥ २२ ॥ प्रतिग्रहात्सन्निवृत्तेनसोयंमयाप्राप्तोमत्पितुःशिष्यकत्वात् ॥ पितुःशिष्यो
ह्यात्मशिष्योभवेतशिष्यस्यार्थःस्वीयएवेतिमत्वा ॥ २३ ॥ सोयंपापोमामवज्ञायमूढोदुष्टंवचोश्रावयदस्यदर्पं ॥
हनिष्यइत्येवमतिंविधाययय‍ौकुरूञ्छिष्यतांनेतुमेतान् ॥ २४ ॥ प्रतिग्रहाद्विनिवृत्तस्यचार्थःस्याच्छिष्येभ्यःकौर
वेभ्योममात्र ॥ एवंमन्वानःक्रीडतःपांडवेयान्सधार्तराष्ट्रान्पुरबाह्यतोख्यात् ॥ २५ ॥ विक्रीडतोधर्मसूनोस्त

दैवसहांगुलीयेनचकंदुकोपतत् ॥ कूपेनशेकुःसहिताःकुमाराउद्धर्तुमेनंपवनात्मजोवदत् ॥ २६ ॥ निष्पत्य
चोद्धृत्यसमुत्पतिष्येकूपादमुष्माद्भृशनीचादपिस्म ॥ सकंदुकांमुद्रिकांपश्यताद्यसर्वेकुमाराइतिवीर्यसंश्र
यात् ॥ २७ ॥ तदाकुमारानवदत्सविप्रोधिगस्त्रबाह्यांभवतांप्रवृत्तिं ॥ जाताःकुलेभारतानांनवित्थदिव्यानि
चास्त्राणिसुरार्चितानि ॥ २८ ॥ इतीरिताअस्त्रविदंकुमाराविज्ञायविप्रंसुरपूज्यपौत्रं ॥ संप्रार्थयामासुरथोद्धृतिं
प्रतिप्रधानमुद्रायुतकंदुकस्य ॥ २९ ॥ सचाश्विषीकाभिरथोत्तरोत्तरंसंप्रास्यदिव्यास्त्रबलेनकंदुकं ॥ उद्धृत्यमु
द्रोद्धरणार्थिनःपुनर्जगादभुक्तिर्ममकल्प्यतामिति ॥ ३० ॥ यथेष्टवित्ताशनपानमस्यधर्मात्मजःप्रतिजज्ञेसु
शीघ्रं ॥ तथैवतेनोद्धृतमंगुलीयंत्रिवर्गमुख्यात्मजवाक्यतोनु ॥ ३१ ॥ पप्रच्छुरेनंसहिताःकुमाराःकोसीति
सोप्याहपितामहोवः ॥ वक्तेतितेदुद्रुवुराशुभीष्मंद्रोणोयमित्येवसतांस्तदोचे ॥ ३२ ॥ नराजगेहेसकदाचिदे
तितेनादृष्टःसकुमारैःपुरातः ॥ भीष्मोविद्यास्तेनसहैवचिंतयन्नस्त्रप्राप्तिंतस्यशुश्रावरामात् ॥ ३३ ॥ श्रुत्वा
वृद्धंकृष्णवर्णंद्विजंतंमहास्त्रविद्यामपितांमहामतिः ॥ द्रोणंज्ञात्वातस्यशिष्यत्वएतान्ददौकुमारांस्तत्रगत्वास्वयं
च ॥ ३४ ॥ द्रोणोथतानवदद्योमदिष्टंकर्तुंप्रतिज्ञांप्रथमंकरोति ॥ तंधन्विनांप्रवरंसाधयिष्यइत्यर्जुनस्तामकरो

त्प्रतिज्ञां ॥ ३५ ॥ उन्मादनादीनिसवेदकृष्णादस्त्राण्यनापत्सुनतानिमुंचेत् ॥ इत्याज्ञयाकेशवस्यापराणि
प्रयोगयोग्यानिसदेच्छतिस्म ॥ ३६ ॥ भीष्मादिभिर्भवितासंगरोनस्तदानाहंगुरुभिर्नित्ययोद्धा ॥ भवेयमे
कःफल्गुनोस्त्रज्ञएषांनिवारकश्चेन्ममधर्मलाभः ॥ ३७ ॥ नबुद्धिपूर्वंवरइंदिरापतेरन्यत्रमेग्राह्यइतश्चजिष्णुः ॥
करोतुगुर्वर्थमितिस्मचिंतयन्भीमःप्रतिज्ञांनचकारतत्र ॥ ३८ ॥ तत्प्रेरितेनार्जुनेनप्रतिज्ञाकृतायदाविप्रवरस्त
तःपरं ॥ स्नेहंनितांतंसुरराजसूनौकृत्वामहास्त्राणिददौसतस्य ॥३९॥ सपक्षपातंचचकारतस्मिन्करोतिचास्यो
रुतरांप्रशंसां ॥ रहस्यविद्याश्चददातितस्यनान्यस्यकस्यापितथाकथंचित् ॥ ४० ॥ भीमःसमस्तंप्रतिभाबलेन
जानन्स्नेहंत्वद्वितीयंकनिष्ठे ॥ द्रोणस्यकृत्वासकलास्त्रवेदिनंकर्तुंपार्थंनार्जुनवच्चकार ॥४१॥ नैवातियत्नेनददर्श
लक्ष्यंशुश्रूषायांपार्थमग्रेकरोति ॥ स्वबाहुवीर्याद्भगवत्प्रसादान्निहन्मिशत्रून्किमनेनचेति ॥४२॥ तदासमीयुः
सकलाःक्षितीशपुत्राद्द्रोणात्सकलास्त्राण्यवाप्तुं ॥ ददौसतेषांपरमास्त्राणिविप्रोरामादवाप्तान्यगतानिचान्यैः ४३
अस्त्राणिचित्राणिमहांतिदिव्यान्यन्यैर्नृपैर्मनसाप्यस्मृतानि ॥ अवाप्यसर्वेतनयान्नृपाणांशक्ताबभूवुर्नयथैवपू
र्वे ॥ ४४ ॥ नैतादृशाःपूर्वमासन्नरेंद्राअस्त्रेबलेसर्वविद्यासुचैव ॥ दौष्यंतिमांधातृमरुत्तपूर्वाश्चैतत्समानासु

रुदारवीर्याः ॥ ४५ ॥ तदाकर्णोथैकलव्यश्चदिव्यान्यस्त्राण्याप्तुंद्रोणसमीपमीयतुः ॥ सूतोनिषादइतिनैतयो
रदादस्त्राणिविप्रःसतुरामशिष्यः ॥ ४६ ॥ कर्णोनवाप्यनिजमीप्सितमुच्चमानोयस्मादवापपुरुषोत्तमतोस्त्र
बृंदं ॥ विप्रोप्ययंतमजमेमिभृगोःकुलोत्थमित्थंविचिंत्यसययौभृगुपाश्रमाय ॥ ४७ ॥ ससर्ववेत्तुश्चविभोर्भ
येनविप्रोहमित्यवददस्त्रवरातिलोभात् ॥ जानन्नपिप्रददावस्यरामोदिव्यान्यस्त्राण्यखिलान्यव्ययात्मा ॥४८॥
अस्त्रज्ञचूडामणिमिंद्रसूनौविश्वस्यहंतुंधृतराष्ट्रपुत्रः ॥ एनंसमाश्रित्यदृढोभवेतेत्यदाज्ज्ञात्वैवास्त्रमस्मैरमेशः ४९
ज्ञानंचभागवतमाप्यपराश्चविद्यारामादवाप्यविजयंधनुरग्र्ययानं ॥ अब्दैश्चतुर्भिरथचन्यवसत्तदंतेहातुंनशक्त
उरुगायमिमंसकर्णः ॥ ५० ॥ अंकेनिधायसकदाचिदमुष्यरामःशिष्येशिरोविगतनिद्रउदारबोधः ॥ संसु
प्रवत्सुरवरःसुरकार्यहेतोर्दातुंचवालिनिधनस्यफलंतदस्य ॥ ५१ ॥ तत्रासराक्षसवरःसतुहेतिनामाकालेमहेंद्र
मनुपास्यहिशापतोस्य ॥ कीटस्तमिंद्रउततत्रसमाविवेशकर्णस्यशापमुपपादयितुंसुतार्थे ॥ ५२ ॥ कर्णःस
कीटतनुगेनकिरीटिनैवह्यूरोरधस्तलतऔपरिगात्त्वचश्च ॥ विद्धःशरेणसयथारुधिरस्यधारांसुस्रावतंविगतनि
द्रइवाहरामः ॥ ५३ ॥ किंत्वंनचालयसिमांरुधिरप्रसेकेप्राप्तेपिपावनविरोधिनिकोसिचेति ॥ तंप्राहकर्णइह

नैवमयाविधेयोनिद्राविरोधइतिकीटउपेक्षितोमे ॥ ५४ ॥ जात्यास्मिसूतउततेतनयोस्मिसत्यंतेनास्मिविप्रइ
तिभार्गववंशजोहं ॥ अग्रेब्रुवंभवतईशनहित्वदन्योमातापितागुरुतरोजगतोपिमुख्यः ॥ ५५ ॥ इत्युक्तमात्र
वचनेसतुकीटकोस्यरामस्यदृष्टिविषयत्वतएवरूपं ॥ संप्राप्यनैजमतिपूर्णगुणस्यतस्यविष्णोरनुग्रहतआपवि
मानगःस्वः ॥ ५६ ॥ अथाहरामस्तमसत्यवाचंनतेसकाशेममवासयोग्यता ॥ तथापितेनैववृथामदीयाभक्ति
र्भवेज्जेष्यसिसर्वशत्रून् ॥ ५७ ॥ अस्पर्धमानंनकथंचनत्वांजेताकश्चित्स्पर्धमानस्तुयासि ॥ पराभूतिंनात्र
विचार्यमस्तिप्रमादीत्वंभविताचास्त्रसंघे ॥ ५८ ॥ याहीतितेनोक्तउदारकर्मणाकर्णोययौतंप्रणम्येशितारं ॥
तथैकलव्योपिनिराकृतोमुनाद्रोणेनतस्यप्रतिमांवनेर्चयन् ॥ ५९ ॥ ततःकदाचिद्धृतराष्ट्रपुत्रैःपांडोःसुतामृ
गयांसंप्रयाताः ॥ अग्रेगच्छन्सारमेयोरुरावधर्मात्मजस्यात्रवनेमृगार्थी ॥ ६० ॥ श्रुत्वारावंसारमेयस्यदूराच्छ
रैर्मुखंशब्दवेधीपुपूरे ॥ सएकलव्योव्रणमस्यनाकरोच्छ्वापूरितास्यःपांडवानभ्ययात्सः ॥ ६१ ॥ दृष्ट्वाचित्रंकु
रवःपांडवाश्चद्रष्टुंकर्तारंमार्गयामासुरत्र ॥ द्रोणाकृतिंमार्तिकींपूजयंतंददृशुश्चैनंधनुरेवाभ्यसंतं ॥ ६२ ॥ पैशा
चमेवैषपिशाचकेभ्यःपूर्वंविवेदास्त्रबृंदंनिषादः ॥ दिव्यान्यस्त्राण्याप्तुमेतांचशिक्षांद्रोणंसदापूजयतिस्मभक्त्या

॥ ६३ ॥ दृष्ट्वाविशेषंतममुष्यपार्थोद्रोणायोचेत्वद्वचोमेमृषासीत् ॥ इत्युक्तएनंत्वभिगम्यदक्षिणाविप्रोययाचे
दक्षिणांगुष्ठमेव ॥ ६४ ॥ तस्यप्रसादोपचितोरुशिक्षोनिषादोदाद्दक्षिणाङ्गुष्ठमस्मै ॥ ततःपरंनास्यबभूवशिक्षा
सन्मुष्टिहीनस्यसमार्ज्जुनेन ॥ ६५ ॥ पुनःकृपालूरैवतपर्वतेतंद्रोणःप्रादादस्त्रवराणितस्मै ॥ एकांतएवास्यभ
क्त्यासुतुष्टोधन्विश्रेष्ठंकृतवानर्ज्जुनंच ॥ ६६ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभार
ततात्पर्यनिर्णयेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
ॐ कालेत्वेतस्मिन्भूयएवाखिलैश्चनृपैर्युक्तोमागधोयोद्धुकामः ॥ प्रायाद्यदूंस्तत्रनित्याव्ययातिबलैश्वर्योपीच्छ
यागात्सकृष्णः ॥ १ ॥ संदर्शयन्बलिनामल्पसेनाद्युपस्कराणांबहुलोपस्करैश्च ॥ प्राप्तेविरोधेबलिभिर्नीतिम
ग्र्यांययौसरामोदक्षिणाशांरमेशः ॥ २ ॥ सोनंतवीर्यःपरमोभयोपिनीत्यैगच्छञ्जामदग्न्यंददर्श ॥ क्रीडार्थमे
कोपिततोतिदुर्गंश्रुत्वागोमंतंतत्रययौसहाग्रजः ॥ ३ ॥ तदादुग्धाब्धौसंसृतिस्थैःसुराद्यैःपूजांप्राप्तुंस्थानमेषां
चयोग्यं ॥ मुक्तस्थानादापनारायणोजोबलिश्चागात्तत्रसंद्रष्टुमीशं ॥ ४ ॥ तत्रासुरावेशममुष्यविष्णुःसंद
र्शयन्सुप्तिहीनोपिनित्यं ॥ संसुप्तवच्छिश्यउदारकर्मासंज्ञायैदेवानांमुखमीक्ष्याप्रमेयः ॥ ५ ॥ देवाश्चतद्भाव

विदोखिलाश्चनिमीलिताक्षाःशयनेषुशिश्यिरे ॥ तदाबलिस्तस्यविष्णोःकिरीटमादायागाज्जहसुःसर्वदेवाः ॥
॥ ६ ॥ नारायणेसर्वदेवैःसमेतेब्रह्मादिभिर्हासमानेसुपर्णः ॥ गत्वापातालंयुधिजित्वाबलिंचकिरीटमादाया
भ्ययाद्यत्रकृष्णः ॥ ७ ॥ तत्तस्यशीर्ष्णिप्रतिमुच्यनत्वाखगस्तुत्वादेवदेवंरमेशं ॥ स्मृतआगच्छेत्येवविसर्जि
तोमुनाययौदुग्धाब्धिंयत्रनारायणोसौ ॥ ८ ॥ किरीटंतत्कृष्णमूर्ध्निप्रविष्टंतत्तुल्यमासीत्तस्यरूपेष्वभेदात् ॥
तदिच्छयाचैवनारायणस्यशीर्ष्ण्यप्यासीद्युगपद्दुग्धवार्धौ ॥ ९ ॥ पूर्वंप्राप्तान्येवदिव्यायुधानिपुनर्वैकुंठंलोक
मितानिभूयः ॥ तदावतेरूरौहिणेयस्यचैवभार्याप्यागाद्वारुणीनामपूर्वा ॥ १० ॥ सैवापरंरूपमास्थायचागा
च्छ्रीरित्याख्यंसेंदिरावेशमग्र्यं ॥ कांतिश्चागात्तस्यसोमस्यचान्याभार्याद्वयोःपूर्वतनासुरूपा ॥ ११ ॥ ताभी
रामोमुमुदेतत्रतिष्ठन्शशांकपूगोद्रिक्तकांतिःसुधामा ॥ तस्यावारुण्याःप्रतिमापेयरूपाकादंबरींवारुणींतांपपौ
सः ॥ १२ ॥ एवंतयोःक्रीडतोःस्वैरमत्रराजन्यवृंदानुगतोजरासुतः ॥ गिरिंगोमंतंपरिवार्यादहत्तंदृष्ट्वादेवौ
पुप्लुवतुर्बलाढ्यौ ॥ १३ ॥ गिरिस्ताभ्यांपीडितःसन्निमग्नोभूमौपञ्चांयोजनैकादशंसः ॥ निष्पीडिताज्जलधा
रोद्गतास्माद्वार्ह्निंव्याप्तंशमयामाससर्वं ॥ १४ ॥ सेनांप्रविष्टौसर्वराजन्यबृंदंव्यमश्नतांदेववरौस्वशस्त्रैः ॥ तत्रैव

हंसोडिभिकश्चैकलव्यःसकीचकस्तौशिशुपालपौंड्रकौ ॥ १५ ॥ भौमात्मजोदंतवक्रश्चरुक्मीसौभाधिपोमैंद
मैंदानुजौच ॥ अन्येचयेपार्थिवाःसर्वएवक्रोधात्कृष्णंपरिवार्याभ्यवर्षन् ॥ १६ ॥ शस्त्रैरस्त्रैर्द्रुमपूगैःशिलाभि
र्भक्ताश्चयेशल्यबाह्लीकमुख्याः ॥ ससोमदत्तःसौमदत्तिर्विराटःपांचालराजश्चजरासुतस्य ॥ भयात्कृष्णंशरव
र्षैरवर्षन्कारागृहेवासितामागधेन ॥ १७ ॥ सर्वानेताञ्छरवर्षेणकृष्णोविसूतवाजिध्वजशस्त्रवर्मणः ॥ कृत्वा
वमञ्छोणितानार्तरूपान्विद्रावयामासहरिर्यथामृगान् ॥ १८ ॥ हत्वासेनांविंशदक्षौहिणींतांत्रिभिर्युक्तांरुक्मि
णंनैवकृष्णः ॥ रुक्मिण्यर्थेपीडयामासशस्त्राण्यस्यच्छित्वाविरथंद्रावयानः ॥ १९ ॥ जरासुतोरौहिणेयेनयु
द्धंचिरंकृत्वातन्मुसलेनपोथितः ॥ विमोहितःप्राप्तसंज्ञश्चिरेणक्रुद्धोगदांतदुरस्यभ्यपातयत् ॥ २० ॥ तेनाहतःसु
भृशंरौहिणेयःपपातमूर्च्छाभिगतःक्षणेन ॥ अजेयत्वंतस्यदत्तंहिधात्रापूर्वंगृहीतोविष्णुनारामगेन ॥ २१ ॥ त
थाकृतेबलभद्रेतुकृष्णोगदामादायस्वामगान्मागधेशं ॥ तताडजत्रौसतयाभिताडितोजगामगांमूर्च्छयाभिप्लुतां
गः ॥ २२ ॥ अथोत्तस्थौरौहिणेयःसहैवसमुत्तस्थौमागधोप्यग्र्यवीर्यः ॥ क्रुद्धोगृहीत्वामौलिमस्याशुरामोवधा
योद्यच्छन्मुसलंबाहुशाली॥२३॥अथाब्रवीद्वायुरेनंनरामत्वयाहंतुंशक्यतेमागधोयं ॥ वृथानतेबाहुबलंप्रयोज्य

ममोघंतेयद्बलंतद्ददस्त्रं ॥ २४ ॥ अन्योहंताबलवानस्यचेतिश्रुत्वाययौबलभद्रोविमुच्य ॥ जरासुतंपुनरुद्य
च्छमानंजघानकृष्णोगदयास्वयैव ॥ २५ ॥ तेनाहतःस्रस्तसमस्तगात्रःपपातमूर्च्छांभिगतःसराजा ॥ चिरा
त्संज्ञांप्राप्यचांतर्हितोसौसंप्राद्रवद्भीतभीतःसलज्जः ॥ २६ ॥ ययौशिष्टैराजभिःसंयुतश्चपुरंजीवेत्येवकृष्णेनमु
क्तः ॥ पुनर्युद्धंबहुशःकेशवेनकृत्वाजितोराजगणैःसमेतः ॥ कृष्णोजित्वामागधंरौहिणेययुक्तोययौदमघोषे
णसार्धं ॥ २७ ॥ पितृष्वसायाःपतिनातेनचोक्तःपूर्वंजितेनापियुधिस्सबांधवात् ॥ यामःपुरंकरवीराख्यमेव
महालक्ष्म्याःक्षेत्रसंदर्शनाय ॥ २८ ॥ श्रुत्वावाक्यंतस्ययुद्धेजितस्यप्रीत्यायुक्तस्सात्मनातद्युतोगात् ॥ २९॥
गंधर्वोसौदनुनामानरोभूत्तस्मात्कृष्णेभक्तिमांश्चासराजा ॥ पुरंप्राप्तांस्तान्सविज्ञायपापःसृगालाख्योवासुदेवः
क्रुधागात् ॥ ३० ॥ सूर्यप्रदत्तंरथमारुह्यदिव्यंवरादवध्यस्तिग्मरुचेःसकृष्णं ॥ योद्धुंययावमुचच्चास्त्रसंघाञ्छि
रस्तस्याथाशुजहारकृष्णः ॥ ३१ ॥ द्विधाकृत्वादेहमस्यारिणाचपुत्रंभक्तंतस्यराज्येभिषिच्य ॥ सशक्रदेवंम
णिभद्रःपुरायोययौपुरींस्वांसहितोग्रजेन ॥ ३२ ॥ नीतिंबलिष्ठस्यविहायसेनांदूराद्युद्धंदर्शयित्वैवगुप्त्यै ॥
स्वसेनायाःसर्वपूर्णात्मशक्तिःपुनःपुरींप्राप्यसंपूजितोवसत् ॥ ३३ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्य

विरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐगतेथचेदिपेस्वकंपुरंजनार्दनोशृणोत् ॥ रमैवरुक्मिणीतियोद्यतांस्वयंवरायतां ॥ १ ॥ सरुक्मिनामकोग्रजःश्रियोद्विषन्नमापतिं ॥ हरेःप्रदातुमुद्यतांन्यवारयद्धरिप्रियां ॥ २ ॥ प्रघोषितेस्वयंवरेथतेनमागधादयः ॥ समीयुरुग्रपौरुषाःससाल्वपौंड्रचेदिपाः ॥ ३ ॥ तदाजगामकेशवोजवेनकुंडिनंपुरं ॥ स्मृतोथतेनपक्षिराट्समाजगामकेशवं ॥ ४ ॥ पतत्रवायुनास्यतेनरेश्वराःप्रपातिताः ॥ यदेदृशंपतत्रिणोबलंहरेःकिमुच्यते ॥ ५ ॥ किमत्रनःकृतंभवेत्सुखायहीतितेब्रुवन् ॥ अथाब्रवीज्जरासुतोजयीपयोब्धिमंदिरः ॥ ६ ॥ किलैषपक्षिवाहनोयतश्चनान्यथाभवेत् ॥ जितावयंचसर्वशोमुनैकलेनसंयुगे ॥ ७ ॥ अनेकशोनसंगतैर्जितःकदाचिदेषहि ॥ अमुष्यचाग्रजःपुरानिहंतुमुद्यतोहिमां ॥ ८ ॥ अदृश्यवाक्यतोत्यजत्प्रताडनात्सुपीडितं ॥ किमस्यतूच्यतेबलंवयंतृणोपमाःकृताः ॥ समस्तशोमृधेमृधेहियेनचाक्षतेनहि ॥ ९ ॥ किमत्रकुर्वतांसुखंभवेदुदीर्णसंकटे ॥ इतिब्रुवन्नवाङ्मुखंनृपश्चकारविच्छविः ॥ १० ॥ अथाहचेदिभूपतिःसदंतवक्रकोवचः ॥ पुराहरेर्हिपार्षदःप्रसन्नबुद्धिरेकदा ॥ ११ ॥ शृणुष्वराजसत्तमप्रभुंशिवस्वयंभुवोः ॥ हरिंवदंतिकेचि

दप्यदोभवेन्नवैमृषा ॥ १२ ॥ तथाऽऽवयोश्चदर्शनेभवेत्कदाचिदूर्जिता ॥ अमुष्यभक्तिरन्यथापुनश्चजायते
क्रुधा ॥ १३ ॥ नकारणंचविघ्नहेनसंशयःपरोहरिः ॥ व्रजामतंसुखार्थिनोवयंविहायशत्रुतां ॥ १४ ॥ इदं
हिनःशुभप्रदंनचान्यथाशुभंक्वचित् ॥ इतीरितोजरासुतोददर्शतौदहन्निव ॥ १५ ॥ अथप्रहस्यसौभराड्वचो
जगादमागधं ॥ विनिंद्यतौक्रुधास्फुरन्क्रुधास्फुरंतमीक्ष्यच ॥ १६ ॥ नतन्मृषाहरिःस्वयंजनार्दनोवधाय
नः ॥ प्रजातएषयादवोवयंचदानवेश्वराः ॥ १७ ॥ स्वधर्मएषनःसदाहृदप्रतीपताहरौ ॥ स्वधर्मिणोहताअ
पिप्रयामसद्गतिंध्रुवं ॥ १८ ॥ शिवश्चनःपरागतिर्गुरुर्भवानरिर्हरिः ॥ इतीरितःसमागधोजगादसाधुसाध्वि
ति ॥ १९ ॥ तथैवरुक्मिपूर्वकाःकरूशचेदिपौचतौ ॥ विनिश्चयंकुबुद्धयोयुधेचचक्रुरूर्जितं ॥ २० ॥ सदा
प्रतीपकारिणौभवावकृष्णइत्यपि ॥ गुरोःप्रसादमाप्नुतांकरूशचेदिभूभृतौ ॥ २१ ॥ पुनश्चतेत्वमंत्रयन्सहैव
पापबुद्धयः ॥ ध्रुवंसमागतोहरिर्लभेतरुक्मिणीमिमां ॥ २२ ॥ अयंत्रिलोकसुंदरःसुरूपिणीचरुक्मिणी ॥ सु
खेनबाहुनाप्ययंसमस्तलोकजिद्वशी ॥ २३ ॥ समस्तवेदिनांवरंजितारिमग्र्यरूपिणं ॥ समस्तयोषितांवरा
व्रजेतरुक्मिणीध्रुवं ॥ २४ ॥ वयंचमानसंक्षयंनितांतमाप्नुमस्तदा ॥ नशक्नुमोनिवारितुंशरैरमुंकथंचन ॥ २५ ॥

अतःस्वयंवरेयथानसंगमोहरेर्भवेत् ॥ तथाविधानमेवनःसुनीतिरूर्जिताध्रुवं ॥२६॥ अतोनदेयमस्यनःसुभूभु
जांसमागमे ॥ क्वचित्कदाचिदासनंनचार्घ्यपूर्वकोविधिः॥२७॥नचास्यतिक्वचित्क्षितौविमानितःपुरोहिनः॥
वरासनस्थभूभुजांसमानितोहिदैवतैः ॥ २८ ॥ सदर्पमानसंयुतःक्रुधाप्रयास्यतिध्रुवं ॥ पुरींस्वकांततोवयंविधे
मचस्वयंवरं ॥ २९ ॥ इतिस्मसर्वभूभुजांविनिश्चयंसकैशिकः ॥ क्रथोवगम्यभीष्मकानुजोभ्ययाद्धरिंद्रुतं
॥३०॥ प्रणम्यपादपद्मयोर्निजंगृहंप्रवेश्यच ॥ महासनंप्रदायतौप्रचक्रतुर्वरार्चनं ॥ ३१ ॥ अथागमच्छतक्रतो
र्वचःप्रगृह्यभूभुजः ॥ जरासुतादिकान्पुमानुवाचचार्थवद्वचः ॥ ३२ ॥ अहंप्रियःशचीपतेःसदास्यचाक्षिगो
चरः ॥ सुरेंद्रआज्ञयावदन्नृपान्वईश्वरोहिसः ॥ ३३ ॥ समस्तराजसत्पतिर्हरिर्नचान्यइत्यपि ॥ वराभिषेकमीशि
तुःकुरुध्वमाश्वसंशयं ॥ ३४ ॥ अतोन्यथाशिरस्यहंनिपातयामिवोशनिं ॥ इतीदमिंद्रशासनंकुरुध्वमित्यसौय
यौ ॥ ३५ ॥ तदीरितंनिशम्यतेपुनःसुतप्तचेतसः ॥ बभूवुरूचिरेवचःसुगर्वितोहिवासवः ॥ ३६ ॥ पुराबिभेतिनः
सदाप्रतिप्रतिस्मवासवः ॥ उताद्यकृष्णसंश्रयाद्दृढंविभीषयस्यसौ ॥३७॥ अदृश्यएवदेवराड्यदिस्मवज्रमुत्सृजे
त् ॥ भवेमपीडितावयंवरादमृत्यवोपिहि ॥ ३८ ॥ पुरादिविस्थितस्यचप्रमर्दनेवयंक्षमाः ॥ उताद्ययद्यमुंव

यंव्रजेमकृष्णएष्यति ॥ ३९ ॥ अतोभिषेचनाद्यदीहशार्ङ्गिणःशचीपतिः ॥ नवज्रमुत्सृजेत्तदाभिषेचयामतं
वयं ॥ ४० ॥ अतोन्यथादनुर्यथावरादमृत्युकोपिसन् ॥ सुरेंद्रवज्रताडितोबभूवकुक्षिगास्ययुक् ॥ ४१ ॥
तथैवकृष्णसंश्रयात्सनःशचीपतिर्नयेत् ॥ इतिस्मनिश्चितानृपानयातयंतशौरये ॥ ४२ ॥ समस्तशोजरासु
तादिभिःकृतेभिषेचने ॥ अतीवभग्नमानकान्नचानुयातिकश्चन ॥ ४३ ॥ समाश्रयंचकेशवंतदैवजीवनार्थि
नः ॥ प्रकुर्युरासुराअपीतिदेवकार्यसंक्षयः ॥ ४४ ॥ इतीक्ष्यपाकशासनोवदज्जरासुतादिकान् ॥ सरुक्मिसा
ल्वचेदिपोनयातुमागधोहरिं ॥ ४५ ॥ ततस्तुतान्विनापरेधिराजराजइत्यमुं ॥ तदाभिषेक्तुमुद्यतानृपाःसु
रेशशासनात् ॥ ४६ ॥ ततःशचीपतिर्निजंवरासनंहरेरदात् ॥ विवेशतत्रकेशवोनभस्थलावतारिते ॥४७॥
करेप्रगृह्यकेशवोन्यवेशयत्सहासने ॥ पतत्रिपुंगवंचतौसभीष्मकानुजौप्रभुः ॥ ४८ ॥ अथाखिलानरेश्वरामु
नींद्रसंयुताहरिं ॥ सुशातकौंभकुंभकैःप्रचक्रुराभिषेकिणं ॥ ४९ ॥ विरिंचशर्वपूर्वकैरभिष्टुतःसुरादिभिः ॥
समस्तदेवगायकैःप्रगीतआसकेशवः ॥ ५० ॥ अथाहभीष्मकंप्रभुःस्वयंवरःकिलत्वया ॥ अभीप्सितःसु
ताकृतेशुभायतेभवेन्नसः ॥ ५१ ॥ इयंरमातवात्मजाबभूवतांहरेर्नचेत् ॥ ददातिचेत्तदापितानिरिंदिरोव्रजे

दधः ॥ ५२ ॥ हितायचैतदीरितंतवान्यथानचिंतय ॥ नयोषिदिच्छयात्वहंब्रवीमिपश्ययादृशः ॥ ५३ ॥
उदीर्यचैवमीश्वरश्चकारहाविरात्मनः ॥ सविश्वरूपमुत्तमंविसंख्यशीर्षबाहुकं ॥ ५४ ॥ अनंततेजआततंवि
संख्यरूपसंयुतं ॥ विचित्रमौलिकुंडलांगदोरुहारनूपुरं ॥ ५५ ॥ ज्वलत्सुकौस्तुभप्रभाप्रभासकंशुभांबरं ॥
प्रपश्ययादृशाःस्त्रियोममेत्यदर्शयच्छ्रियं ॥ ५६ ॥ अनंतरूपिणींपरांमनुष्यदृष्टितोधिकां ॥ सरुक्मिणीत
नोरपिव्यदर्शयच्चदेवताः ॥ ५७ ॥ तदद्भुतंसमीक्ष्यतुप्रभीतआसभीष्मकः ॥ पपातपादयोर्विभोःकरोमितत्त
थेतिच ॥ ५८ ॥ पुनश्चविश्वरूपतांपिधायपद्मलोचनः ॥ जगामपक्षिवाहनःपुरींस्वबाहुपालितां ॥ ५९ ॥
अपांपतिश्चमैथिलःस्वयंवरंकृतावपि ॥ हरिंविनिश्चयादियंव्रजेदितिस्मचक्रतुः ॥ ६० ॥ स्वयंवरःक्षितेर्भुजां
स्वधर्मइत्यतोद्वयोः ॥ नदोषआसभीष्मकोनकेशवार्थमैच्छत ॥ ६१ ॥ अतोहरौप्रबोध्यतंगतेकृपालुसत्तमे ॥
वशीकृतेचभीष्मकेनृपास्त्वमंत्रयन्पुनः ॥ ६२ ॥ यशश्चधर्ममुत्तमंविधित्सताचृकोदरे ॥ नकेशवेनसूदितोज
रासुतोहिमन्यते ॥ ६३ ॥ वराच्छिवस्यमामयंनहंतुमीष्टउत्तमात् ॥ अतःशिवप्रसादतोऽजितोपिजेष्यउत्तरं
॥ ६४ ॥ मृधेमृधेजितोपिसन्दृढाशयापुनःपुनः ॥ समीहतेयुधेशिवंनचावमन्यतेक्वचित् ॥ ६५ ॥ अतः

पुनश्चभूमिपानुवाचबारुहद्रथः ॥ धिगेवपौरुषंहिनोयदेषनोजयत्सदा ॥ ६६ ॥ अभूपतेर्नचासनंप्रदेयमि
त्युदाहृतं ॥ अमुष्यनस्तदन्यथाबभूवचिंतितंनृपाः ॥ ६७ ॥ अयंनृपोत्तमांगणेमहेंद्रपीठमारुहत् ॥ समस्त
राजराजतामवापनोप्यनिच्छतां ॥ ६८ ॥ अतःपुनःकथंहरिंवयंजयेमचिंत्यतां ॥ यथाचभीष्मकात्मजा
मवाप्नुयाच्चचेदिराट् ॥ ६९ ॥ अयंहिदत्तपुत्रकोममौरसाद्विशिष्यते ॥ अतोनिवेश्यएषमेसुरूपिणीचरु
क्मिणी ॥७०॥ शिवागमेषुशिष्यकाःसरुक्मिसाल्वपौंड्रकाः ॥ ममाखिलानृपास्ततःकुरुध्वमेतदेवमे ॥ ७१ ॥
इतीरितेतुसौभराड्जगादरुक्मिसंविदा ॥ स्वयंवरोनिवर्तितःस्वसारमेषदास्यति ॥ ७२ ॥ नचातिवर्तितुंक्ष
मःपितास्यचेदिपायतां ॥ प्रदातुकाममात्मजंवयोगतस्तथाऽबलः ॥ ७३ ॥ स्वयंतुकृष्णएत्यनोविजित्यक
न्यकांहरेत् ॥ ततोस्यपूर्वमेवनोह्यभावताकृताशुभा ॥ ७४ ॥ उपायएषचिंतितोमयात्रमागधेश्वर ॥ मुनिं
हिगर्गनामकंह्यमुष्यशालआक्षिपत् ॥ ७५ ॥ यदास्यषंढतोदितामुनेःपुरोहितस्यच ॥ परेणवृष्णयोहसंश्चु
कोपगर्गएषुहि ॥ ७६ ॥ चकारचप्रतिश्रवंसमार्जयेसुतंद्रुतं ॥ अकृष्णतांयआनयेद्ध्रुवोपिवृष्णिनाशकः ॥
॥ ७७ ॥ यतोहिकृष्णसंश्रयाद्गतापहासितावयं ॥ इतिब्रुवन्वनंययौतपश्चशैवमाचरत् ॥ ७८ ॥ सचूर्णमा

यसंत्वदन्ददर्शचाब्दतःशिवं ॥ वरंततोभिपेदिवान्सुतंहरेरभावदं ॥ ७९ ॥ सविष्णुदैवतोपिसन्प्रविष्टउल्ब
णासुरैः ॥ व्यधाद्धरेःप्रतीपकंव्रतंतुनैष्ठिकंजहौ ॥ ८० ॥ तमारचासुराप्सराबलिष्ठपुत्रकाम्यया ॥ प्रविश्यगो
पिकांगनासमूहमध्यमुल्बणा ॥ ८१ ॥ सयावनेनभूभृताहिगोपिकाभिरर्चितः ॥ अपुत्रकेणजानतामुनेर्म
नोनुचिंतितं ॥८२॥ सचाप्सरस्तनौसुतंनिषिच्ययावनायच ॥ ददौविमोहितःक्रुधाकिमेतदीशवैरिणः ॥८३॥
सआश्रमाच्चनैष्ठिकाद्विदूषितःप्रतीपकृत् ॥ हरेश्चतापमेयिवाञ्जगर्हचात्मशेमुषीं ॥ ८४ ॥ जगामचारणंहरिंप्र
पाहिमांसुपापिनं ॥ इतिस्मविष्ण्वनुज्ञयाचकारवैष्णवंतपः ॥ ८५ ॥ कुतोहिभाग्यमापतेन्मुनेःशिवार्चनेस
दा ॥ भवादृशाहिदानवाःस्थिराःशिवार्चनेसदा ॥ ८६ ॥ सुतोस्यकालनामकोबभूवकृष्णमर्दितुं ॥ सदैव
कालकांक्षणात्सयावनाभिषेचितः ॥८७॥ तवैवशिष्यएषचातिभक्तिमान्हिशंकरे ॥ प्रभूतसेनयायुतोबलोद्ध
तश्चसर्वदा ॥ ८८ ॥ तमेवयामिशासनात्तवोपनीयसत्वरं ॥ विकृष्णकंविधायचक्षितेस्तलंरमामहे ॥ ८९ ॥
ततश्चरुक्मिणींवयंप्रदापयामचेदिपे ॥ विनाश्यदेवपक्षिणोयथेष्टमास्मसर्वदा ॥ ९० ॥ इतीरितोजरासुतोब
भूवदुर्मनाभृशं ॥ किरीटमंडितंशिरश्चकारचाश्ववाग्भृशं ॥ ९१ ॥ करंकरेणपीडयन्निशाम्यचात्मनोभुजौ ॥

जगादकार्यसिद्धयेकथंप्रयाचयेपरं ॥ ९२॥ सुदुर्गकार्यसंततिंह्यगुःसमद्भुजाश्रयाः ॥ समस्तभूतलेनृपाःस
चाहमेषमागधः ॥ ९३ ॥ कदाप्यचीर्णमद्यतत्कथंकरोमिकेवलं ॥ गिरीशपादसंश्रयःप्रभुःसमस्तभूभृतां ॥
॥ ९४ ॥ इतीरितःससौभराद्जगादवाक्यमुत्तरं ॥ भवानपिस्ममुह्यतेकिमस्मदादयःप्रभो ॥ ९५ ॥ स्वशि
ष्यकैःकृतंतुयत्किमन्यसाधितंभवेत् ॥ स्वशिष्यदासवर्गकैःसमर्थयंतिभूभुजः ॥ ९६ ॥ अपिस्मतेब
लाश्रयप्रवृत्तयोस्मदादयः ॥ पुमान्कुठारसंग्रहादशक्तईर्यतेनुकिं ॥ ९७ ॥ कुठारसंमितोह्यसौतवैवयावनेश्व
रः ॥ विनाभवद्बलंक्वचित्प्रवर्तितुंनहिक्षमः ॥ ९८ ॥ वरोहिकृष्णमर्दनेवृतोस्यकेवलंशिवात् ॥ तदन्यशत्रुपी
डनात्त्वमेवचास्यरक्षकः ॥ ९९ ॥ तवाखिलैरजेयताशिवप्रसादतोस्तिहि ॥ विशेषतोहरेर्जयेवरादयंविमृग्य
ते ॥ १०० ॥ इतीरितेप्यतृप्तवत्स्थितेतुबारुहद्रथे ॥ जगामसौभमास्थितःससौभराद्चयावनं ॥ १०१ ॥ स
कालयावनोथतंजरासुतांतिकागतं ॥ निशम्यभक्तिपूर्वकंप्रणम्यचार्चयद्रुतं ॥ १०२ ॥ जरासुतोहिदैवतंस
मस्तकेशवद्विषां ॥ इतिप्रणम्यतांदिशंतदीयमाश्वपूजयत् ॥ १०३ ॥ तदीरितंनिशम्यचद्रुतंत्रिकोटिसंख्य
या ॥ अक्षौहिणीकयायुतःस्वसेनयानिराक्रमत् ॥ १०४ ॥ तदश्वमूत्रविष्ठयाबभूवनामतःशकृत् ॥ नदी

सुवेगगामिनीकलौचयावहेद्द्रुतं ॥ १०५ ॥ पुनःपुनर्नदीभवंनिशाम्यदेशसंक्षयं ॥ तदन्यदेशमूत्रितंव्यशो
षयद्धिमारुतः ॥१०६॥ हरिश्चवैनतेययुग्विचार्यरामसंयुतः॥सदातिपूर्णसंविदप्यजोथलीलयास्मरत् ॥१०७॥
युयुत्सुरेषयावनःसमीपमागतोद्यनः ॥ युयुत्सतामनेननोजरासुतोभियास्यति ॥ १०८ ॥ सयादवान्हनि
ष्यतिप्रभंगतस्तुकोपतः ॥ पुराजयाशयाहिनोयदून्नजघ्निवानसौ ॥ १०९ ॥ निराशकोद्ययादवानपिस्मपी
डयिष्यति ॥ अतःसमुद्रमध्यगापुरीविधानमद्यमे ॥ ११० ॥ प्ररोचतेनिधानमप्यमुत्रसर्वसात्वतां ॥ उदी
र्यचैवमीश्वरोस्मरत्सुरेशवार्धकिं ॥ १११ ॥ सभौवनःसमागतःकुशस्थलींविनिर्ममे ॥ निरंबुकेतुसागरेजनार्द
नाज्ञयाकृते ॥ ११२ ॥ महोदकस्यमध्यतश्चकारतांपुरींशुभां ॥ द्विषट्कयोजनायतांपयोब्धिमध्यगोपमां
॥ ११३ ॥ चकारलावणोदकंजनार्दनोमृतोपमं ॥ सभांसुधर्मनामिकांददौसमीरणोस्यच ॥ ११४ ॥ शत
क्रतोःसभांतुतांप्रदायकेशवायसः ॥ निधीन्समर्प्यसर्वशोययौप्रणम्यतंप्रभुं ॥ ११५ ॥ समस्तदेवतागणाःस्व
कीयमर्पयन्हरौ ॥ विमुच्यपक्षिपुंगवंसयोद्धुमैच्छदच्युतः ॥ ११६ ॥ समस्तमाधुरान्प्रभुःकुशस्थलीस्थितान्क्ष
णात् ॥ विहायबाहुयोधकःसयावनंसमभ्ययात् ॥ ११७ ॥ अनंतशक्तिरप्यजःसुनीतिदृष्टयेनृणां ॥ व्यवा

सयन्निजाञ्जनान्सलीलयैवकेवलं ॥ ११८ ॥ अनाद्यनंतकालकंसमस्तलोकमंडलं ॥ यदीक्षयैवरक्ष्यतेकिमस्य
वृष्णिरक्षणं ॥११९॥ निरायुधंचमामयंवराच्छिवस्यनक्षमः ॥ समस्तसेनयायुतोपियोद्धुमित्यदर्शयत् ॥१२०॥
सकृष्णपन्नगंघटेनिधायकेशवोर्पयत् ॥ निरायुधोप्यहंक्षमोनिहंतुमप्रियानिति ॥ १२१ ॥ घटंपिपीलि
कागणैःप्रपूर्ययावनोस्यच ॥ बहुत्वतोविजेष्यइत्यहिंमृतंव्यदर्शयत् ॥ १२२ ॥ किमत्रसत्यमित्यहंप्रदर्शयि
ष्यइत्यजः ॥ उदीर्यदूतमभ्ययात्सयावनंप्रबाधितुं ॥ १२३ ॥ सबाहुनैवकेशवोविजित्ययावनंप्रभुः ॥ निह
त्यसर्वसैनिकान्स्वमस्ययापयत्पुरीं ॥ १२४ ॥ महास्त्रशस्त्रसंचयान्सृजंतमाशुयावनं ॥ न्यपातयद्रथोत्तमात्तले
नकेशवोरिहा ॥ १२५ ॥ विवाहनंनिरायुधंविधायबाहुनाक्षणात् ॥ विमूर्च्छितंनचाहनत्सुरार्थितंस्मरन्हरिः
॥ १२६ ॥ पुराहियौवनाश्वजेवरप्रदाःसुरेश्वराः ॥ ययाचिरेजनार्दनंवरंवरप्रदेश्वरं ॥ १२७ ॥ अनर्थकोवरो
मुनावृतोपिसार्थकोभवेत् ॥ अरिंभविष्ययावनंदहत्वयंतवेश्वर ॥ १२८ ॥ तथास्त्वितिप्रभाषितंस्ववाक्यमेव
केशवः ॥ ऋतंविधातुमभ्ययात्सयौवनाश्वजांतिकं ॥ १२९ ॥ ससंज्ञकोथयावनोधरातलात्समुत्थितः ॥ निपा
त्ययांतमीश्वरंसपृष्ठतोन्वयात्क्रुधा ॥ १३० ॥ हरिर्गुहांनृपस्यतुप्रविश्यसंव्यवस्थितः ॥ सयावनःपदाहनन्नृपं

सतंददर्शह ॥ १३१ ॥ सतस्यदृष्टिमात्रतोबभूवभस्मसात्क्षणात् ॥ सएवविष्णुरव्ययोददाहतंहिवह्निवत्
॥ १३२ ॥ वराच्छिवस्यदैवतैरवध्यदानवान्पुरा ॥ हरेर्वरान्निहत्यसप्रपेदआश्विमंवरं ॥ १३३ ॥ सुदीर्घसु
प्तिमात्मनःप्रसुप्तिभंगकृत्क्षयं ॥ स्वदृष्टिमात्रतस्ततोहतःसयावनस्तदा ॥ १३४ ॥ अतश्चपुण्यमाप्तवान्सुरप्र
सादतोक्षयं ॥ सयौवनाश्वजोनृपोनदेवतोषणंवृथा ॥ १३५ ॥ ततोहरिंनिरीक्ष्यसस्तुतिंविधायचोत्तमां ॥
हरेरनुज्ञयातपश्चकारमुक्तिमापच ॥ १३६ ॥ ततोगुहामुखाद्धरिर्विनिःसृतोजरासुतं ॥ समस्तभूपसंयुतंजि
गायबाहुनेश्वरः ॥ १३७ ॥ तलेनमुष्टिभिस्तथामहीरुहैश्चचूर्णिताः ॥ निपेतुरस्यसैनिकाःस्वयंचमूर्च्छितो
पतत् ॥ १३८ ॥ ससाल्वपौंड्रचेदिपान्निपात्यसर्वभूभुजः ॥ सपुप्लुवेजनार्दनःक्षणेनतांकुशस्थलीं ॥ १३९ ॥
ससंज्ञकाःसमुत्थितास्ततोनृपाःपुनर्ययुः ॥ जिगीषवोथरुक्मिणींविधायचेदिपेहरिं ॥ १४० ॥ समस्तराजमं
डलेविनिश्चयादुपागते ॥ सभीष्मकेचरुक्मिणींप्रदातुमुद्यतेमुदा ॥ १४१ ॥ समस्तलोकयोषितांवरावि
दर्भनंदना ॥ द्विजोत्तमंहरेःपदोःसकाशमाश्वयापयत् ॥ १४२ ॥ निशम्यतद्वचोहरिःक्षणाद्विदर्भकान
गात् ॥ तमन्वयाद्धलायुधःसमस्तयादवैःसह ॥ १४३ ॥ समस्तराजमंडलंप्रयांतमीक्ष्यकेशवं ॥ सुयत्त

मात्तकार्मुकंबभूवकन्यकावने ॥ १४४ ॥ पुराप्रदानतःसुरेक्षणाच्छलाद्बहिर्गतां ॥ रथेन्यवेशयद्धरिःप्रप
श्यतांचभूभृतां ॥ १४५ ॥ जरासुतोदयोरुषातमभ्ययुःशरोत्तमैः ॥ विधायतान्निरायुधाञ्जगामकेशवःशनैः
॥ १४६ ॥ पुनर्गृहीतकार्मुकान्हरिंप्रयातुमुद्यतान् ॥ न्यवारयद्धलायुधोबलाद्बलोर्जिताग्रणीः ॥ १४७ ॥
तदासितःशिरोरुहोहरेर्हलायुधेस्थितः ॥ प्रकाशमादिशद्बलंविजेतुमत्रमागधं ॥ १४८ ॥ सतस्यमागधोरणे
गदाप्रहारचूर्णितः ॥ पपातभूतलेबलोविजित्यतंययौपुरीं ॥ १४९ ॥ वरोरुवेषसंयुतोथचेदिराट्समभ्ययात् ॥
तमाससादसात्यकिर्नदन्मृगाधिपोयथा ॥ १५० ॥ चिरंप्रयुध्यतावुभौवरास्त्रशस्त्रवर्षिणौ ॥ क्रुधानिरीक्ष्यत
स्थतुःपरस्परंस्फुरत्तनू ॥ १५१ ॥ समानभावमक्षमीशिनेःसुतात्मजःशरं ॥ अथोद्बबर्हतंशरंबलान्मुमोचवक्ष
सि ॥ १५२ ॥ सतेनताडितोपतद्विसंज्ञकोनृपात्मजः ॥ विजित्यतंससात्यकिर्ययौप्रहृष्टमानसः ॥ १५३ ॥
अथापरेचयादवाविजित्यतद्बलंययुः ॥ पुरेवरुक्मिपूर्वकाःप्रजग्मुरच्युतंप्रति ॥ १५४ ॥ सहैकलव्यपूर्वकैःस
मेत्यभीष्मकात्मजः ॥ हरिंववर्षसायकैःससिंहवन्न्यवर्तत ॥ १५५ ॥ अक्षौहिणीत्रयंहरिस्तदानिहत्यसायकैः ॥
अवाहनायुधंव्यधान्निषादपंशरैःक्षणात् ॥ १५६ ॥ शरंशरीरनाशकंसमाददानमीश्वरं ॥ सएकलव्यआशुतं

विहायदुद्रुवेभयात् ॥ १५७ ॥ धनुर्भृतांवरेगतेरणंविहायभूभृतः ॥ करूशराजपूर्वकाःक्षणात्प्रदुद्रुवुर्भयात्
॥ १५८ ॥ अथाससादकेशवंरुषासभीष्मकात्मजः ॥ शरांबुधारआशुतंविवाहनंव्यधाद्धरिः ॥ १५९ ॥ च
कर्तकार्मुकंपुनःसखड्गचर्मभृद्धरेः ॥ रथंसमारुहच्छरैश्चकर्तखड्गमीश्वरः ॥ १६० ॥ शरैर्वितस्तिमात्रकैर्विधाय
तंनिरायुधं ॥ प्रियावचःप्रपालयञ्जघाननैनमीश्वरः ॥ १६१ ॥ निबध्यपंचचूडिनंविधायतंव्यसर्जयत् ॥ ज
गज्जनित्रयोरिदंविडंबनंरमेशयोः ॥ १६२ ॥ सदैकमानसावपिस्वधर्मशासकौनृणां ॥ रमाहरिश्चतत्रतौविज
ह्रतुश्चरुक्मिणा ॥ १६३ ॥ अथाससादसौभराद्हरिंशरांबुवर्षणः ॥ हरिःशरंयमोपमंमुमोचतस्यवक्षसि
॥ १६४ ॥ शरेणतेनपीडितःपपातमंदचेष्टितः ॥ चिरात्ससंज्ञकोगमत्त्रिनेत्रतोषणेच्छया ॥ १६५ ॥ समस्त
राजसन्निधाववयादवींमहीमिमां ॥ करिष्यइत्युदीर्यसोव्यधात्तपोतिदुश्चरं ॥ १६६ ॥ अथोविवेशकेशवःपुरीं
कुशस्थलींप्रभुः ॥ प्रियायुतोब्जजादिभिःसमीडितःसुरेश्वरैः ॥ १६७ ॥ पुराततोहलायुधःप्रियांनिजांपुरापि
हि ॥ सवारुणीसमाह्वयामवापरेवतींप्रभुः ॥ १६८ ॥ पतिंयथानुरूपिणंतदीयमेवपूर्वकं ॥ पितातदीयऐ
च्छतप्रवेत्तुमब्जसंभवात् ॥ १६९ ॥ सतत्सदोगतोवरात्तदीयतःप्रगीतिकां ॥ निशम्यनाविदद्गतंयुगौरुकाल

पर्ययं ॥ १७० ॥ नरानयोग्यगीतिकाविमोहयेत्ततोनृपः ॥ समूढबुद्धिरंततोल्पकालइत्यमन्यत ॥ १७१ ॥
समूर्च्छितःप्रबोधितोब्जजेनतंत्वपृच्छत ॥ सुतापतिंबलंचसोब्रवीद्युगात्ययेबहौ ॥ १७२ ॥ सरैवतोबलायतां
प्रदायगंधमादनं ॥ गतोत्रचीर्णसत्तपाअवापकेशवांतिकं ॥ १७३ ॥ बलोपितांपुरातनप्रमाणसंमितांप्रभुः ॥
हलेनचात्मनासमांचकारसत्यवांछितः ॥ १७४ ॥ तयारतःसुतावुभौशठोल्मुकाभिधावधात् ॥ पुरार्यमांश
कौसुरावुदारचेष्टितोबलः ॥ १७५ ॥ जनार्दनश्चरुक्मिणीकरंशुभेदिनेग्रहीत् ॥ महोत्सवस्तदाभवत्कुशस्थ
लीनिवासिनां ॥ १७६ ॥ चतुर्मुखेशपूर्वकाःसुरावियत्यवस्थिताः ॥ प्रतुष्टुवुर्जनार्दनंरमासमेतमव्ययं ॥ १७७ ॥
मुनींद्रदेवगायकादयोपियादवैःसह ॥ विचेरुरुत्तमोत्सवेरमारमेशयोगिनि ॥ १७८ ॥ सुरांशकाश्चयेनृपाः
समाहुतामहोत्सवे ॥ सपांडवाःसमाययुर्हरिंरमासमायुतं ॥ १७९ ॥ समस्तलोकसुंदरौयुतौरमारमेश्वरौ ॥
समीक्ष्यमोदमाययुःसमस्तलोकसज्जनाः ॥ १८० ॥ तयारमज्जनार्दनोवियोगशून्ययासदा ॥ अधत्तपुत्रमु
त्तमंमनोभवंपुरातनं ॥ १८१ ॥ चतुस्तनोर्हरेःप्रभोस्तृतीयरूपसंयुतः ॥ ततस्तदाह्वयोभवत्सरुक्मिणीसुतो
बली ॥ १८२ ॥ पुरैवमृत्यवेवदत्तमेवशंबरस्यह ॥ प्रजातमब्जजांकजस्त्ववांतकोयमित्यपि ॥ १८३ ॥ समा

ययाहरेःसुतंप्रगृह्यसूतिकागृहात् ॥ अवाक्षिपन्महोदधावुपेक्षितोरिपाणिना ॥ १८४ ॥ तमग्रसज्जलेचरःस
दाशहस्तमागतः ॥ कुमारमस्यतूदरेनिरीक्ष्यशंबरेदद्दुः ॥ १८५ ॥ विपाट्यमत्स्यकोदरंसशंबरःकुमारकं ॥
न्यवेदयन्मनोभवप्रियाकरेसुरूपिणं ॥ १८६ ॥ अनंगतामुपागतेपुराहरेणसांगजे ॥ वशंविरिंचशापतोज
गामशंबरस्यहि ॥ १८७ ॥ पुराहिपंचभर्तृकानिशम्यकंजजोदितां ॥ जहासपार्षतात्मजाशशापतांततस्त्व
जः ॥ १८८ ॥ भवासुरेणदूषितेतिसाततोहिमायया ॥ पिधायतांनिजांतनुंजगामचान्ययासुरं ॥ १८९ ॥
गृहेपिसाऽऽसुरेस्थितानिजस्वरूपतोसुरं ॥ नगच्छतिस्मसापतिंनिजंसमीक्ष्यहर्षिता ॥ १९० ॥ रसायनैःकु
मारकंव्यवर्धयद्रतिःपतिं ॥ सुपूर्णयौवनोभवच्चतुर्भिरेववत्सरैः ॥ १९१ ॥ पतिंसुपूर्णयौवनंनिरीक्ष्यतांविल
ज्जतीं ॥ उवाचकार्ष्णिरंबतेकुचेष्टितंकथंत्विति ॥ १९२ ॥ जगादसाखिलंपतौतदास्यजन्मचागतिं ॥ ततो
ग्रहीत्सतांप्रियांरतिंरमापतेःसुतः ॥ १९३ ॥ ददौचमंत्रमुत्तमंसमस्तमायिनाशकं ॥ भृगूत्थरामदैवतंरतिर्हरेः
सुतायसा ॥ १९४ ॥ ततःस्वदारधर्षकंसमाह्वयद्युधेंगजः ॥ सशंबरंसचैत्यतंयुयोधशक्तितोबली ॥ १९५ ॥
सचर्मखङ्गधारिणंवरास्त्रशस्त्रपादपैः ॥ यदानयोद्धुमाशकद्धरेःसुतंनदृश्यते ॥ १९६ ॥ सहस्रमायमुल्बणंत्व

दृश्यमंबराद्गिरीन् ॥ सृजंतमेत्यविद्ययाजघानकृष्णनंदनः ॥ १९७ ॥ सविद्ययाविनाशितोरुमायआशु
शंबरः ॥ निकृत्तकंधरोपतद्वरासिनामुनाक्षणात् ॥ १९८ ॥ निहत्यतंहरेःसुतस्तयैवविद्ययांबरं ॥ समास्थितः
सभार्ययासमंकुशस्थलींययौ ॥ १९९ ॥ समस्तवेदिनोर्मुनिर्नरान्बिडंबमानयोः ॥ रमारमेशयोःसुतंजगाद
तंस्मनारदः ॥ २०० ॥ सरुक्मिणीजनार्दनादिभिःसरामयादवैः ॥ पितामहेनचादरात्सुलालितोवसत्सुखं
॥ २०१ ॥ ततःपुरास्यमंतकंह्यवापसूर्यमंडले ॥ स्थिताद्धरेःससत्रजित्सदात्रकेशवार्चकः ॥ २०२ ॥ सदा
स्यविष्णुभाविनोप्यतीवलोभमांतरं ॥ प्रकाशयन्रमापतिर्ययाचईश्वरोमणिं ॥ २०३ ॥ सतंनदत्तवांस्ततोनु
जोनिबध्यतंमणिं ॥ वनंगतःप्रसेनकोमृगाधिपेनपातितः ॥ २०४ ॥ तदाससत्रजिद्धरिंशशंससोदरांतकं ॥
उपांशुवर्त्मनाततोहरिःसयादवोययौ ॥ २०५ ॥ वनेससिंहसूदितंपदैःप्रदर्श्यवृष्णिनां ॥ प्रसेनमृक्षपातितं
ससिंहमप्यदर्शयत् ॥ २०६ ॥ ततोनिधायतान्बिलंसजांबवत्परिग्रहं ॥ विवेशतत्रसंयुगंबभूवतेनचेशितुः
॥ २०७ ॥ युयोधमंदमेवसप्रभुःस्वभक्तइत्यजः ॥ चकारचोग्रमंततःप्रकाशयन्स्वमस्यहि ॥ २०८ ॥ समुष्टि
पिष्टविग्रहोनितांतमापदंगतः ॥ जगामचेतसाऽरणंरघूत्तमंनिजंपतिं ॥ २०९ ॥ स्मृतिंगतेतुराघवेतदाकृतिं

यदूत्तमे ॥ समस्तभेदवर्जितांसमीक्ष्यसोयमित्यवैत् ॥ २१० ॥ ततःक्षमापयन्सुतांप्रदायरोहिणींशुभां ॥
मणिंचतंत्नुनावसप्रपन्नआशुपादयोः ॥ २११ ॥ विधायचक्रदारितंसुजीर्णदेहमस्यसः ॥ युवानमाशुकेश
वश्चकारवेदनांविना ॥ २१२ ॥ विधायभक्तवांछितंप्रियासहायईश्वरः ॥ प्रगृह्यतंमहामणिंविनिर्ययौगुहामु
खात् ॥ २१३ ॥ गुहांप्रविष्टमीश्वरंबहून्यहान्यनिर्गतं ॥ प्रतीक्ष्ययादवास्तुयेगतागृहंतुजहृषुः ॥ २१४ ॥ स
मस्तवृष्णिसन्निधौयदूत्तमःस्यमंतकं ॥ ददौचसत्रजित्करेसविच्छविर्बभूवह ॥ २१५ ॥ सदुर्यशोरमापताव
नूच्यमिथ्ययातपन् ॥ स्वपापहानिकांक्षयाददौसुतांजनार्दने ॥ २१६ ॥ मणिंचतंप्रदायतंननामचक्षमापय
न् ॥ मणिंपुनर्ददौहरिर्मुमोदसत्यभामया ॥ २१७ ॥ रमैवसाहिभूरितिद्वितीयमूर्तिरुत्तमा ॥ बभूवसत्रजि
त्सुतासमस्तलोकसुंदरी ॥ २१८ ॥ ततोहिसाचरुक्मिणीप्रियेप्रियासुतेधिकं ॥ जनार्दनस्यतेहरेःसदावि
योगिनीयतः ॥ २१९ ॥ अवापसांबनामकंसुतंचरोहिणीहरेः ॥ चतुर्मुखांशसंयुतंकुमारमेवषण्मुखं ॥२२०॥
इतिप्रशासतिप्रभौजगज्जनार्दनेखिलं ॥ अगण्यसद्गुणार्णवेकदाचिदाययौद्विजः ॥ २२१ ॥ जनार्दनःस
नामतोरमेशपादसंश्रयः ॥ समानितश्चविष्णुनाप्रणम्यवाक्यमब्रवीत् ॥ २२२ ॥ क्षमस्वमेवचःप्रभोब्रवीम्य

तीवपातकं ॥ यतःसुपाददूतकस्ततोहितादृशंवचः ॥ २२३ ॥ नतेस्त्यगोचरंकंचित्तथापिचाज्ञयावदे ॥ व
देतिचोदितोमुनाद्विजोजगादमाधवं ॥ २२४ ॥ सुतौहिसाल्वभूपतेर्बभूवतुःशिवाश्रयौ ॥ शिवप्रसादसं
भवौपितुस्तपोबलेनतौ ॥ २२५ ॥ अजेयतामवध्यतांशिवाद्वरंसमापतुः ॥ जरासुतस्यशिष्यकौतपोबलेन
केवलं ॥ २२६ ॥ महोदरंचकुंडधारिणंचभूतकावुभौ ॥ तथाजितावववध्यकौदिदेशशंकरस्तयोः ॥ २२७ ॥
तयोःसहायएवतौवराच्छिवस्यभूतकौ ॥ अजेयतामवापतुर्नचान्यथामरावपि ॥ २२८ ॥ अजेयतामवध्य
तामवाप्यतावुभौशिवात् ॥ पितुश्चराजसूयतांसमिच्छतौमदोद्धतौ ॥ २२९ ॥ जरासुतोगुरुत्वतोविरोद्धुमत्र
नेच्छति ॥ नृपांस्तुदेवपक्षिणोविजित्यकर्तुमिच्छतः ॥ २३० ॥ स्वयंहिराजसूयतांजरासुतोनमन्यते ॥ य
तोहिवैष्णवंक्रतुंतमाहुरीशवैदिकाः ॥ २३१ ॥ इमौपितुर्यशोर्थिनौपराभवायतेतथा ॥ समिच्छतोच्युतक्रतुं
भवंतमूचतुश्चतौ ॥ २३२ ॥ समुद्रसंश्रयोभवान्बहून्प्रगृह्यलावणान् ॥ सुभारकानुपैहिनावितिक्षमस्वमेवचः
॥ २३३ ॥ उदीर्यतंननामसःप्रचाहसन्स्मयादवाः ॥ हरिस्तुसात्यकिंवचोजगादमेघनिःस्वनः ॥ २३४ ॥ प्र
याहिसात्यकेवचोब्रवीहिमेनृपाधमौ ॥ समेत्यवांवरायुधैःकरंददाम्यसंशयं ॥ २३५ ॥ उपैतमाशुसंयुगार्थि

नौचपुष्करंप्रति ॥ इतीरितःशिनेःसुतोजगामविप्रसंयुतः ॥ २३६ ॥ उपेत्यतौहरेर्वचोजगादसात्यकिर्बली ॥
विधायतौतृणोपमौगिराजगामकेशवं ॥ २३७॥ ततःपुरैवतावुभौद्विजंहरस्वरूपिणं ॥ सुदुःखवासनामकंप्र
चक्रतुस्तृणोपमं ॥२३८॥ दशत्रिकैःशतैर्वृतोयतीश्वरैःससर्ववित् ॥ विपाटितात्मकौपिनादिसर्वमात्रकोभवत्
॥ २३९ ॥ वरात्स्वसंभवादसौनशापशक्तिमानभूत् ॥ ततःसमस्तभंजनोरुशक्तिमापकेशवं ॥ २४० ॥ सता
न्समर्च्यमाधवःप्रदायचोरुमात्रकाः ॥ ययौचतैःसमन्वितोवधायसाल्वपुत्रयोः ॥ २४१ ॥ तमत्रिजंहरात्मकंय
तोहिवेदमागधः ॥ ततोत्यजत्स्वशिष्यकौनिशम्यतत्प्रतीपकौ ॥२४२॥ हरौतुपुष्करंगतेमुनीश्वरैःसमन्विते ॥
समीयतुश्चतावुभावथात्रहंसडीभिकौ ॥२४३॥सब्रह्मदत्तनामकोत्रततिपताप्युपाययौ ॥समागतौचभूतकौशि
वस्ययौपुरःसरौ ॥२४४॥विचक्रनामकोसुरःपुराविरिंचतोवरं ॥ अवध्यतामजेयतामवाप्यबाधतेसुरान् ॥२४५॥
सचाभवत्तयोःसखासहायकाम्ययागमत् ॥ हिडिंबराक्षसोपियःपुरापशंकराद्वरं ॥ २४६ ॥ नजीयसेनवध्य
सेकुतश्चनेतितोषितात् ॥ सचैतयोःसखाभवत्समाजगामतत्रच ॥ २४७ ॥ अक्षौहिणीदशात्मकंबलंतयो
र्बभूवह ॥ विचक्रगंषडात्मकंतथैकमेवराक्षसं ॥ २४८ ॥ द्विरष्टसेनयायुतौसहैकयैवतौनृपौ ॥ समीयतुर्युधे

हरिंहरिश्चतौससारह ॥ २४९ ॥ अथद्वयोर्द्वयोरभूद्रणोभयानकोमहान् ॥ हरिर्विचक्रमेयिवान्बलश्चहंसमुद्धतं ॥ २५० ॥ तदास्यचानुजंययौशिनिप्रवीरआयुधी ॥ गदश्चनामतोनुजोहरेःसरोहिणीसुतः ॥२५१॥ पुरासचंडकोगणोहरेर्निवेदिताशनः ॥ समाह्वयद्रणायवैतयोःसतातमेवहि ॥ २५२ ॥ अक्षौहिणीत्रयान्विताःसमस्तयादवास्तदा ॥ त्रिलोचनानुगौचतौन्यवारयन्सराक्षसौ ॥ २५३ ॥ हरिर्विचक्रमोजसामहास्त्रशस्त्रवर्षिणं ॥ विवाहनंनिरायुधंक्षणाच्चकारसायकैः ॥ २५४ ॥ पुनश्चपादपान्गिरीन्प्रमुंचतोरिणारिहा ॥ शिरोजहारदेवताविनेदुरत्रहर्षिताः ॥ २५५ ॥ प्रसूनवर्षिभिःस्तुतश्चतुर्मुखादिभिःप्रभुः ॥ ससारतौहरानुगौप्रभक्षकौससात्वतां ॥ २५६ ॥ समस्तयादवान्रणेविधूयतौजनार्दनं ॥ उपेत्यचांसगौहरेरदंशतांसुकर्णकौ ॥ २५७ ॥ सतौभुजप्रवेगतोविधूयशंकरालये ॥ न्यपातयद्बलार्णवोऽमितस्यकिंतदुच्यते ॥ २५८ ॥ प्रभक्षयंतमोजसाहिडिंबमुद्धतंबलं ॥ सहोग्रसेनकोययौपिताहरेःशरान्क्षिपन् ॥ २५९ ॥ तयोरथौसहायुधौप्रभक्ष्यराक्षसोबली ॥ प्रगृह्यतावभाषतप्रयातमाशुमेमुखं ॥ २६० ॥ तदागदावरायुधःसहैवहंसभूभृता ॥ प्रयुध्यमानआययौविहायतंहलायुधः ॥ २६१ ॥ तमागतंसमीक्ष्यतौविहायराक्षसाधिपः ॥ उपेत्यमुष्टिना

हनद्बलंसवक्षसिक्रुधा ॥ २६२ ॥ उभौहिबाहुशालिनावयुध्यतांचमुष्टिभिः ॥ चिरंप्रयुध्यतंबलोग्रहीत्सजंघ
योर्विभुः ॥ २६३ ॥ अथैनमुद्धतंबलाद्बलःसदूरआक्षिपत् ॥ पपातपादयोजनेसनाजगामतंपुनः ॥२६४॥
विहायसैनिकांश्चतौनृपौययौवनायसः ॥ निहत्यतस्यराक्षसान्हलायुधोननादह ॥ २६५ ॥ गदस्तुसाल्वभ्रू
भृतावयोगतेनयोधयन् ॥ विवाहनंनिरायुधंचकारसोप्यपाद्रवत् ॥ २६६ ॥ सुतेनतस्यकन्यसायुयोधसात्य
कीरथी ॥ वरास्त्रशस्त्रयोधिनौविजह्रतुश्चतावुभौ ॥ २६७ ॥ चिरंप्रयुध्यसात्यकिःसहंसकन्यसाबली ॥
शतंसपंचकंरणेचकर्ततस्यधन्विनां ॥ २६८ ॥ सखड्गचर्मभृद्रणेभ्ययात्सुतात्मजंशिनेः ॥ सचैनमभ्ययात्त
थावरासिचर्मभृद्विभीः ॥ २६९ ॥ द्विषोडशप्रभेदकंवरासियुद्धमश्रमौ ॥ प्रदर्श्यनिर्विशेषकावुभौव्यवस्थितौ
चिरं ॥ २७० ॥ परस्परांतरेषिणौनचांतरंव्यपश्यता ॥ ततोविहायसंगरंगतौनिरर्थकंत्विति ॥ २७१ ॥ त
तःसहंससंयुतोजगामयोद्धुमच्युतं ॥ क्षणेनतौनिरायुधौचकारकेशवःशरैः ॥ २७२ ॥ हतंचसैन्यमेतयोश्च
तुर्थभागशेषितं ॥ क्षणेनकेशवेनतद्भयादपेयतुश्चतौ ॥ २७३ ॥ सपुष्करेक्षणस्तदासुरैर्नुतोथपुष्करे ॥ उवा
सतांनिशांप्रभुःसयादवोमितप्रभः ॥ २७४ ॥ परेदिनेजनार्दनोनृपात्मजौप्रविद्रुतौ ॥ यमस्वसुस्तटेप्रभुः

समाससादपृष्ठतः ॥ २७५ ॥ सरौहिणेयसंयुतःसमन्वितश्चसेनया ॥ स्वशिष्टसेनयावृतौपलायिनाववारय
त् ॥ २७६ ॥ निवृत्यतौस्वसेनयाशरोत्तमैर्ववर्षतुः ॥ सुकोपितौसमस्तशोयदूनवार्यपौरुषौ ॥ २७७ ॥ अ
थाससादहंसकोहलायुधंमहाधनुः ॥ अनंतरोस्यसात्यकिंगदंचसर्वसैनिकान् ॥ २७८ ॥ ससात्यकिंनिरायु
धंविवाहनंविवर्मकं ॥ व्यधाद्गदंचतौरणंविहायहापजग्मतुः ॥ २७९ ॥ विधूयसैनिकाश्चसप्रगृह्यचापमाततं ॥
हरिंजगामचोन्नदन्महास्त्रशस्त्रवर्षिणः ॥ २८० ॥ तमाशुकेशवोरिहासमस्तसाधनोज्झितं ॥ क्षणाच्चकारसो
प्यगाद्विसृज्यतंहलायुधं ॥ २८१ ॥ हलायुधोनिरायुधंविधायहंसमोजसा ॥ विकृष्टचापमागतंददर्शतस्य
चानुजं ॥ २८२ ॥ सहंसआशुकार्मुकंपुनःप्रगृह्यतंबलं ॥ यदाससादकेशवोन्यवारयत्तमोजसा ॥ २८३ ॥
शिनेःसुतात्मजोप्यसौविहायहंसकानुजं ॥ रथांतरंसमास्थितोजगामतातमस्यच ॥ २८४ ॥ वयोगतःपि
तातयोर्युयोधतेनवृष्णिना ॥ शरंचकंठकूबरेव्यसर्जयत्ससात्यकेः ॥ २८५ ॥ ससात्यकिर्दृढाहतोजगाममो
हमाशुच ॥ सुलब्धसंज्ञउत्थितःसमाददेर्धचंद्रकं ॥ २८६ ॥ सतेनतच्छिरोबलीचकर्तशुक्लमूर्धजं ॥ यदंबया
भिकामितंपुरापपाततत्क्षितौ ॥ २८७ ॥ नदंश्चसात्यकिर्हरेर्जगामपार्श्वमुद्धतः ॥ बलोपिहंसकानुजंयुयोध

सेनयायुतं ॥ २८८ ॥ हरिस्तुहंसमुल्बणैःशरैःसमर्दयन्बलं ॥ जघानतस्यसर्वशोनकश्चिदत्रशेषितः॥२८९॥
सएकएवकेशवंमहास्त्रमुक्ससारह ॥ निवार्यतानिसर्वशोहरिर्जितास्त्रमाददे ॥ २९० ॥ सवैष्णवास्त्रमुद्य
तंनिरीक्ष्ययानतोमहीं ॥ गतःपराद्रवद्भयात्पपातयामुनोदके ॥ २९१ ॥ वरास्त्रपाणिरीश्वरःपदाहनच्छिर
स्यमुं ॥ समूर्च्छितोमुखेपतन्महाभुजंगमस्यहि ॥ २९२ ॥ सधार्तराष्ट्रकोदरेयथातमोंधमेयिवान् ॥ तथा
सुदुःखसंयुतोवसन्मनोःपरंम्रियेत् ॥ २९३ ॥ ततोंधमेवतत्तमोहरेर्द्विडेतिनिश्चयात् ॥ तदास्यचानुजोग्रजं
विमार्गयञ्जलेपतत् ॥ २९४ ॥ विहायरोहिणीसुतंजलेनिमज्यमार्गयन् ॥ अपश्यमानआत्मनोव्यपाटयच्च
काकुदं ॥ २९५ ॥ विहायदेहमुल्बणंतमोवतीर्यचाग्रजं ॥ प्रतीक्ष्यमाणउल्बणंसमत्तितत्सुखेतरं ॥ २९६ ॥
ततोहरिर्बलैर्युतोबलान्वितोमुनीश्वरैः ॥ समंकुशस्थलींययौस्तुतःकशंकरादिभिः ॥ २९७ ॥ स्वकीयपादप
ल्लवाश्रयंजनंप्रहर्षयन् ॥ उवासनित्यसत्सुखार्णवोरमापतिर्गृहे ॥ २९८ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादा
चार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ॥
ॐयदारामादवाप्तानिदिव्यास्त्राणिप्रपेदिरे ॥ द्रोणात्कुमारास्तेष्वासीत्सर्वेष्वप्यधिकोर्जुनः ॥ १ ॥ निजप्रति

भयाजानन्सर्वास्त्राणिततोधिकं ॥ नास्त्रयुद्धंक्वचिद्भीमोमन्यतेधर्ममंजसा ॥ २ ॥ नहिभागवतोधर्मोदेवता
भ्युपयाचनं ॥ ३ ॥ ज्ञानभक्तीहरेस्तृप्तिंविनाविष्णोरपिक्वचित् ॥ नाकांक्ष्यंकिमुतान्येभ्योह्यस्त्रंकाम्यफलप्र
दं ॥ ४ ॥ शुद्धेभागवतेधर्मेनिरतोयद्वृकोदरः ॥ नकाम्यकर्मकृत्तस्मान्नायाचद्देवमानुषान् ॥ ५ ॥ हरिश्चना
र्थितस्तेनकदाचित्काम्यलिप्सया ॥ भिक्षामटंश्चहुंकारात्करवद्वैश्यतोग्रहीत् ॥ ६ ॥ नान्यदेवानतास्तेनवासु
देवान्नपूजिताः ॥ नप्रतीपंहरेःक्वापिसकरोतिकथंचन ॥ ७ ॥ अनुपस्कारिणोयुद्धेनाभियातिह्युपस्करी ॥
नापयातियुधःक्वापिनक्वचिच्छद्मवाचरेत् ॥ ८ ॥ नचौर्ध्वदैहिकानुज्ञामवैष्णवकृतेकरोत् ॥ नकरोतिस्वयंनै
षांप्रियमप्याचरेत्क्वचित् ॥ ९ ॥ सख्यंनावैष्णवैश्चक्रेप्रतीपंवैष्णवेनतु ॥ परोक्षेपिहरेर्निंदांकृतोजिह्वांछिनत्तिच
॥ १० ॥ प्रतीपकारिणोहंतिविष्णोर्वैतानजीघनत् ॥ नसंशयंकदाप्येषधर्मेज्ञानेपिवाऽकरोत् ॥ ११ ॥ वि
द्योपजीवनंनैवचकारापद्यपिक्वचित् ॥ अतोनधर्मनहुषौप्रत्युवाचकथंचन ॥ १२ ॥ आज्ञयैवहरेर्द्रौणेरस्त्राण्य
स्त्रैरशामयत् ॥ अदृश्योलंबुसोभग्नोनान्यत्रतुकथंचन ॥ १३ ॥ नह्यस्त्रयुद्धेसदृशोद्रौणेरस्त्यर्जुनादृते ॥ स
र्ववित्त्वंततोभीमेप्रदर्शयितुमीश्वरः ॥ आदादाज्ञामस्त्रयुद्धेतथैवालंबुसंप्रति ॥ १४ ॥ प्रत्यक्षीभूतदेवेषुबंधुज्येष्ठे

षुवानर्तिं ॥ मर्यादास्थितयेशासद्भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ १५ ॥ तत्रापिविष्णुमेवासौनमेन्नान्यंकथंचन ॥ आ
ज्ञयैवास्त्रदेवांश्चप्रेरयामासनार्थनात् ॥ १६ ॥ अन्वेनमेवतद्धर्मैकृष्णैकासंस्थितासदा ॥ धृतराष्ट्रादपिवरंत
तोंनात्मार्थमग्रहीत् ॥ १७॥ नाशपद्धार्तराष्ट्रांश्चमहापद्यपिसाततः ॥ नवाचामनसावापिप्रतीपंकेशवेचरत्
॥ १८ ॥ अन्येभागवतत्वेपिछिन्नधर्माःक्वचित्क्वचित् ॥ १९ ॥ स्यमंतकार्थैरामोपिकृष्णस्यविमनाभवत् ॥ अवमे
नेर्जुनःकृष्णंविप्रस्यशिशुरक्षणे ॥ २० ॥ प्रद्युम्नउद्धवःसांबोनिरुद्धाद्याश्चसर्वशः ॥ हरेरिष्टंसुभद्रायाःफल्गुने
दानमंजसा ॥ ज्ञात्वापिरुरुधुःसम्यक्सात्यकिःकृष्णसंमितं ॥ २१ ॥ कदाचिन्मन्यतेपार्थंधर्मजोपिनरंहरिं ॥
मत्वाबिभेज्जरासंधवधेकृष्णमुदीरितुं ॥ २२ ॥ बंधनंशंकमानोहिकृष्णस्यविदुरोपितु ॥ कौरवेयसभामध्येना
वतारमरोचयत् ॥ २३ ॥ नकुलःकरदानायप्रेषयामासकेशवे ॥ अवमेनेहरेर्बुद्धिंसहदेवःकुलक्षयात् ॥ २४ ॥
देवकीवसुदेवाद्यामेनिरेमानुषंहरिं ॥ भीष्मस्तुभार्गवंराममवमेनेयुयोधच ॥ २५ ॥ द्रोणकर्णद्रौणिकृपाःकृष्णा
भावेमनोदधुः ॥ देवाःशिवाद्याअपितुविरोधंचक्रिरेक्वचित् ॥ २६ ॥ ऋषिमानुषगंधर्वावक्तव्याःकिमतःपरं ॥
जन्मजन्मांतराज्ञानादवजानंतियत्सदा ॥ २७ ॥ तस्मादेकोवायुरेवधर्मेभागवतेस्थितः ॥ लक्ष्मीःसरस्वती

चेतिपरशुक्तत्रयंस्मृतं ॥ २८ ॥ सर्वमेतच्चकथितंतत्रतत्रामितात्मना ॥ व्यासेनैवपुराणेषुभारतेचस्वसंविदा
॥ २९ ॥ यदातेसर्वशस्त्रास्त्रवेदिनोराजपुत्रकाः ॥ बभूवूरंगमध्येतान्भारद्वाजोव्यदर्शयत् ॥ ३० ॥ रक्तचं
दनसत्पुष्पवस्त्रशस्त्रगुडोदनैः ॥ संपूज्यभार्गवंराममनुजज्ञेकुमारकान् ॥ ३१ ॥ तेभीष्मद्रोणविदुरगांधारीधृ
तराष्ट्रकान् ॥ सराजमंडलान्नत्वाकुंतींचादर्शयच्छ्रमं ॥३२॥ सर्वैःप्रदर्शितेस्त्रेतुद्रोणादात्तमहास्त्रवित् ॥ द्रौणिरस्त्रा
ण्यमेयानिदर्शयामासचाधिकं ॥ ३३ ॥ ततोप्यतितरांपार्थोदिव्यास्त्राणिव्यदर्शयत् ॥ अविध्यन्माशकेपादे
पक्षिणःपक्ष्मएवच ॥ ३४ ॥ एवमादीनिचित्राणिबहून्येषव्यदर्शयत् ॥ तदैवकर्णआगत्यरामोपात्तास्त्रसंपदं ॥
दर्शयन्नधिकःपार्थादभूद्राजन्यसंसदि ॥ ३५ ॥ कुंतीनिजसुतंज्ञात्वालज्जयानावदच्चतं ॥ पार्थोसहंस्तंयुद्धा
यैवाह्वयामाससंसदि ॥ ३६ ॥ रणायाक्षत्रियाह्वानंजानन्धर्मप्रतीपकं ॥ भीमोनिवार्यबीभत्सुंकर्णायादा
त्प्रतोदकं ॥ ३७ ॥ अक्षत्रसंस्कारयुतोजातोपिक्षत्रियेकुले ॥ नक्षत्रियोहिभवतियथाव्रात्योद्विजोत्तमः ॥
॥ ३८ ॥ निरुत्तरेकृतेकर्णेभीमेनैवसुयोधनः ॥ अभ्यषेचयदंगेषुराजानंपित्रनुज्ञया ॥ ३९ ॥ धृतराष्ट्रःपक्षपा
तात्पुत्रस्यानुवशोभवत् ॥ ४० ॥ अभिषिक्तेतदाकर्णेप्रायादधिरथःपिता ॥ सर्वराजसदोमध्येववंदेतंवृषात

दा ॥ तुतुषुः कर्मणातस्यसंतःसर्वेसमागताः ॥ ४१ ॥ भीमदुर्योधनौतत्रशिक्षासंदर्शनच्छलात् ॥ समादाय
गदेगुर्वीसंरंभादभ्युदीयतुः ॥ ४२ ॥ देवासुरमनुष्यादिजगदेतच्चराचरं ॥ सर्वंतदाद्विधाभूतंभीमदुर्योधना
श्रयात् ॥ ४३ ॥ देवादेवानुकूलाश्चभीममेवसमाश्रिताः ॥ असुराआसुराश्चैवदुर्योधनसमाश्रयाः ॥ ४४ ॥
द्विधाभूतामनुष्याश्चदेवासुरविभेदतः ॥ जयभीममहाबाहोजयदुर्योधनेतिच ॥ ४५ ॥ हुंकारांश्चैवफट्कारां
श्चक्रुर्देवासुराअपि ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वाजगत्सुसंरब्धंद्रोणोथद्विजसत्तमः ॥ नेदंजगद्विनश्येतभीमदुर्योधनाश्रयात्
॥ ४७ ॥ इतिपुत्रेणतौवीरौन्यवारयदरिंदमौ ॥ स्वकीयायांस्वकीयायांयोग्यतायांनतुक्वचित् ॥ युवयोःसमइत्यु
क्त्वाद्रौणिरेतौन्यवारयत् ॥ ४८ ॥ द्रोणाज्ञयावारितौतौययतुःस्वंस्वमालयं ॥ ४९ ॥ सुरासुरान्सुसंरब्धान्कालेन
द्रक्ष्यथेतिच ॥ ब्रह्मानिवार्यससुरोययौसेशःस्वमालयं ॥ ५० ॥ कर्णंहस्तेप्रगृह्यैवधार्तराष्ट्रोगृहंययौ ॥ पार्थंहस्तेप्र
गृह्यैवभीमःप्रायात्स्वमालयं ॥ ५१ ॥ पार्थेनकर्णोहंतव्यइत्यासीद्भीमनिश्चयः ॥ वैपरीत्येनतस्यासीद्दुर्योधनवि
निश्चयः ॥ ५२ ॥ तदर्थंनीतिमतुलांचक्रतुस्तावुभावपि ॥ ५३ ॥ तथोत्कर्षेफल्गुनस्ययशसोविजयस्यच ॥
उद्योगआसीद्भीमस्यधार्तराष्ट्रस्यचान्यथा ॥ ५४ ॥ भीमार्थंकेशवोन्येचदेवाःफल्गुनपक्षिणः ॥ आसन्यथैव

रामाद्याःसंग्रहेणहनूमतः ॥ ५५ ॥ सुराःसुग्रीवपक्षस्थाःपूर्वमासंस्तथैवहि ॥ तदर्थमेवभीमस्यह्यनुजत्वंसु
रेश्वरः ॥५६॥ आपपूर्वानुतापेनतेनभीमस्तथाकरोत् ॥ दुर्योधनार्थंकर्णस्यपक्षिणोदैत्यदानवाः ॥५७॥ आसुः
सर्वेग्लहावेतावासतुःकर्णफल्गुनौ ॥ अथपृष्टोदक्षिणार्थंद्रोणआहकुमारकान् ॥ बध्वापांचालराजानंदत्तेत्यूचु
स्तथेतिते ॥ ५८ ॥ तेधार्तराष्ट्राःकर्णेनसहिताःपांडवाअपि ॥ ययुर्द्रोणेनसहिताःपांचालनगरंप्रति ॥ ५९॥
अथाहभीमःसामर्थ्यविवेकाभीप्सयागुरुं ॥ गर्वएषकुमाराणामनिवार्योद्विजोत्तम ॥ ६० ॥ गच्छंत्वेतेग्रतो
नैषांवशगोद्रुपदोभवेत् ॥ निवृत्तेष्वकृतार्थेषुवयंबध्वारिपुंतव ॥ ६१ ॥ आनयामोनसंदेहइतितस्थौससोदरः
॥ ६२ ॥ सद्रोणकेषुपार्थेषुस्थितेष्वन्येससूतजाः ॥ ययुरात्तप्रहरणाःपांचालांतःपुरंद्रुतं ॥ ६३ ॥ कुमारा
न्ग्रहणेप्सूंस्तानुपयातानुदीक्ष्यसः ॥ अक्षौहिणीत्रितययुङ्गिःसृतोद्रुपदोगृहात् ॥ ६४ ॥ तेशरैरभिवर्षंतःप
रिवार्यकुमारकान् ॥ अर्दयामासुरुद्वृत्तांस्त्रियोबालाश्चसर्वशः ॥ ६५ ॥ हर्म्यसंस्थाःस्त्रियोबालाग्लावभि
र्मुसलैरपि ॥ अत्यर्थमर्दयामासुःकुमारान्सुसुखैधितान् ॥ ६६ ॥ द्रुपदस्यवरोह्यस्तिसूर्यदत्तस्तपोबला
त् ॥ आयोजनात्पुरस्सुपनत्वांजेष्यतिकश्चन ॥ ६७ ॥ इतितेनवरेणैवसुखसंवर्धिताश्चते ॥ भग्नाःकुमारा

आवृत्यदुद्रुवुर्यत्रपांडवाः ॥ ६८ ॥ स्त्रीबालवृद्धसहितैःपांचालैरप्यनुद्रुताः ॥ भीमार्जुनेतिवाशंतोययुर्यत्र
स्मपांडवाः ॥ ६९ ॥ तान्प्रभग्नान्समालोक्यभीमःप्रहरतावरः ॥ आरुरोहरथंवीरःपुरआत्तशरासनः ॥ ७० ॥
तमन्वयादिंद्रसूनुर्यमौतस्यैवचक्रयोः ॥ युधिष्ठिरस्तुद्रोणेनसहतस्थौनिरीक्षकः ॥ ७१ ॥ आयांतमग्रतोदृ
ष्ट्वाभीममात्तशरासनं ॥ दुद्रुवुःसर्वपांचालाविविशुःपुरमेवच ॥ ७२ ॥ द्रुपदस्त्वभ्ययाद्भीमंसपुत्रःसहसे
नया ॥ चक्ररक्षौतुतस्यास्तांयुधामन्यूत्तमौजसौ ॥ ७३ ॥ धात्रर्यमावेशयुतौविश्वावसुपरावसू ॥ सुतौत
स्यमहावीर्यौसत्यजित्पृष्ठतोभवत् ॥ ७४ ॥ समित्रांशयुतोवीरश्चित्रसेनोमहारथः ॥ अग्रतस्तुशिखंड्या
गाद्रथोदारःशरान्क्षिपन् ॥ ७५ ॥ जनमेजयस्तमन्वेवपूर्वंचित्ररथोहियः ॥ त्वष्टुरावेशसंयुक्तःसशरानभ्य
वर्षत ॥ ७६ ॥ तावुभौविरथौकृत्वाविचापौचविवर्मकौ ॥ भीमोजघानतांसेनांसवाजिरथकुंजरां ॥ ७७ ॥
अथैनंशरवर्षेणयुधामन्यूत्तमौजसौ ॥ अभीयतुस्तौविरथौचक्रेभीमोनिरायुधौ ॥ ७८ ॥ हस्तप्राप्तंचपांचालं
नाग्रहीत्सवृकोदरः ॥ गुर्वर्थमर्जुनस्योर्वींप्रतिज्ञांकर्तुमप्यृतां ॥ ७९ ॥ मानभंगायकर्णस्यपार्थमेवन्ययोजय
त् ॥ सशरान्क्षिपतस्तस्यपांचालस्यार्जुनोद्रुतं ॥ पुप्लुवेस्यंदनेचापंछित्वातंचाग्रहीत्क्षणात् ॥ ८० ॥ सिंहोमृ

गमिवादायस्वरथंचाभिपेदिवान् ॥ अथप्रकुपितंसैन्यंफल्गुनंपर्यवारयत् ॥ ८१ ॥ जघानभीमस्तरसातत्सैन्यं
शरवृष्टिभिः ॥ अथसत्यजिदभ्यागात्पार्थंमुंचञ्शरान्बहून् ॥ ८२ ॥ तमर्जुनःक्षणेनैवचक्रेविरथकार्मुकं ॥ घ्नं
तंभीमंपुनःसैन्यमर्जुनःप्राहमाभवान् ॥ ८३ ॥ सेनामर्हतिराज्ञोस्यवीरहंतुमशेषतः ॥ संबंधयोग्यस्तातस्यस
खायंनःसुधार्मिकः ॥ ८४ ॥ नेष्यामएनमेवातोगुरोर्वचनगौरवात् ॥ स्नेहपाशंततश्चक्रेबीभत्सौद्रुपदोधिकं
॥ ८५ ॥ ततःसेनांविहायैवभीमोबीभत्सुमन्वगात् ॥ मुक्ताकथंचिद्भीमास्यात्सासेनादुद्रुवेभयात् ॥ ८६ ॥
द्रुपदंस्थापयामासाथार्जुनंद्रोणसन्निधौ ॥ पप्रच्छैनंतदाद्रोणःसख्यमस्त्युतनेतिवा ॥ ८७ ॥ अस्तीदानीमि
तिप्राहद्रुपदोंगिरसांवरं ॥ अथाहद्रुपदंद्रोणःसख्यमिच्छेक्षयंतव ॥ ८८ ॥ नह्यराज्ञोभवेत्सख्यंतवेतीदंकृतंम
या ॥ नविप्रधर्मोयद्युद्धमतस्त्वंनमयाधृतः ॥ ८९ ॥ शिष्यैरेतत्कारितंमेतवसख्यमभीप्सता ॥ अतःसख्या
र्थमेवाद्यत्वद्राज्यार्धोंहृतोमया ॥ ९० ॥ गंगायादक्षिणेकूलेत्वंराजैवोत्तरेत्वहं ॥ नह्यराजत्वएकस्यसख्यंस्या
दावयोःसखे ॥९१॥ इत्युक्त्वोन्मुच्यतंद्रोणोराज्यार्धंगृह्यचामुतः ॥ ययौशिष्यैर्नागपुरंन्यवसत्सुखमत्रच
॥ ९२ ॥ ब्राह्मण्यत्यागभीरुःसन्नागृह्णाद्धनुरप्यसौ ॥ धार्तराष्ट्रैस्तुभीमस्यभयात्पादौप्रणम्यच ॥ ९३ ॥ शर

णार्थयाचितत्वात्सपुत्रोयुयुधेपरैः ॥ एवंहरीच्छयैवासौक्षात्रंधर्ममुपेयिवान् ॥ ९४ ॥ द्रुपदस्तुदिवारात्रंतप्य
मानःपराभवात् ॥ भीमार्जुनबलंदृष्ट्वाचैच्छत्पांडवसंश्रयं ॥ ९५ ॥ संबंधीत्यर्जुनवचश्चिकीर्षुःसत्यमेवच ॥
मार्दवंचार्जुनेदृष्ट्वासुतामैच्छत्तदर्थतः ॥ ९६ ॥ पुत्रंचद्रोणहंतारमिच्छन्विप्रवरौययौ ॥ याजोपयाजावानी
याऽथार्बुदेनगवांनृपः ॥ ९७ ॥ चकारेष्टिंचतद्भार्याद्विजाभ्यामत्रचाहुता ॥ द्रुपदात्सुतलब्ध्यर्थंसाहंकाराद्य
लंबयत् ॥ ९८ ॥ किमेतयेत्यवज्ञायतावुभौविप्रसत्तमौ ॥ अजुह्वतांतत्पुत्रार्थंपत्न्याप्राश्यंहविस्तदा ॥९९॥ हु
तेहविषिमंत्राभ्यांवैष्णवाभ्यांतदैवहि ॥ दीप्तांगारनिभोवह्निकुंडमध्यात्समुत्थितः ॥१००॥ किरीटीकुंडलीदी
प्तोहेममालीवरासिमान् ॥ रथेनादित्यवर्णेननदन्द्रुपदमाद्रवत् ॥ १०१ ॥ धृष्टत्वाद्द्योतनत्वाच्चधृष्टद्युम्नइतीरि
तः ॥ मुनिभिर्द्रुपदेनापिसर्ववेदार्थतत्त्ववित् ॥ १०२ ॥ अन्वेनंभारतीसाक्षाद्वेदिमध्यात्समुत्थिता ॥ प्राणो
हिभरतोनामसर्वस्यभरणाच्छ्रुतः ॥ १०३ ॥ तद्भार्याभारतीनामवेदरूपासरस्वती ॥ शंरूपमाश्रितावायुंश्री
रित्येवचकीर्तिता ॥ १०४ ॥ आवेशयुक्ताशच्याश्चश्यामलायास्तथोषसः ॥ ताश्चेंद्रधर्मनासत्यसंश्रयाच्छ्रियईरि
ताः ॥ १०५ ॥ साकृष्णानामतश्चासीदुत्कृष्टत्वाद्धियोषितां ॥ कृष्णासावर्णतश्चासीदुत्कृष्टानंदिनीचसा ॥१०६॥

उत्पत्तितश्चसर्वज्ञासर्वाभरणभूषिता ॥ संप्राप्तयौवनैवासीदजरालोकसुंदरी ॥ १०७ ॥ उमांशयुक्तानितरां
सर्वलक्षणसंयुता ॥ पूर्वंह्युमाचदेव्यस्ताःकदाचिद्भर्तृभिर्युताः ॥ १०८ ॥ विलासंदर्शयामासुर्ब्रह्मणःपश्यतो
धिकं ॥ शशापतास्तदाब्रह्मामानुषींयोनिमाप्स्यथ ॥ १०९ ॥ तत्रान्यगाश्चभवतेत्येवंशप्ताःसुरांगनाः ॥
विचार्यभारतीमेत्यसर्वमस्यैनिवेद्यच ॥ ११० ॥ सहस्रवत्सरंचैनांशुश्रूषित्वाबभाषिरे ॥ १११ ॥ देविनोमा
नुषंप्राप्यमन्यगात्वंचसर्वथा ॥ तत्रापिमारुतादन्यंनस्पृशेमकथंचन ॥ ११२ ॥ ब्रह्मणैवचशप्ताःस्मःपूर्वंचान्य
त्रलीलया ॥ एकदेहत्वमाप्यैनंयदावंचयितुंगताः ॥ ११३ ॥ एकदेहामानुषत्वमाप्स्यथत्रिशउद्धताः ॥ त्रि
शोमद्धंचनायेताइतितेनोदितावयं ॥ ११४ ॥ अतस्त्वयैकदेहत्वमिच्छामोदेविजन्मसु ॥ चतुर्ष्वपियतो
स्माकंशापद्धयनिमित्ततः ॥ ११५ ॥ चतुर्जन्मभवेद्धर्मौत्वांनान्योमारुताद्व्रजेत् ॥ नियमोयंहरेर्यस्मादनादि
र्नित्यएवच ॥ ११६ ॥ अतस्त्वयैकदेहान्नोनान्यआप्नोतिमारुतात् ॥ इतीरितेतथेत्युक्त्वापार्वत्यादियुतैव
सा ॥ ११७ ॥ विप्रकन्याभवत्तत्रचतस्रःपार्वतीयुताः ॥ एकदेहस्थिताश्चक्रुर्गिरीशायतपोमहत् ॥ तद्देह
स्थाभारतीतुरुद्रदेहस्थितंहरिं ॥ तोषयामासतपसाकमैंक्यार्थंधृतव्रता ॥ ११८ ॥ तस्यैसरुद्रदेहस्थोहरिःप्रा

दाद्वरंप्रभुः ॥ अनंततोषणंविष्णोःस्वभर्त्रासहजन्मसु ॥ ११९ ॥ सर्वेष्वपीतिचान्यासांददौशंकरएवच ॥
वरंस्वभर्तृसंयोगंमानुषेष्वपिजन्मसु ॥ १२० ॥ ततस्तदैवदेहंताविसृज्यनलनंदिनी ॥ बभूवुरिंद्रसेनेतिदेहै
क्येनसुसंगताः ॥ १२१ ॥ तदासीन्मुद्गलोनाममुनिस्तपसिसंस्थितः ॥ चकमेपुत्रिकांब्रह्मेत्यश्रुणोत्सकथां
तरे ॥ १२२ ॥ अपाहसत्सोब्जयोनिंशशापैनंचतुर्मुखः ॥ भारत्याद्याःपंचदेवीर्गच्छमानिन्नभूतये ॥ १२३ ॥
इतीरितस्तंतपसातोषयामासमुद्गलः ॥ शापानुग्रहमस्याथचक्रेकंजसमुद्भवः ॥ १२४ ॥ नत्वंयास्यसितादे
वीर्मारुतस्त्वच्छरीरगः ॥ यास्यसित्वंतदामूर्च्छांगतोनैवविबुध्यसे ॥ १२५ ॥ नचपापंततस्तेस्यादित्युक्तेचै
नमाविशत् ॥ मारुतोथेंद्रसेनांचगृहीत्वाथाभवद्गृही ॥ १२६ ॥ रेमेचसतयासार्धंदीर्घकालंजगत्प्रभुः ॥
ततोमुद्गलमुद्बोध्यययौचस्वंनिकेतनं ॥ १२७ ॥ ततोदेशांतरंगत्वातपश्चक्रेसमुद्गलः ॥ सेंद्रसेनावियुक्ता
थभर्त्राचक्रेमहत्तपः ॥ १२८ ॥ तद्देहगाभारतीतुकेशवंशंकरेस्थितं ॥ तोषयामासतपसाकर्मैक्यार्थंहिपूर्वव
त् ॥ १२९ ॥ उमाद्यारौद्रमेवात्रतपश्चक्रुर्यथापुरा ॥ प्रत्यक्षेचशिवेजातेतद्देहस्थेचकेशवे ॥ १३० ॥ पृथक्पृ
थक्स्वभर्त्राध्यैताःपंचाप्येकदेहगाः ॥ प्रार्थयामासुरभवत्पंचकृत्वोवचोहितत् ॥ १३१ ॥ शिवदेहस्थितो

विष्णुर्भारत्यैतुददौपतिं ॥ अन्यासांशिवएवाथप्रददौचतुरःपतीन् ॥ १३२ ॥ देव्यश्चतस्रस्तुतदादत्तमात्रेवरे
मुना ॥ देवानामवतारार्थंपंचदेव्यःस्मइत्यथ ॥ १३३ ॥ नाजानन्नेकदेहत्वाच्चिद्योगात्क्षीरनीरवत् ॥ ताःश्रु
त्वास्वपतिंदेविनचिरात्प्राप्यसीतिच ॥ १३४ ॥ विष्णूक्तंशंकरोक्तंचचत्वारःपतयःपृथक् ॥ भविष्यंतीत्यथै
कस्यांमेनिरेपंचभर्तृतां ॥ १३५ ॥ रुरुदुश्चैकदेहस्थाएकैवाहमितिस्थिताः ॥ अथाप्यगान्महेंद्रोत्रसोब्रवीत्तां
वरस्त्रियं ॥ १३६ ॥ किमर्थंरोदिषीत्येवसाब्रवीद्वृद्धरूपिणं ॥ शंकरंदर्शयित्वैवपंचभर्तृत्वमेषमे ॥ १३७ ॥ व
रार्थमर्थितःप्रादादितितंशिवइत्यथ ॥ अजानञ्शक्रआहोच्चैःकिमेतद्भुवनत्रये ॥ मत्पालितेयोषितंत्वंवृथाश
पसिदुर्मते ॥ १३८ ॥ इतीरितेशिवःप्राहपतमानुषमाप्नुहि ॥ १३९ ॥ अस्याश्चभर्ताभवसित्वामेवैषावरिष्य
ति ॥ १४० ॥ पश्यात्रमदवज्ञानात्पतितांस्त्वादृशान्सुरान् ॥ गिरेरधस्तादस्यैवेत्युक्तोसौपाकशासनः ॥ उ
द्बर्हगिरिंतंतुददर्शात्रचतान्सुरान् ॥ १४१ ॥ पूर्वेंद्रान्मारुतवृषान्नासत्यांश्चतुरःस्थितान् ॥ मानुषेष्ववताराय
मंत्रंरहसिकुर्वतः ॥ १४२ ॥ ततोवरेण्यंवरदंविष्णुंप्राप्यसवासवः ॥ तत्प्रसादान्नरांशेनयुक्तोभूमावजायत
॥ १४३ ॥ मदवज्ञानिमित्तेनपतिताइतितान्सुरान् ॥ मारुतादीन्मृषावादीरितिब्रह्माशिवंतदा ॥ १४४ ॥

शशापमानुषेषुत्वंक्षिप्रंजातःपराभवं ॥ शक्रान्नरतनोर्यासियस्मैत्वंतुमृषावदः ॥ १४५ ॥ मच्छसानांचदेवी
नामविचार्यमयायतः ॥ पतियोगवरंप्रादानावाप्स्यसिततःप्रियां ॥ १४६ ॥ मानुषेषुततःपश्चाद्भारतीदेह
निर्गतां ॥ स्वलोकेप्राप्स्यसिस्वार्थैवरोयंतेमृषाभवेत् ॥ १४७ ॥ एषासाद्रौपदीनामपंचदेवीतनुर्भवेत् ॥ मृ
षावाग्येषुतेप्रोक्तामारुत्याद्यास्तुतेखिलाः ॥ १४८ ॥ तासांपतित्वमाप्स्यंतिभारत्यैवतुपार्वती ॥ संयुक्ताव्य
वहारेषुप्रवर्तैतनचान्यथा ॥ १४९ ॥ एतेहिमारुताद्यास्तेदेवकार्यार्थगौरवात् ॥ जाताइतिश्रुतिस्तत्रनावज्ञा
तेत्रकारणं ॥ १५० ॥ दीर्घकालंमनुष्येषुततस्त्वंस्थितिमाप्स्यसि ॥ इत्युक्त्वाप्रययौब्रह्मासोश्वत्थामाशिवोभ
वत् ॥ १५१ ॥ पंचदेवीतनुस्त्वेषाद्रौपदीनामचाभवत् ॥ १५२ ॥ वेदेषुसपुराणेषुभारतेचावगम्यते ॥ उ
क्तोर्थःसर्वएवायंतथापूर्वोदिताश्रये ॥ १५३ ॥ मुमुदुःसर्वपांचालाजातयोःसुतयोस्तयोः ॥ १५४ ॥ मानु
षान्नोपभोगेनसंसर्गान्मानुषेषुच ॥ मनुष्यपुत्रतायाश्चभावोमानुषएतयोः ॥ अभून्नातितरामासीत्तदयोनि
त्वहेतुतः ॥ १५५ ॥ याजोपयाजौतावेवदयितात्द्रुपदस्यच ॥ मातृस्नेहार्थमनयोर्ययाचेददतुश्चतौ ॥ १५६ ॥
जातमात्मनिहंतारंभारद्वाजोनिशम्यतं ॥ यशोर्थमस्त्राणिददावग्रहीत्सोपिलोभतः ॥ १५७ ॥ रामास्त्राणां

दुर्लभत्वात्रिदशेष्वपिवीर्यवान् ॥ भीमार्जुनाभ्यांबद्धंतंश्रुत्वापांचालभूपतिं ॥ १५८ ॥ प्राहिणोत्कृतवर्मा
णंपांडवानांजनार्दनः ॥ पांडवेष्वतुलांप्रीतिंलोकेख्यापयितुंप्रभुः ॥ १५९ ॥ संमान्यपांडवान्सोपिशूरानुज
सुतासुतः ॥ तैर्मानितःकृष्णभक्त्याभ्रातृत्वाच्चहरिंययौ ॥ १६० ॥ ततःप्रभृतिसंत्यज्यदेवपक्षाजरासुतं ॥
पांडवानाश्रिताभूपाज्ञात्वाभैमार्जुनंबलं ॥ १६१ ॥ विशेषतश्चकृष्णस्यविज्ञायस्नेहमेषुहि ॥ पराजिताश्चबहु
शोकृष्णेनाचिंत्यकर्मणा ॥ १६२ ॥ प्रतापादेवतेपूर्वंजरासंधवशंगताः ॥ १६३ ॥ नस्नेहात्तद्बलंज्ञात्वापा
र्थानांकेशवस्यच ॥ जन्मांतराभ्यासवशात्स्निग्धाःकृष्णेचपांडुषु ॥ १६४ ॥ जरासंधभयंत्यक्त्वातानेवचसमा
श्रिताः ॥ अपितंबहुशःकृष्णविजितंनैवतत्यजुः ॥ असुराःपूर्वसंस्कारात्संस्कारोबलवान्यतः ॥ १६५ ॥ दे
वाहिकारणादन्यानाश्रयंतोपिनांतरं ॥ स्नेहंत्यजंतिदेवेषुतथान्येष्वपिचस्फुटं ॥ १६६ ॥ धृतराष्ट्रोबलंज्ञात्वा
बहुशोभीमपार्थयोः ॥ देवत्वाच्चस्वभावेनज्येष्ठत्वाद्धर्मजस्यच ॥ सुप्रीतएवतंचक्रेयौवराज्येभिषेकिणं
॥ १६७ ॥ भीमार्जुनावथोजित्वासर्वदिक्षुचभूपतीन् ॥ चक्रतुःकरदान्सर्वान्धृतराष्ट्रस्यदुर्जयौ ॥ १६८ ॥
तयोःप्रीतोभवत्सोपिपौरजानपदास्तथा ॥ भीष्मद्रोणमुखाःसर्वेप्यतिमानुषकर्मणा ॥१६९॥ इतिश्रीमदानंद

तीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेभीमार्जुनदिग्विजयोनामअष्टादशोध्यायः १८
ॐएवंशुभोच्चगुणवत्सुजनार्दनेनयुक्तेषुपांडुषुचरत्स्वधिकंशुभानि ॥ नास्तिक्यनीतिमतुलांगुरुदेवतादिस
त्स्वंजसैवजगृहुर्धृतराष्ट्रपुत्राः ॥ १ ॥ नाम्नाकलिंगइतिचासुरकोद्विजोभूच्छिष्यःसुरेतरगुरोःशकुनेर्गुरुःसः ॥
नीतिंसकुत्सिततमांधृतराष्ट्रपुत्रेष्वाधाद्दहोवचनतःशकुनेःसमस्तां ॥ २ ॥ छद्मैवयत्रपरमंनसुराश्चपूज्याःस्वा
र्थेनवंचनकृतेजगतोखिलंच ॥ धर्मादिकार्यमपियस्यमहोपधिःस्याच्छ्रेष्ठःसएवनिखिलासुरदैत्यसंघात् ॥ ३ ॥
इत्यादिकुत्सिततमांजगृहुःस्मविद्यामज्ञातएवधृतराष्ट्रमुखैःसमस्तैः ॥ तेषांस्वभावबलतोरुचिताचसैवविस्ता
रिताचनिजबुद्धिबलादतोपि ॥ ४ ॥ संपूर्णदुर्मतिरथोधृतराष्ट्रसूनुस्तातप्यमानहृदयोनिखिलान्यहानि ॥
दृष्ट्वाश्रियंपरमिकांविजयंचपार्थेष्वाहेदमेत्यपितरंसहसौबलेन ॥ ५ ॥ ज्येष्ठस्यतेपिहिवयंहृदयप्रजातानार्ह
त्वमेवगमिताभवतैवराज्ये ॥ भ्रातुःकनीयसउतापिहिदारजाताअन्यैश्चराज्यपदवींभवतैवनीताः ॥ ६ ॥
राज्यंमहच्चसमवाप्स्यतिधर्मसूनुस्त्वत्तोथचानुजबलात्प्रसभंवयंतु ॥ दासाभवेमनिजतंतुभिरेवसाकंकुंतीसुत
स्यपरतोपितदन्वयस्य॥७॥नात्मार्थमस्तिममदुःखमथातिशुद्धलोकप्रसिद्धयशसस्तवकीर्तिनाशः॥अस्मन्नि

मित्तमतिदुःखमतोहिसर्वेंपीच्छाममर्तुमथनःकुरुचाप्यनुज्ञां ॥ ८ ॥ एवंसपुत्रवचनंसनिशम्यराजाप्रोवाचना
नुगुणमेतदहोमनस्ते ॥ कोनामपांडुतनयेषुगुणोत्तमेषुप्रीतिंनयातिनिजवीर्यभवोच्चयेषु ॥ ९ ॥ तेहिस्वबाहुब
लतोखिलभूपभूतिंमय्याकृषंतिनचवःप्रतिषेधकास्ते ॥ तस्माच्छमंव्रजशुभायकुलस्यतातक्षेमायनोभवतिवो
बलवद्विरोधः ॥ १० ॥ एवंब्रुवत्यपिनृपेपुनराहपापआश्रित्यसौबलमतंयदिनैवपार्थान् ॥ अन्यत्रयापयसि
नागपुरात्परेतान्दृष्ट्वाखिलानपिहिनोमुदमेहिपार्थैः ॥ ११ ॥ एवंनिशम्यगदितंसुतहार्दपाशैराकृष्यताशुस
नृपोऽरिधरेच्छयैव ॥ प्रोवाचपुत्रमपितेबलिनोहिपार्थाःशक्याःपुरात्तुनचयापयितुंकथंचित् ॥ १२ ॥ इत्युक्त
आहपितरंशकुनिंनिरीक्ष्यसृष्टोमयाविधिरिहाद्यशृणुष्वतंच ॥ आसंस्त्रयोदशसमाहिपुरंप्रविष्टेष्वेतेषुतावदय
मेवविधिर्मयेष्टः ॥ १३ ॥ द्रौणेर्हिनास्तिसदृशोबलवान्प्रतापीसोयंमयाबहुविधैःपरमैरुपायैः ॥ नीतोवशंव
शगतोस्यचमातुलेनसाकंपितातमनुचैषनदीप्रसूतः ॥ एवंहिसैनिकगणाअपिदानमानैःप्रायोवशंममगता
अपिचैषकर्णः ॥ अस्त्रेबलेप्यधिकएवसुरेंद्रसूनोर्जेष्येचमंत्रबलतस्त्वहमेवभीमं ॥ १५ ॥ त्रिंशच्छतंपरमकाः
सुरदुर्लभाश्चदुर्वाससोहिमनवोद्यमयागृहीताः ॥ अन्यत्रतेप्रविहितानहिवीर्यवंतःस्युर्भीमइत्यहममून्ननियो

जयामि ॥ १६ ॥ तेवीर्यदाविजयदाअपिवह्निवारिस्तंभादिदाःसकलदेवनिकायरोधाः ॥ वृष्ट्याद्यभीप्सित
समस्तकराअमूभिर्जेष्यामिभीमममुमेकमयातयामैः ॥ १७ ॥ सौहार्दमेषुयदिचातितरांकरोषितत्रापिनैव
हिमंयाक्रियतेविरोधः ॥ वत्स्यंतुवारणवतेभवतुस्मराष्ट्रंतेषांतदेवममनागपुरंत्वदर्थे ॥ १८ ॥ एवंस्वपुत्रपरिपा
लनतोयशस्तेभूयाद्विनश्यतिपरप्रसवातिपुष्टौ ॥ जातेबलेतवविरोधकृतश्चतेस्युःस्वार्थंहितावदनुयांत्यपिकेव
लंत्वां ॥ १९ ॥ क्षत्तैकएवसततंपरिपोषकोलंतेषाममद्विडथमंत्रबलादमुष्य ॥ पौराश्चजानपदिकाःसततं
द्विषंतिमांतेष्वतीवदृढसौहृदचेतसश्च ॥ २० ॥ एतेषुदूरगमितेषुनिराश्रयत्वान्मामेवदुर्बलतयापरितःश्रयं
ते ॥ भीष्मादयश्चनहितन्निकटेविरोधंकुर्युर्विनश्यतिगतेषुहिसौहृदंतत् ॥ २१ ॥ भेदःकुलस्यभविताकुलना
शहेतुरस्माभिरेषुसहितेषुपुरेवसत्सु ॥ तस्मादुपायबलतःप्रतियापनीयास्तेवारणावतमितोविहितोप्युपायः
॥ २२ ॥ विष्णुर्जयंतइतिशंभुसहायआस्तेदेवोत्सवश्चसुमहान्भवितात्रसुष्ठु ॥ भक्ताश्चतेहिनितरामरिशंख
पाणौत्वच्चोदिताःसमुपयांतितमुत्सवंद्राक् ॥ २३ ॥ आज्ञाप्यमत्पुरुषतांपुरुषैर्मदीयैर्मध्यस्थवद्बहुगुणाउदि
ताश्चतत्र ॥ तेषांपुरोत्रगमनाभिरुचिश्चजाताद्रष्टुंपुरंबहुगुणंननुपांडवानां ॥ २४ ॥ इत्युक्तवत्यथसुतेसतथेत्यु

वाचप्राप्तेषुपांडुतनयेषुतदैवचोचे ॥ ज्ञात्वैवतेपिनृपतेर्हृदयंसमस्तंजग्मुःपितेतिपृथयासहनीतिहेतोः ॥२५॥
भीमस्तदाहभवितात्रहिभैक्षचारइत्येवसम्यगनुविद्यनिजंनकर्म ॥ त्याज्यंत्वितिप्रतिजगादनिजाग्रजायया
मोवयंनतुगृहात्सहिनःस्वधर्मः ॥ २६ ॥ निष्कालयंतियदिनोनिजधर्मसंस्थान्योत्स्यामहेत्रनहिदस्युवधो
प्यधर्मः ॥ इत्यूचिवांसममुमाहचधर्मसूनुःकीर्तिर्विनश्यतिहिनोगुरुभिर्विरोधे ॥ २७ ॥ इत्युक्तवाक्यममुम
ग्रजमन्वगात्सभीमःप्रदर्श्यनिजधर्ममथानुवृत्त्यै ॥ दोषोभवेदुभयतोयतएवतेनवाच्यःस्वधर्मउतनःस्थितिरत्र
कार्या ॥ २८ ॥ कीर्त्यर्थमेवनिजधर्मपरिप्रहाणेप्राप्तेग्रजस्यवचनात्प्रविहातुमेव ॥ भीमस्यदोषमुभयंप्रविहं
तुमीशोज्येष्ठंचकारहरिरत्रसुतंवृषस्य ॥ २९ ॥ हंतव्यतामुपगतेषुसुयोधनादिष्वन्योवधान्नहिभवेन्निजधर्मए
व ॥ पूर्वंवधेनहिसमस्तशएवदोषास्तेषांप्रयांतिविवृतिंचतदर्थतोपि ॥ ३० ॥ क्षत्ताथचाहसुवचोंत्यजभाषयै
वधर्मात्मजंविषहुताशभयात्प्रतीताः ॥ आध्वांत्वितिस्मसतथेतिवचोभ्युदीर्यप्रायाच्चवारणवतंपृथयानुजैश्च
॥ ३१ ॥ तान्हंतुमेवचतदाधृतराष्ट्रसूनुर्लाक्षागृहंसपदिकांचनरत्नगूढं ॥ कृत्वाभ्ययातयदमुत्रहिविष्णुपद्या
स्वामात्यमेवचपुरोचननामधेयं ॥ ३२ ॥ पूर्वंप्रहस्तइतियस्त्वभवत्सुपापःसोभ्येत्यपांडुतनयानभवच्चमंत्री ॥

दुर्योधनंप्रतिविहायभवत्सकाशमायातइत्यवद्देषुसकूटवाक्यं ॥ ३३ ॥ दिव्यंगृहंचभवतांहिमयोपनीतंप्री
त्यैवपापमनुयातुमहंनशक्तः ॥ युष्मासुधर्मधृतिमत्सुसदानिवत्स्यइत्यूचिवांसममुमाहुरहोसुभद्रं ॥ ३४ ॥
दृष्ट्वैवजातुषगृहंवसयासमेतंतद्गंधतोवृषसुतःपवमानजातं ॥ तंचातिपापमवदत्सुमुखैषपापोहंतुंनइच्छतिसदा
भवचप्रतीतः ॥ ३५ ॥ क्षत्ताथनीतिबलतोखिललोकवृत्तंजानन्स्वचारमुखतःखनकायचोचे ॥ उक्त्वैवधर्म
तनयायमदीयवाक्यंपूर्वोक्तमाशुकुरुतत्रबिलंसुदूरं ॥ ३६ ॥ चक्रेसचैवमथवर्त्मवृतिच्छेलनद्वारंचतस्यसपि
धायययौगृहंस्वं ॥ भीमःपुरोचनउभावपितौवधायछिद्रार्थिनौमिथउतोषतुरब्दकार्धं ॥ ३७ ॥ तस्याग्रजाच
सहितासुतपंचकेनतत्रागमत्तदनुमारुतिरेषकालः ॥ इत्थंविचिंत्यसनिशाम्यचतान्प्रसुप्तान्भ्रातृंश्चमातरमथा
शुबिलेन्यधात्प्राक् ॥ ३८ ॥ तंभागिनेयसहितंभगिनींचतस्यपापांददाहसगृहांपवमानसूनुः ॥ साप्याग
ताहिगरलेननिहंतुमेतान्भीमस्यपूर्वभुजिनोनशशाकचैतत् ॥ ३९ ॥ तप्तंतयाससुतयाचतपोनितांतंस्यांसू
नुभिःसहबलाददितिस्तथाब्दात् ॥ तस्याअदाच्चगिरिशोयदिपुत्रकैस्त्वंयुक्तानयासिमृतिमेषवरस्तवेति
॥ ४० ॥ जानन्निदंसकलमेवचभीमसेनोहत्वासुतैःसहकुबुद्धिमिमांहितंच ॥ भ्रातृंश्चमातरमुदूह्यययौबिला

त्सनिर्गत्यभीतिवशतोऽबलतांप्रयातान् ॥ ४१ ॥ ज्ञात्वापुरोचनवधंयदिभीष्ममुख्यैर्वैचित्रवीर्यतनयाअभि
योधयेयुः ॥ किन्नोभवेदितिभयंसुमहद्विवेशभीमंत्वृतेचतनयान्सकलान्पृथायाः ॥ ४२ ॥ भीमोऽभयोपिगु
रुभिःस्वसुखेनयुद्धमप्रीयमाणउतधर्मजवाक्यहेतोः ॥ ऊढ्वैवतानपिययौद्युनदींचतीर्त्वाक्षत्रातिसृष्टमधिरुह्य
जलप्रयाणं ॥ ४३ ॥ विश्वासिताविदुरपूर्ववचोभिरेवदाशोदिताभिरधिरुह्यचभीमपृष्ठं ॥ सर्वेययुर्वनमथाभ्यु
दितेचसूर्येदृष्ट्वैवसप्तमृतकान्रुरुदुश्चपौराः ॥ ४४ ॥ हापांडवानदहदेषहिधार्तराष्ट्रोधर्मास्थितान्कुमतिरेवपुरोच
नेन ॥ सोप्येषदग्धइहदैववशात्सुपापःकोनामसत्सुविषमःप्रभवेत्सुखाय ॥ ४५ ॥ पौरेभ्यएवनिखिलंननु
भीष्ममुख्यावैचित्रवीर्यसहितास्तुनिशम्यहेति ॥ ऊचुःसुदुःखितधियोथसुयोधनाद्याःक्षत्तामृषैवरुरुदुर्युयुजु
श्चकर्म ॥ ४६ ॥ भीमोप्युदूह्यवनमापहिडिंबकस्यभ्रातॄन्पृथांचतृषितैरभियाचितश्च ॥ पानीयमुत्तरपुटेंबुजप
त्रनद्धंदूरादुदूह्यददृशेस्वपतोथतांश्च ॥ ४७ ॥ रक्षार्थमेवपरिजाग्रतिभीमसेनेरक्षःस्वसारमभियापयतेहिडिं
बीं ॥ सारूपमेत्यशुभमेवददर्शभीमंसाक्षात्समस्तशुभलक्षणसारभूतं ॥ ४८ ॥ साराक्षसीतनुमवापसुरेंद्रलो
कश्रीरेवशक्रदयितात्वपरैवशच्याः ॥ शापात्स्पृधापतिमवाप्यचमारुतिंसाप्राप्तुंनिजांतनुमयाचतभीमसेनं ॥

॥ ४९ ॥ तांभीमआहकमनीयतनुंनपूर्वंज्येष्ठादुपैमिवनितांनहिधर्मएषः ॥ साचाहकामवशगापुनरेतदेव
स्वावेशयुग्घिमरुदग्र्यपरिग्रहस्य ॥ ५० ॥ साभारतीवरमिमंप्रददावैमुष्यस्वावेशमात्मदयितस्यचसंगमेन ॥
शापाद्विमुक्तिमतितीव्रतपःप्रसन्नातेनापसानिजतनुंपवमानसूनोः ॥ ५१ ॥ ज्ञानंचनैजमभिदर्शयितुंपुन
श्चप्राहेश्वरोखिलजगद्गुरुरिंदिरेशः ॥ व्यासस्वरूपइहचेत्यपरश्चएवमांतेप्रदास्यतितदाप्रकरोषिमेर्थ्यं ॥ ५२ ॥
कालेतदैवकुपितःप्रययौहिडिंबोभीमंनिहंतुमपितांचनिजस्वसारं ॥ भक्षार्थमेवहिपुरासतुतांन्ययुङ्क्नेतुंचतान
थसमासददाशुभीमं ॥ ५३ ॥ साभीममेवशरणंप्रजगामतांचभ्रातॄंश्चमातरमथावितुमभ्ययात्तं ॥ भीमःसुदू
रमपकृष्यसहोदराणांनिद्राप्रभंगभयतोयुयुधेमुनाच ॥ ५४ ॥ तौमुष्टिभिस्तरुभिरश्मभिरद्रिभिश्चयुध्वानितां
तरवतःप्रतिबोधितांस्तान् ॥ संचक्रतुस्तदनुसोदरसंभ्रमंतंदृष्ट्वैवमारुतिरहन्नुरसिस्मरक्षः ॥ ५५ ॥ तद्भीमबा
हुबलताडितमीशवाक्यात्सर्वैरजेयमपिभूमितलेपपात ॥ वक्त्रस्रवद्बहुलशोणितमापमृत्युंप्रायात्तमोंधमपिनि
त्यमथक्रमेण ॥ ५६ ॥ हत्वैवशर्ववररक्षितराक्षसंतंसर्वैरवध्यमपिसोदरमात्रयुक्तः ॥ भीमोययौतमनुसाप्रययौ
हिडिंबीकुंतींयुधिष्ठिरमथास्यकृतेययाचे ॥ ५७ ॥ ताभ्यामनुक्तमपियन्नकरोतिभीमःप्रादुर्बभूवनिखिलोरुगु

णाभिपूर्णः ॥ व्यासात्मकोहरिरनंतसुखांबुराशिर्विद्यामरीचिविततःसकलोत्तमोलं ॥ ५८ ॥ दृष्ट्वैवतंपरममो
दिनआशुपार्थामात्रासहैवपरिपूज्यगुरुंविरिंचेः ॥ उल्लासिताश्वहरिणापरमातिहार्दप्रोत्फुल्लपद्मनयनेनतदो
पविष्टाः ॥ ५९ ॥ तान्भक्तिनम्रशिरसःसमुदीक्ष्यकृष्णोभीमंजगादनतआशुहिडिंबयाच ॥ एतांगृहाणयुव
तींसुरसद्मशोभांजातेसुतेसहसुताप्रतियातुचैषा ॥ ६० ॥ एवंब्रुवत्यगणितोरुगुणेरमेशेओमित्युदीर्यकृतवांश्च
तथैवभीमः ॥ स्कंधेनचोह्यविबुधाचरितप्रदेशान्भीमंप्रयात्युदयएवरवेर्हिडिंबी ॥ ६१ ॥ सानंदनादिषुवनेषु
विहृत्यतेनसायंप्रयातिपृथयासहितांश्चपार्थान् ॥ एवंययावपितयोरिहवत्सरार्धोंजातश्चसूनुरतिवीर्यबलोपप
न्नः ॥ ६२ ॥ देवोपिराक्षसतनुर्निर्ऋतिःपुरायआवेशयुक्तगिरिशस्यघटोत्कचाख्यः ॥ पूर्वंघटोपममसुष्यशिरोब
भ्रूवकेशानिमेषतउदासुरतोहिनाम ॥ ६३ ॥ जातेसुतेसमयतोभगवत्कृतात्सभीमोजगादससुतांगमनाय
तांच ॥ स्मृत्याभियानउभयोरपिसाप्रतिज्ञांतेषांविधायचययौसुरलोकमेव ॥ ६४ ॥ व्यासोपिपांडुतनयैःस
हितोबकस्यरौद्राद्धराज्जयवधापगतस्यनित्यं ॥ यातोवधायपरमागणितोरुधामापूर्णाक्षयोरुसुखआशुतदैकच
क्रां ॥ ६५ ॥ तान्ब्राह्मणस्यचगृहेप्रणिधायकृष्णःशिष्याममैतइतिविप्रकुमाररूपान् ॥ आयामिकालइतिता

नन्नुशास्यचायात्तेतत्रवासमथचक्रुरनूच्यवेदान् ॥ ६६ ॥ भिक्षामटत्सुसततंप्रतिहुंकृतेनभीमोविशांसदनएव
गृहप्रमाणं ॥ भांडंकुलालविहितंप्रतिगृह्यगच्छत्याशंकयावगमनस्यतमाहधर्मः ॥ ६७ ॥ स्थूलंहिसद्मपृथिवी
सहितंत्वरक्षउद्धृत्यवह्निमुखतस्तुतदेकदोष्णा ॥ भांडंतदर्थमुरुकुंभकरेणदत्तंभिक्षांचतेनचरसिप्रतिहुंकृतेन ६८
धर्मस्यतेसुनियतेर्बलतश्चबोधोभूयात्सुयोधनजनस्यततोभयंमे ॥ मात्रासहैववसफल्गुनपूर्वकैस्त्वमानीतमेवप
रिभुंक्ष्वनतुव्रजेथाः ॥ ६९ ॥ इत्युक्तआशुसचकारतथैवभीमस्तेपिस्वधर्मपरिरक्षणहेतुमौनाः ॥ भिक्षांचरंत्यथच
तुर्ष्वपितेषुयातेष्वेकत्रमातृसहितःसकदाचिदास्ते ॥ ७० ॥ तत्कालएवरुदितंनिजवासहेतोर्विप्रस्यदारसहित
स्यनिशम्यभीमः ॥ स्त्रीबालसंयुतगृहेशिशुलालनादौलज्जेदितिस्मजननीमवदन्नचागात् ॥ ७१ ॥ जानीहिवि
प्ररुदितंकुतइत्यतश्चयोग्यंविधास्यइतिसाप्रययौचशीघ्रं ॥ सासंवृतैवसकलंवचनंगृहेस्यशुश्रावविप्रवरआहत
दाप्रियांसः ॥ ७२ ॥ दातव्यएवहिकरोद्यचराक्षसस्यसाक्षाद्बकस्यगिरिसन्निभभक्ष्यभोज्यः ॥ पुंसानसाचसहि
तानडुहापुमांस्तुनैवास्तिनोप्रददतांचसमस्तनाशः ॥ ७३ ॥ अन्यत्रयामइतिपूर्वमुदाहृतंमेनैतत्प्रियेतवमनोग
तमासतेन ॥ यास्यामिराक्षसमुखंस्वयमेवमर्तुंभार्यैनमाहनभवानहमत्रयामि ॥७४॥ अर्थेतवाद्यतनुसंत्यजना

दहंस्यांलोकेसतीप्रचरितेतद्दतेत्वधश्च ॥ कन्याहचैनमहमेमिनकन्ययार्थंइत्युक्तआहधिगितिस्मसविप्रवर्यः
॥७५॥ कन्योदिताबतकुलद्वयतारिणीतिजायासखेतिवचनंश्रुतिगंसुतश्च ॥ आत्मैवतेननतुजीवनहेतुतोहंधी
पूर्वकंत्वशनकेप्रतिपादयामि॥७६॥एवंरुदत्सुसहितेषुकुमारकोस्यप्राहस्वहस्तगतृणंप्रतिदर्श्यचैषां ॥ एतेनराक्ष
समहंनिहनिष्यएवेत्युक्तेसुवाक्यमनुसाप्रविवेशकुंती ॥ ७७ ॥ पृष्टस्तयाहसतुविप्रवरोबकस्यवीर्यंबलंचदिति
जारिभिरप्यसह्यं ॥ संवत्सरत्रययुतेदशकेकरंचप्रातिस्विकंदशमुखस्यचमातुलस्य ॥ ७८ ॥ श्रुत्वातमुग्रबल
मत्युरुवीर्यमेवरामायणेरघुवरोरुशरातिभीतं ॥ विष्टंबिलेष्वथनृपान्वशमाशुकृत्वाभीत्यैवतैस्तदनुदत्तकरंननं
द ॥ ७९ ॥ एवंबलाढ्यमसुमाशुनिहत्यभीमःकीर्तिंचधर्ममधिकंप्रतियास्यतीह ॥ सर्वेवयंचतमनुप्रगृहीतध
र्मायास्यामइत्यवददाशुधरासुरंतं ॥ ८० ॥ संतिस्मविप्रवरपंचसुताममाद्यतेष्वेकएवनरवैरिमुखाययातु ॥
इत्युक्तआहसनतेसुतवध्ययाहंपापोभवामितवहंतमनोतिधीरं ॥ ८१ ॥ उक्तैनमाहचपृथातनयेमदीयेविद्या
स्तिदिक्पतिभिरप्यविषह्यरूपा ॥ उक्तोपिनोगुरुभिरेषनियुङ्क्तएतांवध्यस्तथापिनसुरासुरपालकैश्च ॥ ८२ ॥
उक्त्वैवमेत्यनिखिलंचजगादभीमउद्धर्षआससनिशम्यमहास्वधर्मं ॥ प्राप्तंविलोक्यतमतीवविघूर्णनेत्रंदृष्ट्वाज

गादयमसूनुरुपेत्यचान्यैः ॥ ८३ ॥ मातःकिमेषमुदितोनितरामितिस्मतस्मैचसानिखिलमाहसचाब्रवीत्तां ॥
कष्टंत्वयाकृतमहोबलमेवयस्यसर्वेश्रितावयममुंचनिहंसिभीमं ॥ ८४ ॥ यद्बाहुवीर्यपरमाश्रयतोहिराज्यमि
च्छामएवनिखिलारिवधंस्वधर्मं ॥सोयंत्वयाद्यनिशिचारमुखायमातःप्रस्थाप्यतेवदममाशुकयैवबुद्ध्या ॥८५॥
इत्युक्तवंतममुमाहसुधीरबुद्धिःकुंतीनपुत्रकनिहंतुमयंहिशक्यः ॥ सर्वैःसुरैरसुरयोनिभिरप्यनेनचूर्णीकृतोहि
शतशृंगगिरिःप्रसूत्यां ॥ ८६ ॥ एषस्वयंहिमरुदेवनरात्मकोभूत्कोनामहंतुमिममाप्तबलोजगत्सु ॥ इत्येवम
स्त्विविसतामवदत्परेद्युर्भीमोजगामशकटेनकृतोरुभोगः ॥ ८७ ॥ गत्वात्वरन्बकवनस्यसकाशमाशुभीमःस
पायससुभक्ष्यपयोघटाद्यैः ॥ युक्तंचशैलनिभमुत्तममन्नराशिंस्पर्शात्पुरैवनरभक्षितुरत्तुमैच्छत् ॥ ८८ ॥ तेनैव
चान्नसमितौपरिभुज्यमानउत्पाट्यवृक्षममुमाद्रवदाशुरक्षः ॥ वामेनमारुतिरपोह्यतदाप्रहारान्हस्तेनभोज्यम
खिलंसहभक्ष्यमादत् ॥ ८९ ॥ पीत्वापयोत्वरितएनमवेक्ष्यमाणआचम्यतेनयुयुधेगुरुवृक्षशैलैः ॥ तेनाहतोथब
हुभिर्गिरिभिर्बलेनजग्राहचैनमथभूमितलेपिपेष ॥ ९० ॥ आक्रम्यपादमपिपादतलेनतस्यदोर्भ्यांप्रगृह्यचपरं
विददारभीमः ॥ मृत्वासचोरुतमएवजगामपापोविष्णुद्विडेवहिशनैरनिवृत्तिचोग्रं ॥ ९१ ॥ हत्वातमक्षतब

लोजगदंतकंसयोराक्षसोनवशआसजरासुतस्य ॥ भौमस्यपूर्वमपिनोभरतस्यराज्ञोभीमोन्यधापयदमुष्यश
रीरमग्रे ॥ ९२ ॥ द्वार्येवतत्प्रतिनिधायपुरःसभीमःस्नात्वाजगामनिजसोदरपार्श्वमेव ॥ श्रुत्वास्यकर्मपरमं
तुतुषुःसमेतामात्राचतेतदनुभीतियुताःपुरस्थाः ॥ ९३ ॥ दृष्ट्वैवराक्षसशरीरमुरुप्रभीताज्ञात्वैवहेतुभिरथक्रमशो
मृतंच॥ विप्रस्यतस्यवचनादपिभीमसेनभग्नंनिशम्यपरमंतुतुषुश्चतस्मै॥९४॥अन्नात्मकंकरममुष्यचसंप्रचक्रुःसो
प्येनमाशुनरसिंहवपुर्धरस्य॥ चक्रेहरेस्तदनुसत्यवतीसुतस्यविष्णोर्हिवाक्प्रमुदिताःप्रययुस्ततश्च ॥९५॥ उत्प
त्तिपूर्वककथांद्रुपदात्मजायाव्यासोह्यनूच्यजगतांगुरुरीश्वरश्च ॥ यातेत्यचोदयदथाप्यपरेद्विजाग्र्यास्तान्ब्राह्म
णाइतिभुजिर्भवितेतिचोचुः ॥ ९६ ॥ पूर्वंहिपार्षतइमाञ्जतुगेहदग्धाञ्श्रुत्वातिदुःखितमनाःपुनरेवमंत्रः ॥ या
जोपयाजमुखनिःसृतएवमेषनासत्यतार्हइतिजीवनमेषुमेने ॥९७॥ यत्रक्वचित्प्रतिवसंतिनिलीनरूपाःपार्थाइ
तिस्मसतुफल्गुनकारणेन॥ चक्रेस्वयंवरविघोषणमाशुराजात्वन्यैरधार्यधनुरीशवराच्चचक्रे ॥९८॥ तत्कालएव
वसुदेवसुतोपिकृष्णःसंपूर्णनैजपरिबोधतएवसर्वं ॥ जानन्नपिस्महलिनासहितोजगामपार्थान्निशम्यचमृतान
थकुल्यहेतोः ॥९९॥ संप्राप्यहस्तिनपुरंधृतराष्ट्रपुत्रान्संवंचयंस्तदनुसारिकथाश्चकृत्वा ॥ भीष्मादिभिःपरिगतो

प्रियवज्जगामद्वारावतीमुदितपूर्णसुनित्यसौख्यः ॥१००॥ तस्यांतरेहृदिकसूनुरनंतरंस्वंश्वाफल्किबुद्धिबलमा
श्रितइत्युवाच ॥ सत्राजिदेषहिपुराप्रतिजज्ञएनामस्मत्कृतेस्वतनयांमणिनासहैव ॥१०१॥ सर्वांश्चनःपुनरसाव
वमत्यकृष्णायादात्सुतांजहिचतंनिशिपापबुद्धिं ॥ आदायरत्नमुपयाहिचनौविरोधेकृष्णस्यदानपतिनासहसा
ह्यमेमि ॥१०२॥ इत्युक्तआशुकुमतिःसहिपूर्वदेहेदैत्योयतस्तदकरोदथसत्यभामा ॥ आनंदसंविदपिलोकविडं
बनायतदेहमस्यतिलजेपतिमभ्युपागात् ॥१०३॥ श्रुत्वातदीयवचनंभगवान्पुरींस्वामायातएवतुनिशम्यमहो
त्सवंतं॥पांचालराजपुरुषोदितमाशुवृष्णिवर्यैरगान्मुसलिनासहतत्पुरींच॥१०४॥ भीमोपिरुद्रवररक्षितराक्षसंतं
हत्वातृणोपमतयाहरिभक्तवंद्यः ॥ उष्याथतत्रकतिचिद्दिनमच्युतस्यव्यासात्मनोवचनतःप्रययौनिजैश्च १०५
मांगल्यमेतदतुलंप्रतियातशीघ्रंपांचालकान्परमभोजनमत्रसिध्येत् ॥ विप्रैरितस्ततइतीरितवाक्यमेतेशृण्वंत
एवपरिचक्रमुरुत्तराशां ॥ १०६ ॥ षण्णांचमध्यगमुदीर्णभुजंविशालवक्षस्थलंबहुलपौरुषलक्षणंच ॥ दृष्ट्वैव
मारुतिमसावुपलप्स्यतीहकृष्णामितिस्मचवचःप्रवदंतिविप्राः ॥ १०७ ॥ रात्रौदिवाचसततंपथिगच्छमानाः
प्रापुःकदाचिदथविष्णुपदींनिशायां ॥ सर्वांश्चरक्षितुमगादिहपृष्ठतश्चभीमोग्रएवशतमन्युसुतोंतरेन्ये ॥१०८॥

प्राप्तेतदोल्मुकधरेर्जुनएवगंगागंधर्वराजइहचित्ररथोर्धरात्रे ॥ दृष्ट्वैवविप्ररहितानुदकातरस्थःक्षत्रात्मजाइतिहि
धर्षयितुंसचागात् ॥ १०९ ॥ हंतास्मिवोभ्युपगतानुदकांतमस्यानद्याश्रमर्त्यचरणायनिषिद्धकाले ॥ इत्थंव
दंतममुमाहसुरेंद्रसूनुर्गंधर्वनास्त्रविदुषांभयमस्तितेद्य ॥ ११० ॥ सर्वंहिफेनवदिदंबहुलंबलंतेनार्थप्रदंभवति
चास्त्रविदिप्रयुक्तं ॥ इत्युक्तवंतममुमुत्तमयानसंस्थोबाणान्क्षिपन्नभिससारसुरेंद्रभृत्यः ॥ १११ ॥ आग्नेयमस्त्र
मभिमंत्र्यतदोल्मुकेसचिक्षेपशक्रतनयोस्यरथश्चदग्धः ॥ तंचाग्निनापरिगृहीतमभिप्रगृह्यकेशेषुसंचकर्षाशु
सुरेंद्रसूनुः ॥ ११२ ॥ पार्थेनसंधर्षितःशरणंजगामधर्मात्मजंतमपिसोथनिजास्त्रमुग्रं ॥ संजह्रएवततआस
चनामतोसावंगारवर्णइतिवर्णविपर्ययेण ॥ ११३ ॥ गंधर्वमुल्बणसुरक्ततनुःसभूत्वास्वर्णावदातउतपूर्व
मुपेत्यसख्यं ॥ पार्थेनदुर्लभमहास्त्रमिदंययाचेजानन्नपिस्मनहितादृशमेषवेद ॥ ११४ ॥ विद्यासुशि
क्षिततमाहिसुरेंद्रसूनौतामस्यचावददसावपिकालतोस्मै ॥ गंधर्वगामवददन्वगदृश्यविद्यांपश्चादितिस्मपुरु
हूतसुतस्यवाक्यात् ॥ ११५ ॥ आधिक्यतःस्वगतसंविदएवसाम्येनैवेच्छतिस्मनियमंसधनंजयोत्र ॥ धर्मा
र्थमेवसतुतांपरिदायतस्मैकालेनसंविदममुष्यचधर्मतोयात् ॥ ११६ ॥ पार्थेनसोपिबहुलाश्वकथाःकथित्वा

धौम्यस्यसंग्रहणमाहपुरोहितत्वे ॥ दास्यामिदिव्यतुरगानितिसोर्ज्जुनायवाचंनिगद्यदिवमारुहदप्यगुस्ते ॥
॥ ११७ ॥ तेधौम्यमाप्यचपुरोधसमुत्तमज्ञंविप्रात्मजोपमतयाविविशुःपुरंच ॥ पांचालकस्यनिखिलांददृशु
श्चतत्रमूर्धाभिषिक्तसमितिंसमलंकृतांच ॥ ११८ ॥ राजन्यमंडलमुदीक्ष्यसुपूर्णमत्रकृष्णांप्रगृह्यसहजःप्रगृही
तमालां ॥ तेषांचमध्यमगमत्कुलवीर्यसंपद्युक्तांविभूतिमथचाहसमस्तराज्ञां ॥ ११९ ॥ तांश्चप्रदर्श्यसकला
न्सहुताशनांशश्चापंचतत्प्रतिनिधायसपंचबाणं ॥ आहाभिभाष्यसकलान्नृपतीनथोच्चैर्दीप्यद्धुताशनवपुर्घन
तुल्यघोषः ॥ १२० ॥ एतेनकार्मुकवरेणतरूपरिस्थमत्स्यावभासमुदकेप्रतिवीक्ष्ययेन ॥ एतैःशरैःप्रतिहतो
भवतीहमत्स्यःकृष्णानुयास्यतितमद्यनरेंद्रवीराः ॥ १२१ ॥ इत्यस्यवाक्यमनुसर्वनरेंद्रपुत्राउत्तस्थुरुद्धतमदा
श्चलकुंडलास्याः ॥ अस्त्रंबलंचबहुनैजमभीक्षमाणाःस्पर्धंतएवचमिथःसमलंकृतांगाः ॥ १२२ ॥ केचिन्निरी
क्ष्यधनुरेत्यनमेसुशक्यमित्येवचापययुरन्यउतप्रचाल्य ॥ तत्राससादशिशुपालउरुप्रतापःसंगृह्यतत्समधिरोप
णयत्नआसीत् ॥ १२३ ॥ माषांतरायसचकर्षयदैवकोट्याउन्नम्यतत्प्रतिजघानतमेवचाशु ॥ अन्यत्रफल्गु
नतएतदशक्यमेवेत्यंजोगिरीशवरतःसययौचभग्नः ॥ १२४ ॥ मद्रेशएत्यचकृषेस्थविरोपिवीर्याच्चेदीशतोप्य

धिकमेवसमुद्गमात्रे ॥ शिष्टेमुनाप्रतिहतःसययावशक्यंमत्वात्मनस्तदनुभूपतयोविषण्णाः ॥ १२५ ॥ सन्ने
षुभूपतिषुमागधआससादसोवज्ञयैवबलवीर्यमदेनदृप्तः ॥ चापंचकर्षचलपादतलोबलेनशिष्टेससर्षपमितेभि
हतोमुनैव ॥ १२६ ॥ जानुन्यमुष्यधरणींययतुस्तदैवदर्पेणचास्थिरपदास्थितिमात्रहेतोः ॥ रौद्राद्धरात्सजड
तांगमितोथराजाराज्ञामुखान्यनभिवीक्ष्यययौस्वराष्ट्रं ॥ १२७ ॥ प्रायोगतास्तदनुभूपतयोथकर्णोद्दुर्योधनार्थम
नुगृह्यधनुश्चकर्ष ॥ रामादुपात्तशुभशिक्षितमात्रतोसौरोमावशिष्टमकरोद्धनुषोंतमाशु ॥ १२८ ॥ तस्मिंश्चतेन
विहतेप्रतिसन्निवृत्तेभीमार्जुनौद्विजसदस्युपसन्निविष्टौ ॥ उत्तस्थतूरविशशिप्रतिमानरूपौविप्रेषुतत्रचभिया
विनिवारयत्सु ॥ १२९ ॥ विप्राश्चकेचिदतियुक्तमिमौचवीरौदेवोपमावितिवचोजगदुस्ततस्तौ ॥ दृष्ट्वैवकृष्ण
मुखपंकजमाशुचापसान्निध्यमाययतुरुत्तमवीर्यसारौ ॥ १३० ॥ तत्रार्जुनःपवनजात्प्रियतोप्यनुज्ञामादाय
केशवमजंमनसाप्रणम्य ॥ कृत्वागुणान्वितमदोधनुरश्रमेणयंत्रांतरेणसशरैरधुनोच्चलक्ष्यं ॥ १३१ ॥ कृष्णा
तदास्यविदधेनवकंजमालांमध्येचतांप्रतिनिधायनरेंद्रपुत्रौ ॥ भीमार्जुनौययतुरच्युतमाभिनम्यक्षुब्धस्तदा
नृपवराब्धिरिमावधावत् ॥ १३२ ॥ द्रष्टुंहिकेवलगतिर्नतुकन्यकायाअर्थेनचापमिहवृष्णिवराःस्पृशंतु ॥

इत्याज्ञयैववरचक्रधरस्यलिप्सामप्यत्रचक्रुरिहनैवयदुप्रवीराः ॥ १३३ ॥ भीमस्तुराजसमितिंप्रतिसंप्रयातां
दृष्ट्वैवयोजनदशोच्छ्रयमाशुवृक्षं ॥ आरुज्यसर्वनृपतीनभितोह्यतिष्ठदृष्ट्वापलायनपराश्चबभूवुरेते ॥ १३४ ॥
भीमोयमेषपुरुहूतसुतोन्यएतेपार्थाइतिस्महलिनेहरिरभ्यवोचत् ॥ दृष्ट्वैवसोपिमुदमापशिनेश्चपौत्रःखड्गंप्रगृह्य
हर्षात्परिपुप्लुवेत्र ॥ १३५ ॥ प्रीतेषुसर्वयदुषुप्रपलायितेषुदुर्योधनादिनृपतिष्वखिलेषुभीमात् ॥ कर्णोभ्यया
द्धरिहयात्मजमाशुमद्रराजोजगामपवनात्मजमेववीरः ॥ १३६ ॥ विप्रेषुदंडपटदर्भमहाजिनानिकोपात्क्षि
पत्सुनविनाशनमत्रभूयात् ॥ क्षत्रस्यवैरतइतिद्रुपदेचकृष्णंविप्रांश्चयाचतिसमारुतिरारशल्यं ॥ १३७ ॥ वृ
क्षंत्वसौप्रतिनिधायचमद्रराजंदोर्भ्यांप्रगृह्यजवतोगगनेनिधाय ॥ बंधुत्वतोभुविशनैरदधात्सतस्यविज्ञायवी
र्यमगमन्निजराजधानीं ॥ १३८ ॥ पार्थोपितेनधनुषायुयुधेस्मकर्णंसोप्यत्रबाहुबलमाविरमुत्रचक्रे ॥ तौध
न्विनावनुपमौचिरमस्यतांचसूर्यात्मजोत्रवचनंव्यथितोबभाषे ॥ १३९ ॥ त्वंफल्गुनोहरिहयोद्विजसत्तमोवा
मूर्तंनमेप्रमुखतःस्थितिमन्यईष्टे ॥ योवास्मिकोपियदितेक्षममद्यबाणान्मुंचान्यथैहिरणतस्त्वितिपार्थआह
॥ १४० ॥ कार्यंनमेद्विजवरैःप्रतियोधनेनेत्युक्त्वाययौरविसुतःससुयोधनाद्यैः ॥ नागाह्वयंपुरमथद्रुपदात्म

जांतामादायचार्ज्जुनयुतःप्रययौसभीमः ॥ १४१ ॥ अग्रेश्विपुत्रसहितःसतुधर्मसूनुःप्रायात्कुलालगृहमन्व
पिभीमपार्थौ ॥ भिक्षेतितैरभिहितेप्रजगादकुंतीभुङ्ध्वंसमस्तशइतिप्रददर्शकन्यां ॥ १४२ ॥ प्रामादिकंच
वचनंनमृषातयोक्तंप्रायोहितेनकथमेतदितिस्मचिंता ॥ तेषांबभूववसुदेवसुतोहरिश्चतत्राजगामपरमेणहिसौ
हृदेन ॥ १४३ ॥ संभाष्यतैःसभगवानमितात्मशक्तिःप्रायान्निजांपुरममायद्भिःसमस्तैः ॥ ज्ञातुंचतान्निशि
सतुद्रुपदःस्वपुत्रंप्रास्थापयत्सचनिलीनइमानपश्यत् ॥ १४४ ॥ भिक्षान्नभोजिनउतोभगिनींनिजांचतत्रा
तितृप्तहृदयामथयुद्धवार्तां ॥ तेषांनिशम्यनदतांघनवद्गभीरंक्षत्रोत्तमाइतिमतिंसचकारवीरः ॥ १४५ ॥ प्रा
तस्तुतस्यजनितुर्वचसापुरोधास्तान्प्राप्यमंत्रविधिनामरुदात्मजेन ॥ संपूजितोतिविदुषाप्रतिगृह्यतांश्चप्रावेश
यन्नृपतिगेहममैवमात्रा ॥ १४६ ॥ तानागतान्समभिपूज्यनिजात्मजांचविप्रादियोग्यपृथगुक्तपदार्थजा
तैः ॥ पूर्णान्गृहांश्चतुरएवदिदेशराजातत्रायुधादिपरिपूर्णगृहंचतेऽगुः ॥ १४७ ॥ चेष्टास्वराकृतिविवक्षित
वीर्यशौर्यप्रागल्भ्यपूर्वकगुणैःक्षितिभर्तृपुत्रान् ॥ विज्ञायतान्द्रुपदएत्यचधर्मसूनुंपप्रच्छकोसिनरवर्यवदस्वस
त्यं ॥ १४८ ॥ सप्राहमंदहसितःकिमिहाद्यराजन्पूर्वंहिवर्णविषयेनविशेषउक्तः ॥ पुत्रीकृतेतवसुतेनतुलक्ष्य

वेधउक्तोनरेंद्रसमितौसकृतोप्यनेन ॥ १४९ ॥ एवंब्रुवाणमथतंपृथयासहैवराजावदेतिपुनरेवययाचएषः ॥
सर्वंपृथाप्यवदतांसचतेनतुष्टोवाचंजगादकृतकृत्यइहासमद्य ॥ १५० ॥ पार्थार्थमेवहिमयैषकृतःप्रयत्नस्त्वंफ
ल्गुनोन्यउतवाद्यकरंसुतायाः ॥ गृह्णात्वितीरितइमंसतुधर्मसूनुराहस्मसर्वइतिमेमनसिप्ररूढं ॥ १५१ ॥ ना
त्रप्रमाममहृदिप्रतिभात्यथापिधर्माचलामममतिर्हितदेवमानं ॥ इत्युक्तवत्यपिसहैवसुतेनराजानैवैच्छदत्रभ
गवानगमच्चकृष्णः ॥ १५२ ॥ व्यासंतमीक्ष्यभगवंतमगण्यपूर्णनित्याव्ययात्मगुणमाशुसमस्तएव ॥ नत्वा
भिपूज्यवरपीठगतस्यचाज्ञामादायचोपविविशुःसहितास्तदंते ॥ १५३ ॥ कृष्णस्तदाहनृपतिंप्रतिदेहिक
न्यांसर्वेभ्यएववृषवायुपुरंदराहि ॥ नासत्यदस्रसहिताइमएवइंद्राःपूर्वेचसंप्रतितनश्चहरेर्हिपश्चात् ॥ १५४ ॥
एषांस्त्रियश्चनिखिलाअपिचैकदेहापुत्रीतवैवनततोत्रविरुद्धताहि ॥ इत्युक्तवत्यपियदाद्रुपदश्चकारसंवादि
नींनधियमेनमथाहकृष्णः ॥ १५५ ॥ दिव्यंहिदर्शनमिदंतवदत्तमद्यपश्याशुपांडुतनयान्दिविसंस्थितां
स्त्वं ॥ एतांचतेदुहितरंसहतैःपृथक्स्थांतल्लक्षणैःसहततःकुरुतेयथेष्टं ॥ १५६ ॥ इत्युक्तवाक्यमनुतान्सददर्श
राजाकृष्णप्रसादबलतोदिवितादृशाश्च ॥ एतान्निशाम्यचरणौजगदीशितुश्चभीतोजगामशरणंतदनादरेण

॥ १५७ ॥ दत्वाऽभयंसभगवान्द्रुपदस्यकार्येंतेनोमितिस्मकथितेस्वयमेवसर्वां ॥ वैवाहिकींकृतिमथव्यद
धाच्चधौम्ययुक्तःक्रमेणजगृहुर्निखिलाश्चपाणिं ॥ १५८ ॥ पांचालकेषुचमहोत्सवआसराजातुष्टोभवत्सहसुतै
श्चनिजैश्चसर्वैः ॥ पौरैश्चजानपदिकैश्चयथैवरामेदत्वासुतांजनकआपमुदंततोनु ॥ १५९ ॥ उद्वाह्यतत्रनिव
सत्स्वथपांडवेषुश्रुत्वैवरामसहितःसहयादवैश्च ॥ आदायपारिबर्हंबहुलंसकृष्णआयान्मुदैवपृथयासहितांश्च
पार्थान् ॥ १६० ॥ दृष्ट्वैवतंमुमुदुराशुकुरुप्रवीराआश्लिष्यकृष्णमथनेमुरसौचकृष्णां ॥ दृष्ट्वाप्रदायगृहयोग्य
समस्तभांडंसौवर्णमेभ्यउरुभूषणमच्युतोदात् ॥ १६१ ॥ देवांगयोग्यशुभकुंडलहारमौलिकेयूरवस्त्रसहिता
न्युरुभूषणानि ॥ षण्णांपृथक्पृथगदात्पृथगेवयोग्यान्यन्यद्ददावथपितृष्वसुरात्मयोग्यं ॥ १६२ ॥ रत्नानि
गोगजतुरंगरथान्सुवर्णभारान्बहूनपिददावथचाशिषोऽग्र्याः ॥ व्यासोप्यदादिहपरत्रचपार्षतोपिभूषारथाश्व
गजरत्नसुकांचनानि ॥ १६३॥ दासीश्चदाससहिताःशुभरूपवेषाःसाहस्रशोददतुरत्रहरिर्नृपश्च ॥ तासांवि
चित्रवसनांन्युरुरत्नमालाःप्रत्येकशोददतुरप्युरुभूषणानां ॥ १६४ ॥ मासान्बहूनपिविहृत्यसहैवपार्थैःकृष्णो
ययौयदुपुरींसहितोग्रजेन ॥ अंतर्हितेभगवतिप्रततोरुशक्तौव्यासेचवत्सरमिहोषुरिमेचपार्थाः ॥ १६५ ॥ वै

चित्रवीर्यतनयाःसहसौबलेनकर्णेनसिंधुपतिनारथहस्तियोधैः ॥ भूरिःश्रवःप्रभृतिभिश्चसहैवहंतुंपांचालराज
मगुरेत्यपुरींपुनस्ते ॥ १६६ ॥ तैरर्दितेस्वपुरआशुससोमकानांराजासुतैःसहससैनिकउद्गतोभूत् ॥ तेषांचतस्य
चबभूवमहान्विमर्दःपुत्रौचतस्यनिहतौविधुताश्चसेनाः ॥ १६७ ॥ चित्रेहतेसमरआशुसचित्रकेतौधावत्सु
सैनिकवरेषुचपार्षतस्य ॥ पार्थारथैरभिययुर्धृतचापबाणावैचित्रवीर्यतनयान्नविसृन्नुयुक्तान् ॥ १६८ ॥ तैस्ते
षुपंचसुसमंप्रतियोधयत्सुभूरिश्रवाःसरविजोविरथंचकार ॥ शक्रात्मजंतदनुपर्वतसन्निकाशंदोर्भ्यांतुमारुति
रुरुंतरुमुद्बबर्ह ॥ १६९ ॥ आयांतमीक्ष्यतरुहस्तमिमंसमीरसूनुंसुयोधनमुखानिखिलाःसकर्णाः ॥ भूरिश्र
वाःशकुनिभूरिजयद्रथाश्चसर्वेपिदुद्रुवुरथोविविशुःपुरंस्वं ॥ १७० ॥ ज्ञात्वासमस्तमपितद्विदुरोग्रजंस्वंवर्धंत
एवतनयाभवतोनरेंद्र ॥ इत्याहसोपिमुदितःस्वसुतेनकृष्णाप्राप्तेतिभूषणवराण्यदिशच्चवासः ॥ १७१ ॥ पा
र्थाइतिस्मविदुरोवददाशुसोपिस्वाकारगूहनपरोयदितर्ह्यतीव ॥ भद्रंमृतानहिपृथासहिताःस्मपार्थास्तेषांप्रवृ
त्तिमपिमेवदसर्वशस्त्वं ॥ १७२ ॥ इत्युक्तआहविदुरःसहिडिंबवध्यापूर्वांप्रवृत्तिमखिलामपिलक्ष्यवेधं ॥ उ
द्वाहमप्यथनदीजमुखाश्चसर्वेतुष्टाबभूवुरपिवत्सरमूषुरेवं ॥ १७३ ॥ श्रुत्वाथकृष्णमुपयांतमुरुप्रदायरत्नं

चपांडुतनयेषुगतंपुनश्च ॥ तातप्यमानहृदयास्तुसुयोधनाद्यामंत्रंप्रचक्रुरथकर्णमुखाययुश्च ॥ १७४ ॥
युद्धायतेषुपुनरेवरथैःप्रयातेष्वाहाग्रजंसविदुरोपिनदीजमुख्यान् ॥ एतेहिपापतमचेतसएत्यपार्थान्युद्धाय
मृत्युमुपयांतिनसंशयोत्र ॥ १७५ ॥ भीमार्जुनौविषहितुंनहिकश्चनास्तिसामर्थ्ययुक्सुरवरेष्वपिवर्धिता
स्ते ॥ ज्ञात्वैववत्सरतएवमहानधर्मस्तेषामुपेक्षणकृतस्तदलंनियुंक्ष्व ॥ १७६ ॥ आनीतयेचविनियुज्य
सुसांत्वपूर्वमानीययोजयनृपेषुतथार्धराज्यं ॥ एवंकृतेतवभवेत्कुलवृद्धयेहिधर्मायचोभयविनाशकरोन्यथा
स्याः ॥ १७७ ॥ इत्युक्तवत्यनुतथेत्यवदन्नदीजोद्रोणःकृपश्चविदुरंसनृपोप्युवाच ॥ याह्यानयेतिसचवे
गवतारथेनतत्रागमत्तदनुतैरभिपूजितश्च ॥ १७८ ॥ तत्कालएववसुदेवसुतश्चकृष्णोव्यासश्चतानुपसमे
त्यदुरंतशक्ती ॥ आदायकुंतिसहितान्विदुरेणयुक्तौनागाह्वयंपुरमितांसहभार्ययैव ॥ १७९ ॥ तेष्वाग
तेषुसुमहानभवत्प्रहर्षःपौरस्यजानपदिकस्यजनस्यचोच्चैः ॥ भीष्मादिकाश्चमुदिताःप्रतिपूज्यगेहमावेशय
न्सहनृपेणमहोत्सवेन ॥ १८० ॥ कृष्णामपूजयदतीवचसौबलीसादुर्योधनस्यदयितासहितात्रतेपि ॥
ऊषुस्ततश्चनिजपुत्रकदुर्विनीत्याकृष्णानिमित्तमुरुभीतितआहभीमात् ॥ १८१ ॥ कुंतिप्रयाहिसहितास्नुष

यागृहंस्वंभीमाद्बिभेमिनिजपुत्रकदुर्विनीत्या ॥ कृष्णात्रिलोकवनिताधिकरूपसारायस्मादितिस्मससुताप्रय
यौगृहंसा ॥ १८२ ॥ ऊषुस्तथैवपरिवत्सरपंचकंतेपांडोर्गृहेसुसुखिनोखिलभोगयुक्ताः ॥ कृष्णाचतेषुपृथगेव
चतुःस्वरूपारेमेतथैकतनुरप्यभिमानिभेदात् ॥ १८३ ॥ कन्यैवसाभवदतःप्रतिवासरंचजन्माभवध्यभिमतेःपृ
थगेवनाशात् ॥ प्रायोहिनाभिमतिनाशमवापवाणीतस्मान्मरुच्चसकलेष्वभिविष्टआसीत् ॥ १८४ ॥ धर्मा
त्मजादिषुमरुत्प्रतिविष्टएषांबुद्धिंविमोह्यरमतेसततंतयायत् ॥ शुद्धैवसाहिततएवदिनेदिनेचसंमोहतोमरण
वद्भवतीहकन्या ॥ १८५ ॥ नोसुप्तिवत्त्विदमतोन्यवशत्वतोहिदेहस्यसंस्मृतिततएवहरेर्नमोहः ॥ नावेशवच्च
ततएवमृतेःस्वरूपमेतत्त्वतःप्रतिदिनंजननाद्धिकन्या ॥ १८६ ॥ एवंसवायुरनुविष्टयुधिष्ठिरादिभीमात्मनैवर
मतेसततंतयैकः ॥ अन्यादृशाहिसुरभुक्तिरतोन्यरूपामानुष्यभुक्तिरितिनात्रविचार्यमस्ति ॥ १८७ ॥ वा
सिष्ठयादववृषावपिकेशवौतौतत्रोषतुःपरमसौहृदतोहितेषु ॥ ताभ्यामनंतगुणपूर्णसुखात्मकाभ्यांपार्थाश्चतेमु
मुदिरेयुतसत्कथाभिः ॥ १८८ ॥ पूर्वंहितेषुवनगेषुबभूवकाशिराज्ञःसुताकृतउरुक्षितिपालयोगः ॥ तत्रस्व
यंवरगतांधृतराष्ट्रपुत्रःकन्यांबलाज्जगृहआत्मबलातिदृप्तः ॥ १८९ ॥ पूर्वंहिराजगणनेमगधाधिराजःसंख्यात

इत्यतिरुषाप्रगृहीतकन्ये ॥ दुर्योधनेनृपतयोयुयुधुःस्मतेनभग्नाश्चकर्णसहितेनसहानुजेन ॥ १९० ॥ भग्नेषुते
षुपुनरात्तशरासनेषुकर्णोजगादधृतराष्ट्रसुतंप्रयाहि ॥ युक्तःसहोदरजनैर्गुरुभीष्ममुख्यैर्युक्तस्यतेनपुरमेत्यहि
धर्षणेशाः ॥ १९१ ॥ एकांततोजयमवीक्ष्यचनानुयातिबार्हद्रथःपुरगतस्यजयेननिष्ठा ॥ द्रौणिंहिरुद्रतनुमेष
सदाविजानन्नोतेनयुद्धमभिवांछतिरुद्रभक्तः ॥ १९२ ॥ एकोहमेवनृपतीन्प्रतियोधयिष्यएतैर्मयिप्रविजिते
पिनतेस्त्यकीर्तिः ॥ एकंचतेनुजमिमेयदिपौरुषेणगृह्णीयुरत्रतवकीर्तिरुपैतिनाशं ॥ १९३ ॥ भीष्मादयोपि
नहियोधयितुंसमर्थाराज्ञाह्यनेनततएवचबाह्लिकोस्य ॥ भृत्योबभूवनहिभीष्ममयंयुधेगाद्राजानहीतिनचतेन
विरोधआसीत् ॥ १९४ ॥ इत्युक्तआशुसविमृश्यययौपुरंस्वंकर्णोपितैःप्रतियुयोधजिगायचैतान् ॥ कर्णस्य
वीर्यमगणय्यजरासुतोपिह्येकैकमेवनृपतिंसदिदेशयोद्धुं ॥ १९५ ॥ सर्वेषुतेषुविजितेष्वभिजग्मिवान्सयोद्धुं
बृहद्रथसुतोप्यमुनारथेन ॥ तंचैवरामवरतोविरथंविशस्त्रंचक्रेसचैनमथमुष्टिभिरभ्युपेतौ ॥ १९६ ॥ संधौयदैव
जरयाप्रतिसंधितस्यकर्णोजघाननपरत्रतुतोषराजा ॥ नज्ञातमेतदपिहोहलिनातदेतज्ज्ञातंत्वयाभवततोममभृ
त्यएव ॥ १९७ ॥ एवंविधंसुकुशलंबहुयुद्धशौंडंनत्वांहनिष्यउततेपितुरेवपूर्वं ॥ बाहोर्बलादभिहतंहिमयांग

राज्यंतत्त्वंगृहाणयुधिकर्मकरश्चमेस्याः ॥ १९८ ॥ इत्युक्तआशुसतथैवचकारकर्णःपूर्वंहितस्यनिजराज्यपदैक
देशः ॥ दुर्योधनेनविहितोमगधाधिराजंजित्वावृकोदरहृतःपितुरेवदत्तः ॥ १९९ ॥ अंगाधिराज्यमुपलभ्य
जरासुतस्यस्नेहंचसूर्यसुतआशुकुरूञ्जगाम ॥ दृष्ट्वैवतंमुमुदिरेधृतराष्ट्रपुत्रानानेनतुल्यमधिजग्मुरतोहरिंच
॥ २०० ॥ उद्वाह्यकाशितनयांगिरिजाभिविष्टांसाक्षान्नरेषुजनितांप्रथमामलक्ष्मीं ॥ तस्यांसुतंत्वजनयत्पुरआ
सयोक्षःकन्यांपुराप्रियतमांचषडाननस्य ॥ २०१ ॥ पुत्रोबभूवसतुलक्षणनामधेयःसालक्षणेत्यधिकरूपगुणासुक
न्या ॥ तस्यानुजाश्चनिजयोग्यगुणाअवापुर्भार्याःपुनश्चससुयोधनआपभार्याः ॥ २०२ ॥ पूर्वंसुरांतकइतिप्रथि
तःसुतोभूद्दुःशासनस्यतदनुप्रतितप्यमानाः ॥ दृष्ट्वैवपार्थबलवीर्यगुणान्समृद्धिंतांचैवतेप्रतिययुःस्मकलिंगदेशं
॥ २०३ ॥ आसीत्स्वयंवरउतात्रकलिंगराजपुत्र्याःसुवज्रइतियंप्रवदंतिभूपाः ॥ रौद्राद्धराद्विजितस्यचतस्यक
न्यांदृप्तोबलात्सजगृहेधृतराष्ट्रसूनुः ॥ २०४ ॥ तत्राथरुद्धवरतःसजरासुतेनयुक्तोबबंधचसुयोधनमाशुजित्वा ॥ क
र्णःपराद्रवदिहस्मसुतेषुपांडोर्यस्मात्पृथागमदतःसपराजितोभूत् ॥ २०५ ॥ दुर्योधनेनुजजनैःसहितेगृहीते
भीष्मांबिकेयविदुराग्रजवाक्यनुन्नः ॥ भीमोविजित्यनृपतीन्सजरासुतांस्तान्हत्वासुवज्रममुचद्धृतराष्ट्रपुत्रान्

॥ २०६ ॥ तेपिस्मकर्णसहितामृतकप्रतीकानागाह्वयंपुरमथाययुरप्यमीषां ॥ दृष्ट्वाविरोधमवदन्नृपतिश्चधर्म
पुत्रंपुरंदरकृतस्थलमाशुयाहि ॥ २०७ ॥ तत्रार्धराज्यमनुभुंक्ष्वसहानुजैस्त्वंकोशार्धमेवहिगृहाणपुराहिश
क्रः ॥ तत्राभिषिक्तउतकंजभवादिदेवैस्तत्रस्थएवसचकारचिरंचराज्यं ॥ २०८ ॥ त्वंवीरशक्रसमएवततस्त
वैवयोग्यंपुरंतदितआश्वभिषेचयामि ॥ इत्युक्तआहसयुधिष्ठिरओमितिस्मचक्रेभिषेकमपितस्यसआंबिकेयः
॥ २०९ ॥ तस्याभिषेकमकरोत्प्रथमंसकृष्णोवासिष्ठनंदनउरुर्भवचक्रवर्ती ॥ यष्टाश्वमेधनिखिलात्मकराजसू
यपूर्वैर्मखैःसततमेवचधर्मशीलः ॥ २१० ॥ इत्येवपार्षतसुतासहितेभिषिक्तेकृष्णोपिवृष्णिवृषभःसतथाभ्यषिं
चत् ॥ एवंचमारुतिशिरस्यभिषेकमेतौसंचक्रतुःस्मयुवराजपदेसभार्यं ॥ २११ ॥ भीमेचपार्षतसुतासहितेभि
षिक्तेताभ्यामनंतसुखशक्तिचिदात्मकाभ्यां ॥ अन्यैश्चविप्रवृषभैःसुकृतेभिषेकेधर्मात्मजानुमुमुदुर्निखिलाश्च
संतः ॥ २१२ ॥ तस्मिन्महोत्सववरेदिनसप्तकानुवृत्तेवसिष्टवृषभेणचवृष्णिपेण ॥ कृष्णेनतेययुरमापृथयात
याचपांचालराजसुतयास्थलमिंद्रवासं ॥ २१३ ॥ कोशस्यचार्धसहितास्तुयदैवपार्थागच्छंतिताननुययुर्नि
खिलाश्चपौराः ॥ ऊचुश्चहाबतसुयोधनएषपापोदूरेचकारननुपांडुसुतान्गुणाढ्यान् ॥ २१४ ॥ भीमप्रतापम

वलंब्यकलिंगबंधान्मुक्तःसुतामपिहितस्यपुरंनिनाय ॥ द्वेक्ष्येवमप्यतिबलान्हिसदैवपार्थान्यामोवयंगुणिभिर
द्यसहैवपार्थैः ॥ २१५ ॥ आज्ञापयत्यपिसभेरिरवेणपार्थान्नैवानुगच्छथयदिव्रजथानुवोद्य ॥ वित्तंहरिष्यइह
सर्वमपीतितच्चपापःकरोतुनवयंविजहामपार्थान् ॥ २१६ ॥ सद्भिर्हिसंगतिरिहैवसुखैकहेतुर्मोक्षैकहेतुरुतत
द्विपरीतमन्यत् ॥ तस्माद्व्रजेमसहपांडुसुतैर्हिशक्रप्रस्थंत्वितिस्मधृतचेतसआहधर्मः ॥ २१७ ॥ प्रीतिर्यदि
स्मभवतांमयिसानुजेस्तितिष्ठध्वमत्रपितुरेवहिशासनेमे ॥ कीर्तिर्हिवोनुगमनात्पितुरत्ययेननश्येन्नइत्यनुसर
ध्वमिहांबिकेयं ॥ २१८ ॥ इत्येवतैःपुरजनानिखिलैर्निषिद्धाःकृच्छ्रेणतस्थुरपितान्मनसात्वगच्छन् ॥ प्राप्या
थशक्रपुरमस्मरतांचकृष्णोदेवेशवार्धकिमथागमदत्रसोपि ॥ २१९ ॥ वासिष्ठपेनयदुपेनचपांडवानांरत्नोत्करं
कुरुपुरंपुरुहूतपुर्याः ॥ सादृश्यतस्त्वितिनियुक्तउभौप्रणम्यसर्वेश्वरौसकृतवांश्चपुरंतथैव ॥ २२० ॥ देशंचना
तिजनसंवृतमन्यदेशसंस्थैर्जनैरभिपुपूरिरआशुपार्थाः ॥ तेषांगुणैर्हरिपदानतिहेतुतश्चराष्ट्रांतराइहशुभावसतीः
स्मचक्रुः ॥ २२१ ॥ प्रस्थाप्यदूरमनुजस्यसुतान्सराजाचक्रेभिषेकमपितत्रसुयोधनस्य ॥ दुःशासनंचयुवरा
जमसौविधायमेनेकृतार्थमिवचस्वमशांतकामः ॥ २२२ ॥ पार्थाश्चतेमुमुदुरत्रवसिष्ठवृष्णिवर्योदितानखिलतत्त्व

विनिर्णयांस्तु ॥ शृण्वंतएवहिसदापृथिवींचधर्माद्भुंजंतआश्रितरमापतिपादयुग्माः ॥२२३॥ इतिश्रीमदानंदती
र्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेपांडवराज्यलाभोनामएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥
ॐयज्ञोरुदाननरदेववंद्यताप्रश्नर्षिपूजासुयुधिष्ठिरोभूत् ॥ धर्मानुशास्तिहरितत्त्वशंसनस्वराष्ट्ररक्षादिषुभीमआ
सीत् ॥ १ ॥ स्त्रीधर्मसंशासनभृत्यकोशरक्षाव्ययादौगुणदोषचिंतने ॥ अंतःपुरस्थस्यजनस्यकृष्णाह्यासीद्धरे
र्धर्मनिदर्शिनीच ॥ २ ॥ बीभत्सुरासीत्परराष्ट्रमर्दनेतेनानियम्यांस्तुजरासुतादीन् ॥ सकीचकादींश्चममर्द
भीमस्तस्यैवतेबलतोनित्यभीताः ॥ ३ ॥ राष्ट्रेषुभीमेनविमर्दितेषुजिताश्चयुद्धेषुनिरुद्यमास्ते ॥ बभूवुरासीद्ध
रिधर्मनिष्ठःप्रायेणलोकश्चतदीयशासनात् ॥ ४ ॥ आजीविनांवेतनदस्तदासीन्माद्रीसुतःप्रथमोथद्वितीयः ॥
संधानभेदादिषुधर्मराजपश्चाच्चखड्गीसबभूवरक्षन् ॥ ५ ॥ धृष्टद्युम्नस्तत्रसेनाप्रणेताशक्रप्रस्थेनित्यमास्तेतिहा
र्दात् ॥ विशेषतोभीमसखासआसीद्राष्ट्रंचैषांसर्वकामैःसुपूर्णं ॥ ६ ॥ नावैष्णवोनदरिद्रोबभूवनधर्महानिश्चब
भूवकस्यजित् ॥ तेषांराष्ट्रेशासतिभीमसेनेनव्याधितोनापिविपर्ययान्मृतिः ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरंयांत्यथदर्शनो
त्सुकाःप्रतिग्रहायाप्यथयाजनाय ॥ कार्यार्थिनोनैववृकोदरेणकार्याणिसिध्यंतियतोखिलानि ॥ ८ ॥ गंध

र्वविद्याधरचारणाश्चसेवंतएतान्सततंसमस्ताः ॥ यथासुरेंद्रंमुनयश्चसर्वेआयांतिदेवाअपिकृष्णमर्चितुं ॥ ९ ॥
तेषांराष्ट्रेकार्तयुगाहिधर्माःप्रवर्तिताएवततोधिकाश्च ॥ वृद्धिश्चतस्मादधिकासुवर्णरत्नांबरादेरपिसस्यसंपदां
॥ १० ॥ अथोपयेमेशिशुपालपुत्रींयुधिष्ठिरोदेवकींनामपूर्वां ॥ स्वीयांभार्यांयत्सहजोधृष्टकेतुरनुह्लादत्सवि
तुश्चांशयुक्तः ॥ ११ ॥ तस्यांसुहोत्रोनामतःपुत्रआसीद्यश्चित्रगुप्तोनामपूर्वंसुलेखः ॥ कृष्णासैवाप्यन्यरूपेण
जाताकाशीशपुत्रीयांप्रवदंतिकालीं ॥ १२ ॥ साकेवलाभारतीनान्यदेव्यस्तत्राविष्टास्तत्कृतेकाशिराजः ॥
स्वयंवरार्थेनृपतीनाजुहावसर्वांस्तेपिह्यत्रहर्षात्समेताः ॥ १३ ॥ तेषांमध्येभीमसेनांसएषामालामधात्तत्रजरा
सुताद्याः ॥ क्रुद्धाविष्णोराश्रितानांक्षिपंतआसेदुरुच्चैःशिवमास्तुवंतः ॥ १४ ॥ पूर्ववाक्यैर्वैदिकैस्तान्सभीमो
जिग्येतर्कैःसाधुभिःसंप्रयुक्तैः ॥ वेदाह्यदोषाइतिपूर्वमेवसंसाधयित्वैवसदागमैश्च ॥ १५ ॥ वेदाधिक्यंशैव
शास्त्राणिचाहुर्वेदोज्झितानांबहुलांचनिंदां ॥ तथाशाक्तेयस्कांदसौरादिकानांतत्रैवोक्तंछंदसांवैष्णवत्वं ॥
॥ १६ ॥ विष्णोराधिक्यंतानिशास्त्राणिचाहुःशिवादिभ्यःकुत्रचिन्नैववेदे ॥ विष्णूत्कर्षःकथितोबौद्धपूर्वाश्चा
हुर्विष्णुंपरमंसर्वतोपि ॥ १७ ॥ लोकायताश्चक्वचिदाहुरग्र्यंविष्णुंगुरुंसर्ववरंबृहस्पतेः ॥ सर्वागमेषुप्रथितोतए

वविष्णुःसमस्ताधिकएवमुक्तिदः ॥ १८ ॥ तेष्वागमेष्वेवपरस्परंचविरुद्धताह्यन्यपक्षेषुभूपाः ॥ प्रत्यक्षतश्चा
त्रपश्यध्वमाशुबलंबाह्वोर्विष्णुपदाश्रयस्य ॥ १९ ॥ पूर्वंहिगंगाममविष्णुपूजाविघ्नार्थमायाद्धामकरेणसामे ॥
नुन्नापरस्ताद्बहुयोजनंगतापुरेकुरूणांशिवआगतस्तदा ॥ २० ॥ सव्याघ्ररूपीकपिलात्मकामुमांपरीक्षयन्हं
तुमिवाद्रवद्द्रुतं ॥ समेयुद्धेविजितोमूर्च्छितश्चगदाप्रहारादासलिंगांतरस्थः ॥२१॥ व्याघ्रेश्वरंनामलिंगंपृथिव्यां
ख्यातंतदातद्वदन्यत्रयुद्धं ॥ तीरेगोमत्याहैमवतेगिरौहिजितस्तत्राप्यासशार्दूललिंगं ॥ २२॥ एवंप्रत्यक्षेविष्णु
पदाश्रयस्यबलाधिक्येकिमुवक्तव्यमत्र ॥ विष्णोराधिक्येक्षत्रियाणांप्रमाणंबलंविप्रेज्ञानमेवेतिचाहुः ॥२३॥ म
याकेदारेविप्ररूपीजितश्चरुद्रोऽविशल्लिंगमेवाशुभीतः ॥ ततःपरंवेदविदामगम्यतांशापंप्रादाच्छंकरोव्रीडितोत्र
॥२४॥एवंप्रत्यक्षेविष्णुबलेप्रतीपंमनोयस्यह्युत्तरंसब्रवीतु ॥ क्रोधाधिकश्चेत्क्षिप्रमायातुयोद्धुमित्युक्तास्तेभ्याययु
रात्तशस्त्राः ॥ २५ ॥ विद्राव्यतान्बाणसंघैःसमस्ताञ्जरासुतंगदयापोथयित्वा ॥ बाहुभ्यांचैनंपरिगृह्याशुविष्णोः
पदोत्थायांप्राक्षिपद्देवनद्यां ॥ २६ ॥ सव्रीडितःप्रययौमागधांश्चभूपैःसमेतोभीमसेनोरथंस्वं ॥ आरुह्यकाशी
श्वरपूजितश्चययौकाल्याशक्रसनामकंपुरं ॥ २७ ॥ तस्यांत्रिलोकाधिकरूपसद्गुणैरासंमितायांरममाणःसु

तंच ॥ शर्वत्रातंनामाजनयत्पुरायःसमानवायुर्बलवीर्ययुक्तः ॥ २८ ॥ कृष्णोपिगत्वाद्वारवतींसरामःसत्या
पितुर्वधकर्तारमेव ॥ शतधन्वानंहंतुमैच्छत्सचैवययाचेक्रूरंकृतवर्मानुयुक्तं ॥ २९ ॥ तावब्रूतांसर्वलोकैककर्तु
र्नावांविरोधंमनसापिकुर्वः ॥ कृष्णस्यसर्वेशितुरित्यनूक्तआरुह्यचाश्वींभयतःपराद्रवत् ॥ ३० ॥ अन्वेवतंकृ
ष्णरामौरथेनयातौशतंयोजनानांदिनेन ॥ गत्वामृतायांबडवायांपदैवसंप्राद्रवत्कृष्णएनंपदागात् ॥ ३१ ॥
छित्त्वाशिरस्तस्यचक्रेणकृष्णोजानन्नक्रूरेमणिमेतेनदत्तं ॥ अप्यज्ञवल्लोकविडंबनायपरीक्ष्यवासोत्रनेत्याहरा
मं ॥ ३२ ॥ अविश्वासात्सतुसक्रोधएवययौविदेहानवसत्पंचचाब्दान् ॥ जानन्पार्थेभ्योऽहार्यतांकेशवस्यव
शीकर्तुंधार्तराष्ट्रोबलंगात् ॥ ३३ ॥ बभूवशिष्योस्यतथागदायामसन्निधानंकेशवस्यप्रतीक्षन् ॥ तदाययाचे
भगिनींचतस्यसचप्रतिज्ञामकरोत्प्रदाने ॥ ३४ ॥ ज्येष्ठंह्येनंकेशवोनातिवर्तेदित्येवमेनेधार्तराष्ट्रःसतस्मात् ॥
जग्राहहस्तंदक्षिणंसत्यहेतोर्ददौचरामःकरमस्मैहलांकं ॥ ३५ ॥ रूपेणतस्यामोहितोधार्तराष्ट्रोविशेषतःकृष्ण
रामौभगिन्याः ॥ स्नेहाद्वशंयास्यतइत्यगृह्णाद्धस्तंहलांकंहलिनोरिपुघ्नं ॥ ३६ ॥ जातादेवक्यांसासुभद्रेति
नाम्नाभद्रारूपेणानकदुंदुभेस्तां ॥ कृत्वापुत्रींरोहिणींस्वामरक्षत्पूर्वंतुयासीत्त्रिजटैवनाम्ना ॥ ३७ ॥ सीतायाः

प्राङ्नित्यशुश्रूषणात्साबभूवविष्णोर्भगिनीप्रियाच ॥ उमावेशाद्रूपगुणोपपन्नापद्मेक्षणाचंपकदामगौरी ॥३८॥
एतत्कृत्वाधृतराष्ट्रात्मजःसययौकुरून्निवसत्यत्ररामे ॥ कृष्णोक्रूरंविवसंतंभयेनसहार्दिक्यंचानयित्वाजगाद
॥ ३९ ॥ आनीयरामंचसमस्तसात्वतांयदावादीत्केशवःसन्निधाने ॥ मणिस्त्वय्यास्तेदर्शयेत्येवभीतस्तदा
क्रूरोदर्शयद्रत्नमस्मै ॥ ४० ॥ अव्याजतामात्मनोदर्शयित्वाहलायुधेकेशवस्तस्यजानन् ॥ रत्नाकांक्षामुग्रसे
नस्यचैवमातुश्चसांबस्यपुनर्बभाषे ॥ ४१ ॥ आस्तामक्रूरेमणिरन्यैरधार्यःसदायज्ञाद्दानपतेःसधार्यः ॥ नस
त्याकृष्णावांछितंकिंचिदिच्छेत्तथापितस्यायोग्यइत्याहकृष्णः ॥ ४२ ॥ लब्ध्वारत्नंदानपतिःसदैवसंदीक्षितो
भूद्यज्ञकर्मण्यतंद्रः ॥ प्रदर्श्यकृष्णोहलिनेरत्नमेतच्छक्रप्रस्थंपांडवस्नेहतोगात् ॥ ४३ ॥ वसन्नजस्तत्रबहूंश्च
मासान्सफल्गुनोयान्मृगयांकदाचित् ॥ हत्वामृगान्यमुनातीरसंस्थःसोन्यांकालिंदींददृशेतत्स्वसारं ॥ ४४ ॥
सासूर्यपुत्रीयमुनानुजातातपश्चरंतीकृष्णपत्नीत्वकामा ॥ पृष्टार्जुनेनाहसमस्तमेतत्पत्नींचतांजगृहेवासुदेवः
॥ ४५ ॥ ततोगत्वानग्नजितोगृहंचस्वयंवरेसप्तवृषानगृह्णात् ॥ सर्वैरग्राह्यानसुरान्वरेणशिवस्ययैर्निर्जिताभू
मिपालाः ॥ ४६ ॥ ततोनीलांतस्यसुतांचलेभेपूर्वंनीलागोपकन्यापियासीत् ॥ सादेहेस्याःप्राविशत्पूर्वमेषा

यस्मादेकाद्विविधासंप्रजाता ॥ ४७ ॥ पितृष्वसुर्मित्रविंदासुताचकृष्णेमालामासृजद्राजमध्ये ॥ विंदानुविं
दौभ्रातरावेवतस्यान्यषेधतांधार्तराष्ट्रार्थमुग्रौ ॥ ४८ ॥ जित्वावंत्यौनृपतींश्चैवसर्वानादायतांप्रययौवासुदेवः ॥
पितृष्वसुस्तनयांचद्वितीयांभद्रांदत्तामग्रहीद्भ्रातृभिःसः ॥ ४९ ॥ विश्वेषांदेवानामवताराहिपंचतेकैकयाभ्रा
तरोस्याहरेश्च ॥ भक्तानित्यंपांडवानांचतातोह्येषांवशेशैब्यनामर्भुरग्रे ॥ ५० ॥ स्वयंवरोलक्षणायास्तथासीद्य
थाद्रौपद्यालक्ष्यवेधात्मकःसः ॥ मद्रेषुतस्याश्चपितापिनाकंस्वयंवरार्थंजगृहेगिरीशात् ॥ ५१ ॥ लक्ष्यंचत
त्सर्वतश्छन्नमेवद्वारंचतस्याप्युपरिस्मलक्ष्यात् ॥ छिन्नेषुणापातनीयंचतद्धिद्रौपद्यर्थात्तदशक्यंततोलं ॥ ५२ ॥
तत्राजग्मुर्मागधाद्याश्चसर्वेपार्थाअपिद्रष्टुमिहाभ्युपाययुः ॥ दुर्योधनाद्याश्चससूतपुत्राःसज्जीकर्तुंधनुरप्युत्सहं
ते ॥ ५३ ॥ केचिन्निपेतुर्धनुषैवताडितानवैकेचिच्चालयितुंनशेकुः ॥ दुर्योधनोमागधःसूतपुत्रःसज्जंकृत्वा
लक्ष्यवीक्षांनशेकुः ॥ ५४ ॥ धनंजयःस्वात्मबलंप्रकाशयन्सज्जंकृत्वाधनुरक्षैच्चलक्ष्यं ॥ नैवाददेबाणमनिच्छयैव
प्राप्यांजानन्केशवेनैवतांच ॥ ५५ ॥ भीमश्चापंलक्ष्यमप्येतदत्रद्रष्टुंचनैवैच्छदरींद्रधारिणः ॥ योग्येकर्मण्या
यतंश्चापराधीस्यामित्यंजःपश्यमानोमहात्मा ॥ ५६ ॥ कृष्णश्चतच्चापमधिज्यमाशुकृत्वाचिंत्यश्छिन्नबाणेन

लक्ष्यं ॥ अपातयद्दुंदुभयश्चदिव्यानेदुःप्रसूनंववृषुःसुराश्च ॥ ५७ ॥ कृष्णेब्रह्माद्यैस्तूयमानेनरेंद्रकन्यामालां
केशवांसेनिधाय ॥ तस्थावुपास्याथसर्वेनरेंद्रायुद्धायागुःकेशवंह्यात्तशस्त्राः ॥ ५८ ॥ विद्राव्यतान्मागधादी
न्सकृष्णोभीमार्जुनाभ्यांसहितःपुरींस्वां ॥ ययावेताअष्टमहामहिष्यःकृष्णस्यदिव्यालोकसुंदर्यइष्टाः ॥ ५९ ॥
भैष्मीसत्याचैकतनुर्द्विधैवजाताभूमौप्रकृतिर्मूलभूता ॥ तयैवान्याःसर्वदानुप्रविष्टास्तासांमध्येजांबवतीप्रधा
ना ॥ ६० ॥ रामेणतुल्याजांबवतीप्रियत्वेकृष्णस्यान्याःकिंचिदूनाश्चतस्याः ॥ यदावेशोबहुलःस्याद्रमाया
स्तदातासुप्रीयतेकेशवोलं ॥ ६१ ॥ यदावेशोह्रासमुपैतितत्रप्रद्युम्नतोविंशगुणाधिकाःस्युः ॥ अनादितस्ताः
केशवान्नान्यसंस्थारेमेताभिःकेशवोद्वारवत्यां ॥ ६२ ॥ एवंकृष्णेद्वारकामध्यसंस्थेगिरिंभूपारैवतकंसमाययुः ॥
दुर्योधनाद्याःपांडवाश्चैवसर्वेनानादेश्यायेचभूपालसंघाः ॥ ६३ ॥ आत्मानंतान्द्रष्टुमभ्यागतान्सकृष्णोगिरौरैव
तकेददर्श ॥ नमस्कृतेसर्वनरेंद्रमुख्यैःकृष्णेवैदर्भ्यासहदिव्यासनस्थे ॥ ६४ ॥ एत्याकाशान्नारदःकृष्णमाहसर्वोत्त
मस्त्वंत्वादृशोनास्तिकश्चित् ॥ इत्याश्चर्योधन्यइत्येवशब्दद्वयेतूक्तेवासुदेवस्तमाह ॥ ६५ ॥ दक्षिणाभिःसाकमि
त्येवकृष्णंपप्रच्छुरेतत्किमितिस्मभूपाः ॥ नारायणोमुनिमूचेवदेतिशृणुध्वमित्याहसनारदोपि ॥ ६६ ॥ कूर्मोदृष्टो

विष्णुपद्यांमयोक्तस्त्वमुत्तमोनास्त्यधिकस्तवेति॥ऊचेगंगामुत्तमांसाजलेशमुमामूचेपृथिवीनामिकांसः ६७
यामादृशादेवतासर्वशस्ताधृतास्तयाप्रथितत्वात्पृथिव्या ॥ शिवंशेषंगरुडंचाहसापिपरावनात्पर्वतनामधेया
न् ॥ ६८ ॥ तैरेवाहंमत्समाश्चैवदेव्योध्रियंतइत्येवतमूचिरेथ ॥ ब्रह्माणमेवोत्तममाहसोपिवेदात्मिकांप्रकृतिं
विष्णुपत्नीं ॥ ६९ ॥ सैकादेवीबहुरूपाबभाषेयुक्तायदाहंज्ञेननारायणेन ॥ यज्ञक्रियामानिनीयज्ञनाम्नीतदो
त्तमातत्प्रवेशात्तदाख्या ॥ ७० ॥ विष्ण्वाविष्टायज्ञनाम्नीतदंकस्थितासोचेकेशवोह्युत्तमोलं ॥ नतत्समश्चा
भ्यधिकःकुतःस्यादृषेसत्यंनान्यथेतिस्मभूयः ॥ ७१ ॥ तयोक्तोहंनावतारेषुकश्चिद्विशेषइत्येवयदुप्रवीरं ॥ स
र्वोत्तमोसीत्यवदंसचाहनकेवलंमैंकगायाःश्रियोहं ॥ ७२ ॥ सदोत्तमःकिंतुयदातुसामेवामार्धरूपादक्षिणाना
मधेया ॥ यस्मात्तस्यादक्षिणतःस्थितोहंतस्मान्नाम्नादक्षिणेत्येवसास्यात् ॥ ७३ ॥ सादक्षिणामानिनीदेव
ताचसाचस्थिताबहुरूपामदर्धा ॥ वामार्धोमेतत्प्रविष्टोयतोहिततोहंस्यामर्धनारायणाख्यः ॥ ७४ ॥ तदा
प्यस्याउत्तमोहंसुपूर्णोनमादृशःकश्चिदस्त्युत्तमोवा ॥ इत्येवावादीद्दक्षिणाभिःसहेतिसर्वोत्तमत्वंदक्षिणानां
स्मरन्सः ॥ ७५ ॥ ताभिश्चैताभिर्दक्षिणाभिःसमेताद्वरिष्ठोहंजगतःसर्वदैव ॥ मत्सामर्थ्यान्नैवचानंतभागो

दक्षिणानांविद्यतेनारदेति ॥ ७६ ॥ उक्तंकृष्णेनाप्रतिमेनभूपाअन्योत्तमत्वंदक्षिणानांचशश्वत् ॥ सेयंभैष्मी
दक्षिणाकेशवोयंतस्याःश्रेष्ठःपश्यतराजसंघाः ॥ ७७ ॥ प्रत्यक्षंवोवीर्यमस्यापिकुंत्यायुद्धेर्थितःकेशवोवीर्यम
स्यै ॥ अदर्शयत्पांडवान्धार्तराष्ट्रान्भीष्मद्रोणद्रौणिकृपान्सकर्णान् ॥ निरायुधांश्चक्रएकक्षणेनलोकश्रेष्ठान्दैवतै
रप्यजेयान् ॥ ७८ ॥ व्रतंभीमस्यास्तिनैवाभिकृष्णमियामितिस्माज्ञयातस्यविष्णोः ॥ चक्रंरथस्याग्रहीत्सप्र
णम्यकृष्णंसतंकेशवोपाहरच्च ॥ ७९ ॥ एवंक्रीडंतोप्यात्मशक्त्याप्रयत्नंकुर्वंतस्तेविजिताःकेशवेन ॥ ततःसर्वे
नेमुरस्मैपृथाचसविस्मयावासुदेवंननाम ॥ ८० ॥ एवंविधान्यद्भुतानीहकृष्णेदृष्टानिवःशतसाहस्रशश्च ॥ त
स्मादेषह्यद्भुतोत्युत्तमश्चेत्युक्तानेमुस्तेखिलावासुदेवं ॥८१॥ वाय्वाज्ञयावायुशिष्यःससत्यमित्याद्युक्त्वानारदो
रुक्मिणींच ॥ स्तुत्वापुष्पंपारिजातस्यदत्वाययौलोकंक्षिप्रमब्जोद्भवस्य ॥ ८२ ॥ साक्षात्सत्यारुक्मिणीत्येक
संविद्धिधाभूतानात्रभेदोस्तिकश्चित् ॥ तथापिसाप्रमदानांस्वभावप्रकाशनार्थंकुपितेवाससत्या ॥ ८३ ॥ सा
कंरुक्मिण्याराजमध्येप्रवेशात्स्तवादृषेःपुष्पदानाच्चदेवीं ॥ कोपाननंददर्शयंतीमुवाचविडंबनार्थंकामिजनस्य
कृष्णः ॥ ८४ ॥ दातास्म्यहंपारिजातंतरुंतइत्येवतत्राथागमद्वासवोपि ॥ सर्वैर्देवैर्भौमजितोप्यदित्यास्तेनै

वाथोकुंडलाभ्यांहृताभ्यां ॥ ८५ ॥ तदैवाययुर्मुनयस्तेननुन्नाबदर्यास्तेसर्वएत्याशुकृष्णं ॥ ययाचिरेभौमवधाय
नत्वास्तुत्वास्तोत्रैर्वैदिकैस्तांत्रिकैश्च ॥ ८६ ॥ इंद्रेणदेवैःसहितेनयाचितोविप्रैश्चसस्मारविहंगराजं ॥ आग
म्यनत्वापुरतःस्थितंतमारुह्यसत्यासहितोययौहरिः ॥ ८७ ॥ नित्यैवयाप्रकृतिःस्वेच्छयैवजगच्छिक्षार्थंद्वादशीं
भीमसंज्ञां ॥ उपोष्यबभ्रेकोटिधाराजलस्यविष्णोःप्रीत्यर्थंसैवहिसत्यभामा ॥ ८८ ॥ तयायुक्तोगरुडस्कंधसं
स्थोदूरानुयातोवज्रभृताप्यनुज्ञां ॥ दत्वामुष्मैप्रययौवायुजुष्टामाशांकृष्णोभौमवधेधृतात्मा ॥ ८९ ॥ भौमो
ह्यासीद्ब्रह्मवरादवध्योनशस्त्रभृज्जीयसइत्यमुष्मै॥दत्तोवरोब्रह्मणातद्वदेवतस्यामात्यानांतद्वदवध्यताच ॥९०॥
भौमेनजेयत्वमपिह्यमीषांदत्तंभौमायब्रह्मणाक्रोडरूपात् ॥ विष्णोर्जातायास्यदुर्गंचदत्तंप्राग्जोतिषंनामपुरं
समस्तैः ॥ ९१ ॥ आसीद्बाह्येगिरिदुर्गंतदंतःपानीयदुर्गंमौरवंपाशदुर्गं ॥ तस्याप्यंतःक्षुरधारोपमंतत्पाशाश्च
तेषद्सहस्राःसुघोराः ॥ ९२ ॥ अभेद्यत्वमरिभिरतार्यताचदत्ताद्दुर्गाणांब्रह्मणाराधितेन ॥ ९३ ॥ तस्यामात्याः
पीठमुरौनिशुंभहयग्रीवौपंचजनश्चशूराः ॥ संकल्प्यतान्लोकपालानहंचब्रह्मेत्यद्धाभाषमाणःसआस्ते ॥९४॥
हंतुंकृष्णोनरकंतत्रगत्वागिरिंदुर्गंगदयानिर्बिभेद ॥ वायव्यास्त्रेणोदकंशोषयित्वाचकर्तखड्गेनमुरस्यपाशान्

॥ ९५ ॥ अथाभिपेतुर्मुरपीठौनिशुंभहयग्रीवौपंचजनश्चशूराः ॥ तांच्छैलशस्त्रास्त्रशिलाभिवर्षिणश्चक्रेव्यसूं
श्चक्रनिकृत्तकंधरान् ॥ ९६ ॥ तेषांसुताःसप्तसप्तोरुवीर्यावरादवध्यागिरिशस्याभिपेतुः ॥ तानस्त्रशस्त्रा
भिमुचःशरोत्तमैःसमर्पयामासचमृत्यवेच्युतः ॥ ९७ ॥ हत्वापंचत्रिंशतोमंत्रिपुत्राञ्जगामभौमस्यस
काशमाशु ॥ श्रुत्वाभौमःकृष्णमायांतमारादक्षौहिणीत्रिंशकेनाभ्ययात्तं ॥ ९८ ॥ जघ्नेसेनांगरुडः
पक्षपातैःपादंशेषंकेशवःसायकौघैः ॥ अथाससादाशुभौमोच्युतंतंमुंचन्बाणानस्त्रसंमंत्रितान्द्राक् ॥ ९९ ॥
विव्याधतंकेशवःसायकौघैर्भौमःशतघ्नींब्रह्मदत्ताममुंचत् ॥ १०० ॥ अच्छेद्योभेद्योनित्यसंवित्सुखात्मानि
त्याव्ययःपूर्णशक्तिःसकृष्णः ॥ निगीर्यतांदेववरःशतघ्नींनित्याश्रांतोदर्शयच्छ्रांतवच्च ॥ १०१ ॥ बहून्वरा
न्ब्रह्मणोन्येष्वमोघान्मोघीकृतान्वीक्ष्यपरात्परेशः ॥ भवेत्कथंचिद्बहुमानेनयुक्तइत्येवकृष्णोदर्शयच्छ्रांतवत्स्वं
॥ १०२ ॥ तदादृप्तंनरकंवीक्ष्यदेवीसत्याददेकार्मुकंशार्ङ्गसंज्ञं ॥ चकारतंयतमानंचभौमंनिरायुधंवि
रथंचक्षणेन ॥ १०३ ॥ आलिंग्यकृष्णःसत्यभामांपुनश्चरथांतरेसंस्थितंभौममुग्रं ॥ सृजंतमस्त्राण्यरिणानिकृ
त्तस्कंधंमृत्योरर्पयामासशीघ्रं ॥ १०४ ॥ समंत्रिभिर्मंत्रिपुत्रैःसमेतोजगामकृष्णावज्ञयांधंतमश्च ॥ तदाविष्टो

वायुरगाच्चकृष्णमंतःपुरंप्राविशत्सत्ययेशः ॥ १०५ ॥ तदाभूमिःपंचभूतावरायायस्यांजज्ञेनरकःश्रीवराहात् ॥
मूलप्रकृत्यैवभूम्यानितांतमाविष्टायासागमत्कृष्णपादौ ॥ १०६ ॥ सादित्यास्तेकुंडलेपादयोश्चनिधायपौत्रं
भगदत्तसंज्ञं ॥ समर्पयामासतस्याभिषेकंप्राग्जोतिषेकारयामासकृष्णः ॥ १०७ ॥ संस्थाप्यतंसर्वकिरातरा
ज्येभौमाहृतंवैश्रवणाद्बलेन ॥ शिवेनदत्तंधनदायातिसत्त्वंभगदत्तेधात्सुप्रतीकंरमेशः ॥ १०८ ॥ करींद्रमेकं
तंनिधायैवतस्मिन्कृत्वाप्रसादंचवसुंधरायाः ॥ चतुर्दंतान्षट्सहस्रान्करींद्रान्पयोब्धिजान्प्राहिणोद्द्वारवत्यै १०९
नराधिपान्देवगंधर्वनागाञ्जित्वानीतंहेमरत्नोच्चराशिं ॥ शतद्वयंयोजनानांसमृद्धंसमंततःप्राहिणोत्स्वांपुरींसः
॥ ११० ॥ महावीर्यैर्नैर्ऋतैराक्षसेंद्रैर्भौमानीतैर्निर्ऋतिंयोधयित्वा ॥ सप्राहिणोत्सर्वरत्नोच्चराशिंगजांश्चनारा
यणआदिदेवः ॥ १११ ॥ तत्रापश्यत्कन्यकाभूमिपानांभौमानीताःसमरेतान्विजित्य ॥ द्व्यष्टौसहस्राणि
शतंचरूपशीलोदाराअक्षताःसद्व्रतस्थाः ॥ ११२ ॥ काश्चित्तत्रासन्देवगंधर्वकन्यास्तासांप्रधानात्वष्टृपुत्रीक
शेरुः ॥ पुत्राअग्नेःपूर्वमासंश्चतेथस्त्रीत्वप्राप्त्यैचक्रुरग्र्यंतपश्च ॥ ११३ ॥ भार्यात्वार्थैवासुदेवस्ययोषित्तनुंतासा
मिच्छतीनांसमीरः ॥ अदाद्वरंतपसाराधितःसन्स्त्रीभूतास्तेबदरींसंप्रजग्मुः ॥ ११४ ॥ नारायणंतत्रशुश्रू

षमाणाःप्राप्याप्सरस्त्वंराजकुलेषुजाताः ॥ काश्चित्स्वर्गेतानिशैम्यवकृष्णंवक्रःपतिंसर्वगुणाभिरामं ॥ ११५ ॥
आजानदेवैःसर्वगुणैःसमास्ताःस्वभावतोथेंदिरावेशतोतः ॥ गुणाधिकास्ताःशिबिकासुकृष्णआरोपयित्वाप्रा
हिणोद्वारवत्यै ॥ ११६ ॥ समंततोयोजनानांशतेद्वेप्रवृद्धमिंद्रस्यसरत्नपर्वतं ॥ नित्यामृतस्राविजलेश्वरस्यच्छ
त्रंचदोर्भ्यांगरुडेन्यधाद्धरिः ॥ ११७ ॥ स्वयंचसत्यासहितःसमारुहत्सचाश्रमेणैवययौत्रिविष्टपं ॥ अभिप्र
यातोखिललोकपालैर्जनार्दनःशक्रगृहंविवेश ॥ ११८ ॥ संपूजितःसत्यभामासहायःशक्रेणशच्यासहितेन
सादरं ॥ ददावदित्याअपिकुंडलेशुभेसमस्तदेवैर्मुनिभिश्चवंदितः ॥ ११९ ॥ तमासुरावेशवशादजानतीस
त्यांचसर्वप्रभवौजगत्प्रभू ॥ निर्दोषसौख्यैकतनूश्शुभाशिषस्ताभ्यांददौसाऽदितिरात्मपुत्रवत् ॥ १२० ॥ अ
थोसदानंदचिदात्मदेहःसनंदनोद्यानमजोनुरूपया ॥ अनंतशक्तिःसहसत्यभामयाविवेशरंतुंप्रिययाखिलेश्व
रः ॥ १२१ ॥ तयाच्युतोसौकनकावदातयासुकुंकुमादिग्धपिशंगवाससा ॥ पूर्णेंदुकोट्यौघजयन्मुखाब्जयारेमे
मितात्माजगदेकसुंदरः ॥ १२२ ॥ सर्वर्तुनित्योदितसर्ववैभवेसुरत्नचामीकरवृक्षसद्वने ॥ सदैवपूर्णेंदुविराजि
तेहरिश्चचारदेव्यापवनानुसेविते ॥ १२३ ॥ निर्दोषसंवित्तनुरत्रसत्तरुंददर्शसत्याऽमृतमंथनोद्भवं ॥ सापारि

जातंमणिकांचनात्मकंसमस्तकामप्रदमार्तिहारिणं ॥ १२४ ॥ दृष्ट्वैवतंसुस्मितचंद्रिकास्फुरन्मुखारविंदाऽसि
तलोललोचना ॥ कपोलनिर्भातचलत्सुकुंडलाजगाददेवाधिपतिंपतिंसती ॥ १२५ ॥ तरुर्जगज्जीवदमेगृ
हांगणेसंस्थापनीयोयमचिंत्यपौरुष ॥ इतीरितस्तांकलशोपमस्तनीमालिंग्यदेवस्तरुमुद्बबर्ह ॥ १२६ ॥ सतेन
वृक्षेणसहैवकेशवस्तयाचदेव्याऽऽरुहदन्यपौरुषं ॥ खगेश्वरंतच्चनिशम्यशच्याप्रचोदितोवासवआगमत्सुरैः १२७
तानासुरावेशयुतान्हरेश्चबलप्रकाशायसमुद्यतान्सुरान् ॥ न्यवारयच्छार्ङ्गशरासनच्युतैर्हरिप्रियाबाणवरैःसम
स्तशः ॥ १२८ ॥ निरायुधंवैश्रवणंचकारचिक्षेपचाब्धौगरुडोजलेशं ॥ प्रधानवायोस्तनयंतुवायुंकोणाधिपं
वह्नियमादिकानपि ॥ १२९ ॥ निबोध्यशार्ङ्गोत्थरवैःस्वकांतनुमावेशितानामसुरैरगाद्धरिः ॥ तेबोधितास्ते
नरणंविसृज्यययुर्विदित्वातमनादिपूरुषं ॥ १३० ॥ शिवंचशक्रार्थमुपागतंहरिर्व्यद्रावयच्छार्ङ्गविनिःसृतैः
शरैः ॥ सवाहनोदूरतरेनिपातितोगरुत्मताशंभुरगाच्छराहतः ॥ १३१ ॥ विद्रावितेबाणगणैश्चशौरिणाहरेहरौ
वज्रमवासृजद्द्रुतं ॥ शक्रोग्रहीत्तंप्रहसञ्जनार्दनःकरेणवामेनसचापजग्मिवान् ॥ १३२ ॥ अपाहसत्तंजगदेकसुं
दरीहरिप्रियाथोजगदेकमातरं ॥ उवाचशक्रोजगतांजनित्रेप्रदर्शयामोवयमात्मशैशवं ॥ १३३ ॥ जगाम

चाथोशरणंजनार्दनंसुरैर्वृतोदेवपतिःक्षमापयन् ॥ शृंगंचदत्वामणिपर्वतस्यप्रणम्यदेव्यासहितंजगद्गुरुं ॥१३४॥
ययाचएनंपरिरक्षणायशचीपतिःकेशवमर्ज्जुनस्य ॥ जगादकृष्णोपिधरातलेस्थितेनमय्यमुंकश्चनजेष्यतीति
॥१३५॥ तमर्ज्जुनार्थंवरमाप्यवासवःपुनःपुनश्चक्रधरंप्रणम्य ॥ प्रसन्नदृष्ट्याहरिणाभिवीक्षितोययौमहाभागवतः
स्वमालयं॥१३६॥कृष्णोप्यनुज्ञाप्यपुरंदरंपुरींनिजांव्रजन्नभ्यधिकंव्यरोचत ॥ किरीटधारीचलकुंडलोल्लसन्मुखां
बुजःपीतपटःसकौस्तुभः ॥ १३७ ॥ विरोचमानस्यसदाजगत्प्रभोर्नवैविशेषःक्वचिदच्युतस्य ॥ तथापितत्स्मा
रयितुंवचोभवेदपेक्ष्यचाल्पज्ञमतिंपुराणगं ॥ १३८ ॥ प्रविश्यचेशःस्वपुरींसयादवैःसुपूजितोंतःपुरमेत्यचांग
णे ॥ तरुंप्रियायान्यदधद्गृहस्यसहैवशृंगेणचरत्नसद्गिरेः ॥ १३९ ॥ प्रदायरत्नानिचसर्वसात्वतांयथेष्टतस्ताअ
पिकन्यकाःप्रभुः ॥ उद्वाह्यरेमेपृथगेवरत्नप्रासादसंस्थाभिरनंतरूपः ॥ १४० ॥ पृथक्पृथक्तासुदशैवपुत्रकान्य
धत्तकन्यामपिसर्वशःप्रभुः ॥ प्रद्युम्नसांबावपिभानुचारुदेष्णौचतेषांनितरांगुणाधिकाः ॥ १४१ ॥ विवस्वतो
योवरजोदितेःसुतःख्यातश्चनाम्नासवितेतिकृष्णात् ॥ जातःससत्याजठरेसनाम्नाभानुस्तुभैष्म्याअपिचारुदे
ष्णः ॥ १४२ ॥ सचारुदेष्णोपिहिविघ्नराजोयेन्येचकृष्णस्यसुताःसमस्ताः ॥ तेचैवगीर्वाणगणास्तथान्येये

द्वारकायांनिवसंतिसर्वे ॥ १४३ ॥ तस्यांसमस्तैरभिपूज्यमानेदेवैःस्वपुर्यांनिवसत्यनंते ॥ ययौकदाचित्सतु
रौक्मिणेयःसांबेनसाकंभुजगेंद्रलोकं ॥१४४॥ अज्ञानतस्तैरभियोधितःसजिगायसर्वानपिवासुकिंच ॥ विद्रा
व्यबाणैरथरत्नसंचयान्समाददेनेमुरमुंततस्ते ॥ १४५ ॥ तैःपूजितःसांबसहायआशुमयंचमायाविनमस्त्रवर्षैः ॥
विजित्यरुंधानमनेनपूजितोययौरथेनांबरगेननाकं ॥ १४६ ॥ तत्रैवकृष्णेनतुपारिजातेहृतेजयंतंप्रजिगाय
चाजौ ॥ संस्पर्धयायातममुष्यचानुजंसांबोजयद्वृषभंनामशस्त्रैः ॥ १४७ ॥ अस्त्राणितावस्त्रवरैर्निहत्यतयो
श्वताभ्यांप्रतिदग्धयानौ ॥ विद्राव्यतौबाणवरैःसुरेंद्रसंपूजितौययतुर्विद्ययाखे ॥ १४८ ॥ सविद्ययासांबमुद्व
ह्यरत्याप्रदत्तयारुक्मिणिनंदनःपुरीं ॥ ययौततोनारदआगमद्दुतंज्ञातुंहरेर्बहुभार्यासुवृत्तिं ॥ १४९ ॥ तंदृष्ट
साहस्रगृहेषुदृष्ट्वातावत्स्वरूपैर्विहरंतमेकं ॥ सुविस्मितःप्रययौतंप्रणम्यशक्रप्रस्थंपूजितश्चात्रपार्थैः ॥ १५० ॥
सआज्ञयाब्रह्मणआहकृष्णांक्रमात्कर्तुंभीमएवैकसंस्थां ॥ अन्यादेवीःस्वापयित्वाशरीरेतस्याभारत्याःपूर्णभो
गार्थमेव ॥ १५१ ॥ सुंदोपसुंदौभ्रातरौब्रह्मवाक्यात्परस्परादन्यतोनैववध्यौ ॥ तिलोत्तमार्थेनिहतौपरस्परंत
योर्वधार्थेसृष्टयातेनदैत्यौ ॥ १५२ ॥ अतःपृथग्वत्सरतोभवत्सुक्रमात्कृष्णातिष्ठतांयोन्ययुक्तां ॥ पश्येद्योसौव

त्सरंतीर्थयात्रांकुर्यादितिस्माथचक्रुस्तथाते ॥१५३॥ ततःकदाचिद्धर्मराजेनयुक्तांशस्त्रागारेविप्रगोरक्षणार्थं॥
शस्त्रादित्सुःफल्गुनोद्राक्सशस्त्रैर्दस्यून्हत्वातीर्थयात्रोन्मुखोभूत् ॥ १५४ ॥ युधिष्ठिराद्यैःसौहृदाद्वारितोपिय
यौसत्यार्थंसकदाचिद्द्युनद्यां ॥ कुर्वन्स्नानंमाययानागवध्वाहृतोलोकंभुजगानांक्षणेन ॥ १५५ ॥ तस्याःपि
तागरुडेनात्तपत्युःपुत्राकांक्षीचोदयामासपार्थं ॥ संवत्सरंब्रह्मचर्येतुपार्थैःकृष्णाहेतोःसमयेसाधुबद्धं ॥ १५६ ॥
पुनःपुनर्याचमानःसपार्थःपुत्रार्थमस्याभुजगेनतस्यां ॥ उत्पादयामाससुतंकुजांशंनाम्नेरावंतंवरुणावेशयुक्तं
॥ १५७ ॥ गुणाःपितुर्मातृजातिःसुतानांयस्मात्सतांप्रायशस्तेननागः ॥ बलीचपार्थप्रथमोद्भवत्वान्मायावि
दस्त्रीचसुधार्मिकश्च ॥१५८॥ ततोययावर्जुनस्तीर्थयात्राक्रमेणपांड्यांस्तनयोस्यमात्रा ॥ सहत्यक्तोभुजगैर्दे
वलोकेसंपूजितोन्यवसद्दैवतैश्च ॥ १५९ ॥ सत्यात्ययान्नैवदोषोर्जुनस्यतेजीयसश्चिंतनीयःकथंचित् ॥ श्रेष्ठा
पराधान्नान्यदोषस्यलेपस्तेजीयसांनिर्णयोयंहिशास्त्रे ॥ १६० ॥ अतिस्नेहाच्चाग्रजाभ्यांतदस्यक्षांतंसुतापांड्य
राजेनदत्ता ॥ संवत्सरांतेफल्गुनस्यानुरूपाचित्रांगदावीरसेनेनतोषात् ॥ १६१ ॥ सवीरसेनस्त्वष्टुरंशोयम
स्याप्यावेशयुक्साचकन्याशचीहि ॥ तारादेहेसूर्यजस्यांगसंगात्स्वर्गंनागादंतरिक्षादिहासीत् ॥ १६२ ॥ ते

नैवहेतोर्नातिसामीप्यमासीत्तस्याःपार्थैपुत्रिकापुत्रधर्मात् ॥ तस्यांजातोबभ्रुवाहोर्ज्जुनेनपूर्वंजयंतःकामदेवां
शयुक्तः ॥ १६३ ॥ पुत्रंवीरंजनयित्वार्ज्जुनोतोगच्छन्प्रभासंशापतोग्राहदेहाः ॥ अमूमुचच्चाप्सरसःसपंचता
भिर्गृहीतःप्रविकृष्यतीरं ॥ १६४ ॥ एवंहितासांशापमोक्षःप्रदत्तोयदाखिलावोयुगपत्संप्रकर्षेत् ॥ एकस्तदा
निजरूपाप्तिरेवेत्यलंतुष्टेनब्राह्मणेनानतानां ॥ १६५ ॥ विप्रापहासात्कुत्सितयोनितस्ताःकन्यातीर्थैपांडवःसं
प्रमोच्य ॥ प्राप्तःप्रभासंवासुदेवानुजांतांशुश्रावरामेणसुयोधनोद्यतां ॥ १६६ ॥ विचिंत्यकार्यंयतिरूपंगृही
त्वाकुशस्थलींप्रययौतंसमीपे ॥ प्राप्तंकृष्णःप्राहसत्संविजानन्सत्यासहायःशयनीयाधिरूढः ॥ १६७ ॥ सर्व
ज्ञासालीलयाहासहेतुमपृच्छत्तंसोपितस्यैबभाषे॥लीलाभाजौदर्शनार्थंपुनस्तावगच्छतांरैवतंशैलराजं ॥१६८॥
आक्रीडोसौभोजवृष्ण्यंधकानांतत्रापश्यत्केशवःफल्गुनंतं ॥ स्वसुर्दानेसप्रतिज्ञांरहोस्मैचक्रेकृष्णोथासदत्सर्ववृ
ष्णीन् ॥ १६९ ॥ दृष्ट्वागिरौरौहिणेयोयतींद्रंवेषंपार्थंज्ञातियुक्तःप्रणम्य ॥ चक्रेपूजांफल्गुनोपिप्रणामंगुणज्येष्ठो
सीतिचक्रेबलाय ॥ १७० ॥ सर्वज्ञंतंवाग्मिनंवीक्ष्यरामःकन्यागारेवर्षकालेनिवासं ॥ सत्कारपूर्वंकारयेत्याहकृ
ष्णंनैवेत्यूचेकेशवोदोषवादी ॥ १७१ ॥ युवाबलीदर्शनीयोतिवाग्मीनायंयोग्यःकन्यकागारवासं ॥ इत्युक्त

वंतंरामआहाप्तविद्येनास्मिञ्छंकेत्येवलोकाधिनाथं ॥ १७२ ॥ नास्मन्मतेरोचतेत्वन्मतंतुसर्वेषांनःपूज्यमेवास्तु
तेन ॥ इत्युक्त्वातंकेशवःसोदरायैशुश्रूषस्वेत्याहसंतंयतींद्रं ॥ १७३ ॥ नित्याप्रमत्तासाधुसंतोषयेतिप्रोक्तातथा
साकरोत्सोपितत्र ॥ चक्रेमासान्वार्षिकान्सत्कथाभिर्वासंवाक्यंश्रद्दधानोहरेस्तत् ॥१७४॥ संयाचितःफल्गुनेना
हवाक्यंयद्वासुदेवस्तन्नजानातिकश्चित् ॥ ऋतेपित्रोर्विपृथोःसात्यकेर्वासुभद्रांतेप्रददानीतिसत्यं ॥१७५॥ अस्त्रेश
स्त्रेतत्त्वविद्यासुचैवशिष्यःशैनेयोवासुदेवेंद्रसून्वोः ॥ तस्मादस्मैकथयामासकृष्णःस्वशिष्यत्वाद्विपृथोश्चापिसर्वं
॥ १७६ ॥ अन्येसर्वेवासुदेवस्यपार्थान्प्रियान्नित्यंजानमानाअपिस्म ॥ रामेणादिष्टाउद्धवोथाहुकाद्याहार्दि
क्याद्यानैवदित्संतिजिष्णोः ॥ १७७ ॥ दुर्योधनेदातुमिच्छंतिसर्वेरामप्रियार्थंजानमानाहरेस्तत् ॥ अप्यप्रियंरा
क्षसावेशयुक्तास्तस्मान्सर्वान्वंचयामासकृष्णः ॥ १७८ ॥ प्रद्युम्नसांबप्रमुखाश्चवंचिताययुस्तीर्थार्थंरामयुक्ताःसम
ग्राः ॥ पिंडोद्धारंतत्रमहोत्सवेषुस्वावर्तयत्सुक्वचिदूचेसुभद्रा ॥ १७९ ॥ यतेतीर्थान्याचरन्बांधवांस्त्वमद्राक्षीर्नःक्व
चिदिष्टान्स्मपार्थान् ॥ कुंतींकृष्णांचेत्याहपृष्टःसपार्थओमित्येषामाहचानामयंसः ॥ १८० ॥ भूयःसावादीद्भगव
न्निंद्रसूनुर्गतस्तीर्थार्थंब्राह्मणेभ्यःश्रुतोमे ॥ क्वचिद्दृष्टोभवतेत्योमितिस्मपार्थोप्यूचेक्वेतिसाऽपृच्छदेनं ॥१८१॥ अ

त्रैवेतिस्मयमानंचपार्थंपुनःपुनःपर्यपृच्छच्छुभांगी ॥ सोप्याहोन्मत्तेसोस्मिहीतिस्मयंस्तांफुल्लाक्षीतंसाददर्शा
तिहृष्टा ॥१८२॥ ततोहर्षाल्लज्जयाचोत्पलाक्षीकिंचिन्नोचेपार्थएनामुवाच ॥ कामाविष्टोमुख्यकालोह्ययंनावुद्धा
हार्थेऽस्त्वितिसाचैनमाह ॥१८३॥ नातिक्रमोवासुदेवस्ययुक्तस्तस्मात्तेनस्वपितृभ्यांचदत्तां ॥ युक्तोनिजैर्बंधुभि
श्चोत्सवेमांसमुद्वहेत्यथकृष्णंसदध्यौ ॥१८४॥ मातापितृभ्यांसहितोथकृष्णस्तत्रैवायाद्वासवश्चाथशच्या ॥ सम
मुनींद्रैःफल्गुनेनस्मृतःसतत्रैवागात्प्रीतियुक्तोनिशायां ॥ १८५ ॥ कृष्णस्ततःपुरुहूतेनसाकंतयोर्विवाहंकारया
माससम्यक् ॥ मातापितृभ्यांसात्यकिनापियुक्तोमहोत्सवेऽन्याविदितेमुनींद्रैः ॥ १८६ ॥ ततःकृष्णःस्यंद
नंफल्गुनार्थेनिधायस्वंप्रययौतद्रजन्यां ॥ गतेथशक्रेरथमारुरोहप्रातःपार्थःसहितोभार्ययैव ॥ १८७ ॥ सर्वा
युधैर्युक्तरथेसमास्थितेगृहीतचापेफल्गुनेद्वारवत्यां ॥ आसीद्रावःकिंकिमेतत्त्रिदंडीकन्यांहरत्येषकोदंडपाणिः
॥ १८८ ॥ ततस्तुतंसतनुत्रंमहेंद्रदत्तेदिव्येकुंडलेवाससीच ॥ दिव्यानिरत्नानिविभूषणानिदृष्ट्वाबिभ्राणंरक्षि
णोवारयन्स्म ॥ १८९ ॥ ततःसआबद्धतलांगुलित्रःसतूणिरश्चापमायम्यबाणैः ॥ चक्रेंतरिक्षंप्रदिशोदिशश्च
निरंतरंशिक्षयाविद्ययाच ॥ १९० ॥ चक्रेसारथ्यंकेशवेनैतदर्थंसुशिक्षितातस्यसम्यक्सुभद्रा ॥ तयापार्थोवा

रितोनैवकंचिद्भिन्नत्वचंकृतवान्क्रीडमानः ॥ १९१ ॥ सुशिक्षयात्यद्भुतयाशरौघैर्विद्राव्यतान्भीषयित्वैवसर्वा
न् ॥ निर्गत्यपुर्याविपृथुंददर्शरामेणपुर्यारक्षणेसन्नियुक्तं ॥ १९२ ॥ प्रियंकुर्वन्निवरामस्यसोपिव्याजेनपार्थं
सेनयैवावृणोत्तं ॥ कृष्णादेशान्नैवपार्थस्यचक्रेसम्यग्रोधंयुयुधेचच्छलेन ॥ १९३ ॥ एकोह्यसौमरुतांसौ
म्यनामाशुश्रूषार्थंवासुदेवस्यजातः ॥ तंयादवंशरवर्षैर्ववर्षयथाक्षतंनभवेत्सव्यसाची ॥ १९४ ॥ निरायुधं
विरथंचैवचक्रेपार्थःसेनांतस्यनैवाहनच्च ॥ दृष्ट्वाशरांस्तस्यतीक्ष्णांस्त्वचोपिनच्छेदकान्विपृथुस्तंतुतोष ॥१९५॥
शिक्षांपार्थस्याधिकांमानयानउपेत्यपार्थंचशशंससर्वां ॥ आज्ञांविष्णोःसन्नियुध्यन्निवास्मैकृत्तायुधःफल्गुनेनै
वपूर्वं ॥ १९६ ॥ ततःपराजितवच्छीघ्रमेत्यशशंससर्वंहलिनेथसोपि ॥ प्रद्युम्नसांबादियुतोथकोपादायात्पुरीं
हंतुकामोर्जुनंच ॥ १९७ ॥ कृष्णोपिसर्वंविपृथोर्निशम्यप्राप्तःसुधर्मांविमनाइवासीत् ॥ अवाङ्मुखस्तत्रयदु
प्रवीराःप्रद्युम्नाद्याआहुरुच्चैर्नदंतः ॥ १९८ ॥ मायाव्रतंतंविनिहत्यशीघ्रंवयंसुभद्रामानयामःक्षणेन ॥ इत्यु
क्तवाक्यानवदद्बलस्तान्कृष्णाज्ञयायातुनस्वेच्छयैव ॥ १९९ ॥ ज्ञातव्यमेतस्यमतंपुरस्ताद्धरेर्विरोधेनजयोभ
वेद्वः ॥ इत्युक्तवाक्येहलिनिस्मसर्वेपप्रच्छुरानम्यजनार्दनंतं ॥ २०० ॥ अथाब्रवीद्वासुदेवोऽमितौजाःशृण्वं

तुसर्वैवचनंमदीयं ॥ पुरैवोक्तंतन्मयाकन्यकायामायाव्रतोसौनार्हतिसन्निधिस्थितिं ॥ २०१ ॥ तांमेवा
चंनाग्रहीदग्रजोयंबहून्दोषान्व्याहरतोप्यतोमया ॥ अनुल्लंघ्यत्वादग्रजोनुप्रवृत्तःकन्यागृहेवासनेकूटबुद्धेः
॥ २०२ ॥ अतीतश्चायंकार्ययोगोसमक्षंहृताकन्यानोत्रकामानहानिः ॥ भूयस्तरांमानिनस्तस्यसास्याज्ज्ञा
ताचवोविपृथोःपार्थतास्य ॥ २०३ ॥ देयाचकन्यानास्तिपार्थेनतुल्योवरोस्माकंकौरवेयश्चपार्थः ॥ पौत्रश्च
कृष्णस्यसुपूर्णशक्तेःपैतृष्वसेयोवीरतमोगुणाढ्यः ॥ २०४ ॥ अर्थ्योस्माभिःस्वयमेवाहरत्सशक्रात्मजोनात्र
नःकार्यहानिः ॥ अनुद्धुत्यैनंयदिवःस्यात्पराजयोहानिर्दृढंयशसोवोभवेत ॥ २०५ ॥ जित्वाचैनंकन्यकाचाहृ
ताचेत्परामृष्टांनैवकश्चिद्विलिप्सेत् ॥ अतोनमेरोचतेवोनुयानमित्यूचिवानासतूष्णींपरेशः ॥ २०६ ॥ श्रुत्वाह
लीकृष्णवाक्यंबभाषेमायातचित्तंविदितंमयास्य ॥ अस्यानुवृत्तिर्विजयायनःस्याच्छुभायशांत्यैपरतश्चमुत्तये
॥ २०७ ॥ ततोर्जुनोयत्रतिष्ठन्नकश्चित्पराभवंयातिकृष्णाज्ञयैव ॥ रथेनतेनैवययौसभार्यःशक्रप्रस्थंचाविशद्भ्रा
तृगुप्तं ॥ २०८ ॥ संभावितोभ्रातृभिश्चातितुष्टैरूचेथसर्वंतेषुयच्चात्मवृत्तं ॥ शांतेषुवाक्यादात्मनोयादवेषुकृष्णो
युक्तोहलिनागाच्चपार्थान् ॥ २०९ ॥ सार्धंययौशकटैरत्नपूर्णैःशक्रप्रस्थंपूजितस्तत्रपार्थैः ॥ ददौतेषांतानिरा

मेणयुक्तस्तथाकृष्णायैभूषणानिस्वसुश्च ॥ २१० ॥ मासानुषित्वाकतिचिद्रौहिणेयोययौपुरींस्वांकेशवोत्रावस
च्च ॥ बहून्वर्षान्पांडवैःपूज्यमानःप्रीतिंतेषामादधानोधिकांस्वां ॥२११॥ आसन्कृष्णायाःपंचसुतागुणाढ्यावि
श्वेदेवाःपंचगंधर्वमुख्यैः॥आविष्टास्तेचित्ररथाभिताम्रकिशोरगोपालबलैःक्रमेण॥२१२॥प्रतिविंध्यःश्रुतसोमः
श्रुताख्यकीर्तिःश्रुतानीकउतश्रुतक्रियः॥ युधिष्ठिराद्यैःक्रमशःप्रजातास्तेषांद्वयोश्चावरजोभिमन्युः॥ २१३ ॥
चंद्रांशयुक्तोतितरांबुधोसौजातःसुभद्राजठरेर्जुनेन ॥ धर्मेरशक्रांशयुतोश्विनोश्चतथैवकृष्णस्यचसन्निधानयुक्
॥ २१४ ॥ सर्वेपितेवीर्यवंतःसुरूपाभक्ताविष्णोःसर्वशास्त्रेष्वभिज्ञाः ॥ मोदंययुःपांडवास्तैःसुतैश्चविशेषतः
सात्वतीनंदनेन ॥ २१५ ॥ ततःकदाचित्खांडवंकृष्णपार्थौचिक्रीडिषूसत्यभामासुभद्रे ॥ आदाययातौपरि
चारकैश्चरथेनगंधर्ववरानुगीतौ ॥ २१६ ॥ स्वैरंतयोस्तत्रचिक्रीडतोश्चस्त्रीरत्नाभ्यांमंदवातानुजुष्टे ॥ वनेप्रसू
नस्तबकोरुराजितेजलेचतिग्मद्युतिकन्यकायाः ॥ २१७ ॥ भूत्वाविप्रस्तौययाचेन्नमेत्यकृशानुरूचेनुमतेरमे
शितुः ॥ पार्थःकीदृक्केनमिष्टंवदेतिसचावादीद्वह्निरहंवनार्थी ॥ २१८ ॥ प्रयाजान्देवाननुयाजांश्चशुक्लंहवि
र्दानेदेवतानामयाचिषं ॥ बलह्रासस्तवभूयादितिस्मशश्वैवतेतांश्चददुःपुरामम ॥ २१९ ॥ पुनःपूर्तिंकेनमे

स्याद्बलस्येत्यब्जोद्भवंपृष्टवानस्मिनत्वा ॥ यदावनंखांडवंहित्वमत्सितदाबलंतेभवतीतिसोब्रवीत् ॥ २२० ॥
शक्रस्येदंखांडवंतेनविघ्नंकरोत्यसौतेनवांप्रार्थयामि ॥ इत्युक्तेतंपार्थऊचेयदिस्याद्रथोधनुश्चाथशक्रंनिरोत्स्ये
॥ २२१ ॥ नरावेशादन्नदानप्रतिश्रवात्स्वस्यापिशक्रस्याविरोधमैच्छत् ॥ पार्थःकृष्णप्रेरणाच्चैववह्निःपार्थंययाचे
शक्रविरोधशांत्यै ॥ २२२ ॥ नहिस्वदत्तस्यपुनःसवैरंशक्रःकुर्यात्स्वयमिंद्रोहिपार्थः ॥ नाप्रेरितोविष्णुनात
स्यरोधंपार्थःकुर्यादितिकृष्णंययाचे ॥ २२३ ॥ नचायुक्तःकेशवेनैषशक्तइतिस्मकृष्णादापभूयोप्यनुज्ञां ॥ ययौ
समीपंचहरेर्बदर्यामादायचक्रंचामुतःकेशवेदात् ॥ २२४ ॥ चक्रंगोमंतेकृष्णमायाद्धिपूर्वंभक्त्यावह्निःकेशवे
दात्पुनस्तत् ॥ चक्रंचविष्णोर्बहुधाव्यवस्थितंतदग्निदत्तंप्राक्तनंचैकधासीत् ॥ २२५ ॥ धनुश्चगांडीवमथाब्ज
जस्यकरोतियेनाखिलसंयतिंसः ॥ अंशेनदत्तंतदुमापतेश्चशक्रस्यसोमस्यजलेशितुश्च ॥ २२६ ॥ तेनैवते
जिग्युरथोजगत्त्रयंप्रसादतस्तेक्रमशोब्जयोनेः ॥ अनन्यधार्यंविजयावहंचभारेणलक्षस्यसमंशुभावहं ॥२२७॥
रथंचशुभ्राश्वयुतंशुभावहंतूणीतथाचाक्षयसायकौशुभौ ॥ ध्वजंचरामस्यहनूमदंकमादायसर्वंवरुणादर्जुनेदा
त् ॥ २२८ ॥ विशेषतोध्वजसंस्थेहनूमत्यजेयतास्याज्जयरूपोयतोसौ ॥ सर्वंचतद्दिव्यमभेद्यमेवविद्युत्प्रभा

ज्याचगांडीवसंस्था ॥ २२९ ॥ गांडीवमप्यासकृष्णप्रसादाच्छक्यंधर्तुंपांडवस्याप्यधार्यं ॥ देवैश्चतैर्ब्रह्मवरा
द्धृतंतद्ब्रह्मैवसाक्षात्प्रभुरस्यधारणे ॥ २३० ॥ इंद्रस्यदत्तश्चवरःस्वयंभुवातेनापिपार्थस्यबभूवधार्यं ॥ इंद्रोह्यसौ
फल्गुनत्वेनजातस्ततःसोस्त्रैःशरशालांचकार ॥ २३१ ॥ आयोजनद्वादशकाभिविस्तृतंपुरंचकाराशुपुरंद
रात्मजः ॥ हुताशनोप्याशुवनंप्रगृह्यप्रभक्षयामाससमुद्धतार्चिः ॥ २३२ ॥ प्रभक्ष्यमाणंनिजकक्षमीक्ष्यसंधु
क्षयामासतदाशुशुक्षणिं ॥ अक्षोपमाभिर्बहुलेक्षणोंभसांधाराभिराक्षुब्धमनाःक्षयाय ॥ २३३ ॥ अस्त्रैस्तुवृ
ष्टिंविनिवार्यकृष्णःपार्थश्चशक्रंसुरपूगयुक्तं ॥ अयुध्यतांसोपिपराजितोभूत्प्रीतश्चदृष्ट्वाबलमात्मनस्तत् ॥२३४॥
स्नेहंचकृष्णस्यतमर्जुनेधृतंविलोक्यपार्थस्यबलंचतादृशं ॥ निवर्त्यमेघानतितुष्टचित्तःप्रणम्यकृष्णंतनयंसमा
श्लिषत् ॥ २३५ ॥ विष्णुश्चशक्रेणसहैत्यकेशवंसमाश्लिषन्निर्विशेषोप्यनंतः ॥ सकेवलंक्रीडमानःसशक्रःस्थि
तोहिपूर्वंयुयुधेनकिंचित् ॥ २३६ ॥ ब्रह्माचशर्वश्चसमेत्यकृष्णंप्रणम्यपार्थस्यचकृष्णनाम ॥ संचक्रतुश्चापि
शिक्षाप्रकर्षाच्चक्रुश्चसर्वेस्वास्त्रदानेप्रतिज्ञां ॥ २३७ ॥ अनुज्ञातास्तेप्रययुःकेशवेनक्रीडार्थमिंद्रोयुयुधेहितत्र ॥
प्रीत्याकीर्तिंदातुमप्यर्जुनस्यततस्तुष्टःसहदेवैर्ययौस्वः ॥ २३८ ॥ दैत्याश्चनागाश्चपिशाचयक्षाहताश्चसर्वेतद्व

नस्थाहिताभ्यां ॥ ऋतेचतुःपक्षिणश्चाश्वसेनंमयंचनान्यत्किंचिदासात्रमुक्तं ॥ २३९ ॥ अयमग्नेजरितेत्या
दिमंत्रैःस्तुत्वावह्निंपक्षिणोनैवदग्धाः ॥ सचाश्वसेनःपुत्रकस्तक्षकस्यमात्राग्रस्तःप्रातिलोम्येनकंठे ॥ २४० ॥
छिन्नेर्जुनेनांतरिक्षेपतंत्यास्तस्याःशक्रेणावितश्छिन्नपुच्छः ॥ वधान्मातुःपुच्छभंगाच्चरोषाद्धंतुंपार्थंकर्णतूणीर
गोभूत् ॥ २४१ ॥ मयःकृष्णेनात्तचक्रेणदृष्टोययौपार्थंशरणंजीवितार्थी ॥ पार्थार्थमेनंनजघानकृष्णःस्वभक्त
श्चेत्यतिमायंरमेशः ॥ २४२ ॥ देवारिरित्येवमयिप्रकोपःकृष्णस्यतेनाहमिमंपुरंदरं ॥ पार्थात्मकंशरणंयामि
तेनकृष्णप्रियःस्यामितितस्यबुद्धिः ॥ २४३ ॥ प्राणोपकृत्प्रत्युपकारमाशुकिंतेकरोमीतिसपार्थमाह ॥ कृष्ण
प्रसादाद्धिभवान्विमुक्तस्तस्मैकरोत्वित्यवदत्सपार्थः ॥ २४४ ॥ कृष्णोपिराज्ञेऽतिविचित्ररूपसभाकृतावादि
शत्तांसचक्रे ॥ अनिर्गमंप्राणिनामर्थितौतौहुताशनेनाथविधायजग्मतुः ॥ २४५ ॥ दृष्ट्वाचतौपांडवाःसर्व
एवमहामुदंप्रापुरेतन्निशम्य ॥ कृष्णोपिपार्थैर्मुमुदेनंतशक्तिःसुखज्ञानप्रभवौदार्यवीर्यः ॥ २४६ ॥ ॥ इति
श्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेखांडवदाहोनामविंशोऽध्यायः॥२०॥
ॐ जनार्दनाज्ञयामयःसमस्तकौतुकोत्तरां ॥ सभांविधायभूभृतेददौगदांवृकोदरे ॥ १ ॥ सवायुधारितांग

दांहियौवनाश्वभूभृता ॥ प्रसादतोस्यलंभितामवाप्यमोदमापह ॥ २ ॥ पुनश्चवत्सरद्वयंसमुष्यकेशवोययौ ॥
समर्चितश्चपांडवैर्वियोजनेस्यचाक्षमैः ॥ ३ ॥ ततोवसन्स्वपुर्यजःक्वचिद्रविग्रहेहरिः ॥ सदारपुत्रबांधवःश्य
मंतपंचकंययौ ॥ ४ ॥ पृथासुताश्चसर्वशःसदारपुत्रमातृकाः ॥ क्षितीश्वराश्चसर्वशःप्रियाप्रियाश्चयेहरेः ॥ ५ ॥
तथैवनंदगोपकःसदारगोपगोपिकः ॥ मुनीश्वराश्चसर्वशःसमीयुरत्रचप्रजाः ॥ ६ ॥ प्रियाश्चयेरमेशितुर्हरिं
त्रिरूपमेत्यते ॥ वसिष्ठवृष्णिनंदनौभृगूत्तमंतथार्चयन् ॥ ७ ॥ कृतार्थतांचतेययूरमेशपाददर्शनात् ॥ रविग्र
हेसमाप्लुताभृगूद्वहोत्थतीर्थके ॥ ८ ॥ अनुग्रहंविधायसस्वकेषुकेशवस्त्रिवृत् ॥ अयाजयच्चशूरजंमखैःसमाप्तदक्षि
णैः ॥ ९ ॥ समस्तलोकसंस्थितात्मभक्तिमज्जनस्यसः ॥ सुकालदर्शनात्परंव्यधादनुग्रहंहरिः ॥ १० ॥ ततो
ययौस्वकांपुरींपृथासुतैःसहाच्युतः ॥ चकारतत्रचाह्निकंक्रतुंमहाश्वमेधिकं ॥ ११ ॥ हयंसभीमफल्गुनाहरेर
थंसमास्थिताः ॥ व्यचारयन्हरेःसुतादिनस्यपादमात्रतः ॥ १२ ॥ जिताःसमस्तभूभृतोजरासुतादयःक्षणात् ॥
वृकोदरादिभिस्तुतैर्हयश्चदिव्यआययौ ॥ १३ ॥ हयश्चकृष्णनिर्मितोदिनेनलक्षयोजनं ॥ क्षमोहिगंतुमंजसा
दिनाश्वमेधसिद्धये ॥ १४ ॥ पराशरात्मजोहरिर्हरिंयदात्वदीक्षयत् ॥ तदाससादहद्विजस्तृणावहोरुरावच

॥ १५ ॥ व्रजंतिजन्मनोनुमेसदासुताअदृश्यतां ॥ इतीरितोर्जुनोब्रवीदहंहिपामितेसुतान् ॥ १६ ॥ सकृष्ण
रामकार्ष्णिभिःसुतानमेत्रपालिताः ॥ कृतेत्रशक्तिरित्यमुंजगादसोर्जुनंद्विजः ॥ १७ ॥ तदाजगादफल्गुनो
सुरैर्विदूषितात्मना ॥ नविप्रतादृशोस्म्यहंयथैवकेशवादयः ॥ १८ ॥ मयाजिताहिखांडवेसुरास्तथासुरान
हं ॥ निवातवर्मनामकान्विजेष्यउत्तरत्रहि ॥ १९ ॥ उदीर्यचेतिकेशवंसऊचिवान्व्रजाम्यहं ॥ इतीरितोवद
द्धरिस्तवात्रशक्यतेनुकिं ॥ २० ॥ विलज्जमानमीक्ष्यतंजगादकेशवोरिहा ॥ व्रजेतिसप्रतिश्रवंचकारहाप्य
रक्षणे ॥ २१ ॥ वह्निंप्रवेक्ष्येशक्तश्चेदित्युक्त्वासर्वयादवैः ॥ ययौनरामप्रद्युम्नावनिरुद्धंचकेशवः ॥ न्ययोजय
त्तत्साहाय्येयशस्तेष्वभिरक्षितुं ॥ २२ ॥ प्रियोहिनितरांरामःकृष्णस्यानुचतंसुतः ॥ अनिरुद्धःकार्ष्णिमनुप्रद्यु
म्नाद्योजनिष्टहि ॥२३॥ रुक्मिपुत्र्यांरुक्मवत्यामाहृतायांस्वयंवरे ॥२४॥ रतिरेवहियातस्यांजातोसौकामनंद
नः ॥ पूर्वमप्यनिरुद्धाख्योविष्णोस्तन्नाम्नएवच ॥ आवेशयुक्तोबलवान्रूपवान्सर्वशास्त्रवित् ॥ २५ ॥ तस्मा
त्तांस्त्रीनृतेकृष्णःपार्थसाहाय्यकारणात् ॥ न्ययोजयत्सूतिकालेब्राह्मण्याःसचफल्गुनः ॥ २६ ॥ अस्त्रैश्चकार
दिग्बंधंकुमारोथापितत्क्षणात् ॥ अदर्शनंययौपार्थोविषण्णःसहयादवैः ॥ २७ ॥ अधिक्षिप्तोब्राह्मणेनययौय

त्रश्रियःपतिः ॥ २८ ॥ अग्निंविवक्षंतममुंनिवार्यययौसविप्रःसहफल्गुनोहरिः ॥ आशामुदीचींबृहतारथेन
क्षणेनतीर्त्वैवचसप्तवारिधीन् ॥ २९ ॥ दद्रुश्चमार्गंगिरयोऽब्धयस्तथाविदार्यचक्रेणतमोंधमीशः ॥ घनोदकं
चाप्यतितीर्ययत्रददर्शधामस्वमनंतवीर्यः ॥ ३० ॥ संस्थाप्यदूरेसरथंसविप्रंपार्थंस्वरूपेद्विचतुष्कबाहौ ॥ सम
स्तरत्नोज्ज्वलदिव्यभूषणेविवेशनित्योरुगुणार्णवेप्रभुः ॥ ३१ ॥ सहस्रमूर्धन्युरुशेषभोगआसीनरूपेऽमितसूर्य
दीधितौ ॥ रमासहायेतटिदुज्ज्वलांबरेमुक्तैर्विरिंचादिभिरर्चितेसदा ॥ ३२ ॥ स्थित्वैकरूपेणमुहूर्तमीश्वरोवि
निर्ययौविप्रसुतान्प्रगृह्य ॥ सुनंदनंदादयएवपार्षदास्तेवैष्णवाभूमितलेप्रजाताः ॥ ३३ ॥ दर्पंनिहंतुंहरिर
र्जुनस्यसमानयद्विप्रसुतान्परेशः ॥ प्रीतिर्महत्येवयतोर्जुनेहरेःसंशिक्षयामाससततःसएनं ॥ ३४ ॥ अप्राकृता
त्सदनाद्वासुदेवोनिःसृत्यसूर्याधिकलक्षदीधितेः ॥ रथंसमारुह्यसपार्थविप्रअगात्सुतांश्चैवददौद्विजाय ॥ ३५ ॥
लोकशिक्षार्थमेवासौप्रायश्चित्तंचचालने ॥ चक्रेसार्धमुहूर्तेनसमागम्यपुनर्मखं ॥ ३६ ॥ ब्रह्मादीनागतांश्चैव
सदास्वपरिचारकान् ॥ पूजयित्वाभ्यनुज्ञायब्राह्मणानप्यपूजयत् ॥ ३७ ॥ सस्नाववभृथंकृष्णःसदारःससुहृ
ज्जनः ॥ आयांतंद्वारकांकृष्णंदंतवक्रोरुरोधह ॥ ३८ ॥ जघानगदयाकृष्णस्तत्क्षणात्सविदूरथं ॥ विदूरथस्त

मोगच्छद्दंतवक्रेचयोसुरः ॥ ३९ ॥ हरेश्चपार्षदःक्षिप्रंहरिमेवसमाश्रितः ॥ ४० ॥ कृष्णेप्राप्तेस्वलोकंचनिःसृ
त्यास्मात्स्वरूपतः ॥ एकीभावंस्वरूपेणद्वारपेणगमिष्यति ॥ ४१ ॥ ततःकृष्णःपुरीमेत्यबोधयामासफल्गुनं ॥
किमेतद्दृष्टमित्येवतेनपृष्टोरमापतिः ॥ ४२ ॥ अयंद्वीपःसागरश्चलक्षयोजनविस्तृतौ ॥ तदन्येतुक्रमेणैवद्विगु
णेनोत्तरोत्तराः ॥ ४३ ॥ अंत्याध्यर्धस्थलंहैमंबाह्यतोवज्रलेपकं ॥ एतत्सर्वंलोकनामह्येतस्माद्द्विगुणंतमः ॥४४॥
अंधंयत्रपतंत्युग्रामिथ्याज्ञानपरायणाः ॥ घनोदकंतद्द्विगुणंतदंतेधाममामकं ॥ ४५ ॥ यत्तद्दृष्टंत्वयापार्थत
त्रमुक्तैरजादिभिः ॥ सेव्यमानःस्थितोनित्यंसर्वैःपरमपूरुषः ॥ ४६ ॥ लोकालोकप्रदेशस्तुपंचाशल्लक्षविस्तृ
तः ॥ सपंचाशत्सहस्रश्चतस्यापिगणनंतथा ॥ ४७ ॥ योजनानांपंचविंशत्कोटयोमेरुपर्वतात् ॥ चतसृष्वपि
दिक्षूर्ध्वमधश्चांडंप्रकीर्तितं ॥ ४८ ॥ अबग्नीरनभोहंकृन्महत्तत्त्वगुणत्रयैः ॥ क्रमाद्दशगुणैरेतदावृतंपरतस्ततः
॥ ४९ ॥ व्याप्तोहंसर्वगोनंतोनंतरूपोनिरंतरः ॥ अनंतशीर्षोनंताक्षोनंतपादकरोरुकः ॥ अनंतगुणमाहात्म्य
श्चिदानंदशरीरकः ॥ ५० ॥ मद्वशाएवसर्वेपित्वंचान्येचधनंजय ॥ मत्प्रसादाद्बलंचैवविजयश्चाखिलागुणाः
॥ ५१ ॥ तस्मान्नविस्मयःकार्योनदर्पश्चत्वयानघ ॥ मन्मनाभवमद्भक्तोमद्याजीमांनमस्कुरु ॥ ५२ ॥ मामे

वैष्यसिसत्यंतेप्रतिजानेप्रियोसिमे ॥ इत्युक्तःप्रणिपत्यैनंक्षमस्वेत्याहफल्गुनः ॥ ५३ ॥ उषित्वाकतिचिन्मा
सान्ययुःसर्वेपिपांडवाः ॥ अनुज्ञाताःकेशवेनभक्तिनम्रधियोच्युते ॥ संभाविताःकेशवेनसौहार्देनाधिकेनच
॥ ५४ ॥ ततःकदाचित्प्रवरेसभातलेधर्मात्मजोराजभिर्भ्रातृभिश्च ॥ वृतोनिशम्यैवसभाःसुराणांयथास्थिता
नारदमन्वपृच्छत् ॥ ५५ ॥ अंतरिक्षंत्वयाप्रोक्तंलक्षयोजनमुच्छ्रितं ॥ अर्धकोट्युच्छ्रितःस्वर्गोविमानावलिसं
कुलः ॥ ५६ ॥ भुवःस्वर्गश्चकोट्यैवयोजनानांप्रविस्तृतौ ॥ महर्जनस्तपश्चैवक्रमादध्यर्धयोजनाः ॥ ५७ ॥
पंचाशत्कोटिविस्तारोयोजनानांसमस्तशः ॥ यावंतएतेमिलितास्तत्प्रमाणउदीरितः ॥ ५८ ॥ सत्याख्योब्र
ह्मलोकस्तुयत्रब्रह्माविराजते ॥ ततश्चद्विगुणःप्रोक्तोविष्णुलोकःसनातनः ॥ ५९ ॥ उत्तरोत्तरतःसर्वेसुखेश
तगुणोत्तराः ॥ अनंतजनसंपूर्णाअपितेहीच्छयाहरेः ॥ ६० ॥ अवकाशवंतोदिव्यत्वात्पूर्यंतेनकदाचन ॥ स
र्वकामसुखैःपूर्णादिव्यस्त्रीपुरुषोज्ज्वलाः ॥ ६१ ॥ दिव्यरत्नसमाकीर्णंतथापातालसप्तकं ॥ अधस्ताच्छेषदेवेन
बलिनासमधिष्ठितं ॥ ६२ ॥ कामभोगसमायुक्ताबहुवर्षसहस्रिणः ॥ सप्तद्वीपेषुपुरुषानार्यश्चोक्ताःसुरूपिणः
॥ ६३ ॥ एषांचसर्वलोकानांधातानारायणःपरः ॥ विष्णुलोकस्थितोमुक्तैःसदासर्वैरुपास्यते ॥ ६४ ॥ सेव

काब्रह्मणःसर्वेवेदादेवाश्चसर्वेशः ॥ शक्रस्यमुनयःसर्वेहरिश्चंद्रश्चभूमिपः ॥ ६५ ॥ अखिलाअपिराजानःपां
डुश्चास्मत्पितामुने ॥ यमस्यैवानुगाःप्रोक्ताराजभिस्तैर्यमेनच ॥ ६६ ॥ उपास्यमानोभगवान्रामोयमसभात
लें ॥ ६७ ॥ उक्तइंद्रेणचोपास्योवामनात्माजनार्दनः ॥ प्रादुर्भावाश्चनिखिलाब्रह्मणोपासिताःसदा ॥ वरु
णस्यानुगानागास्तत्रमत्स्याकृतिर्हरिः ॥ ६८ ॥ गंधर्वाधनदस्यापितत्रकल्कीहरिःप्रभुः ॥ रुद्रस्योग्राणिभूता
निनृसिंहात्माशिवेनच ॥ ६९ ॥ उपास्यतेसदाविष्णुरित्याद्युक्तंत्वयानघ ॥ सर्वरत्नस्थलान्दिव्यान्देवलोकान्प्र
भाषता ॥७०॥ तत्रमेसंशयोभूयान्हरिश्चंद्रःकथंनृपः ॥ ऐंद्रंसभातलंप्राप्तःपांडुर्नास्मत्पितामुने ॥७१॥ इत्युक्तो
नारदःप्राहराजसूयकृतोन्नतिं ॥ हरिश्चंद्रस्यतांदृष्ट्वापितामांप्राहपांडव ॥७२॥ करोतुराजसूयंमेपुत्रोज्येष्ठोनुजा
र्चितः ॥ पालितोवासुदेवेनकिंतस्यासाध्यमत्रहि ॥७३॥ एतच्छ्रुत्वाधर्मसुतोभ्रातृभिःसहितोवशी ॥ अवाप्तिं
राजसूयस्यमंत्रयामासधर्मवित् ॥७४॥ सुकार्यमेतदित्यलंनिशम्यसोदरोदितं ॥ अयातयत्स्वसारथिंसकेशवा
यभूपतिः ॥ ७५ ॥ तदैवकेशवस्ययाःस्त्रियस्तदीयतातकैः ॥ सहोदरैश्चयापितःसदूतआपमाधवं ॥ ७६ ॥ प्रण
म्यकेशवंवचःसआहमागधेनते ॥ विवाहबांधवारणेविजित्यरोधितागिरौ ॥ ७७ ॥ नृपायुतद्वयेनसोऽष्टविंश

कैःशतैरपि ॥ यियक्षुरुग्ररूपिणंत्रिलोचनंत्वयिस्थिते॥ ७८॥ विमोचयस्वतान्प्रभोनिहत्यमागधेश्वरं ॥ अवैदि
कंमखंचतंविलुंपधर्मगुप्तये ॥७९॥ इतीरितेथसारथिंनिशाम्यधर्मजस्यच ॥ निशम्यतद्वचस्तदाजगामपांडवाल
यं ॥ ८० ॥ सपांडवैःसमर्चितोमखायधर्मजेनच ॥ प्रपृष्टआहमाधवोवचोजगत्सुखावहं ॥ ८१ ॥ क्रतुर्यथावि
धानतःकृतोहिपारमेष्ठ्यकं ॥ पदंनयेततत्पदेसुयोग्यमेवनान्यथा ॥ ८२ ॥ अयोग्यकान्महापदेविधातुरेषहि
क्रतुः ॥ समानयोग्यतागणात्करोतिमुक्तिगंवरं ॥ ८३ ॥ पुरातुमुक्तितोधिकंस्वजातितःकरोतिच ॥ अत
स्त्रिशंकुपुत्रकोनृपानतीत्यवर्तते ॥ ८४ ॥ सुरांशकोपितेपिताविनाहिराजसूयतः ॥ नशक्ष्यतित्रिशंकुजाद्व
रत्वमाप्तुमद्यतु ॥ ८५ ॥ तपश्चरन्समागतेशचीपतौपितातव ॥ मरुद्गणोत्तमःपुरानतूत्थितःशशापसः ॥८६॥
व्रजस्वमानुषींतनुंततोमृतःपुनर्दिवं ॥ गतोपिचस्वकांतनुंप्रवेष्टुमत्रनेशसे ॥ तदाधिकस्त्रिशंकुजोभविष्यति
त्वदित्यथ ॥ ८७ ॥ क्षमापितश्चवासवोजगादराजसूयतः ॥ त्रिशंकुजाधिकोभवानवाप्स्यतिस्वकांतनुं
॥ ८८ ॥ अतःसुकार्यएवतेयुधिष्ठिरक्रतूत्तमः ॥ भवद्भिरप्यवाप्यतेस्वयोग्यतामुनाखिला ॥ ८९ ॥ उदीर्य
चैवमीश्वरःक्रतोरमुष्ययोग्यता ॥ वृकोदरेयतोखिलाचतुर्मुखत्वयोग्यता ॥ ९० ॥ ततःसुपूर्णमस्यतत्फलंवि

धातुमंजसा ॥ जगादवायुवाहनोवचोयुधिष्ठिरंत्विदं ॥ ९१ ॥ क्वराजसूयमध्वतेजरासुतेतुजीवति ॥ जयेत्क
एवतंयुधामृतोनयोपिसीरिणा ॥ ९२ ॥ विरिंचशर्ववाक्यतःसमस्तलोकजायिनि ॥ स्थितेतुतेजरासुतेनसे
त्स्यतिक्रतूत्तमः ॥ ९३ ॥ इतीरितेरथांगिनाजगादधर्मनंदनः ॥ निवर्तितंमनःक्रतोरलंममामुनाप्रभो ॥ ९४ ॥
बभूविरेचभूभृतोनचाधिराज्यमापिरे ॥ यदाचचक्रवर्तिनस्तदेदृशानशत्रवः ॥ ९५ ॥ इतीरितेमुनावदत्प्रधा
नमारुतात्मजः ॥ पदंचतुर्मुखस्यवासुसाध्यमेवयत्नतः ॥ ९६ ॥ निजानुभाववर्जिताहरेरनुग्रहोज्झिताः ॥ म
हाप्रयत्नवर्जिताजनानजग्मुरुन्नतिं ॥ ९७ ॥ स्थिरोनुभावएवमेमहाननुग्रहोहरेः ॥ प्रयत्नमेकमग्रतोनिधाय
भूतिमाप्नुमः ॥ ९८ ॥ इतीरितेमुनाहरिःसमुद्यमात्प्रधानतः ॥ स्थितेहियज्ञकारणेवृकोदरेजगादह ॥ ९९ ॥
सएकएवपूरुषोजरासुतोद्यवर्तते ॥ समस्तसद्विरोधिनांबलंकलेरनंतरः ॥ १०० ॥ तथासतांसमाश्रयोयदुद्भ
वाःसतांगुणाः ॥ सएकएवतादृशस्त्वयाविचिंत्ययात्यतां ॥ १०१ ॥ यदिस्मतेनमागधोनिहन्यतेसतांजयः ॥
विपर्ययेणचासतामितिस्मविद्धिनान्यथा ॥ १०२ ॥ सपारमेष्ठ्यसत्पदंप्रयात्यसंशयंयुधि ॥ यएवहंतिमाग
धंसएवधर्मपालकः ॥ १०३ ॥ निहंतिमागधेश्वरंसएववैष्णवंजगत् ॥ करोतिशर्वपालितोयतःसबारुहद्रथः

॥ १०४ ॥ निहंतिशैवनायकंयएववैष्णवाग्रणीः ॥ इतिस्मभावसंयुतेवदत्यजेबिभेन्नृपः ॥ १०५ ॥ युधि
ष्ठिरेब्रुवत्यजंमखेनमेत्वलंत्विति ॥ तमाहमारुतातात्मजोनिहन्मिमागधंरणे ॥ १०६ ॥ इतीरितेवदद्धरिर्वृ
जामहेवयंत्रयः ॥ अहंचभीमफल्गुनौनिहंतुमेवमागधं ॥ वृकोदरेणहन्यतेयदिस्ममागधाधिपः ॥ १०७ ॥
मखश्चसेत्स्यतेध्रुवंजगच्चतेवशेभवेत् ॥ १०८ ॥ इतीरितेतुशौरिणाजगादधर्मनंदनः ॥ सशूरसेनमंडलप्रहा
णतोहरेस्त्रसन् ॥१०९॥ भयाद्धियस्यमाधुरंविहायमंडलंगताः॥भवंतएवसागरंततोबिभेम्यहंरिपोः ॥ ११० ॥
इमौहिभीमफल्गुनौममाक्षिणीसदाप्रभो ॥ मनोनिभोभवान्सदानवोविनास्म्यहंपुमान् ॥ १११ ॥ अतोन
जीवितात्प्रियानहंरिपोर्बलीयसः ॥ सकाशमात्महेतुतःप्रयातयामिवःप्रभो ॥ ११२ ॥ इतीरितेवदत्पुनर्वृ
कोदरोरिकक्षभुक् ॥ यदीयनेतृकारमाविरिंचशर्वपूर्वकाः ॥ ११३ ॥ वशेचयस्यतद्बलंसुरासुरोरगादिनां ॥
सएषकेशवःप्रभुःक्वचास्यबारुहद्रथः ॥ ११४ ॥ अधृष्यमस्तिमेबलंहरिप्रणायकस्यच ॥ समस्तलोकनेतरि
प्रभौहिसर्वशक्तिता ॥ ११५ ॥ अजेयतातथार्जुनेहरेर्वरोद्भवास्तिहि ॥ अतोवयंत्रयोद्यतंप्रयाममागधंरिपुं
॥ ११६ ॥ हनिष्यएवमागधंहरेःपुरोनसंशयः ॥ इतीरितेमुनाहरिर्जगादधर्मनंदनं ॥ ११७ ॥ वयंत्रयःस

मेत्यतंप्रयातयाममृत्यवे ॥ हनिष्यतिस्फुटंरणेवृकोदरोजरासुतं ॥ ११८ ॥ भयंनकार्यमेवतेमयाहतःसनेति
ह ॥ मयाहिनीतिहेतुतःस्वयंनहन्यतेरिपुः ॥ ११९ ॥ सशर्वसंश्रयाग्रणीर्मदाश्रयोत्तमेनतु ॥ निहन्यतेय
दातदाप्रकाशितंहिमेबलं ॥ १२० ॥ अतोनशंकितंमनःकुरुष्वभूपतेक्कचित् ॥ प्रदर्शयामितेनुजौनिहत्य
मागधेश्वरं ॥ १२१ ॥ इतीरितःसविष्णुनाविचार्यतद्गुणान्परान् ॥ तथेतिचाहतेत्रयःप्रतस्थुराशुमागधान्
॥ १२२ ॥ समेत्यमागधांस्तुतेशिवोरुलिंगमित्यलं ॥ सुमाल्यवस्त्रभूषणैःसमर्चितंगिरिंययुः ॥ १२३ ॥
स्वशीर्षतोपिचाहृतंजरासुतेनतेगिरिं ॥ न्यपातयंतबाहुभिस्तमस्यचोत्तमांगवत् ॥ १२४ ॥ अद्वारतस्तेन
गरंप्रविश्यमाषस्यनालेनकृतास्त्रिभेरीः ॥ मुष्टिप्रदाबिभिदुस्तस्यकीर्तिशास्त्रोपमान्यक्कृतमागधेशाः ॥१२५॥
तथापणेभ्योबहुमाल्यगंधान्प्रसह्यसंगृह्यशुभांश्चदध्रुः ॥ अद्वारतस्तस्यगृहंचसस्रुःभोशब्दतस्तंचनृपंप्रसस्रुः
॥ १२६ ॥ तान्विप्रवेषान्सनिशाम्यराजामहाभुजान्स्नातकवेषयुक्तान् ॥ द्वितीयवर्णान्प्रविचिंत्यबाहूज्ज्या
कर्कशान्वीक्ष्यबभाषएतान् ॥ १२७ ॥ केष्ठार्थाकिंहेतुतआगताश्चकुतश्चमेपर्वतलिंगभेदनं ॥ कृतंभवद्भिः
कुतएवदुर्नयाःकृतास्तथान्येद्विजवर्यवेषैः ॥ १२८ ॥ इतिब्रुवाणंभगवानुवाचकार्यंहिशत्रोरखिलंप्रतीपं ॥

इत्युक्तऊचेनहिविप्रशत्रुरहंकुतोवोममशत्रुताभवेत् ॥ १२९ ॥ इत्युक्तवाक्यंनृपतिंजगादजनार्दनोनैवहिता
दृशाद्विजाः ॥ अहंरिपुस्तेस्मिहिवासुदेवइमौचभीमार्जुननामधेयौ ॥ १३० ॥ यद्बांधवान्नःपिशिताशिध
र्मतोरौद्रेमखेकल्पयितुंपशुत्वे ॥ इच्छस्यरेवेदपथंविहायतंत्वांबलाच्छास्तुमिहागतावयं ॥ १३१ ॥ विमोक्ष
यामःस्वजनान्यदित्वंनमोचयस्यद्यनिगृह्यचत्वां ॥ मुंचाथवातानभियाहिचास्मात्रणायमर्तुंकृतनिश्चयोत्र
॥ १३२ ॥ इतीरितोसौमगधाधिपोरुषाजगादनाहंशिवयागयुक्तान् ॥ मोक्ष्येपशून्युगपद्वाक्रमेणयोत्स्येच
वोथापिचमूसहायान् ॥ १३३ ॥ निरायुधःसायुधोवायुष्मदिष्टायुधेनवा ॥ एकोपिसकलैर्योत्स्येससैन्योवास
सैनिकान् ॥ १३४ ॥ इत्युक्तवंतमवददजितोरुबलोहरिः ॥ एह्येकमेकोवास्मासुससैन्योवारणेनृप ॥१३५॥ ये
नकामयसेयोद्धुंतंनआसादयद्द्रुतं ॥ निरायुधःसायुधोवात्वदभीष्टायुधेनवा ॥ १३६ ॥ इत्याहभगवाञ्छत्रुं
यशोभीमेविवर्धयन् ॥ घातयित्वास्वशत्रुंचभीमेनानुग्रहंपरं ॥ १३७ ॥ भीमस्यकर्तुमिच्छंश्चभक्तिज्ञानादि
वर्धनं ॥ तृणीकर्तुंरिपुंचैवनिरायुधतयागमत् ॥ १३८ ॥ कृष्णभीमार्जुनास्तेनविप्रवेषाश्चतेभवन् ॥ निरा
युधःक्षत्रवेषोनैवयोग्यःकथंचन ॥ १३९ ॥ ततोजग्मुर्विप्रवेषास्तृणीकर्तुंचमागधं ॥ मागधस्यससैन्यस्यस्व

गृहेसंस्थितस्यच ॥ १४० ॥ निरायुधेनभीमेनसमाह्वानेकृतेमितं ॥ धर्मंयशश्चभीमस्यवर्धयामासकेशवः
॥ १४१ ॥ तृतीयमर्ज्जुनंचैवसमादाययथौरिपुं ॥ हरिस्तस्माच्चभीमस्यमहाधिक्यंप्रकाशयन् ॥ १४२ ॥
मुखेनमागधस्यैववृण्वेकंनइतिब्रुवन् ॥ वृण्वेकमस्मास्वितिसःप्रोक्तआहजरासुतः ॥ १४३ ॥ कुर्यांनैवार्ज्जुने
नाहमबलेनैवसंगरं ॥ पंचपंचाशदब्दोह्ययमेवतुबालवत् ॥ अबलत्वाद्युवाप्येषबालएवमतोमम ॥ १४४ ॥
इत्युक्तोप्यर्ज्जुनोनाहकुरुतर्हिपरीक्षणं ॥ बाहुभ्यांधनुषाचेतिशंकमानःपराजयं ॥ १४५ ॥ अतोभीमेबलाधि
क्यंसुप्रसिद्धमभून्महत् ॥ एतदर्थंहिकृष्णेनसमानीतःसफल्गुनः ॥ १४६ ॥ जानन्कृष्णेबलंघोरमविषह्यंस
मागधः ॥ कुत्सयन्गोपइतितंभयान्नैवाह्वयत्प्रभुं ॥ १४७ ॥ आह्वयामासभीमंतुस्याद्वामेजीवनंत्विति
॥ १४८ ॥ हनिष्यत्येवमांकृष्णइत्यासीन्नृपतेर्भयं ॥ तस्मात्तंनाह्वयामासवासुदेवंसमागधः ॥ १४९ ॥ अ
र्ज्जुनेतुजितेकृष्णभीमौमांनिहनिष्यतः ॥ त्रयाणांदुर्बलाह्वानान्नश्येत्कीर्तिश्चमेध्रुवं ॥ १५० ॥ इतिमत्वाह्वया
मासभीमसेनंसमागधः ॥ कथंचिज्जीवितंवास्यान्नतुनश्यतिमेयशः ॥ १५१ ॥ इतीक्ष्यभीमंप्रतियोधनायसं
गृह्यराजासजरासुतोबली ॥ राज्येनिजंचात्मजमभ्यषिंचत्पुराख्यातंपत्रतापाख्यरुद्रं ॥ १५२ ॥ बलंभीमेभ

न्यमानोधिकंतुगदाशिक्षामात्मनिचाधिकांनृपः ॥ भीतोनियुद्धेस्यददौगदासभीमायचान्यांस्वयमग्रहीद्ब
ली ॥ १५३ ॥ तदर्थमेवाशुगदांप्रगृह्यभीमोययौमागधसंयुतोबहिः ॥ पुरात्सकृष्णार्जुनएवतत्रत्वयुध्यतां
केशवपार्थयोःपुरः ॥ १५४ ॥ वाचाजयत्तंप्रथमंवृकोदरःशिवाश्रयंविष्णुगुणप्रकाशया ॥ ततोगदाभ्याम
भिपेततुस्तौविचित्रमार्गानभिदर्शयंतौ ॥ १५५ ॥ तयोर्गदेतेशनिसन्निकाशेचूर्णीकृतेदेहमहाद्रढिम्ना ॥
अन्योन्ययोर्वक्षसिपातितेरुषायथाश्मनोःपांसुपिंडौसुमुक्तौ ॥ १५६ ॥ संचूर्णितगदौवीरौमुष्टिभिर्जघ्नतुर्मि
थः ॥ ब्रह्मांडस्फोटसंकाशैर्यथाकेशवकैटभौ ॥ १५७ ॥ चचालपृथ्वीगिरयश्चचूर्णिताकुलाचलाश्चेलुरलंवि
चुक्षुभुः ॥ समस्तवारांपतयःसुरासुराविरिंचशर्वादयआसदन्नभः ॥ १५८ ॥ सुरास्तुभीमस्यजयाभिकांक्षिण
स्तथासुराद्यामगधाधिपस्य ॥ पश्यंतिसर्वेक्रमशोबलंस्वंसमाददेमारुतनंदनोपि ॥ १५९ ॥ मानयित्वाव
रंधातुर्दिवसान्दशपंचच ॥ वासुदेवाज्ञयाभीमःशत्रुंहंतुंमनोदधे ॥ १६० ॥ सप्रणम्यहृषीकेशंहर्षादाश्लिष्य
फल्गुनं ॥ रिपुंजग्राहमुकुटेवारणंमृगराडिव ॥ १६१ ॥ पृष्ठेस्यजानुमाधायकूर्मदेशंबभंजह ॥ मृतिकालेपु
नर्देहंविददारयथापुरा ॥ १६२ ॥ मर्मण्येवनहंतव्योमयायमितिमारुतिः ॥ स्वपौरुषप्रकाशायबभंजैनमम

र्मणि ॥ १६३ ॥ भज्यमानेशरीरेस्यब्रह्मांडस्फोटसन्निभः ॥ बभूवरावोयेनैवत्रस्तमेतज्जगत्त्रयं ॥ १६४ ॥
निहत्यकृष्णस्यरिपुंसभीमःसमर्पयामासतदर्चनंहरेः ॥ कृतांहिभीमेनसमर्चनांतांसमक्षमादातुमिहागतोह्य
जः ॥ १६५ ॥ स्वीकृत्यपूजांचवृकोदरस्यदृढंसमाश्लिष्यचतंजनार्दनः ॥ प्रीतोनितांतंपुनरेवकृष्णंननामभी
मःप्रणतोर्जुनेन ॥ १६६ ॥ जग्मुःसुराश्चातितरांप्रहृष्टाब्रह्मादयोदीनतराश्चदैत्याः ॥ बलादुमेशस्यवरेप्रभग्ने
वृकोदरेणाच्युतसंश्रयेण ॥ १६७ ॥ सुतोययौशरणंतान्रमेशंभीमार्जुनान्सहदेवोस्यधीमान् ॥ रथंस्वसारं
चददौसमारुतेर्ननामकृष्णंपरयैवभक्त्या ॥ १६८ ॥ रथोह्यसौवसुनावासुदेवाच्छक्रांतराप्तोवसुवंशजत्वात् ॥
जरासुतस्यासवृकोदरस्तंहरेरथंप्रार्पयामासतस्मै ॥ १६९ ॥ कृष्णोस्मरद्गरुडंसध्वजेभूद्रथंकृष्णोथारुहत्पांडवा
भ्यां ॥ भीमःकन्यांसहदेवस्यहेतोःसमग्रहीदनुजस्यात्मनःसः ॥ १७० ॥ नकुलस्यादान्मद्रराजोहिपूर्वंस्वी
यांकन्यांसातथैषाप्युषाहि ॥ एकापूर्वंतेश्विनोश्चैवभार्यायमौरेमातेयदुषाअश्विभार्या ॥ १७१ ॥ ततःकृष्णाया
मग्रजभ्रातृभार्यावृत्तिंहितौचक्रतुर्माद्रिपुत्रौ ॥ जरासुतस्यात्मजःकेशवादीन्रत्नैःसमभ्यर्च्यययावनुज्ञया ॥ १७२ ॥
तदाज्ञयापितृकार्याणिकृत्वातदाज्ञयैवामुचत्तान्नृपांश्च ॥ तैःसंस्तुतःकेशवोभीमपार्थयुक्तोययौभक्तिनम्रैर्यथा

वत् ॥ १७३ ॥ संभाविताःसहदेवेनसम्यक्प्रशस्यकृष्णंभीमसेनंचसर्वे ॥ युयुर्गृहान्स्वानपतत्केशवद्विट्ज
रासुतोंधेतमसिक्रमेण ॥ १७४ ॥ कृष्णश्चपार्थौचतथैकयानंसमास्थिताधर्मजमभ्यगच्छन् ॥ तेषांशंखध्व
निसंबोधितात्माराजाप्रीतश्चातितरांबभूव ॥ १७५ ॥ द्वैपायनोथभगवानभिगम्यपार्थानाज्ञापयत्सकलसंभृ
तिसाधनाय ॥ तंराजसूयसहितंपरमाश्वमेधयज्ञंसमादिशदनन्यकृतंविरिंचात् ॥ १७६ ॥ कर्ताहितस्यपर
मेष्ठिपदंप्रयातियद्यन्यसद्गुणवरैःपरमेष्ठितुल्यः ॥ भीमेमखस्यफलमभ्यधिकंविधातुंव्यासःक्रतुंतमदिशद्गुरुरब्ज
जस्य ॥ १७७ ॥ असाधारणहेतुर्यःकर्मणोयस्यचेतनः ॥ सएवतत्फलंपूर्णंभुङ्क्तेन्योल्पमितिस्थितिः ॥ १७८ ॥
विनाविष्णुंनिर्णयोयंसहिकर्मफलोज्झितः ॥ हेतवोपिहिपापस्यनप्रायःफलभागिनः ॥ १७९ ॥ देवाःपु
ण्यस्यदैत्याश्चमानुषास्तुद्विभागिनः ॥ असाधारणहेतुश्चभीमएवप्रकीर्तितः ॥ १८० ॥ यज्ञस्यास्यजरासं
धवधात्कर्णजयादपि ॥ जयाच्चकीचकादीनामन्यैर्जेतुमशक्यतः ॥ १८१ ॥ द्वितीयःफल्गुनश्चैवतृतीय
स्तुयुधिष्ठिरः ॥ तस्माद्ब्रह्मपदप्राप्त्यैव्यासोभीमस्यतंक्रतुं ॥ अनन्यकृतमादिश्यदिशांविजयमादिशत् ॥
॥ १८२ ॥ अथाब्रवीद्धनंजयोधनुर्ध्वजोरथोवरः ॥ ममास्तितद्दिशांजयोममैववांछितःप्रभो ॥ १८३ ॥

इतीरितोखिलप्रभुर्जगादसत्यमस्तिते ॥ समस्तसाधनोन्नतिर्महच्चवीर्यमस्तिहि ॥ १८४ ॥ तथापिकी
चकादयोवृकोदरादृतेवशं ॥ नयांतिनापितेवशंप्रयातिकर्णएवच ॥ १८५ ॥ बलाधिकोसिकर्णतस्तथापि
नामृतःकरं ॥ ददातितेह्यतिस्पृधानवध्यएषतेह्यच ॥ १८६ ॥ सवर्मकुंडलत्वतोनवध्यएषयत्त्वया ॥ ततोवृ
कोदरोदिशंप्रयातुतेपितुःप्रियां ॥ १८७ ॥ जीवग्राहभयात्कर्णोददातिकरमंजसा ॥ भीमायनात्रसंदेहो
जितोनेनचसंयुगे ॥ १८८ ॥ अजेयौशर्ववचनाद्रणेकीचकपौंड्रकौ ॥ वशंप्रयातोभीमस्यतथावध्योपिचेदि
पः ॥ १८९ ॥ जीवग्राहभयंह्येषांभीमान्मागधपातनात् ॥ तस्मात्करंप्रयच्छंतिजितावापूर्वमेववा ॥ १९० ॥
प्रयाहिचत्वंधनदप्रपालितांदिशंद्वीपान्सप्तचाशेषदिक्षु ॥ नागांश्चदैत्यांश्चतथाधरस्थान्विजित्यशीघ्रंपुनरेहि
चात्र ॥ १९१ ॥ रथोहिदिव्योंबरगस्तवास्तिदिव्यानिचास्त्राणिधनुश्चदिव्यं ॥ येन्येचबाणप्रमुखाअजेयाःश
र्वाश्रयास्तानपिभीमएतु ॥ १९२ ॥ तथासुराश्चापिसमस्तशोस्यबलिंप्रयच्छंतिमदाज्ञयेतरे ॥ दिशंप्रतीची
मथदक्षिणांचयातांयमौक्रमशोह्यध्वरार्थे ॥ १९३ ॥ यशश्चधर्मश्चतयोरपिस्यादितिस्मकृष्णेनसुतेनकाल्याः ॥
उक्तेययुस्तेतमभिप्रणम्यदिशोयथोक्ताःपरमोरुसद्गुणं ॥ १९४ ॥ वृकोदरोजयन्नृपान्विराटमाससादह ॥ जि

तेत्रकीचकेरणेसमाददेकरंततः ॥ १९५ ॥ ततःक्रमान्नृपाञ्जित्वाचेदीनांविषयंगतः ॥ मातृवाक्याद्दयाच्चै
वशिशुपालेनपूजितः ॥१९६॥ मातृष्वसुर्गृहेचोष्यदिवसान्कतिचित्सुखं ॥ करंसुमहदादायततःपूर्वांदिशं
ययौ ॥ १९७ ॥ क्रमेणसर्वान्निर्जित्यपौंड्रकंचमहाबलं ॥ विरथीकृत्यकर्णंचकरमादायसर्वतः ॥ १९८ ॥
हिमावच्छिखरेदेवाञ्जित्वाशक्रपुरोगमान् ॥ क्रीडार्थंयुध्यतस्तेभ्यस्तुष्टेभ्योरत्नसंचयान् ॥ १९९ ॥ बाहुयुद्धे
नशेषंचगरुडंचमहाबलं ॥ क्रीडमानौविनिर्जित्यभूषणान्यापतोषतः ॥ २०० ॥ ताभ्यांचदृढमाश्लिष्टःस्नेह
विक्लिन्नयाधिया ॥ पोह्यमानःसततोंबुधौबलीजगामबाणस्यपुरंहरंच ॥ रणेजयद्वारणरूपमास्थितंक्रीडंत
मेतेनचतोषितोहरः ॥ २०१ ॥ पृष्टश्चगिरिशेनासौविस्तरंदिग्जयस्यच ॥ सिंहव्याघ्रादिरूपाश्चआत्मनावि
जितायथा ॥ गरुत्मच्छेषशक्राद्यादेवाःसर्वेतदब्रवीत् ॥ २०२ ॥ निशम्यशंकरोखिलंमखस्यचप्रसाधकं ॥ हरिं
ततोबलेःसुताद्ददौचरत्नसंचयं ॥ २०३ ॥ सबाणदैत्यतोमहच्छिवेनदत्तमुत्तमं ॥ प्रगृह्यरत्नसंचयंस्वकंपुरंसमा
ययौ ॥ २०४ ॥ सविप्रयादवेश्वरंद्विधास्थितंजनार्दनं ॥ पुरोनिधायतद्वसुप्रभूतमानमत्तदा ॥ २०५ ॥
सोभिवंद्याग्रजंचैवयथावृत्तंन्यवेदयत् ॥ आत्मनःकृष्णयोःसर्वंधर्मराजाग्रतोमुदा ॥ २०६ ॥ यथाजिताःकी

चकाद्याएकलव्यसहायवान् ॥ यथाजितःपौंड्रकश्चकर्णाद्याश्चतथापरे ॥ २०७ ॥ यथासिंहादितनवःशेष
वींद्रेंद्रपूर्वकाः ॥ यथागजतनुःशर्वस्तच्चसर्वमवर्णयत् ॥ २०८ ॥ संभावितश्चकृष्णाभ्यांराज्ञाचसमहाबलः ॥
आज्ञयाव्यासदेवस्ययज्ञांगानिसमार्जयत् ॥ २०९ ॥ ऊचेतंभगवान्व्यासोजितंसर्वंत्वयारिहन् ॥ जयेसर्व
स्ययज्ञोयंपूर्णोभवतिनान्यथा ॥ २१० ॥ विरिंचःसर्वजित्पूर्वंद्वितीयस्त्वमिहाभवः ॥ इत्युक्त्वैनंसमाश्लिष्य
यज्ञांगानिसमादिशत् ॥ २११ ॥ तदैवान्यादिशोजित्वासमीयुस्तस्ययेनुजाः ॥ सहदेवोदक्षिणाशांजित्वा
रत्नान्युपाहरत् ॥ २१२ ॥ तत्ररुक्मीनयुयुधेसहदेवेनवीर्यवान् ॥ २१३ ॥ जितःकृष्णेनपूर्वंयःशर्वादापध
नुर्वरं ॥ तपसातोषितात्कृष्णादन्यानेवामुनाखिलान् ॥ २१४ ॥ विजेष्यसियदाकृष्णविरोधस्तेतदाधनुः ॥
मामेष्यतीतिनेनोक्तोनव्यरुध्यतकेशवे ॥ २१५ ॥ स्वसुःस्नेहाच्चकृष्णस्ययज्ञकारयितृत्वतः ॥ भीमार्जुनब
लाच्चैवमाद्रेयायददौकरं ॥ २१६ ॥ जिग्येबलेनान्यनृपान्सहदेवःप्रतापवान् ॥ २१७ ॥ तथास्मृतंसमागतं
घटोत्कचंविभीषणे ॥ समादिशद्ययौचसोप्यसौददौमहाकरं ॥ २१८ ॥ पुराहिराघवोदितंतदस्यसोखिलंत
दा ॥ विचार्यकेशवंचतंबलंचभीमपार्थयोः ॥ दिवौकसश्चपांडवानवेत्यसोददात्करं ॥ २१९ ॥ महौघरत्नसं

चयंसआप्यभीमसेनजः ॥ ययौचमाद्रिनंदनंसचाययौस्वकंपुरं ॥ २२० ॥ नकुलःपश्चिमाशायांविजिग्ये
खिलभूभृतः ॥ करमापचवीरोसौसौहार्दादेवमातुलात् ॥ आययौचमहारत्नसंचयेनस्वकंपुरं ॥ २२१ ॥ अ
र्जुनःकपिवरोच्छ्रितध्वजंस्यंदनंसमधिरुह्यगांडिवी ॥ यातएवदिशमुत्तरांतदापार्वतेयकुनृपाःसमाययुः ॥
॥२२२॥ त्रैगर्ताःपार्वतेयाश्चसहिताःपांडुनंदनं ॥ अभ्येत्ययोधयामासुर्जानंतस्तच्चिकीर्षितं ॥२२३॥ तान्वि
जित्ययुगपत्सपांडवःसंजयन्क्रमशएवतांदिशं ॥ प्राव्रजच्चभगदत्तमूर्जितंतेनचास्यसमभून्महारणः ॥२२४॥
सोभियुध्यसगजोदिनाष्टकंश्रांतआहपुरुहूतनंदनं ॥ ब्रूहितेसमरकारणंत्वितिप्राहदेहिकरमित्यथार्जुनः २२५
सोप्यदात्करममुष्यवासवोमद्गुरुस्तवपितेतिसादरं ॥ नैवजेतुमिहशक्ष्यसित्वमित्यावदद्धरिवरास्त्रतेजसा २२६
स्नेहपूर्वंप्रदत्तेतुकरेनैवाहचोत्तरं ॥ अर्जुनोव्यर्थकलहमनिच्छन्सेहयंत्रितः ॥२२७॥ पार्थोंजित्वाष्टवर्षाणिषड्द्वी
पानपरानपि ॥ अजयच्चतुर्दिशमपिसर्वशस्त्रास्त्रतेजसा ॥ २२८ ॥ पातालसप्तकंगत्वाजित्वादैतेयदानवान् ॥
बलेश्चविष्णुवचनात्करंजग्राहसामतः ॥२२९॥ जित्वाचवासुकिंभूरिरत्नमादायसत्वरः ॥ आजगामपुरंस्वीयं
वीरोवत्सरमात्रतः ॥२३०॥ सुवर्णरत्नगिरयश्चतुर्भिस्तैःसमार्जिताः ॥ चत्वारोयोजनानांहिदशत्रिंशच्छतंतथा

॥२३१॥ चतुःशतंचक्रमशउच्छ्रिताद्दिग्जयार्जिताः ॥ प्रतीच्याद्यपसव्येनक्रमाद्दिग्भ्यःसमार्जिताः ॥ २३२ ॥
विश्वकर्मकृतत्वात्तुपुरस्याल्पेपिचस्थले ॥ अंतर्गतास्तेगिरयस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥२३३॥ ततोयज्ञःप्रववृतेकृष्ण
द्वैपायनेरितः ॥ ऋत्विजोमुनयोत्रासन्सर्वविद्यासुनिष्ठिताः ॥२३४॥ द्वैपायनोक्तविधिनादीक्षितंचक्रिरेनृपं॥
ज्येष्ठत्वाद्याजमान्यंतुप्रणिधाययुधिष्ठिरे ॥२३५॥ भीमार्ज्जुनादयःसर्वेसहतेनसमासिरे ॥ ब्रह्माणीपदयोग्यत्वा
त्कृष्णैकायज्ञपत्यभूत् ॥२३६॥ पदायोग्यतयानान्याःपत्यस्तेषांसहासिरे ॥ आज्ञयैवजगद्धातुर्व्यासस्यानंतते
जसः ॥२३७॥ स्थलमप्यत्रसर्वंहिरत्नहेममयंत्वभूत् ॥ किमुपात्रादिकंसर्वंशिबिराणिचसर्वशः ॥ २३८ ॥ आ
हूतंदिग्जयेपार्थैस्तदालोकद्विसप्तकं ॥ सर्वमत्रागमद्ब्रह्मशर्वशक्रादिपूर्वकं ॥ २३९ ॥ भीष्मोद्रोणश्चविदुरोधृ
तराष्ट्रःसहात्मजः ॥ सस्त्रीकाआययुस्तत्रबाह्लीकश्चसहात्मजः ॥ २४० ॥ तथैवयादवाःसर्वेबलभद्रपुरोग
माः ॥ रुक्मिणीसत्यभामाद्यामहिष्यःकेशवस्यच ॥ २४१ ॥ तत्रसर्वजगदेकसंगमेतत्त्वनिर्णयकथाबभूवि
र ॥ प्राश्निकोत्रपरिपूर्णचिद्घनोव्यासएवभगवान्बभूवह ॥ २४२ ॥ तत्त्वनिर्णयकथासुनिर्णयोवासुदेवगुणवि
स्तरोभवत् ॥ नास्तितत्सदृशउत्तमःकुतःपारएषनततोन्यइत्यपि ॥ २४३ ॥ बादरायणभृगूत्थरामयोःशृण्व

तोःपरमनिर्णयेकृते ॥ मोदमानजनतासमागमेऽपृच्छदत्रनृपतिर्यतव्रतं ॥ २४४ ॥ जानमानोपिनृपतिःकृ
ष्णंपूज्यतमंहरिं ॥ संशयंभूभृतांभेत्तुंभीष्मंपप्रच्छधर्मवित् ॥ २४५ ॥ नास्तिनारायणसममितिवादेननिर्ण
ये ॥ कृतेब्रह्मादिभिरपिकृष्णंमर्त्यंहिमेनिरे ॥ २४६ ॥ नृपास्तस्मादयंकृष्णोनारायणइतिस्मह ॥ सम्यग्ज्ञाप
यितुंधर्मसूनुर्भीष्ममपृच्छत ॥ २४७ ॥ ब्रह्मादयःसुरायस्माद्दृश्यंतेमर्त्यवन्नृभिः ॥ नचैवातितराभ्यासोनृणा
मस्तिमुनिष्वपि ॥ २४८ ॥ सर्वशास्त्रविदंभीष्मंजानंत्येतेनृपाअपि ॥ तस्माद्भीष्ममपृच्छत्सकुलवृद्धत्वतस्त
था ॥ २४९ ॥ पितामहाग्र्यपूजार्हःकोत्रलोकसमागमे ॥ ब्रह्मशर्वादयश्चात्रसंतिराजानएवच ॥ २५० ॥ इ
तिपृष्टोब्रवीद्भीष्मःकृष्णंपूज्यतमंप्रभुं ॥ २५१ ॥ यद्यप्येकस्त्रिधाविष्णुर्वसिष्ठभृगुवृष्णिषु ॥ प्रादुर्भूतस्तथाप्ये
तेनृपाहिव्यासरामयोः ॥ विप्रत्वान्नविरुध्यंतेततएवचयुक्ततां ॥ २५२ ॥ मन्यंतेनविरोधश्चतेषांतत्रहितादृ
शः ॥ २५३ ॥ अविवादेप्रसिद्धिश्चनैवास्यभविताक्वचित् ॥ तस्मात्कृष्णायदातव्यमितिभीष्मेणचिंतितं
॥ २५४ ॥ कृष्णायदत्तेराजानोविवादंकुर्युरंजसा ॥ विवादेनचकीर्तिःस्याद्वासुदेवस्यविस्तृता ॥ ततःकृष्णा
याग्र्यपूजादत्तापार्थैर्जगत्पुरः ॥ २५५ ॥ व्यासभार्गवयोःसाक्षात्तदैक्यात्तदनंतरं ॥ अग्र्यांपूजांददुश्चान्यान्य

थायोग्यमपूजयन् ॥ २५६ ॥ अर्घ्योपहारउपयापितएवकृष्णेकोपादनिंददमुमाशुचचेदिराजः ॥ श्रुत्वैवत
त्पवनजोभिययौनृपंतंहंतुंजगद्गुरुविनिंदकमृद्धमन्युः ॥ २५७॥ दूरेपिकेशवविनिंदनकारिजिह्वामुच्छेत्स्यइ
त्युरुतरास्यसदाप्रतिज्ञा ॥ भीमस्यतंतुजगृहेसरिदात्मजोथसंप्रोच्यकेशववचोनिजयोर्वधाय ॥ २५८ ॥ मयै
ववध्याविततावाहयत्केशवःपुरा ॥ तच्छ्रुत्वाभीमसेनोपिस्थितोभीष्मकरग्रहात् ॥ २५९ ॥ जानन्नपिहरेरि
ष्टंस्वकर्तव्यतयोत्थितः ॥ भीमएतावदुचितमितिमत्वास्थितःपुनः ॥ २६० ॥ देवसंघभविनांमहानभूद्वीक्ष्य
तोषइहकेशवेधिकां ॥ अर्चनांयइहमानुषोजनोमध्यएवसतुसंस्थितोभवत् ॥ २६१ ॥ आसुराइहसुयोधनाद
यस्तत्रतेविमनसोबभूविरे ॥ दुर्वचोभिरधिकंचचेदिपःकृष्णमार्च्छदुरुसद्गुणार्णवं ॥ २६२ ॥ समाह्वयच्चकेशवं
युधेतमाशुकेशवः ॥ निवार्यतस्यसायकाञ्जघानचारिणाप्रभुः ॥ २६३ ॥ निकृत्तमानकंधरःसभक्तिमानभूद्ध
रौ ॥ तमाश्रितश्चयोसुरोमहातमःप्रपेदिवान् ॥ २६४ ॥ जयःप्रविश्यकेशवंपुनश्चपार्षदोभवत् ॥ असौचपां
डवैःक्रतुःप्रवर्तितोयथोदितः ॥ २६५ ॥ सुवर्णरत्नभारकान्बहून्नृपाउपानयन् ॥ उपायनेसुयोधनंनृपोदिश
द्गृहेस्यच ॥ २६६ ॥ अभोजयंस्तथाद्विजान्यथेष्टभक्ष्यभोज्यकैः ॥ सुवर्णरत्नभारकान्बहूंश्चदक्षिणांददुः ॥ २६७ ॥

यदिष्टमासयस्यचप्रदत्तमेवपांडवैः ॥ समस्तमत्रसर्वशोथसस्नुरुद्धतामुदा ॥ २६८ ॥ नदत्सुरोरुदुंदुभिप्रगी
तदेवगायकाः ॥ प्रनृत्तदिव्ययोषितःसुरापगांव्यगाहयन् ॥ २६९ ॥ समस्तराजसंयुताविगाह्यजाह्नवीजले ॥
पुरंययुःपुनश्चतेस्वसद्मचागमन्सुराः ॥ २७० ॥ गतेषुसर्वराजसुस्वकंपुरंस्वकेषुच ॥ सभीष्मकेषुसर्वशःसहां
बिकेयकेषुच ॥ २७१ ॥ विचित्ररत्नकारितेरविप्रभेसभातले ॥ सकेशवोवरासनेविवेशधर्मनंदनः ॥ २७२ ॥
तथैवरुक्मिणीमुखाःपरिग्रहारमेशितुः ॥ तथैवभीमफल्युनावुपाविशन्हरेरुप ॥ २७३ ॥ सहैववायुसूनुनात
थैवपार्षतात्मजा ॥ उपैवरुक्मिणींशुभांतथैवसत्यभामिनीं ॥ १७४ ॥ यमौचपार्षतादयोधनंजयांतिकेवि
शन् ॥ तथैवरामसात्यकीसमीपएवभ्रूभृतः ॥ १७५ ॥ समासतांचसासभाव्यरोचताधिकंतथा ॥ यथासभास्व
यंभुवःसमास्थिताचविष्णुना ॥ १७६ ॥ विचित्रहेममालिनःशुभांबराश्चतेधिकं ॥ स्फुरत्किरीटकुंडलाविरे
जुरत्रतेनृपाः ॥ १७७ ॥ विशेषतोजनार्दनःसभार्यकोजगत्प्रभुः ॥ यथादिवौकसांसदस्यनंतसद्गुणार्णवः
॥ १७८ ॥ उपासिरेचतंनृपाःसमस्तशःसुहृद्गणाः ॥ तदाजगामखड्गभृत्सुयोधनःसहानुजः ॥ १७९ ॥
द्वारंसभायाहरिनीलरश्मिव्यूढंत्वजानन्सविहायभित्तिं ॥ अभ्यंतराणांदृशिनोविघातिनींसंस्फाटिकामाशु

दृदंचुचुंबे ॥ २८० ॥ प्रवेशयेतांचयमौतमाशुसभांभुजौगृह्यनृपोपदिष्टौ ॥ तत्रोपविश्यक्षणमन्यतोगादमृ
ष्यमाणःश्रियमेषुदिव्यां ॥ २८१ ॥ तत्रेंद्रनीलभुविरत्नमयानिदृष्ट्वापद्मानिनीरमनसाजगृहेस्ववस्त्रं ॥ रत्नो
रुदीधितिनिगूढजलंस्थलंचमत्वापपातसहितोऽवरजैर्जलौघे ॥ २८२ ॥ तंप्राहसद्भगवताक्षितिभारनाशहेतोः
सुसूचितउरुस्वरतोत्रभीमः ॥ पांचालराजसुतयाचसमंतथान्यैःस्वीयैस्तथानुजहसुर्भगवन्महिष्यः ॥ २८३ ॥
मंदस्मितेनकिलसद्वदनेंदुबिंबोनारायणस्तुमुखमीक्ष्यमरुत्सुतस्य ॥ नोवाचकिंचिदथधर्मसुतोनिवार्यप्रा
स्थापयद्वसनमाल्यविलेपनानि ॥ २८४ ॥ कृष्णावृकोदरगतंबहुलंनिधायक्रोधंययौसशकुनिर्धृतराष्ट्रसू
नुः ॥ सुव्रीडितोनृपतिदत्तवरांबरादीन्यकृत्यमार्गगतआहसमातुलंस्वं ॥ २८५ ॥ यौमामहसतांकृष्णाभी
मौकृष्णस्यसन्निधौ ॥ तयोरकृत्वासंतापंनाहंजीवितुमुत्सहे ॥ २८६ ॥ यदिमेशक्तिरत्रस्याद्धातयेयंवृकोदरं
अग्र्यपूजांचकृष्णस्यविलुंपेयंनसंशयः ॥ २८७ ॥ ईदृशंपांडवैश्वर्यंदृष्ट्वाकोनामजीवितं ॥ इच्छेतकरदायेषां
वैश्यवत्सर्वभूमिपाः ॥ २८८ ॥ इत्युक्तःशकुनिर्वैरंदृढीकर्तुंवचोब्रवीत् ॥ किंतेवैरेणराजेंद्रभातृभिर्बलिभिःपु
नः ॥२८९॥ अनुजीवस्वतान्वीरान्गुणज्येष्ठान्बलाधिकान् ॥ इतीरितोतिसंवृद्धकोपआहसुयोधनः ॥२९०॥

यदितेषांतदैश्वर्यंनमांगच्छेदशेषतः ॥ सर्वथानैवजीवेयमितिसत्यंब्रवीमिते ॥ २९१ ॥ नतुबाहुबलाच्छक्य
मादातुंतांश्रियंक्वचित् ॥ नेंद्रोपिसमरेशक्तस्ताञ्जेतुंकिमुमानुषाः ॥ २९२ ॥ इतीरितःपापतमआहगांधार
कोनृपः ॥ पापिनामखिलानांचप्रधानंचक्रवर्तिनां ॥ २९३ ॥ यांयांश्रियंप्रदीप्तांत्वंपांडवेषुप्रपश्यसि ॥ ताम
क्लेशतआदास्येक्रीडन्नक्षैस्त्वदंतिके ॥ २९४ ॥ इतीरितःप्रसन्नधीःसुयोधनोबभूवह ॥ प्रजग्मतुश्चतावुभौवि
चित्रवीर्यजंनृपं ॥ २९५ ॥ धृतराष्ट्रमथोवाचद्वापरांशोतिपापकृत् ॥ नास्तिक्यरूपःशकुनिर्विवर्णंहरिणंकृशं
॥ २९६ ॥ दुर्योधनंचतच्छ्रुत्वाकुतइत्याहदुर्मनाः ॥ अब्रूतांतौनृपायाशुद्वाभ्यांयन्मंत्रितंपथि ॥ २९७ ॥ श्रु
त्वैवतन्नेत्यवदत्सभूपतिर्विरोधिधर्मस्यविनाशकारणं ॥ कुमंत्रितंवोनममैतदिष्टंस्वबाहुवीर्याप्तमहाश्रियोहि
ते ॥ २९८ ॥ त्वयापिनिर्जित्यदिशोमखाग्र्याःकार्याःस्पृधोमागुणवत्तमैस्तैः ॥ विशेषतोभ्रातृभिरग्र्यपौरुषै
रित्युक्तआहाशुसुयोधनस्तं ॥ २९९ ॥ यदिश्रियंपांडवानांनाक्षैराहर्तुमिच्छसि ॥ मृतमेवाद्यमांविद्धिपांड
वैस्त्वंसुखीभव ॥ ३०० ॥ यदिमज्जीवनार्थीत्वमानयाश्विहपांडवान् ॥ सभायांदेवनायैवनचाधर्मोत्रकश्च
न ॥ ३०१ ॥ वेदानुजीविनोविप्राःक्षत्रियाःशस्त्रजीविनः ॥ त्रुट्यतेयेनशत्रुश्चतच्छस्त्रंनैवचेतरत् ॥ ३०२ ॥

अतःस्वधर्मएवायंतवापिस्यात्फलंमहत् ॥ इत्युक्तोमाफलंमेस्तुतवैवास्त्वितिसोब्रवीत् ॥ ३०३ ॥ एवंब्रुवन्न
पिनृपआविष्टःकलिनास्वयं ॥ पुत्रस्नेहाच्चविदुरमादिशत्पांडवान्प्रति ॥ ३०४ ॥ आविवेशकलिस्तंहियदा
पुत्रत्वसिद्धये ॥ अंशेनततआरभ्यनैवास्मादपजग्मिवान् ॥ ३०५ ॥ यावत्पुरंपरित्यज्यवनमेवविवेशह ॥
तदंतराततस्तस्यपापयुक्तंमनोभवत् ॥ ३०६ ॥ न्यवारयत्तंविदुरोमहामतिःपापंकुलस्यापिविनाशकोयं ॥
समुद्यमोनात्रविचार्यमस्तिकुथानतस्मादयशश्चतेस्यात् ॥३०७॥ इतिब्रुवाणंकलहोत्रनस्यान्निवारयामोवयमे
वयस्मात् ॥ द्रष्टुंसुतान्क्रीडतएकसंस्थानिच्छामिपार्थांश्चसुयोधनादीन् ॥ ३०८ ॥ अतःक्षिप्रमुपानेयाःपार्था
इतिबलोदितः ॥ ययौसविदुरःपार्थान्द्वारकांकेशवेगते ॥ ३०९ ॥ गतेहिपार्थसन्निधेःसुयोधनेथनारदः ॥
शशंसधर्मसूनुनाप्रचोदितोरिमागतं ॥ ३१० ॥ कउद्यमीनृपेष्वितिप्रपृष्टआहनारदः ॥ ससौभराड्वरंशिवा
दवापवृष्णिनिर्जयं ॥ ३११ ॥ पांसुमुष्टिंसकृद्द्रासीबहूनब्दांस्तपश्चरन् ॥ आजगामहरादाप्यवरंकृष्णजयेपु
नः ॥ ३१२ ॥ सश्रुत्वामागधवधंदिशांविजयमेवच ॥ राजसूयक्रतुंचैवशिशुपालवधंतथा ॥ ३१३ ॥ यदू
न्प्रत्युद्यमंतूर्णंकरोतीतिनिशम्यतत् ॥ समैक्षद्धर्मजःकृष्णमुखशीतांशुमंडलं ॥ ३१४ ॥ अस्त्वित्युक्त्वास

गोविंदःप्रेषयामासयादवान् ॥ प्रद्युम्नादीन्दिनैःकैश्चित्स्वयंचागात्सहाग्रजः ॥ ३१५ ॥ विदुरस्तुततोगत्वा
धर्मराजमथाह्वयत् ॥ भ्रातृभिर्वार्यमाणोपिकृष्णयाचसधर्मराट् ॥ ३१६ ॥ सार्धमात्राभ्रातृभिश्चकृष्णयाचय
यौद्रुतं ॥ ३१७ ॥ ज्येष्ठाज्ञयैवविदुरआह्वयन्नपिधर्मजं ॥ नागंतव्यमितिप्राहदोषानुक्त्वाक्षजान्बहून् ॥ ३१८ ॥
इतीहदोषसंचयस्तथापितेपितुर्वचः ॥ समीक्ष्यतद्द्वयंस्वयंकुरुष्वकार्यमात्मनः ॥ ३१९ ॥ इतीरितोपिपांडवो
ययौकलिप्रवेशतः ॥ विचित्रवीर्यजंनृपंसमासदत्ससैनिकः ॥ ३२० ॥ कल्यावेशान्नृपतिःप्रतिजज्ञेपूर्वमेव
धर्मात्मा ॥ आहूतोद्यूतकरणान्निवर्तेयंनैववारितोपीति ॥ ३२१ ॥ तेनायात्ससुहृद्भिर्निवार्यमाणोनागपुर
माशु ॥ नहिधर्मोद्यूतकृतोविशेषतःक्षत्रियस्यलोकगुरोः ॥ ३२२ ॥ वैचित्रवीर्यतनयेनतुपांडुपुत्राःसंभावि
तास्तमुपचन्यवसन्निशायां ॥ प्रातस्तुभीष्ममुखराःसकलाश्चभूपाआसेदुराशुचसभांसहपांडुपुत्रैः ॥ ३२३ ॥
वैचित्रवीर्यनृपतिर्विदुरान्वितोस्यगांधारराजसहितास्तनयाःसकर्णाः ॥ प्राप्ताःसभातलमथाह्वयदत्रधर्मराजं
सुतःसुबलकस्यसदेवनाय ॥ ३२४ ॥ सर्वांश्चतत्रकलिराविशदेवभीमपूर्वान्विनैवचतुरःसपृथांचकृष्णां ॥ क्ष
त्तारमेवचततोनहिभीष्ममुख्यैस्तेवारिताःकुलविनाशनकर्मवृत्ताः ॥ ३२५ ॥ भीमादिभिःसविदुरेणचवार्य

माणोद्यूतेनिधायपणमप्यखिलंस्ववित्तं ॥ गांधारकेणविदिताक्षहृदाजितोद्राक्पांडोःसुतोथनकुलंन्यदधात्पणा
य ॥ ३२६ ॥ तस्मिञ्जितेथसहदेवमथार्जुनंचभीमंचसोमकसुतांस्वमपिक्रमेण ॥ राजानिधायविजितोऽथसु
योधनःस्वंसूतंदिदेशपृषतात्मजपुत्रिकायाः ॥ ३२७ ॥ सूतोगत्वातदंतंसमकथयदिमांद्यूतमध्येजितासिक्षिप्रं
चायाहिराज्ञांसमितिमुरुतरामित्यथोसाप्यवादीत् ॥ नाहंयास्येगुरूणांसमितिमितिययौसोप्यमुंभीममभीतंज्ञा
त्वादुःशासनंसोप्यदिशदथनृपोधार्तराष्ट्रोनुजंस्वं ॥ ३२८ ॥ सपापपूरुषोत्तमःप्रगृह्यकेशपक्षके ॥ पुरःस्वमा
तुरानयत्सभामयुग्मवाससीं ॥ ३२९ ॥ समाहृतारजस्वलाजगादभीष्मपूर्वकान् ॥ अधर्मएषवार्यतेनधर्मि
भिर्भवद्विधैः ॥३३०॥ कथंछलात्मकेद्यूतेजितेधर्मजयोभवेत् ॥ नहिद्यूतंधर्म्यमाहुर्विशेषेणचभूभुजां ॥३३१॥
येधर्मंनवदंतीहनतेवृद्धाइतीरिताः ॥ अवृद्धमंडितांनैवसभेत्याहुर्मनीषिणः ॥ ३३२ ॥ कथंद्यूतेजिताचाहम
जितेस्वपतौस्थिते ॥ समानधर्मिणीमाहुर्भार्यांयस्माद्विपश्चितः ॥ ३३३ ॥ सहैवकर्मकर्तव्यंपतौदासेहिभार्य
या ॥ दासीत्वंमेपृथङ्नस्याज्जितेपिहिपतौततः ॥ ३३४ ॥ इत्युक्ताअपिभीष्माद्याःकल्यावेशेनमोहिताः ॥
पृच्छधर्मजमित्युक्त्वातूष्णीमेवबभूविरे ॥३३५॥ दुर्योधनप्रतीपंहिनकश्चिदशकत्तदा ॥ उवाचविदुरस्त

त्रनधर्मोयमितिस्फुटं ॥ ३३६ ॥ नतस्यवाक्यंजग्राहधृतराष्ट्रःसहात्मजः ॥ ऊर्ध्वबाहुःसचुक्रोशदेवानांख्या
पयंस्तदा ॥ ३३७ ॥ स्वाशक्तिंद्रौपदींचाहजितानैवासिधर्मतः ॥ अधर्मोहिमहानेतांसभामाक्रम्यतिष्ठति
॥ ३३८ ॥ एवंतुविदुरेणोक्तेविकर्णःपापकोपिसन् ॥ आहदंभार्थमेवात्रधर्मवित्त्वंप्रकाशयन् ॥ ३३९ ॥ अ
धर्मएवायमितिकर्णोथैनमभर्त्सयत् ॥ ३४० ॥ दृष्ट्वाभीमःक्लिश्यमानांचकृष्णांधर्मात्ययंधर्मराजेचदृष्ट्वा ॥ रा
जाशास्योयुवराजेनधर्माच्चलन्यस्माद्वाक्यमिदंबभाषे ॥ ३४१ ॥ इमांन्यस्तवतोद्यूतेधक्षणीयौहितेभुजौ ॥
नैवमित्यर्जुनोवादीत्तमहाथवृकोदरः ॥ वक्तव्यंनतुकर्तव्यंतस्मान्नहिमयाकृतं ॥ ३४२ ॥ उत्तमेवचसाशिक्षा
मध्यमेर्थापहारणं ॥ अधमेदेहदंडश्चतस्माद्वाच्योयुधिष्ठिरः ॥३४३॥ अथकर्णोब्रवीत्कृष्णामपतिर्ह्यसिशोभने ॥
धार्तराष्ट्रगृहंयाहीत्यथदुर्योधनोवदत् ॥ ३४४ ॥ परस्परविरोधार्थंपांडवानामिदंवचः ॥ ३४५ ॥ युधिष्ठिरोदुःख
हेतुस्तवैकोयद्येनमन्येनगुरुर्नएषः ॥ इतिब्रूयुरथवाभीमपार्थावेकोपिवाभीमइहोत्सृजेत्त्वां ॥ ३४६ ॥ इत्युक्तऊ
चेपवमानसूनुःपूज्योस्माकंधर्मजःसंशयोन ॥ गुरुश्चाहंवोखिलानांयतोहिबलज्येष्ठंक्षत्रमाहुर्महांतः ॥ ३४७ ॥
बलज्यैष्ठ्येदिवःसंशयःस्यादुत्तिष्ठध्वंसर्वएवाद्यवीराः ॥ मृतानिवःपादतलेनसर्वान्सहानुबंधान्यश्चमांयोद्धुका

मः ॥ ३४८ ॥ इतिब्रुवन्समुत्थितोनदन्वृकोदरोयदा ॥ विघूर्णितासभाखिलाभयान्नचाहर्किंचन ॥ ३४९ ॥
भीष्मोद्रोणोविदुराद्याःक्षमस्वसर्वंत्वयोक्तंसत्यमित्येवहस्तौ ॥ गृहीत्वैनंस्थापयामासुरस्मिंस्थितेशांतिंचापिरे
धार्तराष्ट्राः ॥ ३५०॥ निवारितोधर्मजेनगुरुभिश्चापरैस्तदा ॥ माननार्थंगुरूणांतुभीमस्तान्नजघानह ॥ ३५१ ॥
नैवात्यवर्तते ज्येष्ठंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ॥ तेषांपापाभिवृद्ध्यर्थंज्येष्ठवृत्तिंचदर्शयन् ॥ ३५२ ॥ अथदुर्योधनःपा
पोभीमसेनस्यपश्यतः ॥ ऊरुंसंदर्शयामासकृष्णायैभीमआहतं ॥ ३५३ ॥ तवोरुमेनंगदयोरुवेगयाबिभे
त्स्यइत्येवपुनःसुयोधनः ॥ ऊचेनान्यद्भवतामास्तिवित्तंद्यूतेकृष्णंस्थापयध्वंपणाय ॥ ३५४ ॥ अथाब्रवीद्वृको
दरःकृतेवमाननेहरेः ॥ निपात्यभूतलेहितेशिरोमृदिष्यइत्यलं ॥ ३५५ ॥ सवध्यएवमेसदापरोक्षतोपियोह
रिं ॥ विनिंदयेदितिध्रुवंप्रतिश्रुतंहिमारुतेः ॥ ३५६ ॥ पुनश्चपापवृद्धयेतदैवनोजघानतं ॥ विकर्तनात्म
जःपुनर्जगादसोमकात्मजां ॥ ३५७ ॥ प्रयाहिभूभृतोहिनोगृहंनसंतिपांडवाः ॥ इतीरितेसमुत्थितोवृको
दरोनुचार्जुनः ॥ उभौचतौयुधिष्ठिरोन्यवारयत्तथापरे ॥ ३५८ ॥ ततोनिषण्णयोस्तयोःसुयोधनोवचोब्रवी
त् ॥ दुःशासनैषांवासांसिदासानांनोव्यपाकुरु ॥ ३५९ ॥ इत्युक्तोभ्यगमत्पार्थान्स्ववासांस्यथतेददुः ॥

तेचीरवसनाभूत्वातानशिष्टान्प्रकाश्यच ॥ निषेदुश्चक्षमायांतेक्षमामालंब्यविस्तृतां ॥ ३६० ॥ पुनर्दुर्यो
धनेनोक्तःपार्थानामथपश्यतां ॥ चकर्षवासोद्रौपद्यास्तदावादीद्वृकोदरः ॥ ३६१ ॥ पापेषुपूर्वस्यतथाध
मस्यवंशेकुरूणामुरुधर्मशालिनां ॥ दुःशासनस्यास्यविदार्यवक्षःपिबामिरक्तंजगतःसमक्षं ॥ ३६२ ॥ विकृ
ष्यमाणेवसनेतुकृष्णासस्मारकृष्णंसुविशेषतोपि ॥ तदान्यदासीद्वसनंचतस्यादिव्यंसुसूक्ष्मंकनकावदातं ॥
॥ ३६३ ॥ पुनःपुनश्चैवविकृष्यमाणेदुःशासनेन्यानिचतादृशानि ॥ बभूवुरंतंनजगामपापःश्रांतोन्यषीद
त्स्विन्नगात्रःसभायां ॥ ३६४ ॥ वस्त्रोच्चयेशैलनिभेप्रजातेदुर्योधनःप्राहसंजातकोपः ॥ प्रवेशयैनांगृहमेवशी
घ्रंकिन्नश्चिरेणेतिसुमंदबुद्धिः ॥ ३६५ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंकृष्णाप्रतिज्ञामकरोत्तदा ॥ भीमोदुर्योधनंहंताकर्ण
हंताधनंजयः ॥ ३६६ ॥ शकुनिंत्वक्षकितवंसहेदवोहनिष्यति ॥ इत्युक्तेतत्तथेत्याहभीमसेनःसभातले
॥ ३६७ ॥ प्रतिज्ञामाददेपार्थस्तांमाद्रीनंदनस्तथा ॥ नकुलःप्रतिजज्ञेथशाकुनेयवधंप्रति ॥ ३६८ ॥ ततःसु
योधनानुजश्चकर्षपार्षतात्मजां ॥ गृहायतांनिशाम्यतुक्रुधाहमारुतात्मजः ॥ ३६९ ॥ अर्जुनार्जुननैवात्रक्ष
मामेतातरोचते ॥ पतितस्यास्यदेहस्यकाष्ठविष्ठासमस्यच ॥ फलानित्रीणिशिष्यंतेविद्याकर्मसुताइति ॥ ३७० ॥

इतिवेदोदितंवाक्यंनसुतोदारधर्षणे ॥ दुष्टदारोनचाप्नोतिलोकानर्धोहिदूषितः ॥ ३७१ ॥ अरक्षणाद्दूषिता
यांनत्यागाच्चशुभंभवेत् ॥ ३७२ ॥ अतोद्यसानुबंधकान्निहन्मिधार्तराष्ट्रकान् ॥ इतिब्रुवन्व्यलोकयद्द्विपून्दह
न्निवौजसा ॥ ३७३ ॥ ददर्शचमहाघोरमादातुंपरिघंरुषा ॥ कर्तुंव्यवसितोबुध्यानिःशेषान्धार्तराष्ट्रकान्
॥ ३७४ ॥ तदाशिवावववाशिरेसुयोधनाग्निगेहतः ॥ तथैवतत्पितुर्गृहेप्यभूद्भयानकंबहु ॥ ३७५ ॥ निमि
त्तान्यतिघोराणिकुपितेमारुतात्मजे ॥ दृष्ट्वांबिकेयोविदुरंपप्रच्छैषांफलंद्रुतं ॥ ३७६ ॥ आहतंविदुरोज्येष्ठंक्षणे
स्मिंस्तवपुत्रकाः ॥ सानुबंधानशिष्यंतिवृकोदरबलाहताः ॥ ३७७ ॥ क्रीडसेर्भकवत्त्वंहिकिंजितंकिंजितंत्वि
ति ॥ अधर्मेणजितानत्रजितान्पश्यसिपाडवान् ॥३७८॥ स्त्रीषुद्यूतेषुवादत्तंमदांधेननरेणवा ॥ नदत्तमाहुर्वि
द्वांसस्तस्यबंधुभिरेवच ॥ ३७९ ॥ आहार्यंपुनराहुश्चतथापिनतुपांडवैः ॥ तत्कृतंतवपुत्राणांख्यापयद्भिरशि
ष्टतां ॥ ३८० ॥ इत्युक्तआहांबिकेयोनिमित्तानांफलंकथं ॥ नभवेदितिसप्राहद्रुतंकृष्णाविमोच्यतां ॥३८१॥
तोषयस्ववरैश्चैनामन्यथातेसुतान्मृतान् ॥ विद्धिभीमेननिष्पिष्टान्नात्रतेसंशयोभवेत् ॥ ३८२ ॥ कृष्णाचपा
डवाश्चैवतपोवृद्धिमभीप्सवः ॥ तपसानैवधक्ष्यंतितेनजीवंतितेसुताः ॥ ३८३ ॥ तथापियदिकृष्णांत्वंनमो

चयसितेसुतान् ॥ हनिष्यतिनसंदेहोबलेनैववृकोदरः ॥ ३८४ ॥ इतीरितेविनिर्भर्त्स्यपुत्रंदुःशासनंनृपः ॥
अमोचयद्वरैश्चैनांछंदयामासपार्षतीं ॥ ३८५ ॥ छंदितासावरैस्तेनधर्मेभागवतेस्थिता ॥ नैवात्मनोवरान्व
व्रेवव्रेतेषांविमोक्षणं ॥ ३८६ ॥ युधिष्ठिरस्यसभ्रातुःसराष्ट्रस्यविमोक्षणं ॥ ददौनृपोस्यानपुनश्छंद्यमानापिसा
वृणोत् ॥ ३८७ ॥ भर्तुर्विष्णोश्चनान्यस्माद्वरस्वीकारइष्यते ॥ एवंहिभगवद्धर्मस्तस्मात्सानावृणोत्परं ॥३८८॥
अधर्मतोहृतत्वाच्चतद्दानंनवरोभवेत् ॥ इतिमत्वापांडवानांवव्रेकृष्णाविमोक्षणं ॥ ३८९ ॥ श्वशुरादैहिकव
राःक्षत्रियायास्त्रयोयतः ॥ उक्ताःशतंचविप्रायाधर्मेभागवतेततः ॥ हेतुनातेनवव्रेसानान्यत्किंचिदतःपरं
॥ ३९० ॥ ततोविमुक्ताःप्रययुश्चपार्थागुरून्प्रणम्यस्वपुरंसकृष्णाः ॥ दुर्योधनानंतरजोजगादतातंनिजंपाप
कृतांप्रधानः ॥ ३९१ ॥ समस्तपांडवश्रियंसमागतामहोपुनः ॥ व्यमोचयोवृकोपराद्वधश्चनोध्रुवंभवेत्
॥ ३९२ ॥ अतःपुनश्चपांडवान्समाह्वयस्वनःकृते ॥ पुनश्चदेवनंभवेज्जितावनंप्रयांतुच ॥ ३९३ ॥ तेनोक्तः
सतदाराजापांडवान्पुनराह्वयत् ॥ पुनःपित्रासमाहूतोदेवनाययुधिष्ठिरः ॥ ३९४ ॥ भ्रातृभिर्वार्यमाणोपिकृ
ष्णयाचागमत्सभां ॥ द्वादशाब्दंवनेवासमज्ञातंत्वेकवत्सरं ॥ ३९५ ॥ वासंप्रसिद्धनृपतेःपुरेनैवातिदूरतः

॥ ३९६ ॥ कृष्णायाःपांडवानांवादर्शनेऽज्ञातवासिनां ॥ एकस्यापिसमस्तानांद्वादशाब्दंपुनर्वनं ॥ ३९७॥
वत्सराज्ञातवासंचत्यागेप्युक्तविधेस्तथा ॥ दुर्योधनःपणंचक्रेबुध्द्यादुःशासनोक्तया ॥ ३९८ ॥ गांधारेणपुन
श्चाक्षहृदयज्ञेनधर्मजः ॥ पराजितोवनंयातुमैच्छत्सभ्रातृकोयदा ॥ ३९९ ॥ तदाननर्तपापकृत्सुयोधनानु
जोहसन् ॥ वदंश्चमारुतात्मजंपुनःपुनश्चगौरिति ॥ ४०० ॥ उवाचचपुनःकृष्णांनृत्यन्नेवसभातले ॥ अप
तिर्ह्यसिकल्याणिगच्छदुर्योधनालयं ॥ ४०१ ॥ एतेखिलाःषंढतिलास्तमोंधंप्राप्तानचैषांपुनरुत्थितिःस्यात् ॥
इतिब्रुवाणोनुचकारभीमंतदाहसन्धार्तराष्ट्राश्चसर्वे ॥ ४०२ ॥ तदाकरोद्भीमसेनःप्रतिज्ञांहंतास्मिवोह्यखिला
न्संगरेहं ॥ इतीरितेशरणंद्रोणमेवजग्मुःसमस्ताधृतराष्टपुत्राः ॥ ४०३ ॥ यत्रद्रोणस्तत्रपुत्रस्तत्रभीष्मःकृप
स्तथा ॥ नचात्येतिगुरून्भीमइतितंशरणंययुः ॥ ४०४ ॥ अब्रवीद्धार्तराष्ट्रांश्चद्रोणोविप्रोपिसन्नहं ॥ सपुत्रः
सकृपःशस्त्रंग्रहीष्येभवतांकृते ॥ ४०५ ॥ रक्षणेभवतांचैवकुर्यांयत्नंस्वशक्तितः ॥ नतुभीमाद्रक्षितुंवःशक्तःस
त्यंब्रवीम्यहं ॥ ४०६ ॥ ततोययुःपांडवास्तेसभायावनायकृष्णासहिताःसुशूराः ॥ गत्यानुचक्रेयुवसिंहखेल
गतिंभीमंधार्तराष्ट्रोपहस्य ॥ ४०७ ॥ दृष्ट्वासभायाअर्धनिष्क्रांतदेहोव्यावृत्यभीमःप्राहसंरक्तनेत्रः ॥ ऊरुंतवा

न्यंचरणेबिभेत्स्यइत्युक्त्वासौनिर्गतोसत्सभायाः ॥ ४०८॥ प्रयातानन्नुतान्कुंतीप्रययौपुत्रगृद्धिनी ॥ रोरुद्य
मानांविदुरःस्थापयामासतांगृहे ॥ ४०९ ॥ प्रणम्यतांययुःपार्थाःसकृष्णाःशीघ्रगामिनः ॥ युधिष्ठिरोवाग्व
दनोययौनक्रोधचक्षुषा ॥ दहेयंकौरवान्सर्वानितिकारुणिकोनृपः ॥ ४१० ॥ उद्धृत्यबाहूप्रययौबाहुशाली
वृकोदरः ॥ आभ्यामेवाखिलाञ्छत्रूञ्छक्तोहंतुमहंत्विति ॥ ४११ ॥ अबद्धकेशाप्रययौद्रौपदीसासभातला
त् ॥ मुक्तकेशाभविष्यंतिधार्तराष्ट्रस्त्रियस्त्विति ॥ ४१२ ॥ वर्षन्पांसून्ययौपार्थइत्थंशत्रुषुसायकान् ॥ वर्ष
यामीत्यभिप्रायःपरमास्त्रविदांवरः ॥ ४१३ ॥ यमाववाङ्मुखौयातौनावयोःशत्रवोमुखं ॥ पश्यंत्वस्यामव
स्थायांइत्येवधृतचेतसौ ॥ ४१४ ॥ प्रेतसंस्कारसूक्तानिपठन्धौम्योग्रतोययौ ॥ हतेषुधार्तराष्ट्रेषुमयाकार्याः
क्रियाइति ॥ ४१५ ॥ तानथानुययुःसूतारथैःपरिचतुर्दशैः ॥ सूदाःपौरोगवाश्चैवभृत्यायेत्वाप्तकारिणः
॥ ४१६ ॥ ततस्तेजाह्नवीतीरेवनेवटमुपाश्रिताः ॥ न्यषीदन्नागतान्दृष्ट्वासमस्तान्पुरवासिनः ॥ ४१७ ॥
ततस्तुतेसर्वजगन्निवासंनारायणंनित्यसमस्तसद्गुणं ॥ स्वयंभुशर्वादिभिरर्चितंसदाभक्त्यास्मरन्भक्तभवापहं
प्रभुं ॥ ४१८ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेपांडववनप्रवे

शोनामएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐआगंतुकामान्पुरवासिनस्तेसंस्थाप्यकृच्छ्रेणकुरुप्रवीराः ॥ रात्रौप्रविष्टागहनंवनंचकिर्मीरमासेदुरथोनराशं
॥ १ ॥ बकानुजोसौनिखिलैरजेयोवराद्गिरीशस्यनिहंतुकामः ॥ सदारसोदर्यमभिप्रसस्रेभीमंमहावृक्षगिरी
न्प्रमुंचन् ॥ २ ॥ ससंप्रहारंसहतेनकृत्वाभीमोनिपात्याशुधरातलेतं ॥ चक्रेमखेसंगरनामधेयेप्रसह्यनारायण
दैवतेपशुं ॥ ३ ॥ निहत्यरक्षोवनमध्यसंस्थास्तदायतीनामयुतैःसमेताः ॥ अशीतिसाहस्रमुनिप्रवीरैर्दशां
शयुक्तैःसहिताव्यचिंतयन् ॥ ४ ॥ विचिंत्यतेषांभरणायधर्मजःसंपूज्यसूर्यंस्थितमच्युतंप्रभुं ॥ दिनेऽक्षयान्नं
पिठरंतदापरत्नादिदंकामवरान्नदंच ॥ ५ ॥ बभारतेनैवयुधिष्ठिरस्तान्प्रत्येकशस्त्रिंशतदासदासिकान् ॥ सुव
र्णपात्रेषुहिभुंजतेयेगृहेतदीयेबहुकोटिदासके ॥ ६ ॥ सत्संगभाकांक्षिणएवतेवसन्पार्थैःसहान्येचमुनींद्रवृं
दाः ॥ शृण्वंतएभ्यःपरमार्थसाराःकथावदंतश्चपुरातनास्तथा ॥ ७ ॥ एवंगजानांबहुकोटिवृंदांस्तथारथानां
चहयांश्चवृंदशः ॥ विसृज्यरत्नानिनरांश्चवृंदशोवनेविजह्रुर्दिविदेववत्सुखं ॥ ८ ॥ गवांलक्षंप्रददातिनित्य
शःसुवर्णभारांश्चशतंयुधिष्ठिरः ॥ सभ्रातृकोसौवनमाप्यशक्रवन्मुमोदविप्रैःसहितोयथासुखं ॥ ९ ॥ पार्थेषु

यातेषुकिमत्रकार्यमितिस्मपृष्टोविदुरोग्रजेन ॥ आहूयराज्यंप्रतिपादयेतिप्राहैनमाहाथरुषांबिकेयः ॥ १० ॥
ज्ञातंप्रतीपोसिममात्मजानांनमेत्वयाकार्यमिहास्तिकिंचत् ॥ यथेष्टतस्तिष्ठवागच्छवेतिप्रोक्तोययौविदुरःपांडुपु
त्रान् ॥ ११ ॥ तस्मिन्गतेभ्रातृवियोगकर्शितःपपातभूमौसहसैवराजा ॥ संज्ञामवाप्यादिशदाशुसंजयंजी
वामिचेदाशुममानयानुजं ॥ १२ ॥ इतीरितःसंजयःपांडवेयान्प्राप्यानयद्विदुरंशीघ्रमेव ॥ सोप्यागतःक्षि
प्रमपास्तदोषोज्येष्ठंववंदेथसचैनमाश्लिषत् ॥ १३ ॥ अंकंसमारोप्यसमूर्ध्निचैनमाघ्रायलेभेपरमांमुदंतदा ॥
क्षत्तारमायांतमुदीक्ष्यसर्वेससौबलाधार्तराष्ट्राअमर्षात् ॥ संमंत्र्यहंतुंपाडवानामुतैकंछन्नोपधेनैवससूतजाययुः
॥ १४ ॥ विज्ञायतेषांगमनंसमस्तलोकांतरात्मापरमेश्वरेश्वरः ॥ व्यासोभिगम्यावददांबिकेयंनिवारयाश्वेवसुतं
तवेति ॥ १५ ॥ अवाप्यपार्थानयमद्यमृत्युंसहानुबंधोगमिताह्यसंशयं ॥ इतीरितेतेननिवारयेतिप्रोक्तोहरिः
प्राहनसंवदेतैः ॥१६॥ मैत्रेयआयास्यतिसोपिवाचंशिक्षार्थमेतेष्वभिधास्यतीह॥तांचेत्करोत्येषसुतस्तवास्यभद्रं
तदाशप्स्यतित्वन्यथासः॥१७॥ उक्त्वेतिराजानमनंतशक्तिर्व्यासोययौतत्रगतेषुतेषु॥सुयोधनाद्येषुहतेषुपार्थै
र्भूभारहानिर्नभवेदितिप्रभुः॥१८॥सर्वाश्चचेष्टाभगवन्नियुक्ताःसदासमस्तस्यचितोचितश्च ॥ तथापिविष्णुर्वि

निवारयेत्कचिद्वाचाविधत्तेचजनान्विडंबयन् ॥१९॥ मैत्रेयअगादथभूपतिश्चपुत्रान्समाहूयसकर्णसौबलान् ॥
संपूजयामासमुनिंसचाहदातुंराज्यंपाडवान्सप्रशंसन् ॥ २० ॥ विशेषतोभीमबलंशशंसकिर्मीरनाशादिवदन्मु
नींद्रः ॥ श्रुत्वाहसंस्तद्धृतराष्ट्रपुत्रआस्फालयामासनिजोरुमुग्रः ॥ २१ ॥ शशापचैनंमुनिरुग्रतेजास्तवोरुभेदाय
भवेत्सुयुद्धं ॥ इत्यूचिवान्धृतराष्ट्रानतोपिययौनचेद्राज्यदस्त्वंतथेति ॥२२॥ श्रुत्वातुकिर्मीरवधंस्वपित्रापृष्टंक्षत्रो
क्तंसोत्रसद्धार्तराष्ट्रः ॥ वनेवसंतोथपृथासुतास्तेवार्तांस्वकीयांप्रार्पयामासुराशु ॥ २३ ॥ कृष्णेसोपिद्रुतमायात्स
सत्यःसंबंधिनोयेचपांचालमुख्याः ॥ क्रुद्धंकृष्णंधार्तराष्ट्रायपार्थाःक्षमापयामासुरुच्चैर्गृणंतः ॥२४॥ गुणांस्तदीया
नमितान्प्रणम्यतदारुदंतीद्रौपदीचापपादौ ॥ सापादयोःपतितावासुदेवमस्तौत्समस्तप्रभुमात्मतंत्रं ॥२५॥ अ
चिंत्यनित्याव्ययपूर्णसद्गुणार्णवैकदेहाखिलदोषदूर ॥ रमाब्जजेरेशसुरेंद्रपूर्वबृंदारकाणांसतताभिवंद्य ॥ २६ ॥
समस्तचेष्टाप्रदसर्वजीवप्रभोविमुक्ताश्रयसर्वसार ॥ इतिब्रुवंतीसकलानुभूतंजगादसर्वेशितुरच्युतस्य ॥२७॥
यस्याधिकानुग्रहपात्रभूतास्वयंहिशेषेशविपादिकेभ्यः ॥ श्रुत्वासमस्तंभगवान्प्रतिज्ञांचकारतेषामखिलाश्च
योषाः ॥ पतीन्समालिंग्यविमुक्तकेशाभीमाहतान्दर्शयेनान्यथेति ॥ २८ ॥ तांसांत्वयित्वामधुरैःसुवाक्यै

र्नारायणोवाचमिमांजगाद ॥ २९ ॥ यदीहाहंस्थितोनैवंभविताहंत्वयोधयं ॥ साल्वराजंदुरात्मानंह
तश्चासौसुपापकृत् ॥ ३० ॥ सन्निधानेथदूरेवाकालव्यवहितेपिवा ॥ स्वभावाद्वाव्यवहितेवस्तुव्यवहितेपि
वा ॥ ३१ ॥ नाशक्तिर्विद्यतेविष्णोर्नित्याव्यवहितत्वतः ॥ तथापिनरलोकस्यकरोत्यनुकृतिंप्रभुः ॥ ३२ ॥
दुष्टानांदोषवृद्ध्यर्थंभीमादीनांगुणोन्नतेः ॥ युधिष्ठिरेतिवृद्धंतुराजसूयादिसंभवं ॥ ३३ ॥ धर्मंचसंक्रामयि
तुंकृष्णायामनुजेषुच ॥ योग्यताक्रमतोविष्णुरिच्छयेत्थमचीक्लृपत् ॥३४॥ एधमानद्विडित्येवविष्णोर्नामहिवै
दिकं ॥ ३५ ॥ स्वयोग्यतायाअधिकंधर्मज्ञानादिजंफलं ॥ भीष्मद्रोणांबिकेयादेःपार्थेष्वेवनिधापितुं ॥ ३६ ॥
पुनश्चपापवृद्ध्यर्थमजोदुर्योधनादिषु ॥ व्यासोंबिकासुतंप्राहपार्थामेभ्यधिकंप्रियाः ॥ ३७ ॥ तेषांप्रवासनंचैव
प्रियंनममसर्वथा ॥ इतिदुर्योधनादीनांपापवृद्ध्यर्थमेवसः ॥ प्रियाइत्येवकथनात्पांडवानांशुभोन्नतेः ॥ ३८ ॥
गुरुत्वाद्भीमसेनस्यक्षमाद्यूतेर्जुनादिनां ॥ नातिधर्मस्वरूपोत्रधर्मोभीमेनिरौपधः ॥ ३९ ॥ द्रौपद्याअप्यतिक्ले
शात्क्षमाधर्मोमहानभूत् ॥ साहिभीममनोवेदनकार्यःशापइत्यलं ॥ ४० ॥ तस्माद्यथायोग्यतयाहरिणाधर्म
वर्धनं ॥ कृतंतत्रासन्निधानंकारणंकेशवोब्रवीत् ॥ ४१ ॥ साल्वंश्रुत्वासमायांतंरौक्मिणेयादयोमया ॥ प्र

स्थापिताहिभवतांसकाशेतेययुःपुरीं ॥ तदासाल्वोपिसौभेनद्वारकामर्दयद्भृशं ॥ ४२ ॥ प्रद्युम्नआशुनिरगा
दथसर्वसैन्यैरन्यैश्चयादवगणैःसहितोनुजैश्च ॥ साल्वोवगम्यतनयंममतद्विमानात्पापोवरुह्यरथमारुहदत्रयो
द्धुं ॥ ४३ ॥ कृत्वासुयुद्धममुनाममपुत्रकोसावस्त्राणितस्यविनिवार्यमहास्त्रजालैः ॥ दत्तंमयाशरममोघमथा
ददेतंहंतुंनृपंकृतमतिस्त्वभृणोद्वचःखे ॥ ४४ ॥ नारायणेनहिपुरामनसाभिकॢप्तंकृष्णावतारमुपगम्यनिहन्मि
साल्वं ॥ इत्येवतेनहरिणापिसभार्गवेणविद्रावितोननिहतःस्वमनोनुसारात् ॥ ४५ ॥ वध्यस्त्वयानहिततोय
मयंचबाणश्चक्रायुधस्यदयितोनितराममोघः ॥ मामुंचतेनतमिमंविनिवर्तयेहंसाल्वंहृदिस्थितइतीरितमीरणे
न ॥ ४६ ॥ श्रुत्वावचःसपवनस्यशरंत्वमोघंसंजह्रआशुसचसाल्वपतिःस्वसौभं ॥ आरुह्यबालकलहेनकिम
त्रकार्यंकृष्णेनसंगरइतिप्रययौस्वदेशं ॥ ४७ ॥ प्रद्युम्नसांबगदसारणचारुदेष्णाःसेनांनिहत्यसहमंत्रिगणैस्त
दीयां ॥ आह्लादिनःस्वपुरमाययुरप्यहंचतत्रागमंसपदितैःश्रुतवानशेषं ॥ ४८ ॥ यस्मिञ्छरेकरगतेविजयोध्रु
वःस्यान्मत्तेजसातदनुसंग्रहणात्सुतान्मे ॥ यातंनिशम्यरिपुमात्मपुरींचभग्नांदृष्ट्वैवतेनतदनुव्रजनंकृतंमे ॥ ४९ ॥
तंसागरोपरिगसौभगतंनिशाम्यमुक्तेचतेनमयिशस्त्रमहास्त्रवर्षे ॥ तंसंनिवार्यचमयाशरपूगविद्धोमायांयुयो

जमयिपापतमःससाल्वः ॥ ५० ॥ ताःक्रीडयाक्षणमहंसमरेनिशाम्यज्ञानास्त्रतःप्रतिविधूयबहूंश्चदैत्यान् ॥ ह
त्वाशुतंचगिरिवर्षिणमाशुसौभंवाधौन्यपातयमरींद्रविभिन्नबंधं ॥ ५१ ॥ तंस्यंदनेस्थितमथोविभुजंविधाय
बाणेनतद्रथवरंगदयाविभिद्य ॥ चक्रेणतस्यचशिरोविनिकृत्त्यधातृशर्वादिभिःप्रतिनुतःस्वपुरीमगांच ॥ ५२ ॥
तस्मादिदंव्यसनमासहिविप्रकर्षान्मेकार्यतस्त्वितिनिगद्यपुनश्चपार्थान् ॥ कृष्णांचसांत्वयितुमत्रदिनान्युवास
सत्याचसोमकसुतामनुसांत्वयंती ॥ ५३ ॥ पांडवानांचयाभार्याःपुत्राअपिचसर्वशः ॥ अन्वेवपांडवान्याता
वनमत्रैवसंस्थिताः ॥ ५४ ॥ धृष्टद्युम्नस्ततःकृष्णांसांत्वयित्वैवकेशवं ॥ प्रणम्यसमनुज्ञातोभागिनेयैःपुरंययौ
॥ ५५ ॥ धृष्टकेतुश्चभगिनींकाशिराजःसुतामपि ॥ पुरंययतुरादायकुंत्यैवान्याःसहस्थिताः ॥ ५६ ॥ पार्वती
नकुलस्यासीद्भार्यापूर्वंतिलोत्तमा ॥ पूर्वोक्तेचैवयमयोर्भार्येकुंत्यानिवारिताः ॥ ५७ ॥ सुभद्रामभिमन्युंचरथ
मारोप्यकेशवः ॥ पांडवानभ्यनुज्ञायसभार्यःस्वपुरंययौ ॥ ५८ ॥ कंचित्कालंद्रौपदेयाउष्यपांचालकेपुरे ॥
ययुर्द्वारावतीमेवतत्रोषुःकृष्णपालिताः ॥ ५९ ॥ ततःपरंधर्मराजोनिर्विण्णःस्वकृतेनह ॥ भ्रातृभार्यापदेकृ
ष्णांस्थापयामाससर्वदा ॥ ६० ॥ ऊषुर्वनेचतेपार्थामुनिशेषान्नभोजिनः ॥ भुक्तवत्स्वेवानुजेषुभुङ्क्तेराजायु

धिष्ठिरः ॥ ६१ ॥ अलंघ्यत्वात्तदाज्ञायाअनुजाःपूर्वभोजिनः ॥ तस्यानंतरमेवैकाभुङ्क्तेसापार्षतात्मजा ॥ ६२ ॥
एवंसदाविष्णुपरायणानांतत्प्रार्पणान्नैकभुजांप्रयातः ॥ संवत्सरस्तत्रजगादकृष्णाभीमाज्ञयाधर्मराजंसुवेत्री
॥ ६३ ॥ अतिमार्दवयुक्तत्वाद्धर्मराजश्चतुर्दशे ॥ अपिवर्षेंगुरुभयाद्राज्यंनेच्छेदितिप्रभुः ॥ मारुतिःप्रेषयामा
सकृष्णांप्रस्तावहेतवे ॥ ६४ ॥ क्षमासर्वत्रधर्मोनपापहेतुश्चदुर्जने ॥ राज्ञांसामर्थ्ययुक्तानामितिसंस्थाप्यशा
स्त्रतः ॥ ६५ ॥ हत्वाचतुर्दशेवर्षेंधार्तराष्ट्रानराज्यदान् ॥ कर्तुंराज्यंपुरोगंताभवानीत्यग्रजेनह ॥ ६६ ॥ का
रयन्सत्यशपथंविवादस्यक्रमेच्छया ॥ आदिशत्प्रथमंकृष्णांभीमःसानृपमब्रवीत् ॥ ६७ ॥ नैवक्षमाकुजनता
सुनृपस्यधर्मस्तांत्वंवृथैवधृतवानसिसार्वकालं ॥ इत्युक्तआहनृपतिःपरमाक्षमैवसर्वत्रतद्धिधृतमेवजगत्समस्तं
॥ ६८ ॥ कर्ताचसर्वजगतःसुखदुःखयोर्हिनारायणस्तदनुदत्तमिहास्यसर्वं ॥ तस्मान्नकोपविषयोस्तिकुतश्च
कश्चित्तस्मात्क्षमैवसकलेषुपरोस्यधर्मः ॥ ६९ ॥ इत्युक्तवंतंनृपमाहपार्षतीयदिक्षमासर्वनरेषुधर्मः ॥ राज्ञान
कृत्यंनचलोकयात्राभवेज्जगत्कापुरुषैर्विनश्येत् ॥ ७० ॥ सत्यंचविष्णुःसकलप्रवर्तकोरमाविरिंचेशपुरःसराश्च ॥
काष्ठादिवत्तद्वशगाःसमस्तास्तथापिनव्यर्थतापौरुषस्य ॥ ७१ ॥ तदाज्ञयापुरुषश्रेष्ठमानश्रेष्ठानुसारेणशुभाशु

भस्य ॥ भोक्तानतच्चेष्टितमन्यथाभवेत्कर्तातस्मात्पुरुषोप्यस्यवश्यः ॥ ७२ ॥ वृथायदिस्यात्पौरुषंकस्यहेतो
र्विधिर्निषेधश्चसमस्तवेदगः ॥ विधेर्निषेधस्यचनैवगोचरःपुमान्यदिस्याद्भवतोहितौहरेः ॥ ७३ ॥ तेनैवलेप
श्चभवेदमुष्यपुण्येनपापेनचनैवचासौ ॥ लिप्येतताभ्यांपरमःस्वतंत्रःकर्ताततःपुरुषोप्यस्यवश्यः ॥ ७४ ॥ इ
तीरितोधर्मजःकृष्णयैवनिरुत्तरत्वंगमितस्त्वभर्त्सयत्॥कुतर्कमाश्रित्यहरेरपित्वमस्वातंत्र्यंसाधयसीतिचोक्त्वा
॥ ७५ ॥ छलेनतेनप्रतिभर्त्सितासाक्षमापयामासनृपंयतःस्त्री ॥ वाचालतानातितरांहिशोभतेस्त्रीणांततः
प्राहवृकोदरस्तं ॥ ७६ ॥ राजन्विष्णुःसर्वकर्तानचान्यस्तत्तंत्रमेवान्यदसौस्वतंत्रः ॥ तथापिपुंसाविहितंस्व
कर्मकार्यंत्याज्यंचान्यदत्यंतयत्नात् ॥ ७७ ॥ प्रत्यक्षमेतत्पुरुषस्यकर्मतेनानुमेयाप्रेरणाकेशवस्य ॥ स्वकर्मकृ
त्वाविहितंहिविष्णुनातत्प्रेरणेत्येवबुधोनुमन्यते ॥ ७८ ॥ तेनैतिसम्यग्गतिमस्यविष्णोर्जनोशुभोदैवमित्ये
वमत्वा ॥ हित्वास्वकंकर्मगतिंचतामसींप्रयातितस्मात्कार्यमेवस्वकर्म ॥ ७९ ॥ ज्ञातव्यंचैवास्यविष्णोर्वश
त्वंकर्तव्यंचैवात्मनःकार्यकर्म ॥ प्रत्यक्षैषाकर्तृताजीवसंस्थातथागमादनुमानाच्चसर्वं ॥ ८० ॥ विष्णोर्वशेत
न्नहेयंद्वयंचजानन्विद्वान्कुरुतेकार्यकर्म ॥ तत्प्रेरकंविष्णुमेवाभिजानन्भवेत्प्रमाणत्रितयानुगामी ॥ ८१ ॥ पू

णंप्रमाणंतत्त्रयंचाविरोधेनैकत्रस्थंतत्त्रयंचाविरोधि ॥ पृथग्द्वयंचाप्रमाणंविरोधिस्यात्ततस्मात्त्रयमेकत्रकार्यं
॥ ८२ ॥ अज्ञःप्रत्यक्षंत्वपहायैवदैवंमत्वाकर्तृस्वात्मकर्मप्रजह्यात् ॥ विद्वाञ्जीवंविष्णुवशेविदित्वाकरोतिकर्त
व्यमजस्रमेव ॥ ८३ ॥ स्वभावाख्यायोग्यतायाहठाख्यायानादिसिद्धासर्वजीवेषुनित्या ॥ साकारणंप्रथमं
तुद्वितीयमनादिकर्मैवतथातृतीयः ॥ ८४ ॥ जीवप्रयत्नःपौरुषाख्यस्तदेतत्त्रयंविष्णोर्वशगंसर्वदैव ॥ सकस्य
चिन्नवशेवासुदेवःपरात्परःपरमोसौस्वतंत्रः ॥ ८५ ॥ हठश्चासौतारतम्यस्थितोहिब्रह्माणमारभ्यकलिश्चयाव
त् ॥ हठाच्चकर्माणिभवंतिकर्मजोयत्नोयतोहठकर्मप्रयोक्ता ॥ ८६ ॥ विनायत्नंनहठोनापिकर्मफलप्रदोवासुदे
वोखिलस्य ॥ स्वातंत्र्यशक्तेर्विनियामकोहितथाप्येतान्सोप्यपेक्ष्यैवयुंजेत् ॥ ८७ ॥ एतानपेक्ष्यैवफलंददानी
त्यस्यैवसंकल्पइतिस्वतंत्रता ॥ नास्यापगच्छेत्सहिसर्वशक्तिर्नाशक्तताक्वचिदस्यप्रभुत्वात् ॥ ८८ ॥ तस्मा
त्कार्यंतेनकॢप्तंस्वकर्मतत्पूजार्थंतेनतत्प्राप्तिरेव ॥ अतोन्यथानिरयःसर्वथास्यात्स्वकर्मविप्रस्यजपोपदेशौ ॥ ८९ ॥
विष्णोर्मुखाद्विप्रजातिःप्रवृत्तामुखोत्थितंकर्मतेनास्यसोदात् ॥ ९० ॥ बाह्वोर्जातःक्षत्रियस्तेनबाह्वोःकर्मास्य
पापप्रतिवारणंहि ॥ प्रवर्तनंसाधुधर्मस्यचैवमुखस्यबाह्वोश्चातिसामीप्यतोस्य ॥ ९१ ॥ जपोपदेशौक्षत्रिय

स्यापिविष्णुश्चक्रेधर्मौयज्ञकर्मापिविप्रे ॥ वैश्योयस्मादूरुजस्तेनतस्यप्रजावृद्धिस्तज्जकर्मैवधर्मः ॥ ९२ ॥ त
त्सादृश्यात्स्थावराणांचवृद्धिःकरोरूर्वोःसन्निकृष्टत्वहेतोः ॥ वार्तात्मकंकर्मधर्मंचकारविष्णुस्तस्यैवांघ्रिजःशूद्र
उक्तः ॥ ९३ ॥ गतिप्रधानंकर्मशुश्रूषणाख्यंसादृश्यतोहस्तपदोस्तथैव ॥ हस्तोद्भवंकर्मतस्यापिधर्मःसंतान
वृद्धिश्चसमीपगत्वात् ॥ ९४ ॥ भुजावुरोहृदयंयद्बलस्यज्ञानस्यचस्थानमतोनृपाणां ॥ बलंज्ञानंचोभयंधर्म
उक्तःपाणौकृतीनांकौशलंकेवलंहि ॥ तस्मात्पाण्योरूरुपदोरुपस्थितेर्विट्शूद्रकौकर्मणांकौशलेतौ ॥ ९५ ॥
प्राधान्यतोधर्मविशेषएषसामान्यतःसर्वएवाखिलानां ॥ वयंहिदेवास्तेनसर्वंहिकर्मप्रायेणनोधर्मतामेतिशश्व
त् ॥ ९६ ॥ एतैर्धर्मैर्विष्णुनापूर्वक्लृप्तैःसर्वैर्वर्णैर्विष्णुरेवाभिपूज्यः ॥ तद्भक्तिरेवाखिलानांचधर्मोयथायोग्यंज्ञानम
स्यापिपूजा ॥ ९७ ॥ पितागुरुःपरमंदैवतंचविष्णुःसर्वेषांतेनपूज्यःसएव ॥ तद्भक्तत्वाद्देवताश्चाभिपूज्यावि
शेषतस्तेषुयेत्यंतभक्ताः ॥ ९८ ॥ संपूजितोवासुदेवःसमुक्तिंदद्यादेवापूजितोदुःखमेव ॥ स्वतंत्रत्वात्सुखदुःख
प्रदोसौनान्यःस्वतंत्रस्तद्वशायत्समस्ताः ॥ ९९ ॥ स्वतंत्रत्वात्सुखसज्ज्ञानशक्तिपूर्वैर्गुणैःपूर्णएषोखिलैश्च ॥
स्वतंत्रत्वात्सर्वदोषोज्झितश्चनिःसीमशक्तिर्हियतःस्वतंत्रः ॥ १०० ॥ दोषास्पृष्टौगुणपूर्तौचशक्तिर्निःसीम

त्वाद्धिद्यतेतस्ययस्मात् ॥ एवंगुणैरखिलैश्चापिपूर्णोनारायणःपूज्यतमःस्वधर्मैः ॥ १०१ ॥ अस्माकंयत्तेनना
तिक्षमैवधर्मोदुष्टानांवारणंह्येवकार्यं ॥ हन्याद्दुष्टान्यःक्षत्रियःक्षत्रियांश्चविशेषतोयुद्धगतान्स्मरन्हरिं ॥ १०२ ॥
स्वबाहुवीर्येणचतस्यबाहूचैतन्यमात्रौभवतःसदेहौ ॥ पापाधिकांश्चैवबलाधिकाश्चहत्वामुक्तावधिकानंदवृद्धिः
॥ १०३ ॥ प्रीतिश्चविष्णोःपरमैवतत्रतस्माद्धंतव्याःपापिनःसर्वथैव ॥ येत्वक्षधूर्ताग्रहणंगतावापापास्तेन्यै
र्घातनीयाःस्वदोर्भ्यां ॥ राजानंवाराजपुत्रंतथैवराजानुजंचाभियातंनिहन्यात् ॥ १०४ ॥ राज्ञःपुत्रोप्यकृतो
द्वाहकोयःसघातनीयोनस्वयंवध्यएव ॥ क्रूरंचान्यद्धर्मयुक्तंपरैस्तत्प्रसाधनीयंक्षत्रियैर्नस्वकार्यं ॥ १०५ ॥
एवंधर्मोविहितोवेदएववाक्यंविष्णोःपंचरात्रेषुतादृक् ॥ अक्षद्यूतंनिकृतिःपापमेवकृतंत्वयागर्हितंसौबलेन
॥ १०६॥ नकुत्रचिद्विधिरस्यास्तितेननतद्दत्तंद्यूतहृतंवदंति ॥ भीतेनदत्तंद्यूतदत्तंतथैवदत्तंकामिन्यैपुनराहा
र्यमेव ॥ १०७ ॥ एवंधर्मःशाश्वतोवैदिकोहिद्यूतेस्त्रियांनाल्पमाहार्यमाहुः ॥ यद्येषांवैभोग्यमल्पंतदीयंभो
गेनतद्बंधुभिस्तच्चहार्यं ॥ १०८ ॥ निवारणेपुरुषस्यत्वशक्तौतद्राज्यंनःपुनराहार्यमेव ॥ त्वंधर्मनिष्ठश्चाग्रज
श्चेतिराजन्नृतेनुज्ञांनमयातत्कृतंच ॥ १०९॥ दातास्यनुज्ञांयदितान्निहत्यत्वय्येवराज्यंस्थापयाम्यद्यसम्यक् ॥ स

त्वंपापेष्वपिकर्तुंयदीच्छातथापिमासाद्वादशनःप्रयाताः ॥ ११० ॥ वेदप्रामाण्याद्वत्सरास्तेहिमासैःसहस्रा
ब्दंसत्रमुक्तंनराणां ॥ अज्ञातमेकंमासमुष्याथशत्रून्निहत्यराज्यंप्रतिपादयामः ॥ १११ ॥ मामित्राणांतापक
स्त्वंभवेथास्तथाऽमित्राणांनंदकश्चैवराजन् ॥ ज्वलस्वारीणांमूर्ध्निमित्राणिनित्यमाह्लादयन्वासुदेवंभजस्व
॥ ११२ ॥ स्वतंत्रत्वंवासुदेवस्यसम्यक्प्रत्यक्षतोदृश्यतेह्यद्यराजन् ॥ यस्मात्कृष्णोव्यजयच्छंकरादीञ्जरासुतादी
न्कादिवैरैरजेयान् ॥ ११३ ॥ ब्रह्मादीनांप्रकृतेस्तद्दशत्वंदृष्टंहिनोबहुशोव्यासदेहे ॥ पाराशर्योदिव्यदृष्टिंप्र
दायस्वातंत्र्यंनोदर्शयत्सर्वलोके ॥ ११४ ॥ तस्माद्राजन्नभिनिर्याहिशत्रून्हंतुंसर्वान्भोक्तुमेवाधिराज्यं ॥ ए
वंचतेकीर्तिधर्मौमहांतौप्राप्यौराजन्वासुदेवप्रसादात् ॥ ११५ ॥ एवमुक्तोब्रवीद्भीमंधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ त्र
योदशाब्दस्यांतेहंकुर्यामेवत्वदीरितं ॥ ११६ ॥ सत्यमेतन्नसंदेहःसत्येनात्मानमालभे ॥ लोकापवादभीरुंमां
नातोन्यद्वक्तुमर्हसि ॥ ११७ ॥ तुदसेचातिवाचामांयद्येवंभीममांवदेः ॥ तदैवमेऽत्ययःकार्योहंतव्याश्चैवश
त्रवः ॥ नैतादृशैरिदानींतुवाक्यैर्बाधितुमर्हसि ॥ ११८ ॥ भीष्मद्रोणादयोस्त्रज्ञानिवार्याश्चकथंयुधि ॥ पू
ज्यास्तेबाहुयुद्धेननानिवार्याःकथंचन ॥ ११९ ॥ अस्त्राणिजानन्नपिहिप्रयोजयसिनक्वचित् ॥ तस्मात्तदैवगंत

व्यंविज्ञातास्त्रेधनंजये ॥ १२० ॥ इत्युक्तोभीमसेनस्तुस्नेहभंगभयात्ततः ॥ नोवाचकिंचिद्वचनंस्वाभिप्रेतम
वाप्यच ॥ १२१ ॥ अभिप्रायोहिभीमस्यनिश्चयेनत्रयोदशे ॥ युधिष्ठिरस्यराज्यार्थंगमनार्थेप्रतिश्रवः ॥१२२॥
अन्यथातिमृदुत्वात्सनगच्छेद्भिन्नधीःपरैः ॥ कृतकृत्येतदाभीमेस्थितेधर्मात्मजोहिसः ॥ १२३ ॥ भीष्मद्रोणा
दिविजयःकथंस्यादितिचिंतयन् ॥ निवारणंगुरूणांहिभीमइच्छतिनकचित् ॥ १२४ ॥ तस्मात्तेह्यर्जुनेनैवनि
वार्याइत्यचिंतयत् ॥ आपद्येवहिभीमस्तान्निवारयतिनान्यथा ॥ १२५ ॥ एवंचिंतासमाविष्टंविज्ञायैवयुधि
ष्ठिरं ॥ सर्वज्ञःसर्वशक्तिश्चकृष्णद्वैपायनोगमत् ॥ नृपतिंबोधयामासचिंताव्याकुलमानसं ॥ १२६ ॥ इमंमं
त्रंवदिष्यामियेनजेष्यतिफल्गुनः ॥ भीष्मद्रोणादिकान्सर्वांस्तंत्वंवदधनंजये ॥ १२७ ॥ इत्युक्त्वैवावदन्मं
त्रंसर्वदैवतद्दृष्टिदं ॥ नस्वयंह्यवदत्पार्थेफलाधिक्यंयतोभवेत् ॥ १२८ ॥ भीष्मद्रोणादिविजयएतावद्वीर्यमे
वहि ॥ अलंनातोधिकंकार्यमेतावद्योग्यमस्यच ॥ फल्गुनस्येतिभगवान्नस्वयंह्यवदन्मनुं ॥ १२९ ॥ गते
व्यासेभगवतिसर्वज्ञेसर्वकर्तरि ॥ धर्मराजोवदन्मंत्रंफल्गुनायरहस्यमुं ॥ १३० ॥ तमाप्यफल्गुनोमंत्रंययौ
ज्येष्ठौप्रणम्यच ॥ १३१ ॥ यमजौचसमाश्लिष्यगिरिमेवेंद्रकीलकं ॥ १३२ ॥ तपश्चचारतत्रस्थःशंकरस्थंह

रिंस्मरन् ॥ षण्मासेऽतिगतेऽपश्यन्मूकंनामासुरंगिरौ ॥ १३३ ॥ वराहरूपमायांतंवधार्थंफल्गुनस्यच ॥
तंज्ञात्वाफल्गुनोवीरःसज्जंकृत्वाचगांडिवं ॥ १३४ ॥ चिक्षेपवज्रसमितांस्तत्कायेसायकान्बहून् ॥ १३५ ॥
किरातरूपस्तमनुसभार्यश्चत्रियंबकः ॥ सममारहतस्ताभ्यांदानवःपापचेतनः ॥ १३६ ॥ तेनोक्तोसौमयैवा
यंवराहोनुगतोद्यहि ॥ तमविध्योयतस्त्वंहितद्युध्यस्वमयासह ॥ १३७ ॥ इत्युक्तःफल्गुनःप्राहतिष्ठतिष्ठ
नमोक्ष्यसे ॥ इत्युक्त्वातावुभौयुद्धंचक्रतुःपुरुषर्षभौ ॥ १३८ ॥ तत्राखिलानिशस्त्राणिफल्गुनस्याग्रसच्छिवः ॥
ततोर्जुनस्तुगांडीवंसमादायाभ्यताडयत्॥१३९॥तदप्यग्रसदेवासौप्रहसन्गिरिशस्तदा॥बाहुयुद्धंततस्त्वासीत्त
योःपुरुषसिंहयोः ॥ १४० ॥ पिंडीकृत्यततोरुद्रश्चिक्षेपचधनंजयं ॥ मूर्च्छामवापमहतींफल्गुनोरुद्रपीडितः
॥ १४१ ॥ पूर्वंसंप्रार्थयामासशंकरोगरुडध्वजं ॥ अवराणांवरंमत्तोयेषांत्वंसंप्रयच्छसि ॥ १४२ ॥ अजेयत्वंप्रसा
दात्तेविजेयाःस्युर्मयापिते ॥ इत्युक्तःप्रददौविष्णुरुमाधीशायतंवरं ॥ तेनाजयच्छ्वेतवाहंगिरिशोरणमध्यगं
॥१४३॥ केवलान्वैष्णवान्मंत्रान्व्यासःपार्थायनोददौ ॥ एतावतालंभीष्मादेर्जयार्थमितिचिद्धनः ॥ १४४ ॥ के
वलैर्वैष्णवैर्मंत्रैःस्वदत्तैर्विजयावहैः ॥ अतिवृद्धस्यपार्थस्यदर्पःस्यादितिचिंतयन् ॥१४५॥ पार्थःसंज्ञामवाप्याथ

जयार्ध्याराधयच्छिवं ॥ व्यासोदितेनमंत्रेणतानिपुष्पाणितच्छिरः ॥ १४६ ॥ आरुहन्सतुतंज्ञात्वारुद्रइत्येवफल्गु
नः ॥ नमश्चक्रेततःप्रादादस्त्रंपाशुपतंशिवः ॥ १४७॥ अस्त्रंतद्विष्णुदैवत्यंसाधितंशंकरेणयत् ॥ तस्मात्पाशुपतं
नामस्वान्यस्त्राण्यपरेसुराः ॥ ददुस्तदैवपार्थायसर्वेप्रत्यक्षगोचराः ॥ १४८ ॥ इंद्रोर्जुनंसमागम्यप्राहप्रीतोस्मिते
नघ ॥ १४९ ॥ रुद्रदेहास्थितंब्रह्मविष्णवाख्यंतोषितंत्वया ॥ तेनलोकंममागच्छप्रेषयामिरथंतव ॥ १५० ॥
इत्युक्त्वाप्रययाविंद्रस्तद्रथेनैवमातलिः ॥ आयात्पार्थस्तमारुह्यययौतातनिकेतनं ॥१५१॥ पूजितोदैवतैःसर्वै
रिंद्रेणाभिनिवेशितः ॥ तेनसार्धमुपासीदत्तस्मिन्नैंद्रेवरासने ॥ १५२ ॥ प्रीत्यासमाश्लिष्यकुरुप्रवीरंशक्रोद्वि
तीयांतनुमात्मनःसः ॥ ईक्षन्मुखंतस्यमुमोदसोपिह्युवासतस्मिन्वत्सरान्पंचलोके ॥ १५३ ॥ अस्त्राणितस्मा
अदिशच्चवासवोमहांतिदिव्यानितदोर्वशीतं ॥ संप्राप्यभावेनतुमानुषेणमाताकुलस्येतिनिवारिताभूत् ॥१५४॥
षंढोभवेत्येवतयाभिशप्तेपार्थेशक्रोनुग्रहंतस्यचादात् ॥ संवत्सरंषंढरूपीचरस्वनषंढतातेभवतीतिधृष्णुः ॥१५५॥
ततोवसत्पांडवेयोगांधर्ववेदमभ्यसन् ॥ गंधर्वाच्चित्रसेनात्तुतथास्त्राणिसुरेश्वरात् ॥ १५६ ॥ सुभद्रयाभिमन्यु
नासहस्वकांपुरींगतः ॥ जनार्दनोत्रसंवसन्कदाचिदित्थमैक्षत ॥ १५७ ॥ मयावरोहिशंभवेप्रदत्तआसपूर्व

तः ॥ वरंगृहीष्यएवतेसकाशतोविमोहयन् ॥ १५८ ॥ त्वामाराध्यतथाशंभोग्रहीष्यामिवरंसदा ॥ द्वापरा
दौयुगेभूत्वाकलयामानुषादिषु ॥ १५९ ॥ स्वागमैःकल्पितैस्त्वंचजनान्मद्विमुखान्कुरु ॥ मांचगोपययेन
स्यात्सृष्टिरेषोत्तराधरा ॥ १६० ॥ इतिवाक्यमृतंकर्तुमभिप्रायंविजज्ञुषी ॥ प्रीत्यर्थंवासुदेवस्यरुक्मिणीवाक्य
मब्रवीत् ॥ १६१ ॥ जातेपिपुत्रेपुत्रार्थंसाहिवेदमनोगतं ॥ पुत्रोमेबलवान्देवस्यात्सर्वास्त्रविदुत्तमः ॥१६२॥
इत्युक्तोभगवान्देव्यासंमोहायसुरद्विषां ॥ ययौसुपर्णमारुह्यस्वीयंबदरिकाश्रमं ॥ १६३ ॥ एषमोहंसृजाम्या
शुयोजनान्मोहयिष्यति ॥ त्वंचरुद्रमहाबाहोमोहशास्त्राणिकारय ॥ १६४ ॥ अतथ्यानिवितथ्यानिदर्शय
स्वमहाभुज ॥ प्रकाशंकुरुचात्मानमप्रकाशंचमांकुरु ॥ १६५ ॥ अहंत्वांपूजयिष्यामिलोकसंमोहनोत्सुकः ॥
तमोसुरानान्यथाहियांतीत्येतन्मतंमम ॥ १६६ ॥ इत्युक्तंवचनंपूर्वंकेशवेनशिवाययत् ॥ तत्सत्यंकर्तुमायां
तंकृष्णंबदरिकाश्रमं ॥ सर्वज्ञामुनयःसर्वेपूजयांचक्रिरेप्रभुं ॥ १६७ ॥ रात्रौकृष्णेमुनिमध्येप्रविष्टेघंटाकर्णः
कर्णनामापिशाचौ ॥ समायातांगिरिशेनप्रदिष्टौकृष्णंद्रष्टुंद्वारकांगंतुकामौ ॥ १६८ ॥ तौदृष्ट्वामुनिमध्यस्थं
केशवंतदबोधतः ॥ कृत्वास्वजातिचेष्टाश्चध्यानेनैनमपश्यतां ॥ १६९ ॥ दृष्ट्वाहृदिस्थितंतौतुकौतूहलसम

न्वितौ ॥ स्तुत्वाभक्त्याप्रणामंचबहुशश्चक्रतुःशुभौ ॥ १७० ॥ तयोःप्रसन्नोभगवान्स्पृष्ट्वागंधर्वसत्तमौ ॥
चकारक्षणमात्रेणदिव्यरूपस्वरान्वितौ ॥ १७१ ॥ ताभ्यापुनर्नृत्तगीतसंस्तवैःपूजितःप्रभुः ॥ ययौकैलास
मद्रीशंचकारेवतपोत्रच ॥ १७२ ॥ स्वीयानेवगुणान्विष्णुर्भुंजन्नित्येनशोचिषा ॥ शार्वंतपःकरोतीवमोहया
मासद्दुर्जनान् ॥१७३॥ पूर्वंतेनोदितंयत्तल्लोकान्मोहयतांजसा ॥ शर्वंप्रतितवाहंतुकुर्यांद्वादशवत्सरं ॥१७४॥
तपोसुराणांमोहायसुराःसंतुगतज्वराः ॥ इतितस्मात्तदाकृष्णएकाहेनबृहस्पतिं ॥ १७५ ॥ स्वाज्ञयाचार
यामासक्षिप्रंद्वादशराशिषु ॥ द्वादशाब्दमभूत्तेनतदहःकेशवाज्ञया ॥ १७६ ॥ एकस्मिन्नह्निभगवान्राशिंरा
शिंचवत्सरं ॥ कल्पयित्वोपवासादीन्मनसानियमानपि ॥ १७७ ॥ मासव्रतंसार्धशतश्वासकालैरकल्पयत् ॥
मनसैवस्वभक्तानांद्वादशाब्दव्रताप्तये ॥ १७८ ॥ तत्रास्यगरुडाद्यास्तुपरिचर्यांस्वपार्षदाः ॥ चक्रुर्होमादि
काश्चैवक्रियाश्चक्रेजनार्दनः ॥ स्वात्मानंप्रतिपापानांशिवायेतिप्रकाशयन् ॥ १७९ ॥ एवंस्थितंतमरविंदद
लायताक्षंब्रह्मेंद्रपूर्वसुरयोगिवरप्रजेशाः ॥ अभ्याययुःपितृमुनींद्रगणैःसमेतागंधर्वसिद्धवरयक्षविहंगमाद्याः
॥ १८० ॥ शर्वोंपिसर्वसुरदैवतमात्मदैवमायांतमात्मगृहसन्निधिमाश्ववेत्य ॥ अभ्याययौनिजगणैःसहितः

सभार्योभक्त्यातिसंभ्रमगृहीतसमर्हणाग्र्यः ॥ १८१ ॥ अभ्येत्यपादयुगलंजगदेकभर्तुःकृष्णस्यभक्तिभरितः
शिरसाननाम ॥ चक्रेस्तुतिंचपरमांपरमस्यपूर्णषाड्गुण्यविग्रहविदोषमहाविभूतेः ॥ १८२ ॥ कृष्णोप्ययोग्य
जनमोहनमेववांछंस्तुष्टावरुद्रहृदिगंनिजमेवरूपं ॥ रुद्रोनिशम्यतदुवाचसुरान्समस्तान्सत्यंवदामिशृणुताद्य
वचोमदीयं ॥ १८३ ॥ विष्णुःसमस्तसुजनैःपरमोभ्युपेयस्तत्प्राप्तयेहमनिलोथरमाभ्युपेयाः ॥ एषह्यशेषनि
गमार्थविनिर्णयोर्थोयद्विष्णुरेवपरमोममचाब्जयोनेः ॥ १८४ ॥ अव्यक्ततःसकलजीवगणाच्चनित्यमित्येवनि
श्चयउतैतदनुस्मरध्वं ॥ इत्युक्तवत्यखिलदेवगणागिरीशेकृष्णंप्रणेमुरतिवृद्धरमेशभक्त्या ॥ १८५ ॥ उच्चैर
न्यैश्चगिरिशवाक्यैस्तत्त्वविनिर्णयैः ॥ कृष्णस्यैवगुणाख्यानैःपुनरिंद्रादिदेवताः ॥ ज्ञानाभिवृद्धिमगमन्पुरापि
ज्ञानिनोधिकं ॥ १८६ ॥ सर्वदेवोत्तमंतंहिजानंत्येवसुराःसदा ॥ तथापितत्प्रमाणानांबहुत्वाद्यत्रसंशयाः
॥ १८७ ॥ युक्तिमात्रात्तेपिरुद्रवाक्यादपगतास्तदा ॥ १८८ ॥ ततःकृष्णःसुतवरंत्वत्तआदास्यइत्यजः ॥
यदुक्तवाञ्छिवंपूर्वंसत्यंकर्तुंतदब्रवीत् ॥ १८९ ॥ पुत्रंदेहीतिसोप्याहपूर्वमेवसुतस्तव ॥ जातःप्रद्युम्ननामायः
समदत्तःप्रवादतः ॥ १९० ॥ पुरादग्धोमयाकामस्तदायाचतमांरतिः ॥ देहिकांतंममेत्येवतदातामहमब्रुवं

॥ १९१ ॥ उत्पत्स्यतेवासुदेवाद्यदात्वंपतिमाप्स्यसि ॥ इत्यतोसौमयादत्तइवदेवत्वदाज्ञया ॥ १९२ ॥ दा
सोस्मितवदेवेशपाहिमांशरणागतं ॥ इत्युक्त्वाभिप्रणम्यैनंपुनराहसुरान्हरः ॥ १९३ ॥ यदर्थमेषआयातःके
शवःशृणुतामराः ॥ १९४ ॥ योसुरोवक्रनामासीदवध्योब्रह्मणोवरात् ॥ तदाजाताद्वासुदेवपुत्रात्कामादृते
क्वचित् ॥ १९५ ॥ तंहंतुमेवपुत्रंस्वंप्रद्युम्नमुदरेर्प्यच ॥ आयातइहतंचापिददाहस्वोदरात्सुतं ॥ निःसारयि
त्वाकक्षंचदग्धंपश्यतदेवताः ॥ १९६ ॥ ज्वालामालाकरालेनस्वतेजोवर्धितेनच ॥ प्रद्युम्नेनैवतंदैत्यंदग्ध्वाव
नसमन्वितं ॥ पुनश्चस्वोदरेपुत्रंस्थापयामासकेशवः ॥ १९७ ॥ सद्योगर्भंपुनस्तंचरुक्मिण्यांजनयिष्यति ॥
॥ १९८ ॥ पूर्ववत्क्षणमात्रेणयुवाचसभविष्यति ॥ १९९ ॥ दृष्टमेतन्नारदाद्यैर्मुनिभिःसर्वमेवच ॥ एवंक्रीड
त्ययंदेवःपूर्णैश्वर्येणकेवलं ॥ इत्युक्तेकेशवंनेमुर्देवाःशक्रपुरोगमाः ॥ २०० ॥ ततोहरिर्ब्रह्मसुरेंद्रमुख्यैःसुरैःस्तु
तोगरुडस्कंधसंस्थः ॥ पुनःपुनःप्रणतःशंकरेणस्तुतस्तृतीयेह्निनिजांपुरीमगात् ॥ २०१ ॥ कृष्णेप्रयातेनिल
यंपुरद्विषोरात्रौपौंड्रोवासुदेवःसमागात् ॥ सहैकलव्येननिजेनमातुःपित्रातथाक्षौहिणीकत्रयेण ॥ २०२ ॥
पुरींप्रभंजंतममुंविदित्वासरामशैनेययदुप्रवीराः ॥ संयोधयामासुरथाभ्यवर्षञ्छरैर्निषादाधिपएकलव्यः २०३

तदस्त्रशस्त्रैःसहसाविषण्णायदुप्रवीराविगतप्रदीपाः ॥ सहैवरामेणशिनेश्चनप्त्रासमाविशन्स्वांपुरमेवसर्वे
॥ २०४ ॥ पुनःसमादायतथोरुदीपिकाअग्रेसमाधायचरौहिणेयं ॥ विनिःसृताआत्तशस्त्राःस्वपुर्याःसिं
हायथाधर्षिताःसद्गुहायाः ॥ २०५ ॥ अथाससादैकलव्यंरथेनरामःशैनेयःपौंड्रकंवासुदेवं ॥ अयुध्यतांतौ
सात्यकिःपौंड्रकश्चतथान्योन्यंविरथंचक्रतुश्च ॥ २०६ ॥ ततोगदायुद्धमभूत्तयोर्द्वयोस्तथारामश्चैकलव्यश्चवी
रौ ॥ कृत्वान्योन्यंविरथंतौगदाभ्यामयुध्यतांजातदर्पौबलाढ्यौ ॥ २०७ ॥ तस्मिन्कालेकेशवोवैनतेयमारु
ह्यायाद्यत्रतेयुद्धसंस्थाः ॥ दृष्ट्वाकृष्णंहर्षसंपूरितात्मारामोहंतुंचैकलव्यंसमैच्छत् ॥ २०८ ॥ उद्यम्यदोर्भ्यांसग
दांजवेनयदापतद्रौहिणेयोनिषादं ॥ बलंकोपंचास्यदृष्ट्वैकलव्यःपराद्रवज्जीवितेच्छुःसुदूरं ॥ २०९ ॥
विद्रावयन्रौहिणेयोन्वयात्तंभीतोपतच्चैकलव्योंबुधौसः ॥ वेलांतंतंद्रावयित्वात्रतस्थौरामोगदापाणिरदीनस
त्त्वः ॥ २१० ॥ सुपापोसावेकलव्यःसुभीतोरामंमत्वैवानुयांतंपुनश्च ॥ समुद्रेशीतिंयोजनानामतीत्यपश्चादै
क्षद्वीपमेवाधिरुह्य ॥ २११ ॥ रामोविजित्यातिबलंरणेरिपुंमुदैवदामोदरमाससाद ॥ पौंड्रस्त्ववज्ञायशिनिप्र
वीरंनिवार्यमाणोभिययौजनार्दनं ॥ २१२ ॥ तंकेशवोविरथंव्यायुधंचक्षणेनचक्रेसययौनिजांपुरीं ॥ प्रस्थ

पयामासपुनश्चदूतंकृष्णायैकोवासुदेवोहमस्मि ॥ २१३ ॥ मदीयलिंगानिविसृज्यचाशुसमागच्छेथाःशरणं
मामनंतं ॥ तद्दूतोक्तंवाक्यमेतन्निशम्ययदुप्रवीराउच्चकैःप्राहसन्स्म ॥ २१४ ॥ कृष्णःप्रहस्याहतवायुधानिदा
तास्म्यहंलिंगभूतानिचाजौ ॥ इत्युक्तोसौदूतएत्याहतस्मैसचाभ्यगाद्योद्धुकामोहरिश्च ॥ २१५ ॥ तंशातकौंभे
गरुडेरथस्थेस्थितंचक्रादीन्कृत्रिमान्संदधानं ॥ श्रीवत्सार्थेदग्धवक्षस्थलंचदृष्ट्वाकृष्णःप्राहसत्पापबुद्धिं ॥२१६॥
ततोस्त्रशस्त्राण्यभिवर्षमाणंविजित्यतंवासुदेवोरिणैव ॥ चकर्ततत्कंधरंतस्यचानुमातामहस्याच्छिनत्सायकेन
॥ २१७ ॥ अपातयच्चाशुशिरःसतेनकाशीश्वरस्येश्वरोवारणास्यां ॥ सचब्रह्माहंवासुदेवोस्मिनित्यमितिज्ञा
नादगमत्तत्तमोंधं ॥ २१८ ॥ साहाय्यकृच्चास्यचकाशिराजोयथैवकिर्मीरहिडिंबसाल्वाः ॥ अन्येचदैत्याअपतंस्त
मोंधंतथैवसोप्यपतत्पापबुद्धिः ॥ २१९ ॥ निहत्यतौकेशवोरौक्मिणेयंपुनर्वैदर्भ्यांजनयामाससद्यः ॥ सचैक
लव्योरामजितःशिवायचक्रेतपोजेयतांचापतस्मात् ॥ २२० ॥ सशर्वदत्तेनवरेणदृप्तःपुनर्योद्धुंकृष्णमेवाससा
द ॥ तस्यास्त्रशस्त्राणिनिवार्यकेशवश्चक्रेणचक्रेतमपास्तकंधरं ॥ २२१ ॥ सचापपापस्तमएवघोरंकृष्णद्वेषा
न्नित्यदुःखात्मकंतत् ॥ एवंयदूनामृषभेणसूदितेपौंड्रेतथाकाशिराजेचपापे ॥ २२२ ॥ काशीशपुत्रस्तुसुदक्षि

णाख्यस्तपोचरच्छंकरायोरुभक्त्या ॥ प्रत्यक्षगंतंशिवंपापबुद्धिःकृष्णाभावंयाचतेदुष्टचेताः ॥ २२३ ॥ कृत्या
मस्मैदक्षिणाग्नौशिवोपिदैत्यावेशाददादावृतात्मा ॥ २२४ ॥ सदक्षिणाग्निश्चासुरावेशयुक्तःसंपूजितःकाशिरा
जात्मजेन ॥ वरादुमेशस्यविवृद्धशक्तिर्ययौकृष्णोयत्रसंपूर्णशक्तिः ॥ २२५ ॥ कृष्णस्तस्यप्रतिघातार्थमुग्रंस
मादिशच्चक्रमनंतवीर्यः ॥ जाज्वल्यमानंतदमोघवीर्यंव्यद्रावयद्वह्निमिमंसुदूरं ॥ २२६ ॥ कृत्यात्मकोवह्निरसौप्र
धानवह्नेःपुत्रश्चक्रविद्रावितोथ ॥ सहानुबंधंचसुदक्षिणंतंभस्मीचकाराशुसपुत्रभार्यं ॥ २२७ ॥ दग्ध्वापुरींवा
रणासींसुदर्शनंपुनःपार्श्वंवासुदेवस्यचागात् ॥ सुदक्षिणोसौतमएवजग्मिवान्कृष्णद्वेषात्सानुबंधःसुपापः ॥
॥ २२८ ॥ कृष्णःक्रीडन्द्वारवत्यांसुपूर्णनित्यानंदःक्वचिदाहस्मभैष्मीं ॥ विडंबयन्गृहिणामेवचेष्टानित्याविरो
धोपितयाविदोषया ॥ २२९ ॥ त्वयानकार्यंममकिंचभद्रेमयारीणांमानभंगार्थमेव ॥ समाहृतासीतिसाचा
वियोगंसदाकृष्णेनात्मनोप्येववेत्री ॥ २३० ॥ स्त्रियाभेतव्यंभर्तुरित्येवधर्मंविज्ञापयंतीदुःखितेवासदेवी ॥
तांसांत्वयामासगृहस्थधर्मंविज्ञापयन्देवदेवोप्यदुःखां ॥ २३१ ॥ एवंक्रीडत्यब्जनाभेरमायांकृष्णादिष्टोगोकुलं
रौहिणेयः ॥ प्रायाद्दृष्ट्वातत्रनंदंयशोदांतत्पूजितःकृष्णवार्तांचपृष्टः ॥ २३२ ॥ मासौतत्रन्यवसद्गोपिकाभीरे

मेक्षीबोयमुनामाह्वयच्च ॥ मत्तोयमित्येवनदीमनागतांचकर्षरामोलांगलेनाग्र्यवीर्यः ॥ २३३ ॥ पुनस्तया
प्रणतःसंस्तुतश्चव्यसर्जयत्तामथनंदगोपं ॥ आपृच्छ्यचागाद्द्वारकांकेशवायन्यवेदयन्नंदगोपादिभक्तिं ॥२३४॥
तदैवमैंदोविविदश्चभौमेहतेसखायेदानवावेशयुक्तौ ॥ आनर्तराष्ट्रंवासुदेवप्रतीपौव्यनाशयेतांवासुदेवोथचो
चे ॥ २३५ ॥ रामायसोदाद्वरमब्जनाभोवध्यावेतौभवतांतेप्यवध्यौ ॥ वराद्विरिंचस्यतथामृताशनाद्भौचमैं
दोविविदोव्रजेति ॥ २३६ ॥ गत्वासमैंदंप्रथमंजघानक्रोधाद्युद्धायागतंरैवताग्रे ॥ दिनेपरस्मिन्विविदंजघा
नशिलावर्षंतंमुसलेनाग्र्यकर्मा ॥ २३७ ॥ तयोराविष्टौतावसुरौतमोंधंप्राप्तौचतावश्विनौस्वंचलोकं ॥२३८॥
दुर्योधनस्यासपुत्रीरतिर्यापूर्वंनाम्नालक्षणाकांतरूपा ॥ स्वयंवरस्थांतांबलादेवसांबोजग्राहसाचैनमासानुरक्ता
॥ २३९ ॥ बलाद्गृहीतांवीक्ष्यतांकर्णमुख्याद्दुर्योधनाद्यायुयुधुःक्रोधदीप्ताः ॥ कृच्छ्रेणतंविरथीकृत्यचैकंसर्वेस
मेताजगृहुर्धार्तराष्ट्राः ॥ कर्णेनभूरिश्रवसाचसार्धंबाह्वोर्बलादेवदुर्योधनस्य ॥ २४० ॥ श्रुत्वैतद्वृष्णयःसर्वए
वसमुद्यमंचक्रिरेकौरवेषु ॥ निवार्यतान्बलभद्रःस्वयंययौसहोद्धवःकौरवेयाञ्छमार्थी ॥ २४१ ॥ पुरस्यबाह्यो
पवनेस्थितःसप्रस्थापयच्चोद्धवंकौरवार्थे ॥ आगत्यसर्वेकुरवोस्यपूजांचक्रुःसचाहोग्रसेनस्यचाज्ञां ॥ २४२ ॥

आज्ञापयद्वोनृपतिःस्वयंनःकुमारकःप्रगृहीतोभवद्भिः ॥ एकःसमेतैर्बहुभिर्बांधवार्थंक्षांतंतन्नोमुंचताश्वेवसांबं
॥ २४३ ॥ आज्ञापयामासचउग्रसेनइत्युक्तमेवतुनिशम्यकुरुप्रवीराः ॥ संश्राव्यदुष्टवचनानिबलंपुरंस्वंक्रोधा
त्समाविविशुरत्रचुकोपरामः ॥ २४४ ॥ स्वलांगलेनतत्पुरंविकृष्यजाह्नवीजले ॥ निपातयन्निवारितःप्रण
म्यसर्वकौरवैः ॥ २४५ ॥ सभार्यमाशुपुत्रकंसुयोधनाभिपूजितं ॥ सपारिबर्हमाप्यचप्रजग्मिवान्स्वकंपुरं ॥
॥ २४६ ॥ इत्यादिकर्माणिमहांतिरामस्यासन्शेषस्याच्युतावेशिनोलं ॥ यस्याच्युतावेशविशेषकालंज्ञात्वा
भीमोप्यस्यनोदेतियुद्धे ॥ २४७ ॥ क्रीडायुद्धेबहुशोरौहिणेयेव्यक्तिंविष्णोर्भीमसेनोविदित्वा ॥ तात्कालि
कींपीड्यमानोपितेननैवोद्यमंकुरुतेविष्णुभक्त्या ॥ २४८ ॥ तदाजयीप्रभवत्येषरामोनातिव्यक्तस्तत्रयदाज
नार्दनः ॥ तदाभीमोविजयीस्यात्सदैवविष्णोःकेशावेशवान्यत्सरामः ॥ २४९ ॥ एतादृशेनैवरामेणयुक्तेकृ
ष्णेद्वार्वत्यांनिवसत्यब्जनाभे ॥ स्वप्नेऽनिरुद्धेनरताकदाचिद्बाणात्मजोषाचित्रलेखामुवाच ॥ २५० ॥ तमान
येत्यथसाचित्रवस्त्रेप्रदर्श्यलोकान्समदर्शयत्तं ॥ पौत्रंविदित्वावचनाच्चतस्याःकृष्णस्यतंचानयत्तत्ररात्रौ ॥
॥ २५१ ॥ अनिरुद्धंगुणोदारमानीतंचित्रलेखया ॥ प्राप्यरेमेबाणसुतादिवसान्सुबहूनपि ॥ २५२ ॥ गूढंक

न्यागृहेतंतुज्ञात्वाकन्याभिरक्षिणः ॥ ऊचुर्बाणायादिशच्चकिंकरान्ग्रहणेस्यसः ॥ २५३ ॥ आगताननिरुद्ध
स्तान्परिघेणमहाबलः ॥ निहत्यद्रावयामासस्वयमायात्ततोसुरः ॥ २५४ ॥ सतुयुद्धातिकृच्छ्रेणनागास्त्रेणब
बंधतं ॥ २५५ ॥ अथकृष्णःसमारुह्यगरुडंरामसंयुतः ॥ प्रद्युम्नेनचतत्रागात्प्रथमंतत्रवह्निभिः ॥ २५६ ॥ यु
द्धैवांगिरसाचैवक्षणाद्विद्राव्यतान्हरिः ॥ विद्राव्यशर्वप्रमथानाससादज्वरंततः ॥ २५७ ॥ तेनभस्मप्रहारेण
ज्वरितंरोहिणीसुतं ॥ आश्लिष्यविज्वरंचक्रेवासुदेवोजगत्प्रभुः ॥ २५८ ॥ स्वयंविक्रीड्यतेनाथकंचित्कालं
जनार्दनः ॥ निष्पिष्यमुष्टिभिश्चान्यंससर्जज्वरमच्युतः ॥ २५९ ॥ स्वयंजित्वापिगिरिशभृत्यंनालमितिप्र
भुः ॥ स्वभृत्येनैवजेतव्यइत्यन्यंससृजेतदा ॥ ज्वरेणवैष्णवेनासौसुभृशंपीडितस्तदा ॥२६०॥ग्रासार्थमुपनी
तश्चजगामशरणंहरिं ॥ तेनस्तुतःसभगवान्मोचयामासतंप्रभुः ॥२६१॥ क्रीडार्थमत्यल्पजनेष्वपिप्रभुःकथंचि
देवव्यजयद्यथांविना ॥ इत्यादिमोहायसदर्शयत्यजोनित्यस्वतंत्रस्यकुतोव्यथादयः ॥ २६२॥ यदाज्वराद्याअ
खिलाःप्रविद्रुतास्तदास्वयंप्रापहरिंगिरीशः ॥ तयोरभूद्युद्धमथैनमच्युतोविजृंभयामासविजृंभणास्त्रतः ॥
॥ २६३ ॥ विजृंभितेशंकरेनिष्प्रयत्नेस्थाणूपमेसंस्थितेकंजजातः ॥ दैत्यावेशाद्वासुदेवानभिज्ञंसंबोधयामास

सदुक्तिभिःप्रभुः ॥ प्रगृह्यशर्वंचविवेशविष्णोःसतूदरंदर्शयामासतत्र ॥ २६४ ॥ शिवस्वरूपंस्तंभितंबिल्वना
म्निवनेगिरीशेनचयत्तपःकृतं ॥ शैवंपदंप्राप्तुमेवाच्युताच्चतच्चावदत्कंजजःशंकरस्य ॥ २६५ ॥ व्यपेतमोहोथ
वृषध्वजोहरिंतुष्टावबाणोभिससारकेशवं ॥ तस्याच्युतोबाहुसहस्रमच्छिनत्पुनश्चारिंजगृहेतच्छिरोर्थे ॥ २६६ ॥
तदाशिवेनप्रणतोबाणरक्षणकाम्यया ॥ कृत्वास्वभक्तंबाणंतंररक्षद्विभुजीकृतं ॥ २६७ ॥ मोचयित्वानिरुद्धं
चययौबाणेनपूजितः ॥ एवमग्नीनंगिरसंज्वरंस्कंदमुमापतिं ॥ बाणंचायत्नतोजित्वाप्रायाद्द्वारवतींप्रभुः ॥
॥ २६८ ॥ येनायत्नेनविजितःसर्वलोकहरोहरः ॥ किंज्वरादिजयोविष्णोस्तस्यानंतस्यकथ्यते ॥ २६९ ॥
ईदृशानंतसंख्यानांशिवानांब्रह्मणामपि ॥ रमायाअपियद्दीक्षांविनानचलितुंबलं ॥ २७० ॥ नचज्ञानाद
योभावानचास्तित्वमपिकिंचित् ॥ अनंतशक्तेःकृष्णस्यनचित्रंशूलिनोजयः ॥ २७१ ॥ चित्रलेखासमेतोषा
न्वितपौत्रसमन्वितः ॥ सरामःससुतोवींद्रमारुह्यद्वारकांगतः ॥ २७२ ॥ रेमेतत्रचिरंकृष्णोनित्यानंदोनिजे
च्छया ॥ २७३ ॥ एवंविधान्यगणितानियदूत्तमस्यकर्माण्यगण्यमहिमस्यमहोत्सवस्य ॥ नित्यंरमाकमलजन्म
गिरीशशक्रसूर्यादिभिःपरिणुतानिविमुक्तिदानि ॥ २७४ ॥ एवंवसत्यमितपौरुषवीर्यसारेनारायणेस्वपुरिश

ऋधनंजयोक्तः ॥ संप्राप्यलोमशमुनिःसकलानितीर्थान्याप्तुंसपांडुतनयेषुसहायआसीत् ॥ २७५ ॥ पृथ्वींप्रद
क्षिणतएत्यसमस्ततीर्थस्नानंयथाक्रमतएवविधायपार्थाः ॥ संपूज्यतेषुनिखिलेषुहरिंसुभक्त्याकृष्णेसमर्पयितुमा
पुरथप्रभासं ॥ संभावनायसकलैर्यदुभिःसमेतस्तेषांचरामसहितोहरिराजगाम ॥ २७६ ॥ पार्थैःसंपूजितस्तत्रकृ
ष्णोयदुगणैःसह ॥ २७७ ॥ पार्थान्संपूजयामासुर्वृष्णयश्चाज्ञयाहरेः ॥ २७८ ॥ तत्रभीमंतपोवेषंदृष्ट्वातिस्नेहकार
णात् ॥ दुर्योधनंनिंदयतिरामेसात्यकिरब्रवीत् ॥ २७९ ॥ सर्वेवयंनिहत्याद्यसकर्णान्धृतराष्ट्रजान् ॥ अभिमन्युं
स्थापयामोराज्येयावत्त्रयोदशं ॥२८०॥संवत्सरंसमाप्यैवपुरंयास्यंतिपांडवाः ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाराज्यंशास
तुपूर्ववत् ॥ २८१ ॥ एवंवदत्येवशिनिप्रवीरेजनार्दनःपार्थमुखान्युदीक्ष्य ॥ उवाचशैनेयनपांडुपुत्राःपरेणसंसा
धितराज्यकामाः ॥ २८२ ॥स्वबाहुवीर्येणनिहत्यशत्रूनाप्स्यंतिराज्यंतइतीरितेमुना ॥ तथेतिपार्थाअवदंस्तत
स्तेकृष्णंपुरस्कृत्यययुर्दशार्हाः ॥ २८३ ॥ क्रमेणपार्थाअपिशैशिरंगिरिंसमासदंस्तत्रकृष्णासुदुर्गे ॥ विषज्जंतींवी
क्ष्यतैःसंस्मृतोथहैडिंबआयात्सहितोनिशाचरैः ॥२८४॥ उवाहकृष्णांसतुतस्यभृत्याऊहुःपार्थांस्तेबदर्याश्रमंच ॥
प्राप्यात्रनारायणपूजयाकृतस्वकीयकार्याययुरुत्तरांदिशं ॥ २८५ ॥ अतीत्यशर्वश्वशुरंगिरिंतेसुवर्णकूटंनिषधंगि

रिंच ॥ मेरोःप्राच्यांगंधमादेगिरौचप्रापुर्बदर्याश्रममुत्तमंभुवि ॥२८६॥ तस्मिन्मुनींद्रैरभिपूज्यमानानारायणंपू
जयंतःसदैव ॥ चक्रुस्तपोज्ञानसमाधियुक्तंसुतत्त्वविद्यांप्रतिपादयंतः ॥ २८७॥ एवंबदर्यांविहरत्सुतेषुक्वचिद्रहः
कृष्णयावायुसूनौ ॥ स्थितेगरुत्मानुरगंजहारमहाह्रदाद्वासुदेवासनाग्र्यः ॥ २८८ ॥ तत्पक्षवातेनविचालि
तेतुतस्मिन्गिरौकमलंहैममग्र्यं ॥ पपातकृष्णाभीमयोःसन्निधानउद्यद्भानोर्मंडलाभंसुगंधं ॥ २८९ ॥ दृष्ट्वाति
गंधंवरहेमकंजंकुतूहलाद्द्रौपदीभीमसेनं ॥ बहून्ययाचत्तादृशान्यानुभावमस्याविषह्यंजानतीदेवदैत्यैः ॥ त
यार्थितःसगदस्तुंगमेनंगिरिंवेगादारुहद्वायुसूनुः ॥ २९० ॥ प्रशस्यमानःसुरसिद्धसंघैर्मृतन्दैत्यान्सिंहशार्दू
लरूपान् ॥ आसेदिवांस्तत्रहनूमदाख्यंनिजंरूपंप्रोद्यदादित्यभासं ॥ २९१ ॥ जानन्नप्येनंस्वीयरूपंसभीम
श्चिक्रीडएतेनयथापरेण ॥ धर्मोदेवानांपरमोमानुषत्वेस्वीयेरूपेप्यन्यवदेववृत्तिः ॥ २९२ ॥ अनादानंदिव्य
शक्तेर्विशेषान्नरस्वभावेसर्वदाचैववृत्तिः ॥ तस्माद्भीमोहनुमांश्चैकएवज्यायःकनीयोवृत्तिमत्राभिपेदे ॥२९३॥
सर्वेगुणाआवृतामानुषत्वेयुगानुसारान्मूलरूपानुसारात् ॥ क्रमात्सुराणांभागतोव्यक्तरूपाआदानतोव्यक्ति
मायांत्युरूणां ॥ २९४ ॥ नैवाव्यक्तिःकाचिदस्तीहविष्णोःप्रादुर्भावेष्वतिसुव्यक्तशक्तेः ॥ इच्छाव्यक्तिःप्राय

शोमारुतस्यतदन्येषांव्यक्तताकारणेन ॥ २९५ ॥ तस्माद्भीमोधर्मवृध्द्यर्थमेवस्वीयेरूपेप्यन्यवद्वृत्तिमेव ॥ प्रद
र्शयामासतदासुराणांमोहायैवाशक्तवच्छक्तरूपः ॥ २९६ ॥ तद्रूपवृद्धिंभीमसेनोथदृष्ट्वाश्रुत्वाहनूमन्मुखतः
कथाश्च ॥ रामस्यतच्चातुरात्म्यंचदिव्यंचातुर्युगंधर्ममप्यग्र्यमेव ॥ २९७ ॥ ध्वजाद्बीभत्सोर्गर्जनेनैवशत्रुपरा
भवेतेनदत्तेर्जुनस्य ॥ ययौप्रणम्यैनमाश्वेवभीमःसौगंधिकंवनमप्यग्र्यरूपं ॥ २९८ ॥ नरागम्यांनलिनीमे
त्यतत्रदृष्ट्वापद्मान्यद्भुताकारवंति ॥ हैमानिदिव्यान्यतिगंधवंतिसमासदद्धार्यमाणोनराशैः ॥ २९९ ॥ ते
भीममात्तायुधमुग्ररूपंमहाबलंरूपनवावतारं ॥ न्यवारयन्क्रोधवशाःसमेताःशतंसहस्राण्ययुतानिसंख्ये ॥
॥ ३०० ॥ वराच्छिवस्यैवपरैरजेयाःशस्त्रास्त्रवृष्टिंमुमुचुःसुभीमां ॥ भीमेखिलज्ञेतपसांनिधानेबलोदधौशैव
शास्त्रंवदंतः ॥ ३०१ ॥ तान्वैष्णवैरेवशास्त्रैःसभीमोविजित्यपूर्वंवाङ्मयेसंगरेतु ॥ शस्त्रास्त्रवर्षस्यकुर्वन्प्रतीपं
जघ्नेखिलान्गदयातेषुवीरान् ॥ ३०२ ॥ वातेनकुंत्यांबलवान्सजातःशूरस्तपस्वीद्विषतांनिहंता ॥ सत्येचध
र्मेचरतःसदैवपराक्रमेशत्रुभिरप्रधृष्यः ॥ ३०३ ॥ तत्रापरांश्चैवबहूनसत्यंनिरीश्वरंचाप्रतिष्ठंचलोकं ॥ सिद्धो
हमीशोहमितिब्रुवाणान्गुणान्विष्णोःख्यापयन्वादतोजैत् ॥ ३०४ ॥ भिन्नंविष्णुमधिकंसर्वतश्चब्रुवन्प्रवीराँ

लक्षमेषांनिजघ्ने ॥ तेतस्यवीर्यंचबलंचदृष्ट्वाविद्याबलंबाहुबलंतथैव ॥ अशक्नुवंतःसहिताःसमस्ताहतप्रवीराः
सहसानिवृत्ताः ॥ ३०५ ॥ विक्रम्यतान्गदयासौनिहत्यविद्राव्यसर्वान्नलिनींप्रविश्य ॥ पीत्वामृतांभश्चततों
बुजानिदिव्यानिजग्राहकुरुप्रवीरः ॥ ३०६ ॥ अथोकलहशंसीनिनिमित्तानियुधिष्ठिरः ॥ दृष्ट्वाकृष्णामपृ
च्छच्चकभीमइतिदीनधीः ॥ ३०७ ॥ सौगंधिकार्थंयाततंश्रुत्वाकृष्णामुखान्नृपः ॥ आरुह्यराक्षसश्रेष्ठान्कृष्ण
याभ्रातृभिःसह ॥ ३०८ ॥ ययौवृकोदरोयत्रदृष्ट्वाचैनमवस्थितं ॥ उवाचमैवमित्येनंभीतोगिरिशकोपतः
॥ ३०९ ॥ देवेभ्योमरणाद्भीताराक्षसावित्तपाज्ञया ॥ तदीयांनलिनींतेहिरक्षंत्यस्याश्रयोहरः ॥ जानन्वित्ते
श्वरोभीममाहात्म्यंनचुकोपह ॥ ३१० ॥ वसत्सुतत्रपार्थेषुपुनःकतिपयैर्दिनैः ॥ उवाचभीमसेनस्ययशोध
र्माभिवृद्धये ॥ ३११ ॥ पंचवर्णानिपुष्पाणिकृष्णावीक्ष्याहृतानितु ॥ मारुतेनकुबेरस्यगृहान्नृभिरगम्यतः
॥ ३१२ ॥ अगम्योयंगिरिःसर्वैःकुबेरेणाभिपालितः ॥ अद्यत्वयैवगंतव्योविधूयाखिलराक्षसान् ॥ ३१३ ॥
इत्युक्तआशुसगदःसधनुःसबाणोभीमोगिरींद्रमजितोरुबलोविगाहे ॥ प्राप्तंनिशम्यबलदेवतसूनुमत्रपञ्चत्रयं
न्यरुणदुद्धतराक्षसानां ॥ ३१४ ॥ अग्रेनिधायमणिमंतमजेयमुग्रंशंभोर्वराद्विविधशस्त्रमहास्त्रवृष्ट्या ॥ तान्स

वैराक्षसगणान्मणिमत्समेतान्भीमोजघानसपदिप्रवरैःशरौघैः ॥ ३१५ ॥ अवध्यांस्तान्क्षणेनैवहत्वाभीमोम
हाबलः ॥ रणेक्रोधवशान्सर्वानतिष्ठद्गिरिमूर्धनि ॥ ३१६ ॥ तेहताभीमसेनेनप्रापुरंधंतमोखिलाः ॥ ३१७ ॥
हतःसौगंधिकवनेमणिमांश्चपुनःकलौ ॥ जातोमिथ्यामतिंसम्यगास्तीर्यापतमोधिकं ॥ ३१८ ॥ ततोवैश्र
णोराजामहापद्मत्रयेहते ॥ राक्षसानामवध्यानांसखायेमणिमत्यपि ॥ आरुरोहरथंदिव्यंयोद्धुकामोवृकोदरं
॥ ३१९ ॥ असुरावेशतस्तस्यभीमेक्रोधोमहानभूत् ॥ सआजगामभीमेनयोद्धुंवित्तपतिःस्वयं ॥ ३२० ॥
तस्मिन्कालेभीमसेनस्यघोषंश्रुत्वाराजापृच्छदाशुस्मकृष्णां ॥ कभीमइत्येवतयोदितंचश्रुत्वाजगामाशुरक्षोंस
संस्थः ॥ ३२१ ॥ सभ्रातृकेमुनिभिःकृष्णयाचगतेराजन्नत्रभीमंकुबेरः ॥ दृष्ट्वासुरावेशतोधर्मजंचकिंचि
न्मुक्तःस्नेहयुक्तस्तथास ॥ ३२२ ॥ धृतायुधंभीममीक्ष्यापिकिंचिद्दैत्यावेशाद्बहुमेनेनभीमं ॥ अगस्त्य
शापंचावदत्स्वस्यपूर्वंसखायनाशेकारणंराजराजः ॥ ३२३ ॥ दैत्यावेशादुज्झितःशांतभावोददौनिजस्था
नमेषांसुतुष्टः ॥ आवासार्थंतेवसंस्तत्रपार्थास्तथान्येषांदेवतानांगृहेषु ॥ ३२४ ॥ तत्रैवतेषांवसतांमहात्मना
मानंदिनामब्दचतुष्टयेगते ॥ पंचाब्दमध्याप्यमहांतिचास्त्राणींद्रोगुर्वर्थंफल्गुनेनार्थितोभूत् ॥ ३२५ ॥ वधंव

त्रेस्वशत्रूणामिंद्रःपार्थात्स्वरूपतः ॥ निवातकवचाख्यानामेषांब्रह्मावरंददौ ॥ ३२६ ॥ अवध्यतांसुरैर्दैत्यैर्गं
धर्वैर्यक्षराक्षसैः ॥ पुनरिंद्रेणार्थितोदाज्जहीमान्नरदेहवान् ॥ ३२७ ॥ इतितेनार्ज्जुनंशक्रःस्वात्मानंनरदेह
गं ॥ जगादताञ्जहीत्येवकिरीटंस्वंनिबध्यच ॥ ३२८ ॥ ऐंद्रंस्यंदनमारुह्यपार्थोमातलिसंयुतः ॥ गांडीवंधनु
रादायययौहंतुंमहासुरान् ॥ ३२९ ॥ शंखंदद्दुस्तस्यदेवादेवदत्तःसशंखराट् ॥ नादयञ्छंखघोषेणधनुर्विस्फा
रयन्महत् ॥ ३३० ॥ दधानःकुंडलेदिव्येशक्रदत्तेसुभास्वरे ॥ आससादपुरंदिव्यंदैत्यानामिंद्रनंदनः
॥ ३३१ ॥ तस्यशंखध्वनिंश्रुत्वागांडीवस्यचनिःस्वनं ॥ अभिसस्रुर्महावीर्यानिवातकवचासुराः ॥ ३३२ ॥
तिस्रःकोट्योदानवानांस्वयंभुवरगर्विताः ॥ नानायुधैरणेपार्थमभ्यवर्षन्सुसंहताः ॥ ३३३ ॥ तेषांसशस्त्रा
णिकिरीटमालीनिवार्यगांडीवधनुःप्रमुक्तैः ॥ शरैःशिरांसिप्रचकर्तवीरोमहास्त्रशिक्षाबलसंप्रयुक्तैः ॥ ३३४ ॥
सर्वेहतास्तेनमहारथेनतेदानवाःसोपिययौतथान्यान् ॥ पौलोमकालेयगणाभिधानान्षष्टिंसहस्राणिमहारथा
नां ॥ ३३५ ॥ तानस्त्रशस्त्राण्यभिवर्षमाणान्धनंजयःपाशुपतास्त्रतोद्राक् ॥ दग्ध्वाययौपुनरेवेंद्रसद्मतंसस्वजे
प्रीतियुतश्चशक्रः ॥ ३३६ ॥ ययुरंधंतमश्चापिसर्वेदेवद्विषोसुराः ॥ अथानुज्ञाप्यपितरंरथेनेंद्रेणभास्वता ॥

सोदर्याणांसकाशंसययौवज्रधरात्मजः ॥ ३३७ ॥ आयांतमीक्ष्यबीभत्सुंमुमुदुर्भ्रातरोधिकं ॥ ऊषुश्चचतुरो
ब्दांस्तेपुनर्मेरौप्रमोदिनः ॥ ३३८ ॥ कथाभिर्वासुदेवस्यध्यानेनाभ्यर्चनेनच ॥ ययौकालःसुखेनैवतेषांविष्णु
रतात्मनां ॥३३९॥ नैवशत्रूननुत्साद्यनानादायमहद्यशः ॥ नाकृत्वावासुदेवाज्ञांराज्ञांमुख्यगतिर्भवेत् ॥३४०॥
तदन्येषांतुवर्णानांक्षमाबाह्येषुशत्रुषु ॥ प्रायोधर्मइतिप्रोक्तोहरेराज्ञाखिलस्यच ॥ ३४१ ॥ इतिभीमवचःश्रुत्वा
ससोदर्योयुधिष्ठिरः ॥ राक्षसस्कंधमारूढःकृष्णयाचाययौपुनः ॥ ३४२ ॥ पादेषुतेषुनिवसत्सुहिमालयस्य
याम्याश्रितेषुपवमानसुतःकदाचित् ॥ धन्वीमृगाननुचरन्सहसाससादह्यायोःसुतंनहुषमाजगरोरुरूपं ३४३
पूर्वंहिवृत्रवधतोंबुजनालतंतुसंस्थेशचिप्रणयिनिप्रविचिंत्यदेवाः ॥ चक्रुस्त्रिलोकपतिमायुसुतंवरंचदत्वाक्षिगो
चरतपोस्यबलंचसर्वं ॥ ३४४ ॥ ससर्वसुरविप्रेंद्रतपश्चबलमक्षयं ॥ अवाप्यववृधेनित्यंदर्पादैच्छच्छचीमपि
॥ ३४५ ॥ सइंद्रवचनाच्छच्यामहर्षिगणवाहने ॥ नियुक्तोवंचनायैववाहयामासतानृषीन् ॥ ३४६ ॥ सश
चीप्रतिषेधार्थमगस्त्येनमहात्मना ॥ वेदप्रामाण्यविषयेपृष्टोनेत्याहमूढधीः ॥ प्रमाणमितितेनोक्तेशिरस्येनंप
दाहनत् ॥ ३४७ ॥ तदाभृगुंतस्यजटासुलीनंकदापितस्याक्षिपथंनयातं ॥ आविश्यकंजप्रभवःशशापव्रजा

शुपापाजगरत्वमेव ॥ ३४८ ॥ षष्ठेकालेयस्त्वयासाधितःस्यात्सतेवशंयातुबलाधिकोपि ॥ यदागृहीतुंपुरुषंनि
हंतुंनशक्ष्यसेयदिसत्वद्गृहीतः ॥ शक्तोपिनात्मानमभिप्रमोचयेत्तदातस्यस्याच्चत्तपोघ्यंबलंच ॥ ३४९ ॥ स
र्वेदेवमुनींद्राणांयत्तपस्त्वामुपाश्रितं ॥ तच्चसर्वंतमेवैतिनात्रकार्याविचारणा ॥ ३५० ॥ यदाप्रश्नांस्त्वदीयां
श्चकश्चित्परिहरिष्यति ॥ दिवंगंतासिचतदाविसृज्याजगरींतनुं ॥ ३५१ ॥ स्मृतिश्चमत्प्रसादेनसर्वदातेभ
विष्यति ॥ ३५२ ॥ भृगुदेहगतेनैवंशप्तःकमलयोनिना ॥ पपाताजगरोभूत्वानहुषःक्षणमात्रतः ॥ ३५३ ॥
इंद्रोप्यवापस्वंस्थानमिष्ट्वाविष्णुंविपापकः ॥ धर्मवृद्ध्यर्थमेवैतत्पापमासीच्छचीपतेः ॥ ३५४ ॥ नहिलोकाव
नंपापंत्रैलोक्येशस्यवज्रिणः ॥ वृत्रंहत्वामहानासेत्यादिवेदपदंचयत् ॥ ३५५ ॥ क्वचित्पापंचपुण्यानांवृद्ध
येभवतिस्फुटं ॥ वृत्रहत्यायथेंद्रस्यजाताधर्माभिवृद्धये ॥ ३५६ ॥ देवानांवामुनीनांवाभवेदेवंनवैनृणां ॥ पा
पंयत्पुण्यमेवैतदसुराणांविलोमतः ॥ एवंस्कांदेहिवचनंपापंनैतच्छचीपतेः ॥ ३५७ ॥ नान्यस्यपदमाप्स्यं
तितद्देवानांव्रतंपरं ॥ तस्मात्तेनहुषंशक्रपदेविदधुरीश्वराः ॥ ३५८ ॥ तस्मिन्नेवंनिपतितेब्रह्मणःशापकारणा
त् ॥ ३५९ ॥ अष्टाविंशतिमेप्रापयुगेभीमस्तमुल्बणं ॥ जानन्नेवतदीयंतत्तपआदातुमीप्सया ॥ ३६० ॥ य

त्तत्सुराणांसर्वेषांमुनीनांचतपःस्थितं ॥ तद्गृहीतुंवशमगादिच्छयैवासमारुतिः ॥ ३६१ ॥ देवानांहिनृजाता
नामल्पंव्यक्तंभवेद्बलं ॥ इच्छयाव्यक्ततांयातिवायोरन्येषुतच्चन ॥ ३६२ ॥ नित्यंव्यक्तागुणाविष्णोरितिशास्त्र
स्यनिर्णयः ॥ एवमन्येपिहिगुणामानुषादिषुजन्मसु ॥ ३६३ ॥ देवानांमानुषादौतुशक्येप्यव्यक्तताकृतेः ॥
धर्मवृद्धिर्भवेत्तेषांप्रीतोभवतिकेशवः ॥ ३६४ ॥ तन्मानुषेबलेतस्यवराद्धारितवत्स्थिते ॥ दैवंबलंसुशक्तोपिव्य
क्तंचक्रेनमारुतिः ॥ ३६५ ॥ आत्ममोक्षायनप्रश्नान्व्याजहारनचाभिभूः ॥ विद्योपजीवनंधर्मोविप्राणामपि
नोयतः ॥ ३६६ ॥ किमुतक्षत्रियस्येतिजानन्नपिवृकोदरः ॥ तत्प्रश्नपरिहारेणनात्ममोक्षंसमैच्छत ॥ ३६७ ॥
अयतंतमपिह्येनंचालनायापिनाशकत् ॥ पूर्णोपिसर्वलोकानांबलेननहुषस्तदा ॥ वेष्टयित्वैवतंभीमंस्थितो
सौनाशकत्परं ॥ ३६८ ॥ भ्रातृमात्रादिषुस्नेहात्क्षिप्रमात्मविमोक्षणं ॥ इच्छन्नपिनमोक्षाययत्नंचक्रेवृकोदरः
॥ ३६९ ॥ सर्वदेवमुनींद्राणांतपआदातुमत्रगं ॥ भ्रात्रादिषुस्नेहवशान्नस्थातव्यमिहेत्यपि ॥ ३७० ॥ मन्वा
नःकालतोभंगंस्वयमेवैषयास्यति ॥ आज्ञयावासुदेवस्यदार्ढ्याद्देहस्यमेतथा ॥ ३७१ ॥ स्रस्तांगेपतितेसर्पेया
स्यामीतिविचिंतयन् ॥ तस्थौभीमोहरिंध्यायन्स्वभावान्नतदिच्छया ॥ ३७२ ॥ तदैवब्रह्मवचनात्पूर्वोक्तात्के

शवाज्ञया ॥ बलंतपश्चसर्वस्यतत्स्थमायाद्वृकोदरं ॥ ३७३ ॥ पूरितेनहुषस्थेनतपसाचबलेनच ॥ भीमेसनहु
षोथासीत्स्रस्तभोगःशनैःशनैः ॥ ३७४ ॥ गतेभीमेनिमित्तानिदृष्ट्वाराजायुधिष्ठिरः ॥ पप्रच्छक्वगतोभीमइति
कृष्णांचलन्मनाः ॥ ३७५ ॥ यातंमृगार्थंसनिशम्यराजातदूरुवेगात्पतितान्नगेंद्रान् ॥ दृष्ट्वापथातेनययौसत
त्रदृष्ट्वाचसर्पावृतमन्वपृच्छत् ॥ ३७६ ॥ सकारणंनहुषात्सर्वमेवशुश्रावतत्प्रश्नमशेषतश्च ॥ भ्रातृस्नेहाद्व्याकरो
द्धर्मसूनुस्तदैवसोप्यारुहत्स्वर्गलोकं ॥ ३७७ ॥ दिव्यांबरेकुंडलिनिस्वपूर्वेंगतेविमानेनसधर्मराजः ॥ भीम
श्चायात्स्वाश्रमायैवसर्वंयुधिष्ठिरःकथयामासतत्र ॥ ३७८ ॥ श्रुत्वाकृष्णाभ्रातरश्चास्यसर्वेंसर्वेंमुनींद्राभीमसे
नेतिभक्ताः ॥ व्रीडांययुर्भीमसेनग्रहेणतथाब्रुवन्स्नेहतोभीमसेनं ॥ ३७९ ॥ नैतादृशंसाहसंतेनुरूपंशक्तोपि
यत्स्वात्मविमोक्षणाय ॥ नैवाकरोर्यत्नमतोनिजानांमहद्दुःखंहृदयेप्रार्पयस्त्वं ॥ ३८० ॥ मैवंपुनःकार्यमिति
ब्रुवंतःसमाश्लिषन्सर्वएवैत्यभीमं ॥ ततोहोभिःकैश्चिदापुःकुरूणांराष्ट्रंपार्थामुनिमुख्यैःसमेताः ॥ ३८१ ॥ त
तोमितौजाभगवानुपागमन्नारायणःसत्यभामासहायः ॥ संपूजितःपांडवैस्तैःसमेतश्चक्रेथसौहार्दनिमित्तस
त्कथाः ॥ ३८२ ॥ कृष्णाचसत्याचपरस्परंमुदासंभाषणंचक्रतुर्योषिदग्र्ये ॥ परीक्षयंत्यासत्ययासर्ववेत्र्यानि

र्दोषयाचोदिताप्राहकृष्णा ॥ ३८३ ॥ स्त्रीधर्मानखिलांस्तत्रसत्यांनिर्दोषसंविदं ॥ ज्ञात्वापिकृष्णाप्रोवाचलो
कशिक्षार्थमेवतु ॥ ३८४ ॥ क्रीडार्थमेववचनंज्ञात्वासत्यासमीरितं ॥ तस्यानुसारिवाक्यानितत्प्रीत्याएवसाब्रवी
त् ॥ ३८५ ॥ ततःकतिपयाहानिनिरुष्यात्रजनार्दनः ॥ ययौसभार्यःस्वपुरींपांडवाननुमान्यच ॥ ३८६ ॥ ततः
कदाचिन्मृगयांगतेषुपार्थेषुराजासैंधवआससाद ॥ सकोटिकाश्यःसबलश्चतेषांवराश्रमंसोत्रददर्शकृष्णां ३८७
व्रजन्विहारार्थमसौनिशाम्यकृष्णांकोटिंप्रेषयित्वैवकाश्यं ॥ आयाहिमामित्यवदत्सुपापस्तयानिरस्तोजगृहेकरे
च ॥ ३८८ ॥ तयाधूतोनिपपाताशुभूमौपुनःससंज्ञोभ्यगमद्विलज्जः ॥ ततोसहायत्वतएवकृष्णाधौम्यायोक्त्वा
साग्निरन्वेहिमेति ॥ ३८९ ॥ समारुहत्सैंधवस्यैवयानंसुखंनयासीतितमीरयित्वा ॥ तदानिमित्तानिनिशाम्य
पार्थाःसमाययुस्त्वरयैवाश्रमाय ॥ ३९० ॥ श्रुत्वादासीवचनात्सर्वमेवचक्रुःक्षिप्रंसैंधवस्यानुयानं ॥ आक्रोशमानं
भीमसेनेतिधौम्यंदृष्ट्वातस्याग्रेसैंधवंचातिपापं ॥ ३९१ ॥ चक्रुर्नादान्सिंहवत्पांडुपुत्रादृष्ट्वाकृष्णाचावतरद्रथा
त्तदा ॥ धौम्येनसार्धंसाययौस्वाश्रमायसैन्यंपार्थास्तत्रनिजघ्नुरोजसा ॥ ३९२ ॥ अग्रेकृष्णांयोवदत्सिंधुरा
जंयाहीतितंकोटिकाश्यंसुपापं ॥ छित्वाशिरोमृत्यवेभीमसेनोनिवेदयामासतमःसचागात् ॥ ३९३ ॥ हत्वा

सेनामखिलांसैंधवस्यभीमार्ज्जुनौसयमंधर्मराजं ॥ विसृज्यधावंतमथानुजग्मतुर्जयद्रथंविरथंफल्गुनोकः ॥३९४॥
पद्भ्यांधावंतंभीमसेनोनिगृह्यदत्वाप्रहारांश्चभृशंतमार्तं ॥ आधायाधाद्द्रौपदीपादयोश्चतंमोचयामासचधर्मसू
नुः ॥ ३९५ ॥ दासोद्रौपद्याअहमित्येववाक्येतेनैवोक्तेभीमसेनोप्यमुंचत् ॥ सव्रीडितोवाग्वदनोययौवनंपा
र्थाश्चतत्रोषुरतिप्रमोदिनः ॥ ३९६ ॥ मार्कंडेयस्तदागत्यतेषामकथयत्कथाः ॥ बह्व्यश्चैवविचित्राश्चभाषात्र
यसमन्विताः ॥ ३९७ ॥ लोकदर्शनमाश्रित्यदेवाश्चमुनयस्तथा ॥ ब्रूयुःकथास्तत्रशिक्षाग्राह्यानार्थःकथंच
न ॥ ३९८ ॥ अर्थःसमाधिभाषासुग्राह्यःसर्वोप्यसंशयं ॥ परदर्शनभाषासुज्ञेयंतद्दर्शनंतथा ॥ ३९९ ॥ ग्रा
ह्योनार्थोवैदिकंतुदर्शनंग्राह्यमेवहि ॥ अन्यार्थोगुह्यभाषासुग्राह्यएवंविनिर्णयः ॥ ४०० ॥ जयद्रथस्तुभीमेन
यदापंचशिखीकृतः ॥ तपसाशिवमाराध्यवव्रेपांडवरोधनं ॥ ऋतेर्ज्जुनादर्ज्जुनस्यतुष्टोहितपसाशिवः ॥ ४०१ ॥
वनेवसत्स्वेवचपांडवेषुचक्रेयज्ञंपौंडरीकाख्यमेव ॥ संस्पर्धयाराजसूयस्यराजादुर्योधनोनाप्यसौतत्कलार्हः
॥ ४०२ ॥ दुर्योधनस्याज्ञयापांडवानांदुःशासनःप्रेषयामासदूतं ॥ आगच्छतेत्यवमानायतंतुभीमोवादीद्रण
यज्ञंस्वगम्यं ॥ ४०३ ॥ ततोदिनैःकैश्चनधार्तराष्ट्राःसकर्णगांधारनृपाःकुमंत्रतः ॥ सभार्यकाःपांडवान्द्रौपदीं

चमहैश्वर्यंदर्शयित्वावमंतुं ॥ ४०४ ॥ तेस्यंदनैःकांचनरत्नचित्रैर्महागजैस्तुरगैःपत्तिभिश्च ॥ स्वलंकृताश्चित्र
माल्यांबराश्चविनिर्ययुर्द्वैतवनायशीघ्रं ॥ ४०५ ॥ गवांदृष्टिछद्मनानिर्गतांस्तान्ज्ञात्वाशक्रस्तेजसोभंगकामः ॥
तत्सामर्थ्यंवरमस्मैप्रदायतद्बंधनायादिशच्चित्रसेनं ॥ ४०६ ॥ सषष्टिसाहस्रककोटियूथपैर्गंधर्वमुख्यैःसंवृतो
गात्सरस्तत् ॥ यस्मिन्स्नातुंवाञ्छतिधार्तराष्ट्रस्तदाज्ञयापुरुषास्तानथोचुः ॥ ४०७ ॥ स्नातुंसमायास्यतिधार्त
राष्ट्रोराजेश्वरोनिःसरध्वंतदस्मात् ॥ तीर्थादाज्ञांधारयंतश्चतस्येत्युक्तागंधर्वाजहसुस्तानथोच्चैः ॥ ४०८ ॥ ऊ
चुर्वयंमानयामस्तदाज्ञांत्रिलोकानांयःपतिःशक्रदेवः ॥ नमानुषाणामपिचक्रवर्तिनांकिंत्वल्पसारस्यसुयोध
नस्य ॥ ४०९ ॥ इतीरितेकुपितोधार्तराष्ट्रोजघानगंधर्ववराञ्छरौघैः ॥ जघ्नुःसकर्णाअपितस्यसोदराजघ्नुश्च
तेधार्तराष्ट्रस्यसेनां ॥ ४१० ॥ मुहूर्तमासीत्सममेवयुद्धंतेषांतदाधार्तराष्ट्रस्यचैव ॥ पुरांभिदोर्वरतोमाययाच
गंधर्ववीराववृधुस्ततःस्म ॥ ४११ ॥ तेजोभंगंतत्रसुयोधनस्यपार्थार्थमत्रप्रविधातुमेव ॥ बलंददावब्जजःकेश
वश्चगंधर्वाणांतेभ्ययुर्धार्तराष्ट्रान् ॥ ४१२ ॥ सचित्रसेनःप्रथमंकर्णमेवयुयोधपार्थस्पर्धयातेनयुध्यन् ॥ कर्णो
नाशक्नोद्वचनाद्भार्गवस्यरामस्यनित्यामितषड्गुणस्य ॥ ४१३ ॥ सभग्नयानश्चविकर्णयानमास्थायतस्यैवनिय

म्यवाजिनः ॥ पराद्रवत्तेनसहैवशीघ्रंदुर्योधनश्चित्रसेनंयुयोध ॥ ४१४ ॥ मुहूर्तमेतेनसमंसयुध्यन्नन्यैर्गंधर्वै
र्बहुभिर्माययैव ॥ भग्नेरथेभूमितलेस्थितःसन्गृहीतआसीच्चित्रसेनेनसंख्ये ॥ ४१५ ॥ महाबलोधार्तराष्ट्रोपि
शक्रवराद्विष्णोराज्ञयाचाभिवृद्धे ॥ सचित्रसेनेनधृतस्तदासीद्बद्धःपाशैर्वैद्युतैरिंद्रदत्तैः ॥ ४१६ ॥ तस्यानुजाः
शकुनीराजभार्याःसर्वैर्बद्धाःशक्रदूतैःप्रणीताः ॥ आदायतानंबरेसंप्रयातेष्वरूरुवन्पांडवान्मंत्रिणोस्य ॥४१७॥
समीपमागत्यपृथासुतानांपराभूतंवःकुलंशक्रभृत्यैः ॥ धृतःसभार्यःसानुजोधार्तराष्ट्रस्तंमोचयध्वंभ्रातरंभारता
ग्र्याः ॥ ४१८ ॥ इत्युक्तऊचेभीमसेनोग्रजंस्वंजानेराजन्यादृशोयंविमर्दः ॥ ऐश्वर्यंस्वंदर्शयन्नःसमागाद्दुर्यो
धनस्तेजसोभंगमिच्छन् ॥ ४१९ ॥ विज्ञायतेषांमंत्रितंवज्रबाहुरेतच्चक्रेनात्रनःकार्यहानिः ॥ दिव्यज्ञानंस्वा
त्मनोदर्शयन्सएतावदुक्त्वाविररामभीमः ॥ ४२० ॥ एकाहयज्ञेदीक्षितेनैवराज्ञासंप्रेषितोभीमसेनोर्जुनश्च ॥
समाद्रेयौचित्रसेनंरणेतौविजित्यदुर्योधनमाश्वमुंचतां ॥ ४२१ ॥ सचित्रसेनोवासवोक्तंचसर्वंकुमंत्रितंधार्त
राष्ट्रस्यचाह ॥ पार्थस्यभीमस्यचतन्निशम्यसुव्रीडितोधृतराष्ट्रात्मजोभूत् ॥ ४२२ ॥ समाप्ययज्ञंचततोभिया
तंसर्वेप्रापुर्धर्मराजंसचाशु ॥ संपूज्यतूत्सृज्यचचित्रसेनमूचेगांधारेनपुनःकार्यमीदृक् ॥ ४२३ ॥ सपांडवै

मोचितःसानुगश्चसभार्यकः किंचिदतोपगम्य ॥ संमेलनायोपविष्टश्चतत्रसुव्रीडितःसूतपुत्रंददर्श ॥ ४२४ ॥
सचाहदिष्ट्याजयसिराजन्नितिसुयोधनं ॥ व्रीडितोनेतितंचोक्त्वायथावृत्तंसुयोधनः ॥ उक्त्वाप्रायोपवेशंच
चक्रेतत्रसुदुःखितः ॥ ४२५ ॥ कर्णदुःशासनाभ्यांचसौबलेनचदेविना ॥ अन्यैश्चयाचमानोपिनैवोत्तस्थौ
सुयोधनः॥४२६॥ततोनिशायांप्राप्तायांस्वपक्षेप्रविषीदति॥ मंत्रयित्वासुरैःकृत्यानिर्मिताहोमकर्मणि ॥४२७॥
शुक्रेणोत्पादिताकृत्यासाप्रसुप्तेषुमंत्रिषु॥धार्तराष्ट्रंसमादाययौपातालमाशुच ॥ अथसंबोधयामासुर्दैत्यादुर्यो
धनंनृपं ॥ ४२८ ॥ त्वंदिव्यःपुरुषोवीरःसृष्टोस्माभिःप्रतोषितात् ॥ तपसाशंकराद्वज्रकायोऽवध्यश्चसर्वदा
॥ ४२९ ॥ अस्माकंपक्षभूतस्त्वंदेवानांचैवपांडवाः ॥४३०॥ इदानींसर्वदेवानांवरात्त्वंविजितोरणे ॥ वयंतथा
करिष्यामोयथाजेष्यसिपांडवान् ॥ ४३१ ॥ कृष्णेननिहतश्चैवनरकःकर्णमाश्रितः ॥ सचकृष्णार्जुनाभावंक
रिष्यतिनसंशयः ॥ ४३२ ॥ भीष्मादींश्चवयंसर्वानाविशामजयायते ॥ तपसावर्धयिष्यामस्त्वांकर्णादींश्च
सर्वशः॥ ४३३॥ तस्माद्गत्वापालयस्वराज्यंराजन्नपेतभीः॥ इदंकस्यापिनाख्येयंसुगुप्तंभूतिवर्धनं ॥ ४३४ ॥
इत्युक्त्वाकृत्ययाभूयःस्वस्थानेस्थापितोनृपः ॥ उमयानिर्मितात्मार्धमुत्तरंहरनिर्मितं ॥ ४३५ ॥ ज्ञात्वैवाव

ध्यतांचैवराज्येबुद्धिंचकारसः ॥ नोवाचकस्यचित्तेषुस्वानुभूतंसुयोधनः ॥ ४३६ ॥ प्रभातायांतुशर्वर्यांपुनः
कर्णोब्रवीद्वचः ॥ भृत्यैस्तवैवपार्थैर्यन्मोचितोसिपरंतप ॥ ४३७ ॥ तेनमान्योधिकंलोकेयद्भृत्याएवतादृ
शाः ॥ किमुत्वंराजशार्दूलतद्दुत्तिष्ठस्थिरोभव ॥ ४३८ ॥ याचतेर्ज्जुनमाहात्म्येशंकासाव्येतुमेभृणु ॥ याव
न्नैवार्ज्जुनंहन्यांपादौप्रक्षालयेस्वयं ॥ ४३९ ॥ इत्युक्तोवरजैश्चैवसर्वैःशकुनिनातथा ॥ याचितोरथमारुह्यय
यौनागपुरंद्रुतं ॥ ४४० ॥ सकुंडलंसकवचमवध्यंसूर्यनंदनं ॥ ज्ञात्वेंद्रउभयंतस्मादैच्छदादातुमुत्तमं
॥ ४४१ ॥ तद्विज्ञायरविःकर्णंस्वप्नउक्त्वान्यवारयत् ॥ सर्वथादास्यइत्युक्तेप्राहादेयंवरायुधं ॥ ४४२ ॥
ददौचोत्कृत्यकवचंकुंडलेचशचीपतेः ॥ अमोघांशक्तिमादायज्ञात्वेंद्रंद्विजरूपिणं ॥ ४४३ ॥ ऋतेर्ज्जुना
देकमेववधिष्यस्यनयेतिसः ॥ दत्वाशक्तिंययौशक्रःसार्धंकवचकुंडलैः ॥ ४४४ ॥ पार्थाविमुच्यैवसुयोधनं
तंवनेवसंतोमुदिताःसदैव ॥ सहारणीभांडमथोमृगेणहृतंद्विजस्याशुनिशम्यचान्वयुः ॥ ४४५ ॥ तस्मिन्न
दृश्येतृषिताएकैकमुदकार्थिनः ॥ ययुर्युधिष्ठिरमृतेसुप्तास्तेधर्ममायया ॥ ४४६ ॥ अदृश्येनैवधर्मेणवारिता
वारिपायिनः ॥ क्षत्रक्षर्मस्यरक्षार्थंनतत्प्रश्नान्विदांवराः ॥ ४४७ ॥ व्याचक्रुःशक्तिमंतोपिपानीयार्थमरिंद

मा: ॥ ४४८ ॥ नविप्राणांचधर्मोयंविद्ययाउपजीवनं ॥ क्षत्रियाणांचकिमुतप्रसभंतेननतेपपुः ॥ ४४९ ॥
देवाअपिमनुष्येषुजाताःसुबलिनोपिहि ॥ मानुषेणैवभावेनयुक्ताःस्युःकेशवादृते ॥ ४५० ॥ कार्येष्वेषांक्रमे
णैवव्यक्तिमायांतिसद्गुणाः ॥ अतोभीमार्जुनौधर्मादत्युत्तमबलावपि ॥ देवमायांसमाश्रित्यधर्मेणस्वापितौ
क्षणात् ॥ ४५१ ॥ मुहूर्तमेवसामायातयोराच्छादनेक्षमा ॥ ततःप्रबुद्धयोर्धर्मोनैवशक्तिशतांशभाक् ॥ ४५२॥
उक्तंपद्मपुराणेचतदेतत्सर्वमंजसा ॥ तस्मान्नाशक्तिरनयोःसंभाव्याभीमपार्थयोः ॥ ४५३ ॥ धर्मात्मजोथा
जगामोदकांतंदृष्ट्वाभ्रातृंस्तत्रदुःखाभितप्तः ॥ इच्छन्पातुंवारिसंवारितश्चपित्राबकाकारमितेननापात् ॥४५४॥
अर्थेभ्रातृणामैच्छदसौतदीयप्रश्नप्रतिव्याहरणंदयालुः ॥ ततोधर्मोयक्षतनुःसभूत्वाप्रश्नांश्चक्रेव्याकरोत्तान्सपा
र्थः ॥ ४५५ ॥ ततस्तुष्टोवरमस्मैददौसएकोत्थानंभ्रातृमध्येसवव्रे ॥ यद्येकःस्यान्नकुलोस्त्वित्यथाहतुष्टोधर्मः
कथमेतत्कृतंते ॥ ४५६ ॥ अतिप्रीतिर्भीमसेनेतवास्तिबलीचासौराज्यहेतुस्तवस्यात् ॥ इत्युक्तऊचेमाद्रिपुत्रं
विहायकुंतीपुत्रोनमयोत्थापनीयः ॥ ४५७ ॥ सएवमुक्तोनितरांप्रीयमाणउत्थापयामासचतान्समस्तान् ॥
यथेष्टरूपप्राप्तिमेषांपुनश्चस्वकामतोनिजरूपाप्तिमादात् ॥ ४५८ ॥ अज्ञातवासेऽज्ञातततांसर्वदैवददौतेषांप्रीत

एवानृशंस्यात् ॥ एवंक्रीडन्पुत्रइत्यात्मनैवयशोधर्मावात्मनोवर्धयन्सः ॥ ४५९ ॥ युधिष्ठिरात्मनःस्वस्ययशो
धर्माभिवृद्धये ॥ कृत्वारण्यापहारादिपुनर्दत्वाचतत्स्वयं ॥ दातुंविप्रायतद्धस्तेययौधर्मोदिवंपुनः ॥ ४६० ॥
ततोराजाभीमसेनार्जुनौचसार्धंयमाभ्यामरणींप्रदाय ॥ मुदायुताःकृष्णयासार्धमेवसंतुष्टुवुःकृष्णमनंतमच्युतं
॥ ४६१ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेअरणीप्राप्तिर्नाम
द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐनारायणानुग्रहतोयथावन्निस्तीर्यतान्द्वादशाब्दान्वनेते ॥ विसृज्यचब्राह्मणादीन्सधौम्यानज्ञातवासायत
तोमनोदधुः ॥ १ ॥ गत्वाविराटस्यपुरींनिधायहेतीःशम्यांछन्नरूपाबभूवुः ॥ यतिःसूदःषंढवेषोथसूतवेषो
गोपोगंधकर्त्रीचजाताः ॥ २ ॥ सर्वेविराटंययुरत्रदेववत्संभावितास्तेनशुभोरुलक्षणाः ॥ युधिष्ठिरस्यैवशु
श्रूषणंतेचक्रुर्हृदावासुदेवस्यनान्यत् ॥ ३ ॥ परपाकोगृहस्थस्यक्षत्रियस्यविशेषतः ॥ नयोग्यइतिसूदस्यब
भ्रेवेषंवृकोदरः ॥ ४ ॥ वैदिकव्यवहारेषुज्ञानाधिक्यप्रसिद्धितः ॥ जानीयुर्भीमइत्येवसूदवेषस्ततोभवत् ॥ ५ ॥
स्वीयंवेदविदांसर्वंदेवेशानांचकिंपुनः ॥ अतस्तेन्याश्रयंनैवचक्रुःस्वबलसंश्रयात् ॥ ६ ॥ शापादेवार्जुनः

षंढवेषोभून्नकुलस्तथा ॥ क्षत्रियानंतरत्वात्तुसूतजातेस्तथाभवत् ॥ ७ ॥ सूतस्यानंतरत्वात्तुवैश्यजातेस्तथाभ
वत् ॥ सहदेवोवैश्यजातिर्गोपालस्तेषुचोत्तमः ॥ ८ ॥ ततोगोपालतामापयतिःपूज्योखिलैर्यतः ॥ यतिरा
सीद्धर्मजोतःसोभ्यासार्थंसदैवच ॥ अक्षासक्तोभवत्पश्चाद्दर्शयिष्यन्स्वशिष्टतां ॥९॥ भीमसेनसधर्मार्थंशूद्रासै
रंध्रिकाभवत् ॥ द्रौपदीभर्तृसाधर्म्यंस्त्रीणांधर्मोयतःसदा ॥ १० ॥ अथाजगाममल्लकःसमस्तभूमिमंडले ॥
वरेणयोजितोजयीशिवस्यसंजगर्जच ॥ ११ ॥ तमीक्ष्यसर्वमल्लकाविराटराजसंश्रयाः ॥ प्रदुद्रुवुर्भयार्दिता
स्तदावदद्युधिष्ठिरः ॥ १२ ॥ यएषसूदआशुतंनिहत्यमल्लमोजसा ॥ यशस्तवाभिवर्धयेत्समाह्वयाद्यतंनृप
॥ १३ ॥ इतीरितेसमाहुतोजगादमारुतिर्वचः ॥ प्रसादतोहरेरहंनिषूदयेद्यमल्लकं ॥ १४ ॥ समस्तदेववृंद
तोमहान्यएवकेशवः ॥ समस्तदेवनामवांस्तदीयभक्तितोबलं ॥ १५ ॥ यएवदेवनामधाइतिश्रुतिर्जगाद
हि ॥ महांश्चदेवएषतत्समेजयंविधास्यति ॥ १६ ॥ युधिष्ठिराभिधश्चयोयुधिष्ठिरेस्थितःसदा ॥ त्वयिस्थित
स्त्वमित्यसौसदाभिधीयतेहरिः ॥ १७ ॥ इतिब्रुवाणोमल्लंतमभियातोवृकोदरः ॥ अनयन्मृत्युलोकायबला
ढ्यैरपिदुर्जयं ॥ १८ ॥ एवंनिवसतांतत्रपांडवानांमहात्मनां ॥ संवत्सरेद्विमासोनेविजित्यदिशआगतः ॥

कीचकोमत्स्यनृपतेःशालोबलवतांवरः ॥ १९ ॥ सद्रौपदीमीक्ष्यमनोभवार्तःसंप्रार्थयामासतयानिरस्तः ॥
मासेगतेभगिनींस्वांसुदेष्णांसंप्रार्थयामासतदर्थमेव ॥ २० ॥ तयानिषिद्धोपिपुनःपुनस्तांयदाययाचेऽथच
साहकृष्णां ॥ समानयाश्वेवसुरांमदर्थमितीरितानेतिभीतावदत्सा ॥ २१ ॥ बलात्तयाप्रेषितातद्गृहाययदा
गमत्तेनहस्तेगृहीता ॥ विधूयतंप्राद्रवत्सासभायैस्मृत्वादित्यस्थंवासुदेवंपरेशं ॥ २२ ॥ अनुद्रुत्यैनांपातयि
त्वापदाससंताडयामासतदारविस्थः ॥ नारायणोहेतिनामैवरक्षोन्ययोजयत्तददृश्यंसमागात् ॥ २३ ॥ वा
युःसमाविश्यतुकीचकंतंन्यपातयत्तांसमीक्ष्यैवभीमः ॥ चुकोपवृक्षंचसमीक्ष्यमाणंतंवारयामासयुधिष्ठिरोग्रजः
॥ २४ ॥ कृष्णारात्रौभीमसकाशमेत्यहंतुंपापंकीचकंप्रेरयत्तं ॥ भीमस्यबुद्ध्यानिशिसाकीचकंचजगादगंतुंशू
न्यगृहंसचागात् ॥ २५ ॥ तत्रैनमासाद्यचभीमसेनोविजित्यतंबाहुयुद्धेनिहत्य ॥ शिरोगुदेपाणिपादौचत
स्यप्रवेशयामासविमृद्यवीरः ॥ २६ ॥ अवध्यंतंनिहतंवीक्ष्यतस्यपंचोत्तरंशतमेवानुजानां ॥ सर्वंवराच्छंकर
स्यह्यवध्यंसहैवकृष्णांतेनदग्धुंबबंध ॥ २७ ॥ सानीयमानाकीचकैःसंरुरावश्रुत्वैवतंभीमसेनोमहांतं ॥ उद्धृ
त्यवृक्षंतेनजघानसर्वानादायकृष्णांपुनरागाद्गृहंच ॥ २८ ॥ एवंयत्नात्तपसातैरवाप्तोवरःशिवादजयत्त्वंरणेषु ॥

अवध्यताचैवषडुत्तरास्तेशतंहताभीमसेनेनसंख्ये ॥ २९ ॥ गंधर्वइत्येवनिहत्यसर्वान्मुमोदभीमोद्रौपदीचा
थकृष्णां ॥ याहीत्यूचेसासुदेष्णाभयेनत्रयोदशाहंपालयेत्याहतांसा ॥ ३० ॥ अस्त्वित्येनामाहभयात्सुदे
ष्णातथावसन्पूर्णमब्दंचतेत्र ॥ तदापार्थान्प्रविचिंत्याखिलायांपृथ्व्यांछन्नान्धार्तराष्ट्रस्यदूताः ॥ अविज्ञायप्र
ययुर्धार्तराष्ट्रमूचुर्हतंकीचकंयोषिदर्थे ॥ ३१ ॥ तेनावदद्द्रौपदीकारणेनदुर्योधनोनिहतंकीचकंतं ॥ भीमेना
गुस्तत्रदुर्योधनाद्याभीष्मादिभिःसहकर्णेनचैव ॥३२॥ अग्रेययौतत्रयोद्धुंसुशर्मासगाविराटस्यसमाजहार ॥ श्रु
त्वाविराटोनुययौससेनस्तंपांडवाश्चानुययुर्विनार्जुनं ॥ ३३ ॥ विजित्यसंख्येजगृहेविराटंतदासुशर्मातमयाद्वृ
कोदरः ॥ सतस्यसेनांविनिहत्यमात्स्यंविमोच्यजग्राहसुशर्मराजं ॥ ३४ ॥ युधिष्ठिरोमोचयामासतंचततोरात्रौ
न्यवसन्बाह्यतस्ते॥३५॥ततोपरदिनेसर्वेभीष्मद्रोणपुरःसराः॥रहितंकीचकैर्मात्स्यंशक्यंमत्वाभिनिर्ययुः॥३६॥
कीचकस्यहिडिंबस्यबककिर्मीरयोरपि ॥ जरासंधस्यनृपतेःकंसादीनांचसर्वशः ॥ ३७॥ नबाधनायभीष्माद्या
अपिशेकुःकथंचन ॥ तस्मात्तेकीचकंशांतंश्रुत्वामात्स्यंययुर्मृधे ॥ ३८ ॥ यतिष्येरक्षितुंभीमाद्धार्तराष्ट्रानिति
स्वकां ॥ सत्यांकर्तुंप्रतिज्ञांतुययौद्रोणःसपुत्रकः ॥ ३९ ॥ यदियुद्धायनिर्यांतिज्ञाताःस्युःपांडवास्तदा ॥ न

चेद्विराटमनतंनमयिष्यामहेवयं॥४०॥इतिमत्वाविराटस्यजगृहुर्गाःसमंततः ॥४१॥ तदोत्तरःसारथित्वेप्रकल्प्य
पार्थंययौतान्निशाम्यैवभीतः ॥ ततोर्जुनःसारथिंतंविधायकृच्छ्रेणसंस्थाप्यचतान्ययौकुरून् ॥ ४२ ॥ आदाय
गांडीवमथध्वजंचहनूमदंकंसदरोग्रतोगाः ॥ निवर्त्ययुद्धायययौकुरूंस्ताञ्जिग्येसर्वान्द्वैरथेनैवसक्तान् ॥ ४३॥
एकीभूतान्पुनरेवानुयातान्संमोहनास्त्रेणविमोहयित्वा ॥ जग्राहतेषामुत्तरीयाण्यृतेतुभीष्मस्यवेदास्त्रघातंस
एव ॥ ४४ ॥ विधायभीष्मंविरथंजगामतदाश्रुत्वामत्स्यपतिर्जितान्कुरून् ॥ मुमोदपुत्रेणजिताइतिस्मत
दाहषंढेनजितान्युधिष्ठिरः ॥ ४५ ॥ तदाक्रुद्धःप्राहरत्तंविराटःसोक्षेणतद्भीमधनंजयाभ्यां ॥ श्रुतंतदातौकुपितौ
निशाम्यन्यवारयत्तावपिधर्मसूनुः ॥ ४६ ॥ निजस्वरूपेणसमास्थितान्नोयदिस्मनासौप्रणिपातपूर्वकं ॥
क्षमापयेद्वध्यइत्यात्मरूपंसमास्थितास्तस्थुरथापरेदिने ॥ ४७ ॥ तदाविराटासनमास्थितंनृपंयुधिष्ठिरंवीक्ष्यवि
राटआह ॥ किमेतदित्यूचिवानुत्तरोस्मैतान्पांडवान्गोग्रहणेचवृत्तं ॥ ४८ ॥ ततोविराटोभयकंपितांगःप्र
णम्यपार्थाञ्छरणंजगाम ॥ ददौचकन्यामुत्तरांफल्गुनायपुत्रार्थमेवप्रतिजग्राहसोपि ॥ ४९ ॥ एवंविराटंमोच
यित्वैवगाश्चतमस्यंधेकीचकान्पातयित्वा॥प्राप्तोधर्मःसुमहान्वायुजेनतस्यानुपार्थेनचगोविमोक्षणात् ॥५०॥

अयातयन्केशवायाथदूतान्सहाभिमन्युःसोपिरामेणसार्धं ॥ अगादनंतानंदचिद्वासुदेवोविवाहयामासुरथा
भिमन्युं ॥ ५१ ॥ आसीन्महानुत्सवस्तत्रतेषांदाशार्हवीरैःसहपांडवानां ॥ सपांचालानांवासुदेवेनसार्धम
ज्ञातवासंसमतीत्यमोदतां ॥ ५२ ॥ दुर्योधनाद्याःसूतपुत्रेणसार्धंससौबलेयायुधिपार्थपीडिताः ॥ भीष्मादि
भिःसार्धमुपेत्यनागपुरंमंत्रंमंत्रयामासुरत्र ॥ ५३ ॥ अज्ञातवासेफल्गुनोनोद्यदृष्टस्तस्मात्पुनर्यांतुपार्थाव
नाय ॥ इतिब्रुवाणानाहभीष्मोभ्यतीतमज्ञातवासंद्रोणआहैवमेव ॥ ५४ ॥ तयोर्वाक्यंतेत्वनादृत्य
पापावनंपार्थाःपुनरेवप्रयांतु ॥ इतिस्मदूतंप्रेषयामासुरत्रजानंतिविप्राइतिधर्मजोवदत् ॥ ५५ ॥ सौरमा
सानुसारेणधार्तराष्ट्राअपूर्णतां ॥ आहुश्चांद्रेणमासेनपूर्णःकालोखिलोप्यसौ ॥ ५६ ॥ दिनानामधिपःसूर्यः
पक्षमासाधिपःशशी ॥ तस्मात्सौम्याब्दमेवात्रमुख्यमाहुर्मनीषिणः ॥ ५७ ॥ सौम्यकालंततोयज्ञेगृह्णंति
नतुसूर्यजं ॥ तदेतदविचार्यैवलोभाच्चधृतराष्ट्रजैः ॥ ५८ ॥ राज्यंनदत्तंपार्थेभ्यःपार्थाःकालस्यपूर्णतां ॥
ख्यापयंतोविप्रवरैरुपप्लाव्यमुपाययुः ॥ ५९ ॥ सवासुदेवाअखिलैश्चयादवैःपांचालमात्स्यैश्चयुताःसभार्याः ॥
उपप्लाव्येतेकतिचिद्दिनानिवासंचक्रुःकृष्णसंशिक्षितार्थाः ॥ ६० ॥ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचा

र्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेविराटपर्वकथानिरूपणोनामत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥
ॐततःसंमंत्र्यानुमतेकृष्णस्यस्वपुरोहितं ॥ द्रुपदःप्रेषयामासधृतराष्ट्रायशांतये ॥ १ ॥ सगत्वाधृतराष्ट्रंतंभी
ष्मद्रोणादिभिर्युतं ॥ उवाचनविरोधस्तेउत्पाद्योधर्मसूनुना ॥ २ ॥ यस्यभीमार्जुनौयोधौनेतायस्यजनार्दनः ॥
श्रुतास्तेभीमनिहताजरासंधादयोखिलाः ॥ ३ ॥ यथाचरुद्रवचनादवध्याराक्षसाधिपाः ॥ तीर्थविघ्नकराःसर्वे
तीर्थान्याच्छाद्यसंस्थिताः ॥ ४ ॥ तिस्रःकोट्योमहावीर्याभीमेनैवनिषूदिताः ॥५॥ भ्रातृणांब्राह्मणानांचलो
कानांचहितैषिणा ॥ ततोहिसर्वतीर्थानिगम्यान्यासंन्नृणांक्षितौ ॥ ६ ॥ यथाजटासुरःपापःशर्वाणीवरसं
श्रयात् ॥ अवध्योविप्ररूपेणवंचयन्नेवपांडवान् ॥ ७ ॥ ज्ञात्वापिभीमसेनेनविप्ररूपस्यनोवधः ॥ योग्यइत्य
हतोभीमेमृगयार्थंगतेक्वचित् ॥ ८ ॥ यमौयुधिष्ठिरंकृष्णांचादायैवपराद्रवत् ॥ दृष्टोभीमेनतांस्त्यक्त्वासंसक्त
स्तेनसंगरे ॥ ९ ॥ निपात्यभूमौपादेनसंचूर्णितशिरास्तमः ॥ जगामकिमुतेपुत्राःशक्याहंतुमितिस्मह ॥
निवातकवचाश्चैवहताःपार्थेनतेश्रुताः ॥ १० ॥ जानासिचहरेर्वीर्यंयस्येदमखिलंवशे ॥ सब्रह्मरुद्रशक्राद्यंचे
तनाचेतनात्मकं ॥ ११ ॥ तस्मादेतैःपालितस्यधर्मजस्यस्वकंवसु ॥ दीयतामितितेनोक्तोधृतराष्ट्रोनचाक

रोत् ॥ १२॥ ततःसहैवयदुभिःकृष्णंद्वारवतींगतं ॥ युद्धसाहाय्यमिच्छंतौधार्तराष्ट्रधनंजयौ ॥ युगपद्ययतु
स्तत्रवेगेनाजयदर्जुनं ॥ १३ ॥ दुर्योधनःशिरस्थानआसीनोभूद्धरेस्तदा ॥ दर्पान्नाहंराजराजउपास्येपाद
योरिति ॥ १४ ॥ तयोरागमनंपूर्वंज्ञात्वैवहिहरिःप्रभुः ॥ असुप्तःसुप्तवच्छिश्येतत्रातिष्ठद्धनंजयः ॥ १५ ॥
प्रणम्यपादयोःप्रह्वोभक्त्युद्रेकात्कृतांजलिः ॥ १६ ॥ तमैक्षत्प्रथमंदेवोजानन्नपिसुयोधनं ॥ स्वागतंफल्गुनेत्यु
क्तेपूर्वमागामहंत्विति ॥ १७ ॥ आहदुर्योधनस्तंचस्वागतेनाभ्यपूजयत् ॥ १८ ॥ तयोरागमनेहेतुंश्रुत्वाप्रा
हजनार्दनः ॥ एकःपूर्वागतोत्रान्यःपूर्वंदृष्टोमयायतः ॥ १९ ॥ समंकरिष्येयुवयोरेकत्राहंनिरायुधः ॥ अ
न्यत्रदशलक्षंमेपुत्राःशूराःपदातयः ॥ २० ॥ इत्युक्तेफल्गुनःकृष्णंवव्रेतद्भक्तिमान्यतः ॥ अन्यस्तत्राभक्तिम
त्त्वाद्वव्रेगोपान्प्रयुध्यतः ॥ २१ ॥ पार्थानामेवसाहाय्यंकरिष्यन्नपिकेशवः ॥ तस्याभक्तिंदर्शयितुंचक्रेसमव
दीश्वरः ॥ २२ ॥ ततःपार्थेनसहितःपांडवान्केशवोययौ ॥ दुर्योधनोययौरामंसभयात्केशवस्यच ॥ नसहा
य्यंकरोमीतिप्राहतत्स्नेहवानपि ॥ २३ ॥ उपप्लाव्येसभायांहितत्पक्षीयंवचोब्रुवन् ॥ निराकृतःसात्यकिनास
मक्षंकेशवस्यच ॥ २४ ॥ ततोदुर्योधनंनायात्सचहार्दिक्यसंयुतः ॥ २५ ॥ जगामहास्तिनपुरमक्षौहिण्योद

शाभवन् ॥ एकाचधार्तराष्ट्रस्यनानादेश्यैर्नृपैर्युता ॥ सप्तपांडुसुतानांचमात्स्यद्रुपदकैकयैः ॥ २६ ॥ धृष्टके
तुजरासंधसुतकाशिनृपैर्युताः ॥ पुरुजित्कुंतिभोजश्चचेकितानश्चसात्यकिः ॥ २७ ॥ पांडवान्सेनयायुक्ताः
समीयुर्दैवपक्षिणः ॥ विंदानुविंदावावंत्यौजयत्सेनोन्यकैकयाः ॥ क्षेमधूर्तिर्दंडधरःकलिंगोंबष्ठएवच ॥ २८ ॥
श्रुतायुरच्युतायुश्चबृहद्बलसुदक्षिणौ ॥ श्रुतायुधःसैंधवश्चराक्षसोलंबुसस्तथा ॥ अलायुधोलंबलश्चदैत्याद्दुर्यों
धनंययुः ॥ २९ ॥ गत्वाद्दुर्योंधनाहूतोभगदत्तोपितंययौ ॥३०॥ सपुत्रपौत्रोबाह्लीकोभीष्मद्रोणकृपाअपि ॥
प्रीत्यर्थंधृतराष्ट्रस्यबभूवुस्तत्सुतानुगाः ॥ ३१ ॥ पांड्यश्चवीरसेनाख्यःपांडवानेवसंश्रितः ॥ ३२ ॥ शल्यंच
पांडवानेवयातंज्ञात्वासुयोधनः ॥ सुसभाःकारयामाससर्वभोगसमन्विताः ॥ ३३ ॥ तायुधिष्ठिरक्लृप्ताःसम
त्वाशल्योब्रवीदिदं ॥ यएताःकारयामासतदभीष्टंकरोम्यहं ॥ ३४ ॥ लीनःश्रुत्वाधार्तराष्ट्रःसत्यंकुर्वित्यभाष
त ॥ देहिमेयुद्धसाहाय्यमितिसोपियशोर्थयन् ॥ रक्षार्थमात्मवाक्यस्यतथेत्येवाभ्यभाषत ॥ ३५॥ सपांडवां
स्ततोगत्वातैरनुज्ञातएवच ॥ तेजोवधार्थंकर्णस्यधनंजयकृतेऽर्थितः ॥ ३६ ॥ तथेत्युक्त्वाययौधर्मनंदनंकौ
रवान्प्रति ॥ ३७ ॥ संजयंप्रेषयामासधृतराष्ट्रोथशांतये ॥ पांडवान्प्रत्यधर्मंचयुद्धंसप्रत्यपादयत् ॥ ३८ ॥ ह

ट्वादेवदद्भीमोयंधर्मंद्रौपदीतथा ॥ तमेवोक्त्वाधर्मजस्तुचकारचनिरुत्तरं ॥३९॥ कृष्णापितस्यधर्मस्यप्रामाण्यं प्रत्यपादयत् ॥ ४० ॥ ततोनिरुत्तरःकृष्णंपांडवांश्चप्रणम्यसः ॥ धृतराष्ट्रंययौतंचविनिंद्यप्रययौगृहं ॥ ४१ ॥ निंदितःसंजयेनासावाहूयविदुरंनिशि ॥ पप्रच्छसोवदद्धर्मंपार्थानांराज्यदापनं ॥ ४२ ॥ ऐहिकस्यसुखस्यापिकारणंतदनिंदितं ॥अन्यथासर्वपुत्राणांनाशंधर्मातिलंघनं ॥४३॥ तत्रभावमकृत्वासज्ज्ञानादिच्छन्नघक्षयं ॥ विष्णोःस्वरूपंपप्रच्छसोस्मरच्चसनातनं ॥ ४४ ॥ सआगत्यावदत्तत्त्वंविष्णोर्मायाविनःशुभा ॥ नगतिश्चेत्यथप्रातःसंजयःपांडवोदितं ॥ अवदद्धृतराष्ट्रायसभायांकुरुसन्निधौ ॥ ४५ ॥ तच्छ्रुत्वासतुभीतोपिपुत्रस्नेहानुगोनृपः ॥ राज्यंनादात्पांडवानांततोधर्मसुतोनृपः ॥ ४६ ॥ यदुक्तवान्संजयाययद्दित्सतिनःपिता ॥ राज्यंतदात्वमागच्छविदुरोवानचेन्नच ॥ तावथानागतौज्ञात्वामंत्रयामासशौरिणा ॥ ४७ ॥ सोप्याहाहंगमिष्यामिसभायामृषिसन्निधौ ॥ ४८ ॥ वक्ष्येपथ्यानियुक्तानियदिनासौग्रहिष्यति ॥ वध्यःसर्वस्यलोकस्यसभवेत्सर्वधर्महा ॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वोवैरमात्मोत्थंलोकमध्येप्रहापयन् ॥ लोकसंग्रहणार्थायभीमसेनोब्रवीद्वचः ॥ ५० ॥ नास्मन्निमित्तंनाशःस्यात्कुलस्यापिवयंकुलं ॥ रक्षितुंधार्तराष्ट्रस्यभवेमाधश्चराइति ॥ ५१ ॥ इच्छ

ताप्यखिलान्हंतुंधार्तराष्ट्रान्दृढात्मना ॥ भीमेनोक्तोवासुदेवोलोकसंग्रहणेच्छया ॥ ५२ ॥ वधंतेषांधर्ममेवलो
केख्यापयितुंहरिः ॥ आक्षिपन्निवभीमंतंयुद्धायप्रेरयद्दृढं ॥५३॥ अभिप्रायंकेशवस्यजानन्भीमोनिजंबलं ॥
राज्ञांमध्येवदत्तच्चकृष्णोभ्यधिकमेवहि ॥ ५४ ॥ शशंससत्यैःसद्वाक्यैराज्ञांमध्येप्रकाशयन् ॥ वधंकुरूणांसद्ध
र्मंगुणान्भीमस्यचामितान् ॥ ५५ ॥ नित्यमेकमनस्कौतावपिकेशवमारुती ॥ एवंलोकस्यसंवादहेतोःसंवा
दमकृतां ॥ ५६ ॥ ततःकृष्णोर्जुनंचैवकृपालुंसंधिकामुकं ॥ हेतुमद्भिःशुभैर्वाक्यैरनुनीयजगत्पतिः ॥ उ
क्तोमानुषयाबुद्ध्यानकुलेनसुनीतिवत् ॥ ५७ ॥ शौर्यप्रकाशनायैवयुद्धंयोजयताद्भवान् ॥ इत्युक्तःसहदेवेन
युयुधानेनचाच्युतः ॥ ५८ ॥ दस्यूनांनिग्रहोधर्मःक्षत्रियाणांयतःपरः ॥ अतोनधार्तराष्ट्रैर्नःसंधिःस्यादिति
पार्षती ॥ ५९ ॥ जगादकृष्णंसोप्येनामोमित्युक्त्वाविनिर्ययौ ॥ ६० ॥ ससात्यकिःस्यंदनवर्यसंस्थितःपृ
थातनूजैरखिलैश्चभूमिपैः ॥ अन्वागतोदूरतरंगिरातान्संस्थाप्यविप्रप्रवरैःकुरून्ययौ ॥ ६१ ॥ एकोपिकृष्णःसच
भार्गवात्माव्यासात्मकश्चानुगतोमुनींद्रैः ॥ ययौतदुक्तेर्हिगुणान्प्रवेत्तुंनान्योहिशक्तस्तमृतेयतःप्रभुं ॥ ६२ ॥
सवंद्यमानोखिलराष्ट्रवासिभिःप्रसूनवर्षैरभिवर्षितःसुरैः ॥ संस्तूयमानःप्रणतोब्जजादिभिर्गजाह्वयंप्रापपरोप्र

मेयः ॥ ६३॥ सभीष्ममुख्यैःसरसाभियातःसहैवतैःप्रययौराजमार्गे ॥ दिदृक्षवस्तंजगदेकसुंदरंगुणार्णवंचाय
युरत्रसर्वे ॥ ६४॥ संभावितस्तैःपरमादरेणविवेशगेहंनृपतेरनंतः ॥ सभीष्ममुख्यान्पुरतोनिधायवैचित्रवी
र्येणसमर्चितोजः ॥ ६५ ॥ रौक्मेनिषण्णःपरमासनेप्रभुर्बभौस्वभासाककुभोवभासयन् ॥ ६६ ॥ यथोचितं
तेषुविधायकेशवोदौर्योधनंप्राप्यगृहंचपूजितः॥पूजांतदीयांगुणवद्विडित्यसौजग्राहनोविदुरंचाजगाम॥६७॥
सभीष्मपूर्वैरभियाचितोपिजगामनैषांगृहमादिदेवः ॥ उपेक्षिताद्रौपदीत्यप्रमेयोजगामगेहंविदुरस्यशीघ्रं
॥ ६८ ॥ सतेनभक्त्याभिगतःप्रसन्नःप्रविश्यचांतर्गृहमीश्वरोजः ॥ भक्त्याभिपूर्णेनससंभ्रमेणसंपूजितःसर्व
समर्पणेन ॥ ६९ ॥ परेदिनेसौधृतराष्ट्रसूनुनासंमानितःसंसदिकौरवाणां ॥ विवेशदिव्येमणिकांचनासनेसा
र्धंमुनींद्रैःपरमार्थवेदिभिः ॥ ७० ॥ संपूजितोभीष्ममुख्यैःसमस्तैरराजराजीवसमाननेत्रः ॥ यथोचितास्तत्र
विधायवार्ताजगादकालेकलिकल्मषापहः ॥ ७१ ॥ वैचित्रवीर्यस्वकुलस्यवृद्ध्यैप्रदेहिराज्यंतवसत्सुताय ॥ य
शश्चधर्मंपरमंप्रसादंममत्वप्राप्नोषितदेवराजन् ॥ ७२॥ अतोन्यथायशसोधर्मतश्चहीनःप्रतीपत्वमुपैषिमेतः ॥
इतीरितःप्राहममातिवर्तिनंसुतंस्वयंमेप्रतिबोधयेति ॥ ७३ ॥ सवासुदेवेनविबोधितोपिपापाभिसंधिर्धृतरा

ष्ट्रसूनुः ॥ उत्थायतस्मादनुजैरमात्यैर्नियंतुमीशंकुमतिर्व्यधान्मतिं ॥ ७४ ॥ येयेतदाकेशवसंयमायन्यमंत्रयं
स्तेविबुधप्रतीपाः ॥ अतोविकर्णप्रमुखाअपिस्मवध्यत्वमायन्नशुभांगतिंच ॥ ७५ ॥ कर्णःसुरांशोपिसुयोध
नार्थेन्यमंत्रयद्भावतोनैवदुष्टः ॥ अतोगतिश्चास्यसुशोभनाभूद्येत्रानुकूलाःपरमस्यतेशुभाः ॥ ७६ ॥ ऋषि
भिर्जामदग्न्येनव्यासेनाप्यमितौजसा ॥ वासुदेवात्मकेनैवंत्रिरूपेणैवविष्णुना ॥ ७७ ॥ मातापितृभ्यांभी
ष्माद्यैरनुशिष्टोपिदुर्मतिः ॥ दुर्योधनोमंत्रयतेमुकुंदस्यानुबंधनं ॥ ७८ ॥ सात्यकिःकृतवर्माचतच्छुश्रुवतुरंज
सा ॥ संस्थाप्यकृतवर्माणंरहःसात्यकिरत्रच ॥ अभ्येत्यकेशवंप्राहदुर्योधनविनिश्चयं ॥ ७९ ॥ जानन्नप्यखि
लंकृष्णस्तच्छ्रुत्वासात्यकेर्मुखात् ॥ वैचित्रवीर्यमवदत्पश्यमामितिसर्वगं ॥ ८० ॥ अथतेनाहुतेपुत्रेसामात्ये
पुरुषोत्तमः ॥ स्वरूपंदर्शयामाससर्वगंपूर्णषड्गुणं ॥ ८१ ॥ तत्कालसूर्यामितदीप्तिसर्वजगद्धरंशाश्वतमप्रमे
यं ॥ दृष्ट्वैवचक्षूंषिसुयोधनाद्यान्यमीलयन्दीधितिवारितानि ॥ ८२ ॥ पिधायरूपंपुनरेवतद्धरिर्वैचित्रवीर्ये
णसमर्थितःपुनः ॥ कृत्वांधमेवप्रययौसुयोधनंसहानुगंपापतमंप्रकाश्य ॥ ८३ ॥ अनंतशक्तिःपुरुषोत्तमोसौ
शक्तोपिदुर्योधनचित्तनिग्रहे ॥ नैवव्यधादेनमथोक्तकारिणंनिपातयन्नंधतमस्यनंतः ॥ ८४ ॥ पुनश्चकुंतीगृ

हमेत्यकृष्णस्तथोद्योगंधर्मसुतस्यशिष्टं ॥ श्रुत्वाययौसूर्यजमात्मयानेनिधायतस्यावददात्मजन्म ॥ आयाहि
पार्थानितितद्वचःसनैवाकरोन्मानितोधार्तराष्ट्रैः ॥ ८५ ॥ संस्थाप्यतंभगवान्द्रौणयेचरहोवदन्मित्रभावंपृथा
जैः ॥ यावत्पितुर्मरणंसोपिमैत्रींवव्रेपार्थैस्तंविसृज्याथकृष्णः ॥ ८६ ॥ ययौकुरून्पूर्वमेवोद्विसृज्यपृथासुतानां
ससकाशमीशः ॥ ८७ ॥ संप्रार्थितःपृथयाचैवकर्णःपार्थैर्योगंयाहिसूनुर्ममासि ॥ तेनाप्युक्तावासविनावि
नाहंहन्यांसुतांस्तेंबकथंचनेति ॥ ८८ ॥ ततोययुःकौरवाःपांडवाश्चकुरुक्षेत्रंयोद्धुकामाःसकृष्णाः ॥ चक्रुश्चते
शिबिराण्यत्रसर्वेशुभेदेशेपांडवाःकृष्णबुद्ध्या ॥ ८९ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्म
हाभारततात्पर्यनिर्णयेयुद्धोद्योगोनामचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥
ॐ तेसेनेसमरारंभेसमेतेसागरोपमे ॥ भीमभीष्ममुखेवीक्ष्यप्राहवासविरच्युतं ॥ १ ॥ सेनयोरुभयोर्मध्येरथं
स्थापयमेच्युत ॥ इत्युक्तःसतथाचक्रेपार्थोपश्यच्चबांधवान् ॥ विससर्जधनुःपापाशंकीतत्राहमाधवः ॥ २ ॥
स्वधर्मोदुष्टनिधनंधर्मज्ञानानुपालनं ॥ क्षत्रियस्यतमुत्सृज्यनिंदितोयात्यधोध्रुवं ॥ ३ ॥ यतःप्रवृत्तिर्भूतानां
येनसर्वमिदंततं ॥ स्वकर्मणातमभ्यर्च्यसिद्धिंविंदतिमानवः ॥ ४ ॥ नचशोकस्त्वयाकार्योबंधूनांनिधने

च्छया ॥ देहस्यसर्वथानाशादनाशाच्चेतनस्यच ॥ ५ ॥ सृष्टिस्थित्यप्ययाऽज्ञानबंधमोक्षप्रवृत्तयः ॥ प्रकाश
नियमौचैवब्रह्मेशादिक्षरस्यच ॥ ६ ॥ अक्षरप्रकृतेश्चैवमत्तएवनचान्यतः ॥ ७ ॥ नमेकुतश्चित्सर्गाद्याःस्वातं
त्र्याद्गुणपूर्तितः ॥ अतःसमाधिकाभावात्सर्वंमद्वशमेवच ॥ ८ ॥ ज्ञात्वैषांनिधनाद्यंचजीवादेरस्वतंत्रतां ॥
अस्वातंत्र्यान्निवृत्तौचमामनुस्मरयुध्यच ॥ ९ ॥ येतुसर्वाणिकर्माणिमयिसंन्यस्यमत्पराः ॥ अनन्येनैवयोगे
नमांध्यायंतउपासते ॥ १० ॥ तेषामहंसमुद्धर्तामृत्युसंसारसागरात् ॥ भवामिनचिरात्पार्थमय्यावेशितचेतसां
॥ ११ ॥ मयाततमिदंसर्वंजगदव्यक्तमूर्तिना ॥ मत्स्थानिसर्वभूतानिनचाहंतेष्ववस्थितः ॥ १२ ॥ सुपूर्ण
सत्सर्वगुणदेहोहंसर्वदाप्रभुः ॥ अस्पृष्टाखिलदोषैकनित्यसत्तनुरव्ययः ॥ १३ ॥ इत्युक्तोवासविःप्राहव्याप्तिंते
दर्शयेशमे ॥ अथदिव्यदृशंतस्यदत्वाव्याप्तंनिजंवपुः ॥१४॥ देशतःकालतश्चैवपूर्णंसर्वगुणैःसदा ॥ दर्शयामा
सभगवान्यावत्यर्जुनयोग्यता ॥ १५ ॥ तत्प्रार्थितःपुनःकृष्णस्तद्रूपंलोकमानतः ॥ पूर्ववद्दर्शयामासपुनश्चै
नमशिक्षयत् ॥ १६ ॥ ज्ञानज्ञेयप्रकृत्यादिज्ञापयन्पुरुषोत्तमः ॥ तेनानुशिष्टःपार्थस्तुसशरंधनुराददे ॥ १७ ॥
अथव्यूढेष्वनीकेषुनदन्वायुसुतोभ्यगात् ॥ समितिंधार्तराष्ट्राणांतेतंसर्वेन्यवारयन् ॥ १८ ॥ ससृजुःशरवृष्टिं

चभीमसेनस्यमूर्धनि ॥ क्षिप्रंनैवप्रहर्तव्यंज्ञातिषुप्रहरत्स्वपि ॥ इत्येवाऽप्रहरत्यस्मिञ्छत्रुभिःशरविक्षते ॥ १९ ॥
अमुचन्धार्तराष्ट्रेषुशस्त्रवृष्टिंदुरासदां ॥ सौभद्रप्रमुखावीराःसर्वेपांडुसुतात्मजाः ॥ २० ॥ अपीडयंस्ताञ्छस्त्रौ
घैर्धार्तराष्ट्राःसमंततः ॥ २१ ॥ ररक्षतान्वायुसुतोविसृजञ्छरसंचयान् ॥ तत्रभीमशरैर्नुन्नाधार्तराष्ट्राःसमं
ततः ॥२२॥ भग्नांस्तानथगांगेयोदिव्यास्त्रविद्धारयत् ॥ अथद्वंद्वानियुद्धानिबभूवुर्विजिगीषतां ॥ २३ ॥ द्रो
णपार्षतयोश्चैवशैनेयकृतवर्मणोः ॥ दुःशासनेनवीरस्यमाद्रेयस्ययवीयसः ॥ २४ ॥ नकुलस्यविकर्णस्यका
र्ष्णेयैर्दुर्मुखादिनां ॥ वृत्तेद्वंद्वेमहायुद्धेतत्रधर्मजपक्षगाः ॥ २५ ॥ जिताविनैवशैनेयंसोऽजयद्धृदिकात्मजं ॥
अथभीष्मद्रोणमुखैर्भगदत्तादिभिस्तथा ॥ २६ ॥ विद्राव्यमाणंस्वबलंस्थापयामाससमारुतिः ॥ द्रोणंचभगद
त्तंचकृपंदुर्योधनंतथा ॥ केवलंबाहुवीर्येणव्यजयद्भीमविक्रमः ॥ २७ ॥ हत्वोत्तरंमद्रराजोव्यद्रावयदनीकि
नीं ॥ २८ ॥ अथभीष्ममुदीर्णास्त्रंद्रावयंतंवरूथिनीं ॥ ससौमदत्तिंसौभद्रसहायोर्ज्जुनआसदत् ॥ २९ ॥ सौ
भद्रंतत्रविक्रांतमतीत्यद्युसरित्सुतः ॥ द्रावयामासपांचालान्पश्यतःसव्यसाचिनः ॥ ३० ॥ तस्यविक्रममाल
क्ष्यपार्थंतद्गौरवानुगं ॥ दृष्ट्वायुधिष्ठिरोराजाक्रुद्धःसेनामपाहरत् ॥ ३१ ॥ रात्रौयुधिष्ठिरश्चिंतामाप्यपार्थंव्यगर्ह

यत् ॥ सकृष्णाद्यैःसांत्वितश्चपुनर्युद्धायनिर्ययौ ॥ ३२ ॥ एवंभीष्मोदशाहानिसेनापत्यंचकारह ॥ कृत्वातु
पांडवैर्युद्धंतत्कर्तुमकृतोपमं ॥ ३३ ॥ कर्णोर्धरथइत्युक्त्वातावद्युद्धात्प्रयापितः ॥ यावत्त्वंयोत्स्यसेतावन्नयो
त्स्यामीतिनिर्गते ॥ ३४ ॥ कर्णेऽयुतरथानांचनित्यशोवधमाहवे ॥ प्रतिजज्ञेकरोत्तच्चपुनश्चास्त्रविदांवरः ॥३५॥
सुसमर्थावपिवधेतस्यभीमधनंजयौ ॥ स्नेहेनयंत्रितौतस्यगौरवाच्चान्ववर्ततां ॥ ३६ ॥ बभूवुस्तत्रयुद्धानिचि
त्राणिसुबहूनिच ॥ तान्यंबरेविमानस्थाब्रह्मरुद्रपुरःसराः ॥ ३७ ॥ अपश्यन्देवताःसर्वागंधर्वाप्सरसोसुराः
॥ ३८ ॥ धृष्टद्युम्नोमहेष्वासःप्रतिव्यूह्यापगासुतं ॥ चक्रेयुद्धानिसुबहून्यजेयःशत्रुभीरणे ॥ ३९ ॥ तत्रोद्दधा
रकृष्णोपिफल्गुनंमृदुयोधिनं ॥ दृष्ट्वाचक्रंतथोद्यम्यबाहुंभीष्मायजग्मिवान् ॥ ४० ॥ तेनस्तुतोगृहीतश्चफल्गु
नेनप्रणम्यच ॥ प्रार्थितोरथमारूढःपुनःशंखमपूरयत् ॥ ४१ ॥ ततोभीष्मोर्ज्जुनश्चैवशस्त्रास्त्रैरभ्यवर्षतां ॥ अ
यत्नेनजितश्चैवफल्गुनेनापगासुतः ॥ ४२ ॥ अयुतानिबहून्याजौरथानांनिजघानच ॥ जिताःसेनापहारंचचक्रु
र्भीष्मसुखास्ततः ॥ ४३ ॥ कदाचिदग्रगोभीमोभीष्मद्रोणौविसारथी ॥ कृत्वाविद्राव्यतानश्वान्भित्त्वाव्यूहंवि
वेशह ॥ ४४ ॥ पुनःसंस्थापितरथौविजित्यायत्नतोबली ॥ यतमानौमहेष्वासौधार्तराष्ट्राञ्जघानह ॥ ४५ ॥

पंचविंशद्धतास्तत्रधार्तराष्ट्रामहाबलाः ॥ भगदत्तद्रौणिकृपशल्यदुर्योधनादयः ॥ ४६ ॥ सर्वेजिताद्राविताश्च
सेनाचबहुलाहता ॥ विरथोव्यायुधश्चैवदृढवेधविमूर्च्छितः ॥ ४७ ॥ कृतोदुर्योधनःसर्वराज्ञांभीमेनपश्यतां ॥
ततोपहारंसैन्यस्यजिताश्चक्रुश्चकौरवाः ॥ ४८ ॥ दुर्योधनोनिशायांचययौयत्रनदीसुतः ॥ पीडितोभीमबा
णैश्चक्षरद्गात्रोननामतं ॥ उवाचहेतुनाकेनवयंजीयामसर्वदा ॥ ४९ ॥ पांडवाश्चजयंनित्यंलब्ध्वाहर्षमवाप्नुव
न् ॥ तमाहभीष्मस्तेऽजेयादेवास्तेधरणींगताः ॥ विशेषतःकेशवेनपालितास्तत्प्रियाःसदा ॥ ५० ॥ मानसो
त्तरशैलेहिपुराब्रह्मपुरःसराः ॥ स्थितादेवास्तदापश्यद्ब्रह्मैकोहरिमंबरे ॥ ५१ ॥ स्तुत्वासंपूज्यभूमेःसभारावत
रणायतं ॥ प्रार्थयामासतेनोक्तंदेवानामवदद्विभुः ॥ ५२ ॥ अयंनारायणोदेवःपूर्णानंतगुणार्णवः ॥ आज्ञा
पयतिवःसर्वान्प्रादुर्भावायभूतले ॥ ५३ ॥ स्वयंचदेवकीपुत्रोभविष्यतिजगत्पतिः ॥ ५४ ॥ एवंतेनसमा
दिष्टाधर्मवाय्वादयोखिलाः ॥ अभवन्पांडवाद्यास्तेसेंद्राःसहमरुद्गणाः ॥ ५५ ॥ सचनारायणोदेवोदेवकीनं
दनोभवत् ॥ तेनैतेपालिताःपार्थाअजेयादेवसर्गिणः ॥ तस्मात्तैःसंधिमन्विच्छयदीच्छस्यपराभवं ॥ ५६ ॥
इत्युक्तोडंभबुद्ध्यैवनत्वाविष्णुंततोययौ ॥ प्रातर्निर्यातयामाससेनांयुद्धायदुर्मतिः ॥ ५७ ॥ दिव्यौषधेनभी

ष्मस्यभूत्वासनिरुजस्ततः ॥ भीष्ममग्रेनिधायैवययौयुद्धायदंशितः ॥ ५८ ॥ तत्रासीत्सुमहद्युद्धंभीमभी
ष्मानुयायिनां ॥ पांडवानांकुरूणांचशूराणामनुवर्तिनां ॥ ५९ ॥ धृष्टद्युम्नस्तत्रभीमानुयायीदुर्योधनस्यावर
जैःप्रयुध्यन् ॥ संमोहनास्त्रेणविमोहयित्वाविकर्णपूर्वानहनच्चसेनां ॥ ६० ॥ ततोद्रोणस्तान्समुत्थाप्यसर्वा
न्विज्ञानास्त्रेणासदत्पार्षतंच ॥ तंभीमसेनःसूतहीनंविधायव्यद्रावयच्छत्रुगणाञ्छरौघैः ॥ ६१ ॥ अथासदत्कृ
तवर्मारथेनधृष्टद्युम्नंसोभ्ययात्तावुभौच ॥ ववर्षतुःशरवर्षैरथोग्रैस्तत्राकरोद्विरथंद्रौपदिस्तं ॥ ६२ ॥ तस्मिञ्जिते
रथवीरेस्वयंतंदुर्योधनःपार्षतमाससाद ॥ तंभीमसेनोविरथायुधंचकृत्वाबाणेनाहनज्जत्रुदेशे ॥६३॥ विमूर्च्छितं
तंरुधिरौघमुच्चैर्वमंतमाशुस्वरथेनिधाय ॥ कृपोययौमारुतिर्धार्तराष्ट्रींव्यद्रावयत्पृतनांबाणपूगैः ॥ ६४ ॥ अथेंद्रसू
नुःकेशवप्रेरितेनरथेनशत्रून्विधमञ्छरौघैः॥ रथान्रणेपंचविंशत्सहस्रान्निनायवैवस्वतसादनाय ॥६५॥ तमन्वया
द्युयुधानःसुधन्वाविद्रावयन्धार्तराष्ट्रस्यसेनां ॥ तमभ्ययात्सौमदत्तिस्तयोश्चसुयुद्धमासीदतिभैरवास्त्रं ॥६६॥ पु
त्रान्दशास्याशुनिहत्यवीरःससात्यकेःसौमदत्तिःसकाशे ॥ समर्दयामासशरीरदारणैःशरैरुभौतौविरथौचचक्र
तुः॥६७॥ अथासिपाणिंयुयुधानमाशुमहासिहस्तेनचसौमदत्तिना ॥ आसादितंवीक्ष्यरथंस्वकीयमारोपयामा

ससुतोनिलस्य ॥ ६८ ॥ सुयोधनःसौमदत्तिंस्वकीयरथेव्यवस्थाप्यचभीमसेनात् ॥ अपाद्रवद्दासविर्भीष्ममाजौ
समाससादाशुमहेंद्रकल्पः ॥ ६९ ॥ उभौचतावस्त्रविदांप्रबर्हौशरैर्महाशीविषसन्निकाशैः ॥ ततक्षतुर्नाकसदांसम
क्षंमहाबलौसंयतिजातदर्पौ ॥ ७० ॥ स्वबाहुवीर्येणजितःसभीष्मःकिरीटिनालोकमहारथेन ॥ सेनामपाह
त्ययौनिशायामासादितायामथपांडवाश्च ॥ ७१ ॥ ततःपरेद्युःपुनरेवभीमभीष्मौपुरस्कृत्यसमीयतुस्ते ॥ से
नेतदासारथिहीनमाशुभीष्मंकृत्वामारुतिरभ्ययात्परान् ॥ ७२ ॥ निपातितास्तेनरथेभवाजिनःप्रदुद्रुवुश्चा
वशिष्टाःसमस्ताः ॥ दुर्योधनाद्येषुपराजितेषुभीष्मद्रोणद्रौणिपुरःसरेषु ॥७३॥ महागजस्थोभगदत्तआगादा
यन्बाणान्भीमसेनेऽमुचच्च ॥ तेनातिविद्धेभीमसेनेस्यपुत्रउद्यच्छमानंपितरंनिवार्य ॥ घटोत्कचोभ्यद्रवदाशु
वीरःस्वमाययाहस्तिचतुष्टयस्थः ॥ ७४ ॥ सवैष्णवास्त्रंभगदत्तसंस्थंविज्ञायविष्णोर्वरतोविशेषतः ॥ अ
मोघमन्यत्रहरेर्मरुत्सुतःपुत्रेयातेनस्वयमभ्यधावत् ॥ ७५ ॥ अनुग्रहादभ्यधिकादवध्यंजानन्नपिस्वंवासुदे
वस्यनित्यं ॥ तद्भक्तिवैशेष्यतएवतस्यसत्यंवाक्यंकर्तुमरिंनचागात् ॥ ७६ ॥ यदास्वपुत्रेणजितोभवेत्सकिं
स्वात्मनेत्येवतदाप्रवेत्तुं ॥ सविस्मृतास्त्रस्तुयदाभवेततदाभीमोभगदत्तंप्रयाति ॥ ७७ ॥ ऋतेभीमंचार्जुनं

नास्त्रमेषःप्रमुंचतीत्येवहिवेदभीमः ॥ ७८ ॥ चतुर्गजात्मोपरिगात्मकश्चघटोत्कचःसुप्रतीकंचतंच ॥ नानाप्र
हारैर्वितुदंश्चकारसंदिग्धजीवौजगतःसमक्षं ॥ ७९ ॥ गजार्तनादंतुनिशम्यभीष्ममुखाःसमापेतुरमुंचदृष्ट्वा ॥
महाकायंभीमममुष्यपृष्ठगोपंचवाय्वात्मजमत्रसन्भृशं ॥ ८० ॥ तेभीतभीताःपृतनापहारंकृत्वापजग्मुःशि
बिरायशीघ्रं ॥ ८१ ॥ दिनेपरेचैवपुनःसमेताःपरस्परंपांडवाःकौरवास्ते ॥ तत्रासदन्नागसुतासमुद्भवःपार्था
त्मजःशाकुनेयान्षडेकः ॥ ८२ ॥ तैःप्रासहस्तैःक्षतकायोतिरूढकोपःसखङ्गेनचकर्ततेषां ॥ शिरांसिवीरोबल
वानिरावान्भयंदधद्धार्तराष्ट्रेषुचोग्रं ॥ ८३ ॥ दृष्ट्वातमुग्रंधृतराष्ट्रपुत्रोदिदेशरक्षोलंबुसनामधेयं ॥ जह्यार्जुनिं
क्षिप्रमितिस्मतच्चसमासदन्नागसुतातनूजं ॥ ८४ ॥ तयोरभूद्युद्धमतीवदारुणंमायायुजोर्वीर्यवतोर्महाद्भुतं ॥
ससादिनोश्वान्सतुराक्षसोसृजत्तेपार्थपुत्रस्यचसादिनोहनन् ॥ ततस्त्वनंताकृतिमाप्तमार्जुनिंसुवर्णरूपोहन
दाशुराक्षसः ॥ ८५ ॥ हतंनिशम्यार्जुनिमुग्रपौरुषोननादकोपेनवृकोदरात्मजः ॥ चचालभूर्नानदतो
स्यरावतःससागरागेंद्रनगाभृशंतदा ॥ ८६ ॥ अलंबुसस्तंप्रसमीक्ष्यमारुतेःसुतंबलाढ्यंभयतःपराद्रवत् ॥
पराद्रवन्धार्तराष्ट्रस्यसेनाःसर्वास्तमाराथसुयोधनोनृपः ॥ ८७ ॥ सभीमपुत्रस्यजघानमंत्रिणोमहाबलां

श्चतुरोन्यांस्तथैव ॥ हतावशेषेषुचविद्रवत्सुघटोत्कचोभ्याहनदाशुतंनृपं ॥ ८८ ॥ समीड्यमानोयुधितेनरक्ष
साप्रवेशयामासशरंघटोत्कचे ॥ दृढाहतस्तेनतदाबलीयसाघटोत्कचःप्रव्यथितेंद्रियोभृशं ॥ तस्थौकथंचिद्भु
विपात्यमानःपुनःशरानप्यसृजत्सुयोधने ॥ ८९ ॥ चिरंप्रयुद्धौनृपराक्षसाधिपौपरस्पराजेयतनूरणाजिरे ॥
द्रोणादयोवीक्ष्यरिरक्षिषंतःसुयोधनंप्रापुरमित्रसाहाः ॥९०॥ सद्रोणशल्यौगुरुपुत्रगौतमौभूरिश्रवःकृतवर्मा
दिकांश्च ॥ ववर्षबाणैर्गगनंसमाश्रितोघटोत्कचःस्थूलतमैःसुवेगैः ॥ ९१ ॥ तमेकमग्र्यैरथिभिःपरिष्कृतंनि
रीक्ष्यभीमोभ्यगमत्समस्तान् ॥ द्रोणोत्रभीमप्रहितैःशरोत्तमैःसुपीडितःप्राप्तमूर्च्छःपपात ॥ ९२ ॥ द्रौणिंकृ
पाद्यान्ससुयोधनांश्चचकारभीमोविरथान्क्षणेन ॥ निवार्यमाणांस्तुवृकोदरेणघटोत्कचस्तान्प्रववर्षसायकैः
॥ ९३ ॥ तेनांबरस्थेनतरुप्रमाणैरभ्यर्दिताःकुरवःसायकौघैः ॥ भूमौचभीमेनशरौघपीडिताःपेतुर्नेदुःप्राद्रवं
श्चातिभीताः ॥ ९४ ॥ सर्वांश्चताञ्छिबिरंप्रापयित्वाविनाभीष्मंकौरवान्भीमसेनः ॥ घटोत्कचश्चानदतांम
हास्वनौनादेनलोकानभिपूरयंतौ ॥ ९५ ॥ दुर्योधनोथस्वजनैःसमेतःपुनःप्रायाद्रणभूमिंसभीष्मं ॥ जयो
पायंभैमसेनेरपृच्छत्स्वस्यैवसप्राहनतंव्रजेति ॥ ९६ ॥ प्राग्जोतिषंचैवघटोत्कचायसंप्रेषयामाससुरापगासु

तः ॥ संप्राप्यहैडिंबमयोधयद्बलीसचार्दयामाससकुंजरंतं ॥ ९७॥ तेनार्दितःप्राहिणोच्छूलमस्मैवियत्यवप्लुत्य
तदाघटोत्कचः ॥ प्रगृह्यशूलंप्रबभंजजानुमारोप्यदेवाजहृषुस्तदीक्ष्य ॥ ९८ ॥ तदासतस्यैवपदानुगान्नृपो
जघानतंमारुतिरभ्ययाद्रणे ॥ सप्राहिणोद्भीमसेनायवीरोगजंतमस्तंभयदाशुसायकैः ॥ ९९ ॥ संस्तंभितेबा
णवैरैस्तुनागेभीमस्याश्वान्सायकैरर्दयत्सः ॥ सोभ्यर्दिताश्वोथगदांप्रगृह्यहंतुंनृपंतंसगजंसमासदत् ॥ १०० ॥
सहंतुकामेनरुषाभिपन्नोभीमेनराजापुरतःपृष्ठतश्च॥कृष्णेनास्त्रंवैष्णवंतद्गृहीतुंसहार्जुनेनापययौसभीतः ॥१०१॥
तस्मिन्गतेभीमसेनार्जुनाभ्यांविद्रावितेराजसंघेसमस्ते ॥ भीष्मःसेनामपहृत्यापयातोदुर्योधनस्तांनिशिचोप
जग्मिवान् ॥ १०२ ॥ संश्रावितःक्रूरवचःसतेनचक्रेप्रतिज्ञांमृत्युभयंविहाय ॥ शक्त्याहनिष्यामिपरानिति
स्मचक्रेचतत्कर्मतथापरेद्युः ॥ १०३ ॥ तंशक्तितोयुयुधुर्धार्तराष्ट्रास्तेनार्दिताश्चेदिपांचालमात्स्याः ॥ पराद्रव
न्भीष्मबाणोरुभीताःसिंहार्दिताःक्षुद्रमृगाइवार्ताः ॥ १०४ ॥ संस्थाप्यतान्भीष्ममभिप्रयांतमलंबुसोवारयत्पा
र्थसूनुं ॥ विजित्यतंकेशवभागिनेयोभीष्मंययौधार्तराष्ट्रोमुमार ॥ १०५ ॥ तद्युद्धमासीन्नृपपार्थपुत्रयोर्वि
चित्रमत्यद्भुतरूपमुग्रं ॥ समंचिरंतत्रधनुश्चकर्तध्वजंचराजासहसाभिमन्योः ॥ १०६॥ अथैनमुग्रैश्चशरैर्ववर्षसू

तंचतस्याशुजघानवीरः ॥ तदासदद्भीमसेनोनृपंतंजघानचाश्वान्धृतराष्ट्रजस्य ॥ १०७ ॥ द्रोणोद्रौणिर्भगद
त्तःकृपश्चसचित्रसेनाअभ्ययुर्भीमसेनं ॥ सर्वांश्चतान्विमुखीकृत्यभीमःसचित्रसेनायगदांसमाददे ॥ १०८ ॥
तामुद्यतांवीक्ष्यपराद्रवंस्तेसचित्रसेनश्चरथादवप्लुतः ॥ संचूर्णितोगदयातद्रथश्चतज्जीवनेनोद्धृषिताश्चकौरवाः
॥ १०९ ॥ भीष्मस्तुपांचालकरूशचेदिष्वहन्सहस्राणिचतुर्दशोग्रः ॥ रथप्रबर्हानतितिग्मतेजाविद्रावयामा
सपरानवीनिव ॥ ११० ॥ विद्राव्यसर्वामपिपांडुसेनांविश्राव्यलोकेषुचकीर्तिमात्मनः ॥ सेनामपाहृत्यययौ
निशागमेसंस्तूयमानोधृतराष्ट्रपुत्रैः ॥ १११ ॥ द्रोणोविराटस्यपुरोनिहत्यशंखंसुतंतस्यविजित्यतंच ॥ विद्रा
व्यसेनामपिपांडवानांययौनदीजेनसहैवहृष्टः ॥ ११२ ॥ भीमार्जुनावपिशत्रून्निहत्यविद्राव्यसर्वांश्चयुधिप्रवी
रान् ॥ युधिष्ठिरेणापहृतेस्वसैन्येभीतेनभीष्माच्छिबिरंप्रजग्मतुः ॥ ११३ ॥ युधिष्ठिरोभीष्मपराक्रमेणभीतो
भीष्मंस्ववधोपायमेव ॥ प्रष्टुंययौनिशिकृष्णोनुजाश्चतस्यान्वयुस्तंसपितामहोयत् ॥ ११४ ॥ भीमार्जुनौश
क्नुवंतावपिस्मनर्तेऽनुज्ञांहंतुमिमंसमैच्छतां ॥ पूज्योयतोभीष्मउदारकर्माकृष्णोप्यायात्तेनहिपांडवार्थे ॥११५॥
प्राप्यानुज्ञांभीष्मतस्तेवधायशिखंडिनंतद्वचसाग्रयायिनं ॥ कृत्वापरेद्युर्युधयेविनिर्गताभीष्मंपुरस्कृत्यतथाप

रेपि ॥ ११६ ॥ शिखंडिनोरक्षकःफल्गुनोभूद्भीष्मस्यदुःशासनआसचाग्रे ॥ अन्येचसर्वेंजुगुपुर्भीष्ममेवन्यवा
रयन्भीमसेनादयस्तान् ॥ ११७ ॥ भीष्माययांतंयुयुधानमाजौन्यवारयद्राक्षसोलंबुसोथ ॥ तंवज्रकल्पैस्तुद
न्वृष्णिवीरःशरैःसमायामसृजत्तदोग्रां ॥ ११८ ॥ अस्त्रेणमायामपनुद्यवीरोव्यद्रावयद्राक्षसंसात्यकिस्तं ॥ त
स्मिन्गतेयुयुधानोरथेनययौभीष्मंपार्थमन्वेवधन्वी ॥ ११९ ॥ द्रोणोद्रौणिर्धार्तराष्ट्रस्यराजाभूरिश्रवाभगदत्तः
कृपश्च ॥ शल्योबाह्लीकःकृतवर्मासुशर्मासर्वांश्चसेनावारितावायुजेन ॥ १२० ॥ सतान्मुहुर्विरथीकृत्यवीरः
प्राग्जोतिषंसगजंद्रावयित्वा ॥ न्यवारयत्फल्गुनंयोद्धुकामंपार्थश्चदेवव्रतमाससाद ॥ १२१ ॥ युधिष्ठिरंभी
ष्ममभिप्रयांतंमाद्रीसुताभ्यांसहितंनृवीरं ॥ न्यवारयच्छकुनिःसादिनांचयुतोयुतेनैववराश्वगेन ॥ १२२ ॥ ता
न्सादिनोश्वाश्चनिहत्यसर्वान्विजित्यतंशकुनिंपांडवास्ते ॥ प्रापुर्भीष्मंद्रौपदेयाश्चसर्वेतथाविराटद्रुपदौकुंतिभो
जः ॥ १२३ ॥ धृष्टद्युम्नंभीष्ममभिप्रयांतंन्यवारयत्सैंधवस्तंसबाणैः ॥ हताश्वसूतंसगणंद्रावयित्वासमासद
द्भीष्ममेवाशुवीरः ॥ १२४ ॥ गुप्तोथपार्थेनरणेशिखंडीभीष्मंसमासाद्यशरैरताडयत् ॥ भीष्मस्त्रीत्वंतस्यजान
न्नतस्मैमुमोचबाणान्सतुतंतुतोद ॥ १२५ ॥ शिखंडिनंवारयामासबाणैर्दुर्मर्षणोऽमर्षणविह्वलेक्षणः ॥ नात्ये

तुमेनमशकच्छिखंडीदुःशासनःपार्थमवारयत्तदा ॥ १२६ ॥ सलोकवीरोपिदुरात्मनामुनारुद्धोशकन्नैनमती
त्ययातुं ॥ भीष्मंपार्थःसायकाश्चास्यतास्मिन्ससञ्जिरेपर्वतेष्वप्यसक्ताः ॥ १२७ ॥ अमर्षयुक्तौचिरमेववी
रावयुध्यतामर्जुनधार्तराष्ट्रौ ॥ समंतदासीन्महदद्भुतंचदिवौकसांपश्यतांभूभृतांच ॥ १२८ ॥ तदावि
राटद्रुपदौकुंतिभोजंकृष्णासुतान्कैकयांश्चेकितानं ॥ भूरिःश्रवाःसोमदत्तोविकर्णःसकैकयावारयामासुरुच्चैः
॥ १२९ ॥ जित्वैवतांस्तेभिययुश्चभीष्मंतदार्जुनोतीत्यदुःशासनंच ॥ भीष्मंशरैराच्छेदरिप्रमाथिभिःशिखं
डिनंधार्तराष्ट्राद्विमुच्य ॥ १३० ॥ सतैःसमस्तैर्बहुभिःशस्त्रपूगैर्भृशंमर्मस्वर्धितश्चापमुक्तैः ॥ शरैःसमस्ता
न्विरथांश्चकारशैनेयपांचालयुधिष्ठिराद्यान् ॥ १३१ ॥ सचेदिपांचालकरूशमुख्यान्रथोदारान्पंचविंशत्सह
स्रान् ॥ संप्रेषयामासयमायबाणैर्युगांतकालाग्निरिवप्रवृद्धः ॥ १३२ ॥ निरीक्ष्यतंसूर्यमिवातपंतंसं
चोदितोवासुदेवेनपार्थः ॥ चिच्छेदतत्कार्मुकंलोकवीरोरणेर्धचंद्रेणसचान्यदाददे ॥ १३३ ॥ चिच्छे
दतच्चैवमष्टौधनूंषिशक्तिंचचर्मासिवरंपराणि ॥ धनूंषिदत्तानिनृभिर्नृपस्यसर्वाणिचिच्छेदसपाकशासनिः
॥ १३४ ॥ ततःशरैःसूर्यकरप्रकाशैर्विव्याधसर्वैपियुधिष्ठिराद्याः ॥ तैरर्दितोन्यपतद्भूतलेसप्राणान्दधारा

पितथोत्तरायणात् ॥ १३५ ॥ निपातितेस्मिन्मारुतिर्द्रोणमुख्यान्विद्राव्यतत्रागमदाशुतेपि ॥ तदायुधानि
प्रणिधायवीराःपार्थाःपरेचैनमुपासदन्स्म ॥ १३६ ॥ प्रणम्यतंतद्वचनात्समीयुस्तस्मिन्दिनेशिबिराण्येवस
र्वे ॥ परेदिनेसर्वएवोपतस्थुर्भीष्मंयदूनांपतिनासहैव ॥ १३७ ॥ सपूर्वदिवसेपार्थदत्तबाणोपबर्हणः ॥ तदा
पितृट्परीतात्मायोग्यंपेयमयाचत ॥ १३८ ॥ धार्तराष्ट्रैरविज्ञातंतदाविज्ञायवासविः ॥ वारुणास्त्रेणभित्त्वा
सभुविवारिसुगंधिच ॥ ऊर्ध्वधाराममधादास्येतर्पितोनेनसोवदत् ॥ १३९ ॥ यादृश्यस्त्वज्ञतापार्थेर्दृष्टात्रकुरु
नंदनाः ॥ यादृग्बाहुबलंभीमेसंयुगेषुपुनःपुनः ॥ १४० ॥ यादृशंचैवमाहात्म्यमनंतमजरंहरेः ॥ विज्ञातं
सर्वलोकस्यसभायांदृष्टमेवच ॥ १४१ ॥ उपारमततद्युद्धंसुखिनःसंतुभूमिपाः ॥ यथोचितंविभक्तांचभुङ्
ध्वंभूपाःसदाभुवं ॥ १४२ ॥ इत्युक्तःसययौतूष्णींधार्तराष्ट्रःस्वकंगृहं ॥ व्यासदत्तोरुविज्ञानात्संजयादखिलं
पिता ॥ १४३ ॥ श्रुत्वातदापर्यतप्यन्पांडवाःकृष्णदेवताः ॥ मुमुदुःशिबिरंप्राप्यसर्वेकृष्णानुमोदिताः ॥
॥ १४४ ॥ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेभीष्मपातोनाम
पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ॥ ॥

हरिःॐअथाखिलानांपृथिवीपतीनामाचार्यमग्र्यंरथिनांसुविद्यं ॥ रामस्यविश्वाधिपतेःसुशिष्यंचक्रेचमूपं
धृतराष्ट्रपुत्रः ॥ १ ॥ कर्णोपिभीष्मानुमतोधनुष्मान्युद्धोद्यतोभूत्तदसत्कृतःपुरा ॥ तस्मिंस्थितेनात्तधनुस्त
दैवरथंसमास्थायगुरुंसमन्वयात् ॥ २ ॥ द्रोणोवृतोधार्तराष्ट्रेणधर्मसुतग्रहेतेनकृतेप्रतिश्रवे ॥ ज्ञात्वायत्ताःपांड
वास्तंसमीयुर्युद्धायतत्राभवदुग्रयुद्धं ॥ ३ ॥ पतत्रिभिस्तत्रदुधावशात्रवान्द्रोणोधनुर्मंडलमंत्रनिःसृतैः ॥ त
माससादाशुवृकोदरोनदंस्तमासदन्द्रौणिकृपौचमद्रराट् ॥ ४ ॥ सतान्विधूयाभ्यपतद्रणेग्रणीर्द्रोणंतमन्वा
र्जुनिरभ्ययात्परान् ॥ ववारतंमद्रपतिस्तयोरभूद्रणोमहांस्तत्रगदांसमाददे ॥ शल्योथभीमोभिययौगदाधर
स्तमेतयोरत्रबभूवसंगरः ॥ ५ ॥ उभावजेयौगदिनावनुत्तमावतुल्यवीर्यौप्रवरौबलीयसां ॥ विचेरतुश्चित्रतमं
प्रपश्यतांमनोहरंतावभिनर्दमानौ ॥ ६ ॥ गदाप्रपातांकितवज्रगात्रौददर्शलोकोखिलएवतौरणे ॥ गदा
भिघातेनवृकोदरस्यविचेतनःप्रापतदत्रमद्रराट् ॥ ७ ॥ भीमोपिकोपात्प्रचलत्पदःक्षितौनिधायजानुंसहसो
त्थितःक्षणात् ॥ ८ ॥ विचेतनंपतितंमद्रराजंविलोक्यभीमंचतमाह्वयंतं ॥ रथंसमारोप्यजनस्यपश्यतःपुरश्च
भीमस्यकृपोपजग्मिवान् ॥ ९ ॥ विजित्यमद्राधिपमोजसारिहानदन्रथंप्राप्यनिजंसमारुतिः ॥ व्यद्रावयद्बा

णगणैःपरेषामनीकिनींद्रोणसमक्षमेव ॥ १० ॥ विद्रावयत्याशुकुरून्वृकोदरेविधूयसौभद्रमुखान्ससात्यकी
न् ॥ द्रोणोभिपेदेनृपतिंगृहीतुंतमाससादाशुधनंजयोरथी ॥ ११ ॥ सवासुदेवेप्रयतेरथेस्थितःशरैःशरीरांत
करैःसमंततः ॥ निहत्यनागाश्वरथान्प्रवर्तयन्नदृश्यताश्वेवचशोणितापगाः ॥ १२ ॥ निहन्यमानासुकिरी
टिनाचमूष्वारक्षितेधर्मसुतेतथापदः ॥ चमूंचभीमार्ज्जुनबाणभग्नांद्रोणोपहृत्यापययौनिशागमे ॥ १३ ॥ स
धार्तराष्ट्रेणयुधिष्ठिराग्रहात्संश्रावितःक्रूरवचोनिशायां ॥ जगादद्दूरंसमराद्विनीयतांपार्थस्ततोधर्मसुतंग्रहीष्ये
॥ १४ ॥ ततःसुशर्मासहितोमहारथैःसंशप्तकैर्दूरतरंप्रणेतुं ॥ युद्धायभीमानुजमाशुकृष्टोदुर्योधनेनोमितिसो
प्यवादीत् ॥ १५ ॥ समाह्वयामासुरथोर्ज्जुनंतेप्रातर्हुताशस्यदिशंरणाय ॥ आयोधयत्तान्सचतत्रगत्वाभीमो
गजानीकमथात्रचावधीत् ॥ १६ ॥ निहन्यमानेषुगजेषुसर्वशोविद्राव्यमाणेष्वखिलेषुराजसु ॥ प्राग्जोतिषो
धार्तराष्ट्रार्थितस्तंसमागमत्सुप्रतीकेनधन्वी ॥ १७ ॥ विभीषिताःसुप्रतीकेनभीमहयानतस्थुस्तदनुस्मसात्य
किः ॥ सौभद्रमुख्याश्चगजंतमभ्ययुश्चिक्षेपतेषांसरथानथांबरे ॥ १८ ॥ शैनेयपूर्वेषुरथोज्झितेषुभूमाववप्लुत्य
कथंचिदेव ॥ स्थितेषुभीमेचविभीषिताश्वान्संयम्ययुध्यत्यपिकृष्णऐक्षत् ॥ १९ ॥ संक्लेशितोवैष्णवास्त्रंविसुं

चेत्प्राग्जोतिषोभीमसेनेनततोहं ॥ याम्यर्ज्जुनेनैवतदस्त्रमात्मनःस्वीकर्तुमन्येनवरादधार्यं ॥ २० ॥ इतिस्मसं
चिंत्यसहार्ज्जुनेनतत्रायययावथपार्थंत्रिगर्ताः ॥ न्यवारयंस्त्वाष्ट्रमस्त्रंसतेषुव्यवासृजन्मोहनायाशुवीरः ॥ २१ ॥
तदस्त्रवीर्येणविमोहितास्तेपरस्परंकृष्णपार्थावितिस्म ॥ जघ्नुस्तदावासविस्तान्विसृज्यप्राग्जोतिषंहंतुमिवाभ्य
याद्रुतं ॥ २२ ॥ विसृज्यभीमंसचपार्थमेवययौगजस्कंधगतोगजंतं ॥ संचोदयामासरथायतस्यचक्रेपसव्यं
हरिरेनमाशु ॥ २३ ॥ मनोजवेनैवरथेपरेणसंभ्राम्यमाणेनतुतंगजःसः ॥ प्राप्तंशशाकाथशरैःसुतीक्ष्णैरभ्यर्द
यामासनृपंसवासविः ॥ २४ ॥ अस्त्रैश्चशस्त्रैःसुचिरंनृवीरावयुध्यतांतौबलिनांप्रबर्हौ ॥ अथोचकर्तास्यधनुः
सपार्थःसवैष्णवास्त्रंचतदांकुशेकरोत् ॥ २५ ॥ तस्मिन्नस्त्रेतेनतदाप्रमुक्तेदधारतद्वासुदेवोमितौजाः ॥ तदंस
देशेस्यतुवैजयंतीबभूवमालाखिललोकभर्तुः ॥ २६ ॥ दृष्ट्वैवतद्धारितमच्युतेनपार्थःकिमर्थंविधृतंत्वयेति ॥
ऊचेतमाहाशुजगन्निवासोमयाखिलंधार्यतेसर्वदैव ॥ २७ ॥ नमादृशोन्योस्तिकुतःपरोमत्सोहंचतुर्धाजगतो
हिताय ॥ स्थितोस्मिमोक्षप्रलयस्थितीनांसृष्टेश्चकर्ताक्रमशःस्वमूर्तिभिः ॥ सवासुदेवादिचतुःस्वरूपःस्थितो
निरुद्धोहृदिचाखिलस्य ॥२८॥ सएवचक्रोडतनुःपुराहंभूमिप्रियार्थंनरकायचादां ॥ अस्त्रंमदीयंवरमस्यचादा

मवध्यतांयावदस्त्रंससूनोः॥२९॥ अस्त्रस्यचान्योनतुकश्चिदस्तियोऽवध्यएतस्यकुतश्चमत्तः॥ इतिस्मतेनैवमया
धृतंतदस्त्रंतदेनंजहिचास्त्रहीनं॥३०॥इत्युक्तमाकर्ण्यसकेशवेनसंमंत्र्यबाणंहृदयेमुमोच ॥ प्राग्जोतिषस्यापरमु
त्तमंशरंगजेंद्रकुंभस्थलआश्वमज्जयत्॥३१॥उभौचतौपेततुरद्रिसन्निभौमहेंद्रवज्राभिहताविवाशु ॥ निहत्यतौवा
सविरुग्रपौरुषौमुमोदसाधुस्वजनाभिपूजितः॥३२॥अथाचलंवृषभंचैवहत्वाकनीयसौशकुनेस्तंचबाणैः॥विव्या
धमायामसृजत्सतांचविज्ञानास्त्रेणाशुनाशायचक्रे ॥ ३३ ॥ सनष्टमायःप्राद्रवत्पापकर्माततःपार्थःशरपूगैश्चमूं
तां॥ विद्रावयामासतदागुरोःसुतोमाहिष्मतीपतिमाजौजघान ॥३४॥ तदाभीमस्तस्यनिहत्यवाहान्व्यद्रावय
द्धार्तराष्ट्रींचमूंच॥ भीमार्जुनाभ्यांहन्यमानांचमूंतांदृष्ट्वाद्रोणःक्षिप्रमपाजहार ॥३५॥ प्राग्जोतिषेनिहतेचाग्रहा
च्चयुधिष्ठिरस्यातिविषण्णरूपः ॥ दुर्योधनोश्रावयद्दीनवाक्यान्यत्रद्रोणःसोपिनृपंजगाद ॥ ३६ ॥ पार्थेगते
श्वोनृपतिंग्रहीष्येनिहन्मिवातत्सदृशंतदीयं ॥ इतिप्रतिज्ञांसविधायभूयःप्रातर्ययौयुद्धमाकांक्षमाणः॥३७॥
पद्मव्यूहंव्यूह्यपरैरभेद्यंवराद्धिष्णोस्तस्यमंत्रंचजप्त्वा॥ पार्थाश्चतंप्रापुरुक्तेर्जुनेनसंशप्तकैर्युयुधेसोपिवीरः॥३८॥
पार्थाव्यूहंचतंप्राप्यनाशकन्भेत्तुमुद्यताः ॥ ३९ ॥ जानंश्चप्रतिभायोगात्काम्यंनैवाजपन्मनुं ॥ भीमोयुधि

ष्ठिरस्तत्रतज्ज्ञंसौभद्रमब्रवीत् ॥ भिंधिव्यूहमिमंतातवयंत्वामनुयामहे ॥ ४० ॥ सएवमुक्तोरथिनांप्रबर्होविवेश
भित्त्वाद्विषतांचमूंतां ॥ अन्वेवतंवायुसुतादयश्चविवक्षवःसैंधवेनैवरुद्धाः ॥ ४१ ॥ वरेणरुद्रस्यनिरुध्यमानो
जयद्रथेनात्रवृकोदरस्तु ॥ विष्णोरभीष्टंवधमार्जुनेस्तदाविज्ञायशक्तोपिनचात्यवर्तत ॥ ४२ ॥ जयद्रथस्थेनवृ
षध्वजेनप्रयुध्यमानेषुवृकोदरादिषु ॥ प्रविश्यवीरःसधनंजयात्मजोविलोडयामासपरोरुसेनां ॥ ४३ ॥ सद्रो
णदुर्योधनकर्णशल्यद्रौण्यग्रणीभिःकृतवर्मयुक्तैः ॥ रुद्धश्चचारारिबलेष्वभीतःशिरांसिकृंतंस्तदनुव्रतानां ॥ ४४ ॥
सलक्षणंराजसुतंप्रसह्यपितुःसमीपेनयदाशुमृत्यवे ॥ बृहद्बलंचोत्तमवीर्यकर्मावरंरथानामयुतंचपत्रिभिः ॥ ४५ ॥
द्रोणादयस्तंहरिकोपभीताःप्रत्यक्षतोहंतुमशक्नुवंतः ॥ संमंत्र्यकर्णंपुरतोनिधायचक्रुर्विचापाश्वरथंक्षणेन ॥
॥ ४६ ॥ कर्णोधनुस्तस्यकृपश्चसारथिंद्रोणोहयानाशुविधूयसायकैः ॥ सचर्मखड्गंरथचक्रमस्यप्रगृह्यहस्तस्थि
तमेवचक्रुः ॥ ४७ ॥ भीतेषुकृष्णादथतद्वधायतेष्वाससादाशुगदायुधंगदी ॥ दौःशासनिस्तौयुगपच्चमम्रतु
र्गदाभिघातेनमिथोतिपौरुषौ ॥ ४८ ॥ तस्मिन्हतेशत्रुरवंनिशम्यहर्षोद्भवंमारुतिरुग्रविक्रमः ॥ विजित्यसर्वा
नपिसैंधवादीन्युधिष्ठिरस्यानुमतेन्यषीदत् ॥ ४९ ॥ व्यासस्तदातानमितात्मवैभवोयुधिष्ठिरादीन्ग्लपितान

बोधयत् ॥ विजित्यसंशप्तकपूगमुग्रोनिशागमेवासविरापसाच्युतः ॥ ५० ॥ निशम्यपुत्रस्यवधंभृशार्तःप्रति
श्रवंसोथचकारवीरः ॥ जयद्रथस्यैववधेनिशायांस्वप्नेनयत्तंगिरिशांतिकंहरिः ॥ ५१ ॥ स्वयमेवाखिलजगद्र
क्षाद्यमितशक्तिमान् ॥ अप्यच्युतोगुरुद्वाराप्रसादकृदहंत्विति ॥ ५२ ॥ ज्ञापयन्फल्गुनस्यास्त्रगुरुंगिरिशमं
जसा ॥ प्रापयित्वैनमेवैतत्प्रसादादस्त्रमुल्बणं ॥ चक्रेतदर्थमेवास्यचक्रेरक्षांतदात्मिकां ॥ ५३ ॥ सांत्वयि
त्वासुभद्रांचगत्वोपप्लाव्यमच्युतः ॥ योजयित्वारथंप्रातःसार्जुनोयोद्धुमभ्ययात् ॥ ५४ ॥ श्रुत्वाप्रतिज्ञांपुरु
हूतसूनोर्दुर्योधनेनार्थितःसिंधुराजं ॥ त्रातास्म्यहंसर्वथेतिप्रतिज्ञांकृत्वाद्रोणोव्यूहमभेद्यमातनोत् ॥ ५५ ॥
सदिव्यमग्र्यंशकटाब्जचक्रंकृत्वास्वयंव्यूहमुखेव्यवस्थितः ॥ पृष्ठेकर्णद्रौणिकृपैःसशल्यैर्जयद्रथंगुप्तमधात्परैश्च
॥ ५६ ॥ अथार्जुनोदिव्यरथोपरिस्थितःसुरक्षितःकेशवेनाव्ययेन ॥ विजित्यदुर्मर्षणमग्रतोभ्ययाद्द्रोणंसुधन्वा
गुरुमुग्रपौरुषः ॥ ५७ ॥ प्रदक्षिणीकृत्यतमाश्वगात्ततःकालात्ययंत्वेवविशंकमानः ॥ रथंमनोवेगमथानयद्ध
रिर्यथाशराःपेतुरमुष्यपृष्ठतः ॥ ५८ ॥ विजित्यहार्दिक्यमथाप्रयत्नतःसइंद्रसूनुःप्रविवेशतद्बलं ॥ विलोडया
मासचसायकोत्तमैर्यथागजेंद्रोनलिनींबलोद्धतः ॥ ५९ ॥ सउच्चकाशेतिरथोरथोत्तमेसवासुदेवोहरिणायथें

द्रः ॥ चकर्तचोग्रोद्विषतांशिरांसिशरैःशरीरांतकरैःसमंततः ॥ ६० ॥ दृढायुमच्युतायुंचहत्वाविंदानुविंदकौ ॥
शराभ्यांप्रेषयामासयमायविजयोयुधि ॥ ६१ ॥ सुदक्षिणंचकांभोजंनिहत्यांबष्ठमेवच ॥ श्रुतायुधंनदीजातं
वरुणादाससादह ॥ ६२ ॥ यस्यादाद्वरुणोदिव्याममोघांमहतींगदां ॥ सतुतेनशरैस्तीक्ष्णैरर्पितोविरथंक्षणात्
॥ ६३ ॥ चकारपार्थस्यरथमारुह्यारिधरायतां ॥ गदांचिक्षेपसातस्यवारुणेःशिरएवतु ॥ बिभेदशतधाशी
र्णमस्तिष्कःसोपतद्भुवि ॥ ६४ ॥ अयुध्यंतंस्वगदयायदिताडयसिस्वयं ॥ तयाविशीर्णमस्तिष्कोभविष्यसि
नसंशयः ॥ ६५ ॥ अमोघाचान्यथासेयंगदातवभविष्यति ॥ ६६ ॥ इत्यब्रवीत्तंवरुणःपुरातेनसकेशवे ॥ अ
युध्यतिगदाक्षेपात्तयाशीर्णशिराअभूत् ॥६७॥ हतेषुवीरेषुनिजेषुसंघशोविद्रावितेष्वाकुलितेचसैन्ये ॥ दुर्यो
धनोद्रोणमुपेत्यदीनमुवाचहापार्थउपेक्षितस्त्वया ॥६८॥ इतीरितोभेद्यममुष्यवर्मबध्वामहामंत्रबलात्सविप्रः ॥
जगादयेनैवबलेनपार्थैर्विरुध्यसेतेनहियाहिफल्गुनं ॥ ६९ ॥ इतीरितोधार्तराष्ट्रःसचापमादायसौवर्णरथोपरि
स्थितः ॥ जगामपार्थंतमवारयच्चशरैरनेकैरनलप्रकाशैः ॥ ७० ॥ विव्याधपार्थोपितमुग्रवेगैःशरैर्नतेतस्यचवर्म
भेदनं ॥ चक्रुस्ततोवासविर्दिव्यमस्त्रंतद्वर्मभेदायसमाददेरुषा ॥ ७१ ॥ संधीयमानंतुगुरोःसुतस्तच्चिच्छेदपार्थोथ

सुयोधनाश्वान् ॥ हत्वातलेविध्यदथैनमुग्रैर्द्रौणिःशरैःपार्थमवारयद्युधि ॥७२॥ सद्रौणिकर्णप्रमुखैर्धनंजयोयुयो
धतेचैनमवारयञ्छरैः ॥ बभूवयुद्धंतदतुल्यमद्भुतंजयद्रथार्थेद्भुतवीर्यकर्मणां॥७३॥पार्थेप्रविष्टेकुरुसैन्यमध्यंद्रोणो
विशत्पांडवसैन्यमाशु ॥ सतद्रथानीकमुदारवेगैःशरैर्विधूयन्यहनच्चवीरान् ॥ ७४ ॥ सवीरवर्यःस्थविरोपियूनां
युवेवमध्येप्रचचारधान्विना ॥ प्रतापयन्वीरशिरांसिबाणैर्युधिष्ठिरंचासददुग्रवीर्यः ॥ ७५ ॥ नृपग्रहेच्छुंतमवेत्य
सत्यजिन्न्यवारयद्रौपदिराशुवीर्यवान् ॥ निवारितस्तेनशिरःशरेणचकर्तपांचालसुतस्यविप्रः ॥७६॥ निहत्यतं
वीरतमोरणोत्कटंयुधिष्ठिरंबाणगणैःसमर्दयत् ॥ ७७ ॥ स्वशक्तितस्तेनविधायसंगरंनिरायुधोव्यश्वरथःकृतःक्ष
णात्॥सऊर्ध्वबाहुर्भुविसंस्थितोपिगृहीतुमाजौगुरुणाभिपन्नः॥माद्रीसुतस्यावरजस्ययानमारुह्यवेगादपजग्मि
वांस्ततः॥७८॥द्रोणंततःशैशुपालिःसपुत्रोजारासंधिःकाशिराजःसशैब्यः ॥ समासदन्कैकयाश्चैवपंचसमर्दय
न्बाणगणैश्चसर्वशः ॥७९॥सतान्क्रमेणैवनिकृत्तकंधराञ्छरोत्तमैस्तत्रविधायविप्रः॥निनायलोकंपरमर्कमंडलं
व्रजंतिनिर्भिद्ययमूर्ध्वरेतसः॥८०॥विधूयमानेगुरुणोरुसैन्येपृथासुतानांपृतनाःपरेषां॥प्रायोरणेमारुतसूनुनैव
हतप्रवीरामृदिताःपराद्रवन् ॥ ८१ ॥ अलंबुसोनामतदैवराक्षसःसमासदन्मारुतिमुग्रपौरुषं ॥ सपीडितस्ते

नशरैःसुतेजनैःक्षणाददृश्यत्वमवापमायया ॥ ८२ ॥ सोदृश्यरूपोनुचरानपीडयद्भीमस्यतद्वीक्ष्यचुकोपमारु
तिः ॥ अस्त्रज्ञतामात्मनिकेशवाज्ञयासंदर्शयन्नागतधर्मसंकटः ॥ ८३ ॥ त्वाष्ट्रास्त्रमादत्तसकाम्यकर्महीनो
पिभीमस्ततउत्थिताःशराः ॥ तेबाणवर्यास्तददृश्यवेधिनोरक्षोविदार्याविविशुर्धरातलं ॥ ८४ ॥ तद्धन्यमा
नंप्रविहायभीममपाद्रवद्दूरतरंसुभीतं ॥ ततस्तुभीमोद्विषतांवरूथिनींविद्रावयामासशरैःसुमुक्तैः ॥ ८५ ॥ त
दैवकृष्णातनयाःसमेताजघ्नुःशलंसंयतिसौमदत्तिं ॥ अलंबुसंप्रापतदाघटोत्कचःपरस्परंतौरथिनावयुध्यतां
॥ ८६ ॥ घटोत्कचस्तंविरथंविधायस्वस्थंस्वएवाभियुयोधसंस्थितः ॥ ततस्तुतंभीमसुतोनिगृह्यनिपात्यभूमौप्र
ददौप्रहारं ॥ ८७ ॥ पदाशिरस्येवसपिष्टमस्तकोममारमध्येपृथिवीपतीनां ॥ तस्मिन्हतेभैमसेनिःकुरूणांव्य
द्रावयद्रथबृंदंसमंतात् ॥ ८८ ॥ तदाऽऽसदत्कृतवर्मारथेनसेनांपांडूनांशरवर्षंप्रमुंचन् ॥ ददौवरंतस्यहिपूर्वम
च्युतःप्रीतःस्तुत्यासर्वजयंमुहूर्ते ॥ ८९ ॥ सतेनपांचालगणान्विजिग्येयमौचभीमस्यपुरोथतंच ॥ विव्याध
बाणेनसवासुदेववरंविजानन्नतदासमभ्ययात् ॥ ९० ॥ विनैववृष्णीन्विजयेवरोयदमुष्यतेनास्यहयान्ससात्य
किः ॥ निहत्यबाणैरतुदत्सयानमन्यत्समास्थायततोपजग्मिवान् ॥ ९१ ॥ तदाहरिःपांचजन्यंसुघोषमापूर

यामासजयेभियुध्यति ॥ कर्णादिभिर्द्रौणिमुखैरिपूणांबलप्रहाणायपरःपरेभ्यः ॥ ९२ ॥ सपांचजन्योच्युत
वक्रवायुनाभृशंसुपूर्णोदरनिःसृतध्वनिः ॥ जगद्विरिंचेशसुरेंद्रपूर्वकंप्रकंपयामासयुगात्ययेयथा ॥ ९३ ॥ गां
डीवघोषेचतदाभिभूतेयुधिष्ठिरोभीतभीतस्तदैत्य ॥ शैनेयमूचेपरसैन्यमग्नेपार्थेस्वयंयुध्यतिकेशवःस्म ॥ ९४ ॥
नश्रूयतेगांडिवस्याद्यघोषःसंश्रूयतेपांचजन्यस्यरावः ॥ तद्याहिजानीहितमद्यपार्थंयदिस्मजीवत्यसहायएषः
॥ ९५ ॥ इतीरितःसात्यकिरत्रविप्रान्संपूज्यवित्तैःपरमाशिषश्च ॥ जयायतेभ्यःप्रतिगृह्यसेनामुखंययौभीम
सेनानुयातः ॥ ९६ ॥ भीमस्तुसेनामुखमाशुभित्त्वाप्रावेशयद्युयुधानंचमूंतां ॥ सयुध्यमानोगुरुणाभ्युपेक्षि
तःसूतंनिहत्यद्रावयामासचाश्वान् ॥ ९७ ॥ बलंविवृद्धंचतदास्यसात्यकेर्विप्राशीर्भिःकृष्णवरादपिस्म ॥ ब
लस्यवृद्धिर्हिपुरास्यदत्ताकृष्णेनतुष्टेनदिनेहितस्मिन् ॥ ९८ ॥ ततोविवृद्धोरुबलात्ससात्यकिःसंस्थाप्यभीमं
प्रययौरथेन ॥ तंबाणवर्षैःपृतनांसमंतान्निघ्नंतमाजौहृदिकात्मजोभ्ययात् ॥ ९९ ॥ तयोरभूद्युद्धमतीवदारुणं
तत्राकरोत्तंविरथंससात्यकिः ॥ विजित्यतंसात्यकिरुग्रधन्वाययावतीत्यैवशिरांसियूनां ॥ १०० ॥ कृतञ्छरै
स्तंजलसंधआगमद्रणेगजस्कंधगतोभियोद्धुं॥निवारयंतंतमसह्यविक्रमंनिहत्यबाणैःसमरेससात्यकिः ॥१०१॥

विलोडयामासबलंकुरूणानिघ्नन्गजस्यंदनवाजिपत्तिनः ॥ १०२ ॥ सपार्वतेयांश्चशिलाभिवर्षिणोनिहत्यवि
द्राव्यचसर्वसैनिकान् ॥ समासदत्केशवफल्गुनौचबलीतमाराथचयूपकेतुः ॥ १०३ ॥ तयोरभूद्युद्धमतीवघो
रंचिरंविचित्रंचमहद्भिभीषं ॥ १०४ ॥ परस्परंतौतुरगान्निहत्यनिपात्यसूतौधनुषीनिकृत्त्य ॥ समीयतुश्चर्मवरा
सिधारिणौविचित्रमार्गानपिदर्शयंतौ ॥ १०५ ॥ ससौमदत्तिर्भुविसात्यकिंरणेनिपात्यकेशेषुचसंप्रगृह्य ॥
पदास्यवक्षस्यधिरुह्यखड्गमुदग्रहीदाशुशिरोपहर्तुं ॥ १०६ ॥ तद्वासुदेवस्तुनिरीक्ष्यविश्वतश्चक्षुर्जगादाशुधनं
जयंरणे ॥ त्रायस्वशैनेयमितिस्मसोपिभल्लेनचिच्छेदभुजंपरस्य ॥ १०७ ॥ सतेनचोत्कृत्तसखड्गबाहुर्विनिं
द्यपार्थंनिषसादभूमौ ॥ प्रायोपविष्टःशरसंस्तरेहरिंध्यायन्विनिंदन्नसुरप्रवेशात् ॥ १०८ ॥ गतेसुरावेशउता
तिभक्त्याध्यायत्यमुष्मिन्गरुडध्वजंतं ॥ शैनेयउत्थायनिवार्यमाणःकृष्णार्जुनाद्यैरहरच्छिरोस्य ॥ १०९ ॥ त
दास्वकीयंरथमेतदर्थंकृसंददौसात्यकयेससूतं॥कृष्णोथपार्थस्यहयास्तृषार्दितास्तदासृजद्दारुणास्त्रंसपार्थः ११०
तेनैवतीर्थंपरमंचकारतथाश्वशालामपिबाणरूपां ॥ ततोविमुच्यात्रहयानपाययद्धरिस्तदावासविरार्दयत्परा
न् ॥ १११ ॥ युयोजकृष्णस्तुरगान्रथेपुनर्गतश्रमानुद्धृतसायकान्प्रभुः ॥ प्रचोदितेतेनरथेस्थितःपुनस्तथैवबी

भत्सुररीनयोधयत् ॥ ११२ ॥ शिनिप्रवीरेतुगतेयुधिष्ठिरःपुनश्चचिंताकुलितोबभूवह ॥ जगादभीमंचनगां
डिवध्वनिःसंश्रूयतेपांचजन्यस्यरावः ॥ ११३ ॥ मयानियुक्तश्चगतःससात्यकिर्भारंचतस्याधिकमेवमन्ये ॥ त
त्पाहिपार्थंयुयुधानमेवत्वंभीमगत्वायदिजीवतस्तौ ॥ ११४ ॥ इतीरितःप्राहवृकोदरस्तंनरक्षितंवासुदेवेनपा
र्थं ॥ ब्रह्मेशानावपिजेतुंसमर्थौकिंद्रौणिकर्णादिधनुर्भृतोत्र ॥ ११५ ॥ अतोभयंनास्तिधनंजयस्यनसात्यकेश्चा
पिहरेःप्रसादात् ॥ रक्ष्यस्त्वमेवात्रमतोमयाद्यद्रोणोह्ययंत्वांयततेगृहीतुं ॥ ११६ ॥ इतीरितःप्राहयुधिष्ठिरस्तंन
जीवमानेयुधिमांघटोत्कचे ॥ धृष्टद्युम्नेचास्त्रविदावरिष्ठेद्रोणोवशंनेतुमिहप्रभुःक्वचित् ॥ ११७ ॥ यदिप्रियंक
र्तुमिहेच्छसित्वंममप्रयाह्याशुचपार्थसात्यकी ॥ रक्षस्वसंज्ञामपिसिंहनादात्कुरुष्वमेपार्थशैनेयदृष्टौ ॥ ११८ ॥
तथाहतेचैवजयद्रथेमेकुरुष्वसंज्ञामपितेनचोक्तः ॥ भीमस्तुहैडिंबममुष्यरक्षणेव्यधाच्चसेनापतिमेवसम्यक् ११९
सचाहसेनापतिरत्रभीमंप्रयाहितौयत्रचकेशवार्जुनौ ॥ नजीवमानेमयिधर्षितुंक्षमोद्रोणोनृपंमृत्युरहंचतस्य
॥ १२० ॥ इतिब्रुवाणंप्रणिधायभीमःपुनःपुनस्तंनृपतिंगदाधरः ॥ ययौपरानीकमधिज्यधन्वानिरंतरंप्रव
मन्बाणपूगान् ॥ १२१ ॥ न्यवारयत्तंशरवर्षधारोद्रोणोवचश्चेदमुवाचभीमं ॥ शिष्यस्नेहाद्वासविःसात्यकि

श्रमयाप्रमुक्तौभृशमानतौमयि ॥ १२२ ॥ स्वीयाप्रतिज्ञापिहिसैंधवस्यगुप्तौमयापार्थकृतेविसृष्टा ॥ दास्ये
नतेमार्गमहंकथंचित्पश्यास्त्रवीर्यंममदिव्यमद्भुतं ॥ १२३ ॥ इत्युक्तवाक्यःसगदांसमाददेचिक्षेपतांद्रोणरथा
यभीमः ॥ उवाचचाहंपितृवन्मानयेत्वांसदामृदुस्त्वांप्रतिनान्यथाक्वचित् ॥ १२४ ॥ अमार्दवेपश्यचया
दृशंबलंममेतितस्याशुविचूर्णितोरथः ॥ गदाभिघातेनवृकोदरस्यससूतवाजिध्वजयंत्रकूबरः ॥ १२५ ॥
द्रोणोगदामापततींनिरीक्ष्यत्ववप्लुतोलाघवतोधरातले ॥ तदैवदुर्योधनयापितंरथंपरंसमास्थायशरान्ववर्षह
॥ १२६ ॥ शरैस्तदीयैःपरमास्त्रमंत्रितैःप्रवृष्यमाणोजगदीरणात्मजः ॥ शिरोनिधायाशुपुरोवृषोयथातम
भ्ययादेवरथादवप्लुतः ॥ १२७ ॥ मनोजवादेवतमाप्यभीमोरथंगृहीत्वांबरआक्षिपत्क्षणात् ॥ शक्तोप्यहं
त्वांननिहन्मिगौरवादित्येवसंज्ञापयितुंतदस्य ॥ १२८ ॥ सवाजिसूतःसरथःक्षितौपतन्विचूर्णितोस्माद्गुरुर
प्यवप्लुतः ॥ तदाविशोकस्यरथंसमानयत्तमारुहद्धीमउदारविक्रमः ॥ १२९ ॥ द्रोणोपिदुर्योधनदत्तमन्यं
रथंसमास्थाययुधिष्ठिरंययौ ॥ गृहीतुकामंनृपतिंप्रयांतंन्यवारयत्संयतिवाहिनीपतिः ॥ १३० ॥ विद्रावि
तांद्रोणशरैःस्वसेनांसंस्थाप्यभूयोद्रुपदात्मजःशरैः ॥ द्रोणंनिवार्यैवचमूंपरेषांविद्रावयामासचतस्यपश्यतः

॥ १३१ ॥ तयोरभूद्युद्धमतीवरौद्रंजयैषिणोःपांडवधार्तराष्ट्रयोः ॥ अत्यद्भुतंसंततबाणवर्षमनारतंसुचिरंनि
र्विशेषं॥१३२॥ततःप्रायाद्भीमसेनोमितौजाःसृजञ्छरैःकौरवराजसेनां ॥ विंदानुविंदप्रमुखाधार्तराष्ट्रास्तमासेदु
र्द्वादशवीरमुख्याः॥१३३॥विद्धःशरैस्तैर्बहुभिर्वृकोदरःशिरांसितेषांयुगपच्चकर्त॥हतेषुतेषुप्रवरेषुधन्विनांसत्यव्र
तःपुरुमित्रोजयश्च ॥१३४॥ वृंदारकःपौरवश्चेत्यमात्याःसमासेदुर्धार्तराष्ट्रस्यभीमं॥१३५॥सतैःपृषत्कैरवकीर्यमा
णःसितान्विपाठान्युगपत्समाददे॥ जहारतैरेवशिरांसितेषांहतेषुतेष्वेवपरेप्रदुद्रुवुः॥ १३६॥ ससिंहवत्क्षुद्रमृगा
न्समंततोविद्राव्यशत्रून्हृदिकात्मजंरणे॥ अभ्यागमत्तेननिवारितःशरैःक्षणेनचक्रेविरथाश्वसूतं ॥१३७॥ सगा
ढविद्धस्तुवृकोदरेणरणंविसृज्यापययौक्षणेन ॥ विजित्यहार्दिक्यमथाशुभीमोविद्रावयामासवरूथिनींतां॥ सं
प्रेषयन्सर्वनराश्वकुंजरान्यमाययातोहरिपार्थपार्श्वे ॥१३८॥ दृष्ट्वैवकृष्णविजयौपरमप्रहृष्टस्ताभ्यांनिरीक्षितउत
प्रतिभाषितश्च॥ संज्ञांनृपस्यसददावपिसिंहनादाच्छ्रुत्वापरांमुदमवापसचाग्र्यबुद्धिः॥ १३९॥ भीमस्यनानद
तएवमहास्वनेनविण्मूत्रशोणितमथोमृतिमापुरेके॥ भीतेषुसर्वनृपतिष्वसुमापतूर्णंकर्णोविकर्णमुखराअपिधा
र्तराष्ट्राः॥ १४०॥ हत्वाविकर्णमुततत्रचचित्रसेनंसंचूर्णितंप्रविदधेरथमर्कसूनोः ॥ घोरैःशरैःपुनरपिस्मस

मृद्यमानःकर्णोपयानमकरोद्द्रुतमेवभीमात् ॥१४१॥ आश्वास्यचैवसुचिरंपुनरेवभीमंयुद्धाययातिधृतराष्ट्रसुतै
स्तथान्यैः ॥ तांश्चैवतत्रविनिहत्यतथैवकर्णोव्यश्वायुधःकृतउतापययौक्षणेन ॥ १४२ ॥ विकर्णचित्रसेना
द्याएवंवीरतमाःसुताः ॥ कर्णस्यपश्यतोभीमबाणकृत्तशिरोधराः ॥ १४३ ॥ निपेतुर्धृतराष्ट्रस्यरथेभ्यःपृथिवीत
ले ॥ त्रयोविंशतिरेवात्रकर्णसाहाय्यकारिणः ॥१४४॥ एकविंशतिवारंचव्यश्वसूतरथध्वजः ॥ गाढमभ्यर्दि
तस्तीक्ष्णैःशरैर्भीमेनसंयुगे ॥ १४५ ॥ प्राणसंशयमापन्नःसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ रणंत्यक्त्वाप्रदुद्रावरुद
न्दुःखान्पुनःपुनः ॥१४६॥ द्वाविंशतिमयुद्धेतुरामदत्तंसुभास्वरं ॥ अभेद्यंरथमारुह्यविजयंधनुरेवच ॥१४७॥
तद्दत्तमेवसंगृह्यतूणौचाक्षयसायकौ ॥ आससादरणेभीमंकर्णोवैकर्तनोरुषा ॥ १४८ ॥ सुघोरआसीत्स
तयोर्विमर्दोभीमस्यकर्णस्यचदीर्घकालं ॥ आकाशमाच्छादयतोःशरौघैःपरस्परंचैवसुरक्तनेत्रयोः ॥ १४९ ॥
ततोभीमोमहाबाहुःसहजाभ्यांचसंयुतं ॥ त्वांतुकुंडलवर्मभ्यांशक्नुयांहंतुमंजसा ॥ १५० ॥ इतिज्ञापयि
तुंतस्यकुंडलेकवचंतथा ॥ शरैरुत्कृत्यसमरेपातयामासभूतले ॥ १५१ ॥ एवंतान्यपकृष्याहंहन्यांत्वामितिवे
दयन् ॥ पुनश्चबहुभिस्तीक्ष्णैःशरैरेनंसमर्दयत् ॥ १५२ ॥ ततस्तुभीमस्यबभूवबुद्धिरस्पर्धिनःसर्वजयोहि

दत्तः ॥ अमुष्यरामेणनचस्पृधायंकर्णोमयायुध्यतिकृच्छ्रगोह्ययं ॥१५३॥ तथापिमेभगवानत्यनुग्रहाज्जयंद
दात्यात्मवचोविहाय ॥ मयातुमान्यंवचनंहरेःसदातस्माद्दास्येविवरंत्वघशत्रोः ॥ १५४ ॥ एवंस्मृत्वा
तेनरंध्रेप्रदत्तेकर्णोस्त्रवीर्येणधनुर्न्यकृंतत् ॥ रश्मीन्हयानांचततोरथंसतत्याजनैजंबलमेववेदयन् ॥ १५५ ॥
नमेरथाद्यैर्धनुषावापिकार्यमित्येवसंज्ञापयितुंवृकोदरः ॥ खमुत्पपातोत्तमवीर्यतेजारथंचकर्णस्यसमास्थितः
क्षणात् ॥ १५६ ॥ भीतस्तुकर्णोरथकूबरेतदाव्यलीयताधःसवृकोदरोरथात् ॥ अवप्लुतोज्ञापयितुंस्वशक्तिंनिरा
युधत्वेप्यरिनिग्रहादौ ॥ १५७ ॥ नैच्छद्गृहीतुंविनिहंतुमेववारथंधनुर्वास्यरणेपहर्तुं ॥ द्रोणस्ययद्वत्पूर्वमतीव
शक्तोप्यमानयद्रामवचोस्यभक्त्या ॥ १५८ ॥ सत्यांकर्तुंवासवेश्चप्रतिज्ञांसंमानयन्वैष्णवत्वाच्चकर्णं ॥ दातुंरंध्रं
सूर्यजस्यप्रयातःशरक्षेपार्थंदूरमतिष्ठदत्र ॥ १५९ ॥ ततःकर्णोदूरगतंवृकोदरंसंमानयंतंरामवाक्यंविजानन् ॥
शरैरविध्यत्सचतानवारयद्गजैर्मृतैस्तांश्चचकर्तकर्णः ॥ १६० ॥ व्यसून्गजान्प्रक्षिपंतंसमेत्यसंस्पृश्यचापेनव
चश्चदुष्टं ॥ संश्रावयामाससुयोधनस्यप्रीत्यैप्रजानन्नपितस्यवीर्यं ॥ १६१ ॥ संश्रावयंतंवचनानिरूक्षाण्यपा
हनद्बाणगणैस्तदार्जुनः ॥ सवर्महीनःपार्थबाणाभितप्तोव्यपागमद्भीमआपात्मयानं ॥ १६२ ॥ कर्णोभीमेवा

सर्वींनैवशक्तिंविमोक्तुमैच्छन्नैवबीभत्सुतोन्यान् ॥ हन्यामितिप्राहयतःसकुंत्यैयद्यप्यवध्यःसतयापिभीमः ॥
॥ १६३ ॥ नारायणास्त्रंशिरसिप्रपातितंनयस्यलोमाप्यदहच्छिरःस्थितं ॥ किंतस्यशक्तिःप्रकरोतिवासवीतथा
न्यदप्यस्त्रशस्त्रंमहच्च ॥ १६४ ॥ भीमःकर्णरथंप्राप्तःशक्तिंनादातुमैच्छत ॥ अभिप्रायंकेशवस्यजानन्हैडिंबमृ
त्यवे ॥ १६५ ॥ ततःकर्णोन्यमास्थायरथमर्ज्जुनमभ्ययात् ॥ दिव्यंरथंधनुश्चैवकृष्णबुद्ध्यार्ज्जुनोहरेत् ॥ १६६ ॥
इतिभीतस्तुतांशक्तिमादायार्ज्जुनमृत्यवे ॥ युद्धायायाद्रथंचापंशक्तिंचैकत्रनाकरोत् ॥ १६७ ॥ एकंहतंचेदन्य
त्स्यादितिमत्वाभयाकुलः ॥ बिभेतिसर्वदानीतेःकृष्णस्यामिततेजसः ॥ १६८ ॥ निश्चितोमरणायैवमृतिका
लेतुतंरथं ॥ आरुह्यागाद्धिपूर्वंतुनकालंमन्यतेमृतेः ॥ १६९ ॥ शक्तिंतुतद्रथगतांप्रसमीक्ष्यकृष्णःसंस्थाप्यपार्थ
मपिसात्यकिमेवयोद्धुं ॥ दत्वास्वकीयरथमेवविरोचनस्यपुत्रेणसोदिशदमुष्यबलंप्रदाय ॥ १७० ॥ शि
ष्यंत्वशक्तमिहमेप्रतियोधनायपार्थोह्यदादितिससात्यकिमीक्षमाणः॥ संस्पर्धयैवयुयुधेविरथंचकारतेनैवसात्य
किरमुंहरियानसंस्थः ॥ १७१ ॥ नकेशवरथेकश्चित्स्थितोयातिपराजयं ॥ अतश्चसात्यकिर्नापकर्णेनात्रप
राजयं ॥ १७२ ॥ शस्त्रसंग्रहकालेतुकुमाराणांव्रतंभवेत् ॥ इत्युक्तंजामदग्न्येनधनुर्विद्यापुराकृता ॥ १७३ ॥

तच्छत्रुवधरूपंचपूर्वासिद्धंचगूहितं ॥ अविरुद्धंचधर्मस्यकार्यंरामस्यतुष्टिदं ॥ अनुपद्रवायलोकस्येत्यतोभीमो
व्रतंत्विदं ॥ १७४ ॥ चकारतूबरेत्युक्तोहन्यामितिरहःप्रभुः ॥ १७५ ॥ अनुपद्रवायलोकस्यसुव्यक्तश्मश्रुमं
डलः ॥ सुश्मश्रुंमांनकश्चिद्वितथाब्रूयादितिस्फुटं ॥ तदर्जुनोविजानातिस्नेहाद्भीमोदितंरहः ॥ १७६ ॥ अ
र्जुनस्यापिगांडीवंदेहीत्युक्तेनिहन्मितं ॥ १७७ ॥ गांडीवस्यागमंपूर्वंजानात्येवहिनारदात् ॥ इतितच्चवि
जानातिभीमएकोनचापरः ॥ १७८ ॥ प्रतिज्ञांभीमसेनस्यब्रुवतःफल्गुनेरहः ॥ दुर्योधनस्तुशुश्रावतांचक
र्णायसोब्रवीत् ॥१७९॥ अतूबरोपितेनासौतस्मात्तूबरइत्यलं ॥ उक्तःप्रकोपनायैवतस्मादर्जुनमब्रवीत् ॥१८०॥
जानासिमत्प्रतिज्ञांत्वंत्वत्प्रतिज्ञामहंतथा ॥ अतोहंतव्यतांप्राप्तोममवैकर्तनोत्रहि ॥ १८१ ॥ प्रतिज्ञातोवधश्चा
स्यत्वयापिमदनुज्ञया ॥ अतस्त्वयामयैवायंहंतव्यःसूतनंदनः ॥ १८२ ॥ इत्युक्तोवासविःप्राहहंतव्योयंम
यैवहि ॥ त्वदीयोहंयतस्तेनमत्कृतंत्वत्कृतंभवेत् ॥ १८३ ॥ नत्वत्कृतंमत्कृतंस्याद्गुरुर्ममयतोभवान् ॥ अतो
मयैवहंतव्यइत्युक्त्वाकर्णमब्रवीत् ॥ १८४ ॥ रूक्षावचःश्रावितोयंभीमःकृष्णस्यशृण्वतः ॥ यच्चाभिमन्युर्यु
ष्माभिरेकःसंभूयपातितः ॥ १८५ ॥ अतस्त्वांनिहनिष्यामित्वत्पुत्रंचतवाग्रतः ॥ इत्युक्तोन्यंरथंप्राप्यक

र्णआवीज्जयद्रथं ॥ १८६ ॥ द्रौणिकर्णाभिगुप्तंतंनाशकद्धंतुमर्जुनः ॥ तत्रवेगंपरंचक्रेद्रौणिःपार्थनिवारणे
॥ १८७ ॥ नचैनमशकत्तर्तुंयत्नवानपिफल्गुनः ॥ तयोरासीच्चिरंयुद्धंचित्रंलघुचसुष्ठुच ॥ १८८ ॥ तद्दृष्ट्वा
भगवान्कृष्णोलोहितायतिभास्करे ॥ अजितेद्रोणतनयेत्वहतेचजयद्रथे ॥ अर्जुनस्यजयाकांक्षीससर्जतम
ऊर्जितं ॥ १८९ ॥ तमोव्याप्तेगगनेसूर्यमस्तंगतंमत्वाद्रोणपूर्वाःसमस्ताः ॥ विशश्रमुःसैंधवश्चार्जुनस्यह
तप्रतिज्ञस्यमुखंसमैक्षत ॥ १९० ॥ तदाहरेराज्ञयाशक्रसूनुश्चकर्तबाणेनजयद्रथस्य ॥ वह्निंविविक्षन्निवदर्शि
तःशिरस्तदावचःप्राहजनार्दनस्तं ॥ १९१ ॥ नैतच्छिरःपातयभूतलेत्वमितीरितःपाशुपतास्त्रतेजसा ॥ द
धारबाणैरनुपुंखपुंखैःपुनस्तमूचेगरुडध्वजोवचः ॥ १९२ ॥ इदंपितुस्तस्यकरेनिपात्यतांवरोस्यदत्तोहिपुरामुना
यं ॥ शिरोनिकृत्तंभुविपातयेद्यस्तवास्यभूयाच्चशिरःसहस्रधा ॥ १९३ ॥ इतिस्मवध्योस्यपितापितेनेत्युदीरि
तेतस्यसंध्याक्रियस्य ॥ अंकेव्यधात्तच्छिरआशुवासविःससंभ्रमात्तद्भुविचन्यपातयत् ॥ १९४ ॥ ततोभव
त्तस्यशिरःसहस्रधाहरिश्चचक्रेतमसोलयंपुनः ॥ तदैवसूर्येसकलैश्चदृष्टेहाहेतिवादःसुमहानथासीत् ॥ १९५ ॥
भीमस्तदाशल्यदुर्योधनादीन्कृपंचजित्वाव्यनदत्सुभैरवं ॥ कुर्वन्सहायंफल्गुनस्यैवतुष्टोबभूवशैनेययुतोहतेरि

पौ ॥ १९६ ॥ अपूरयत्पाचजन्यंचकृष्णोमुदातदादेवदत्तंचपार्थः ॥ भीमस्यनादंसहपांचजन्यघोषंश्रुत्वानि
हतंसिंधुराजं ॥ ज्ञात्वाराजाधर्मसुतोमुमोददुर्योधनश्चाससुदुःखितस्तदा ॥ १९७ ॥ ततोद्रौणिमुखांसेनांस
र्वांभीमोभ्यवर्तत ॥ पार्थःकर्णमुखांशिष्टांततोभज्यततद्बलं ॥ १९८ ॥ शीर्णांसेनांप्रविविशुर्धृष्टद्युम्नपुरोग
माः ॥ ततस्तंदेशमापुस्तेयत्रभीमधनंजयौ ॥ १९९ ॥ ततएकीकृताःसर्वेपांडवाःसहसोमकाः ॥ परान्विद्राव
यामासुस्तेभीताःपाद्रवन्दिशः ॥ २०० ॥ विद्राव्यमाणंसैन्यंतद्दृष्ट्वादुर्योधनोनृपः ॥ जयद्रथवधाच्चैवकुपि
तोभ्यद्रवत्परान् ॥ २०१ ॥ सभीमसेनंचधनंजयंचयुधिष्ठिरंमाद्रवतीसुतौच ॥ धृष्टद्युम्नंसात्यकिंद्रौपदेयान्स
र्वानेकःशरवर्षैर्ववर्ष ॥ २०२ ॥ तंविव्यधुस्तेबहुभिःशिलीमुखैःसताननादृत्यचकर्तबाणैः ॥ धनूंषिचित्राणि
महारथानांचकारसंख्येविरथौयमौच ॥ २०३ ॥ आदायचापानिपराणितेपिदुर्योधनंववृषुःसायकौघैः ॥ अ
चिंतयित्वैवशरान्सएकोन्यवारयत्तानखिलांश्चबाणैः ॥ २०४ ॥ तंगाहमानंद्विषतांबहूनांमध्येद्रोणद्रौणिकृप
प्रधानाः ॥ दृष्ट्वासर्वेजुगुपुश्चात्तचापाअनारतंबाणगणान्सृजंतः ॥ २०५ ॥ सुयोधनःकर्णमाहजहिभीममस्मि
मंयुधि ॥ सआहनैषशक्योहिजेतुंदेवैःसवासवैः ॥ २०६ ॥ दैवाज्जीवाम्यहंराजन्युध्यंस्तेनातिपीडितः ॥ अ

तोघटामहेशक्त्याजयोदैवसमाहितः ॥ २०७ ॥ दुर्योधनोद्रोणमाहसैंधवस्त्वदुपेक्षया ॥ पार्थेननिहतोभीमसात्य
किभ्यांचमेबलं ॥ २०८ ॥ प्रतिज्ञाचपरित्यक्तापांडवस्नेहतस्त्वया ॥ इत्युक्तःकुपितोद्रोणःप्रतिज्ञामकरोत्ततः
॥ २०९ ॥ इतःपरंनैवरणाद्रात्रावहनिवाक्वचित् ॥ गच्छेयंनैवमोक्ष्यामिवर्मबद्धंकथंचन ॥ २१० ॥ मत्पुत्रश्च
त्वयावाच्यःपांचालान्नैवशेषय ॥ सदौहित्रानितिप्रोक्त्वाविजगाहेनिशागमे ॥ २११ ॥ चमूंपरेषामभ्यागाद्धृ
ष्टद्युम्नस्तमाशुच ॥ द्रौणिदुर्योधनौतत्रविरथीकृत्यमारुतिः ॥ द्रावयामासतत्सैन्यंपश्यतांसर्वभूभृतां ॥ २१२ ॥ अ
क्षौहिण्यस्तुसप्तैवसेनयोरुभयोरपि ॥ हतास्तासांचभीमेनतिस्रोर्द्धफल्गुनेनच ॥ २१३ ॥ सौभद्रसात्यकिमुखैस्त
न्मध्येषोडशांशकः ॥ हैडिंबपार्षतमुखैस्त्रयाच्चदशमांशकः ॥ २१४ ॥ भीष्मद्रोणद्रौणिभिश्चर्द्धेसमंनिहतेतदा ॥
तदन्यैर्मिलितैःसर्वैस्तच्चतुर्थांशएवच ॥ २१५ ॥ ततोरात्रौपंचभिश्चपार्थाःषड्भिश्चकौरवाः ॥ अक्षौहिणीभिःसं
व्यूह्ययुद्धंचक्रुःसुदारुणं ॥ २१६ ॥ भीमंसेनांद्रावयंतंपुनःकर्णःसमासदत् ॥ सकर्णंपुरतोभीमोदुष्कर्णंकर्ण
मेवच ॥ २१७ ॥ दुर्योधनस्यावरजौनिष्पिपेषपदाक्षणात् ॥ रथाश्वध्वजसूतैश्चसहितौनव्यपश्यतां ॥ २१८ ॥
निरायुधोहमितिमांत्वमात्थपरुषंवचः ॥ २१९ ॥ निरायुधःपदैवाहंत्वांहंतुमशकंतदा ॥ इतिकर्णस्यतौभीमः

संज्ञयाज्ञापयन्भुवि ॥ पदापिपेषकालिंगंमुष्टिनैवजघानह ॥ २२० ॥ मुष्टिनात्वद्वधायाहंसमर्थइतिकिंवदे
॥ २२१ ॥ तस्मान्मयारक्षितस्त्वमितिज्ञापयितुंप्रभुः ॥ साश्वसूतध्वजरथःकालिंगोमुष्टिचूर्णितः ॥ २२२ ॥
केतुमांश्चपितातस्यशक्रदेवःश्रुतायुधः ॥ अक्षौहिण्यासेनयाचसहभीमेनपातिताः ॥ २२३ ॥ खड्गयुद्धेपुराभी
ष्मेसैनापत्यंप्रकुर्वति ॥ कर्णानुजान्ध्रुवाद्यांश्चबहूञ्जघ्नेसवैनिशि ॥ २२४ ॥ संज्ञांभीमकृतांज्ञात्वाशक्तिंचिक्षे
पचापरां ॥ कर्णःशक्तिर्मयादिव्यानमुक्तातेनजीवसि ॥ २२५ ॥ इतिज्ञापयितुंतांतुज्ञात्वाभीमःक्षणात्तदा ॥
खमुत्पत्यगृहीत्वाचकर्णेचिक्षेपसत्वरः ॥ २२६ ॥ यदित्वयातदामुक्ताशक्तिस्त्वांसाहनिष्यति ॥ इतिज्ञाप
यितुंसाचकर्णरक्षणकांक्षिणा ॥ २२७ ॥ मुक्तादक्षभुजेसाथविदार्यधरणींतथा ॥ भित्त्वाविवेशकर्णस्यदर्श
यंतीनिदर्शनं ॥ २२८ ॥ ततोभीमःपुनस्तंतुरथमास्थायचापभृत् ॥ कर्णस्यपुरतःशत्रून्द्रावयामाससर्वतः
॥ २२९ ॥ तंकर्णोवारयामासशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ भीमःकर्णरथायैवगदांचिक्षेपवेगतः ॥ १३० ॥ सतद्ग
दाभिघातायस्थूणाकर्णास्त्रमासृजत् ॥ तेनास्त्रेणप्रतिहतासागदाभीममाव्रजत् ॥ २३१ ॥ भीमोगदांसमा
दायकर्णस्यरथमारुहत् ॥ तयासंचूर्णयामासकर्णस्यरथकूबरं ॥ २३२ ॥ एवंत्वच्चूर्णनेशक्तोमत्कामात्त्वंहि

जीवसि ॥ एवंनिदर्शयित्वैवपुनःस्वरथमाव्रजत् ॥ २३३ ॥ पुनःकर्णपुरःसेनांजघानबहुशोरणे ॥ कर्णस्तु
तंपरित्यज्यसहदेवमुपाद्रवत् ॥ २३४ ॥ सततंविरथीकृत्यधनुःकंठेवसज्ज्यच ॥ कुत्सयामासबहुशःसतुनिर्वेद
मागमत् ॥ २३५ ॥ नहंतुमैच्छत्तंकर्णःपृथायैस्वंवचःस्मरन् ॥ तंविसृज्यरणेकर्णोजघ्नेपार्थवरूथिनीं ॥२३६॥
ततोद्रौणिर्विविधैर्बाणसंघैर्जघानपार्थस्यचमूंसमंततः ॥ साहन्यमानारणकोविदेननाशंलेभेमृत्युनार्ताप्रजे
व ॥ २३७ ॥ दृष्ट्वासेनांद्रौणिबलाभिभूतांतमाह्वयामासघटोत्कचोयुधि ॥ द्रौणिस्तमाहालमलंनवत्सपुत्रस्ता
तंयोधयस्वाद्यमांत्वं ॥ २३८ ॥ इत्युक्तऊचेनपितामम त्वंसखापितुर्यद्यपिशत्रुसंश्रयात् ॥ आरिश्चमेसी
तितमाहयद्यरिंमांमन्यसेतद्ददहंकरोमिते ॥ २३९ ॥ इत्यूचिवान्छक्रधनुःप्रकाशंविष्फार्यचापंप्रकिञ्छरौ
घान् ॥ अभ्यागमद्राक्षसमुग्रवेगःस्वसेनयासोपितमभ्यवर्तत ॥ २४० ॥ सरक्षसांलक्षसमावृतोबलीन्
भिश्चवीरैर्बहुभिःसुशिक्षितैः ॥ अक्षौहिणीमात्रबलेनराक्षसःसंक्षोभयामासगुरोःसुतंशरैः ॥ २४१ ॥ स
तेनबाणैर्बहुभिःसुपीडितोविभिन्नगात्रःक्षतजाभिप्लुतांगः ॥ व्यावृत्यनेत्रेकुपितोमहद्धनुर्विष्फार्यबाणैरजनीं
चकार ॥ २४२ ॥ सोक्षौहिणींतांक्षणमात्रतःक्षरन्महाशरांस्तानपिराक्षसान्क्षयं ॥ निनायपुत्रंचघटोत्कचस्य

निष्ठ्यंपुरायोंजनवर्मनामकः ॥ २४३ ॥ निरीक्ष्यसेनांस्वसुतंचपातितंघटोत्कचोद्रोणसुतंशरेण ॥ विव्याध
गाढंससुविह्वलोध्वजंसमाश्रितश्चाशुससंज्ञकोभवत् ॥ २४४ ॥ उत्थायबाणंयमदंडकल्पंसंधायचापेप्रविकृ
ष्यराक्षसे ॥ मुमोचतेनाभिहतःपपातविनष्टसंज्ञःस्वरथेघटोत्कचः ॥ २४५ ॥ विमूर्च्छितंसारथिरस्यदूरंनिना
ययुद्धाज्जगतोभिपश्यतः ॥ द्रौणिश्चसेनांनिशितैःशरोत्तमैर्व्यद्रावयत्पांडवसोमकानां ॥ २४६ ॥ संज्ञामवा
प्याथघटोत्कचोपिक्रुधोविशत्कौरवसैन्यमाशु ॥ विद्रावयामासचबाणवर्षैःप्रकंपयामासमहारथांस्तदा ॥
॥ २४७ ॥ तदैवपार्थंप्रतियोद्धुमागतंवैकर्तनंवीक्ष्यजगत्पतिर्हरिः ॥ घटोत्कचंप्राहिणोच्छक्तिमुग्रांतास्मिन्मो
कुंपार्थरक्षार्थमेव ॥ २४८ ॥ सकर्णमाहूययुयोधतेनतस्यानुदुर्योधनपूर्वकाश्चये ॥ द्रोणेनचैतान्समरेसएको
निवारयामासममर्दचाधिकं ॥ २४९ ॥ तेबाध्यमानाबहुशोबलीयसाकर्णंपुरोधायतमभ्ययोधयन् ॥ नवि
व्यथेतत्ररणेसकर्णःस्ववीर्यमास्थायमहास्त्रवेत्ता ॥ २५० ॥ निवारयामासगुरोःसुतंतदाभीमस्त्रिगर्तांश्छतम
न्युनंदनः ॥ अलंबलोनामतदैवराक्षसःसमासदद्भीमसुतंनिहंतुं ॥ २५१ ॥ युध्वाप्रगृह्यैनमथोनिपात्यघटो
त्कचोभूमितलेऽसिनास्य ॥ उत्कृत्यशीर्षंतुसुयोधनेऽक्षिपद्विषेदुरत्राखिलभूमिपालाः ॥ २५२ ॥ अलायुधो

थागमदुग्रवीर्योनराशनस्तंसघटोत्कचोभ्ययात् ॥ युध्वामुहूर्तंसतुतेनभूमौनिपात्यतंयज्ञपशुंचकार ॥ २५३ ॥
अथास्यशिरउत्कृत्यक्रोधाद्दुर्योधनोरसि ॥ चिक्षेपतेनसंभ्रांताःसर्वेंदुर्योधनादयः ॥ २५४ ॥ घटोत्कचबलख्यात्यै
समर्थेनापियोरणे ॥ नहतोभीमसेनेनहतेस्मिन्भैमसेनिना ॥ सर्वेसंचोदयामासुःकर्णंशक्तिविमोक्षणे ॥२५५॥
अस्मिन्हतेहतंसर्वंकिंनःपार्थःकरिष्यति ॥ एवंसंचोद्यमानःसधार्तराष्ट्रैःपुनःपुनः ॥ हैडिंबेनार्द्यमानैश्चस्वयंच
भृशपीडितः ॥ २५६ ॥ आदत्तशक्तिंविपुलांपाकशासनसंमतां ॥ २५७ ॥ तामंबरस्थायघटोत्कचायशै
लोपमायातुलविक्रमाय ॥ चिक्षेपमृत्योरसनोपमामलंप्रकाशयंतींप्रदिशोदिशश्च ॥ २५८ ॥ निर्भिन्नवक्षाः
सतयापपातव्यचूर्णयच्छत्रुबलंहतोपि ॥ तस्मिन्हतेजहृषुर्धार्तराष्ट्राउच्चुक्रुशुर्दुधुवुश्चांबराणि ॥ २५९ ॥ तदा
ननर्तकेशवःसमाश्लिष्यचफल्गुनं ॥ ननादशंखमाधमज्जहासचोरुनिःस्वनः ॥ २६० ॥ तमपृच्छद्गुडाकेशःकि
मेतदितिदुर्मनाः ॥ हतेसुतेग्रजेस्माकंवीरेकिंनंदसिप्रभो ॥ २६१ ॥ तमाहभगवान्कृष्णोदिष्ट्याजीवसिफल्गु
न ॥ त्वदर्थंनिहिताशक्तिर्विमुक्तास्मिन्हिराक्षसे ॥ २६२ ॥ तयोयुधिष्ठिरोदुःखादमर्षाच्चाभ्यवर्तत ॥ कर्णंप्रति
तमाहाथकृष्णद्वैपायनःप्रभुः ॥ २६३ ॥ ययार्जुनोनिहंतव्यस्तयासौराक्षसोहतः ॥ तन्माशुचस्त्वंराजेंद्रदि

श्चाजीवतिफल्गुनः ॥ इत्युक्त्वाप्रययौव्यासस्ततोयुद्धमवर्तत ॥ २६४ ॥ भीमार्जुनाभ्यामभिहन्यमानेबले
कुरूणामितरैश्चपांडवैः ॥ प्रदीपहस्ताअथयोधकाश्चसर्वेंपिनिद्रावशगाबभूवुः ॥ २६५ ॥ दृष्ट्वैवतानाहधनंज
यस्तदास्वप्स्यंतुयावच्छशिनःप्रकाशः ॥ इतीरिताआशिषःफल्गुनायप्रयुज्यसर्वेंसुषुपुर्यथास्थिताः ॥ २६६ ॥
पुनश्चचंद्रेभ्युदितेयुधेतेसमाययुःशस्त्रमहास्त्रवर्षाः ॥ तत्रायातःसात्यकिंसोमदत्तोभूरिश्रवताभ्यांयुयुधेसएकः
॥ २६७ ॥ हतौचतौपेततुस्तेनभूमौबाह्लीकएनंसमरेत्वयोधयत् ॥ ससात्यकिंविरथीकृत्यबाणंवधायतस्याशु
मुमोचवीरः ॥ २६८ ॥ चिच्छेदतंभीमसेनस्त्रिधैवतस्मैशतघ्नींप्रजहारबाह्लिकः ॥ तयाहतोविह्वलितोवृकोद
रोजघानतंगदयासोपतच्च ॥ २६९ ॥ बाह्लीकःप्रार्थयामासपूर्वंस्नेहपुरःसरं ॥ भीमत्वयैवहंतव्योरणेहंप्रीति
मिच्छता ॥ तदायशश्चधर्मंचलोकंचप्राप्नुयामहं ॥ २७० ॥ इत्युक्तआहतंभीमोनितरांव्यथितस्तदा ॥ हन्यां
नैवान्यथायुद्धेतत्तेशुश्रूषणंभवेत् ॥ २७१ ॥ इतितेनहतस्तत्रभीमसेनेनबाह्लिकः ॥ २७२ ॥ हतेबाह्लीके
कौरवाभीमसेनमभ्याजग्मुःकर्णसुयोधनाद्याः॥ द्रौणिंपुरस्कृत्यगुरुंचपार्षतःसभ्रातृकःसात्यकिनासमभ्ययात्
॥ २७३ ॥ संशप्तकैरेवपार्थोयुयोधतद्युद्धमासीदतिरौद्रमद्भुतं ॥ अक्षौहिणीतत्रभीमार्जुनाभ्यांनिषूदितारा

त्रियुद्धेसमस्ता ॥ २७४ ॥ ततःसूर्यश्चाभ्युदितस्तदातिघोरंद्रोणःकर्मयुद्धेचकार ॥ सपांचालानांरथबृंदंप्र
विश्यजघानहस्त्यश्वरथान्नरांश्च ॥ २७५ ॥ विद्रावितास्तेनमहारथाश्चनैवाविंदञ्छर्मबाणांधकारे ॥ युवेववृ
द्धोपिचचारयुद्धेसउग्रधन्वापरमास्त्रवेत्ता ॥ २७६ ॥ रथार्बुदंतेनहतंचतत्रततःसहस्रंगुणितंनराणां ॥ ततो
दशांशोनिहतोहयानांगजार्बुदंचैवरणोत्कटेन ॥ २७७ ॥ तथाविराटद्रुपदौशराभ्यांनिनायलोकंपरमाजिम
ध्ये ॥ ततोविजित्यैवगुरोःसुतादीन्धृष्टद्युम्नंभीमसेनोजुगोप ॥ २७८ ॥ धृष्टद्युम्नोभीमसेनाभिगुप्तोद्रोणंहंतुंयत्न
मुच्चैश्चकार ॥ निवारयामासगुरुःशरौघैर्धृष्टद्युम्नंसोपितंसायकेन ॥ २७९ ॥ विव्याधतेनाभिहतःसमूर्च्छामवा
पविप्रोनिषसादचाशु ॥ २८० ॥ धृष्टद्युम्नःसत्वरंखड्गचर्मण्यादायतस्यारुरुहेरथोत्तमं ॥ संज्ञामवाप्याथगुरुः
शरौघैःप्रादेशमात्रैर्व्यथयामासतंच ॥ २८१ ॥ सतैरतिव्यथितस्तद्रथाच्चपरावृत्तःस्वरथंचारुरोह ॥ सुसंरब्धौतौ
पुनरेवयुद्धंसंचक्रतुर्वृष्टशरांबुधारौ ॥ २८२ ॥ निवार्यशत्रून्सशरैर्ब्रह्मास्त्रमसृजद्द्विजः ॥ तेनसंदाहयामासपां
चालान्सुबहून्रणे ॥ पुरुजित्कुंतिभोजश्चतेनान्येपिहतास्तदा ॥ २८३ ॥ भीमोर्जुनःसात्यकिश्चपर्यायेणगुरोः
सुतं ॥ दूरतोवारयामासुर्महत्यासेनयासह ॥ २८४ ॥ कर्णदुर्योधनादींश्चशल्यंभोजंकृपंतथा ॥ भीमार्जुनौ

शरौघेणवारयामासतूरणे ॥ २८५ ॥ तत्रभीमोगजानीकंजयत्सेनंचमागधं ॥ जघानसुबहूंश्चैवमागधानांर
थव्रजान् ॥ २८६ ॥ अथमालवराजस्यअश्वत्थामाभिधंगजं ॥ भीमसेनहतंदृष्ट्वावासुदेवप्रचोदितः ॥ अश्व
त्थामाहतइतिप्राहराजायुधिष्ठिरः ॥२८७॥ अश्वत्थामवधंश्रुत्वानाहंयोत्स्यइतिस्वयं ॥ पुरोक्तंधर्मजायैवतेनद्रो
णोयुधिष्ठिरं ॥ २८८ ॥ ब्रूहिसत्यमितिप्राहसत्यमित्येवसोब्रवीत् ॥ उपांशुकुंजरश्चेतिद्रोणोतिव्यथितोभ
वत् ॥ २८९ ॥ तस्यभीमोरथेषांचगृहीत्वानतवेदृशं ॥ योग्यंगुणवतोनित्यंपरधर्मोपजीवनं ॥ २९० ॥ इ
त्याहखस्थामुनयश्चालमेहीतितंतदा ॥ ऊचुस्तदखिलंज्ञात्वाद्रोणःशस्त्रमवासृजत् ॥ २९१ ॥ सन्यस्यकर्मा
णितदाखिलानियोगारूढःपरमंवासुदेवं ॥ सर्वेश्वरंनित्यनिरस्तदोषंध्यायन्मुक्त्वादेहमगात्स्वधाम ॥ २९२ ॥
तंकेशवःपांडवागौतमश्चयांतंस्वलोकंददृशुर्विहायसा ॥ धृष्टद्युम्नःपांडवैर्वार्यमाणोप्यगात्खड्गंचर्मचादायतत्र
॥ २९३ ॥ छित्त्वासिनातस्यशिरःपुनश्चरथंस्वकीयंत्वरयासमास्थितः ॥ दृष्ट्वाकृपस्तंसुभृशंभयार्दितःसंप्राद्रव
द्वाजिनमेकमास्थितः ॥२९४॥ संछिन्नेद्रोणशिरसिगर्हयामासवासविः ॥ युधिष्ठिरश्चपांचाल्यंसात्यकिश्चापि
कोपितः ॥ २९५ ॥ धृष्टद्युम्नस्तुतावाहकथंभूरिश्रवाहतः ॥ इतितंसात्यकिःक्रुद्धोगदापाणिःसमभ्ययात्

॥२९६॥ आह्वयामासपांचाल्यस्तंधृतासिरविस्मयः ॥ तदाजग्राहशैनेयंभीमःकृष्णप्रचोदितः ॥ शमयामासपा
र्थंचपांचाल्यस्नेहयंत्रितः ॥ २९७ ॥ तेवासुदेवेनतदासुशिक्षिताःस्नेहंपुनःपूर्ववदापुरुत्तमं ॥ यत्ताश्चयुद्धायसमु
द्यताश्चतदागमद्द्रौणिरप्यात्तधन्वा ॥२९८॥ आश्रुत्यतातंनिहतंप्रतिज्ञांचकारनिःशेषरिपुप्रमाथने ॥ नारायणा
स्त्रंविससर्जकोपात्तदाभीताभीममृतेसमस्ताः ॥२९९॥ युधिष्ठिरःप्राहविषण्णचेतनःशैनेयपूर्वाःप्रतियांतुसर्वे ॥ स
भ्रातृकोहंद्रौणिवरास्त्रमग्नोभवेयमित्यत्रजगादकेशवः ॥३००॥ नमध्वमस्त्रस्यततोविमोक्ष्यथेत्यथप्रणेमुश्चधनंज
यादिकाः ॥ सर्वेनभीमस्तदमुष्यमूर्ध्निपपातसोग्नाविवसंस्थितोग्निः ॥ ३०१ ॥ अदह्यमानेभीमेपिवह्नौवह्निरिव
स्थिते ॥ आवेष्टयद्वारुणेनपार्थोत्रात्मप्रपत्तये ॥३०२॥ नदेहेपतितास्त्रस्यबहिर्वेष्टनतःफलं ॥ तथापिस्नेहवशगो
वेष्टयामासफल्गुनः ॥३०३॥ अमोघत्वंनिजास्त्रस्यभीमस्यावध्यतामपि ॥ साधयन्सोर्जुनःकृष्णोभीमस्यरथमारु
हत् ॥३०४॥ वेष्टितंवारुणास्त्रेणप्रविष्टंबाह्यतस्तदा ॥ सहितत्वात्केशवेननरत्वादथफल्गुनं ॥३०५॥ तदस्त्रंनाद
हत्ताभ्यांस्वरथादवरोपिते ॥ भीमआच्छिन्नहेतौचतदस्त्रंशांतिमागमत् ॥ ३०६ ॥ शुद्धक्षत्रियधर्मेषुनिरतोयद्वृ
कोदरः ॥ वाहनादवतीर्यान्यैःप्रणतेपिनिरायुधैः ॥ सायुधःसरथोयुध्यदविषह्यमपीश्वरः ॥ ३०७ ॥ स्वधर्महानौ

मित्राणांकर्तव्यंयन्निषेधनं ॥ अतःसोन्यानपिप्राहमानमध्वमितिस्वयं ॥ ३०८ ॥ नमस्कार्यमितिह्यस्त्रंन
नम्यंजीवनेच्छया ॥ समरेशत्रुणामुक्तंतस्मात्तंनचकारसः ॥ ३०९ ॥ अस्त्राभिमानीवायुर्हिदेवतास्यहरिः
स्वयं ॥ तस्माद्भीमस्वरूपत्वान्नादहच्चाग्निमग्निवत् ॥ ३१० ॥ मनसैवादरंचक्रेभीमोस्त्रेचहरौतदा ॥ क्षत्रधर्मा
नुसारेणननामचबाह्यतः ॥ ३११ ॥ वासुदेवःस्वकीयास्त्रंभीमंचामोघमेवतु ॥ साधयित्वानंतशक्तिःपुनर
श्वानचोदयत् ॥ ३१२ ॥ पुनःप्रयोक्तुमस्त्रंतद्धार्तराष्ट्रोभ्यचोदयत् ॥ द्रौणिर्नशक्यमित्युक्त्वाधृष्टद्युम्नंसमभ्यया
त् ॥ ३१३ ॥ आयांतमीक्ष्यैवगुरोःसुतंतंधृष्टद्युम्नंसात्यकिरन्वयाद्रणे ॥ उभौचतौसायकाभ्यामविध्यनिपेततु
स्तौचविमूर्च्छितौरणे ॥३१४॥ भीमस्याभ्यागतस्याश्वान्द्रौणिर्व्यद्रावयद्रणे ॥ संस्थापयतितान्भीमेददर्शद्रौणि
मर्जुनः ॥ ३१५ ॥ ततोर्जुनस्तंप्रतियोद्धुमागमद्रूक्षावाचःश्रावयन्क्रुद्धरूपः ॥ तत्राग्नेयंद्रौणिरमुंचदस्त्रंतेन
व्याप्तापृतनापांडवानां ॥ ३१६ ॥ अक्षौहिणीनिहताचात्रसेनापार्थंसयानंहरिरुज्जहार ॥ ३१७ ॥ जीवंत
मालोक्यसुरेंद्रनंदनंद्रौणिःकोपात्कार्मुकंचापहाय॥ययौतमागत्यजगादकृष्णोवेदांतकृत्पूर्णषाड्गुण्यदेहः ३१८
मायाहिसाक्षाद्गिरिशःसुराणांकार्यायभूमौबलवानजायथाः ॥ महच्चकार्यंपुनरस्तिदृष्टंतवाश्रुतच्चप्रतिपादये

ति ॥ ३१९ ॥ तथोदितःप्रातरितिब्रुवाणोययौप्रणम्याखिलवेदयोनिं ॥ ययुस्तमन्वेवसुयोधनादयोदुःखान
तास्तेशिबिरायभीताः ॥ ३२० ॥ पार्थाश्चसर्वेमुदिताजनार्दनंपरंस्तुवंतःशिबिरायजग्मुः ॥ तत्रापिरात्रावपि
तान्हरेर्गुणाननुस्मरंतोमुमुदुःसमेताः ॥ ३२१ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभा
रततात्पर्यनिर्णयेनारायणास्त्रोपशमनंनामषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ छ ॥ ॥
ॐ अथानुज्ञामुपादायद्रौणेर्दुर्योधनोनृपः ॥ कर्णंसेनापतिंचक्रेसोगाद्युद्धायदंशितः ॥ १ ॥ तत्राभवद्युद्धम
तीवदारुणंपांडोःसुतानांधृतराष्ट्रजैर्गजे ॥ तत्रोदयाद्रिप्रतिमेप्रदृश्यतेभीमोयथोद्यत्सवितातिनिर्मलः ॥ २ ॥
तंकालयंतंनृपतीन्क्षेमधूर्तिरभ्यागमत्तस्यगजंजघानच ॥ तंवीर्यमत्तंप्रतिलभ्यभीमोनिनायमृत्योःसदनाय
शीघ्रं ॥ ३ ॥ निहत्यतंमारुतिरभ्यकृंतच्छिरांसियूनांपरपक्षपातिनां ॥ विक्षोभयामासचशत्रुसैन्यंसिंहोयथैव
श्वसृगालयूथं ॥ ४ ॥ संक्षोभ्यमाणंतदनीकमीक्ष्यद्रौणीरथेनप्रतिजग्मिवांस्तं ॥ तद्युद्धमासीदतिघोरमद्भुतं
पुरायथानासचकस्यचित्क्वचित् ॥ ५ ॥ दृष्ट्वैवतद्देवगंधर्वविप्राऊचुर्नेदृग्दृष्टपूर्वंसुयुद्धं ॥ नचोत्तरंवापिभवि
ष्यतीदृक्कलांचसर्वाणिनषोडशीमयुः ॥ ६ ॥ नैतादृशीज्ञानसंपद्बलंवाद्वयंकुतोवायुमृतेशिवंतथा ॥ द्वयोःस

माहारइहद्वयोरपिज्ञानस्यबाह्वोश्चबलस्यसूर्जितः ॥ ७ ॥ इतीर्यमाणेविबुधैर्नरोत्तमौदिशःसमस्तागगनंचप
त्रिभिः ॥ निरंतरंचक्रतुरुत्तमौजसौदृष्ट्वैवतत्प्रीतिमयुर्महारथाः ॥ ८ ॥ शरासनेमारुतिनानिराकृतेद्रौणिर्महा
स्त्राणिमुमोचतस्मिन् ॥ तान्यस्त्रवर्यैर्बलवानविस्मयःसंशामयामाससुतोनिलस्य ॥ ९ ॥ पुनःशरैरेवपरस्परं
तावयुध्यतांचित्रमलंचसुष्ठु ॥ तदातुभीमस्यशरैर्भृशार्दितोद्रौणिःपपाताशुदृढंविचेतनः ॥ १० ॥ भीमश्चवि
ह्वलतनुःसतुकिंचिदेवपूर्वंगतेगुरुसुतेप्रययौक्षणेन ॥ निर्धूतयुद्धश्रमआत्तधन्वायोद्धुंगजौघंप्रतिनादिताशः
॥ ११ ॥ तस्मिन्गजान्मर्दयतिधार्तराष्ट्रोयुधिष्ठिरं ॥ आगाद्युद्धायतौयुद्धंराजानौचक्रतुश्चिरं ॥ १२ ॥ तत्र
तंविरथंचक्रेसहसैवयुधिष्ठिरः ॥ सगदामाददेगुर्वींतंभीमोभ्यपतद्गदी ॥ १३ ॥ दृष्ट्वाकृपस्तंस्वरथमारोप्यापय
यौततः ॥ तदैवकर्णनकुलौभृशंबाणैरयुध्यतां ॥ १४ ॥ नकुलंविरथंकृत्वाकर्णोथप्रपलायिनं ॥ अनुद्रुत्यचवेगे
नकंठेधनुरवासृजत् ॥ १५ ॥ उक्त्वाचपरुषावाचःकुंत्यावचनगौरवात् ॥ नजघानैवनकुलंविसृज्यचपरान्य
यौ ॥ १६ ॥ विंदानुविंदावथकैकयौरणेसमासदत्सात्यकिरुग्रविक्रमः ॥ तयोरमुष्याभवदुग्रवैशसंप्रवर्षतोरु
त्तमसायकान्बहून् ॥ १७ ॥ ताभ्यांनिरुद्धःसहसाजहारतत्रानुविंदस्यशिरोथविंदः ॥ युयोधशैनेयमथारथा

वुभौपरस्परंचक्रतुरुत्तमाहवे ॥ १८ ॥ ततश्चचर्मासिधरौप्रचेरतुःश्येनौयथाकाशतलेकृतश्रमौ ॥ निकृत्यचान्योन्यसुभौचवर्मणीवरासिपाणीयुगपत्समीयतुः ॥ १९ ॥ तत्रापहस्तेनशिरःसकुंडलंजहारविंदस्यमृधेससात्यकिः ॥ निहत्यतौबंधुजनैःसुपूजितोजगामशत्रूनपरान्प्रकंपयन् ॥ २० ॥ कृपमायांतमीक्ष्यैवतपसामांप्रपीडयेत् ॥ इतिमत्वापार्षतस्तुभीमंशरणमेयिवान् ॥ २१ ॥ कर्णसमंतात्प्रतिकालयंतंवरूथिनीमिंद्रसुतःसमभ्ययात् ॥ क्षणात्तमाजौविरथंचचक्रेततोपहारंसचकारचम्वाः ॥ २२ ॥ पराजितःसंयतिसूर्यसूनुःसुतेनशक्रस्यसधार्तराष्ट्रं ॥ जगादबाहुंप्रतिगृह्यपार्थोजिगायमामन्यमनस्कमाजौ ॥ २३ ॥ कामंरथोमेधनुरप्यभेद्यंदत्तंभृगूणामधिपेनदिव्यं ॥ यंतानतादृङ्ममयादृशोहरिःशल्योयदिस्यात्त्वदरिंनिहन्यां ॥ २४ ॥ इतीरितेसौत्युक्तेसशल्यंप्रोवाचसक्रुद्धइवाभवत्तदा ॥ दुर्योधनोरथिनःसारथेस्तुव्यावर्णयन्नुत्तमतामशामयत् ॥ २५ ॥ बुद्ध्याबलेनज्ञानेनधैर्याद्यैरपियोधिकः ॥ रथिनःसारथिःसस्यादर्जुनस्ययथाहरिः ॥ २६ ॥ यथाशिवस्यब्रह्माभूद्दहतस्त्रिपुरंपुरा ॥ इत्यादिवाक्यैःसंशांतइवशल्योस्यसारथिः ॥ २७ ॥ बभूवतेनसहितःसेनांव्यूह्यरवेःसुतः ॥ गच्छन्युद्धायदर्पेणप्राहयोमेर्जुनंपुमान् ॥ दर्शयेत्तस्यदास्यामिप्रीतोवित्तमनर्गलं ॥ २८ ॥ इतिब्रुवाणंबहुशः

प्राहशल्यःप्रहस्यच ॥ निवातकवचायेनहतादग्धंहिखांडवं ॥ २९ ॥ कोनामतंजयेन्मर्त्योदृष्टोवापिसगोग्रहे ॥
काकगोमायुधर्मात्वंहंससिंहोपमंरणे ॥ ३० ॥ मायाहिपार्थंमायाहिहतोनेनयमक्षयं ॥ इत्युक्तोरविजोमद्रान्वित
रांपर्यकुत्सयत्॥३१॥ शल्योपिसर्वदेशेषुनीचमध्योत्तमानराः ॥ संतीत्युक्त्वास्यसारथ्यंचक्रेपार्थहितेच्छया३२
कर्णोपिशल्यनियतेनरथेनपार्थसेनामवाप्यविदुधावशरैःसमंतात् ॥ संरक्षितोयुधिसुयोधनगौतमाद्यैराचार्य
जेनचमहास्त्रविदांवरेण ॥ ३३ ॥ तंभीमपार्षतशिनिप्रवराभिगुप्तासापांडवेयपृतनाभिववर्षबाणैः ॥ तांसूर्य
सूनुरथबाणवरैर्विदार्यसंप्राद्रवच्छितशरैरथधर्मसूनुं ॥ ३४ ॥ कृत्वातमाशुविरथंधनुरस्यकंठेसज्जंनिधायपरुषा
गिरआहचोच्चैः ॥ दृष्ट्वैवमारुतिरमुंभृशमातुतोददुर्योधनंविरथकार्मुकमाशुकृत्वा ॥ ३५ ॥ तंप्राणसंशयग
तंनृपतिंनिरीक्ष्यकर्णंजगादयुधिमद्रपतिःप्रदर्श्य ॥ यस्यार्थमेषसमरस्त्वमियंचसेनातंत्वंयमस्यसदनंप्रयिया
सुमद्य ॥ ३६ ॥ भीमेनपीडितमसुंपरिपाहिशीघ्रंकिंतेयुधिष्ठिरममुंहियुधाभिपीड्य ॥ श्रुत्वास्यवाक्यमति
हाययुधिष्ठिरंतंकर्णोययौनृपतिरक्षणतत्परोलं ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वैवतंपवनसूनुरभित्वियायक्रोधाद्दिधक्षुरिवकर्णम
मेयधामा ॥ राजावनायशिनिपुंगवपार्षतौचसंदिश्यकर्णमभिगच्छतआसरूपं ॥ ३८ ॥ अंतेकृतांतनरसिं

हतनोर्यथैवविष्णोर्हरंग्रसतआत्तसमस्तविश्वं ॥ तद्वेगतःप्रतिचचालधरासमस्ताविद्राविताचसकलाप्रतिवीर
सेना ॥ ३९ ॥ वैकर्तनेनशरसंचयताडितःसबाणंचवज्रसदृशंप्रमुमोचतस्मिन् ॥ तेनाहतोमृतकवत्सपपात
कर्णोभीमःक्षुरंचजगृहेऽभिययौचपश्च्यां ॥ ४० ॥ निंदांहरेश्चविदधातिपरोक्षगोपियस्तंप्रगृह्यकरवाणिविजि
ह्वमेव ॥ एवंहिवायुतनयस्यसदाप्रतिज्ञाछेत्तुंसतेनरविजस्यससारजिह्वां ॥ ४१ ॥ आयांतमंतिकममुंप्रसमी
क्ष्यशल्योनेत्याहहेतुभिरहोनमृषाप्रतिज्ञा ॥ कार्यात्वयैवपुरुहूतसुतस्यजिह्वांमातेनपातयमरुत्सुतसूतसूनोः
॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वाप्रमुखात्तस्यरथेनैवतुमद्रराट् ॥ वैकर्तनमपोवाहसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ ४३ ॥ जित्वासूर्य
सुतंभीमःकौरवाणामनीकिनीं ॥ सर्वांविद्रावयामासद्रौणिदुर्योधनावृतां ॥ ४४ ॥ अक्षौहिणीत्रयंतेनतदा
विलुलितंक्षणात् ॥ तदैवगुरुपुत्रोयात्पांडवानामनीकिनीं ॥ ४५ ॥ विमृद्यसकलांसेनांकृत्वाचविरथंनृपं ॥
धृष्टद्युम्नंयमौचैवसात्यकिंद्रौपदीसुतान् ॥ क्षणेनविरथीकृत्यसर्वांश्चक्रेनिरायुधान् ॥ ४६ ॥ तान्भग्नदर्पा
न्रणतोपयातानन्वेवबाणावृतमंतरिक्षं ॥ कुर्वन्ययौधर्मराजस्तमाहकिंनःस्वधर्मेनिरतान्विहंसि ॥ ४७ ॥
क्षत्रियान्परधर्मस्थोमाहिंसीरितिचोदितः ॥ प्रहस्यतान्विहायैवययौयत्राच्युतार्जुनौ ॥ ४८ ॥ संशप्तकैस्त

त्रसंयुध्यमानंसमाह्वयामाससुरेंद्रसूनुं ॥ सबाणयुक्तंभुजगेंद्रकल्पमुन्नम्यबाहुंयुधयेसुशूरं ॥ ४९ ॥ पार्थःसं
शप्तकगणैःसंसृष्टःसमरार्थिभिः ॥ आहूतोद्रौणिनाचैवकार्यंकृष्णमपृच्छत ॥ चोदयामासचहयान्कृष्णोद्रौणि
रथंप्रति ॥ ५० ॥ उभौचतावस्त्रविदांप्रधानौमहाबलौसंयतिजातदर्पौ ॥ शरैःसमस्ताःप्रदिशोदिशश्चद्रौणीं
द्रसूनूतिमिराःप्रचक्रतुः ॥ ५१ ॥ द्रौणिस्तदास्यंदनवाजिरोमस्वरोमकूपध्वजकार्मुकेभ्यः ॥ शरानमोघान्स
ततंसृजानोबबंधपार्थंशरपंजरेण ॥ ५२ ॥ तस्मिन्निबद्धेहरिरप्रमेयोविबोधयामाससुरेंद्रसूनुं ॥ आलिंगनेना
स्यददौबलंचसउत्थितोस्त्राण्यमुचन्महांति ॥ ५३ ॥ निवार्यतान्यस्त्रवरैर्गुरोःसुतश्चिच्छेदचज्यांयुधिगांडिव
स्य ॥ ववर्षपार्थंचशरैरथान्याज्यासीत्तयागांडिवंसोप्ययुङ्क ॥ ५४ ॥ ततःशरेणकुपितःशितेनद्रौणिसारथेः ॥
शिरोजहारकौंतेयःसारथ्यंसोकरोत्स्वयं ॥ ५५ ॥ शरान्विसृजतातेनसारथ्यमपिकुर्वता ॥ शरकूटेनपार्थःस
पुनर्बद्धोद्विजन्मना ॥ ५६ ॥ पुनरालिंग्यकृष्णस्तमधाच्छत्रुविघातकं ॥ बलमस्मिंस्ततःपार्थउत्तस्थौशरचा
पभृत् ॥ ५७ ॥ ववर्षचशरान्भूयोद्रोणपुत्रेरिमर्दनः ॥ पुनस्तस्यतुतोदज्यांद्रौणिःसंधायतांपुनः ॥ ५८ ॥
पार्थोद्रोणसुतस्याश्वरश्मींश्चिच्छेदसायकैः ॥ विरश्मयोहयाद्रौणेःपुनःपार्थशराहताः ॥ ५९ ॥ अपोहुर्दूरमेवा

स्मात्सोपिसंधायतान्पुनः ॥ चिंतयामासनैतस्मादधिकंशक्यतेर्जुने ॥ ६० ॥ सारथित्वात्केशवस्यध्वजस्थ
त्वाद्धनूमतः ॥ गांडीवत्वात्कार्मुकस्यचेषुध्योरक्षयत्वतः ॥ ६१ ॥ अवध्यत्वात्तथाश्वानामभेद्यत्वाद्रथस्य
च ॥ अतोयोद्धुंसमर्थोपिनाद्ययामिधनंजयं ॥ ६२ ॥ एवंसमत्वाप्रविवेशसेनांपांडोःसुतानामथतंसमभ्यया
त् ॥ पांड्यस्तयोराससुयुद्धमद्भुतंप्रवर्षतोःसायकपूगमुग्रं ॥ ६३ ॥ अष्टावष्टशतान्यूहुःशकटानियदायुधं ॥
अह्नस्तदष्टभागेनद्रौणिश्चिच्छेदतत्रहि ॥ ६४ ॥ अथतंविरथीकृत्यच्छित्वाकार्मुकमाहवे ॥ सकुंडलंशिरोद्रौ
णिर्जहारमुकुटोज्वलं ॥ ६५ ॥ अथविद्रावयामासपृतनांपांडवींशरैः ॥ तदाजघानपार्थोपिदंडधाराख्यमा
गधं ॥ ६६ ॥ विद्राव्यमाणांपृतनांनिरीक्ष्यगुरोःसुतेनाभ्यगमत्त्वरावान् ॥ धृष्टद्युम्नस्तंसऊचेसुपापंहनिष्ये
त्वामद्ययुद्धेगुरुघ्नं ॥ ६७ ॥ इत्युक्तोदर्शयामासपार्षतःखङ्गमुत्तमं ॥ अयंतवपितुर्हंतावदिष्यतितवोत्तरं
॥ ६८ ॥ इत्युक्त्वाधनुरादायववर्षचशरान्बहून् ॥ तयोःसमभवद्युद्धंतुमुलंरोमहर्षणं ॥ ६९ ॥ तत्रतंपार्षतंद्रौ
णिःक्षणेनविरथायुधं ॥ कृत्वांतायशरांस्तीक्ष्णान्मुमोचनचतस्यते ॥ ७० ॥ त्वचंचचिच्छिदुर्द्रौणिःखङ्गहस्तो
भिजग्मिवान् ॥ खङ्गेनसोस्त्रशस्त्रैरप्यनिर्भिण्णत्वचंतदा ॥ ७१ ॥ मौर्व्यामममंथधनुषःपातयित्वाधरातले ॥

आकृष्यमाणंपार्षतंतंदृष्ट्वाकृष्णप्रचोदितः ॥ पार्थोभीमश्चोभयतःशरैरभिविजघ्नतुः ॥ ७२ ॥ सताभ्यांवज्रस
मितैःशरैरभिहतोभृशं ॥ विसृज्यपार्षतंस्वीयमारुरोहरथंपुनः ॥ ७३ ॥ जगामचततोन्यत्रपांचाल्योपिरथं
पुनः ॥ आरुह्यान्यंस्वात्तधन्वाकृतवर्माणमभ्ययात् ॥ ७४ ॥ तयोरासीत्सुतुमुलंयुद्धमद्भुतदर्शनं ॥ तत्र
नातिप्रयत्नेनपांचाल्योविरथायुधं ॥ ७५ ॥ चकारकृतवर्माणंतमपोवाहगौतमः ॥ अथदुर्योधनोराजामाद्रे
यावभ्ययाद्रणे ॥ ७६ ॥ ताभ्यांतस्याभवद्युद्धंघोरमद्भुतदर्शनं ॥ तत्रनातिप्रयत्नेनतेनतौविरथीकृतौ
॥ ७७ ॥ स्वयंयुधिष्ठिरोराजातदातंसमवारयत् ॥ व्यश्वसूतध्वजंचक्रेतंचदुर्योधनोरणे ॥ ७८ ॥ अथागतं
सूर्यसुतंपुनश्चजगामभीमोरभसोरथेन ॥ दुर्योधनंचास्यसमक्षमेवचकारवीरोविरथंक्षणेन ॥ ७९ ॥ निवार्य
कर्णंचशरैरसुष्यसूनोःसुषेणस्यशिरश्चकर्त ॥ पपातभूमौसपितुःसमीपेयथाहतःसत्यसेनोमुनैव ॥ ८० ॥ य
थैवकर्णावरजौपुरैवनिशायुद्धेकर्णपुरःप्रपातितौ ॥ हतंतमीक्ष्यैवविकर्तनात्मजःक्रोधान्वितोभीमसेनंविहा
य ॥ ययौप्रमृद्यैवचमूंयुधिष्ठिरंरथेपरेस्वश्वयुतेव्यवस्थितं ॥ ८१ ॥ न्यवारयेतांशिनिपुत्रपार्षतौकृष्णासुताः
सोमकसंघयुक्ताः ॥ सतान्समस्तान्विरथान्विधाययुधिष्ठिरंप्रापयुतंयमाभ्यां ॥ ८२ ॥ निहत्यसोश्वान्युधिध

र्मसूनोर्निरायुधौतौचयमौचकार ॥ तानेकयानोपगतान्पुनश्चममर्दबाणैश्चवचोभिरुग्रैः ॥ ८३ ॥ तदैवमो
क्षायनृपस्यभीमोदुर्योधनंविरथंसंविधाय ॥ विव्याधमर्मस्वतितीक्ष्णसायकैस्तंदर्शयामासरवेःसुताय ॥ ८४ ॥
शल्यस्तदाधर्मसुतंविहायकर्णोययौतत्रयुधिष्ठिरोपि ॥ गत्वाशनैःशिबिरंतत्रशिश्येकर्णोयदाराजगृद्धीजगा
म ॥ ८५ ॥ द्रौणिःकृपश्चात्रतदैवजग्मतुस्तदाभीमोद्रौणिकर्णौजगाम ॥ कृपोनृपंरथमारोपयच्चविद्धंशरैर्भी
मबाहुप्रमुक्तैः ॥ ८६ ॥ नृपंसमादायकृपेपयातेभीमार्दितौद्रौणिकर्णौशरौघैः ॥ विहायतंजग्मतुःसोमकानां
चमूंशरौघैरभिपातयंतौ ॥ ८७ ॥ अथात्रराजानमचक्षमाणोधनंजयोवासुदेवप्रणुन्नः ॥ अभ्याययौपार्षतः
स्वांतुसेनांकर्णाहतांवीक्ष्यकुरूनपीडयत्॥८८॥न्यवारयत्समायातंकपिप्रवरकेतनं ॥ द्रौणिर्दुःशासनश्चैवधृष्टद्यु
म्नमवारयत् ॥ ८९ ॥ उभावतिरथौतौतुशस्त्रास्त्रैरभ्यवर्षतां ॥ दुःशासनःपार्षतश्चकुर्वंतौबाणजंतमः ॥ ९० ॥
तत्रदुःशासनेनाजौस्तंभितोद्रुपदात्मजः ॥ यतमानोपिनिर्यत्नःकृतोयुद्धेनिरायुधः ॥ ९१ ॥ तदाभवद्युद्ध
मतीवदारुणंद्रौणेस्तनूजेनतुवज्रपाणेः ॥ तत्रापिबद्धःशरपंजरेणपार्थोपनुत्तापिचगांडिवज्या ॥ ९२ ॥ पा
र्थोथकृष्णैधितबाहुवीर्योनिहत्यसूतंगुरुपुत्रकस्य ॥ छित्त्वाचरश्मींस्तुरगानमुष्यविद्रावयामासशरैःसुदूरं ॥९३॥

अतीत्यपुत्रंतुगुरोःसमागतेपार्थेकर्णोद्रावयामाससेनां ॥ पांडोःसुतानांशरवर्षधारोदुर्योधनश्चानुययौतमेव
॥ ९४ ॥ कर्णमायांतमालोक्यद्रावयंतंनिजांचमूं ॥ धनुरन्यत्समादायधृष्टद्युम्नोन्यवारयत् ॥ ९५ ॥ तयो
रासीन्महद्युद्धंचिरंसममविश्रमं ॥ तदैवसात्यकिर्वीरोदुर्योधनमवारयत् ॥ ९६ ॥ निवारितःसात्यकिनार
णेदुर्योधनोनृपः ॥ निहत्यसात्यकेरश्वान्द्रौपदेश्चापमच्छिनत् ॥ ९७ ॥ तदंतरैवकणोपिपार्षताश्वानपोथय
त् ॥ तयोर्विरथयोरेवभग्नंतत्पांडवंबलं ॥ ९८ ॥ बलंस्वकीयंबहुधाविभिन्नंसमीक्ष्यभीमोमृगराजकेतुः ॥ कृ
त्वाधराकंपकमुग्रनादंरणेभ्ययात्कौरवराजसैन्यं ॥ ९९ ॥ नादेनबाणैश्चवृकोदरेणभग्नंतदाकौरवसैन्यमाशु ॥
दिशोविदुद्रावसुयोधनोपिकृतोरणेतेनविवाहनायुधः ॥ १०० ॥ दृष्ट्वैवतत्पांडवानांचसेनासमावृत्ताक्षिप्रमवा
र्यविक्रमा ॥ तयापुनःकौरवाणांबलंतद्भग्नंदूराद्दूरतरंप्रदुद्रुवे ॥ १०१ ॥ हन्यमानंदिशोयांतंपांचाल्यैर्भीमसंश्रया
त् ॥ दुर्योधनबलंदृष्ट्वाजज्वालाधिरथिःक्रुधा ॥ १०२ ॥ सोमोघंरामदैवत्यमस्त्रंभार्गवसंज्ञितं ॥ सर्वास्त्रनाशकंदि
व्यमप्रतिद्वंद्वमाददे ॥ १०३ ॥ तच्चभीमपुरोगेषुसैन्येष्वमुचदुल्बणं ॥ तदस्त्रंवर्जयामासभीमंरामप्रसादतः ॥ १०४ ॥
अन्येतुदुद्रुवुःकेचिच्छिष्टाःप्रापुर्यमक्षयं ॥ नह्यस्त्रंद्रावमाणांस्तद्धंतितेनसपार्षताः ॥ १०५ ॥ पांचालाद्रौपदेयाश्च

शैनेयाद्याश्चसर्वशः ॥ पलायनेनोर्वरिताअर्जुनोप्यस्त्रमुद्यतं ॥१०६॥ वीक्ष्यप्रत्यस्त्रहीनंतदप्राप्यैवरवेःसुतं ॥ वा
सुदेवमिदंप्राहवर्जयित्वैवसूतजं ॥१०७॥ अन्यत्रयामिनैवास्मादस्त्राज्जीवनमन्यथा ॥ इत्यूचिवांसंपार्थंतंकृष्णो
प्राप्यैवसूतजं ॥ १०८ ॥ अन्येनैवपथाभीमंप्रापयामासविश्वकृत् ॥ तत्रार्जुनोवदद्भीमंयाहिद्रष्टुंयुधिष्ठिरं
॥ १०९ ॥ प्रवृत्तिंविद्धिभूपस्यमांतुसंशप्तकायुधे ॥ आह्वयंतिहतोच्छेषास्तानहंयामितद्युधे ॥ ११० ॥ इत्यूचि
वांसंतमुवाचभीमोजानन्स्वबाह्वोर्बलमप्रमेयं ॥ संशप्तकान्सूतजंकौरवांश्चयोत्स्येहमेकस्त्वमुपैहिभूपं ॥१११॥
त्यक्त्वारणंनाहमितोव्रजेयंनमांवदेत्कश्चनयुद्धभीतं ॥ इतिब्रुवाणंतमनंतशक्तिःप्रीतःकृष्णःप्रशशंसाधिकेष्टं
॥ ११२ ॥ ययौयुधिष्ठिरंद्रष्टुंशिबिरंसार्जुनोहरिः ॥ दृष्ट्वातौनृपतिःकर्णंहतंमत्वाशशंसह ॥ ११३ ॥ अभिवा
द्यहनिष्यामीत्युक्तःपार्थेनसक्रुधा ॥ भृशंविनिंद्यबीभत्सुमाहकृष्णायगांडिवं ॥ देहिपुत्रंसराधायाहनिष्यति
नसंशयः ॥११४॥ अथवाभीमएवैनंनिवृत्तेत्वयिपातयेत् ॥ त्वंतुकुंत्यावृथासूतःक्लीबोमिथ्याप्रतिश्रवः ॥११५॥
अहंतुसूतपुत्रेणक्लिष्टोमारुतितेजसा ॥ जीवामीत्यग्रजेनोक्तउद्बबर्हासिमुत्तमं ॥ ११६ ॥ वासुदेवस्तमाहेदं
किमेतदितिसर्ववित् ॥ ११७ ॥ तमाहगांडिवंदातुंयोवदेत्तद्वधोमया ॥ प्रतिज्ञातस्ततोहन्मिनृपमित्याहतंह

रिः ॥ ११८ ॥ सत्यस्यवचनंश्रेयःसत्यज्ञानंतुदुष्करं ॥ यत्सतांहितमत्यंतंतत्सत्यमितिनिश्चयः ॥ ११९ ॥ ध
र्मस्यवचनंश्रेयोधर्मज्ञानंतुदुष्करं ॥ यःसतांधारकोनित्यंसधर्मइतिनिश्चयः ॥ १२० ॥ कौशिकाख्योब्राह्मणो
हिलीनंग्रामजनंक्वचित् ॥ तस्करेष्वभिधायैवनिरयंप्रत्यपद्यत ॥ १२१ ॥ कश्चिद्व्याधोमृगंहत्वामातापितृनि
मित्ततः ॥ भक्षार्थमभ्यगात्स्वर्गमसुरोसौमृगोयतः ॥ १२२ ॥ उपद्रवायलोकस्यतपश्चरतिदुर्मतिः ॥ तस्मा
त्सद्धारकोधर्मइतिकृत्वाविनिश्चयं ॥ मानृपंजहिसत्यंत्वंकुरुवाचंतिरस्कुरु ॥ १२३ ॥ इत्युक्तोबहुधानिंदको
धादेवार्जुनोनृपं ॥ त्वंनृशंसःकृतघ्नश्चनिर्वीर्यःपरुषंवदः ॥ १२४ ॥ त्वत्तःसुखंनास्तिकश्चिन्नमांगर्हितुमर्हसि ॥
भीमोमांगर्हितुंयोग्योयोह्यस्माकंसदागतिः ॥ १२५ ॥ योयुध्यतेसर्ववीरैरद्यापित्वंतुनिंदकः ॥ इत्याद्युक्त्वात्म
नाशायविकोशंकृतवानसिं ॥ १२६ ॥ पुनःकृष्णेनपृष्टःसस्वाभिप्रायमुवाचतं ॥ तच्छ्रुत्वागर्हयित्वैनंपुनरा
हजनार्दनः ॥ १२७ ॥ मतिपूर्वंदेहहानात्पापंमहदवाप्यते ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांसाधनंदेहतोस्तियत् ॥१२८॥
अतोमात्यजदेहंतुकुरुचात्मप्रशंसनं ॥ वधोगुरूणांत्वंकारःस्वप्रशंसैवचात्मनः ॥ १२९ ॥ इत्युक्तःसत्वहंकारा
च्छशंसस्वगुणानलं ॥ १३० ॥ गुरुनिंदात्मपूजाचनधर्मायभवेत्क्वचित् ॥ तथाप्यर्जुनहार्दंतत्संप्रकाश्यजना

र्दनः ॥ १३१ ॥ तस्यलज्जांसमुत्पाद्यनाशयित्वाचतंमदं ॥ नाहंवेदपरंधर्मंकृष्णएवगतिर्मम ॥ १३२ ॥ इति
भावंसमुत्पाद्यदोषान्नाशयितुंहरिः ॥ कारयामासतत्सर्वमर्जुनेनजगत्पतिः ॥ १३३ ॥ ततएतदविज्ञानात्कु
पितोनृपतिर्भृशं ॥ आहास्तुराजाभीमस्त्वंयुवामांजहिचस्वयं ॥ वनंवाविफलोयामीत्युक्त्वोत्तस्थौस्वतल्पतः
॥१३४॥ तंवासुदेवःप्रतिगृह्यहेतुमुक्त्वासर्वंशमयामासनेता ॥ पार्थश्चभूपस्यपपातपादयोःक्षमापयन्सोपिसु
प्रीतिमाप ॥ १३५ ॥ तौभ्रातरौवासुदेवप्रसादान्महापदोमुक्तिमाप्यातिहृष्टौ ॥ भक्त्यासमस्ताधिपतिंशशंस
तुस्त्वयासमःकोनुहरेहितोनः ॥ १३६ ॥ ततःप्रणम्यबीभत्सुरग्रजंपरिरंभितः ॥ तेनाभिनंदितःप्रीत्याचाशी
र्भिःप्रययौयुधे ॥ १३७ ॥ तंशंकितंकर्णजयेस्विन्नगात्रंहरिस्तदा ॥ संकीर्त्यपूर्वकर्माणिनरावेशंविशेषतः ॥
व्यंजयामासधैर्यंचतस्यासीत्तेनसुस्थिरं ॥ १३८ ॥ भीमस्तदाशत्रुबलंसमस्तंविद्रावयामासजघानचाजौ ॥
वीरान्रणायाभिमुखान्स्वयंत्राकुर्वन्सवार्तांरममाणएव ॥ १३९ ॥ तदासदत्तंशकुनिःससैन्योदुर्योधनस्यावर
जैरुपेतः ॥ तंभीमसेनोविरथंनिरायुधंविधायबाणैर्भुवितंन्यपातयत् ॥ १४० ॥ नजघ्निवास्तंसहदेवभागंप्र
कल्पितंस्वेनतदाक्षगोष्ठ्या ॥ तंमूर्च्छितंश्वासमात्रावशिष्टंदुर्योधनःस्वरथेनापनिन्ये ॥ १४१ ॥ दुर्योधनस्या

वरजादशात्रप्रदुद्रुवुर्भीमसेनंविहाय ॥ ततोर्जुनंवासुदेवंचदृष्ट्वाप्रीतःश्रुत्वाधर्मराजप्रवृत्तिं ॥ १४२ ॥ पुनश्च
निघ्नंतमरिप्रवीरान्विद्रावयंतंचनिजांवरूथिनीं ॥ ससारदुःशासनआत्तधन्वाभीमोपितंसिंहइवाभिपेदिवान्
॥ १४३ ॥ तंरूक्षवाचोमुहुरर्पयंतंविधायभीमोविरथंक्षणेन ॥ प्रगृह्यभूमौविनिपात्यवक्षोविदारयामासगदा
प्रहारतः ॥ १४४ ॥ आक्रम्यकंठंचपदोदरेस्यनिविश्यपश्यन्मुखमात्तरोषः ॥ विकोशमाकाशनिभंविधायम
हासिमस्योरसिसंचखान ॥ १४५ ॥ कृत्वास्यवक्षस्युरुसत्तटाकंपपौनिकामंतृषितोमृतोपमं ॥ तच्छोणितांभो
भ्रमदक्षमेनंसंस्मारयामासपुराकृतानि ॥ १४६ ॥ वाक्सायकांश्चास्यपुरासर्पितान्संस्मारयामासपुनःपुनर्भृ
शं ॥ दंतांतरंनप्रविवेशतस्यरक्तंह्यपेयंपुरुषस्यजानतः ॥ १४७ ॥ तथापिशत्रुप्रतिभीषणायपपाविवास्वाद्य
पुनःपुनर्भृशं ॥ स्मरन्नृसिंहंभगवंतमीश्वरंसमन्युसूक्तंचददर्शभक्त्या ॥ १४८ ॥ यस्तेमन्योइत्यतोनारसिंहंसो
मंतस्मैचार्पयच्छोणिताख्यं॥युद्धाख्ययज्ञेसोमबुद्ध्यारिवक्षइहेतिसाम्नागदयाविभिंदन् ॥१४९॥उवाचवाचंपुरुष
प्रवीरःसत्यांप्रतिज्ञांलोकमध्येविधाय॥याःसपतयस्ताअपतयोहिजातायासाऽपतिःसासपतिश्चजाता ॥१५०॥
पश्यंतुचित्रांपरमस्यशक्तिंयेवैतिलाःषंढतिलाबभूवुः ॥ एनंगृहीतंहिमयायदीहकश्चित्पुमान्मोचयतुस्ववीर्यात्

॥ १५१ ॥ इतिब्रुवाणःपुनरेवरक्तंपपौसुधांदेववरोयथादिवि ॥ पुनश्चसप्राणमसुंविसृज्यनदन्ननर्तारिबलेनिरायु
धः ॥ १५२ ॥ प्रत्यनृत्यन्पुरायेस्मान्पुनर्गौरितिगौरिति ॥ तान्वयंप्रतिनृत्यामोपुनर्गौरितिगौरिति ॥ १५३ ॥
इतिब्रुवन्नृत्यमानोरिमध्येआस्फोटयञ्छत्रुगणानजोहवीत् ॥ शशाकचद्रष्टुमसुंनकश्चिद्वैकर्तनद्रौणिसुयोधना
दिषु ॥ १५४ ॥ भयात्तुकर्णस्यपपातकार्मुकंन्यमीलयामासतदाक्षिणीच ॥ संबोधितोमद्रराजेनयुद्धेस्थितःकथं
चित्सतुपार्थभागः ॥ १५५ ॥ द्रौणिर्विहायैनमपाजगामदूरंतदाभीमसेनोजगाद ॥ पीतःसोमोयुद्धयज्ञेमयाद्यव
ध्यःपशुर्मेहरयेसुयोधनः ॥ १५६ ॥ इतिब्रुवन्मृतमुत्सृज्यशत्रुंदुर्योधनंचाशुरुषाभिदुद्रुवे ॥ आयांतमीक्ष्यैवतमुग्र
पौरुषंदुद्रावभीतःससुयोधनोभृशं ॥ १५७ ॥ बलद्वयंचापययौविहायभयाद्भीमंकृष्णपार्थौविनैव ॥ आयोधनंशू
न्यमभून्मुहूर्तंननर्तभीमोव्याघ्रपदेनहर्षात् ॥ १५८ ॥ संकल्प्यशत्रून्गोवदेवाजिमध्येशार्दूलवत्तच्चरितंनिशा
म्य ॥ जहासकृष्णश्चधनंजयश्चशशंसतुश्चैनमतिप्रहृष्टौ ॥ १५९ ॥ यदासरंगःपवमानसूनुनाशून्यःकृतस्तत्रमु
हूर्तमात्रात् ॥ दुर्योधनस्यावरजाःशरौघैरवीवृषन्भीममुदारसत्वं ॥ १६० ॥ तान्मारुतिर्बाणवरैर्निकृत्तशीर्षान्य
मायानयदाशुवीरः ॥ तस्मिन्दिनेविंशतिधार्तराष्ट्राहतास्तदन्येसमरात्प्रदुद्रुवुः ॥ १६१ ॥ कर्माण्यनन्यौपयिका

निभीमेकुर्वत्येवंभीतभीतेऽरिसंघे ॥ निमीलिताक्षेचभयेनकर्णेकर्णात्मजोनकुलंप्रत्यधावत् ॥ १६२ ॥ माद्रीसुतो
वृषसेनंशरौघैरवारयत्तंविरथंचकार ॥ कर्णात्मजःसोप्यसिचर्मपाणिस्तस्यानुगांस्त्रिसहस्रंजघान ॥१६३॥ कर्णा
त्मजस्तस्यसंछिद्यचर्मभीमार्जुनादीनपिबाणसंघैः ॥ अवीवृषत्तस्यशरेणपार्थोग्रीवाबाहूरून्युगपच्चकर्त १६४ ए
केनबाणेनसुतेहतेस्वेवैकर्तनोवासविमभ्यधावत् ॥ तयोरभूद्वैरथयुद्धमद्भुतंसर्वास्त्रविद्वरयोरुग्ररूपं ॥ १६५ ॥
पक्षग्रहास्तत्रसुरासुरास्तयोरन्येचजीवागगनंसमाश्रिताः ॥ महान्विवादोप्यभवत्तयोःकृतेतदागिरीशोवदद
ब्जयोनिं ॥ १६६ ॥ सुरासुराणांभीमसुयोधनौद्वौसमाश्रयौतत्प्रियौकर्णपार्थौ ॥ प्राणोपमौतेनचैतत्कृतेतेसु
रासुराःकर्तुमिच्छंतियुद्धं ॥ १६७ ॥ यदाविनाशोजगतांमहान्स्यात्तेनानयोःसममेवास्तुयुद्धं ॥ इतीरितेवा
सवःपद्मयोनिंजगादकृष्णोयत्रजयश्चतत्र ॥१६८॥ कामोनकृष्णस्यमृषाभवेद्धिकामोस्यपार्थस्यजयंप्रदातुं ॥
इत्यूचिवान्वासवःफल्गुनस्यजयोस्तुकर्णस्यवधस्तथेति ॥ उक्त्वानमत्कंजभवंतथेतिप्राहासुरान्देवताश्चाबभा
षे ॥ १६९ ॥ नकर्णार्जुनयोरर्थेविरोधंकुरुतक्वचित् ॥ भीमदुर्योधनार्थेवापश्यंत्वेवचसंगरं ॥ इत्युक्तेशांतिमाप
न्नाददृशुःसंगरंतयोः ॥ १७० ॥ ववर्षतुस्तौचमहास्त्रशस्त्रैर्भीमोरथस्थोवरजंजुगोप ॥ शैनेयपांचालमुखाश्च

पार्थमावार्यतस्थुःप्रसभंनदंतः ॥ १७१ ॥ दुर्योधनद्रौणिमुखाश्चकर्णंररक्षुरावार्यतदासयुद्धं ॥ तत्रार्जुनंबाण
गणैःसकर्णःसंमर्दयामासविशेषयन्रणे ॥ तदानदन्भीमसेनोजगादगदांसमादायसमात्तरोषः ॥ १७२ ॥
अहंचैनंगदयापोथयामित्वंवाजहीमंसमुपात्तवीर्यः ॥ कृष्णोपितंबोधयामाससम्यङ्नरावेशंव्यंजयन्भूयएव
॥ १७३ ॥ समृद्धवीर्यःसतदाधनंजयःसुयोधनद्रौणिकृपान्सभोजान् ॥ साकंचबाणैर्विरथांश्चकारविव्याध
तानप्यरिहासुपुंखैः ॥ १७४ ॥ तेकिंचिद्दूरतस्तस्थुःपश्यंतोयुद्धमद्भुतं ॥ अमानुषंतत्पार्थस्यदृष्ट्वाकर्मगुरोःसु
तः ॥ गृहीत्वापाणिनापाणिंदुर्योधनमभाषत ॥ १७५ ॥ दृष्टंहिभीमस्यबलंत्वयाद्यतथैवपार्थस्ययथाजिता
वयं ॥ अलंविरोधेनसमेत्यपांडवैःप्रशाधिराज्यंचमयासमेतः ॥ १७६ ॥ धनंजयस्तिष्ठतिवारितोमयाजना
र्दनोनैवविरोधमिच्छति ॥ वृकोदरस्तद्वचनेस्थितःसदायुधिष्ठिरःशांतमनास्तथायमौ ॥ १७७ ॥ हितार्थंमे
तत्तववाक्यमीरितंगृहाणमेनैवभयादुदीरितं ॥ अहंह्यवध्योममचैवमातुलोनशंकितुंमेवचनंत्वमर्हसि ॥१७८॥
इतीरितःप्राहसुयोधनस्तंदुःशासनस्याद्यपपौहिशोणितं ॥ शार्दूलचेष्टामकरोच्चभीमोनमेकथंचित्तदनेनसंधिः
॥ १७९ ॥ इत्युक्तोद्रौणिरासीत्सतूष्णींकर्णधनंजयौ ॥ महास्त्रशस्त्रवर्षेणचक्रतुःखंनिरंतरं ॥ १८० ॥ आग्नेय

वारुणैंद्रादीन्येतान्यन्योन्यमृत्यवे ॥ ब्रह्मास्त्रमप्युभौतत्रप्रयुज्यानदतांरणे ॥ अन्योन्यास्त्रप्रतीघातंकृत्वोभौ
चविचेरतुः ॥ १८१ ॥ क्रमेणवृद्धोरुबलेनतत्रसुरेंद्रपुत्रेणविरोचनात्मजः ॥ निराकृतोनागमयंशरोत्तमंब्रह्मा
स्त्रयुक्तंविससर्जवासवौ ॥ १८२ ॥ तंवासुदेवोरथमानमय्यमोघंचकारार्ज्जुनतःकिरीटं ॥ चूर्णीकृतंतेनसुरेंद्रसू
नोर्दिवंययौबाणगतश्चनागः ॥ १८३ ॥ नमितेवासुदेवेनरथेपंचांगुलंभुवि ॥ अपांगदेशमुद्दिश्यमुक्तेनागे
किरीटिनः ॥ १८४ ॥ भङ्क्त्वाकिरीटंवियतिगच्छतिप्रभुणोदितः ॥ बाणैस्तक्षकपुत्रंतंवासविःपूर्ववैरिणं
॥ १८५ ॥ हत्वानिपातयामासभूमौकर्णस्यपश्यतः ॥ ब्रह्मास्त्रस्यातिवेगित्वंप्राप्तंकर्णेनभार्गवात् ॥ १८६ ॥
पुनश्चपार्थेनमहास्त्रयुद्धंप्रकुर्वतःसूर्यसुतस्यचक्रं ॥ रथस्यभूमिर्ग्रसतिस्मशापादस्त्राणिदिव्यानिचविस्मृतिंययुः
॥ १८७ ॥ उद्धर्तुंकामोरथचक्रमेवपार्थंययाचेवसरंप्रदातुं ॥ नेत्याहकृष्णोंजलिकंसुघोरंत्रिनेत्रदत्तंजगृहेचपा
र्थः ॥ १८८ ॥ सत्येनधर्मेणचसन्नियोज्यमुमोचकर्णस्यवधायबाणं ॥ चिच्छेदतेनैवचतस्यशीर्षंसंधित्सतोबा
णवरंसुघोरं ॥ १८९ ॥ अपराह्णेपराह्णस्यसूर्यजस्येंद्रसूनुना ॥ छिन्नमंजलिकेनाजौसोत्सेधमपतच्छिरः ॥ १९० ॥
तस्मिन्हतेदीनमुखःसुयोधनोययौसमाहृत्यबलंसशल्यः ॥ युधिष्ठिरःकर्णवधंनिशम्यतदासमागत्यददर्शतत्त

नुं ॥ १९१ ॥ शशंसकृष्णंचधनंजयंचभीमंचयेन्येपियुधिप्रवीराः ॥ गत्वाचतेशिबिरंमोदमानाऊषुःसकृष्णा
स्तदनुव्रताःसदा ॥ १९२ ॥ इतिश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेक
र्णपातोनामसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
ॐप्रभातायांतुशर्वर्यांगुरुपुत्रानुमोदितः ॥ शल्यंसेनापतिंकृत्वायोद्धुंदुर्योधनोभ्ययात् ॥ १ ॥ तमभ्ययुःपां
डवाश्चहृष्टायुद्धायदंशिताः ॥ तत्रासीत्सुमहद्युद्धंपांडवानांपरैःसह ॥ २ ॥ अग्रेभीमःपांडवानांमध्येराजायु
धिष्ठिरः ॥ पृष्ठेगांडीवधन्वासीद्वासुदेवाभिरक्षितः ॥ ३ ॥ चक्ररक्षौयमौराज्ञोधृष्टद्युम्नश्चसात्यकिः ॥ नृपस्य
पार्श्वयोरास्तांअग्रेन्येषांगुरोःसुतः ॥ ४ ॥ मध्येशल्यःपृष्ठतोभूद्भ्रातृभिश्चसुयोधनः ॥ चक्ररक्षौतुशल्यस्यशकु
निस्तत्सुतस्तथा ॥ कृपश्चकृतवर्माचपार्श्वयोःसमुपस्थितौ ॥ ५ ॥ तत्राभवन्महद्युद्धंभीमस्यद्रौणिनासह ॥
राज्ञःशल्येनचतथाघोररूपंभयानकं ॥६॥ तत्रनातिप्रयत्नेनद्रौणिर्भीमेनसायकैः ॥ विरथीकृतस्तथाधर्मसूनुः
शल्येनतत्क्षणात् ॥ ७ ॥ आससादतदाशल्यंकपिप्रवरकेतनः ॥ तयोरासीन्महद्युद्धमद्भुतंरोमहर्षणं ॥ ८ ॥
रथमन्यंसमास्थायद्रौणिर्भीमंसमभ्ययात् ॥ दुर्योधनश्चभीमस्यशरैरावारयद्दिशः ॥ ९ ॥ तावुभौशरवर्षेणवार

यामासमारुतिः ॥ ताभ्यांतस्याभवद्युद्धंसुघोरमतिमानुषं ॥ १० ॥ दुर्योधनस्यावरजान्द्रौपदेयायुयुत्सुना ॥
शिखंड्याद्यैर्मातुलैश्चसहसर्वान्न्यवारयन् ॥ ११ ॥ सहदेवस्तुशकुनिमुलूकंनकुलस्तथा ॥ धृष्टद्युम्नश्चहार्दिक्यं
सात्यकिःकृपमेवच॥१२॥तेषांतदभवद्युद्धंचित्रंलघुचसुष्ठुच ॥ शल्यस्तुशरसंघातैःपार्थस्यावारयाद्दिशः ॥१३॥
सोपिविव्याधविशिखैःशल्यमाहवशोभिनं ॥ तयोस्तुसममेवासीच्चिरंदेवासुरोपमं ॥ १४ ॥ ततःशरंवज्रनि
भंमद्रराजःसमाददे ॥ तेनविव्याधबीभत्सुंहृदयेसमुमोहच ॥ १५ ॥ उपलभ्यपुनःसंज्ञांवासविःशत्रुतापनः ॥
चिच्छेदकार्मुकंसंख्येमद्रराजस्यधीमतः ॥ १६ ॥ सोन्यत्कार्मुकमादायमुमोचास्त्राणिफल्गुने ॥ सौरंयाम्यं
चपार्जन्यंतान्यैंद्रेणजघानसः ॥१७॥ पुनर्न्यकृंतत्तच्चापमिंद्रसूनुरमर्षितः ॥ शल्योगदांसमादायचिक्षेपार्जुन
वक्षसि ॥ १८ ॥ तदामुमोहबीभत्सुस्ततउच्चुक्रुशुःपरे ॥ प्राप्तसंज्ञःपुनःपार्थःशल्यंविव्याधवक्षसि ॥ सविह्व
लितसर्वांगःशिश्रियेध्वजमुत्तमं ॥ १९ ॥ समाश्वस्तःपुनर्बाणंयमदंडनिभंरणे ॥ मुमोचपार्थस्यसचनिर्बिभे
दस्तनांतरं ॥ २० ॥ तेनविह्वलितःपार्थोध्वजयष्टिंसमाश्रितः ॥ २१ ॥ समाश्वस्तःप्रचिच्छेदमद्रराजस्यका
र्मुकं ॥ छत्रंध्वजंचतरसासारथिंचन्यपातयत् ॥ २२ ॥ तदान्यंरथमास्थायधर्मराजःशरोत्तमैः ॥ चतुर्भिश्च

तुरोवाहाञ्छल्यस्यनिजघानह ॥ २३ ॥ शल्योन्यंरथमास्थायसर्वांस्ताञ्छरवृष्टिभिः ॥ छादयामासराजानंविरथंचचकारह ॥ २४ ॥ निहत्याश्वान्सात्यकेश्चधृष्टद्युम्नस्यचाभिभूः ॥ चापेछित्वाचयमयोःदध्मौशंखंमहास्वनं ॥ २५ ॥ ततस्तुशल्यंसमुदीर्यमाणंदृष्ट्वारणेभीमसेनस्तरस्वी ॥ न्यवारयद्बाणवरैरनेकैश्चकारचैनंविरथंक्षणेन ॥ २६ ॥ आस्थायचान्यंरथमापतंतंपुनश्चशल्यंभृशमेवमर्मसु ॥ निर्भिद्यबाणैर्विरथंचकारपुनस्तृतीयंरथमारुरोज ॥२७॥ आत्तान्यात्तान्यायुधान्यस्यभीमःसर्वाणिचिच्छेदबिभेदचास्य ॥ मर्माणिबाणैर्नितरांपुनश्चसमुष्टिमुद्यम्यजगामधर्मजं ॥ २८ ॥ तंभीमभिन्नमर्माणंविवर्माणंनिरायुधं ॥ श्वासमात्रावशिष्टंचमरणायैवकेवलं ॥ २९ ॥ आत्मानमभिगच्छंतंदृष्ट्वान्यंरथमास्थितः ॥ हंतुकामोरणेवीरममोघांशक्तिमाददे ॥ ३० ॥ दिव्यास्त्रैरभिसंयोज्यतांतदाधर्मनंदनः ॥ सत्यधर्मफलैश्चैवचिक्षेपास्यहृदित्वरन् ॥ ३१ ॥ सभिन्नहृदयोभूमौपपाताभिमुखोनृपं ॥ सत्यधर्मरतःशल्यइंद्रस्यातिथितामगात् ॥ ३२ ॥ मद्रराजेहतेवीरेसुशर्मार्जुनमभ्ययात् ॥ संशप्तकावशिष्टैस्तमनयन्मृत्यवेर्जुनः ॥ ३३ ॥ दुर्योधनस्यावरजानवशिष्टान्वृकोदरः ॥ सर्वाञ्जघानसेनांचनिःशेषामकरोद्रणे ॥ ३४ ॥ उलूकंसहदेवोथशकुनिंचातिपापिनं ॥ जघानद्रौणिहार्दिक्यकृपान्भी

मार्ज्जुनौततः ॥ ३५ ॥ बहुशोविरथीकृत्यपीडयित्वापुनःपुनः ॥ द्रावयामासतुस्तेतुभीषिताविविशुर्वनं
॥ ३६ ॥ शैनेयेनगृहीतोथसंजयोनंतशक्तिना ॥ व्यासेनमोचितोथैकःपार्थान्दुर्योधनोभ्यगात् ॥ ३७ ॥
तेषामभूत्तस्यचघोररूपंयुद्धंसबाणैर्बहुशोर्ज्जुनंच ॥ चकारमूर्च्छाभिगतंयुधिष्ठिरंयमावयत्नाद्विरथांश्चकार ॥३८॥
तंभीमसेनोविरथंचकारगजंसमारुह्यपुनःसमभ्ययात् ॥ पुनश्चशैनेयशिखंडिपार्षतान्यमौनृपंचव्यदधान्निरा
युधान् ॥ ३९ ॥ गजेचभीमेनशरैर्निपातितेसमारुहद्वाजिवरंसुनिर्भयः ॥ सतेनचप्रासकरोरणेऽरिहाचचार
शैनेयमताडयच्च ॥ ४० ॥ सुमोहतेनाभिहतःससात्यकिर्यमावपिप्रासनिपीडितौरथे ॥ निषीदतुर्धर्मसुतंप्रयां
तंसमीक्ष्यभीमोस्यजघानवाजिनं ॥ ४१ ॥ प्रासेनिकृत्तेतुवृकोदरेणविवाहनःसोपिययौसुयोधनः ॥ आदायगुर्वीं
चगदांप्रयातोद्वैपायनस्योरुसरोविवेश ॥ ४२ ॥ एवमक्षौहिणीषट्कंभीमेननिहतंरणे ॥ पंचपार्थेननिहताअ
र्धंकालिंगकानृते ॥४३॥ एकादशाक्षौहिणीभ्यःशिष्टमन्यैर्निषूदितं ॥ अक्षौहिणीचतुष्कंचपार्थानांद्रौणिनाहतं
॥४४॥ अन्यैरन्याःसमस्तैश्चद्रोणकर्णमहाव्रताः ॥ दुर्योधनोभौमसूनुःप्रायःसेनाहनःक्रमात् ॥४५॥ जयंलब्ध्वा
नदत्सूच्चैःपांडवेषुमहात्मसु ॥ दुर्योधनोजलस्तंभंकृत्वामंत्राञ्जजापच ॥ ४६ ॥ मंत्राद्दूर्वाससादत्तामृतसंजी

वनप्रदाः ॥ ४७ ॥ जलेस्थित्वाजपन्सप्तदिनैःसर्वान्मृतानपि ॥ उद्धरेद्धार्तराष्ट्रोयंस्युरवध्याश्चतेपुनः ॥४८॥ इ
तिविद्याबलंतस्यज्ञात्वापांडुसुतास्ततः ॥ अन्विष्यंतःशुश्रुवुश्चव्याधेभ्यस्तंजलेस्थितं ॥४९॥ आगच्छंश्चततस्त
त्रपुरस्कृत्यजनार्दनं ॥ तदाजलात्समुन्मज्यत्रिभिर्द्रौणिपुरःसरैः ॥ मंत्रयंतंस्मदद्दृशुस्तान्दृष्ट्वातेप्रदुद्रुवुः ॥५०॥
दुर्योधनोविशत्तोयंदृष्ट्वातंकेशवाज्ञया ॥ युधिष्ठिरःसुपरुषैर्वाक्यैरेनमथाह्वयत् ॥ ५१ ॥ अमर्षितोसौधृतराष्ट्र
पुत्रःश्वसंस्तदादंडहतोयथाहिः ॥ उवाचशाठ्यात्तपसेवनाययायांभवान्छासतुसर्वपृथ्वीं ॥ ५२ ॥ तमाह
धर्मजोराजायस्त्वंकृष्णेसमागते ॥ सूच्यग्रवेधितांपृथ्वींदातुंनैच्छःकथंचन ॥ ५३ ॥ घातयित्वासर्वपृथ्वीं
भीष्मद्रोणमुखानपि ॥ दातुमिच्छसिसर्वांत्वंपृथ्वींनाद्यवयंपुनः ॥ ५४ ॥ अहत्वाप्रतिगृह्णीमोएहियुद्धेस्थिरो
भव ॥ नकुरूणांकुलेजातोयस्त्वंभीतोह्यपोविशः ॥ ५५ ॥ इत्यादिरूक्षवचनंश्रुत्वादुर्योधनोरुषा ॥ जलस्तंभा
त्समुत्तस्थौश्वसन्नाशीविषोयथा ॥ ५६ ॥ उवाचएकएवाहमकिरीटोविवर्मकः ॥ भवंतोबहवोवर्मशिरस्त्राणयु
ताअपि ॥ ५७ ॥ यद्येवमपिमेयुद्धंभवद्भिर्मन्यसेसमं ॥ सर्वैरेकेनवायुद्धंकरिष्येनचभीर्मम ॥ ५८ ॥
इत्युक्तआहधर्मात्मावर्माद्यंचददामिते ॥ वृणीष्वप्रतियोद्धारंपंचानांत्वंयमिच्छसि ॥ ५९ ॥ हत्वैकंभुंक्ष्वरा

ज्यंत्वमन्येयामवनंवयं ॥ हतेवात्वयितेनैवभुंजीमश्चाखिलाभुवं ॥ आधत्स्वचायुधंयेनजेतुमिच्छसिशात्र
वान् ॥ ६०॥ इत्युक्तऊचेनहिदुर्बलैरहंयोत्स्येचतुर्भिर्भवदर्ज्जुनादिभिः ॥ भीमेनयोत्स्येगदयासदाहिमेप्रियाग
दानान्यदथायुधंस्पृशे ॥ ६१ ॥ श्रुत्वास्यवाक्यंरभसावृकोदरोगदांतदाध्यर्धभराधिकांमुदा ॥ राज्ञोगदायाः
प्रतिगृह्यवीरःसमुत्थितोयुद्धमनाःसमुन्नदन् ॥ ६२ ॥ अथाहनारायणआदिदेवोयुधिष्ठिरंकष्टमिदंत्वयाकृतं ॥
नह्येषराजागदयारणेचरन्शक्योविजेतुंनिखिलैःसुरासुरैः ॥ ६३ ॥ सनिश्चयाद्धश्चतुरोनिहन्यात्सहार्ज्जुनान्भी
मसेनःकथंचित् ॥ हंतैनमाजौनहिभीमतुल्योबलेक्वचिद्धार्तराष्ट्रःकृतीच ॥ ६४ ॥ ऊरूभीमेनभेत्तव्यौप्रतिज्ञां
रक्षतारिपोः ॥ नाभेरधस्ताद्धननंजनाआहुर्गदामृधे ॥ ६५ ॥ अधर्मइतितत्कृष्णोलोकनिंदानिवृत्तये ॥
आपद्धर्मंदर्शयितुंकिंचिद्व्याजेनसंयुतः ॥ ६६ ॥ भीमोहन्याद्धार्तराष्ट्रमित्यूचेयद्यपिस्फुटं ॥ अव्याजेनापि
शक्तोसौबलंनिःसीममाहच ॥ ६७ ॥ आहशिक्षामप्यनूनांयत्नंदुर्योधनेधिकं ॥ नहिभीमोतिप्रयत्नंकुर्यादि
तिगुणोह्ययं ॥ ६८ ॥ प्रतिज्ञापालनंधर्मोदुष्टेषुचविशेषतः ॥ इतिधर्मरहस्यंतुवित्तःकृष्णवृकोदरौ ॥ ६९ ॥
नान्यस्ततोलोकनिंदांव्यपनेतुमुभावपि ॥ अनापद्यापदिवचदर्शयेतांजनस्यतु ॥ ७० ॥ ततोभीमःसर्व

लोकस्यधर्मंप्रकाशयन्वाक्यमिदंजगाद ॥ ऊरूतवाहंहियथाप्रतिज्ञंभेत्स्यामिनैवात्रविचारणीयं ॥ ७१ ॥
इतिब्रुवंतंप्रससारचाजौदुर्योधनस्तत्रबभूवयुद्धं ॥ भीमस्तदाग्र्यप्रकीर्तिंविधित्सुर्मंदःसआदौव्यचरज्जनार्थे ७२
दर्शयंतौगदामार्गंचित्रंतौप्रविचेरतुः ॥ बलभद्रोप्याजगामतदातौप्रतिवारितुं ॥ ७३ ॥ वारितावपितेनोभौ
नैवयुद्धंव्यमुंचतां ॥ ततोददर्शतद्युद्धंमानितःकृष्णपूर्वकैः ॥७४॥ तौशिक्षाबलसंयुक्तौमंडलानिविचेरतुः ॥
तत्रभीमंवंचयितुंधार्तराष्ट्रःशिरःक्षितौ ॥७५॥ व्यधादुच्छ्रितसक्थीकस्तदाकृष्णाभ्यनुज्ञया ॥ पृष्ठमूलेहनद्भी
मोभिन्नसक्थिश्चसोपतत् ॥ ७६ ॥ प्रतिज्ञापालनार्थायनाभेर्नोपर्यधस्तदा ॥ ७७ ॥ गदायुद्धस्यमर्यादांय
शश्चाप्यभिरक्षितुं ॥ नाधस्तान्मध्यएवासौनिजघ्नेतंवृकोदरः ॥७८॥ एवंप्रतिज्ञायुग्मार्थंभग्नसक्थियुगंरणे ॥
द्यूतेकृष्णंनिधेहीतियदावादीत्सुयोधनः ॥ तत्प्रतिज्ञानुसारेणभीमोमूर्धानमक्रमीत् ॥ ७९ ॥ ऋषभंमासमा
नानामितिसूक्तंददर्शह ॥ तेषांपुण्यानिविद्याश्चसमादायैवसर्वशः ॥ तांश्चकारतमोगंतृंस्तस्यमूर्ध्निपदाक्रमत्
॥ ८० ॥ स्मारयामासकर्माणियानितस्यकृतानिच ॥ कृष्णबंधेकृतोमंत्रइतिमूर्ध्निपदाहनत् ॥ ८१ ॥ पुनः
पुनश्चतद्वीक्ष्यचुक्रोधमुसलायुधः ॥ चुक्रोशनैवधर्मोयमित्यसावूर्ध्वबाहुकः ॥ ८२ ॥ पुनःक्रोधातिताम्राक्ष

आदायमुसलंहलं ॥ अभिदुद्रावभीमंतंनचचालवृकोदरः ॥ ८३ ॥ अभयेसंस्थितेभीमेरामंजग्राहकेशवः ॥
आहधर्मेणनिहतोभीमेनायंसुयोधनः ॥ ८४ ॥ नमंडलेभिसारेवानापसारेचनाभितः ॥ अधोहन्याद्वंचयंत
मधोहत्वानदुष्यति ॥ ८५ ॥ कृताप्रतिज्ञाचवृकोदरेणभेत्स्येतवोरूइतियुक्तिपूर्वकं ॥ संश्रावयानेनतदेषध
र्मतोजघानदुर्योधनमग्र्यकर्मा ॥ ८६ ॥ वासुदेववचःश्रुत्वाधर्मच्छलमितिब्रुवन् ॥ रौहिणेयोजगामाशुस्व
पुरीमेवसानुगः ॥ ८७ ॥ तस्मिन्गतेवासुदेवंसमपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ धर्मोयमथवाधर्मइतितंप्राहकेशवः ॥८८॥
नसाक्षाद्धर्मतोवध्यायेचपापतमानराः ॥ देवैर्हिवंचयित्वैवहताःपूर्वंसुरारयः ॥ ८९ ॥ अतोयमप्यधर्मेणह
तोनात्रास्तिदूषणं ॥ भीष्मद्रोणौचकर्णश्चयदैवोपाधिनाहताः ॥ ९० ॥ कोनुदुर्योधनेपापेहतेदोषःकथंचन ॥
प्रतिज्ञापालनायापिबिभेदोरूवृकोदरः ॥ ९१ ॥ धर्मतश्चप्रतिज्ञेयंकृतानेनानुरूपतः ॥ लोकतोपिनधर्मस्य
हानिरत्रकथंचन ॥ ९२ ॥ येभीमस्याप्रभावज्ञाआपद्धर्मंचमन्वते ॥ अवध्यत्वेशिववराद्गदाशिक्षाबलाद
पि ॥ जरासंधोपमोयस्माद्धार्तराष्ट्रःसुविश्रुतः ॥ ९३ ॥ तस्मात्सधर्मएवायंभीमचीर्णइतिब्रुवन् ॥ अपिसं
शयिनंचक्रेधर्मराजंजगत्पतिः ॥ ९४ ॥ भूभारक्षतिजोधर्मोमच्छुश्रूषात्मकश्चयः ॥ भीमस्यैवभवेत्सम्यगि

तिबुद्ध्यापरःप्रभुः ॥९५॥ स्वेनैवबलभद्रायजनायचपुनःपुनः ॥ श्रुत्वाप्युक्तंनतत्याजसंशयंधर्मजोयतः ॥९६॥
ततोप्यसंशयंकृष्णोनचकारयुधिष्ठिरं ॥ मुख्यधर्मंहिभगवान्बलायाहजनायच ॥ ९७ ॥ धर्मेणैवहतोराजाधार्त
राष्ट्रःसुयोधनः ॥इतियद्वक्ष्यतिपुनर्निश्चयार्थेर्जुनायच ॥९८॥ पुनःपुनर्धर्मतएवभीमोजघानराजानमितिब्रुवं
तं ॥ जगादकृष्णंस्फुरिताधरोष्ठःक्रोधात्सुपापोधृतराष्ट्रसूनुः ॥ ९९ ॥ त्वयैवपापेनिहिताहिपार्थाःपापाधिकस्त्वं
हिसदैकएव ॥ इत्यूचिवांसंप्रजगादकृष्णोनत्वत्समःपापतमःकदाचित् ॥१०० ॥ भीष्मादिहत्यापितवैवपापं
यदन्वयुस्त्वामपिपापनिश्चयं ॥ पापंचपापानुगतंचहत्वाकथंचनाप्यस्तिनचैवपापं ॥१०१॥ नपांडवेष्वस्तिततो
हिकिंचित्पापंप्रयत्नाच्चनिसर्गतोपि॥गुणाधिकास्तेमदुपाश्रयाश्चकोनामतेष्वण्वपिपापमाह ॥१०२॥ निसर्गतः
पापतमस्त्वमन्यान्धर्मस्थितान्पापपथेनिधाय ॥ स्वयंचपापेनिरतःसदैवपापात्सुपापांगतिमेवयासि ॥ १०३ ॥
इतिब्रुवंतंपुनराहकृष्णंदुर्योधनःपापकृतांप्रधानः॥स्वंतोत्तमोनामकएवमत्तःकोनामदोषोस्तिमयाकृतोत्र १०४
इष्टंचयज्ञैश्चरितंचपूर्तैःपदंरिपूणांनिहितंचमूर्ध्नि ॥ मृत्युश्चसंग्रामशिरस्यवाप्तोरणोन्मुखेनैवमयाकिमन्यत् १०५
इष्टाभोगामयाभुक्ताःप्राप्ताचपरमागतिः ॥ दुःखिनोदुःखमाप्स्यंतिपार्थास्तेकूटयोधिनः ॥ १०६ ॥ चंद्रार्कस

न्निभैःशूरैर्धार्मिकैःसद्भिरुज्झिता ॥ केवलारत्नहीनेयंपांडवैर्भुज्यतांमही ॥ १०७ ॥ इत्युक्तवत्येवनृपेसुरेशैः
प्रसूनवृष्टिर्विहितापपातह ॥ तामेवबुद्धिंधृतराष्ट्रसूनोःकृत्वाह्रदांपातयितुंतमोंधे ॥ १०८ ॥ संभावयतआ
त्मानंवासुदेवंविनिंदतः ॥ तत्परांश्चकथंनस्यात्तमोंतेचविशेषतः ॥ १०९ ॥ यदैकैकमलंतत्रदुःखाधिक्यंसमु
च्चयात् ॥ इतितत्कारयित्वेशआहमोघंतवाखिलं ॥ ११० ॥ नृशंसस्यकृतघ्नस्यगुणवद्द्वेषिणःसदा ॥ यदिध
र्मफलंध्वांतंसूर्यवत्स्यात्प्रकाशकं ॥ १११ ॥ वदन्पुनःपुनरिदंधर्मतोहतइत्यपि ॥ ख्यापयामासभगवाञ्जनेनि
जजनेष्टदः ॥ ११२ ॥ प्रख्यापितेवासुदेवेनधर्मेसतांसर्वेषांहृद्यमासीत्समस्तं ॥ हतंचधर्मेणनृपंव्यजानन्पापो
यमित्येवविनिश्चितार्थाः ॥ ११३ ॥ युधिष्ठिरोपापदर्शीसदैवससंशयोभूत्सुमनोभिवृष्ट्या ॥ स्नेहाद्द्रौणिःसंज
योरौहिणेयोदौर्योधनात्पापमित्येवचोचुः ॥ ११४ ॥ ततःकृष्णःपांडुपांचालकैस्तैर्भृशंनदद्भिर्हर्षितैःसमेतः ॥
ययौविरिंचेशसुरेंद्रमुख्यैःसंपूजितस्तैश्चरणांगणात्स्मयन् ॥ ११५ ॥ ततःश्रुत्वासंजयाद्दुःखतप्तंसंबोधयिष्य
न्पितरंयुयुत्सुः ॥ कृष्णस्यराज्ञश्चमतेनुयातोजगामचान्वेवजनार्दनश्च ॥ ११६ ॥ धर्मयुक्तैश्चतत्त्वार्थैःलोकवृ
त्तानुदर्शकैः ॥ वाक्यैराजानमाश्वास्यप्रायात्पार्थान्पुनर्हरिः ॥ ११७ ॥ कालानुसारतोदेवांश्चोपसंहर्तुमच्यु

तः ॥ ययौसपार्थशैनेयःकुरूणांशिबिरंनिशि ॥ ११८ ॥ तदैवहार्दिक्यकृपान्वितोयात्सुयोधनंद्रौणिरमुंशया
नं ॥ प्रभग्नसक्थिंश्वसृगालभूतैःसंभक्ष्यमाणंददृशेश्वसंतं ॥ ११९ ॥ सदुःखशोकाभिहतोविनिंद्यपार्थान्मया
भूपकिमत्रकार्यं ॥ इत्याहनिष्पांडवतांकुरुष्वेत्यमुंव्यधात्पांस्वभिषेकिणंनृपः ॥ १२० ॥ उच्छिद्यसंततिंपांडोः
कृत्वास्वक्षेत्रसंततिं ॥ तयाभूरक्षणहृदासोभिषिक्तस्तथेत्यगात् ॥ १२१ ॥ सकृष्णभीमपार्थानांभयादेवपुनर्व
नं ॥ कृपसात्वतसंयुक्तोविवेशगहनंरथी ॥ १२२ ॥ तस्यचिंतयतोद्रोणवधंदुर्योधनस्यच ॥ नागान्निद्रानिशी
थेचध्वांक्षान्न्यग्रोधवासिनः ॥ १२३ ॥ हतान्सुबहुसाहस्रानेकेनातिबलेनतु ॥ कौशिकेननिरीक्ष्यैवप्राहतौ
कृपसात्वतौ ॥ १२४ ॥ निदर्शनेनह्येतेनप्रेरितःपरमात्मना ॥ यामिपांडुसुतान्हंतुमित्युक्त्वारुरुहेरथं ॥ निवा
रितोपिताभ्यांसःप्राद्रवच्छिबिरंप्रति ॥ १२५ ॥ अनुजग्मतुस्तावपितंशिबिरद्वारिचैक्षत ॥ उग्ररूपधरंरुद्रंस्व
कीयांतनुमेवसः ॥ १२६ ॥ परीतंवासुदेवेनबहुकोटिस्वरूपिणा ॥ दृष्ट्वैववासुदेवंतमत्रसद्गौतमीसुतः ॥ १२७॥
वासुदेवाज्ञयैवात्रस्वात्मनापिसदाशिवः ॥ अयुध्यदग्रसच्चाशुद्रौणेःसर्वायुधान्यपि ॥ १२८ ॥ अचिंत्याहरि
शक्तिर्यदृश्यंतेत्महनोपिहि ॥ अतस्तयाप्रेरितेनस्वात्मनैवाखिलेष्वपि ॥ १२९ ॥ आयुधेषुनिगीर्णेषुद्रौणिर्य

ज्ञंतुमानसं ॥ चक्रेऽऽत्मानंपशुंकृत्वास्वात्मस्थायैवविष्णवे ॥ १३० ॥ यज्ञतुष्टेनहरिणाप्रेरितःशंकरःस्वयं ॥
आत्मनेद्रोणपुत्रायददौसर्वायुधानिच ॥ १३१ ॥ उवाचचाहमादिष्टोविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ अरक्षंपार्थशि
बिरमियंतंकालमेवतु ॥ १३२ ॥ तदिच्छयैवनिर्दिष्टोदास्येमार्गंतवाद्यच ॥ आयुधानिचसर्वाणिहंतुंसर्वानि
माञ्जनान् ॥ १३३ ॥ इत्युदीर्यप्रदायाशुसर्वाहेतीर्वृषध्वजः ॥ तत्रैवांतर्दधेसोपिप्रोवाचकृपसात्वतौ ॥ १३४ ॥
येनिर्यास्यंतिशिबिराज्जहितंतांश्चसर्वशः ॥ इत्युक्त्वाप्रविवेशांतर्धन्वीखड्गीकृतांतवत् ॥ १३५ ॥ पारावताश्वं
सतदाशयानमुपेत्यपद्भ्यांसमताडयच्च ॥ वक्षस्यसाववदद्भीतनिद्रोजानेभवंतंहिगुरोस्तनूजं ॥ १३६ ॥ समु
त्थितंमांजहिशस्त्रपाणिंशस्त्रेणवीरोसिसवीरधर्मः ॥ लोकाश्चमेसंत्वथशस्त्रपूताइतिब्रुवाणंसरुषाजगाद ॥ १३७ ॥
नसंतिहिब्रह्महणांसुलोकाविशेषतश्चैवगुरुद्रुहांपुनः ॥ नधर्मयुद्धेनवधार्हकाश्चयेत्वद्विधाःपापतमाःसुपाप
॥ १३८ ॥ अवश्यभाविनंमृत्युंधृष्टद्युम्नोविचिंत्यतं ॥ तूष्णींबभूवस्वप्नेपिनित्यंपश्यतितांमृतिं ॥ १३९ ॥ द्रौ
णिंचकालरात्रिंचद्रोणपातादनंतरं ॥ विशसंतंकृषंतींचस्वप्नेपश्यतिपार्षतः ॥ १४० ॥ समाक्षिपद्द्रोणसुतोस्य
कंठेनिबध्यमौर्वींधनुषोप्युरस्थः ॥ ममंथकृच्छ्रेणविहायदेहंययौनिजस्थानमसौचवह्निः ॥ १४१ ॥ ततःशिखं

डिनंहत्वायुधामन्यूत्तमौजसौ ॥ जनमेजयंचपांचालीसुतानभिययौज्वलन् ॥ १४२ ॥ तैरुत्थितैरस्यमानः
शरैःखड्गेनजघ्निवान् ॥ सर्वान्सव्यापसव्येनतथान्यान्पांडवात्मजान् ॥ १४३ ॥ ऋतएकंभैमसेनिंकाशिराजा
त्मजात्मजं ॥ तंतदांतर्हितःशर्वःकैलासमनयत्क्षणात् ॥ १४४ ॥ सशर्वत्रातनामासीदतस्तत्रैवसोवसत् ॥
पुरार्थितःस्वदौहित्रस्यामरत्वायशंकरः ॥ काशिराजेनतेनासौजुगोपैनंकृपायुतः ॥ १४५ ॥ वासुदेवमतंज्ञा
त्वासाम्राज्यायपरीक्षितः ॥ वारयामासभूलोकंनैवयाहीत्यमुंशिवः ॥ १४६ ॥ सामान्यतोपांडवायद्रौणिना
प्यभिसंधितं ॥ तद्रूपेणैवरुद्रेणविनैनमितिचिंतितं ॥ १४७ ॥ अस्त्रंब्रह्मशिरश्चैनंनजघानैक्यतस्तयोः ॥ चे
कितानादिकांश्चैवजघानान्यांश्चसर्वशः ॥ १४८ ॥ सचेदिपांचालकरूशकाशीनन्यांश्चसर्वान्विनिहत्यवीरः ॥
शिशूंस्त्रियश्चैवनिहंतुमुग्रःप्राज्वालयत्तच्छिबिरंसमंतात् ॥१४९॥ जिजीविषूंस्तत्रपलायमानान्द्वारिस्थितौगौ
तमसात्वतौच ॥ निजघ्नतुःसर्वतःपार्षतस्यसूतस्त्वेकःशेषितोदैवयोगात् ॥ १५० ॥ खड्गेनप्रहृतंदृष्ट्वाहार्दि
क्येनपपातह ॥ भूमौप्रागेवसंस्पर्शान्नज्ञातस्तमसामुना ॥ १५१ ॥ अन्यासक्तेसमुत्थायप्राद्रवद्यत्रपार्षती ॥ त
स्याअकथयत्सर्वंसाभीमायाहदुःखिता ॥ प्राद्रवद्रथमारुह्यसधन्वीगौतमीसुतं ॥१५२॥ तदंतरेद्रौणिरपिप्रयातः

कृष्णासुतानांमुदितःशिरांसि ॥ आदायहार्दिक्यकृपानुयातोदुर्योधनंसन्निकृष्टप्रयाणं ॥ १५३ ॥ दृष्ट्वातदु
क्तंचनिशम्यपापःतुष्टोत्यजत्साध्वितिदेहमाशु ॥ भीमार्जुनाभ्यामथकेशवाच्चभीताःपृथक्द्रौणिमुखाःप्रयाताः
॥ १५४॥ तत्रैकलंद्रोणसुतंरथेनयांतंरथीमारुतिरन्वधावत् ॥ तमाद्रवंतंप्रसमीक्ष्यभीतःपराद्रवद्द्रौणिरतिद्रुताश्वैः
॥ १५५ ॥ आद्रवंतंपुनर्दृष्ट्वाभीमंद्रोणात्मजोरुषा ॥ आवृत्ययुध्यन्विजितोऽस्त्रंब्रह्मशिरआददे ॥ १५६ ॥
एतस्मिन्नंतरेकृष्णोधर्मजेनार्जुनेनच ॥ तत्रागमत्तदस्त्रंचभीमंचाव्यर्थतांनयन् ॥ १५७ ॥ अवध्योभीमसेन
स्तदस्त्रंचामोघमेवयत् ॥ विष्णुनैवोभयंयस्मात्कृतंभीमोस्त्रमेवतत् ॥ १५८ ॥ गायत्रीतत्रमंत्रोयद्ब्रह्मातद्ध्या
नदेवता ॥ ध्येयोनारायणोदेवोजगत्प्रसवितास्वयं ॥ १५९ ॥ ऊचेचपार्थयोःकृष्णोयत्कृतंद्रौणिनापुरा ॥
स्वायुधानांयाचनंचाप्यशक्तेनतदुद्धृतौ ॥ १६० ॥ पृष्टेनोक्तंत्वयाहीनांकृत्वाद्दुर्योधनायगां ॥ दातुंतदायुधं
मेद्येत्येवमुक्तेत्मनोदितं ॥ मैवंकार्षीःपुनरितिध्यायताब्धेस्तटेस्वमुं ॥ १६१ ॥ तदस्त्रंप्रज्वलद्दृष्ट्वाऽपांडवत्व
विधित्सया ॥ धरायांद्रौणिनामुक्तंकृष्णेनप्रेरितोर्जुनः ॥ १६२ ॥ स्वस्त्यस्तुद्रोणपुत्रायभूतेभ्योमह्यमेवच ॥
इतिब्रुवंस्तदेवास्त्रमस्त्रशांत्यैव्यसर्जयत् ॥१६३॥ अनस्त्रज्ञेषुमुक्तंतद्धन्यादस्त्रमुचंयतः ॥ गुरुभक्त्याततोद्रौणेःस्व

स्यास्त्वित्याहवासविः ॥१६४॥ तदस्त्रयोस्तुसंयोगेभूतानांसंहतिर्भवेत् ॥ भूतानास्वस्तिरप्यत्रकाक्षिताकरुणात्म
ना ॥१६५॥ तथाप्यस्त्रद्वयंयुक्तंभूतानांनाशकद्ध्रुवं ॥ तस्मान्निवारयन्योगंतयोर्मध्येभवत्क्षणात् ॥१६६॥ निःसी
मशक्तिःपरमःकृष्णःसत्यवतीसुतः ॥ संस्थाप्यास्त्रद्वयंदूरेतावाहपुरुषोत्तमः ॥१६७॥ संतिह्यस्त्रविदःपूर्वंप्रायश्चतै
न्नतैःकृतं ॥ लोकोपद्रवकृत्कर्मसंतःकुर्युःकथंक्वचित् ॥१६८॥ इत्युक्तेफल्गुनःप्राहमयामुक्तंमहापदि ॥ शांत्यर्थंमे
वचविभोक्षंतव्यंभवताततः ॥१६९॥ द्रौणिरप्येवमेवाहतौवेदपतिरब्रवीत् ॥ निवर्त्यतामस्त्रमितिशक्रसूनुस्तथाक
रोत् ॥१७०॥ निवर्तनाप्रभुंद्रौणिंवासुदेवोप्यभाषत ॥१७१॥ क्षत्रतेजाब्रह्मचारीकौमारादपिपांडवः ॥ निव
र्तनेततःशक्तोनायंद्रोणात्मजोपिसन् ॥ १७२ ॥ अब्रह्मचर्यादित्युक्तेव्यासोद्रौणिमभाषत ॥ निवर्तनासम
र्थस्त्वंदेहिनैसर्गिकंमणिं ॥ १७३ ॥ जितःप्रागेवभीमेनभीमायैवमहाप्रभं ॥ अपिकेवलयावाचापार्थेभ्यो
स्त्रंनिवर्तय ॥१७४॥ इत्युक्तोमूर्धजंरत्नंजरामरणनाशनं ॥ क्षुत्तृट्श्रमहरंदिव्यंगंधध्वांतहरंशुभं ॥ १७५ ॥
उत्कृत्यभीमायददौमुक्ताःपंचैवपांडवाः ॥ अस्त्रादितिततोवेदभर्तावासविमब्रवीत् ॥ १७६ ॥ तातमुक्तंद्रौ
णिनापित्वमेवास्त्रंनिवर्तय ॥ इत्युक्तस्तंप्रणम्याशुसंजहारार्जुनोपितत् ॥ १७७ ॥ यादवेशोथगौतम्याःसुत

माहैकसंततेः ॥ वाचानिवर्तयास्त्रंत्वमित्युक्तेद्रौणिरब्रवीत् ॥ १७८ ॥ पक्षपातादिच्छसित्वंभागिनेयस्यसं
ततिं ॥ तत्रैवपातयाम्यस्त्रमुत्तरागर्भकृंतने ॥ १७९ ॥ वासुदेवःपुनःप्राहयदिहंतव्यएवते ॥ गर्भस्तथापि
नैवास्त्रंपातयास्मिन्कथंचन ॥ १८० ॥ अभिमन्योर्मृतस्यैवदेहेपातयमानद ॥ एवंत्वदस्त्रनिहतंगर्भमुज्जीव
याम्यहं ॥ १८१ ॥ पातयेगर्भएवाहमित्यूचेगौतमीसुतः ॥ अथाहवासुदेवस्तमीषत्क्रुद्धइवप्रभुः ॥ १८२ ॥
दुर्मतेपश्यमेवीर्यंयत्तेशक्यंकुरुष्वतत् ॥ उज्जीवयाम्यहंगर्भंयततःशक्तितोपिते ॥ १८३ ॥ संततिर्वर्षसाहस्रं
पांडवानांभवेद्भुवि ॥ मत्पालितांनकश्चित्तांतावद्धंतुंक्षमःक्वचित् ॥ १८४ ॥ जानामितेमतिंदुष्टांजिघांसोः
पार्थसंततिं ॥ चिकीर्षोर्धार्तराष्ट्रस्यतंतुंभूयःसुदुष्करं ॥ १८५ ॥ मदाज्ञयासाविफलाभवित्रीवांछामुमुक्षोर्वि
मुखस्यविष्णोः ॥ यथैवतेनैवनराधिरूढोगम्यस्तवस्यान्नचभूमिभागः ॥ १८६ ॥ दुर्गंधयुक्तोव्रणसंचितांगः
सदाचरःस्याविपिनेषुमंदः ॥ यावद्भुविस्यादिहपार्थतंतुर्व्यासोपितंप्राहतथेतिदेवः ॥ १८७ ॥ रूपद्वयेना
पिहरेस्तथोक्तोजगादकालीतनयंसकृष्णं ॥ त्वयासहस्यान्ममसंगमोविभोयथेष्टतःस्यान्नचमेत्रविघ्नः ॥१८८॥
इत्युक्तओमितिप्राहभगवान्बादरायणः ॥ तंप्रणम्यययौसोपिस्वप्नदृष्टमनुस्मरन् ॥ १८९ ॥ स्वप्नेहिद्रौपदे

यानांवधोद्दष्टोत्मनानिशि ॥ अर्जुनेनप्रतिज्ञातंद्रौपद्यैस्ववधंप्रति ॥ १९० ॥ निबध्यानयनंचैवतेनैवशिबिरं
प्रति ॥ मुंचेतिद्रौपदीवाक्यंनेतिभीमवचस्तथा ॥ १९१ ॥ कृष्णवाक्यान्मणिंहृत्वादेशान्निर्यापणंतथा ॥
इत्यादिस्वप्नदृष्टंयत्प्रायःसत्यमभूदिति ॥ चिंतयन्प्रययौदेवंद्रौणिःशस्त्रभृतांवरः ॥ १९२ ॥ सकृष्णोक्तम
पिप्राप्यबादरायणशिष्यतां ॥ प्राप्योत्तरद्वापरेचवेदान्संविभजिष्यति ॥ १९३ ॥ ततःसप्तऋषिर्भूत्वापाराश
र्यप्रसादतः ॥ एकीभावंस्वरूपेणयास्यत्यच्युतनिष्ठया ॥१९४॥ कृपोथपांडवान्प्राप्यगौरवात्पूजितश्चतैः ॥
अभूदाचार्यएवासौराज्ञांतत्तंतुभाविनां ॥ १९५ ॥ बादरायणशिष्यत्वंपुनःप्राप्यभजन्नमुं ॥ साकंस्वभागि
नेयेनभाव्येकोमुनिसप्तके ॥ १९६ ॥ कृतवर्माद्वारवतींययौकृष्णानुमोदितः ॥ १९७ ॥ कृष्णायैतंमणिंदत्वाभी
मस्तांपर्यसांत्वयत् ॥ विकोपाभीमवाक्येनराज्ञेसाचमणिंददौ ॥ १९८ ॥ राजार्हेचमणौदत्तेमह्यंभीमेनलौकि
काः ॥ स्त्रीपक्षपातंराजाचशंकेयुर्मारुतेरिति ॥ १९९ ॥ मणिंराज्ञेददौकृष्णाभर्तृप्रियहितेरता ॥ सोप्याब
ध्यमणिंमूर्ध्निरेजेराजागवामिव ॥ २०० ॥ वेदेश्वरेणापियदूत्तमेनकृष्णेनयुक्तास्ततआशुपार्थाः ॥ ययुःस
भार्यानिजराजधानींहत्वेवसंतोंतररीन्स्वराज्यं ॥ २०१ ॥ युधिष्ठिरस्यानुविचित्रवीर्यसुतस्यपादावभिवंदमा

नं ॥ आकृष्यभीमंपरमेश्वरोयोमयाकृतिंधात्पुरतोनृपस्य ॥ २०२ ॥ भीमाकृतिंतांससुयोधनेनकारायिता
मभ्यसनेगदायाः ॥ आश्लिष्यचूर्णीकृतवानसृग्वमन्हातातभीमेतिवदन्पपात ॥ २०३ ॥ तमाहकृष्णोनह
तोद्यभीमोनचत्वयान्यैरपिशक्यतेसौ ॥ हंतुंस्वबुद्धिःप्रथितात्वयाद्यपापाहितेबुद्धिरद्यापिराजन् ॥ २०४ ॥
स्वबुद्धिदोषादतिपापशीलपुत्राख्यपापानिविवर्धयित्वा ॥ नीतोवशंतैःफलमद्यभुंजन्नक्रोधितुंचार्हसिभी
मसेने ॥ २०५ ॥ इत्युक्तेशांतबुद्ध्यैवराज्ञाहूतोवृकोदरः ॥ अभ्यवंदततत्पादावनुजाद्याश्चतस्यये ॥ २०६ ॥
वज्राच्चदृढदेहत्वादविकारेवृकोदरे ॥ नदोषोविवृतोस्यस्यादितिकृष्णेनवंचितः ॥ २०७ ॥ सर्वानाश्लिष्यच
प्रेम्णायुयोजनृपआशिषः ॥ कुलनाशकरःपापःशापयोग्यस्तवह्यहं ॥ २०८ ॥ इत्युक्त्वैवप्रणमतोगांधारीसु
पदांगुलीः ॥ ददर्शधर्मराजस्यपटांतेनप्रकोपिता ॥ २०९ ॥ तस्याःक्रोधाग्निनिर्दग्धनखःसकुनखोभवत्
॥ २१० ॥ वंदमानंपुनर्भीममाहसाक्रोधविह्वला ॥ अधर्मतःकथंभीमसुतंमेत्वंनिजघ्निवान् ॥ २११ ॥ इ
त्युक्तेऽस्याःशमयितुंक्रोधमग्रेवृकोदरः ॥ प्राहनप्राणसंदेहेपापंस्यात्पापिनोवधे ॥ २१२ ॥ इत्युक्त्वातांपुनः
प्राहप्रतिज्ञाहानिमंतरा ॥ नमेस्तिप्राणसंदेहइतिजानन्वृकोदरः ॥ २१३ ॥ यथाप्रतिज्ञंभ्रातृव्यान्रणेममनि

जघ्नुषः ॥ कोधर्मक्षत्रजातेस्तुतद्धानौजीवनंनहि ॥ २१४ ॥ पापानशुद्धधर्मेणहंतव्याइतिचश्रुतिः ॥ अ
न्यवत्पापहननंपापायेत्याहहिश्रुतिः॥अतोसुरान्नैकृतिकान्निकृत्याघ्नंतिदेवताः ॥२१५॥ निकृत्यानिकृतिंहन्या
न्निकृत्यानैवधार्मिकान्॥इतिश्रुतिर्हिपरमापठ्यतेपैंगिभिःसदा॥२१६॥ इत्युक्तातंपुनःप्राहकथंतेनरशोणितं॥
पीतंनरेणैवसतानपीतमितिसोब्रवीत्॥२१७॥दंतांतरंनमेप्रापशोणितंत्वत्सुतस्यतत् ॥ प्रतिज्ञापालनायापिप्र
तिकर्तुंचतत्कृतं॥२१८॥भीषणायचशत्रूणांपीतवच्चप्रदर्शितं॥वेदद्दष्टश्चधर्मोयमितिपापजनंप्रति ॥२१९॥इत्यु
क्तोवाचनैवांधद्वयस्यास्यवृकोदर ॥ घ्नतापुत्रशतंयष्टिमात्रंचोर्वरितंत्वया ॥२२०॥ तामाहभीमःपापिष्ठावधयो
ग्यापराधिनः ॥ सर्वेहताइतिपुनःसाहयेनाकृतस्तव ॥ अपराधःसएकोपिकिंनास्तीत्यवदत्सतां ॥२२१॥सर्वैः
समेतैःकृष्णस्यबंधनायविनिश्चितं ॥ २२२ ॥ अन्यानिचसुपापानिकृतान्यत्रपुरापिच ॥ वासुदेवंसभासंस्थं
ब्रुवाणंधर्मसंहितां ॥ २२३ ॥ पुनःपुनरवज्ञाययांतंदुर्योधनंबहिः ॥ सर्वेन्वगच्छन्नित्यादीन्यभिप्रेत्यवृकोदरः
॥ २२४ ॥ नैकोप्यनपराधीमेस्वयंतानतुशिक्षितुं ॥ असमर्थामयिक्रोधंकिंकरोषिनिरर्थकं ॥ २२५ ॥ इत्यु
क्तासाभवत्तूष्णींक्रमात्सर्वैश्चपांडवैः ॥ वंदिताव्यासवाक्याच्चकिंचिच्छांताचसाभवत् ॥ २२६ ॥ तस्यायाश्च

स्नुषाःसर्वास्ताभिःसहपुरस्कृता ॥ कृत्वातंधृतराष्ट्रंचविदुरादींश्चसर्वशः ॥ २२७ ॥ पांडवाःप्रधनस्थानंसभा
र्याःपृथयासह ॥ कृष्णाभ्यांचययुस्तत्रगांधार्यास्तपसोबलं ॥ २२८ ॥ जानन्पांडवरक्षार्थंचिकीर्षुस्तत्तपोव्य
यं ॥ वेदेश्वरोददौचक्षुर्दिव्यंसत्यवतीसुतः ॥ २२९ ॥ तेनदृष्ट्वाप्रेतदेहान्सर्वांस्तत्रसमाकुला ॥ शशापयाद
वेशानंत्वयास्मत्कुलनाशनं ॥ यत्कृतंतत्तवकुलंगच्छत्वन्योन्यतःक्षयं ॥ २३० ॥ इत्युक्तोभगवान्कृष्णोस्व
चिकीर्षितमेवतत् ॥ अस्त्वेवमित्याहविभुरीश्वरोप्यन्यथाकृतौ ॥ २३१ ॥ तेनतस्यास्तपोनष्टंहीनासातोहि
भर्तृतः ॥ २३२ ॥ नाशयेद्धिस्वयंविष्णुःस्वयोग्यादधिकान्गुणान् ॥ २३३ ॥ ततआश्लिष्यभर्तॄ
णांदेहान्प्ररुदतीःस्त्रियः ॥ सर्वादुर्योधनादीनांदर्शयामासकेशवः ॥ २३४ ॥ कृष्णायैसाचतंदेवमस्तुवत्पूर्ण
षड्गुणं ॥ ततोदेहान्प्रसिद्धानांपार्थाःसमदहन्सतां ॥ अन्येषांधृतराष्ट्रादीन्पुरस्कृत्यैवकांश्चन ॥ २३५ ॥ सू
तैःपंचभिरेवस्वैःसरस्वत्यांप्रचिक्षिपुः ॥ स्नेहान्नृपोयमौचस्वानाजौतस्मिन्न्ययोजयन् ॥ शवाःप्रायोबहुत्वेन
तत्रतत्रैवसंस्थिताः ॥ २३६ ॥ ततोददत्सुपानीयंगंगायांस्वजनस्यतु ॥ पृथाकर्णायदत्तेतिपार्थानाहाग्रजं
चतं ॥ २३७ ॥ ततोहाहेतिविलपन्राजापरमदुःखितः ॥ शशापसर्वनारीणांगुह्यंहृदिनतिष्ठतु ॥ २३८ ॥ हा

मातस्त्वद्धत्यैववयंसर्वैभृशंहताः ॥ ज्येष्ठंपितृसमंहत्वाप्रतिपत्स्यामकांगतिं ॥ २३९ ॥ एवंवदंतंकौंतेयंवासु
देवःसनारदः ॥ शमयामाससद्वाक्यैर्गुणान्कर्णस्यचाब्रवीत् ॥ २४० ॥ ततस्तेप्रेतकार्याणिचक्रुःसर्वेपिसर्व
शः ॥ सर्वेषामधिराज्येचस्थितोभूत्पांडवाग्रजः ॥ २४१ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
श्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ॥
ॐयदैवकृष्णौसकलाधिराज्येयुधिष्ठिरंयौवराज्येचभीमं ॥ विप्रैर्युतावभिषिच्याशिषश्चयुक्तादत्वाहर्षयामास
तुस्तौ ॥ १ ॥ तदैवचार्वाकइतिप्रसिद्धंरक्षस्त्रिदंडीयतिरेवभूत्वा ॥ युधिष्ठिरंगर्हयामासविप्रास्त्वांगर्हयंतीति
सुपापशीलः ॥ २ ॥ श्रुत्वैवतद्दुःखितमाशुधर्मजंदृष्ट्वाविप्राःशेपुरमुंभृशार्ताः ॥ अगर्हितंनित्यमस्माभिरेनंय
तोवोचोगर्हितमद्यपाप ॥ भस्मीभवाश्वेवततस्त्वितीरितेक्षणादभूत्पापतमःसभस्मसात् ॥ ३ ॥ भस्मीकृते
स्मिन्यतिवेषधारिणियुधिष्ठिरंदुःखितंवृष्णिसिंहः ॥ प्रोवाचनायंयतिरुग्रकर्मासुयोधनस्यैवसखासुपापः ॥ र
क्षोधमोयंनिहतोद्यविप्रैस्तन्माशुचःकृतकार्योद्यराजन् ॥ ४ ॥ इतिरितःशांतमनाःसविप्रान्संतर्पयामासधनै
श्चभक्त्या ॥ ५ ॥ असांत्वयच्चबांधवान्स्वपौरसंश्रयादिकान् ॥ ददौयथेष्टतोधनंररक्षचानुपूर्ववत् ॥ ६ ॥ स

भीष्मद्रोणकर्णानांवधाद्दुर्योधनस्यच ॥ पापशंकीतप्यमानोराज्यत्यागेमनोदधे ॥ ७ ॥ सोनुजैःकृष्णयावि
प्रैरप्युक्तोधर्मशासनं ॥ भीमंसंप्रार्थयित्वैवनवेत्सीत्याहफल्गुनं ॥ ८ ॥ तस्मिन्क्रुद्धेनृपंप्राहुर्विप्रास्त्वत्तोपिध
र्मवित् ॥ शक्रोर्जुनइतिश्रुत्वाप्येतद्धर्मेससंशयं ॥ ९ ॥ मत्स्नेहादेवसर्वेपिधर्मोयमितिवादिनः ॥ इत्येवंशं
कमानंतमूचतुर्विप्रयादवौ ॥ १० ॥ कृष्णौधर्मोयमित्येवशास्त्रयुक्त्यापुनःपुनः ॥ नातिनिश्चितबुद्धिंतंतदा
पिपुरुषोत्तमौ ॥ ११ ॥ हतपक्षगतत्वेनत्वच्छंकायाअगोचरः ॥ यतोभीष्मस्ततोयाहितमित्यूचतुरव्ययौ ॥
॥ १२ ॥ सताभ्यांभ्रातृभिश्चैवमुनिभिश्चसमन्वितः ॥ भीष्मंययौलज्जितेस्मिंस्तंभीष्मायाहकेशवः ॥ १३ ॥ पृ
च्छेत्युक्तःसभीष्मेणपप्रच्छाखिलमंजसा ॥ अत्रोवाचाखिलान्धर्मान्कृष्णोभीष्मशरीरगः ॥१४॥ भीष्मोप्याह
हरिंपार्थाबोधनीयास्त्वयैवहि ॥ काशक्तिर्ममदेवेशपार्थान्बोधयितुंप्रभो ॥ १५ ॥ इत्युक्तोभगवानाःहत्वत्की
र्त्यैंत्वयिसंस्थितः ॥ प्रवक्षाम्यखिलान्धर्मान्सूक्ष्मंतत्त्वमपीतिह ॥ १६ ॥ राज्ञःप्रथमतोधर्मोभगवद्धर्मपालनं ॥
तदर्थंकंटकोद्धारोधर्माभागवताअपि ॥ १७ ॥ मनोवाक्कर्मभिर्विष्णोरच्छिद्रत्वेनचार्चनं ॥ पूर्णाशेषगुणोवि
ष्णुःस्वतंत्रश्चैकएवतु ॥ तद्वशंसर्वमन्यच्चसर्वदेतिविनिश्चयः ॥ १८ ॥ देवताक्रमविज्ञानमपूजान्यस्यवैहरेः

॥ १९ ॥ पूजाभागवतत्वेनदेवादीनांचसर्वशः ॥ वृथाकर्माकृतिःक्वापिनिराशीस्त्वंसदैवच ॥ २० ॥ विष्णो
र्भागवतानांचप्रतीपस्याकृतिसदाः ॥ परस्परविरोधेतुविशिष्टस्यानुकूलता ॥ २१ ॥ प्रियंविष्णोस्तदीयाना
मपिसर्वंसमाचरेत् ॥ धर्ममप्यप्रियंतेषांनैवकिंचित्समाचरेत् ॥ २२ ॥ साम्येविरोधेचबहूननुवर्तेतवैष्णवान् ॥
एतेसाधारणाधर्माज्ञेयाभागवताइति ॥ २३ ॥ तत्त्वविज्ञापनंधर्मोंविप्रस्यतुविशेषतः ॥ शारीरदंडसंत्यागःपु
त्रभार्यादिकानृते ॥ २४ ॥ तत्रापिनांगहानिःस्याद्धेदनांवाचिरंनतु ॥ नचार्थदंडःकर्तव्योविप्रवैश्यादिभिः
क्वचित् ॥ २५ ॥ शारीरदंडविषयेवैश्यादीनांचविप्रवत् ॥ यथालब्धेनवर्तेतभिक्षयावाद्विजोत्तमः ॥ २६ ॥ शि
ष्ययाज्योपलब्धैर्वाक्षत्रधर्मेणवापदि ॥ महापदिविशांधर्मैःक्षत्रियःसुरविप्रयोः ॥ २७ ॥ अन्यत्रसर्ववित्तेन
वर्तेतैतांश्चपालयन् ॥ विरोधिनःक्षत्रियाच्चप्रसह्यैवहरेद्धनं ॥ २८ ॥ सामादिक्रमतोधर्मान्वर्तयेद्दंडतोंततः ॥
अपलायीसदायुद्धेसतांकार्यमृतेक्वचित् ॥ २९ ॥ कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदंवैश्यजीवनं ॥ परिचर्यैवशूद्र
स्यवृत्तिरन्येस्वपूर्ववत् ॥ ३० ॥ वर्तेयुर्ब्राह्मणाद्याश्चक्रमात्पूज्याहरिप्रियाः ॥ हरिभक्तावनुच्चस्तुवर्णोच्चोनातिपू
ज्यते ॥ ३१ ॥ विनाप्रणामंपूज्यस्तुवर्णहीनोहरिप्रियः ॥ आदरस्तत्रकर्तव्योयत्रभक्तिहरेर्वरा ॥ ३२ ॥ ज्ञा

पनंक्षत्रियाणांचधर्मोविप्राभ्यनुज्ञया ॥ तदभावेतुवैश्यानांशूद्रस्यपरमापदि ॥ ३३ ॥ वर्णेष्वज्ञेष्ववर्णस्तुन
ज्ञानीस्यात्कथंचन ॥ इतिश्रुतेरवर्णस्यज्ञापनप्राप्तिरेवन ॥ ३४ ॥ ज्ञेयंसर्वंत्रिवर्णस्थैःस्त्रीभिर्वेदान्विनाखि
लं ॥ स्वीयपुन्नियतिःस्त्रीणांस्वदारनियतिर्नृणां ॥ ३५ ॥ धर्मोगुणोत्तमानांतुस्मृत्यैवांधंतमोव्रजेत् ॥ गुण
सर्वस्वहानिःस्यादुत्तरोत्तरतोत्रच ॥ ३६ ॥ अधोधोधिकदोषःस्यात्स्त्रीणामन्यत्रमध्यतः ॥ वेदाअप्युत्तमस्त्री
भिःकृष्णाद्याभिरिवाखिलाः ॥ ३७ ॥ देव्योमुनिस्त्रियश्चैवनरादिकुलजाअपि ॥ उत्तमाइतिविज्ञेयाःसच्छू
द्रैरप्यवैदिकं ॥ ज्ञेयमन्यैर्हरेर्नामनिजकर्तव्यमेवच ॥ ३८ ॥ सर्वथांधंतमोयातिवरंसद्दशमेवच ॥ योविष्णो
र्मन्यतेकिंचिद्गुणैःकैश्चिदपिक्वचित् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मेशानादिकमपिभेदंवायोनमन्यते ॥ भेददृक्तद्गुणादौवा
प्रादुर्भावगतेपियः ॥ ४० ॥ प्राकृतंदेहमथवादुःखाज्ञानश्रमादिकं ॥ मन्यतेतारतम्यंवातद्भक्तेष्वन्यथैवयः
॥ ४१ ॥ मनोवाक्तनुभिर्योवातस्मिंस्तद्भक्तएववा ॥ विरोधकृद्विष्णवधीनादन्यत्किंचिदपिस्मरन् ॥ ४२ ॥
अन्याधीनत्वविच्चास्यसर्वपूर्त्यविदेवच ॥ भक्तिहीनाश्चतेसर्वेतमोंधंयांत्यसंशयं ॥ ४३ ॥ तत्त्वेसंशययुक्ताये
सर्वेतेनिरयोपगाः ॥ दोषेभ्यस्तेगुणाधिक्येनैवयांत्यधमांगतिं ॥ ४४ ॥ गुणदोषसाम्येमानुष्यंसर्वदैवपुनः

पुनः ॥ यावद्दोषक्षयश्चोर्ध्वगतिःक्रमशएवतु ॥ ४५ ॥ सर्वदोषक्षयेमुक्तिरात्मयोग्यानुसारतः ॥ भक्तिज्ञा
नोन्नतावेवस्वर्गश्चशुभकर्मणः ॥ ४६ ॥ विष्णुवैष्णववाक्येनहानिःपापस्यकर्मणः ॥ इत्यादिधर्मसर्वस्वंभी
ष्मस्थेनैवविष्णुना ॥ ४७ ॥ पार्थानांगदितंतत्तुश्रुत्वाधर्मसुतोनुजान् ॥ पप्रच्छविदुरंचैवसारंधर्मादिषुत्रिषु
॥ ४८ ॥ आहक्षत्ताधर्ममेवसारमर्थंचमध्यमं ॥ नीचंकामंनिष्फलत्वादर्थमेवार्जुनोब्रवीत् ॥ ४९ ॥ सारंस
द्विविधोज्ञेयोदैवोमानुषएवच ॥ दैवोविद्याहिरण्यादिर्मानुषःपरिकीर्तितः ॥ ५० ॥ मध्यमोधर्मएवात्रसाध्यं
साधनमेवच ॥ विद्याह्वयोर्थोधर्मस्यविद्ययैवविमुच्यते ॥ ५१ ॥ मानुषोर्थोपिविद्यायाःकारणंसुप्रयोजितः ॥
तुष्टोर्थेनगुरुर्यस्मात्कैवल्यंदातुमप्यलं ॥ ५२ ॥ धर्मार्थतांविनाप्यर्थैस्तुष्येयुर्गुरुदेवताः ॥ यद्यनुद्देशितोधर्मो
प्यर्थमेवानुसंव्रजेत् ॥ ५३ ॥ गुरुतार्थगतैवस्यात्कामोधस्ताद्धिनिष्फलः ॥ यमावत्रविदांश्रेष्ठावर्जुनोक्तमनू
चतुः ॥ ५४ ॥ अथाहभीमःप्रवरःसुतत्त्वदृशांसमस्तानभिभाष्यहर्षात् ॥ स्मयन्नकामादतिरिक्तमस्तिकिंचि
च्छुभंक्वावरतांसयायात् ॥ ५५ ॥ काम्यंहिकामाभिधमाहुरार्याःकाम्याःपुमर्थाःसहसाधनैर्यत् ॥ अकाम्य
तांयात्यपुमर्थएवपुमर्थितत्वाद्धिपुमर्थउक्तः ॥५६॥ विज्ञानभक्त्यादिकमप्यतीवतत्साधनंकाम्यबहिष्कृतंचेत् ॥

नसाधनंस्यात्परमोपिमोक्षोनसाध्यतांयातिविनाहिकामात् ॥ ५७ ॥ परात्पराप्योदिपुमान्हरिश्चस्वस्ये
तरेषामपिकाम्यएव ॥ अकामितोवाग्गतिमेवदद्यात्कामःपुमर्थोंखिलएवतेन ॥ ५८ ॥ इच्छैवकामोस्तुतथा
पिनैतामृतेहिचित्त्वंघटकुड्यवत्स्यात् ॥ सारस्ततःसैवचिदात्मिकापिसाचेतनागूढतनुःसदैव ॥ ५९ ॥ नप्रश्न
योग्यःपृथगेवकामस्तेनैषराजन्यदितारतम्यं ॥ इच्छस्ययंतेत्रिविधोहिवेद्योधर्मार्थयुक्तःपरमोमतोत्र ॥ ६० ॥
एकाविरोधीयदिमध्यमोसौद्वयोर्विरोधीतुसएवनीचः ॥ तस्मात्स्वबुद्धिप्रमदाभिरेवकामंरमेथाअनुरूपकामः
॥ ६१ ॥ राजन्नकामादपरंशुभंहिपरोहिकामोहरिरेवयेन ॥ प्राज्ञःसुहृच्चंदनसारलिप्तोविचित्रमाल्याभरणैरुपे
तः ॥ इदंवचोव्याससमासयुक्तंसंप्रोच्यभीमोविररामवीरः ॥ ६२ ॥ प्रशस्यभीमममन्यांश्चराजामोक्षमथास्तुवत् ॥
स्वयुक्तेरप्रतीपत्वान्निराचक्रेनमारुतिः ॥ ६३ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभा
रततात्पर्यनिर्णयेधर्मसारनिरूपणंनामएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥
ॐ ॥ अथकृष्णमनुस्मृत्यभीष्मेस्वांवसुतांगते ॥ कृत्वाकार्याणिसर्वाणिगंगामाश्वास्यदुःखितां ॥ १ ॥ आश्वा
सितस्यकृष्णाभ्यांधर्मजोदुःखितःपुनः ॥ पराशरसुतेनोक्तःकृष्णेनानंतराधसा ॥ २ ॥ अपापेपापशंकित्वा

दश्वमेधैर्यजाच्युतं ॥ कुरुष्वराज्यंधर्मेणपालयापालकःप्रजाः ॥ ३ ॥ इत्युक्तःसतथाचक्रेत्यक्त्वाभोगांश्चकृ
त्स्नशः ॥ गोव्रतादिव्रतैर्युक्तःपालयामासमेदिनीं ॥ ४ ॥ ददौदेयानिमुख्यानियथाकाममखंडितं ॥ नैवा
र्थीविमुखःकश्चिदभूद्योग्यःकथंचन ॥ ५ ॥ पृष्टाचदाताखिलराजनम्योयष्टाचधर्मात्मजएवतत्र ॥ बभूवपां
डोर्गृहमावसंश्चराजाधिराजोवनितानिवृत्तः ॥ ६ ॥ भीमस्तुदौर्योधनमेवसद्मप्रपेदिवानूर्जितवीर्यलब्धं ॥
कृष्णासहायःसुरराजयोग्यानभुङ्क्तभोगान्युवराजएव ॥७॥ कृष्णाचपार्थांश्चतुरोविहायसुव्यक्तसारस्वतशुद्ध
भावा ॥ रराजराजावरजेननित्यमनन्ययोगेनशिखेववह्नेः ॥८॥ प्रीत्यैवविज्ञानयुजान्यपार्थैःसंवादतःपरिहृ
तागतभाविकाले ॥ अपिस्वकीयंपतिमेवभीममवाप्यसापर्यचरन्मुदैव ॥ ९ ॥ रराजराजावरजस्तयासद्धि
रूपयासोमककाशिजातया ॥ श्रियाभुवाचैवयथाब्जनाभोनिहत्यसर्वान्दितिजान्पयोब्धौ ॥ १० ॥ सर्वो
त्तुंगोनामतःप्राणवायोरंशोनिशायांगुरुपुत्रसूदितः ॥ मातस्यदेवीतिचरौहिणेयीभीमप्रियासीद्यापुरासैवरा
का ॥ ११ ॥ अन्याश्चासुर्वासुदेव्योदिशोयाआपश्चपूर्वंविंशतिरग्र्यरूपः ॥ ताभिर्युक्तोदैवतैरप्यलभ्यानभु
ङ्क्तभोगान्विबुधानुगार्चितः ॥१२॥ ररक्षधर्मानखिलान्हरेःसनिधायविप्राननुशास्ययुक्तान् ॥ सद्वैष्णवान्वि

दुषःपंचपंचसवेतनान्ग्राममनुस्वकीयान् ॥ १३ ॥ दधारदंडंतदवर्तिषुस्वयंजग्राहचान्वेवमुदाथतद्वान् ॥
तद्वृत्तमन्यैरपिविप्रवर्यैःसंशोधयन्सर्वमसौयथावत् ॥ १४ ॥ नावैष्णवःकश्चिदभूत्कुतश्चिन्नैवान्यनिष्ठोनचधर्म
हंता ॥ नविध्यवर्तीनचदुःखितोभून्नापूर्णवित्तश्चतदीयराष्ट्रे ॥ १५ ॥ वासिष्ठवृष्णिप्रवरौप्रपश्यतांताभ्यांच
भीमेनमुनीश्वरैश्च ॥ संशिक्षितानांप्रथमाद्युगाच्चगुणाधिकःकलिरासीत्प्रजानां ॥ १६ ॥ शुभंमहत्स्वल्पफलं
कृतेहिविपर्ययेणाशुभमेषदोषः ॥ तद्धीनमप्युच्चशुभंकृताद्युगाच्चक्रेकलिंमारुतिरच्युताश्रयात् ॥ १७ ॥ ध
नंजयःप्रोद्यतदंडआसीत्सदान्यचक्रेषुनिजाग्रजेरितः ॥ विभीषयित्वानृपतीन्सरत्नान्पदोर्नृपस्याग्रभुवोन्य
पातयत् ॥ १८ ॥ तदैवकृष्णस्यमुखारविंदाद्विनिःसृतंतत्त्वविनिर्णयामृतं ॥ पिबन्सुताद्याधिमसौक्रमेणत्यजं
श्चरेमेविरतातिभोगः ॥ १९ ॥ दुःशासनस्यावसथंसुभद्राचित्रांगदासहितोध्यावसंश्च ॥ सचंद्रिकाकांतिरनू
नबिंबोनभस्थितश्चंद्रइवात्यरोचत् ॥ २० ॥ समस्तभृत्याश्रितवेतनानांमाद्रेयआसीत्प्रथमःप्रदाता ॥ सद्दुर्मु
खस्यावसथेवसच्चसमद्रराजात्मजयाग्र्यवर्ती ॥ २१ ॥ संधानभेदानुगतप्रवृत्तिस्तिष्ठंश्चदुर्मर्षणशुभ्रसद्मनि ॥
नृपांगरक्षःप्रगृहीतखड्गस्तस्यानुजोमागधकन्ययासीत् ॥ २२ ॥ सेनापतिःकृपआसीद्युयुत्सुःससंजयोविदुर

श्वांबिकेयं ॥ पार्थैरितःपर्यचरन्स्वयंचसर्वेंयथादैवतमादरेण ॥२३॥ द्विरूपकृष्णप्रहितेषुपांडुषुक्षितिंप्रशासत्सु नकश्चनातुरः ॥ नचाक्रमान्मृत्युरभून्ननार्योंविभर्तृकानोविधुरानराश्च ॥ २४ ॥शब्दादयश्चासुरतीवहृद्यानि कामवर्षींचसुरेश्वरोभूत् ॥ प्रजाअनास्पृष्टसमस्ततापाअनन्यभक्त्याच्युतमर्चयंति ॥ २५ ॥ पृथ्वीचगावः ससरस्वतीकानिकामदोहाअभवन्सदैव ॥ अब्दाब्धिनद्योगिरिवृक्षजंगमाःसर्वेंपिरत्नप्रभवाबभूवुः ॥ २६ ॥ कृष्णाश्रयात्सर्वमिदंवशेतेविधायसम्यक्परिपालयंतः ॥ दिवीवदेवासुमुदुःसदैवमुनींद्रगंधर्वनृपादिभिर्युताः ॥ २७ ॥ समुज्ज्वलापांडवकीर्तिनारीपदंनिधायासुरपक्षमूर्धसु ॥ वराभयेचैवंसतांकराभ्यांकृष्णप्रसूताजगदंडमावृणोत् ॥ २८ ॥ पातालपादांपृथिवीनितंबामाकाशमध्यांकरसंतताशां ॥ ग्रहर्क्षताराभरणांद्युवक्षसं विरिंचलोकस्थलसन्मुखांबुजां ॥ २९ ॥ विकुंठनाथाभयहस्तमादरान्मूर्ध्नावहंतींवरभारताख्यां ॥ निशम्य तामीक्ष्यसमस्तलोकाःपवित्रितावेदिभवामिवान्यां ॥ ३० ॥ प्रपालयत्स्वेवधरांसकृष्णेष्वद्धैवपार्थेषुकलिर्बलिश्च ॥ सुपापदैत्यौक्कचराष्ट्रविप्लवंसंचक्रतुस्तच्छ्रुतमाशुपार्थैः ॥ ३१ ॥ नृपेणकृष्णेनचसाधुचोदितो भीमस्तदातौसगणौविजित्य ॥ बलिंप्रविद्राव्यकलिंनिबध्यसमानयत्कृष्णनृपेंद्रयोःपुरः ॥ ३२ ॥ पप्र

च्छतंकृष्णपुरोयुधिष्ठिरउदारधीः ॥ कलेकिमितिमेराष्ट्रंविप्लावयसिदुर्मते ॥ ३३ ॥ इत्युक्तआहकालो
यंदुर्योधननिपातनं ॥ आरभ्यममतत्रत्वंबलादाक्रम्यतिष्ठसि ॥ ३४ ॥ ततोमयाकृतोराष्ट्रविप्लवस्तेनरा
धिप ॥ तमाहराजाराज्ञांहिबलाद्राज्यंप्रवर्तते ॥ ३५ ॥ अपिकालभवंराष्ट्रंत्वदीयंमादृशैर्नृपैः ॥ ह्री
यतेबलवद्भिर्हिराज्याशातेकुतस्तदा ॥ ३६ ॥ कालोवाकारणंराज्ञोराजावाकालकारणं ॥ इतितेसंशयो
माभूद्राजाकालस्यकारणं ॥ ३७ ॥ तमुवाचकलिःकालेमदीयेत्वादृशःकुतः ॥ राजानंपूर्वमाविश्यविप्रां
श्चस्यामहंनृप ॥ ३८ ॥ वासुदेवसहायेषुतेजोयुष्मासुमेनहि ॥ क्वराजासावृतेयुष्मान्योमयानाभिभूय
ते ॥ ३९ ॥ मदीयकालेभूपालविप्रदेवविरोधिनि ॥ मद्दृष्टिपातेक्वगुणाःक्ववेदाःक्वसुयुक्तयः ॥ ४० ॥
जगादनृपतिःसत्यंकलेवक्ष्यनृतोपिसन् ॥ मोचयेत्वार्तवचनाद्यदास्मत्संततेःपरं ॥ ४१ ॥ विलुंपस्यखिला
न्धर्मान्करंतत्रापिनोर्पय ॥ सीमाधिबहुवाक्यंचतुलामानेचमेकरः ॥ ४२ ॥ नैवातिक्रममेतेषांकुरुसर्वात्मना
क्वचित् ॥ तमाहभगवान्कृष्णोयावत्पांडवसंततिः ॥ ४३ ॥ तावन्नतेभवेच्छक्तिःप्रवृत्तस्यापिभूतले ॥ पांडवे
भ्यःपरंयावत्क्षेमकःक्रमवर्धिता ॥ ४४ ॥ क्षेमकात्परतःपूर्तिंशक्तिस्तेयास्यतिध्रुवं ॥ नद्रष्टव्यंभूतलंतेकुतएव

स्पृशेर्भुवं ॥ ४५ ॥ यावत्पार्थाअहंचात्रततोभुविपदंकुरु ॥ इत्युक्तोवासुदेवेनमोचितोधर्मजेनच ॥४६॥ता
न्प्रणम्यययौपारेसमुद्रस्याश्रयद्रुहां ॥ पार्थाश्चकृष्णसहितारक्षंतःक्ष्मांमुदंययुः ॥ ४७ ॥ एवंपार्थान्प्रतिष्ठाप्य
शक्रप्रस्थेतुसार्जुनः ॥ क्रीडन्दिव्याःकथाःप्राहपुत्रशोकापनुत्तये ॥ ४८ ॥ गीतोक्तंविस्मृतंचास्मैपुनर्विस्तर
तोवदत् ॥ वाणीप्राणोवासुदेवइत्येतैरखिलंततं ॥ ४९ ॥ सर्वोत्तमत्वमेतेषांसर्वमेतद्वशेजगत् ॥ उत्तरोत्तर
मेतेपिगुणोच्चास्तद्वशेपरे ॥ ५० ॥ इत्थंहरेर्वशेसर्वंगुणपूर्णश्चसप्रभुः ॥ एकएवनचान्योस्तिप्राणोच्चातदधोर
मा ॥ ५१ ॥ सहुताशइतिप्रोक्तोहुतमत्यखिलंयतः ॥ वाक्प्राणमध्यगोनित्यंधारयत्यखिलंजगत् ॥ ५२ ॥
सईशोब्रह्मरुद्राद्याजीवाएवप्रकीर्तिताः ॥ एतस्यानादिसद्भक्तामुक्तियोग्याहितेस्मृताः ॥ ५३ ॥ अनादिद्वे
षिणोयेस्मिंस्तमोयोग्याःसुपापिनः ॥ मिश्रामध्याइतिज्ञेयासंसारपरिवर्तिनः ॥ ५४ ॥ एवंजीवास्त्रिधाप्रो
क्ताभवंत्येतेनचान्यथा ॥ तारतम्यंचविज्ञेयंलिंगैर्दैहिकमानसैः ॥ ५५ ॥ विष्णोर्लिंगानुसारित्वात्तारतम्या
त्तदीक्षणं ॥ विष्णोस्तदनुगानांचप्रीतिकृद्धर्मईरितः ॥ ५६ ॥ अधर्मोन्यइयंनिष्ठाप्रलापःकिंकरिष्यति ॥ ए
वमाद्यनुशास्याजःपार्थंपार्थैःसुसत्कृतः ॥ ५७ ॥ कथंचित्तानवस्थाप्यसुदूरानुगतान्प्रभुः ॥ सुभद्रासहितः

प्रायाद्यानेनद्वारकांपुरीं ॥ ५८ ॥ समाधिविरतोदंकपरिपृष्टःपथिप्रभुः ॥ हतंदुर्योधनंप्राहसभ्रातृसुतसैनि
कं ॥ ५९ ॥ तंशिष्यवधकोपेनशप्तुमात्मानमुद्यतं ॥ केशवोशमयद्वाक्यैर्विश्वरूपंप्रदर्श्यच ॥ ६० ॥ मद्भक्तो
नितरामेषमदाराधनतत्परः ॥ मामवज्ञायनिरयमनुत्थानंव्रजेदिति ॥ ६१ ॥ कृपयावासुदेवेनबोधितःशांतमा
नसः ॥ पश्चात्तापाभितप्तात्मातमेवशरणंययौ ॥ ६२ ॥ तस्मैदेवोऽभयंदत्वाप्रेषयिष्येऽमृतंतव ॥ दातुंशक्र
मितिप्रोक्त्वाययौद्वारवतींप्रभुः ॥ ६३ ॥ अथादिदेशदेवेशंवासुदेवोऽमृतंमुनेः ॥ देहीतिवंचयिष्यामीत्याह
सोपिक्षमापयन् ॥ ६४ ॥ ओमित्युक्तोभगवतातत्स्नेहात्सशचीपतिः ॥ सुजुगुप्सितमातंगवेषोभूत्वामुनिंय
यौ ॥ ६५ ॥ मूत्रस्रोतसिसौधंचनिधायकलशंवशी ॥ मूत्रयन्निवतंप्राहवासुदेवःसुधामिमां ॥ ६६ ॥ महर्षे
प्रेषयामासतवार्थेतांपिबेतिच ॥ समूत्रमितिमत्वातंयाहीत्येवाहभर्त्सयन् ॥ ६७ ॥ वंचयित्वैवतंशक्रोययौ
प्रीतःस्वमालयं ॥ असाधारणमन्नंहिदेवानाममृतंसदा ॥ अन्यपीतिस्ततस्तस्यदेवानांपरमाप्रिया ॥ ६८ ॥
आत्मदत्तप्रसादाच्चस्वापराधात्प्रचालिते ॥ उदंकेवासुदेवस्तुयुक्तमित्येवमन्यते ॥ ६९ ॥ स्वपुरींप्राप्ययदुभिः
पूजितःशूरसूनवे ॥ वृत्तांतंकथयामासकेशवोयदुसंसदि ॥ ७० ॥ वधमंतरितंसूनोःसात्वतेशेनसात्वती ॥

प्रणम्यकथयेत्यूचेततआहजनार्दनः ॥ ७१ ॥ ततःसुदुःखिताःशूरपुत्राद्याअभिमन्यवे ॥ श्राद्धदानानिबहु
शश्चक्रुःकेशवसंयुताः॥७२॥ निवसत्यत्रदेवेशेधर्मराजःक्रतूत्तमं ॥ अश्वमेधमनुष्ठातुंनाविंदद्वित्तमंजसा ॥७३॥
हतशेषात्क्षात्रसंघात्करंनैच्छद्दयापरः ॥ नचमध्यमकल्पेनयष्टुंतस्यमनोगतं ॥ ७४ ॥ विज्ञायनित्यविज्ञातनिखि
लोबादरायणः ॥ आविर्भूतोहिमवतःशृंगंयत्राभिसंगतं ॥ ७५ ॥ मेरुशृंगेणयत्रैवविष्णुःस्वात्मानमव्ययं ॥
लोकस्यसंग्रहायेजेकर्मबंधोज्झितोपिसन् ॥ ७६ ॥ शंकाराद्याःसुरायत्रमरुत्तश्चेजिरेहरिं ॥ दानवोवृषपर्वा
चतत्रास्तिधनमक्षयं ॥ ७७ ॥ तच्छंकरशरीरस्थंजामदग्न्यंहरिंपरं ॥ इष्ट्वैवानुज्ञयातस्यस्वीकृत्ययजतेनच
॥ ७८ ॥ इत्याहव्यासवाक्यानुभीमोप्याहयुधिष्ठिरं ॥ ७९ ॥ धनस्यदेवताविष्णुर्जामदग्न्योखिलेश्वरः ॥
सशंकरशरीरस्थोयज्ञोच्छिष्टधनाधिपः ॥ ८० ॥ तेनैवविष्णुनादत्तमर्जुनायास्त्रमुत्तमं ॥ कार्याण्यन्यानि
चास्माकंकृतान्येतेनविष्णुना ॥ ८१ ॥ सब्रह्मरुद्रशक्रादिपददाताखिलेश्वरः ॥ स्वतंत्रःपरतंत्रांस्तानावर्तय
तिचेच्छया ॥ ८२ ॥ प्रियोस्माकंप्रियास्तस्यसर्वेदैववयंनृप ॥ अतस्तदभ्यनुज्ञातधनेनैवयजामहे ॥ ८३ ॥
सोयंपितामहोस्माकंव्यासस्तन्नःप्रदास्यति ॥ इत्युक्त्वातंपुरस्कृत्यकृष्णद्वैपायनंययुः ॥ ८४ ॥ धनंकृष्णःस

मादायसमंताच्छतयोजनं ॥ ददौतेषांतेपिचोहुर्हस्त्यश्वोष्ट्रनरादिभिः ॥ ८५ ॥ युधिष्ठिरमृतेसर्वेभीमसेनपु
रोगमाः ॥ यज्ञार्थमूहिरेभूरिस्वर्णमुद्यद्रविप्रभं ॥ ८६ ॥ तदैववासुदेवोपिसभार्यःससुभद्रया ॥ आगच्छ
द्धस्तिनपुरंपथ्युदंकेनपूजितः ॥ ८७ ॥ तत्कामवर्षिणोमेघांस्तस्यदत्वोदकार्थिनः ॥ सफलंस्ववरंकृत्वाज
गामगजसाह्वयं ॥ ८८ ॥ आसन्नेष्वेवपार्थेषुव्यासेचपुरुषोत्तमे ॥ प्रविवेशपुरंकृष्णस्तदासूतोत्तरामृतं
॥ ८९ ॥ द्रौण्यस्त्रसूदितंबालंदृष्ट्वाकुंत्यादिकाःस्त्रियः ॥ शरण्यंशरणंजग्मुर्वासुदेवंजगत्पतिं ॥ ९० ॥ प्रत्य
क्षमात्मनागर्भेरक्षितंप्रसवेहतं ॥ पुनरुज्जीवयामासकेशवःपार्थतंतवे ॥ ९१ ॥ तदैवविविशुःपार्थाःसकृष्णाःस
धनोच्चयाः ॥ सर्वेमुमुदिरेदृष्ट्वापौत्रंकेशवरक्षितं ॥ ९२ ॥ ददौदानानिबहुशोधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ पौत्रज
न्मनिहृष्टात्मावासुदेवंननामच ॥ ९३ ॥ कुंतीकृष्णासुभद्राभिर्वैराट्यादिभिरेवच ॥ पांडवैःपुरुषैरन्यैःसंस्तुतः
प्रणतोहरिः ॥ ९४ ॥ ततःकृष्णाभ्यनुज्ञाताःपाराशर्यसदस्यकाः ॥ आरेभिरेश्वमेधंतेमुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः
॥ ९५ ॥ सर्वयज्ञात्मकंतेषामश्वमेधंजगत्पतिः ॥ कारयामासभगवान्कृष्णद्वैपायनःस्वयं ॥ ९६ ॥ साधना
निचसर्वाणिशालांचैवहिरण्मयीं ॥ पवमानसुतश्चक्रेकृष्णद्वैपायनेरितः ॥ ९७ ॥ अथानुमंत्रितोत्सृष्टंपुरो

हितपुरस्कृतं ॥ तुरंगंकृष्णसारंगमनुवव्राजवासविः ॥ ९८ ॥ सजित्वारुंधतःसर्वान्नृपतीञ्छस्त्रतेजसा ॥ चा
रयामाससर्वेषुराष्ट्रेष्वविजितोरिभिः ॥ ९९ ॥ युधिष्ठिराज्ञयातेननकश्चिन्निहतस्तदा ॥ आहूताश्चनृपास्ते
नयज्ञार्थंप्रीयताखिलाः ॥ १०० ॥ मळ्लूरंक्रमात्प्राप्तःतत्रैनंबभ्रुवाहनः ॥ अभ्ययादर्घ्यपाद्याद्यैस्तमाहवि
जयःसुतं ॥ १०१ ॥ योद्धुकामोर्घ्यमादायत्वयाद्याभिगतोह्यहं ॥ नप्रीयेपौरुषंधिक्तेयन्मेध्याश्वोनवारितः
॥ १०२ ॥ तदापिपितृभक्त्यैनमयुध्यंतमुलूपिका ॥ आहयुध्यस्वतत्प्रीत्यैगुरोःकार्यमसंशयं ॥ १०३ ॥ प्री
णनायैवयुध्यस्वपित्रेसंदर्शयन्बलं ॥ इत्युक्तोयुयुधेपित्राबलंसर्वंप्रदर्शयन् ॥ १०४ ॥ अर्जुनस्तुसुतस्नेहान्मं
दंयोधयतिस्मयन् ॥ सतुसर्वायुधक्षेपेप्यविकारंधनंजयं ॥ १०५ ॥ दृष्ट्वाबाल्यात्परीक्षायैमंत्रपूतंमहाशरं ॥
चिक्षेपपित्रेदैवेनतेनैनंमोहआविशत् ॥ १०६ ॥ मूर्च्छितंतंगुरुंदृष्ट्वातद्भक्त्याभृशदुःखितः ॥ प्रायोपविष्टस्त
न्माताविललापातिदुःखिता ॥ १०७ ॥ विजगर्हतदोलूपींधिग्जगत्त्रयपूजितं ॥ अजीघनोमेभर्तारंपुत्रेणै
वाविजानता ॥ १०८ ॥ लोकवीरंपतिंहत्वानमेकार्यंसुतेनच ॥ पतिलोकमहंयास्येतृप्ताभवकलिप्रिये ॥
॥ १०९ ॥ इत्युक्त्वामरणायैवतांविनिश्चितमानसां ॥ धरायांविलुठंतींचदृष्ट्वाभुजगनंदिनी ॥ ११० ॥ ना

गलोकात्समादायविशल्यकरणींक्षणात् ॥ उत्थापयामासपतिंत्रिलोकातिरथंतया ॥ १११ ॥ प्रहस्योवाच
चतदाश्रुतंवाक्यंपुरामया ॥ सुरलोकेसुरैःप्रोक्तंभीष्माद्यानातिधर्मतः ॥ यद्धतास्तेनदोषेणपार्थस्तेनातिवे
दनां ॥ ११२ ॥ रणेव्रजेदितिनतत्परतःस्यादितिह्यहं ॥ वचनादेवदेवानांयुद्धेत्यात्मजमब्रुवं ॥ ११३ ॥ दे
वानामेवसंकल्पान्मूर्च्छितश्चार्ज्जुनोभवत् ॥ भुक्तदोषफलश्चायंपुनर्भोक्ष्यतिनान्यतः ॥ ११४ ॥अन्येनपतित
स्यास्ययशोनश्येत्रिलोकगं ॥ नार्ज्जुनस्ययशोनश्येदितिदेवैरिदंकृतं ॥ ११५ ॥ इत्युक्तःप्रीतिमापेदेपुत्रभा
र्यायुतोर्ज्जुनः ॥ यज्ञार्थंतावथाहूयपूजितःप्रययौततः ॥ ११६ ॥ द्वारकायाःसमीपस्थंप्रद्युम्नाद्याःसुताहरेः ॥
प्रसह्याश्वमथाजह्रुराह्वयंतोर्ज्जुनंयुधे ॥ ११७ ॥ सुभद्राहरणंमार्ष्टुंनीतेश्वेतैर्धनंजयः ॥ गौरवाद्वासुदेवस्यमा
तुलस्यचकेवलं ॥ ११८ ॥ मातुलायाब्रवीदश्वंहृतंपौत्रैरबंधुवत् ॥ सनिर्भर्त्स्यकुमारांस्तान्मेध्यमश्वममोचय
त् ॥ ११९ ॥ मातुलंसप्रणम्याथयज्ञार्थंतान्निमंत्र्यच ॥ गच्छन्गजाह्वयंदूतमग्रतोयातयन्नृपे ॥ १२० ॥ सकृ
ष्णःसहसोदर्यःश्रुत्वासौप्राप्तमर्ज्जुनं ॥ प्रीतोबाष्पातिपूर्णाक्षोभ्रातृस्नेहादभाषत ॥१२१॥ वासुदेवनपश्यामिदुर्ल
क्षणमथार्ज्जुने ॥ केनदुर्लक्षणेनायंबहुदुःखीप्रवासगः ॥१२२॥ पृष्टस्तंकेशवःप्राहभ्रातातेदीर्घपिंडिकः ॥ तेनायं

दुःखबहुलइत्युक्त्वापुनरेवच॥१२३॥ वदंतमेवंपांचालीकटाक्षेणन्यवारयत्॥ समस्तलक्षणाभिज्ञाःकृष्णःसत्यावृ
कोदरः॥१२४॥कृष्णाचपंचमोनास्तिविद्याशुद्ध्येयमंजसा॥प्रसंगात्प्राप्तुमिच्छेत्तांविद्याशीलोयुधिष्ठिरः॥१२५॥
इतिलोभात्तुपांचालीवासुदेवंन्यवारयत्॥ १२६॥ तद्गौरवाद्वासुदेवोनोत्तरंप्रत्यभाषत ॥ विस्मारयामासचतंप्रब्रु
वाणःकथांतरं॥ १२७ ॥ उदरस्यकिंचिदाधिक्यंवृषणाधिक्यमेवच ॥ सव्यबाहोस्तथाधिक्यंदुर्लक्षणमथार्जुने
॥ १२८ ॥ तन्नोक्तंवासुदेवेनदृश्यमानमपिस्फुटं॥ज्ञानानंदह्रासकराह्येतेदोषाःसनातनाः ॥१२९॥ समस्तजी
वराशौतुदुर्लक्षणविवर्जितौ ॥ पूर्णचित्सुखशक्त्यादेर्योग्यौकृष्णाचमारुतिः ॥ १३० ॥ अनादिदुःखहीनत्वेसुखा
धिक्येचलक्षणं ॥ रुक्मिणीसत्यभामादिरूपायाःश्रियएवतु ॥१३१॥ मुख्यंततोतिमुख्यंतुस्वातंत्र्यादेरशेषतः॥
गुणराशेःपरंलिंगंनित्यंव्यासादिरूपिणः॥ विष्णोरेवनचान्यस्यसह्येकःपूर्णसद्गुणः॥१३२॥साश्वेर्जुनेयज्ञवाटंप्रवि
ष्टेस्यसहोदराः ॥पूजिताःपूजयामासुर्मुदिताःसहकेशवाः ॥१३३॥ ततःसयज्ञोयदुवीररक्षितोव्यासोपदिष्टोमु
निभिःप्रवर्तितः ॥ अशोभतालंसकलैर्नृपैश्चसमागतैर्विप्रवरैश्चजुष्टः ॥ १३४ ॥ सकृष्णयुग्मेनचभार्गवेणत्रि
धाविभक्तेनपरेणपुंसा ॥ अधिष्ठितोशोभतविश्वमेतद्विश्वादिरूपेणयथैवतेन ॥ १३५ ॥ यथाविरिंचस्यपुरास

यज्ञोयथैवशक्रस्यशतक्रतुत्वे ॥ तथैवसोभूद्विधिशर्वशक्रपूर्वैःसुरैराविरलंकृतोधिकं॥१३६॥नदेवगंधर्वमुनिःस्व
धर्ममर्त्यादिकेष्वाससयोत्रनास॥स्वलंकृतैर्नाकिजनैःसकांतैररूरुचन्नाकवदेतदोकः॥ १३७॥ तत्रैवतत्त्वानि
ससंशयानिनिःसंशयान्यासुरलंविवादे॥परस्परोत्थेहरिणात्रिरूपिणासंस्थापितान्यग्र्यवचोभिरुच्चैः ॥१३८॥
प्रगीतगंधर्ववरःप्रनृत्तसदप्सराःसंततवादिविप्रः॥ विवेचयद्देवनृपौघएकोरराजराजाखिलसत्क्रतूनां ॥१३९॥
समस्तदेव्यःसहवासुदेव्यःस्वलंकृताःफुल्लमुखारविंदाः ॥ विचेरुरत्रैवसहाप्सरोभिर्निषेदुरप्यच्युतसत्कथार
माः॥ १४०॥ नवैमुमुक्षुर्नबुभूषुरत्रनवैविवित्सुश्चकुतोबुभुक्षुः ॥ नासत्यकामाअभवत्कुतश्चित्प्रदातरि
प्राज्ञवरेऽनिलात्मजे ॥ १४१ ॥ दिनेदिनेतत्रमहान्नपर्वताःसभक्षसारारसवंतऊर्जिताः ॥ नद्यःपयःसर्पिरज
स्रपूर्णाःसमाक्षिकाद्याअपिपायसह्रदाः॥१४२॥ ह्रदामहांतस्त्रिदशादियोग्याःसुयोगयुक्ताहरिचंदनादेः॥
तथांजनालक्तकमुख्यमंडनद्रव्याग्र्यवाप्योमणिकांचनोद्भवाः ॥ १४३ ॥ यथेष्टपानाशनभोगशिष्टाःसह
स्रशोमारुतिनापिकारिताः॥ गंधारसाद्याश्चसमस्तभोगादिवीवतत्रासुरतीवहृद्याः ॥ १४४ ॥ नैतादृशः
कश्चनभूतपूर्वोमखोविनारामविरिंचवज्रिणां॥ मखानितिप्रोचुरशेषलोकाद्दृष्ट्वामखंतंपुरुषोत्तमेरितं ॥१४५॥

सएवमद्धाहरिदैवतःक्रतुःपंचाश्वमेधात्मकउच्चकल्पः ॥ दिनेदिनेस्वृद्धगुणोबभूवमुदावहोवत्सरपंचकत्रयं ॥
॥ १४६ ॥ यज्ञावसानेनिखिलाश्चपांडवाःकृष्णाचपृथ्वीमखिलांसवित्तां ॥ मांगल्यमात्रंदयिताशरीरेनि
धायसर्वाभरणानिचैव ॥ १४७ ॥ समर्पयामासुरजेवरेण्येव्यासेविभागाययथोक्तमृत्विजां ॥ प्रियोविभा
गोयदमुष्यविष्णोरतोविभागार्थमिवार्पयंस्ते ॥ १४८ ॥ हृदासमस्तंहरयेर्पितंतैःसहिद्विजस्थोपिसमस्तक
र्ता ॥ देहेंद्रियप्राणमनांसिचेतनैःसहैवतस्माअतिसृज्यनेमुः ॥ १४९ ॥ त्वदीयमेतन्निखिलंवयंचनत्वस्मदी
यंक्वचकिंचनेश ॥ स्वतंत्रएकोसिनकश्चिदन्यःसर्वत्रपूर्णोसिसदेतिहृष्टाः ॥ १५० ॥ ततोविभक्तेमुनयोवदं
स्तेप्रत्यर्पयामोवयमेषुराज्यं ॥ पूर्णाहिरण्येनवयंधरायाःप्रपालनेयोग्यतमाइमेहि ॥ १५१ ॥ पार्थाःसभार्या
द्विजवाक्यमेतन्निशम्यकृष्णायपुनःप्रणम्य ॥ ऊचुस्तपोनोस्तुवनेर्पयित्वाराज्यंमखांतेत्वयिधर्मलब्धं ॥ १५२ ॥
इतीरितःप्राहसबादरायणोमुनीश्वरैरप्यभियाचितःप्रभुः ॥ हिरण्यमेवस्वमिदंमुनीनांमदाज्ञयाभुङ्ध्वमशेष
राज्यं ॥ १५३ ॥ समर्पितंमेफलवच्चतत्स्यात्पुनर्ग्रहोनैवचदोषकारी ॥ पितामहोहंभवतांविशेषतोगुरुःपतिश्चैव
ततोमदर्हथ ॥ १५४ ॥ इतीरितास्तेप्रतिपद्यराज्यंददुर्हिरण्यंनिखिलंचतस्मै ॥ विभज्यविप्रान्सनिजंचभागम

दात्पृथायैनिखिलंप्रसन्नः ॥ १५५ ॥ सभार्यकाणांवररत्नभूषणान्यशेषतःपुत्रभुवांप्रदाय ॥ पृथक्पृथग्योग्यवरां
स्तथैभ्यःप्रादात्प्रभुस्तेमुदिताःप्रणेमुः ॥ १५६ ॥ तद्यज्ञपंचकमजस्त्रिगुणांसएभ्यःसदक्षिणांक्रतुपतिर्निखिला
मवाप्य ॥ चक्रेश्वमेधत्रयमेकमेकंतेषांहरिर्बहुसुवर्णकनामधेयं ॥१५७॥ सकृष्णेष्वथपार्थेषुसुस्नातावभृथेष्वलं ॥
पंचेंद्रवद्विराजत्सुस्तूयमानेष्वपीश्वरैः ॥ १५८ ॥ स्तूयमानेचतद्यज्ञेक्रोधोनकुलतांगतः ॥कृत्वोग्रगर्जनंयज्ञंतांश्च
यज्ञकृतोखिलान्॥१५९॥गर्हयन्नूचिवानित्थंभार्यापुत्रस्नुषान्वितः॥ सक्तुप्रस्थमदाद्विप्रउंछवृत्तिःसुभक्तितः१६०
धर्मायातिथयेतस्यकलांनार्हंतिषोडशीं ॥ यज्ञोयमितिहेतुंचविप्रैःपृष्टोभ्यभाषत ॥ १६१ ॥ अतिथेस्तस्यपादो
दक्लिन्नपार्श्वोहिरण्मयः ॥ एकोममाभूदपरःसर्वतीर्थोदकेष्वपि ॥ १६२ ॥ मज्जतोऽवभृथेष्वद्धायज्ञानामत्र
चादरात् ॥ नाभूदित्यथतत्तत्त्ववेदिभिर्मुनिपुंगवैः ॥ १६३ ॥ कृष्णेनचतमोंधंतंप्रापयद्भिःस्मितेकृते ॥ अद
र्शनंजगामाशुतमःप्रापचकालतः ॥१६४॥ तदर्थमेवहैरण्यःपार्श्वस्तस्याभवत्पुरा ॥ कृष्णस्यपांडवानांचमखादे
श्चगुणान्बहून् ॥वदंतोभर्त्सयांचक्रुस्तन्मतज्ञामधुद्विषः॥१६५॥श्राद्धार्थंहिपयःपूर्वंजमदग्नेरदूषयत्॥१६६॥नाकु
लेनैवरूपेणक्रोधस्तंपितरोशपन् ॥ भवत्वंनकुलस्तावद्यावद्धर्मादिकान्सुरान् ॥१६७॥क्षेप्स्यसीतितमोघोरंभूयः

नयात्वयं ॥ इत्यभिप्रेत्यतैःशप्तस्तथाकृत्वातमोभ्यगात् ॥ १६८ ॥ यद्यप्यल्पधनत्यक्तंवित्तंबहुफलंभवेत् ॥ तथा
प्यनंतफलदाःकर्तुरेवमहागुणाः ॥ १६९ ॥ सतांप्रीतिश्चतत्रापिसद्वरोहरिरेवहि ॥ पार्थेभ्योभ्यधिकःकर्तासमो
वाकोगुणैर्भवेत्॥१७०॥सतांचप्रवरोविष्णुःसद्भिर्मुनिवरैर्युतः॥प्रत्यक्षतःकारयतिपार्थैःप्रियतमैश्चतैः॥१७१॥यं
मखप्रवरंतस्यसमंकिंशुभसाधनं ॥ पठंतिपैंगिनश्चैतान्मंत्रानन्वर्थकानिह ॥ १७२ ॥ अवैष्णवकृतंकर्मसर्वं
मंतवदुच्यते ॥ अनंतंवैष्णवकृतंतत्रवर्णक्रमात्परं ॥ १७३ ॥ वैष्णवैरपिमर्त्यैर्यत्कृतंशतगुणंततः ॥ गांधर्वंक
र्मतस्माच्चपितृभिर्मुनिभिस्ततः ॥ १७४ ॥ देवशक्रशिवब्रह्मकृतंतस्मात्क्रमेणच ॥ शतोत्तरमितिज्ञेयंनान्य
द्ब्रह्मकृतोपमं ॥ १७५ ॥ वैष्णवत्वंक्रमाद्वृद्धंब्रह्मांतंजीवराशिषु ॥ फलाधिक्यंकर्मणांहिविष्णोःप्रीत्यैवनान्य
था ॥ १७६ ॥ इतितेननपार्थानांकर्मणान्यत्समंक्वचित् ॥ गुणैर्ज्ञानादिभिःक्वापितस्मात्क्रोधःसतामसः ॥ वि
निंद्यतान्सुसत्वस्थांस्तमोंधमुपजग्मिवान् ॥ १७७ ॥ अथपृष्टोवासुदेवःसुरविप्रादिसंसदि ॥ युधिष्ठिरेणसंहृष्टो
जगादाशेषतःप्रभुः ॥ १७८ ॥ तेचश्रुत्वाखिलान्धर्मान्भक्त्यापरमयायुताः ॥ पूजयंतोजगन्नाथमापुश्चपरमांमुदं
॥ १७९ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततापर्यनिर्णयेत्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

ॐयज्ञेश्वरेणाभियुतेषुभक्त्यामहींप्रशासत्सुपृथासुतेषु ॥ यियक्षुरागान्निशिविप्रवर्योंयुधिष्ठिरंवित्तमभीप्समा
नः ॥ १ ॥ प्रातर्ददानीतिनृपस्यवाक्यंनिशम्यविप्रस्त्वरितोमखार्थे ॥ भीमंययाचेसनृपोक्तमाशुनिशम्य
चादान्निजहस्तभूषणं ॥ २ ॥ अनर्घ्यमग्निप्रतिमंविचित्ररत्नान्वितंविप्रवरस्तदाप्य ॥ ययौकृतार्थोथचनंदि
घोषमकारयद्वायुसूनुस्तदैव ॥ ३ ॥ अकालजंतंतुनिशम्यराजापप्रच्छदूतैस्तमुवाचभीमः ॥ यन्मर्त्यदेहोपि
विनिश्चितायुरभून्नृपस्तेनममासहर्षः ॥ ४ ॥ इतीरितोसौनृपतिस्त्वरेतधर्मार्थमित्यस्यमतंप्रपूजयन् ॥ ज
गादसाध्वित्यथभूययएवधर्मेत्वरावानथसंबभूव ॥ ५ ॥ अथांबिकेयंविषयेषुसक्तंदुःसंगदुष्टंकृतभूरिदोषं ॥ स
मस्तराजाप्ययहेतुभूतंविचार्यतंमारुतिरन्वकंपत ॥ ६ ॥ अकुर्वतस्तीक्ष्णतपःकुतश्चिन्नैवस्वलोकाप्तिरमुष्यभू
यात् ॥ रागाधिकोयंनतपश्चकुर्यादित्यस्यवैराग्यकराणिचक्रे ॥ ७ ॥ आज्ञांपरैरस्यनिहंतिसोदरैर्वधूजनैरप्य
भिपूजितेस्मिन् ॥ सनिष्ठनत्येवमपीतरैःस्वैःसंपूजितोनासतदाविरागः ॥ ८ ॥ सर्वेंपिपार्थास्तमृतेसभार्या
वैचित्रवीर्यंपरमादरेण ॥ पर्यैवचक्रुःसततंसभार्यंकृष्णाचनस्यात्तनयार्तिमानिति ॥ ९ ॥ सप्रीयमाणोनि
तरांचतेषुनैवाधिकंप्रीयतेभीमसेने ॥ स्मरन्सुतांस्तेनहतान्समस्तानपिप्रभावंपरमस्यजानन् ॥ १० ॥ तस्या

पनेतुंविषयेषुसक्तिंद्वेषंतथैवात्मनिभीमसेनः ॥ जगादमाद्रीसुतयोःसमक्षमास्फोट्यसंशृण्वतएवतस्य ॥ ११ ॥
ताविमौमेभुजौवृत्तौपीनौचंदनरूषितौ ॥ ययोरंतरमासाद्यजरठस्यसुताहताः ॥ १२ ॥ यमौतदन्वमोदेतांत
त्स्नेहाद्गौरवादपि ॥ नैवतत्कृष्णयाज्ञातंपृथयाचसपुत्रया ॥ १३ ॥ तच्छ्रुत्वोत्पन्ननिर्वेदंक्षत्ताज्येष्ठस्यवर्धयं
न् ॥ उवाचजीविताशातेननुराजन्गरीयसी ॥ १४ ॥ अहोगरीयसीजंतोर्जीविताशाययाभवान् ॥ भीमा
पवर्जितंपिंडमादत्सेगृहपालवत् ॥१५॥नचापराधोभीमस्यब्रुवतस्त्वामिदंवचः॥अग्निर्निसृष्टोदत्तश्चगरोदारा
श्चदूषिताः ॥ १६ ॥ हृतंक्षेत्रंधनंयस्यकिंभीमेनकृतंत्वयि ॥ अलमासज्जतस्तेद्यनिर्वेदकरमीरितं ॥ १७ ॥ उपका
रायभीमेनतवद्वेषंत्यजात्रयत् ॥ विमुच्यद्वेषकामौत्वंवनेतीर्थनिषेवकः ॥ १८ ॥ तपसाराधयहरिंततःपूतो
भविष्यसि ॥ इत्युक्तोद्वेषमुत्सृज्यभीमेनिर्वेदमागतः ॥ १९ ॥ अनुज्ञांतपसेप्राप्तुमुपवासपरोभवत् ॥ अनश्नं
तंचतुर्थेह्निधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः ॥ २० ॥ ज्ञात्वासंप्रार्थयामासभोजनार्थंपुनःपुनः ॥ अनुज्ञांवनवासायत्वत्तःप्रा
प्यैवसर्वथा ॥ २१ ॥ भोक्ष्येन्यथानेतिवदन्धृतराष्ट्रःश्रमान्वितः ॥ उपवासकृशोभार्यांशिश्रियेमूर्च्छितःक्षणा
त् ॥ २२ ॥ शंतमेनकरेणाथधर्मजस्तंमृदुस्पृशन् ॥ शनैःसंज्ञामगमयदब्रवीच्चसुदुःखितः ॥ २३ ॥ पुरस्कृत्य

युयुत्सुंत्वंकुरुराज्यमकंटकं ॥ वयमेवत्वदर्थायकुर्मःसर्वेंतपोवने ॥२४॥ नेत्याहधृतराष्ट्रस्तंकुलधर्मोहिनोवने ॥
अंतेदेहपरित्यागस्तन्ममाज्ञातुमर्हसि ॥ २५ ॥ तयोर्विवदतोरेवंकृष्णद्वैपायनःप्रभुः ॥ सर्वज्ञःसर्वकर्तेशआ
विर्भूतोब्रवीन्नृपं ॥ २६ ॥ तपसाशेषदोषाणांक्षयकाममिमंनृपं ॥ अनुजानीहिनैवास्यधर्मविघ्नकरोभव
॥२७॥ कालेनिर्वेदमापन्नस्तपसादग्धकिल्बिषः ॥ शुभांगतिमयंयायादन्यथानकथंचन ॥२८॥ इत्युक्तोधर्मरा
जस्तमनुजज्ञेसचाशितः ॥ शिक्षयामाससद्धर्मान्नीतिंचविदुषेप्यलं ॥ २९ ॥ केवलस्नेहतोराज्ञेशुश्राववविन
यात्सच ॥ अनुज्ञायगृहंप्राप्तेधर्मज्ञेविदुरंपुनः ॥ ३० ॥ श्राद्धायवित्तमाकांक्षन्प्रेषयामासतद्वचः ॥ श्रुत्वायु
धिष्ठिरोभीममाहदातव्यमद्यनः ॥ ३१ ॥ पुत्रपौत्राप्तबंधूनांश्राद्धेच्छोर्वित्तमंजसा ॥ तमाहभीमःपापानांविमु
खानांमधुद्विषः ॥ पारलौकिकसाहाय्यंनकार्यमितरार्थतः ॥ ३२ ॥ दत्तेनापिहिवित्तेनपुत्रश्राद्धंकरिष्य
ति ॥ तज्ज्ञात्वाददतादोषोभवेदितिविचिंतयन् ॥ ३३ ॥ कष्टात्कष्टतरंयांतुसर्वेंदुर्योधनादयः ॥ भीष्मादी
नांवयंश्राद्धकर्तारस्तेनकिंततः ॥ ३४ ॥ कानीनत्वात्तुकर्णस्यसहास्माभिःपृथैवहि ॥ श्राद्धकर्मण्यधिकृता
किंतस्मैदीयतेधनं ॥ ३५ ॥ इत्युक्तवंतंनृपतिरर्जुनश्चोचतुःपुनः ॥ यियासोर्याचमानस्यनिजबाहुबलार्जितं

॥ ३६ ॥ देहिवित्तंपरमतःकिंत्वामेषोभियाचते ॥ इत्युक्तमपिनेत्येवब्रुवाणंशुद्धधार्मिकं ॥ ३७ ॥ अप्रीत्या
जोषमास्वेतिप्रोच्योवाचयुधिष्ठिरः ॥ कोशतोयद्बहिर्वित्तंदानभोगादिकारणं ॥ ३८ ॥ ममसंनिहितंसर्वं
तत्पित्रेचार्पितंमया ॥ एवमेवार्जुनोप्याहविदुरंपुनरूचतुः ॥ ३९ ॥ मुख्यधर्मरतेभीमेनपिताक्रोद्धुमर्हति
॥ ४० ॥ इत्युक्तोवित्तमादायगत्वाक्षत्ताग्रजेब्रवीत् ॥ युधिष्ठिरार्जुनौभक्तिंनितरांत्वयिचक्रतुः ॥ ४१ ॥ ना
तिहृष्टस्त्वदाज्ञायाभीमस्तन्माक्रुधोत्रच ॥ शुद्धेक्षत्रियधर्मेहिनिरतोयद्वृकोदरः ॥ ४२ ॥ नृपार्जुनौधर्मरता
वपिलोककृपापरौ ॥ अजातकोपस्तच्छ्रुत्वाधृतराष्ट्रःप्रशांतधीः ॥ ४३ ॥ कृत्वाश्राद्धानिसर्वेषांमहादानान्य
नारतं ॥ दशरात्रंददौशुद्धमनसानिर्ऋणत्वधीः ॥ ४४ ॥ सर्वंसमर्प्यगोविंदेपार्थेभ्योन्येभ्यएवच ॥ स्वज
नेभ्यःसमादायस्रवन्नेत्रेभ्यउच्चधीः ॥ ४५ ॥ अनुज्ञांनिर्गतःप्राहपौरजानपदान्नृपः ॥ धर्मतोरक्षितायूय
मस्मत्पूर्वैर्महात्मभिः ॥ ४६ ॥ नचाहंपरमस्नेहाद्युष्माभिःसुकृपालुभिः ॥ अरक्षितेतिकथितःप्रमादादपिस
ज्जनाः ॥ ४७ ॥ इष्टंचयज्ञैःपूर्तैश्चचरितंयुष्मदाश्रयात् ॥ पुत्रस्तुममपापात्मासर्वक्षत्रविनाशकः ॥ ४८ ॥
सर्वातिशंकीमूढश्चवृद्धानांशासनातिगः ॥ सौभ्रात्रंयेनसंत्यज्यपांडवेषुमहात्मसु ॥ कृतंविरूपंसुमहत्कुर्या

द्यन्नापरःक्वचित् ॥ ४९ ॥ अप्रियाणिचकृष्णस्यसुबहून्याचरत्कुधीः ॥ प्रायस्तेनापिमंदेनयुष्मास्वप्यशिवं
कृतं ॥ ५० ॥ भ्रातरोस्यचसर्वेपितच्छीलमनुवर्तिनः ॥ हताश्चस्वेनपापेनससुतामात्यबांधवाः ॥ ५१ ॥
सोहंवयोगतश्चैवपुत्रादिभिरभिप्लुतः ॥ तत्संबंधात्कृतंपापंस्वकृतंचाप्यपेशलं ॥ ५२ ॥ पांडवेषुसकृष्णेषुतप
सामार्ष्टुमुद्यतः ॥ तत्रमामनुजानीध्वंकृपयामित्रवत्सलाः ॥ ५३ ॥ मत्प्रियार्थमपिस्नेहःपांडवेषुमहात्मसु
क्रियमाणोपिकर्तव्योभूयएवसदाचलः ॥ ५४ ॥ तेहिमेपुत्रकाःसंतइहामुत्रचसौख्यदाः ॥ इत्युक्तेस्वगुणा
नुच्चैःकीर्तयद्भिःसुदुःखितैः ॥ ५५ ॥ पर्यश्रुनयनैःकृच्छ्रात्पौरजानपदैश्चिरात् ॥ अनुज्ञातोययौपार्थैरनुया
तःसुदूरतः ॥ ५६ ॥ संजयोविदुरश्चैनंसभार्यमनुजग्मतुः ॥ अनुवव्राजतंकुंतीवनायकृतनिश्चया ॥ ५७ ॥
वार्यमाणापितनयैःसभार्यैर्भृशदुःखितैः ॥ संस्थाप्यतान्सुकृच्छ्रेणययौसान्वेवतंनृपं ॥ ५८ ॥ संदर्शितप
थोराजाकुंतीविदुरसंजयैः ॥ गाधारीसहितःप्रापकुरुक्षेत्रंजगद्गुरोः ॥ ५९ ॥ क्रमेणैवाश्रमंव्यासदेवस्यसुर
पूजितं ॥ ६० ॥ त्रिवत्सरेणास्यनिजस्यलोकप्राप्तिंसभार्यस्यजगादतत्र ॥ ब्रह्मांकजस्तेनभृशंप्रतीतोव्यासो
पदिष्टंव्यचरत्तपोग्र्यं ॥ ६१ ॥ सक्षत्तृगांधारिपृथेससंजयेतपोभिराराधयतिप्रभुंहरिं ॥ वैचित्रवीर्येत्रससार

बंधुभृत्याश्चपार्थादृशयेसमाययुः ॥ ६२ ॥ क्षत्तैकतामत्रयुधिष्ठिरेणप्राप्तोथभार्यासहितंससजयं ॥ उपास्यमानेषु
विचित्रवीर्यपुत्रंपृथांचैवपृथासुतेषु ॥ ६३ ॥ प्रादुर्बभूवामितशक्तितेजोज्ञानाद्भुतैश्वर्यसुखादिरूपः ॥ व्यासो
हरिस्तत्रसमीक्ष्यसर्वैसंपूजयामासुरुदग्रभक्त्या ॥ ६४ ॥ तैःपूजितस्तत्रनिषण्णआहयद्यद्यदिष्टंप्रवदंतुतत्त
त् ॥ दास्यामितस्याद्यतदित्यमुष्मिन्भक्त्युच्छ्रयःपांडुसुतैःसदारैः ॥ ६५ ॥ वृतोत्रकुंतीरविसूनुजन्ममृत्यू
त्थदोषापगमंययाचे ॥ ६६ ॥ तेषांप्रदत्तेष्वभिवांछितेषुवैचित्रवीर्यःसहभार्ययैव ॥ संमंत्र्यनिःशेषरणेहता
नांसंदर्शनंप्रार्थितवांस्तमीशं ॥ ६७ ॥ ततस्तुतेसत्यवतीसुतस्यसर्वेश्वरस्याज्ञयासर्वएव ॥ समागताःस्वर्गलो
कात्क्षणेनदत्ताचदिव्यादृगमुष्यराज्ञः ॥ ऊषुश्चरात्रिंपरमाज्ञयैवसर्वैस्वभार्यासहितायथापुरा ॥ ६८ ॥ तृप्तः
सदारोनृपतिश्चतत्रसर्वैपिदृष्ट्वापरमाद्भुतंतत् ॥ अथाज्ञयैवास्यपरस्यसर्वाःस्त्रियोनिजेशैःसहिताययुःस्वः ॥ ६९ ॥
विनोत्तरांतांतुकथांनिशम्यपारीक्षितोयाचततातदृष्टिं ॥ तंचानयामासतदैवकृष्णोह्यचिंत्यशक्तिःसविकुंठलो
कात् ॥ ७० ॥ दृष्ट्वासपारीक्षितआपतुष्टिंस्वतातमीशेनसमाहृतंपुनः ॥ संपूज्यतंकृष्णमपीशवंद्यंक्षमापया
मासपरीक्षितात्मजः ॥ चक्रेचविस्रंभमतीवभारतेपुनश्चतत्रस्वजनैःसमेतः ॥ ७१ ॥ पार्थाःपुनःप्राप्यपुरंस्व

कीयंधर्मेणपृथ्वींपरिपालयंतः ॥ भोगानरागाअजुषंतयोग्यान्युक्ताजगद्धातरिवासुदेवे ॥ ७२ ॥ वर्षत्रयंते
त्ससमाहिताग्निंत्यक्ताग्निभिस्तैर्वनमालिहृद्भिः ॥ तेशुश्रुवुर्धृतराष्ट्रंसभार्यंसहैवकुंत्यापरिदग्धदेहं ॥ ७३ ॥
वीटामुखंध्यानपरंनिशम्यस्वर्यांतमात्मीयपितृव्यमाशु ॥ समेत्यभर्त्राप्रतिपूज्यमानांकुंतींचतस्याविदधुःक्रि
याश्च ॥ ७४ ॥ तेविष्णुभक्त्यापरिपूतकर्मभिर्ज्ञानेनचांतेतमनुस्मरंतः ॥ पार्थैःसुपुत्रैःसुकृतोर्ध्वकर्मभिर्वृद्धिंशु
भस्यापुरनप्ययांशुभाः ॥ ७५ ॥ गावल्गणिर्व्याससकाशमेत्यशुश्रूषयातस्यपुनर्निजांगतिं ॥ प्रपेदिवान्पांडु
सुताश्चकृष्णंप्रतीक्षमाणाःपृथिवीमशासन् ॥ ७६ ॥ अष्टादशाब्दाःपृथिवींसमस्तांप्रशासतामेवमगुर्महात्मनां ॥
अरिक्तधर्मार्थसुखोत्तमानामनुज्झितानंतपदस्मृतीनां ॥ ७७ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविर
चितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐ ततःकुरुक्षेत्रमवाप्यकृष्णोदीक्षांप्रपेदेद्विषडब्दसत्रे ॥ सएवचव्यासभृगूद्वहात्माचक्रेत्रसादस्यमजोप्रमेयः
॥ १ ॥ तत्रर्त्विजोदक्षभृगुप्रधानाःपार्थायदूनांप्रवरैःसमेताः ॥ ब्रह्मेशशक्रप्रमुखाःसुराश्चचक्रुःसुसाचिव्यमनं
तदासाः ॥ २ ॥ सर्वेंचजीवावसुधातलस्थायेन्येंतरिक्षद्युसुखोत्तरेषु ॥ वसंतिनारायणपादसंश्रयास्तेचात्रसर्वें

मुमुदुःसनागाः ॥ ३ ॥ सुनिर्णयस्तत्त्वविनिर्णयार्थिनांतत्त्वस्यचाभूदिहवादशीलिनां ॥ मिथोविवादात्सु
रभूसुराणांवाक्याद्धरेर्व्यासभृगूद्धहात्मनः ॥ ४ ॥ धर्मार्थकामानखिलानवापुस्तदर्थिनोमुक्तिमपीहकृष्णात् ॥
यथेष्टपानाशनवाससोजनाविचेरुरत्रामरमानवादयः ॥ ५ ॥ क्षेत्रंतदासीद्धरिलोकसंमितंयदीयुरत्राखिल
सज्जनायुतिं ॥ नानाप्तकामाश्रयतोबभूवुर्निर्यत्नदृश्यश्चयतोत्रकेशवः ॥ ६ ॥ द्वादशाब्दंमहासत्रमेवमेताद्द
शंहरिः ॥ समाप्यावभृथस्नातःपूजयित्वाखिलाञ्जनान् ॥ ७ ॥ अनुजज्ञेक्रमेणैववत्सरेणसमागतान् ॥ स्व
कुलंसंजिहीर्षुःसविप्रशापमजीजनत् ॥ ८ ॥ उपदिश्यपरंज्ञानमुद्धवायामुनाश्रमं ॥ बदर्याख्यंप्रापयित्वा
सप्तमाब्दंशतोत्तरं ॥ ९ ॥ प्रतीक्षन्पालयामासपार्थैःसहभुवंप्रभुः ॥ समारब्धंकलियुगंयदादुर्योधनोपतत् ॥
षट्त्रिंशाब्दंपुनःकृष्णःकृतमेवान्ववर्तयत् ॥ १० ॥ कृतादपिविशेषोयंयत्पुण्यस्याधिकंफलं ॥ अल्पमेवचपा
पस्यकालात्कृष्णाज्ञयातथा ॥ ११ ॥ एवंसुधार्मिकेलोकेहरिभक्तिपरायणे ॥ नष्टेषुकलिलिंगेषुयुगवृत्तिमभी
प्सवः ॥ १२ ॥ ब्रह्मरुद्रादयोदेवाःस्तुत्वाकेशवमव्ययं ॥ व्यज्ञापयन्स्वलोकाप्तिमोमित्याहसचाच्युतः ॥ १३ ॥
प्राचुर्येसज्जनस्यस्यान्नकलेर्वृद्धिरंजसा ॥ इतिस्वकुलसंहृत्यैप्रभासमनयत्प्रभुः ॥ १४ ॥ पुण्यक्षेत्रेपिनमृतिः

स्वगृहेप्यतिधर्मदा ॥ गत्वैवाल्पमपिक्षेत्रेस्यान्महत्फलमित्यजः ॥ १५ ॥ प्रकाशयितुमेवैतान्प्रभासायकुश
स्थलात् ॥ नीत्वादानानिसद्धर्मांस्तैरकारयदच्युतः ॥ १६ ॥ तेततःशापदोषेणकृष्णेनैवविमोहिताः ॥ मैरे
यमत्ताअन्योन्यंनिपात्यस्वांतनुंगताः ॥ १७ ॥ तद्दृष्ट्वाबलदेवोपियोगेनस्वांतनुंजहौ ॥ १८ ॥ ततःपरेशोग
णितानुभावःस्वसारथिंपांडवानांसकाशं ॥ स्वलोकयानप्रतिबोधनायस्वस्यानुचैषांत्वरयाभ्यपातयत् ॥ १९ ॥
अथासतःपिप्पलमूलईशितुरूरुस्थितंपादतलंसुताम्रं ॥ दृष्ट्वाजरानामससर्जशल्यंभक्तोप्यलंरोहितंशंकमानः
॥ २० ॥ अच्छेद्याभेद्यदेहस्यशल्येपादमुपस्थिते ॥ समीपमागतोव्याधोदृष्ट्वाभीतोपतद्भुवि ॥ २१ ॥ वि
प्रवाक्यंमानयानःकारयित्वामुनाहरिः ॥ पापंमांजहिदेवेतियाचंतमनयद्दिवं ॥ २२ ॥ पादप्रहारदोषेणतं
भृगुंव्याधतांगतं ॥ पश्चात्तापेनभक्त्याचसुप्रीतस्तच्छरीरिणं ॥ स्वाज्ञाप्राप्तविमानेनदिवंनिन्येजनार्दनः
॥ २३ ॥ नीचायोनिर्नीचनीचकर्माप्तंनीचकर्मतः ॥ अदुष्टत्वात्तुमनसोभक्तिलोपोनचाप्यभूत् ॥ २४ ॥
भृगोरत्राबुद्धिपूर्वंनातिदोषकृदप्यभूत् ॥ २५ ॥ ततोविरिंचेशपुरंदराद्याःपुरःस्तुवंतोभिययुःप्रणम्य ॥ कृष्णं
सचाश्वेवययौस्वलोकंस्वतेजसासर्वमिदंप्रकाशयन् ॥ २६ ॥ गोपालमंत्रंभजतांफलप्रदस्त्वेकेनरूपेणसभु

व्यदृश्यः ॥ तस्थौद्धितीयेनचसूर्यमंडलेतृतीयमासीच्छिवपूजितंवपुः ॥ २७ ॥ संपूजितंब्रह्मलोकेचतुर्थकं
जोद्भवेनाथपरंस्वधाम ॥ समाप्नुवानंवपुरस्यपंचमंभक्त्यान्वयुर्देववराःस्वशक्त्या ॥ २८ ॥ तत्तेजसातेप्रवि
मुष्टदृष्टयःपुरुष्टुताद्याअमितोरुदीधितेः ॥ यावत्स्वगम्यंत्वनुगम्यतस्थुर्निमीलिताक्षाविहतोर्ध्वचाराः ॥२९॥
वींद्रेशशेषानुगतःस्वयंभूर्धामप्रविष्टंतमजंप्रणम्य ॥ वींद्रादिकैरप्ययुतःस्वपित्राश्लिष्टोरहश्चाकथयत्तथास्तौत्
॥ ३० ॥ सपूर्वरूपेणसमाप्यचैक्यंविभज्यचेच्छानुसृतोथरेमे ॥ हरिश्रियाब्रह्मसुखैश्चमुक्तैःसंपूज्यमानोमि
तसद्गुणात्मा ॥ ३१ ॥ ब्रह्मापिशर्वादियुतःस्वलोकंप्राप्तःपुनस्तत्रगतंचकृष्णं ॥ रेमेभिपश्यन्प्रतिपूजयंस्तंसु
राश्चसर्वेरविबिंबसंस्थं ॥ ३२॥ यतोनदर्शिताभ्रांतिःप्रादुर्भावेष्वपिक्वचित् ॥ देहत्यागानुकारेणहरिणातदिहा
च्युतः ॥ ३३ ॥ मोहयित्वासुरानंधंतमःप्रापयितुंप्रभुः ॥ चिदानंदैकदेहोपित्यक्तंदेहमिवापरं ॥ सृष्ट्वास्वदे
होपमितंशयानंभुव्यगाद्दिवं ॥ ३४ ॥ दारुकोक्त्यासमायातःपार्थस्तमदहत्तदा ॥ ३५ ॥ रौहिणेयादिका
नांचशरीराणिप्रधानतः ॥ दारुकोविष्णुलोकंतुपुनरापयथागतं ॥ ३६ ॥ तथैवजनमोहायप्रापवह्नावदृश्य
तां ॥ रुक्मिण्यगाद्धरेःपार्श्वंसत्याकृत्वातपस्तथा ॥ ३७ ॥ चिदानंदैकदेहेपिद्विरूपेइवतेयतः ॥ एकैवातः

कृष्णवत्तेदुष्टान्मोहयतस्तथा ॥ ३८ ॥ अन्यामहामहिष्यस्तुत्यक्त्वादेहंहुताशने ॥ काश्चित्काश्चिच्चतपसात्य
क्तदेहाहरिंययुः ॥ ३९ ॥ रौहिणेयादिकानांचभार्यावह्निमुखेतनुं ॥ त्यक्त्वास्वभर्तृनेवापुःसर्वाएवपतिव्रताः
॥ ४० ॥ वसुदेवःपार्थमुखाच्छ्रुत्वैतद्योगमास्थितः ॥ त्यक्त्वादेहंकश्यपत्वंप्रापकृष्णानुरागतः ॥४१॥ तस्यार्जु
नोश्वमेधाग्नौअंत्यकर्माकरोत्तदा ॥ त्यक्तदेहास्तस्यभार्यावह्नौप्रापुस्तमेवच ॥ ४२ ॥ स्त्रियोबालांस्तथादाय
धनंचैवधनंजयः ॥ विनिर्ययौद्वारवत्यास्तांचजग्राससागरः ॥ ४३ ॥ स्त्रीबालसहितेपार्थएकस्मिन्पथिग
च्छति ॥ शापात्सुपापाआभीराःस्त्रीजनाञ्जह्रुरुद्धताः ॥ ४४ ॥ यास्ताःषोडशसाहस्रवनिताःशतसंयु
ताः ॥ कृष्णशापान्म्लेंछवशंययुर्दर्पनिमित्ततः ॥ ४५ ॥ ह्रियमाणेधनेचैववनितासुचवासविः ॥ युयुत्सु
र्गांडिवंसज्जंकृच्छ्रेणैवचकारह ॥ ४६ ॥ क्षीणास्तस्यशरादैवान्नास्त्राणिस्मृतिमाययुः ॥ सतद्दैवकृतंज्ञात्वासं
स्मरन्पुरुषोत्तमं ॥ निघ्नन्शत्रून्गांडिवेनशेषंरक्षन्कुरूनगात् ॥ ४७ ॥ तदाकुरुक्षेत्रगतंजद्गुरुंसुपूर्णविज्ञा
नबलाब्धिसत्सुखं ॥ तमेववासिष्ठकुलोद्भवंहरिंनिरीक्ष्यदुःखेनपपातपादयोः ॥ ४८ ॥ सतेनपुंसांप्रवरे
णहेतुभिःसंबोधितोज्ञानतमोंशुमालिना ॥ संस्थाप्यचेतःपुनरेवतस्मिञ्जहौशुचःप्रायशएवधैर्यात् ॥ ४९ ॥

स्त्रियोम्लेंछहृताःकृष्णप्रेषितादाल्भ्यतःपुनः ॥ गोविंदैकादशींश्रुत्वाकृत्वासारस्वतेजले ॥ ५० ॥ निमज्यवा
योर्वचनात्त्यक्तदेहादिवंययुः ॥ अर्जुनस्तुकुरुक्षेत्रेहार्दिक्ययुयुधानयोः ॥ सुतौसारस्वतेचैवदेशेराज्येभ्यषेच
यत् ॥ ५१ ॥ अनिरुद्धसुतंवज्रंप्रियंकृष्णस्यसद्गुणं ॥ सशूरसेनेंद्रप्रस्थराजानमकरोद्वशी ॥ ५२ ॥ स्त्रीबा
लांश्चधनंचैवतस्मिन्संस्थाप्यफल्गुनः ॥ ययौभ्रातॄनशेषंचवृत्तंतेषामवर्णयत् ॥ ५३ ॥ तेवैवियोगसमयंस्मरं
तोमुरवैरिणः॥अभ्यषिंचन्भागवतंमहाराज्येपरीक्षितं ॥ ५४ ॥ स्त्रीहारिणांचम्लेंछानांवधायैनमयोजयन् ॥ कृ
तंचतेनतत्कर्मवोढ्रापैतामहींधुरं ॥ ५५ ॥ समयंपरिरक्षद्भिर्नपार्थैरेवतत्कृतं ॥ ५६ ॥ वासुदेवपदास्पृष्टभूकंटक
समुद्धृतिः ॥ समयःपांडवानांहितस्यैवानुगतिःपरं ॥ ५७ ॥ अनुव्रजद्भिर्विश्वेशंनास्माभिर्भूस्तदुज्झिता ॥
भोक्ष्यारक्ष्यापिवातेषामित्येवसमयःपुरा ॥ ५८ ॥ तत्रकालीभीमभार्यावैष्णवंयोगमास्थिता ॥ कृष्णयैक
त्वमापन्नात्यक्त्वादेहंतुमानुषं ॥५९॥ सुभद्राद्यास्तुयाभार्याःपार्थानांतुतदाज्ञया ॥ युयुत्सुश्चात्रशिक्षार्थंपौत्रस्यै
वावसन्पुरे ॥६०॥ संत्यज्यराजचिह्नानिवैष्णवंयोगमास्थिताः ॥ वीराध्वानंययुःसर्वेकृष्णयासहपांडवाः ॥६१॥
प्रागुदीचींदिशंपूर्वंययुस्तत्रार्जुनोधनुः ॥ नात्यजल्लोभतस्तत्तुसमुद्रमुपपावकः ॥ दृष्ट्वाययाचेराजानंतदुक्तः

प्रास्यदंबुधौ ॥ ६२ ॥ प्रातिभाव्यंतुवरुणेनिस्तीर्याग्निरदृश्यतां ॥ ययौतेपिययुःक्षिप्रंप्लवंतःसप्तवारिधीन् ॥
॥ ६३ ॥ अहोभिःसप्तभिर्योगंसमारूढाःप्रदक्षिणं ॥ कृत्वाक्वचिदसज्जंतआसेदुर्गंधमादनं ॥ ६४ ॥ तत्रना
रायणक्षेत्रेतेषांतन्वोपतन्क्रमात् ॥ द्रौपदीसहदेवादिपंचानांतत्रमारुतिः ॥ ६५ ॥ सदेहनाकानिच्छत्वाद्दे
हप्रपतनंहितत् ॥ ६६ ॥ तेषामिहेतियाथार्थ्यंजानन्पप्रच्छधर्मजं ॥ केनकेनापतद्देहोदोषेणनइतिक्रमात् ॥
॥ ६७ ॥ मृतिकालेहियोयस्यदोषंवक्त्यृणमोचनं ॥ तस्मात्स्यादुक्तदोषस्येत्याहतच्छ्रुतिरेवतत् ॥ ६८ ॥ ऋ
णमोक्षणायसर्वेषांभीमोदोषानवादयत् ॥ ६९ ॥ सोपीच्छापतितान्देहानजानञ्शुद्धकर्मणां ॥ अपश्यन्का
रणंप्राहदोषात्स्यादेवमित्यपि ॥ राजासंभावनामात्रान्नहिकार्यमकारणं ॥ ७० ॥ स्वच्छंदमृत्यवोयोगाद्देहा
नुत्सृज्यपांडवाः ॥ कृष्णाचापुःपरंस्थानंयन्नायांत्यपिदेवताः ॥ ७१ ॥ इतिश्रुतेर्नतेपापाद्देहांस्तत्यजुरूर्जि
ताः ॥ ७२ ॥ ऋणान्युन्मुच्यदोषोक्त्यास्वानांभीमःस्वकांतनुं ॥ तत्याजपरमंध्यायन्नापचस्थानमुत्तमं ॥
इतिस्कंदपुराणोक्तंव्यासवाक्यमृषीन्प्रति ॥ ७३ ॥ भीमादृतेहिचतुर्षुपक्षपातस्तुवासवौ ॥ योग्यएवेतिकृ
ष्णायानदोषःस्यात्कथंचन ॥ ७४ ॥ नीतिरूपेवीर्यबलेमहांत्येषांयतःक्रमात् ॥ प्राणत्वाद्भोगशक्तिश्चनहिदो

षायमारुतेः ॥ ७५ ॥ यथास्वरूपविज्ञानमात्मन्यपिनदोषकृत्॥इतिव्यासस्मृतेरेषामुक्तदोषोद्भवःकथं ॥७६॥
कदाचिदतिमानोपित्रयाणामेषुजायते ॥ तथापितत्फलंनैतत्तारतम्यंहिमुक्तिगं ॥ ७७ ॥ गुणदोषाधिका
ल्पत्वादत्रस्थमपिहिश्रुतं ॥ प्रारब्धकर्मनाशेहिपतेद्देहोप्यपापिनः ॥ ७८ ॥ युधिष्ठिरोपिहिस्वर्गंबुभुजेनैव
तत्तनुः ॥ अतिमानादयोदाषाःकुतएवहिमारुतेः ॥ ७९ ॥ अनादिकालतःसर्वदोषहीनागुणाधिकाः ॥ स
र्वजीवगणेभ्योयेतेहिवायुत्वमाप्नुयुः ॥ ऋजवोनामयेदेवादेवानामपिदेवताः ॥८०॥ अभावंह्यतिमानादेर्भी
मस्याहचकेशवः ॥ ८१ ॥ यत्किंचात्मनिकल्याणंसंभावयसिपांडव ॥ सहस्रगुणमप्येतत्त्वयिसंभावयाम्यहं
॥ ८२ ॥ इतितस्माद्यथायुद्धेधर्महानिममन्यत ॥ एवमत्राप्यधर्मेणदेहपातंनृपोब्रवीत् ॥ ८३ ॥ पूज्येभ्यः
पूर्वमेवैषांदेहपातमभीप्सतां ॥ तत्कामाद्देहपातोभून्नपापान्मुच्यतांयथा ॥ ८४ ॥ नहिपापफलंमुक्तौदेहपा
तःकथंचन ॥ किंतुकर्मक्षयादेवतथासर्वत्रनिश्चितः ॥ ८५ ॥ तेषुस्वलोकान्प्राप्तेषुधर्मजःस्वात्मनासह ॥ य
यौपुरोदेवरथस्तदास्यावततारह ॥ ८६ ॥ रथमारुहेतिकथितोरथिनापुरतःशुनः॥ आरोहमब्रवीन्नैतद्युक्तमि
त्याहसोपितं ॥ ८७ ॥ नारुहेयंविनाश्वानमितितेनस्थिरोदिते ॥ स्वरूपंदर्शयामासधर्मोह्याप्तःस्वरूपतां

॥ ८८ ॥ आनृशंस्यपरत्वेनकीर्तिमेवात्मनोवृषः ॥ ख्यापयामासकौंतेयरूपिणोधर्मसूक्तिभिः ॥ ८९ ॥
ततःसरथमारुह्यलोकानामुत्तरोत्तरं ॥ अतिक्रम्याखिलान्राज्ञोजगामश्रीपतिप्रियः ॥ ९० ॥ सर्वेषामुत्तरं
लोकमैंद्रंप्राप्येदमेवते ॥ स्थानमित्युदितोदेवैर्दुर्योधनमवैक्षत ॥ ९१ ॥ सभ्रातृकंज्वलंतंचसर्वेषामुपरिस्थि
तं ॥ तंदृष्ट्वापरमक्रुद्धोनिमील्यनयनेशुभे ॥ ९२ ॥ भ्रातरोमेक्वकृष्णाचकर्णाद्याःक्वचबांधवाः ॥ धृष्टद्युम्ना
दयःपुत्राहैडिंबाद्याश्चसर्वशः ॥ ९३ ॥ यादवाश्चेतिपप्रच्छदेवास्तेचतमब्रुवन् ॥ किंतेतैःस्वकृतंकर्मभुज्यतेत्र
नचापरैः ॥ ९४ ॥ इत्युक्तआहपापोयंपृथिवीक्षयकारकः ॥ सर्वातिशंकीमित्रध्रुङ्नारायणपराङ्मुखः॥९५॥
नास्तिकोतिशठःक्रूरोद्वेष्टाविष्णोश्चतद्भुवां ॥ कथंदुर्योधनःस्थानंसर्वोत्तममवाप्तवान् ॥ ९६ ॥ कथंचसर्वधर्म
ज्ञानारायणपरायणाः ॥ संस्थिताःपरमेधर्मेदृश्यंतेत्रनमत्प्रियाः ॥ ९७ ॥ यत्रसंतस्तुतेसंतितत्रस्थातव्यमेव
मे ॥ निरयेपिनचात्रापिह्यनेनसहपापिना ॥ ९८ ॥ अस्यवीरतमस्येदंधार्तराष्ट्रस्ययुज्यते ॥ इत्युक्त्वादेव
तादूतंस्वानांसंदर्शनार्थिनः ॥ ९९ ॥ राज्ञःसंप्रेषयामासुस्तत्संदर्शितवर्त्मना ॥ दुर्गंधेनसुकृच्छ्रेणतमसाप्रावृते
नच ॥ १०० ॥ गत्वैवकियतींभूमिंतद्दुर्गंधासहोनृपः ॥ इच्छन्निवर्तनंतत्रस्वानांवाचइवाशृणोत् ॥ १०१ ॥

क्षणंतिष्ठमहाराजसन्निधानबलात्तव ॥ वेदनानोनमहतीत्येतच्छ्रुत्वायुधिष्ठिरः ॥ १०२ ॥ केयूयमितिपप्र
च्छदीनध्वनिविशंकितः ॥ भीमोहमर्जुनःकर्णइत्याद्युक्तमिवाशृणोत् ॥ १०३ ॥ श्रुत्वातत्कृपयाविष्टःशो
कामर्षसमन्वितः ॥ आहदूतंयथेष्टंत्वंगच्छनाहमितोव्रजे ॥१०४॥ नचस्वर्गेणमेकार्यंत्यक्त्वास्वजनमीदृशं॥
इत्युक्तःप्रययौदूतस्तस्थावत्रयुधिष्ठिरः ॥ १०५ ॥ ततोत्रदेवाःपुरुहूतपूर्वकाःसमाययुःस्नेहवशाद्युधिष्ठिरे ॥ ते
ष्वागतेष्वेवनतत्रवाचोदीनानदुर्गंधतमोप्यपश्यत् ॥ १०६ ॥ स्वर्गोत्तमंदेशमपश्यदेतदभ्रांतचेताःसयुधिष्ठि
रस्तदा ॥ आहात्रधर्मःपुनरात्मसद्यशःप्रकाशयन्पांडुसुताभिधंस्वं ॥ १०७ ॥ धर्माद्विशिष्टाहिसदानृशंस
तादृष्टाचसात्वय्यधिकात्रिशोमया ॥ शक्रोप्युवाचैनमिदंमृषातेप्रदर्शितंद्रोणकृतेमृषागिरः ॥ १०८ ॥ कृ
च्छ्रादिदंतेकथितंनचातिविस्रंभआसीत्तवकृष्णवाक्ये ॥ नह्याज्ञयावासुदेवस्यकिंचित्पापंभवेत्सर्वविधर्मिणो
पि ॥ १०९ ॥ ब्रह्मापरोक्षेपिविकर्मसूचकंप्रारब्धपापस्यविपाशनंयथा ॥ पश्यात्रभीमप्रमुखान्सुखस्थान्संपू
ज्यमानांस्त्रिदशैःसुरूपान् ॥ ११० ॥ कुतःपरब्रह्मदृशांसुशुद्धसत्कर्मणांविष्णुपरायणानां ॥ परेणयोगेनवि
सृष्टतन्वांदुःखंभवेद्देववराधिपानां ॥ १११ ॥ एतेहिदेवप्रवराःपृथिव्यांजाताभुवोभारजिहीर्षुमीशं ॥ प्रतोष्य

तद्भावितबुद्धिकर्मभिःपुनश्चतेनैवसहापिरेदिवं ॥ ११२ ॥ नतेनृपाद्यापिहिमानुषोगतोभावस्ततोद्वेष्टिसु
योधनादीन् ॥ निमज्ज्यतद्विष्णुपदोदकेत्रविसृज्यदेहंभजदेवभावं ॥ ११३ ॥ सुयोधनाद्यायदिमेसुपापाआ
रब्धपुण्यक्षयमाप्यनित्ये ॥ निःशेषसौख्योज्झितनित्यदुःखेऽवशाःपतिष्यंत्यपुनर्निवृत्ताः ॥ ११४ ॥ देवांश
जायेतुसमस्तशस्तेस्वमूलरूपंसमवाप्यकाले ॥ स्वतारतम्यानुसृतांविमुक्तिंप्राप्स्यंतिनात्रापिविचार्यमस्ति
॥ ११५ ॥ इत्युक्तआश्वेवनिमज्ज्यगंगांधर्मात्मजस्तत्रविसृज्यदेहं ॥ सद्योबभौदैवतमाप्यकायंविसृष्टरोषादि
समस्तदोषः ॥ ११६ ॥ सतुप्रपश्यन्स्वजनंसमस्तंस्वमूलरूपातिसमीपसंस्थं ॥ ददर्शभीमंचमरुत्समीपेमध्ये
ज्वलंतंमरुतांगणस्य ॥ ११७॥ ददर्शकृष्णामपितत्समीपेश्रियाज्वलंतींसमतीत्यचान्याः ॥ स्प्रष्टुंचसंस्कार
वशादियेषनिषिध्यतंप्राहसुराधिराजः ॥ ११८ ॥ एषाहिसाक्षाज्जगतांप्रियस्यप्राणात्मनोजीववरेश्वरस्य ॥
प्राणप्रियाश्रीरितिनामयस्याःशमात्मकेस्मिन्नमतेसदैका ॥ ११९ ॥ युष्मच्चतुर्देहगतस्यवायोर्वायुप्रियाभी
मतनोस्तथैव ॥ भोगायसृष्टापुरुषोत्तमेनयुष्मत्प्रियार्थंभवतांचदारैः ॥ १२० ॥ प्रीतिस्ततोह्यभ्यधिकाबभू
वभीमस्यचास्यास्तदनुस्मपार्थे ॥ ततोभवत्स्वेवयथाक्रमेणगुणानुसारेणसमीरणस्य ॥ १२१ ॥ इयंहिसाशु

द्धतनुःप्रजाताशच्यादियोगापगताग्र्यदेहा ॥ यूयंचसर्वेमरुतोविशेषसंयोगहीनाःस्वशरीरसंस्थाः ॥ १२२ ॥
स्पर्शेपिनास्याःपवमानपत्न्याःसुप्ततालंभवतामिदानीं ॥ नचोत्तरत्रापिभवेत्कथंचिद्दिवौकसांमानुषदेहिनो
यथा ॥ १२३ ॥ इतीरितंतंप्रतिसन्निवृत्तंविनाशयन्मानुषवासनांस्वयं ॥ समाश्लिषच्छुद्धतनुःस्तनोत्थोध
र्मोहरेःसोभवदाशुतत्समः ॥ १२४ ॥ ततस्तुपार्थाअखिलाःस्वमूलरूपैःसहैवाविविशुर्मुदान्विताः ॥ स्वी
यानिसद्मानिततोप्यनूनभोगाःसदारान्यवसंश्चतत्र ॥ १२५ ॥ तत्रापिकृष्णेनसमागमोभूत्पुरेवतेषामपित
त्पराणां ॥ चिक्रीडएभिःसहितस्तथैवकृष्णोपितद्वत्सरथोर्ज्जुनेन ॥ १२६ ॥ अन्येतुदेवांशभवाःसमस्ताःस्वमू
लरूपैक्यमवापुराशु ॥ कर्मक्षयादेवसुरेतरास्तुपुण्यक्षयंप्राप्यभुविप्रजाताः ॥ १२७ ॥ चतुःसहस्रंत्रिशतोत्त
रंतेसंवत्सराणामनुभूयदिव्यान् ॥ भोगान्नरत्वेपिसदेश्वरोहमसज्जगच्चेतिधियाप्नुवंस्तमः ॥ १२८ ॥ दुःखेपिते
षामिहतारतम्यंकलेःपरंदुःखमिहाखिलाच्च ॥ यथाविरिंचस्यवरंसुखंस्यान्मुक्तौहरिद्वेषकृतोविशेषः ॥१२९॥ के
चित्पिशाचासुरराक्षसत्वमवाप्यविष्णोरपितत्पराणां ॥ द्वेषात्तमोंधंत्वरयासमाप्नुयुर्देवाःस्वकालेनिजयोग्यमु
क्तिं ॥ १३० ॥ चतुःसहस्रेत्रिशतोत्तरेगतेसंवत्सराणांतुकलौपृथिव्यां ॥ जातःपुनर्विप्रतनुःसभीमोदैत्यैर्निगूढं

हरितत्त्वमाह ॥ १३१ ॥ तदैवकृष्णापिभुविप्रजाताप्रीत्यैहरेरंधतमस्यपातयत् ॥ महासुरान्विष्णुपरार्ज्जुना
द्याःकृतेप्रजाताहरितोषणाय ॥ पुनश्चतेस्थानमवाप्यसर्वेस्वीयांपरांतेतुविमुक्तिमाप्नुयुः ॥ १३२ ॥ वायुत्व
माप्तःसहन्नमदंशोब्राह्मंपदंप्राप्यवृकोदरश्च ॥ वागीश्वरत्वंगतयैवकृष्णयासहैवमुक्तिंगमिताखिलोत्तमां
॥ १३३ ॥ भुविद्युलोकेचविरिंचतायांमुक्तौचताभ्यामधिकंसमस्तात् ॥ संतोष्यतेपूर्णगुणोरमेशःसदैवनित्यो
र्जिततद्रतिभ्यां ॥ १३४ ॥ भूषन्नयोधिबभ्रूषुनम्रतेबळित्थातद्वपुषेधायिदर्शतं ॥ तांसुतेकीर्तिंमघवन्महित्वे
त्यादिसूक्तानिचतत्प्रमाणं ॥ १३५ ॥ अन्यानिवाक्यानिचवैदिकानिसपंचरात्रोक्तिपुराणकानि ॥ पृष्टश्चभी
ष्मोत्रयुधिष्ठिरेणतन्मोक्षधर्मेष्वपिकिंचिदाह ॥ १३६ ॥ एवंप्रयातेषुसकेशवेषुस्वानेवलोकान्यदुपांडवेषु ॥
परीक्षिताद्यास्तुतदन्वयोत्थाव्यासानुशिष्टाःपृथिवीमरक्षन् ॥ १३७ ॥ तैःक्षेमकांतैरिहभारतादिशास्त्राणिशृ
ण्वद्भिरशेषविद्भिः ॥ व्यासप्रसादाच्चकलौचधर्मोज्ञानंचसुत्रातमगान्ननाशं ॥ १३८ ॥ संवत्सराणांचसहस्रके
गतेप्राप्तेषुविद्यामखिलेषुसत्सु ॥ दग्धाःपुरायेत्रिपुरघ्नतैवरुद्रेणजाताःपृथिवीतलेते ॥ १३९ ॥ अदर्शनंसर्व
मुनींद्रबृंदैःसहैवसज्ज्ञानमहानिधाने ॥ व्यासेप्रयातेपिसुतत्त्वविद्यातत्संप्रदायादपितैरवाप्ता ॥ १४० ॥

उत्सादितत्वात्तुदुरागमानांतत्संप्रदायस्यचनाशितत्वात् ॥ प्रसारितत्वाच्चसदागमानांपापाअपिज्ञानमवापुरे
तत् ॥ १४१ ॥ शुनापुरोडाशमिवावलीढंवेदश्रुतिंचांत्यजनैरवाप्तां ॥ अनंतदुःखाप्तिसुयोग्यदैत्यैर्विद्या
मवाप्तांतुनसेहिरेसुराः ॥ १४२ ॥ नावाग्गतिःक्वापिसुवेदिनांभवेत्प्राप्यंसुखंनित्यमवश्यमेभिः ॥ प्राप्यंतमों
धंत्वसुरैर्नमुक्तिःकदाचिदप्येतदचिंतयन्सुराः ॥ १४३ ॥ ज्ञानप्रदानायसतांतदन्यज्ञानप्रणाशायचविष्णुनै
ते ॥ क्लृप्तास्ततस्तेसविरिंचशर्वाविज्ञापयामासुरुपेत्यविष्णुं ॥ १४४ ॥ क्षीरोदधेरुत्तरतीरनिष्ठितैरभिष्टुतः
सुष्टुतिभिःपुरुष्टुतः ॥ प्रदायतेषामभयंरमापतिःक्षणादभूच्चारुतमाकृतिःशिशुः ॥ १४५ ॥ यस्त्रैपुराणांप्रथ
मोत्रजातःशुद्धोदनेत्येवजिनेतिचोक्तः ॥ क्षेत्रेगयाख्येस्यशिशुंप्रजातंसंप्राप्यदूरेत्रबभूवविष्णुः ॥ १४६ ॥
अजानमानाःस्वशिशुंगतंतंशिशुंहरिंवीक्ष्यनिजंस्ममेनिरे ॥ तेषांतदावैदिककर्मवीक्ष्यसंप्राहसत्तद्वपुषैवकेश
वः ॥ १४७ ॥ तंजातमात्रंप्रहसंतमीक्ष्यसुविस्मितैःपृष्टउवाचविष्णुः ॥ बुद्धोहमित्येवसुनित्यबोधाज्जगाद
चैषामथबुद्धदर्शनं ॥ १४८ ॥ तथाप्यविश्वासमवेक्ष्यतेषांसस्मारदेवानखिलाञ्जनार्दनः ॥ विज्ञायतेतस्य
मनोगतंनिजान्प्रचिक्षिपुर्हेतिगणानमुष्मिन् ॥ १४९ ॥ सजातमात्रःशिवपूर्वकाणांशूलादिहेतीरखिला

निगीर्य ॥ दैत्यातिमोहायनिजंचचक्रंस्वमुक्तमाश्वेववशीसमग्रहीत् ॥ १५० ॥ तदासनत्वेनविधायत
स्मिन्समास्थितंदेवगणाःप्रणम्य ॥ जग्मुःस्वधामानिवचांसिचास्यस्वीचक्रुराश्वेवजिनादिदैत्याः ॥ १५१ ॥
तेज्ञानधर्मावपहायपापाविमोहितादेववरेणसर्वे ॥ जग्मुस्तमोंधंक्षणिकंसमस्तंज्ञानंनसच्चेतिदृढंस्मरंतः॥१५२॥
नारायणःप्राप्यसुरेंद्रवृंदंवृत्तंचमेषामखिलंनिगद्य ॥ पृष्टश्चतैराहनिजंहृदिस्थंबौद्धागमार्थंसृतिबंधमोचनं
॥ १५३ ॥ क्षणादयःक्षणिकास्तद्विशेषायतःप्रयांत्येवनिसर्गतोखिलाः ॥ ततःस्थिरत्वेपिविशेषसंश्रयाद्
त्कंक्षणस्थायिमयासमस्तं ॥ १५४ ॥ तद्वान्विशेषश्चयतोनभिन्नौसदास्वनिर्वाहकशक्तियुक्तौ ॥ अतःक्षण
स्थायिसमस्तमेतत्स्थिरात्मकंचेतिहिनास्तिभेदः ॥ १५५ ॥ ज्ञोहंसदैकःपरमोमयैतत्सदाननीयंचयतोस्व
तंत्रं ॥ ज्ञानात्मकंविश्वमतोमयोक्तंजडस्वरूपंचकिमुस्सचेतनं ॥ १५६ ॥ शंशीलकोहंयतएवचोच्चःशूना
मकस्तद्विमयानिधेयं ॥ शून्याभिधंदोषविरुद्धरूपोदोषोज्झितोन्यस्त्वखिलादनामा ॥ १५७ ॥ एनै
वसाद्यंत्वसदेवनामतत्स्वभावएनैवभवेद्यतस्तत् ॥ इत्यादिबोद्धव्यमिदंसमस्तंमयोदितंक्वापिनहेयमस्ति
॥ १५८ ॥ इत्यादिदेवान्प्रतिबोधयंश्चदेवैःसहोवाससबुद्धदेवः ॥ गत्वास्वधामाप्यपरेणरूपेणास्तेपृथक्कैक

तनुर्यथेष्टं ॥ १५९ ॥ ततस्तुबुद्धोदितपक्षसंस्थोजिनोपिचक्रेमतमन्यदेव ॥ बौद्धेनजैनेनमतेनचैवंदैत्यांश
काःप्रीतिमगुःसमस्ताः ॥ १६० ॥ प्रशांतविद्येत्यभिधंतथान्यद्बुद्धोक्तशास्त्रंत्रिदशाअवाप्य ॥ तोषंययुर्वेदस
मस्तसारंयामाश्रितानामचिरेणमुक्तिः ॥ १६१ ॥ अन्येमनुष्याअपिभारताद्यंसत्संप्रदायंपरिगृह्यविष्णुं ॥
यजंतआपुःपरमांगतिंतन्नसेहिरेक्रोधवशाद्दैत्याः ॥ १६२ ॥ शैवंतपस्तेविपुलंविधायजगद्विमोहोर्जितश
क्तिमस्मात् ॥ प्राप्यप्रजाताभुविमोहनंचचक्रुःकुतर्कैरभिधांवदंतः ॥ १६३ ॥ तेषांप्रपातायसतांविमुक्त्यैज
न्मासभीमस्ययदुक्तमत्र ॥ दुर्गापुनर्विप्रकुलेवतीर्णाहनिष्यतिव्रातमथासुराणां ॥ १६४ ॥ ततःकलेरंतमवा
प्यधर्मज्ञानादिकल्याणगुणप्रहीने ॥ लोकेविरिंचत्रिपुरघ्नशक्रपूर्वाःपयोब्धिंत्रिदशाःप्रजग्मुः ॥ १६५ ॥
नारायणस्तैस्तुहिपूर्वमर्थितोभवायलोकस्यसशंफलाख्ये ॥ ग्रामेमुनेर्विष्णुयशोभिधस्यगृहेबभूवाविरचिंत्यश
क्तिः ॥ १६६ ॥ कलेस्तुकात्कारतएवकल्कीज्ञानंकलंकंसुखमेवतद्वान् ॥ कल्कीतिवातेनसमस्तदस्युविना
शनंतेनदिनाह्व्यधायि ॥ १६७ ॥ अधर्मवृत्तंविमुखंहरेश्चनिहत्यनिःशेषजनंतुरंगी ॥ संस्थापयामाससधर्म
केतुंज्ञानंस्वभक्तिंचनिजप्रजासु ॥ १६८ ॥ इत्याद्यनंतानिहरेरुदारकर्माणिरूपाणिचसद्गुणाश्च ॥ नित्यव्यपे

ताखिलदोषकस्यब्रह्मेत्यनंतेतिचनामयेन ॥ १६९ ॥ आनंदतीर्थाख्यमुनिःसुपूर्णप्रज्ञाभिधोग्रंथमिमंचका
र ॥ नारायणेनाभिहितोबदर्यांतस्यैवशिष्योजगदेकभर्तुः ॥ १७० ॥ यस्तत्प्रसादादखिलांश्चवेदान्सपंच
रात्रान्सरहस्यसंग्रहान् ॥ वेदेतिहासांश्चपुराणयुक्तान्यथावदन्याअपिसर्वविद्याः ॥ १७१ ॥ समस्तशास्त्रार्थ
विनिर्णयोयंविशेषतोभारतवर्त्मचारी ॥ ग्रंथःकृतोयंजगतांजनित्रंहरिंगुरुंप्रीणयतामुनैव ॥ १७२ ॥ विनि
र्णयोनास्त्यमुनाविनायद्विप्रस्थितानामिहसर्ववाचां ॥ तद्ब्रह्मसूत्राणिचकारकृष्णोव्याख्यातथैषामयथाकृता
न्यैः ॥ १७३ ॥ निगूहितंयत्पुरुषोत्तमत्वंसूत्रोक्तमप्यत्रमहासुरेंद्रैः ॥ जीवेश्वरैक्यंप्रवदद्भिरुग्रैर्व्याख्यायसू
त्राणिचकारचाविः ॥ १७४ ॥ व्यासाज्ञयाभाष्यवरंविधायपृथक्पृथक्चोपनिषत्सुभाष्यं ॥ कृत्वाखिलान्यं
पुरुषोत्तमंचहरिंवदंतीतिसमर्थयित्वा ॥ १७५ ॥ तनुस्तृतीयापवनस्यसेयंसद्भारतार्थप्रतिपादनाय ॥ ग्रंथंच
कारेमसुदीर्णविद्यायस्मिन्नमंतेहरिपादभक्ताः ॥ १७६ ॥ तृतीयमस्यवृषभस्यदोहसेदशप्रमतिंजनयंतयोष
णः ॥ १७७ ॥ निर्यदींबुध्नान्महिषस्यवर्पसईशानासःशवसाक्रंतसूरयः ॥ यदीमनुप्रदिवोमध्वआधवेगुहा
संतंमातरिश्वामथायति ॥ १७८ ॥ इत्यादिवाक्योक्तमिदंसमस्तंतथापुराणेषुचपंचरात्रे ॥ अत्रोदितायाश्च

कथाःसमस्तावेदेतिहासादिविनिर्णयोक्ताः ॥ १७९ ॥ तस्मादयंग्रंथवरोखिलानांधर्मादिमोक्षांतपुमर्थहेतुः ॥ किंचोदितैरस्यगुणैस्ततोन्यैर्नारायणःप्रीतिमुपैत्यतोलं ॥ १८० ॥ यस्यत्रीण्युदितानिवेदवचनेरूपाणिदिव्यान्यलंबद्तद्दर्शतमित्थमेवनिहितंदेवस्यभर्गोमहत् ॥ वायोरामवचोनयंप्रथमकंपृक्षोद्वीतीयंवपुर्मध्वोयत्तुतृतीयमेतदमुनाग्रंथःकृतःकेशवे ॥ १८१ ॥ यःसर्वगुणसंपूर्णःसर्वदोषविवर्जितः ॥ प्रीयतांप्रीतएवालंविष्णुर्मेपरमःसुहृत् ॥ १८२ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णये पांडवस्वर्गारोहणंनामद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ॥

इदं पुस्तकं मुंबय्यां जावजी दादाजीनाम्नां निर्णयसागराख्यमुद्रणालये कुंभघोणस्थाभ्यां टोणपे रामाचार्यपुत्रेण
कृष्णाचार्येण—धर्मशास्त्रिणा अपशंकर रामाचार्येण च मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।
शके १८१४ मार्गशीर्षकृष्णप्रतिपदि. सन १८९२.

॥ श्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयप्रारंभः ॥